Derleyen: **Alev Alatlı**

KAPADOKYA MESLEK YÜKSEKOKULU

BATI'YA YÖN VEREN METİNLER

-IV-

Moderniteye Doğru
Kaotik Modern Dünya
(1800-1970)

MODERNİTE

I
MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlar, On Dokuzuncu yüzyıl boyunca liberallerin tüm öneri ve politikalarına meydan okumuştur. Bu bölüm birbirinden farklı üç muhafazakârdan alıntıyla başlar: Avusturya Şansölyesi Prens Metternich, ünlü Fransız düşünürü Alexis de Tocqueville ve İngiliz hukukçu James Fitzjames Stephen. Bu şahsiyetlerden her biri, liberalizm tehdidi karşısında farklı bir tutum sergilemiştir.

Muhafazakârlar, Sanayi Devrimi'nin ilk döneminde liberallerin "bırakınız yapsınlar" politikasının, İngiliz halkının geniş bir kesimine mal olduğuna inandıkları olumsuzluklara işaret eder. Parlamentodaki tanınmış muhafazakârlardan Michael Sadler (1831) ve Lort Ashley'in (1842) başkanlık ettiği iki ayrı araştırma komisyonunun reform önerilerine hazırlık mahiyetinde topladıkları işçi sınıfının duruma dair bilginin büyük bir kısmı, Thomas Carlyle tarafından "bırakınız yapsınlar" politikası yerine, patronların işçilerine karşı iyi davranmalarını mümkün kılacak, himayeci politikaların benimsenmesini önermek üzere değerlendirilir ve mutlu olduğu varsayılan Orta Çağ serfleri ile modern proletaryanın içinde bulunduğu gerçek sefalet arasındaki farka işaret eder.

Bu görüşün ortodoks Hıristiyanlar tarafından teyidi, liberal kültürün din karşıtı unsurlarına meydan okuyan bir diğer vakıadadır. Ünlü Anglikan Piskopos Samuel Wilberforce, Darwin'in evrim teorisine karşı çıkan pek çok din adamından biridir. Papa IX. Pius, Syllabus of Errors'da[1] liberalizmi ve liberallerin tüm çalışmalarını kınar. Kardinal Newman, liberalizmin Protestanlığın altını oyarak Katolikliğe benzettiğini iddia eder. Kısacası, "din ile modern kültür arasındaki çatışma" On Dokuzuncu yüzyılda doruk noktasına ulaşır.

1 *Syllabus of Errors*: Hatalar Listesi veya Hatalar Cetveli. Papa IX. Pius tarafından 1864'te başlatılan bir uygulama.

A. SİYASET

1. Siyasal İnancın Teyidi*

Klemens Metternich

Prens Klemens Metternich (1779-1859) 1809-1849 arasındaki kırk yıl boyunca, Habsburg Monarşisi'nin önde gelen devlet adamıdır. Usta bir diplomat olarak, Napolyon'un devrilmesi ve 1815 Viyana Anlaşması'nın koşullarının oluşturulmasında belirleyici rol oynar. Asıl amacı, Viyana Anlaşması'nı, liberalizmin ve milliyetçiliğin "tahripkâr" gücünden korumak için kullanmaktır. Bu güçlerin, Avrupa çapında, gizli bir ittifak içinde organize olduklarına inanır ve bu gelişmeye karşı koymak üzere, aynı derecede yaygın bir prensler birliği talep eder. Planı, herkesi tehdit eden radikalizm tehlikesine karşı ortak tedbir almak üzere hükümdarların düzenli bir biçimde istişarede bulunmalarını öngörmektedir. 1820'de Napoli'de bir devrim patlak verir ve Troppou'nun Çek kasabasında bir kongre çağrısı yapılır. Kongreye katılan Rus Çarı I. Aleksandr, Metternich'ten "inancını teyit eden" (bir tür günah çıkarmadan bahsetmektedir) bir siyasal müzekkere hazırlamasını ister. Ve Metternich, Avrupa'daki devrimsel nitelikli karışıklıkları kendince tavsif eden, bunların nedenleri ve çarelerini anlatan ayrıntılı bir rapor hazırlamak suretiyle çarın bu isteğin yerine getirir.

Liberalizm Batı dünyasının hangi değerlerini tehdit eder?

Meşhur bir yazar geçenlerde, "Avrupa," dedi, "maneviyat sahibi insanda acıma, erdemli insanda korku uyandırır."

Durumun daha net bir resmini birkaç kelimeyle çizmek, bu satırların kaleme alındığı şu sıralarda kolay değildir!

Krallar, yakın bir gelecekte yaşamlarında vuku bulacak değişiklikleri hesaba katmalıdır; gemi azıya almış ittifak, toplumun varlığının temeli olarak saygı duyduğu her şeyi yıkmak üzere tutkuyla harekete geçmiş; din, kamu ahlakı, yasalar, gelenekler, haklar ve ödevler saldırıya uğramış, allak bullak edilmiş veya sorgulanmaktadır. Halkın geniş bir bölümü bu saldırıların ve devrimlerin tepkisiz izleyicileridir ve her türlü savunma aracından yoksundur. Sel içlerinden bazılarını alıp götürür belki ama çoğunluğun arzusu, artık mevcut olmayan ve hatta temel unsurlarının bile yok olduğu bir huzur ortamında yaşamaktır.

Tüm bu kötülüklerin sebebi nedir? Bu kötülüğün tesisi hangi yöntemlerin ürünüdür ve sosyal bünyenin damarlarına nasıl nüfuz eder?

Bu kötülüğün yayılmasını önleyecek yollar hâlâ mevcut mudur ve bunlar nelerdir?

Şüphesiz, bunlar düzen dostu ve toplumsal huzur arayan -ki bu iki unsur ilkesel olarak birbirinden ayrılamaz ve insanlığın en temel ihtiyacı olarak kutsalıdır- her iyi insanı endişelendiren hususlardır.

Bugüne dek dünyaya adını hak eden, gerçekten hak eden bir kurum bahşedilmedi mi hiç? Toplum, doğru ile yanlışı ayırt edebildiğine inandığı günden beri, hakikat hep hatalarla mı gölgelendi? Her yerde belirli aralıklarla ve tekrar tekrar sayısız fedakârlık karşılığı kazanılan tecrübe yanılgıdan mı ibarettir? Toplum bir anda aydınlığa çıkabilecek mi? Bilgiye vahiy yoluyla mı ulaşılacak? Eğer bunların mümkün olduğunu düşünüyorsak, o halde bunların gerçekleşeceğine inançla başlamak gerekir. Hiçbir şey hata kadar ölümcül değildir; hata yapmaya niyetimiz yok, bunu istemiyoruz. Şimdi sorunu ele alalım!

Kötülüğün Kaynağı

İnsanın doğası değişmezdir. Toplumların öncelikli ihtiyaçları aynıdır ve aynı kalır; var gibi görünen ve toplumları etkileyen farklılıklar, iklim çeşitliliği, toprağın kısırlığı ya da zenginliği, coğrafi konum vb. doğal nedenlerle açıklanır. Bu yerel farklılıkların fiziksel ihtiyaçların çok ötesinde etkileri olduğu bir gerçektir. Daha yüksek düzeyde ve kendine has ihtiyaçlar yaratır, hatta belirler; yasaları etkiler ve din üzerinde bile etkin olurlar.

Öte yandan, her şey gibi kurumlar da kökeni itibariyle muğlaktır; çeşitli gelişme aşamalarından geçip mükemmelliğe ulaştıktan sonra gerileme ya da çöküş yaşar; insan doğasıyla uyumlu olarak çocukluk, gençlik, güç ve aklın egemen olduğu dönemlerden sonra çürümeye başlarlar.

Sahip oldukları güçten geriye sadece iki unsur kalır ve bu güçler kendini göstermekten asla vazgeçmez. Bunlar, maneviyat -dini ve toplumsal ahlak kuralları- ve yerel ihtiyaçlardır. İnsanlar bu iki esastan sapmaya başladıkları, kaderlerinin egemen unsurlarına başkaldırmaya kalkıştıkları andan itibaren toplum *hastalanmaya* başlar ve kaçınılmaz olarak sarsılır, çalkalanır. Her ülkenin tarih kitabı, benzer durumların yol açtığı sonuçları anlatan kanlı sayfalarla doludur ama biz çelişkiye düşmekten korkmaksızın iddia ediyoruz ki, insanoğlunun böylesi bir kötülüğün yıkıcı etkilerine bu kadar geniş bir alanda maruz bırakıldığı bir başka çağ olmamıştır. Nedenleri tabiidir. (…)

Düşüncenin basım yoluyla iletilmesinin kolaylaşması, barutun icadıyla saldırı ve savunma yöntemlerinin tamamen değişmesi, Amerika'nın keşfinin devreye soktuğu metal (para) miktarı sayesinde mülkün değerinin farklılaşması, yeni kıtada servet edinme imkânının kışkırttığı maceracı ruh, kısaca

çok sayıda ve çok önemli değişikliklerin yol açtığı toplumsal ilişki değişikliklerinin hepsi Reformasyon'un ahlak dünyasında yarattığı devrimle taçlanarak daha da gelişmiştir.

İnsan aklı son üç yüzyıl içinde son derece hızlı gelişmiş, ne var ki, bilgelik (tutku ve yanlışı dengeleyebilecek mekân unsur) aynı hızla gelişmemiştir. Sahte sistemlerin hazırladığı devrim, On Sekizinci yüzyılın ikinci yarısında şanlı hükümdarların çoğunun içine düştüğü ölümcül yanlışlar, bilgide ilerlemiş ve fakat keyfe kapılıp güçten düşmüş ve olayları değerlendirmekten aciz, önemsiz denilebilecek insanların yaşadığı bir ülkede, sonunda patlak verdi.

Toplumun şu an içinde bulunduğu durumun birincil nedenlerine hızla göz attığımıza göre, şimdi onu bir vuruşta sahip olduğu her şeyden etmekle tehdit eden kötülüğün kendine has özelliklerine daha ayrıntılı bir biçimde işaret ederek keyfini kaçırmamız gerekir. Bu kötülük tek bir kelimeyle tanımlanabilir: küstahlık. Yani insan aklının birçok şeyi mükemmelleştirme yönündeki hızlı gelişiminin tabii sonucu! Küstahlığın neredeyse evrensel bir özellik haline gelmiş olması nedeniyle, bugün pek çok insan baştan çıkmış, kötü yola düşmüştür.

Din, ahlak, yasama, ekonomi, siyaset, yönetim, bunların hepsi herkes için ortak ve ulaşılabilir hale gelmiştir. Ne var ki, söz konusu insan bilgiyi sanki vahiy yoluyla elde eder, deneyimin hiçbir değeri yoktur, iman bir şey ifade etmez, yeri sözde bir görüşle ikame edilir ve bu görüş uğruna araştırma ve çalışmadan vazgeçilir. Bunlar bir bakışta her şeyi, tüm sorunları ve gerçekleri kavrayabileceğine inanan sıradan bir aklın işidir. Yasalar ona bir şey ifade etmez, değersizdir, çünkü onların yapılmasına katkısı olmamıştır; ona göre kaba ve cahil nesillerin çizdiği sınırları kabul etmek, onun gibi bir insana yakışmaz. Güç ondadır; sadece aydınlanmadan ve bilgiden nasibini almamış insanlar için gerekli olan güce teslim olmanın ne anlamı vardır? Ona göre akıl ve coşku çağında evrensel mükemmeliyete ulaşmak için gerekli olan, Alman yenilikçilerin tanımladığı üzere, ki saçmalıktır, Halkların Özgürleşmesi'dir! Ahlak kavramına açıkça saldırmaz, çünkü o olmadan kendi varlığından bir an olsun emin değildir ama onun esaslarını kendine göre yorumlar ve kendisini öldürmemesi ya da soymaması şartıyla, başka insanların da aynı şekilde yapmasına göz yumar.

İnanıyorum ki, küstah bir insanın özelliklerini tanımlamak suretiyle günümüz toplumunun özelliklerini de tanımlamış olduk. Küstahlık, her insanı kendi inancının rehberi, kendisi için memnun olduğu ya da bir başkasının onu ve çevresindekileri yönetmesi için razı olduğu yasaların belirleyicisi, kısacası, onu kendi inancının, kendi eylemlerinin ve kendi ilkelerinin yargıcı yapar. (...)

Kötülüğün İzlediği ve Halen İzlemekte Olduğu Yol

Toplumun üzerine çökmüş bulunan bu kötülüğün üzücü yoğunluğunun bize göre iki tür nedeni var. Birinci türde olanlar şeylerin doğasıyla öylesine bağlantılı ki, bunlara hiçbir insani öngörü engel olamazdı. İkinci türdekiler, etkileri itibariyle her ne kadar benzer görünse de iki alt gruba ayrılmalıdır.

Bu nedenlerden birinci türde olanlar olumsuz, ikinci türde olanlar olumludur. Birinci türdekilerin arasına hükümetlerin güçsüzlüğünü ve eylemsizliğini koyacağız.

Bu hükümetlerden hiçbirinin toplumun bir krize veya kötülüğe yönelmiş olduğundan bihaber olmadığını görmek için On Sekizinci yüzyıl boyunca izlenen yola şöyle bir göz atmak yeter. Ne var ki, maalesef, büyük yetenekler bahşedilen, gücünün farkında olan ve düşmanlarının zaaf veya eylemsizliğine bakarak etkinliğinin giderek arttığını gören ve insanların aklını kendi iğrenç girişimine -Tanrı ve O'nun değişmez yasalarından nefretle temellenen, sonuçları dikkate almadığı için iyice iğrenç bir girişim- razı etmek üzere hazırlama ve yönlendirme sanatına vâkıf birileri vardı.

Bu gibi insanların çoğunu Fransa'nın yetiştirmiş olması, büyük bir talihsizliktir. Fransa dine ve kutsal saydığı her şeye, o maneviyat ve otorite ortamına sürekli ve sistematik olarak nefretle saldırmış; yergi silahı en rahat biçimde Fransa'da kullanılmış ve başarılı olmuştur.

Tanrı'nın adını ve O'nun ilahi buyruklarıyla tesis edilmiş olan gücünü çamura bula yeter, işte sana devrim! Sosyal sözleşmeden bahset, işte sana başarı! Büyük halk kitleleri daha hazırlık aşamasındayken, devrim kralların sarayında çoktan yapılmış, şehirlerin misafir odalarında çoktan tamamlanmıştı.

İngiltere'nin Fransa üzerindeki uzun süreli etkisini dikkate almaksızın devam etmek olmaz. İngiltere öyle bir yerdedir ki, bizce onun hiçbir devlet yönetim biçimi, geleneği veya kurumu Kıta Avrupası ülkelerine benzemez; avantajlarından hiçbirini sağlama almaksızın örnek alacak olsak sıkıntıya, hatta tehlikeye düşeriz.

Fransa'nın akil insanlarına göre, *aristokrat seçkinlerin*[2] toplantısında, elli yılı aşkın bir süredir devam eden kamuoyu yönelişinin bir sonucu olarak -ki son zamanlarda güçlenmiş ve hükümetin ihtiyatsız bir yaklaşımla Amerikan devrimine verdiği destekle bir anlamda Fransız hükümetince de benimsenmiş- yapılacak tüm reformların monarşinin temellerine dokunacağı önceden görülmüş ve hükümete sadece herkesin söylediğini vaktinden önce kabul

2 Fransa Kralı XVI. Louis 1787 yılında aristokrat seçkinleri toplantıya çağırdı. Bu toplantıda reformları kabul edilmemesi devrime yol verdi. (ç.n.)

etmek kalmıştı. Nitekim Fransız Devrimi birden başlamış ve devrimsel süreç çok kısa bir süre içinde tamamlanmıştır. Bu sürecin uzun sürdüğünü hissedenler, sadece çağdaşları ve kurbanları olmuştur. (…)

Bu müzekkerede, hangi ülkede olursa olsun, devrimcilerin -ki, başarıları inkâr edilemez- kullandıkları en diri ve tehlikeli enstrümanlardan birine henüz değinmedik. Bir büyük güçten, gizli cemiyetlerden bahsediyorum; toplumsal yapının altını oyan, hızla gelişen kangren tohumları eken ve karanlıkta çalıştığı için çok daha tehlikeli olan gizli cemiyetlerden! Bu salgın, barışı ve halkını seven hükümetlerin yakından izlemek ve mücadele etmek zorunda olduğu en kötü salgınlardan biridir.

Bu Kötülüğün Çaresi Var Mıdır? Varsa Nedir?

Her hastalığın bir çaresi olduğuna ve bu çarenin doğasına dair bilginin bir başkasının keşfine yol açacağına, temel bir gerçek gözüyle bakarız. Ancak pek az insan savaşmaya niyet ettiği bir hastalığı önce iyice inceler. (…)

Söz konusu ahlaki kangrenin esas olarak etkilediği sınıf, toplumun orta sınıfıdır ve başını çekenler de onların arasında bulunur.

Büyük halk kitleleri için bunun hiçbir cazibesi yoktur ve olamaz. Bu sınıfın -gerçek insanların- kendini adamak zorunda olduğu işler, anlaşılmaz soyutlamalara ve ihtiraslara izin vermeyecek kadar kesintisiz ve müspettir. Halk kendisini neyin mutlu ettiğini bilir: Geleceğe güvenebilmek! Çünkü bugün çektiklerinin karşılığını yarın alacaktır. Bireylere, ailelere ve mülkiyete adil bir koruma sağlayan yasalar, esas itibariyle oldukça basittir. Halk, sanayiye zarar verecek, dolayısıyla sıkıntıya yol açacak herhangi bir hareketten korkar.

Devrime katılan daha yüksek sınıftaki insanlar ya sahte bir ihtiras içinde olanlar ya da kelimenin daha geniş anlamıyla, kayıp ruhlardır. (...)

[Fransa, Almanya, İngiltere ve İspanya'da] tedirgin olan sınıflar esas itibariyle varlıklı insanlar, yani bireysel çıkarlarını ne pahasına olursa olsun korumak ve garantiye almak isteyen gerçek kozmopolitler, maaşlı devlet memurları, yazarlar ve memurlardır.

Bu sınıflara, toplumun alt sınıflarındaki sahte ihtiras sahibi insanlarla, ki sayıca fazla değildirler, daha üst tabakanın sahte ihtiras sahibi insanlarını, ki sayıca fazladırlar, ekleyebiliriz.

Öte yandan, belirli gruplara birlik çağrısı yapılmayan bir dönem yoktur. Bu çağrı, 1815'ten beri *Anayasa*'dır. Ancak kendimizi kandırmayalım; tefsire açık olan bu sözcüğe, farklı *rejimler* altındaki hiziplerin aynı anlamı atfettiklerini düşünürsek, yanlış yapmış oluruz. Bu böyle değildir elbet. Bu söz-

cük, saf monarşilerde "ulusal temsil" olarak nitelendirilir. Son zamanlarda temsili *rejimin* yönetimi altına giren ülkelerde "gelişim" olarak adlandırılır ve (halka) temel yasalarla sözleşmeler vaat eder. Ulusal temsil geleneğine sahip tek devlet [İngiltere] ise bunu reform olarak algılar. Kısacası, her yerde değişim ve sorun anlamı taşır.

Saf monarşiler şöyle bir açıklama getiriyor olabilirler: "Eşitlik düzeyi boyunuzu aşacak, servetiniz el değiştirecek, yüzyıllardır tatmin edilegelmiş hırslarınız, yerini bizlerin bugüne dek bastırdığı hırslara terk edecek."

Yeni bir *rejim* altındaki devletlerde şöyle bir açıklama yapılabilir: "Dünün tatmin edilmiş tutkuları yerlerini yarının hırslarına bırakmalıdır ve bizim yarınımız bugündür."

Son olarak, üçüncü gruptaki tek ülke olan İngiltere'de, bu iki açıklamayı Reform sözcüğü bir araya getirir.

Avrupa, tarafsız bir gözlemciye, işte böyle içler acısı ve tuhaf bir görüntü sunar. Her yerde Tanrı'ya ve prense sadık insanların barış ve huzur için dua ettiklerine şahit olur ve bunu kanıtlarcasına, her yerde kendilerini halk dostu ilan eden ve fakat halkı galeyana getirme çabası içindeki hizipçilerin kışkırtmalarına direnç gösteren insanlar buluruz!

Toplumların, fikirlerinde ve eylemlerinde hâlâ özgür olan hükümetler tarafından alınacak güçlü ve etkin kararlar olmaksızın kurtulamayacağı inancındayız.

Ve inanıyoruz ki, hükümetlerin kendilerini kandırmayıp gerçekle yüzleşmeleri, safları birleştirmeleri, doğru, kesin ve açıkça ilan edilmiş ilkeler çerçevesinde hareket etmeleri halinde bu hâlâ gerçekleşebilir.

Hükümdarlar, kendilerine O'nun tarafından verilen görevi, O'nun bahşettiği güçle adaleti sağlamak, herkesin hakkını korunmak, hataya düşmemek ve doğru yoldan şaşmamak için, ancak bu yolla kararlı bir şekilde kullanarak yerine getirebilecektir. Hükümdar, bir sınavdan geçtiğimiz şu günlerde, toplumu tedirgin eden tutkuların ötesinde, sahte görüntü vermekten uzak duracak, kendisi gibi olacak, bir aile reisi gibi davranacak ve zor günlerde nasıl adil, akil ve dolayısıyla güçlü olabileceğini kanıtlayacak, yönetmesi gereken insanları hiziplerin insafına bırakmayacak, toplumu yanlışın yol açtığı yok oluşa terk etmeyeceğini gösterecektir. Düşüncelerimizi kâğıda döktüğümüz şu an, söz konusu kritik anlardan biridir. Kriz büyüktür; sonucu, nerede hangi tarafta yer aldığımız belirleyecektir.

Bireyler ve devletler için günlük yaşam tecrübesi kadar, yüzyılların tesis ettiği yerleşik bir ortak davranış kuralı vardır. Bu kural der ki: "Kişi tutkuyla hareket ederken reformasyon hayali kurmamalıdır; böyle anlarda akıl kendimizi, olanı korumak ve sürdürmekle sınırlandırmamız gerektiğini vaaz eder."

Hükümdarlar bu ilkeye sıkı sıkıya sarılırlar; verdikleri tüm kararlar bu ilkenin izlerini taşır. Bu kararlılıklarını eylemleriyle, aldıkları tedbirlerle, hatta kendi ifadeleriyle tüm dünyaya kanıtlarcasına ilan ederler; nitekim her yerde müttefik bulacaklardır. Hükümetler *istikrar* ilkelerini tesis ederken iyi olanı geliştirmeyi ihmal etmemelidir, çünkü istikrar hareketsizlik anlamına gelmez. İnsanların esenliğini, mutluluğunu arttırmak, devleti yönetmenin ağır yükünü üstlenmiş olanların görevidir! Bunu ihtiyaçlara ve zamana uygun olarak düzenlemek, ayarlamak hükümetlerin görevidir. Akil reformlar, hizipçilere hükümetlerden zorla almaya çalıştıkları, oysa ne talep etme hakkı ne de bunları belirli sınırlar içinde tutma yeteneğine sahip oldukları tavizler vermek suretiyle yapılamaz. Mümkün olan en iyinin yapılması, bizim en içten dileğimizdir ama iyi olan, var olanla karıştırılmamalı, hatta gerçekten iyi olan şeyler, sadece onu uygulama gücü ve yetkisini haiz olanlar tarafından yapılmalıdır. Bunlar, bazı kavramların ve okşanıp sevilmenin değerini acı tecrübeyle öğrenen halkların da içten dileği olmalıdır.

Her hükümet için halkının mutluluk ve esenliğini kollama özgürlüğüne, her ülkedeki hiziplere karşı hükümetler arasında işbirliğine, hizipçilerin sloganı haline gelen anlamsız sözlerin aşağılanmasına, kurumların yasal yollarla gelişmesine, her hükümdarın herhangi bir maske altındaki partizanlara yardımı reddetmesine saygı duyulmalıdır. Bunlar, ne mutlu ki, büyük hükümdarların görüşleridir; uygulamaya konması halinde dünya kurtulacak, konmaması halinde yok olup gidecektir.

Hükümdarlar arasındaki birlik, toplumu yok olmaktan kurtarmak üzere, bugün yürürlüğe konması gereken politikanın temelidir...

Şu an toplumu sarsarak yok oluşun eşiğine getiren unsurlar her çağda yaşanmış olsa da -zira her çağ ahlaksız, hırslı, ikiyüzlü, hayalperest, yanlış dürtüler ve vahşi projelere sahip insanlar görmüştür- bizler, temas, ayartma ve cezbetme imkânlarına sadece özgür basınla bile sahip olan bizler, içinde bulunduğumuz çağda farklı sınıftan insanlar üzerinde etkin olabilecek olumsuzlukları bertaraf etme imkânına sahibiz.

Toplumun özgür basınla, On Yedinci yüzyılın ikinci yarısına kadar dünyanın bilmediği ve On Sekizinci yüzyılın sonuna kadar, dili ve kendine has tuhaf tutumuyla Kıta Avrupası'ndan denizle ayrılan İngiltere dışında, istisnasız dizginlediği belayla var olup olamayacağını sadece biz sorgulamıyoruz elbet.

* Pierre Richard Metternich, *Memoirs of Prince Metternich*, ed. Charles Scribner's Sons, 1881.

2. Fransız İhtilali'nin Özgün Yönü Neydi?*

Alexis De Tocqueville

Alexis de Tocqueville (1805-1859) hem edebiyat, hem siyasette seçkin kariyer sahibi bir Fransız asilzadesidir. 1831'de henüz genç bir memurken cezaevi reformu üzerine çalışmalar yapmak üzere Amerika'ya resmi bir ziyaret yapar ve bu geziyi dünyanın önde gelen demokrasisinin değerlendirmek üzere kullanır. Nitekim Tocqueville'in parlak edebi kariyerini, *Amerika'da Demokrasi*[3] (1835) adlı kitabı tesis eder. İkinci Fransız Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı olur, ancak III. Napolyon döneminin despotizmi bu görevden istifa etmesine yol açar ve bu zorunlu tatili, *Devrim Öncesi Fransa*[4] adlı ünlü kitabı üzerinde çalışarak değerlendirir. Bu kitap, bir önceki kitabındaki gibi, Batı dünyasının sosyal ve siyasal yapısının, Fransız Devrimi'nin yol verdiği yeni eşitlikçi demokrasi baskısıyla nasıl başa çıkabileceği şeklinde tanımlanabilecek bir siyasi kaygı taşır. Tocqueville, söz konusu devrimin özelliklerini aşağıdaki gibi anlatır.

Toplum devrimci bir çağın baskılarıyla nasıl başa çıkabilir ve çıkmalıdır?

Devrim, sanıldığı gibi asla dinsel inanç imparatorluğunu yıkmak için yapılmış değildir; görünüşüne rağmen, temelde toplumsal ve siyasal bir ihtilaldi ve bu türden kurumların çerçevesi içinde, hiçbir şekilde düzensizliği sürdürmeye, bir bakıma düzensizliğe istikrar sağlamaya, başlıca hasımlarından birinin söylediği gibi, anarşiyi yöntemleştirmeye yönelmedi ama daha çok kamusal yetkenin gücünü ve haklarını çoğaltmaya eğilim gösterdi. Daha başka kişilerin düşündükleri gibi, uygarlığımızın o ana kadar taşımış olduğu kimliği değiştirmek, gelişmelerini durdurmak, hatta bizim Batı âlemimiz içinde insan toplumlarının dayandıkları temel yasalardan hiçbirini özünde değiştirmek zorunda değildi. Onu, yalnızca kendi içinde ele almak üzere, farklı dönemlerde ve çeşitli ülkelerde fizyonomisini geçici olarak değiştiren bütün kazalardan ayrı tuttuğumuz zaman, bu ihtilalin, birçok yüzyıl boyunca Avrupa halklarının çoğunda ortak kabul etmeksizin hüküm sürmüş olan ve genellikle feodal kurumlar adı altında tanımlanan o siyasal kurumları, koşulların eşitliğini temel alan daha tekdüze ve daha basit bir toplumsal ve siyasal düzeni ikame etmek üzere, ortadan kaldırmaktan başkaca etkisi olmadığı açıkça görülür.

---

3 *Democracy in America.*

4 *France Before the Revolution.*

Muazzam bir ihtilal yapmak için bu kadarı yetiyordu, çünkü antik kurumların Avrupa'daki hemen hemen bütün dinsel ve siyasal yasalara hâlâ karışmış bir halde ve sanki onlara dolaşmış gibi olmalarından bağımsız bir şekilde, bu kurumlar fazladan, kendilerine yapışık gibi duran bir dolu düşünceler, duygular, alışkanlıklar ve örfler telkin etmişlerdi. Böylece, bütün organlarına tutunmuş bir parçayı birdenbire toplumsal gövdeden koparmak ve yok etmek için dehşetengiz bir ihtilaç gerekmişti. Bu da devrimi olduğunda da büyük göstermiştir; her şeyi yok edermiş gibi görünüyordu, çünkü yok ettiği şey her şeye birden dokunuyor ve bir bakıma her şeyle bir bütün oluşturuyordu.

Devrim ne kadar köktenci davranmış olursa olsun, yine de genelde varsayıldığından çok daha az yenilik getirmiştir; bunu daha sonra göstereceğim. Onun hakkında doğru olarak söylenebilecek şey, eski toplumdaki aristokratik ve feodal kurumlardan kaynaklanan her şeyi, herhangi bir şekilde onlara bağlı olan her şeyi, hangi derecede olursa olsun, onların *en ufak* izini taşıyan her şeyi yok ettiği ya da yok etmekte olduğudur (çünkü hâlâ sürüyor). Eski dünyadan sakladığı, yalnızca, o kurumlara her zaman için yabancı kalmış olan ya da onlarsız da var olabilen şeydir. Devrimin her şeyden daha az olduğu şey, beklenmedik bir olay olmasıdır. Dünyayı hiç beklenmedik bir anda yakaladığı doğrudur ve bununla birlikte en uzun sürmüş bir çabanın tamamlayıcısı, on insan kuşağının üzerinde çalışmış olduğu bir yapıtın ani ve şiddetli bitimidir. Eğer olmamış olsaydı da eskimiş toplumsal yapı her yerde, burada daha önce, orada daha sona çöküp dağılmaktan geri durmayacaktı; yalnızca birdenbire yıkılacak yerde parça parça dökülmeye devam edecekti. Devrim, uzun sürede yavaş yavaş ve kendiliğinden tamamlanacak olan şeyi, ihtilaçlı ve ıstıraplı bir çabayla, geçiş olmaksızın, önlem olmaksızın, hiçbir şeye aldırmadan, aniden tamamlamıştır. Yaptığı iş bu olmuştur.

Bugün fark edilmesi bunca kolay görünen şeyin, en uzak görüşlüler için bile onca karışık ve onca gizli kalması şaşırtıcıdır.

Aynı Burke, Fransızlara şöyle seslenmektedir: "Hükümetinizin aşırılıklarını düzeltmek istiyordunuz, iyi de yenisini yapmak neden? Eski geleneklerinize niye bağlanmıyorsunuz? Niye eski açık yürekliliğinizi ele almakla yetinmiyorsunuz? Ya da eğer atalarınızın kurduğu yapının silinmiş fizyonomisini yeniden bulmak sizin için imkânsızsa, niye bakışlarınızı bizden yana çevirmiyorsunuz? Orada, Avrupa'nın eski ortak yasasını bulmuş olurdunuz." Burke, gözlerinin önünde bulunan şeyin, özellikle Avrupa'nın o eski ortak yasasını ortadan kaldırmak zorundaki ihtilal olduğunu görmemekte-

dir; söz konusu olanın, başka bir şey değil, tastamam bu olduğunun farkında değildir. (…)

* Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim*, İmge Kitapevi Yayınları, 2004, Fransızca aslından çeviren: Turhan Ilgaz.

***

Tocqueville'in edebi çalışmalarının altında yatan temel siyasi amaç, Amerika'da Demokrasi *hakkında dostu Stoffels'e yazdığı 21 Şubat 1835 tarihli mektubunda açıkça ifade bulur.**

Günümüzde demokratik bir halkın gerçekte ne olduğunu göstermek ve doğru bir resim çizmek suretiyle günümüz insanının üzerinde çifte etki yaratmak istedim. Parlak ve kolayca gerçekleştirilen bir ideal olarak demokrasi hayali kuranların resmi yanlış renklerle boyadıklarını, göklere çıkardıkları cumhuriyetçi hükümetin -halka azımsanmayacak ve kaldırabileceği bir yarar sağlayabilecek olsa da- hayal gücünden yoksun olduğunu; dahası, böyle bir hükümetin bir ulus olarak henüz bizim de sahip olamadığımız belirli bir zekâ, bireysel ahlak ve dini inanç düzeyine ulaşmaksızın ayakta kalamayacağını, bu durumun siyasal sonuçlarını kavramaya çalışmadan önce, bu yönde çalışmamız gerektiğini göstermeye çalıştım.

Demokrasiyi yıkım, anarşi, yağma ve cinayetle eşdeğer tutanlara, demokratik yönetim altında toplumun servetine, haklarına ve dinine saygı duyulabileceğini, özgürlüğün korunabileceğini, cumhuriyetin insanın o soylu zihinsel gücünü diğer yönetim biçimlerine kıyasla daha az geliştirebilecek olsa da, kendine has bir asaleti olduğunu ve mutluluğu, sadece küçük bir azınlığı mükemmele taşımak için değil, makul miktarlarda herkese yaymanın aslında Tanrı'nın da isteği şey olduğunu göstermeye çalıştım. Bu insanlar ne düşünürse düşünsün, artık tartışma gücüne sahip olmadıklarını, toplumun nicedir artan oranda daha çok eşitlik istediğini, tek seçeneğin iki kaçınılmaz kötülük arasında yattığını, sorunun aristokrasi mi yoksa demokrasi mi sorunu olmaktan çıktığını, şiirsellik ve seviyeden yoksun olmakla birlikte, düzen ve maneviyat vaat eden bir demokrasi sorunu olduğunu, disiplinsiz ve yoz bir demokrasinin aşırılığa ya da boyunduruğa yol vererek, insanlığı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından bu yana vurulan boyunduruktan çok daha ağır bir boyunduruk altına sokabileceğini kanıtlamaya çalıştım.

Cumhuriyetçi Parti'nin hevesini kırmadan, izlenecek tek akil yolu göstermek istedim.

Aristokratların iddialarını izale etmeye ve onları karşı konulamaz bir geleceğe razı etmeye çalıştım ki, toplum, bir bölümünün tahriki, diğer bölü-

mün direnci azaldığına göre, kaderini barışçıl bir biçimde gerçekleştirebilsin. Kitabımdaki baskın görüş budur: diğer herkese dönük ve sizin (şüphesiz) daha açık bir biçimde kavramış olduğunuz görüş! Ne var ki, bugüne dek bunu çok az sayıda insan keşfetti. Karşıt görüşe sahip pek çok insanı, çalışmamın anlamını kavradıkları için değil, ona belirli bir açıdan bakarak içinde kendi görüşlerini olumlayan argümanlar buldukları için memnun etmekteyim. Geleceğe inanıyorum ve bugün birkaç kişi tarafından bir zayıf ihtimal olarak görülenin zamanla daha çok sayıda insan için açıklık kazanacağını ümit ediyorum.

* Alexis de Tocqueville, *Memoirs, Letters and Remains*, Macmillan and Company, 1861.

3. Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik*

James Fitzjames Stephen

James Fitzjames Stephen (1829-1894), John Stuart Mill'in liberal prensiplerinin etkin bir muhalifi olarak ün kazanmıştır. Bir hukukçu olarak İngiltere Yüksek Mahkemesi yargıçlığına yükselmiş, birkaç yıl süreyle de (1869-1872) Hindistan Genel Valiliği Danışma Konseyi'nin resmi üyeliğinde bulunmuştur. Mill'in *Özgürlük Üzerine* adlı çalışmasına (bkz s...) eleştiri mahiyetindeki *Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik* adlı çalışmasını uzun Hindistan yolculuğu sırasında kaleme almış, kitap 1873'te yayımlanmıştır. Stephen'ın insan doğası ve baskıcı güç kullanımına dair görüşlerini, Büyük Britanya'nın Hindistan'daki otokratik yönetimine borçlu olduğu açıktır.

Liberallerin bireysel özgürlükleri en üst düzeye çıkarma ilkesi, toplumsal ihtiyaçlar itibariyle ne ölçüde yeterlidir?

Bu çalışmanın amacı, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramlarından ziyade, bu deyimin ima ettiği doktrinleri incelemektir. Bu deyim, birden çok cumhuriyetin mottosu olmuştur. Aslında mottodan öte bir şeydir; Hıristiyanlığın kısmen rakibi, kısmen muhalifi ve kısmen de ortağı olan formlarının herhangi birinden daha muğlak ve tam da bu nedenle daha az güçlü olmayan bir dinin akideleri, günümüzün en nüfuz edici hükümlerinden biridir. (...) İnsanlığın bir bütün olarak mukadderatının çeşitli ve fakat muhteşem olduğu ve bunlara insanların üzerindeki baskıların kaldırılması, insanların arasında var olan eşitliğin tanınması ve kardeşlik ya da sevginin hâkim kılınması yoluyla ulaşılabileceği, günümüzün en yaygın inançlarından biridir. Bu doktrinler çoğu zaman bir dinsel inanç gibi ele alınır. Sadece birer hakikat olarak değil, inanlarının kişisel amaçlarına dönük olarak uğruna savaş-

maya ve tesisi için her şeyi feda etmeye hazır olduğu hakikatler olarak kabul edilir.

Özgürlük, eşitlik ve kardeşliği, tabii en genel anlamda, bir dini akide olarak görüyorsam, aşağıdaki nedenlerden dolayıdır:

Kölelik, kast ve düşmanlığı desteklemediğim gibi, hürriyet, eşitlik ve kardeşlik kavramlarına iyi anlamlar atfedilebileceğini kabul ediyorum. Bunlara ilişkin olarak iki önerme sunmak isterim.

Birincisi, günümüzde bu kelimeleri en akıllıca kullananların bile -yani diğerleri gibi, sosyal hayata dair unsurların adlarının da zaman, mekân ve şartlara göre değiştiği gerçeğini gözden çıkarmaksızın- onların avantajlarını abartmaya ve dezavantajlarının varlığını inkâr etmeye veya hiç olmadı, küçümsemeye büyük bir eğilimleri olduğudur.

İkincisi, onlara her ne önem atfedilmiş olursa olsun, bu kelimeler bir dinin akidesi olamayacak kadar kötü uyarlanmıştır; ima ettikleri şeyler birer amaç değildir ve birlikte kullanıldıklarında -her ne kadar muğlak da olsa- akıllı bir insanın hevesle ve özveriyle kabul edeceği bir toplumsal hali simgelememektedirler.

Birinci önermenin önemsiz bir genel gözlem olarak gerçeği, büyük olasılıkla tartışılmayacaktır ama ben ona önemsiz bir klişenin ifade ettiğinden çok daha özel bir anlam atfetmekteyim. Bugün bu konu hakkındaki en muteber ve titizlikle detaylandırılmış kuramların sağlam olmadığını ve daha da ileri giderek, Bay John Mill'in son çalışmalarındaki kramların da sağlam olmadığını vurgulamak isterim. (…)

Stephen, buradan itibaren Mill'in Özgürlük Üzerine *adlı çalışmasının, "İnsanların, bireysel ya da toplu olarak, içlerinden herhangi birinin davranış özgürlüğüne müdahalesinin tek mazereti nefsi müdafaadır" genel prensibini tefsir ederek, Mill'in sadece yasal müdahalenin değil, toplumsal reddin de uygun olmadığında ısrar etmesinin üstünde durur ve şöyle devam eder:*

Makalede, (söz konusu) genel prensibin ilanı ya da savunusundan başka, kanıt denilebilecek neredeyse hiçbir şey yoktur ama bu prensibin kanıta ihtiyacı olduğunu göstermek benim için pek de zor olmayacaktır. Bunu açıklığa kavuşturmak üzere, önce özgürlük sözcüğünün Bay Mill ve benim ilkelerim itibariyle ortak olduğunu düşündüğüm anlamına işaret etmek isterim. Bay Mill'in insan davranışına dair şu ifadeye itiraz edeceğini sanmam: Gönüllü davranışlar güdülerin ürünüdür. Tüm güdüler bir ya da iki kategoride mütalaa edilebilir: Umut ve korku, zevk ve acı. Güdüsü umut olan gönüllü davranışların özgür davranışlar, güdüsü korku olan davranışların ise baskı altında yapılan davranışlar olduğu söylenir. Bir kadın evlenir. Bu herhalde

gönüllü bir davranıştır. Kadın evliliğe olağan duygular ve güdülerden kaynaklanan nedenlerle razı olmuşsa, onun özgür olarak hareket ettiği söylenir. Eğer olası müteakip kötülüklere yol açmak istemediği için bir zorunlululuk olarak razı olmuşsa, onun baskı altında olduğu ve özgürce davranmadığı söylenir.

Şayet bu, özgürlüğün gerçek kuramıysa -bunu birçok kişi inkâr etse de Bay Mill'in edeceğini sanmıyorum- bu önermeler özetle şu anlama gelecektir: "Birinin, nefsi müdafaa dışında, bir başkasının davranışlarını korkutarak etkilemeye çalışması haklı görülemez" ya da "İstisnai durumlar dışında, insan davranışının onun korkularına hitap etmek suretiyle yönlendirilmesi, hiçbir toplumun genel anlamda mutluluğunu artırmaz."

Bu iddiaların aşikâr olduğu söylenemez elbet, hatta bunlar birer paradokstur. Tüm dinler ve vazettikleri ahlak kuralları umuttan ve çok daha yaygın biçimde, korkudan başka neye başvurur ki? Bir yasaklama mekanizması olarak ceza yasaları, dinin öngördüğü müeyyidelerin yanında önemsiz kalır. Çünkü bir insan ülkesinin caydırıcı yasaları nedeniyle suç işlemiyorsa, pek çok insan da çevresi tarafından kınanmamak, yani manevi bir müeyyideye maruz kalmamak ya da ahiret korkusuyla veya bu iki durumun bir bileşkesi olan vicdani nedenlerle suçtan uzak durur. Bunların nefsi müdafaa ile hiçbir ilgisi olmadığı açıktır; dini yaptırım ise doğası gereği bundan bağımsızdır. Her ne şekilde olursa olsun, temel şart kötülüğe mümkün mertebe müsamaha etmemek ve her nerede olursa olsun -belirli şartlar dışında- onu kararlılıkla cezalandırmaktır. Bu doktrinin doğru olduğunu söylemiyorum, ama diyorum ki, hiç kimse onu kanıt olmaksızın ahlaka aykırı ve zararlı olarak niteleyemez, buna hakkı yoktur. Bay Mill bu sonucu çıkarmamaktadır ama bence bu kuram, bu anlayışın ürünüdür, çünkü onun özgürlük kuramına, her insanın yaptığı her işin hesabını kendini önemseyerek ya da önemsemeyerek, bir mahkemede ve yargıç huzurunda vermesi gerektiği anlayışından daha fazla ne karşı çıkabilir, bilmiyorum. Bay Mill'in kuramına göre ahirette, "kendimi mutlu ettim ve kimseyi incitmedim," demek iyi bir savunma olmalıdır. Bu bir ahiret sorunu değildir kuşkusuz ama Mill'in anlayışına göre ahiret, esasen ahlak dışıdır; herhangi birini başkalarını koruma amacı dışındaki nedenlerle cezalandıran bir Tanrı, ona göre özgürlüğü ayaklar altına alan bir zorba olabilir.

Söz konusu prensibin uygulamaya konması, insanların ahlak olarak kabul ettiği her şeyi altüst edebilir. Bay Mill tarafından ifade edilen prensibe uygun düşecek yegane ahlaki sistem, şu şekilde özetlenebilir: "Bırakın insanlar komşusuna zarar vermeden kendini mutlu etsin" ve bundan fazlasını hedefleyen, yani toplumun yararını gözeten her ahlaki sistem, ilkesel olarak

yanlıştır. Bu anlayış, mevcut tüm ahlaki sistemleri mahkûm etmektir. Pozitif ahlak, cezası toplum tarafından kınanmak olan muğlak ve tefsire açık bir ilke ve kurallar bütününden başka bir şey değildir. (…) Ahlak, temel amaçlarından birinin herkese -olmaması halinde sadece birkaç kişinin uyacağı- belirli bir tutum ve duygu standardı dayatmak olduğu yasaklayıcı bir sistem olmalıdır. Böyle bir sistemin etkileri, neredeyse her durumda nefsi müdafaanın amacı olarak tanımlanabilecek her şeyin ötesine uzanacaktır.

Bay Mill'in sistemi, sadece ilahiyatın ahlaka dair tüm düzenlemelerine ve pozitif ahlakın bilinen her sistemine değil, insan doğasına da aykırıdır ve bunların hepsi tarafından ihlal edilir. İnsanların genelde iyi olarak kabul ettikleri neredeyse hiçbir alışkanlık yoktur ki, acı ve emekle elde edilmemiş olsun. İnsan yaşamı öyle bir haldedir ki, neredeyse her davranışımız içinde bulunduğumuz şartlar nedeniyle baskılanmalı, sınırlandırılmalıdır. O halde özgürlük, Bay Mill'in tanımladığı şekliyle, neden bu kadar değerlidir? Mill'in davranışlarını onaylamadığı -hadi hoşlanmadığı diyelim- kamuoyunu denetlemek üzere, yaşamımızın her anında mevcut şartları dikkate alarak harekete geçenler ve yasama organları, başka ne yapmaktadır o halde?

Cinayet veya hırsızlığı cezalandıran yasalar, çok daha sert bir biçimde tezahür edebilecek kişisel intikamın yerini alırlar. Eğer kendini tutamamayı, açgözlülüğü veya sarhoşluğu cezalandıran yasalar olsaydı, aynı şey onlar için de söylenebilirdi. Bay Mill, açıkça, "başkalarının istenmeyen bir biçimde yargılanmasının kesinlikle olumsuz şartların ürünü olduğunu" itiraf etmektedir. İlkesel olarak, bu olumsuz şartlar ile organize ve tanımlı şartların varlığını kanıtlayan benzerleri arasındaki ayırım nedir? Bu organizasyon, tanım ve süreçtir ki Bay Mill'in icazet verdiği baskılar ile karşı çıktığı baskılar arasındaki farkı yaratır. Ayırımın neye bağlı olduğunu anlayamıyorum. Alışkanlığa bağlı sarhoşluğu para cezasıyla, hapisle ya da medeni haklardan mahrum bırakmak suretiyle cezalandırmanın neresi yanlış ve "başkalarının istenmeyen bir biçimde yargılanmasının kesinlikle olumsuz şartların ürünü" olmasıyla ne ilgisi var, anlayamıyorum. Denilebilir ki, bu sonuçlar onların arzu edilir olduğunu düşündüğümüz için değil, doğanın sıradan düzeninin bir ürünü olduğu için ortaya çıkar. Bu cevap şu soruyu akla getirir: Bu durumda Doğa bir dost olarak mı, yoksa bir düşman olarak mı kabul edilecektir? Bu soruya her mantıklı insan şöyle cevap verecektir: Kendimizi başkaları tarafından kınanma korkusuyla baskılamamız doğal yapımızın gereğidir ve bu gerçek asla ihmal edilemez. Eğer bu doğruysa, neden sınırı Bay Mill'in koyduğu yere çekelim? Bir ceza unsuru olarak başkaları tarafından kınanmayı neden küçümseyelim? Sonuç olarak hangi "olumsuz şart", "başkalarının olumsuz biçimde yargılamasından ayrılamaz? Şayet toplumun ço-

ğunluğu Bay Mill'in teorisini bütünüyle benimserse, söz konusu "olumsuz şartları" büyük ölçüde azaltmak zor olmaz. Komşumuzun kendine has özelliklerinin, istenmeyen hükümlerin sayısının ve istenmeyen sonuçlara yol açmasının bize bir şey ifade etmediğini, bunların sayısını istediğimiz kadar azaltabileceğimizi ve özgürlük alanını aynı oranda genişletilebileceğimizi, istediğin gibi vazet ve uygula. Mantıklı bir insan bunu ister mi? Ahlaksızlık, savurganlık, gösteriş ya da benzeri davranışlara göz yumulmasını ya da bunların cezasız kalmasını kim ister?

Ancak, eğer ahlaksızlığın dizginlenmesi toplumu ölümcül etkilerden koruyacak başlıca tedbirse, neden (ahlaksızlığı) kötü addedelim? Toplumsal ve yasal cezalandırma arasına, neden bu kadar belirgin bir çizgi çizelim? Bay Mill, belirli bir ayrımın var olduğunu her konuşmasında çok açık bir biçimde vurguluyor. Ne ki, makalesinde bunu kanıtlayan hiçbir şey olmadığı gibi, kanıtlama teşebbüsü de yok. Eğer doktrinini kanıtlanabilmiş olsaydı, doğru olduğuna hükmederdik. Kanıtlanmadı, çünkü doğru değildir.

Bence, bu önermelerden her biri, nefsi müdafaa dışında, en önemli ve en sık rastlanan baskı durumları itibariyle yerleşik olabilir. En önemlileri şunlardır:

1. Dinleri tesis etmek ve sürdürmek amacıyla yapılan baskı.
2. Ahlakı tesis etmek ve pratik anlamda sürdürmek amacıyla yapılan baskı.
3. Hükümet veya kamu kurumlarının mevcut düzeninde değişiklikler yapmak amacıyla yapılan baskı.

Bunlardan hiçbiri nefsi müdafaa yapanlar ya da baskı altındakiler haricindekilere zarar vermeyi engelleme olarak tanımlanamaz. Her biri, güç kullananın "iyi bir amaç için" yaptığı bir baskı olayıdır, dolayısıyla kınanmalıdır. Bunlardan birincisiyle ikincisi, Bay Mill'in ilkeleri uyarınca da kınanıyordur. Aslında, kendisinin de ifade ettiği gibi, söz konusu ilke çok daha ileri gidebilir. Vergi mükellefinin ödemeye razı olmadığı tüm vergileri, örneğin toplanan paranın askeri veya polisiye veya adli amaçla kullanılmaması halinde kınayabilirdi, zira sadece bu amaçlar nefsi müdafaa olarak tanımlanabilirdi. Birini istemediği halde İngiliz Müzesi'ne yardımda bulunmaya zorlamak, Bay Mill'in ilkelerine göre, dinsel zulüm kadar açık bir ihlaldir. Ne var ki, bu noktaya dikkat etmemekte ya da üzerinde durmamaktadır, ama ben Mill'in ilkelerinin bugüne kadar açıklama lüzumunu hissettiklerinin ötesinde sınırlamalar ima ettiğini söylemekle yetineceğim.

* * *

"İlgilenmemiz gereken tüm uluslar içinde, insanlığın özgür ve eşit tartışma yoluyla geliştiği döneme uzun zaman önce vardığı" savının doğru olduğu, iki bildik hususa atıfla değerlendirilebilir:

1. İnsanı ilgilendiren tüm konularda -din, ahlak, yönetim- insanlığın genel olarak cahil olduğu ve bunun, en iyi ihtimalle, yeni yeni cehalet olarak algılandığı bir gerçektir. Böyle bir bilgiyi özgür tartışma ne kadar uzağa taşıyabilecektir? İnsanoğlu, insanoğlu gibi davranacağına göre, umulabilecek olanın en iyisi, bazı klişelere rağmen kısmen doğru olan şeylerdir, bir bakıma popülarize etmektir. Şüphesiz, tartışmanın etkisi büyüktür. İnsanlar teorilere öylesine açtırlar ki, isteklerini en anlaşılır hale sokan şeylere, acınası veya ürkütücü olarak tanımlanabilecek bir bağlılık geliştirir. Tartışmanın kışkırttığı büyük hareketlerin gerçeği nasıl ele aldıklarına baksanıza! Sayısız dini ve siyasi akide tartışarak, öğüt vererek, jest yaparak ve savaşarak dünyanın bir ucundan diğerine hızla yayıldı. İçlerinde en kötüsünün bile ulaşabildiği tanınma ve sadakat düzeyini, bilime layık görülen takdirle kıyaslayın. Milyonlarca kadın, erkek ve çocuk Muhammet'e, tüm yaşamlarını onun yasalarına göre düzenleyecek kadar inanmaktadır. Adam Smith'i anlayan kaç kişi vardır? Şayet herhangi bir soyut tartışma için insanoğlunun kapasitesini sınayacak olsak, insanoğluna dair en küçük bilginin nasıl da sistematik bir yapıya dönüştürüldüğünü düşünmeliyiz. Kaç kişi siyaset, ekonomi ya da hukuk biliminin temel prensiplerine vâkıf veya bunları ne ölçüde anlıyor? Kaç kişi zengin olma arzusunun denetimsiz bir biçimde eyleme geçirilmesinin sonuçlarını hesaplamak amacıyla yapılan temel varsayımlar ile bu varsayımların toplumun ihtiyacına cevap verecek nitelikte olup olmadığı arasındaki ayrımı anlayabiliyor? (...)

2. İnsanlar öyledir ki, iyi ve kötü olmasına bakarak hangi kuramı seçersek seçelim, dünyada yapmamaları gerekeni bile bile yapan, yapmaları gerekeni yapmayan bir yığın kötü insan, buna daima kayıtsız kalacaktır. Bencil, şehvetli, havai, tembel, tamamen sıradan ve küçücük alışkanlıklara kendini kaptırmış olan bu kadın ve erkeklerin oranına bakıp özgür tartışmanın en özgürünün bile onları geliştirebilmesinin ne kadar uzak bir ihtimal olduğunu görün. Bu insanları pratik anlamda etkilemenin tek yolu, muhtemelen zor ya da baskı kullanmaktır. Bunlardan birinin veya her ikisinin birden kullanılmaya değer olup olmadığını şimdi sorgulamıyor, bu insanlara bahşedilecek özgürlüğün onları zerre kadar geliştirmeyeceğini söylemekle yetiniyorum. Bu, durgun bataklığın suyuna, "Tamamen özgür olduğun halde, neden denize akmazsın? Bir millik mesafede tek bir baraj yok. Seni içine çekecek bir su pompası, katetmek zorunda olduğun hiçbir kanal, seni belirli bir yöne zorlayacak hiçbir kıyı ve tepe, hiçbir baraj ve hiçbir bent kapağı yok,

ama sen yine de öylece durmuş kokuşuyor ve sıtma, kurbağa ve sivrisinek üreterek bir esir gibi davranıyorsun," demek kadar akıllıca olurdu. Oysa nasıl olduğunu bilseydi, su, "Eğer değirmenleri döndürmemi ve tekneleri taşımamı istiyorsan, kanallar kazmalı ve akışıma uygun bir sistem kurmalısın," diye cevap verirdi.

* James Fitzjames Stephen, *Liberty, Equality, Fraternity,* Henry Holt and Company, 1873.

B. EKONOMİ

1. Parlamento Zabıtları

Smith, Ricardo, Bastiat ve Smiles gibilerinin savunduğu "bırakınız yapsınlar" prensibi, On Dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde, İngiliz kamu siyasetine egemen olmuş ve İngiliz ekonomisinde, hiç kuşkusuz, büyük bir gelişmeye yol açmış, ancak bu gelişmeye maden ocakları ve fabrikalardaki korkunç şartların yaygınlaşması eşlik etmiştir. Nitekim birkaç parlamento araştırma komisyonunun bu konuda yaptığı çalışmalar içinde, Michael Sadler ve Lort Ashley'in başkanlık ettiği iki komisyonun şartları iyileştirici bir yasa önerisinin altyapısını oluşturmak üzere topladığı bilgiler öne çıkar. Bu çalışmalar sırasında çalışan sınıftan tanıklar sorguya çekilmiş, çalışanlar sosyal reformcuların ihtiyacı olan korkunç gerçekleri dile getirirken, üreticiler hükümetin çalışanlar lehine müdahalesine karşı çıkarak, "bırakınız yapsınlar" ilkesini savunmuştur. Aşağıdaki seçkiler, söz konusu iki komisyon raporundan alınmıştır.

Ekonomik özgürlüğün işçi sınıfı üzerindeki etkileri nelerdir?

*Sadler Araştırma Komisyonu Huzurunda İfade**

Bay Matheww Crabtree, Çağırıldı ve Sorgulandı

Kaç yaşındasın? – Yirmi iki.
Ne iş yapıyorsun? – Battaniye üreticisiyim.
Daha önce bir fabrikada çalıştın mı? – Evet.
İlk kez kaç yaşında bir fabrikada çalışmaya başladın? – Sekiz.
Ne kadar süre çalıştın? – Dört yıl.
Normal zamanlarda çalışma saatleriniz neydi? – Sabah 6'dan akşam 8'e kadar.
On dört saat? – Evet.
Hangi aralıklarla yemek ve dinlenme molası vardı? – Öğlen bir saat.

Ticaret canlandığında çalışma saatleriniz nelerdi? – Sabah 5'den akşam 9'a kadar.

On altı saat? – Evet.

Akşam yemeği için ne kadar ara vardı? – Bir saat.

İmalathaneden ne kadar uzakta yaşıyordun? – Yaklaşık iki mil.

Kahvaltını imalathanede yapmanı sağlayacak bir düzenleme var mıydı? – Hayır.

Evden ayrılmadan önce mi yapıyordun? – Genellikle.

Uzun çalışma saatleri boyunca dakik olabiliyor muydun; nasıl uyanıyordun? – Nadiren kendiliğimden uyanıyordum; genellikle ebeveynim uyandırıyor, bazen beni uyurken kaldırıyorlardı.

İşe zamanında yetişebiliyor muydun? – Hayır.

Geç kalırsan ne oluyordu? – Çoğunlukla dayak yiyordum.

Şiddetli mi? – Çok şiddetli.

Bu imalathanelerde cezalandırma gün boyu devam ediyor muydu? – Sürekli.

Yani imalathanedeyken sürekli bir ağlama sesi duyuluyordu, öyle mi? – Evet, her zaman.

Sence nezaretçi müşfik biri olsaydı, bu olağandışı çalışma saatleri boyunca çocukları uyanık ve alesta tutmak için yine de dövmesi gerekir miydi? – Evet, makine sürekli tarama yapar, çocuklar gün boyu makinelere uymak zorunda kalır. Nezaretçi ne kadar insancıl olursa olsun, çocukların makineye ayak uydurmaları ve yanlış yapmamaları için onları dürtmek zorundadır ama en sık başvurduğu yol uyuklamaya başlayanları kayışla dövmektir.

İşine ayak uyduramadığın için dayak yemekten korkuyor muydun? – Evet, dayak yeme korkusu uyanık kalmaya yetiyordu.

Akşam eve döndüğünde kendini yorgun hissediyor muydun? – Çok yorgun.

Ailenle geçirecek zamanın oluyor muydu? – Hayır.

Ne yapıyordun? – Eve gittiğimizde tek yaptığımız bir lokma yemek ve hemen yatmaktı. Eğer yemek hazır değilse, hazırlanırken uyur kalırdık.

Bir çocuk olarak sabah o kadar erken saatte yataktan çıkmanın acısını çekiyor muydun? – Evet.

Diğer çocuklar da benzer durumda mıydı? – Evet, hepsi ama hepsi benim kadar uzakta oturmuyordu.

Eğer geç kalırsan insafsızca dayak yiyeceğinden korkuyordun? – Geç kaldığım zaman dayak yiyordum. Sabah kalkınca hep bu endişe içinde olurdum ve imalathaneye gidinceye kadar koşar, bir yandan da ağlardım.

Elızabeth Bentley, Çağırıldı ve Sorgulandı

Kaç yaşındasın? – Yirmi üç.

Nerede yaşıyorsun? – Leeds'te.

Bir fabrikada çalışmaya ne zaman başladın? – Altı yaşındayken.

Kimin fabrikasında çalışıyordun? – Bay Busk'ın.

Ne tür bir imalathane bu? – Kendir imalathanesi.

İmalathanedeki işin neydi? – Küçük doferdim.[5]

Çalışma saatleriniz neydi? – İzdiham olduğu zaman sabah 5'ten akşam 9'a kadar.

Ne kadar süreyle böyle çalıştın? – Yaklaşık yarım yıl boyunca.

İzdiham olmadığı zamanlarda çalışma saatleriniz neydi? – Sabah 6'dan akşam 7'ye kadar.

Yemek molası ne kadardı? – Öğlen kırk dakika.

Kahvaltı etmek ya da bir şeyler içmek için zaman var mıydı? – Hayır, becerebildiğimiz kadar yapıyorduk.

İşin çokken yemek için zamanın oluyor muydu? – Hayır, yemeği olduğu gibi bırakmak ya da eve götürmek zorundaydık. Biz almazsak nezaretçi alıp domuzlarına veriyordu.

Sence doferlik zahmetli bir iş mi? – Evet.

Yapmak zorunda olduğun işi açıklar mısın? – Tezgâhlar dolduğu zaman onları durdurmak, fitil makinelerini çıkarmak, dolu masuraları çıkarmak ve silindirlere taşımak, sonra boş olanları takmak ve tezgâhı yeniden çalıştırmak.

Bu seni sürekli ayakta mı tutar? – Çok fazla tezgâh vardır ve hepsi çok hızlı çalışır.

İşiniz çok fazla, öyle mi? – Evet, hiçbir şey için vaktiniz olmuyor.

Diyelim ki, yoruldunuz ya da işe geç kaldınız, ne yaparlar? – Kayışla döverler.

Doferlikte en sona kalana dayak atma alışkanlığı var mı? – Evet.

Sürekli? – Evet.

Hem kızlara hem de erkeklere, öyle mi? – Evet.

Hiç kayışla dövüldünüz mü? – Evet.

Şiddetli? – Evet.

Bu fabrikada yemeğinizi rahatça yiyebiliyor muydunuz? – Aslında hayır, yiyecek çok şeyim olmuyordu zaten, onu bile yiyemiyordum. İştahım kaçardı ve imalathane tozla kaplı olduğundan yiyeceğimi eve götürmeye değmezdi. Yiyemediğim için nezaretçi alıp domuzlarına verirdi.

5 Tarama makinelerinde tarama artıklarını yahut döküntülerini toplamaya yarayan aygıt. (y.n.)

Kahvaltıdan bahsediyorsun? – Evet.

Akşam yemeği için ne kadar uzağa gidiyordun? – Yemek için eve gidemiyordum.

Nerede yiyordun? – İmalathanede.

İmalathaneden uzakta mı yaşıyordun? – Evet, iki mil.

Belirli bir saati var mıydı? – Hayır.

Sabah işe geç kaldın diyelim, ne olurdu? – Dörde bölünürdük.

Ne demek istiyorsun? – Eğer çeyrek saat geç kalırsak yarım saatlik ücreti keserlerdi; saatte sadece bir peni alıyorduk, yarım peniyi geri alırlardı.

Ceza, kaybedilen zamandan daha önemliydi? – Evet.

Geç kaldığınız için dayak da yediniz mi? – Hayır, ben hiç dayak yemedim, geç kaldığı için dövülen erkek çocuklar gördüm ama.

İşe zamanında gidebiliyor muydun? – Evet, annem sabah ikide yataktan kalkmış olurdu; kömür işçileri üç ya da dört civarı işlerine giderdi, annem onların seslerini duyunca sıcak yatağından kalkıp dışarı çıkar ve saati sorardı. Bazen çok yağmur yağdığında, sabah ikide arabasında olur, imalathane açılana kadar orada beklemek zorunda kalırdım. (...)

* *Report of the Sadler Committee, Parliamentary Papers,* 1831-1832.

*Lord Ashley'in Maden Komisyonu Huzurunda İfade**

Sarah Gooder, 8 Yaşında

Ben Gawber maden ocağı işçisiyim. Bu beni yormuyor, ama karanlıkta çalışmak zorundayım ve korkuyorum. Sabah saat dörtte, bazen üç buçukta işe gidiyorum ve beş buçukta çıkıyorum. Uykuya dalamıyorum. Bazen ışık olduğunda şarkı söylüyorum ama karanlıkta değil; o zaman buna cesaret edemiyorum. Ocakta olmayı sevmiyorum. Bazen sabahları madene giderken çok uykulu oluyorum. Pazar okuluna gidiyorum ve "Kolay Okuma"yı okuyorum. [Harfleri biliyor ve küçük kelimeleri okuyor.] Bana dua etmeyi öğretiyor. [*Lord's Prayer'ı* okudu, kusursuz değildi ve ardından şöyle devam etti:] "Tanrım, babamı ve annemi, erkek kardeşimi ve kız kardeşimi, amcalarımı, teyzelerimi, kuzenlerimi ve herkesi bağışla. Tanrım beni bağışla ve iyi bir kul yap. Amin. Çoğu kez İsa Peygamberi duydum. Neden yeryüzüne geldiğini ve neden öldüğünü bilmiyorum ama yanında başını dayaması için taşlar vardı. Ocakta olmaktansa okulda olmayı isterdim."

Thomas Wılson, Üç Kömür Ocağı Sahibi

Herhangi bir ticari işle hükümet müdahalesine ilkesel olarak karşı çıkıyorum ve bu durumun maden ocaklarında büyük zarar ve adaletsizliğe yol açacağına inanıyorum. Madencilik sanatının anlaşılmadığını düşünüyor, ne kadar deneyimli olursa olsun, herhangi birinin bir kömür ocağının nasıl idare edileceğini dikte etmesine izin vermenin özel bir işin yönetimine müdahaleyi haklı göstermeyeceğine inanıyorum. Bu durum, buralarda çalıştırılan çocukların Fabrika Yasası kapsamına alınmasına engeldir, buna kesinlikle karşıyım. Öncelikle şu nedenle ki, bu çocukların işvereni olarak kömür ocağı sahiplerinin onların eğitiminden sorumlu tutulmaları halinde, bu yükümlülük diğer tüm işverenler için de söz konusudur ve bu yüzden sınıfsal ayrımcılık ima eder, yani adil değildir. İkincisi, eğer yasama, eğitimi güvenceye almak için bir müdahalede bulunursa, bu müdahaleyi genele yaymak zorundadır. Üçüncüsü, bu çevredeki madenci nüfusu, her mahalde çok küçük birimler halinde ve diğer sınıflarla iç içe olduğundan, onlar için ayrı okullar açmak imkânsızdır.

Isabella Read, 12 Yaşında, Kömür Taşıyıcısı

Babam iki yıl önce öldüğü için anneme yardım etmek için çalışıyorum. Annem evde oturuyor, solunum güçlüğü çekiyor ve erken yaşta çalışmaya başladığı için sağlıksız. Kız ve erkek kardeşimle birlikte çalışıyoruz ve çok zor bir iş; ocağın dibinden yukarı kaç gelberi ve sefer yaptığımı söyleyemem; sanırım ortalama otuz ya da yirmi beş; mesafe yüz ile iki yüz elli kulaç[6] arasında değişir.

Sırtımda yaklaşık elli kilo yük taşıyorum; çok fazla eğilmek, çoğunlukla baldırlarıma kadar gelen suda sürünmek zorunda kalıyorum. İlk kez aşağı indiğimde kömürü beklerken sıcaktan ve yorgunluktan sık sık uyuyakalıyordum.

Ben de, kız arkadaşlarım da işi sevmiyoruz ama çalışmaya mecburuz. Hava çok sıcak olduğu için nefes almak zor oluyor ve sık sık ışıklar sönüyor.

* *Lord Ashley's Mines Commission, Parliamentary Papers,* 1842.

6 Gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki mesafe. (y.n.)

2. Geçmiş ve Bugün*

Thomas Carlyle

Thomas Carlyle (1795-1881), Sanayi Devrimi İngiltere'sinin kayıtsızlığını ve sosyal adaletsizliğini kınamasıyla, Viktoryan yazarlar arasında adeta bir Eski Ahit elçisiydi. İskoçya'nın bir köyünde doğmuştur. Alt sınıfa mensubu olması, onun yoksulluğa dair gerçekleri devrin diğer yazarlarının sahip olmadığı bir hassasiyetle kavramasını mümkün kılmış, İskoçya'nın yerel demokratik okul sistemi ise kendisine iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Birçok konuda, özellikle de Goethe, Novalis ve Fichte'nin Alman romantik düşüncesine etkileri üzerine yaptığı okumalar çocukluğunun dogmatik Kalvenizm inancını yitirmesine yol açmış olsa da Kalvenist dürüstlüğünü asla terk etmemiştir. Bu tavrı onun İngiltere'nin toplumsal koşullarını ateşli bir şekilde eleştiren bir yazar olmasına yol açmıştır. 1843'te yayımlanan *Geçmiş ve Bugün [Past and Present]* adlı eseri, "bırakınız yapsınlar" dogmasına inancın körelttiği vicdanları uyandırmıştır. Aşağıda sunulan seçki, Carlyle'nin *İngiltere Sorununun Koşulları [The Conditions of England Question]* adlı analizini ve işçi sınıfının durumunu geliştirme adına yapıldığı halde, tüm çabaları felce uğratan "para hırsının asıl gerçeği"ni nasıl itham ettiğini göstermektedir.

İngiltere'nin Zenginleşmesi Halka Nasıl Hizmet Etmiştir?

Şu sıralar hakkında yayımlanan ve yayımlanmayan birçok broşürdeki düşüncelerin her düşünürün aklını kurcaladığı İngiltere'nin durumu, dünyanın hiç görmediği kadar meşum ve ilginç bir durum olarak kabul ediliyor. İngiltere, ürün çeşitliliği, herkesin ihtiyacını karşılayabilecek özkaynak sahibi ve varlıklı bir ülke olduğu halde zafiyetten ölmektedir. İngiltere çiçek açmakta ve büyümekte, topraklarında sapsarı ekinler salınmaktadır. İngiltere atölyeleri, endüstriyel donanımı ve yeryüzünün en güçlü, en marifetli ve en hevesli on beş milyon işçisiyle üretmekte ve büyümektedir. Bu insanlar buradadır; yaptıkları iş, üretimlerinin meyveleri, bolluk ve bereket her yanımızdadır ve fakat işte bak, "Ey işçiler, ey ustabaşları, ey tembel efendiler, ona dokunmayın; ona hiçbiriniz dokunamazsınız, bu tılsımlı bir meyvedir," diyen tehditkâr bir kararname yayınlandı. Bu tehditkâr kararname, en ham ve saygısız haliyle, öncelikle zavallı işçilerin üstüne çöktü ama zengin ustabaşların (patronların) üstüne de çöküyor. Bundan ne tembel efendilerin ne de zenginlerin kaçarı var; hepsi benzer bir biçimde etkilenip "yoksullaşacak" veya daha da beteri, yok olacak!

Bu başarılı, bu yetenekli işçilerin yaklaşık iki milyonu, şu an çalışmaevleri'nde, Yoksulluk Yasası'nın hapishanelerinde[7] oturmakta ya da kendilerine duvarın üstünden atılan "sokak yardımı" almaktadırlar: Bastille Çalışmaevleri patladı patlayacak bir biçimde ağzına kadar doludur ve güçlü Yoksulluk Yasası daha büyük bir güç tarafından delinmiştir. İşsizler aylardır buralarda oldukları halde, kurtuluş ümidi yok gibidir. Çalışmaevlerinde çalışılmamaktadır ve bu isim, alay edercesine verilmiştir buralara. Sadece İngiltere'de bir milyon iki yüz bin işçi, marifetli sağ elleri kederli sinelere basılmış olarak atıl yatmakta, geleceğe dair bu güzel dünyadan paylarına düşeni alma umudu duvarların arasına hapsedilmiş bulunmaktadır. Orada öylece, büyülenmişçesine oturmakta, açlıktan ölmedikleri için bu kapatılmışlıktan sanki memnun görünmektedirler. Bir turist[8], güneşli bir sonbahar gününde, bu cömert İngiliz diyarını gezerken rastladığı bir Birleşik Çalışmaevi'ni[9] şöyle tarif eder: "Geçen sonbahar güneşli bir günde, Huntingdonshire'daki St. Ives Çalışmaevi'nin önünden geçerken, Bastille'in önündeki tahta banklarda, kendilerini kuşatan duvarlar ve parmaklıkların arkasında oturan yaklaşık elli kişi gördüm: Çoğu genç ya da orta yaşlı, güçlü kuvvetli, boylu poslu, temiz yüzlü, düşünceli ve hatta zeki bakan insanlar. Orada yan yana oturuyorlardı ama hissiz ve çarpıcı bir sessizlik içinde. Sessizlik içinde; yazık, ne söylenebilirdi ki? Çevrede uzanan toprak, gel ve beni işle, gel ve beni biç diye haykırıyordu ama biz burada büyülenmişçesine oturuyorduk! Bu genç adamların gözlerinde kızgınlığın değil, ıstırap, utanç ve dile getirilmemiş çokyönlü sıkıntının ve bitkinliğin en kasvetli ifadesi vardı; bakışıma, "Bize bakma," der gibi bir bakışla karşılık verdiler. "Burada büyülenmiş oturuyoruz, ama neden? Bilmiyoruz… Güneş parlıyor, yeryüzü bizi çağırıyor, ama İngiltere'nin yöneticilerinin güçsüzlükleri yüzünden," bu davete icabet etmemiz yasak. Bunun imkânsız olduğunu söylüyorlar bize!" Tüm bunlarda bana Dante'nin Cehennemini hatırlatan bir şey vardı ve süratle oradan uzaklaştım."

7 İşsizler, 1834'ün Yoksulluk Yasası çerçevesinde, sadece Yoksullarevi'ne girince yardım alabiliyordu. Bunun altında yatan anlayış, devlet yardımı alan yoksulların durumu, şayet piyasa fiyatlarıyla çalışma imkânı bulanların durumundan "daha az tercih edilir" olmazsa, işsizlerin çalışmaya şevkinin kalmayacağıydı. Yoksullarevi'nin hapishane, hatta Bastille olarak anılması, şartların çok kötü olmasındandır.

8 Carlyle belli ki kendisini düşünüyordu.

9 On Sekizinci yüzyıl ortalarında bilim ve teknolojideki ilerlemelerin üretim sürecine aktarılması ile ortaya çıkan sanayi devrimi, işçi sınıfının ve sendikaların da doğumuna neden oldu. Günde on sekiz saati bulan ağır çalışma koşullarına karşı önceleri işyerlerinde mesleklere göre oluşan işçi birliklerinin yetersizliği kısa zamanda anlaşıldı. 1834'te İngiltere'de kurulan Büyük Ulusal Birleşik Meslekler Birliği'ni sendikalaşmaya başlangıç saymak mümkündür. Sermaye sınıfı ve onun siyasal gücü ile çetin mücadeleler sonucunda 1871'de İngiltere'de sendikalar yasallık kazandı.

Yüz binler çalışma evlerinde oturuyor ve bir o kadarı çalışma evlerine bile girebilmiş değil. Ve tutumlu İskoçya'da, Glasgow ve Edinburg'un karanlık yollarında, Tanrı'nın gözü ve elçilerinin ender bağışları dışında her şeyden saklı, kişinin, insanların yaşadığı en barbar bölgelerde insanın güneşin görmediğini umduğu acı, yoksulluk ve yalnızlık manzaraları var. Bildiğini söyleyen, şefkatli ellerinde soylu iyileştirme sanatının katbekat kutsal hale geldiği, cesur ve insancıl Dr. Allison[10], ehil bir tanık olarak bize şunları bildiriyor: Bu durum, bu yıla ya da geçen yıla has değil, hep böyleydi. İskoçya şiddetli bir ateş nöbeti geçirmiyor, kronik bir kangrenden muzdarip. Bir yoksulluk yasası ya da herhangi bir yoksulluk yasası, geçici bir önlemden başka bir şey değildir; deva değil, bir ağrı kesicidir. Zengin ile yoksul, çıplak gerçekleri çarpışmaya görsün, sadece bir yoksulluk yasası ile uzun süre geçinemez. Bu doğrudur doğru olmasına ama insanlar ölüme terk edilemez. Eğer İskoçya uluslararası bir darbımesel olarak kalmayacaksa, daha iyisi gelene kadar bir yoksulluk yasası çıkarmak zorunda. Ah nasıl bir ziyan! Soylu, hatta üç kez daha soylu ulusal erdemler, köylü stoacılığı ve kahramanlığı, yiğit insanlar, İskoçya'ya has bir ulusal ruh! Bunlar Potosi'nin[11] tüm madenlerinin bile satın alamayacağı değerler. Potosi'nin tüm madenlerinin satın alabileceği tek şey cüruf ve tozdur.

Meselenin bu yönü üzerinde durmak neden? Çünkü artık tartışmasız bir gerçek! Şehirde veya kırsalda yaşayan alt sınıfların içine girin hele. Herhangi bir yoldan girin, fabrika veya tarımsal soruşturma yoluyla girin, gelir beyannameleriyle veya Maden İşçiliği Komisyonlarıyla girin, hep aynı üzücü sonuçla karşılaşacaksınız ve kabul edeceksiniz ki, bu zengin İngiliz ülkesinin işleyen bünyesi her bakımdan eşi benzeri olmayan bir bataklığa saplanmıştır ve batmaktadır. Stockport mahkeme salonlarında (...) defin hizmetleri sandığının ölen her çocuk için ödediği £3 8s kadar azıcık parayı almak için çocuklarından üçünü zehirleyen bir anneyle baba tutuklanır ve resmi otoriteler bunun istisnai bir durum olmadığını, daha fazla soruşturmasak iyi olacağını fısıldar. (…) Ama durmak gerekir. İngiliz topraklarında, iki beyaz insan, Hıristiyan bir anne babadır bunu yapan… Buna mecbur kalmışlardır! Bu gibi olaylar buzdağının sadece görünen kısmıdır. İki insan, anneyle baba, "Açlıktan ölmemek için ne yapacağız?" diye sormuştur kendilerine; "Burada, bu karanlık bodrum katında sıkışıp kaldık, yardım edenimiz yok…" Stockportlu anneyle baba, bütün gün açlıktan ağlayan, bu dünyada zaten iyilikten çok kötülüğe maruz kalacak olan zavallı küçük Tom'un acı-

10 Dr. Alison yoksulların durumu üzerine bir broşür yayımlayan, İskoç bir hekimdir.

11 Potosi, Peru'nun meşhur gümüş madeni bölgesidir.

larına son verirsek, belki geri kalanlarımız yaşayabilir diye düşünmüştür. Tom'u acılarına son vermek üzere öldürdüklerine ve aldıkları para suyunu çektiğine göre, şimdi sıra zavallı küçük Jack veya küçük Will'de midir? Nasıl bir iştir bu?

Tanrı'nın gazabına uğramış olan eski Kudüs'ün ölüme terk edilmiş enkazında, açlığın kuşatması altındaki şehirlerde, acınacak haldeki kadınların kendi elleriyle çocuklarını kaynatacakları kehanetinde bulunulmuştu. Katı İbrani hayal gücü, bundan daha karanlık bir sefalet resmi çizemezdi; bu, Tanrı'nın insanoğlunu aşağılamak üzere verdiği bir ültimatomdu sanki. Modern İngiltere'de her tür kaynağa sahip olan bizler, bundan sihirli bir el tarafından kuşatılmış olduğumuz sonucunu mu çıkarmalıyız? – Bunlar nasıl oldu? Neden böyle oldu? Olmak zorunda mı?

Aramızdaki lanetliler, sadece St. Ives Çalışma Evlerinde, Glasgow yollarında ve Stockport bodrumlarındakiler değildir. İngiltere'nin bu başarılı sanayii, aşırı zenginliğiyle henüz kimseyi zengin etmemiştir; bu sihirli bir zenginliktir ve hâlâ kimseye ait değildir. Hangimizi zenginleştirdiğini sorabiliriz? Bir zamanlar yüz harcadığımız yerde, bugün bin harcıyor ama iyi denilebilecek nitelikte bir şey satın alamıyoruz. Yoksulun ve zenginin, soylu bir tutumluluk yerine, acınası bir fukaralık ve aczin değişimli olarak birbirini izleme lüksü var sanki. Yaşamak için mükemmel donanıma sahibiz ama *yaşamayı* unuttuk. Bu sihirli bir zenginlik; ona henüz hiçbirimiz dokunamıyoruz. Onun sayesinde daha iyi durumda olduğunu hisseden bir sınıf varsa söylesin!

Pek çok insan daha iyi yiyor, daha pahalı içkileri içiyor ve bunun avantajlarını en iyi doktorları biliyor ama eğer hazımsızlık çeken midelerinden çıkıp kalplerine girersek, orada kutsallık adına ne buluruz acaba? Daha mı iyiler, daha mı güzeller, daha mı güçlü, daha mı cesurlar? Hatta daha mı mutlular? Hayır. İnsanların yüzünde kasvet var, birbirlerine haince bakıyorlar. Pamuktan ya da demirden yapılmış olanlar dışında hiçbir şey insana itaat etmiyor. Ustabaşı, çalışmaevindeki işçisi kadar büyülenmiş durumda; basit bir tür "özgürlük" için beyhude haykırmakta: "En ucuzu en ucuz bulduğu yerden satın alma ve en pahalıya satabileceği yerde satma" özgürlüğü. Cebinde Gineler şıngırdarken hiç zengin değildi ama artık o Gineleri kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için kendini gerçekten yoksul hissediyor.[12] Vah vah! Ölümcül durumda olan o İşsiz efendi değil miydi?

O halde, İngiltere'nin bu zenginliği kimin içindir? Bu zenginlik kimi kutsamıştır? Daha mutlu, daha güzel, her bakımdan daha iyi hale getirdiği kimdir? Onu sahte değil, gerçek bir hizmetçi gibi ayak işlerine koşmak, istediği her işi yaptırmak için ele geçiren kimdir? Bugüne dek hiç kimse! Bugüne dek

12 Carlyle, bunları 1840'ların başındaki ekonomik kriz sırasında yazmaktadır.

hiçbir ülkenin sahip olamadığı zenginliğe sahibiz ve bu zenginlikten kimsenin yararlanmadığı kadar az yararlanıyoruz. Bugüne kadar başarılı olan sanayimiz artık başarılı değildir; bu garip başarıya burada son vermeliyiz! Bu bolluğun ortasında insanlar telef olmakta; altın duvarlar arasında olanlar bile kendini güvende hissetmiyor. İşçiler, ustabaşları ve işsizler, herkes durmuş, kimse ilerleyemiyor. Ölümcül bir felç, St. Ives'teki çalışmaevinden Stockport'taki bodruma kadar, dıştan içe doğru bütün uzuvlarımıza yayılıp kalbi hedefliyor. Gerçekten büyülendik mi acaba? Lanetlendik mi?

Midas[13] altın özlemi çekmekte ve tanrıları aşağılamaktadır. Altına sahip olur, ama öyle ki, dokunduğu her şey altına dönüşür. Bunu hak etmiştir, çünkü göksel müzik notalarını iyi okuyamamış, Apollo ve diğer tanrıları aşağılamış, tanrılar da dileğini yerine getirmekle birlikte, ona bir çift uzun kulak vermiştir. Bu efsanelerde nasıl da bir hakikat payı vardır, öyle değil mi?

* * *

Doğru, sahip çıkılması lazım, zira bu büyük zenginlik tuhaf gelişmelere yol açıyor. Biz kendimize toplum diyoruz ama ayrışmaktan ve tam bir izolasyondan bahsetmekten de çekinmiyoruz. Yaşamımız karşılıklı yardım değil, "adil rekabet" denilen savaş kurallarının beslediği örtülü bir düşmanlıktır.[14] *Peşin ödemenin* insanların arasındaki yegâne ilişki şekli olmadığını unuttuk gittik; bunun her türlü taahhüdü yok ettiğini düşünerek, sorgulamıyoruz bile. "Benim açlık çeken işçilerim mi?" diye cevap veriyor zengin maden sahibi, sorulunca: "Onlara piyasa koşullarında iş vermedim mi? Ödemelerini son kuruşuna kadar ve sözleşme şartlarına uygun olarak yapmadım mı? Daha ne yapmalıydım?" Servete tapınmak bir tür mezhep, melankolik bir mezheptir. Cain kendi çıkarı için Abel'i öldürünce ona, "Kardeşin nerede?" diye sorarlar. Şöyle cevap verir: "Ben kardeşimin bekçisi miyim? Kardeşime hak ettiği *ücreti* ödemedim mi?"

Ey görkemli tüccar-prens, avlak sahibi şanlı dük, kardeşini "öldürmenin" Cain'in seçtiği kaba yoldan başka yolu yok mudur? "Dış görünüşüyle iyi bir insan ve bu kutsal hayat yolculuğunda yanımızdaki mevcudiyetiyle, bir hac yolcusu misali, çok şey *vaat eden* biri." Yazıklar olsun ona, tüm vaatlerini unuttuğu için. Duygunun vahşi putperestliğinin kuruttuğu, para kazanamamanın cehenneme gitmekle aynı şey olduğunu düşünen donuk bir ruh için tüm "vaatler" ve vicdani görevler boştur. Bunları mahkemeye bile veremezsin. Tarihte gökyüzünün altında böylesi bir felsefenin ayakta tuttuğu bir

---

13 Carlyle, tanrılardan dokunduğu her şeyi altına çevirebilmeyi isteyen bir Frigya Kralı hakkındaki bir Yunan efsanesine atıfta bulunmaktadır.

14 Bunu Smith, *Milletlerin Zenginliği* ile karşılaştırınız (sf.1047).

toplum görmediğim gibi, bundan sonra göreceğimi de sanmıyorum. Evren böyle değildir. Böyle olduğunu düşünen bir insan ya da ulus hiçbir kuşku duymadan adım adım ilerler belki, ama nereye, onu biz biliriz!

* Thomas Carlyle, *Past and Present*, Chapman and Hall, 1897.

C. DİN

1. Türlerin Kökenine Dair*

Samuel Wilberforce

Samuel Wilberforce (1805-1873), İngiltere'nin önde gelen Protestan papazlarından biri olarak, Oxford ve Winchester Piskoposluğu'na kadar yükselmiştir. Hıristiyanlık düşmanı olduğuna inandığı her doktrinin üstüne giden, zorlu bir tartışmacı olarak tanınır. Bu bağlamda en ünlü polemiği, 1860'da, muhafazakâr *Üç Aylık Dergi*'de, Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı çalışmasına dairdir.

Din Modern Bilim ile Bağdaştırılabilir mi?

Doğal tarih literatürümüze Bay C. Darwin'in kalemi tarafından yapılan her katkının, kuşkusuz başımızın üstünde yeri vardır. Onun bilimsel başarıları, bir gözlemci olarak hayal gücüyle karışık azımsanmayacak feraseti, dikkati, net ve canlı üslubuyla yazdıklarını olağanüstü çekici kılmaktadır. Nitekim, *Türlerin Kökeni* adlı kitabı, yılların gözlem, düşünce ve spekülasyonunun ürünüdür ve tarafınca geleceğin dayandığı bir "yapıt" olarak nitelenmiştir. Bay Darwin'in bu kitabı alçakgönüllülükle daha büyük bir çalışmanın müjdecisi olarak ilan ettiği doğrudur. Ancak kitap, sadece mevcut makalesindeki bütünlüklü argümanları destekler mahiyettedir. Kitap bizlere büyük bir birikimin örneklerinden oluşan bir koleksiyon sunuyor ve bunlardan hareketle, bir analitik matematikçinin konik kesitlerin kesin sonuçları üzerinde çalıştığı gibi çalışarak sonuçlar çıkarıp okurlarını istediği gibi yönlendiriyor. (…)

Bay Darwin'in akıl yürütme zincirinin net bir görüntüsünü ve buna olan itirazlarımızı okuyucularımıza iletmenin muhtemelen en iyi yolu, önce Bay Darwin'in onları ikna etmeye çalıştığı sonuçları, sonra da çıkarımını daha iyi yapmak için tesis etmek zorunda olduğu başlıca önermeleri ve bu önermeleri destekleyen üslubunu önlerine koymaktır.

Bay Darwin'in bize sunduğu sonuç, dünyadaki tüm bitkisel ve hayvansal yaşam biçimlerinin veya büyük Yeryüzü Müzesi'nin koruduğu ve jeoloji biliminin bilgilenmemiz için bize açtığı fosil kalıntıların, geçmişten bugüne doğal miras yoluyla -hayvanlar en fazla dört ya da beş atadan ve bitkiler ise aynı ya da daha az sayıda atadan- intikal ettiğidir. (…)

Wilberforce daha sonra, Darwin'in kuramını ayrıntılı bir bilimsel tartışmayla çürütmeye çalışır ve devam eder:

Okuyucularımız, Bay Darwin'in ele aldığımız görüşlerine, sadece bilimsel temelleri itibariyle karşı çıktığımızın farkına varmıştır. Böyle yapmış olmamızın nedeni, bu tür argümanların doğruluk veya yanlışlığının bu şekilde sınanması gerektiğine olan inancımızdır. Doğanın gerçeklerine karşı çıkanlara ya da bunlardan hareketle yapılan mantık dışı çıkarımlara tahammülümüz yok, çünkü bunlar insanlara bu olguların vahiy ile çeliştiğini düşündürüyor. Biz bu tür itirazların, sağlam ve iyi öğretilmiş bir inançla bağdaşmayan bir yüreksizlik tadında olduğu kanısındayız. (…) Hakikatin ve Doğa'nın Tanrısı'nın, aynı zamanda Yeni Ahit'in Tanrısı olduğundan kendi özvarlığı kadar emin olan kişi, doğru anlaşılmış olması halinde, O'nun sözlerinin daha farklı ve bir kandırmaca olduğuna inanmaz. Doğanın gerçeklerine, Yeni Ahit'e karşı çıkıyor gibi göründükleri için karşı çıkmak, Tanrı adına aptalca yalan söylemenin ve Hakikatin Tanrısı'nın işini yalan dolanla yapmaya çalışmanın bir başka şeklidir. İman sahibi kişi, doğanın işleri arasında daha farklı, daha soylu bir ruh haliyle gezinir. Ebedi kayalar üzerine nakşedilmiş olan sözcükler, Tanrı'nın eliyle nakşedilmiş sözcüklerdir. Bunlar, O'nun kitabında yazanlarla çelişmediği gibi, O'nun taş tabletlere yazdığı sözcüklerle de çelişmez. İnsan, iki ayrı sesin söylediklerini bağdaştırmakta zorluk çekebilir ama bundan ne çıkar? Zira ancak kısmen bildiğini ve gözle görünür çelişkileri bağdaştırma gününün pek yakında geleceğini çoktan öğrenmiştir. (…) Pek az şey dinin amacına, inançta olduğu kadar bilimde de dar görüşlü insanların fizikte yapılan keşiflerle ilham sözcüğünü bağdaştırma çabalarının zarar verdiği kadar zarar vermiştir. Çünkü biraz daha geniş bir gerçekler tablosunun ya da biraz daha geniş bir bakış açısının, felsefi tasarın bütününü değiştirdiğine sıkça tanık oluruz. Oysa Yeni Ahit, sonunda bir kavram yanılgısı ya da bir hata olduğu anlaşılan şeylerle mutlak bir uzlaşma vaat eder. Dolayısıyla, doğabilimin hakikatlerini, Yeni Ahit'in sözleri ile sınamaya razı olamayız. Ne var ki, bu durum bilimsel hatalara bilimsel olarak işaret edilmesinin önemini azaltmaz; özellikle de bu hatalar Yaratan'ın şanını sınırlandırmaya ya da O'nun yarattıklarının, O'nunla olan ilişkisini inkâr etmeye eğilimliyse, bunu yapmak daha da büyük önem kaza-

nır. Bay Darwin'in spekülasyonlarının isteyerek yapılmadığından kuşkumuz olmasa da, bu iki hataya meylettiğini düşünmekteyiz.

Bay Darwin, bir Hıristiyan olarak yazmaktadır, bundan şüphemiz yok. Bir an için bile onun kalbinin bir köşesinde dışavurmaya cesaret edemediği bir inançsızlık taşıyanlardan olduğunu düşünemeyiz. Ve bu nedenledir ki, spekülasyonlarında böyle bir eğilimin varlığını tespit etmiş olduğumuz gerçeğini dikkate alması için dua ediyoruz. Birincisi, doğal seleksiyon prensibinin etki tasarımını, hayvanların yanı sıra İNSANA da teşmil ettiğini açıkça itiraf etmektedir. Hemen söyleyelim ki, böyle bir nosyon, Tanrı'nın hiçbir sözüyle uyuşmadığı gibi, bizce insanoğlunun ahlakı ve maneviyatıyla da tümüyle uyumsuzdur. İnsanoğlunun doğa üzerinde elde etmiş olduğu egemenlik, insanın düzenli konuşma gücü, insanın akıl yürütme yeteneği, insanın özgür iradesi ve sorumluluğu, insanın hataya düşüşü ve günahlarından kurtarılması, ebedi Oğul'un vücut buluşu, ebedi Ruh'un içine yerleşmesi, bunların hiçbiri onun kökenine dair öne sürülen konusu kaba ve aşağılayıcı iddiayla bağdaşmaz. Bay Darwin'in cüretkâr nosyonu, gelip geçici ifadelerle değil, Tanrı'nın insanla ilişkisinin, O'nun sözcükleriyle kayıtlı olan şemasıyla da eşit derecede tutarsızdır. (...)

İkincisi, söz konusu görüş, Yaratan'ın yarattıklarıyla arasında tezahür etmiş bulunan ilişkisiyle de çelişmektedir. Gerçek şu ki, bu Yaratan'ı ve O'nun yarattıkları itibariyle kişiliğini gölgelemek için ustaca geliştirilmiş bir kuramdır. Dolayısıyla, bu gibi görüşler, her ne kadar bilinçsizce de olsa, Kadiri Mutlak'ın kendine has özelliklerinin çoğunu kaçınılmaz olarak zihinlerden sürgün etme eğilimindedir.

Bay Darwin, yaradılışa hâkim olan büyük planı, başka türlü nasıl açıklayabileceğimizi sormaktadır? (...)

Kendisine verilebilecek en basit ama en kapsamlı cevap şudur: Yaratılışın, o En Yüce'nin zihninde ebediyen varolan fikirlerin bir kopyası olduğuna dair harikulade gerçeği bildirerek! Bu mükemmel düzenin yüce kaynağının Babamız olduğunu ilan ederek! Sığ gözlemcileri yanıltan gerçek şudur ki, yaratılanların prensi ve başı olan insanoğlu, varoluşun ilk aşamalarında daha düşük seviyedeki hayvanların sonsuza dek kaldığı fazlara benzer fazlardan geçmiştir. Varoluşun bir noktasında, tekhücrelinin gelişimi yakalanır ve ilk insanın embriyosu işte bu tek hücre yoluyla insanoğlunun dünyevi bedeninin mükemmelliğine geçişi sağlanır. (…)

* Samuel Wilberforce, *Essay Contributed to the Quarterly Review*, John Murray, 1874.

2. Temel Hatalar Listesi*

Papa XI. Pius

1846-1878 yılları arasında papalık yapan XI. Pius, papalığının ilk yıllarında geri kalmış Papalık devletlerinde reformlar yaptığı için başlangıçta liberal olarak nitelenmiş; ancak, 1848 Devrimi, Roma Cumhuriyeti'nde Mazzini yönetimine yol verince Roma'dan kaçmış ve liberalizmin koyu bir aleyhtarı olmuştur. Nitekim başpiskoposluğunun son yıllarında, Avrupa liberal hareketini kınar ve Papalığın yanılmazlık beyannamesinin güvencesi altında, 1870 Vatikan Konseyi'nde liberal kamuoyuna meydan okur. 1864'te yayımlanan *Hatalar Listesi*, Pius'un liberalizmi en sistematik biçimde kınadığı belgedir ve Pius'un önceden karşı çıktığı seksen sorunun bir listesini içerir. Bu listenin olumsuz bir üslupla hazırlandığı, dolayısıyla orijinal metindeki her maddenin, "Asla doğru değildir ki..." şeklinde başlıyor olması dikkat çekicidir. Bir diğer ifadeyle, aşağıda sunulan söz konusu belgedeki önermelerin tersi doğrudur.

En Kutsal Efendimiz Papa XI. Pius'un kilise meclisi söylevlerinde, tamimlerinde ve Papalık mektuplarında kınanmış olan, günümüzün temel hatalarının listesidir.

Liberaller Nerede Yanlış Yapıyorlar?

I. Panteizm, Natüralizm ve Mutlak Akılcılık

1. Evrenden bağımsız olan En Üstün, tümüyle bilge, tümüyle basiretli bir İlahi Varlık yoktur ve Tanrı şeylerin doğasıyla özdeştir ve bu nedenle değişime açıktır. Doğrusu Tanrı, insanın ve dünyanın içinde oluşur ve her şey Tanrı'dır, Tanrı'nın özünü içerir. Tanrı dünya ile aynı şey olduğu için ruh ile madde, gereksinim ile özgürlük, iyi ile kötü, adalet ile adaletsizlik de aynı şeydir.
2. Tanrı'nın insan ve dünya üzerindeki tüm etkileri inkâr edilmelidir.
3. İnsan aklı, Tanrı ile hiçbir bağı olmaksızın, doğru ile yanlışın ve iyi ile kötünün tek belirleyicisidir; kendi yasalarını koyar ve doğal gücüyle insanların ve ulusların refahını sağlamakta yeterlidir.
4. Dinin tüm gerçekleri insan aklının doğuştan gelen gücünden kaynaklanır; bundan ötürü akıl, sayesinde insanın her tür gerçeğin bilgisine ulaşabileceği ve ulaşması gereken nihai payandadır.
5. İlahi vahiy kusurludur ve bu yüzden insan aklının gelişimi gibi sürekli ve belirsizlik gösteren ilerlemeye tabidir.
6. İsa inancı insan aklına ters düşer ve ilahi vahiy işe yaramadığı gibi, insanın tekamülüne de zarar verir.

7. Kutsal kitaplarda ileri sürülen ve kayıtlı olan kehanetler ve mucizeler şairlerin hayal ürünü, Hıristiyan inancının gizemleri de felsefi araştırmaların sonucudur. Eski ve Yeni Ahit'te efsanevi şeyler vardır ve Hz. İsa'nın kendisi de bir mittir.

II. Ilımlı Akılcılık

8. Nasıl insan aklı dinle bir tutulursa, ilahiyat bilimleri de felsefe bilimiyle bir tutulmalıdır.
9. Hıristiyan dininin tüm dogmaları, istinasız bir biçimde, doğal bilimin ya da felsefenin konusudur; yalnızca tarih boyunca aydınlanmış olan insan aklı, kendi doğal gücü ve prensipleriyle en anlaşılması güç dogmaların bile -bu dogmaların aklın kendisine, onun konusu olarak arz edilmesi şartıyla- bilgisine ulaşabilir.
10. Felsefeci ve felsefe ayrı şeyler olduğuna göre, felsefecinin doğru olduğunu kanıtladığı otoriteye tabi olması onun hakkı ve görevidir; ancak felsefe böyle bir otoriteye ne boyun eğebilir ne de eğmelidir.
11. Kilise felsefeyi asla yargılamadığı gibi, hatalarına müsamaha göstermeli ve bunların felsefenin kendisi tarafından düzeltmesine izin vermelidir.
12. Papalık kararnameleri ve Roma cemaati, bilimin ilerlemesini engellemektedir.
13. Eski skolastiklerin ilahiyatı işledikleri[15] metot ve prensipler, günümüz ihtiyaçlarına ve bilimin ilerlemesine uygun değildir.
14. Felsefe doğaüstü vahiyler dikkate alınmaksızın ele alınmalıdır.

III. Dinsel Konularda Tarafsızlık, Özgür Düşünce

15. Her insan, aklın ışığıyla, herhangi bir dini benimsemekte ve bunu açıklamakta özgürdür.
16. İnsan, sonsuz kurtuluşun yolunu herhangi bir dinin kurallarına uymak suretiyle bulup ona ulaşabilir.
17. Hz. İsa'nın Kilisesi'nden olmayan herkes için (de) sonsuz kurtuluş umudu vardır.
18. Protestanlık, Tanrı'yı memnun etme şekli itibariyle, Katolik Kilisesi ile aynı sahici Hıristiyan dininin başka bir şeklidir.

IV. ve V. bölümler sosyalizmle ve Kilise ve Kilise'nin haklarına dair liberal görüşlerle ilgili hataları kınamaktadır.

---

15 Ürün almak için toprağı ekip biçerek işledikleri anlamında.

VI. Toplumun Kiliseyle İlişkisi ve Toplumun Kendisi İtibariyle Yapılan Hatalar

39. Tüm hakların kaynağı olarak, devlete sınırsız hak bahşedilmiştir.
40. Katolik Kilisesi'nin öğretileri toplumun esenliğine ve çıkarlarına ters düşer.
41. Hükümet, imansız bir hükümdarın elinde bile olsa, din işleri üzerinde dolaylı bir negatif güç uygulama hakkına sahiptir. (...)
42. İki güç tarafından (hükümet ve Kilise) çıkarılan yasaların birbiriyle çelişmesi halinde, sivil hukuk üstün gelir.
43. Laik güç -genellikle muahede olarak adlandırılan- Papalık ile yaptığı ve kiliseye ait dokunulmazlıklarla ilgili hakların kullanımını ilgilendiren dine dair anlaşmaları, Papalığın rızası olmaksızın, hatta onun karşı çıkması halinde bile feshetme ve geçersiz kılma yetkisini haizdir.
44. Sivil otorite, din, ahlak ve maneviyatın yönetimiyle ilgili konulara karışabilir; dolayısıyla papazların görevlerini yerine getirebilmeleri için Kilise tarafından yayınlanan talimatlar hakkında hüküm verebilir; dini törenlerin hazırlığı ve icrasıyla ilgili yasa koyabilir.
45. Hıristiyan bir devletin gençlerinin eğitim gördüğü devlet okullarının yönetimi -piskoposlarca (belirli ölçüde) verilen seminerler hariç- hükümete bağlıdır; öyle ki, başka hiçbir otorite okulların disiplinine, çalışma düzenine ve öğretmenlerin seçimine veya onaylanmasına müdahalede bulunamamalıdır.
46. Dahası, piskoposlarca verilen seminerlerde uygulanacak yöntemlerin belirlenmesi de sivil otoritenin yetkisindedir.
47. En iyi toplum kuramı, her sınıfın çocuklarına açık devlet okulları ve genellikle edebiyat ve felsefe eğitimi veren tüm eğitim kurumları, Kilise'nin otorite ve müdahalesinden muaf olmalı; çağa uygun olarak, kendi yöneticilerinin elindeki kamusal ve siyasal güce tabi olmalıdır.
48. Katolikler, gençliği eğitmek üzere, sadece doğal şeylere ve dünyevi sosyal yaşama odaklanan ve fakat Katolik inancı ve Kilisesi'nden bağımsız olan bir eğitim sistemini onaylayabilir.
49. Hükümet, Kilise'nin kıdemli piskoposlarının ve dindar insanların, Roma Başpiskoposu ile özgürce iletişim kurmasına mani olabilir.
50. Hükümet, Kilise'ye piskopos atayabilir ve atadığı piskoposların Kilise kurumlarında çalıştırarak, Papalıktan icazet almaksızın, herhangi bir piskoposluk bölgesinde görevlendirebilir.
51. Ayrıca, hükümet piskoposları azletme hakkına sahiptir ve piskoposluk kurumu ve piskopos tayiniyle ilgili konularda Roma Başpiskoposu'nun kararlarına uymak zorunda değildir.

52. Hükümet, kadın ve erkeklerin Kilise tarafından öngörülen mesleki yaş sınırını değiştirebilir ve kendi izni olmaksızın, hangi mezhepten olursa olsun, insanların dinsel yemin etmesine izin verilmemesini talep edebilir.
53. Mezheplerin hak ve ödevleri ve korunmasına dair yasalar yürürlükten kaldırılmalıdır ki, hükümet dini yaşamın yükümlülüklerinden kurtulmak üzere yeminini bozmak isteyen herkese yardımcı olabilsin. Hükümet, söz konusu cemaatlerin yanı sıra, kiliselerin, rahiplerin, hatta ruhban adaylarının da mal varlıklarını ve gelirlerini sivil gücün keyfi yönetimine tabi kılabilir.
54. Krallar ve prensler, Kilise'nin yargı yetkisinden muaf olduğu gibi, yargısal yetki itibariyle Kilise'den üstündür.
55. Kilise devletten, devlet Kilise'den ayrılmalıdır.

VII. Doğal ve Hıristiyan Etiğe Dair Hatalar

56. Ahlak yasaları ilahi yaptırıma ihtiyaç duymaz. İnsanlar tarafından yapılan yasaların doğa kanunlarıyla uyumlu olması ve bağlayıcı gücünü Tanrı'dan alması gerekmez.
57. Felsefe ve ahlak bilimi, ayrıca sivil yasalar, Kilise'nin yetki alanı içinde değildir ve olmamalıdır.
58. Madde'ye dair olanlar dışında hiçbir güç kabul görmemeli; ahlakın doğruluğu ve mükemmeliyeti, mümkün olan her anlamda, serveti artırmaya ve biriktirmeye, böylelikle hazzın tatminine bağlı olmalıdır.
59. Hak, maddiyatla ilgilidir. İnsani görev denilen şey, boş bir laftır ve insana dair tüm olgular hak gücüne sahiptir.
60. Otorite denilen şey, maddi güçlerin sayısından ve toplamından başka bir şey değildir.
61. Adil olmayan yasa, başarılı olduğu zaman bile, hakkın kutsal olduğu gerçeğine halel getirmez.
62. Müdahale etmeme ilkesi -böyle adlandırılıyor- ilan edilmeli ve bu ilkeye uyulmalıdır.
63. Meşru prenslere itaati reddetmek, hatta onlara isyan etmek yasaldır.
64. Ebedi yasaya aykırı olan herhangi bir kötü ya da alçakça davranışın yanı sıra, herhangi bir dinsel yeminin ihlali, ülke sevgisinden dolayı yapıldığında kusurlu değil, tamamen yasaldır ve en yüksek ödüle layıktır.

VII. ve IX. bölümler Hıristiyan evliliklere ve egemen başpiskoposun sivil gücüne dair hataları kınamaktadır.

X. Modern Liberalizme İlişkin Hatalar

77. Günümüzde, Katolik dininin, diğer tüm ibadet biçimlerini dışlayarak, devlet dini olarak kabul edilmesi uygun değildir.
78. Bu yüzden, bazı Katolik ülkelerde, oraya yerleşmeye gelen kişilerin kendi inançlarına has yöntemlerle ibadet etmelerine bir kamusal hak olarak izin verilmesi akıllıcadır.
79. Dahası, ibadet ve ifade özgürlüğünün halkın ahlakını ve aklını çok daha kolay yozlaştıracağı ve dinsel konularda tarafsızlık belasının yaygınlık kazanmasına yol açacağı yanlıştır.
80. Roma Başpiskoposu ilerleme/gelişme, liberalizm ve modern medeniyete razı olmalı ve bunlarla uzlaşmalıdır.

* *The Syllabus of Pius IX, Dogmatic Canons and Decrees,* The Devin-Adair Co., 1912.

3. Apologia Pro Vita Sua*

John Henry Newman

Kardinal Newman, nam-ı diğer John Henry (1801-1890), On Dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde Katolikliğe geçen en ünlü Anglikan'dır. Londralı zengin bir bankerin oğlu olan Newman, daha on beşindeyken içsel bir dönüşüm geçirerek kendini dine adar. 1822 yılında Oxford'daki Oriel College'ın akademi üyesi olur ve Anglikan ruhbanlığına intisap ettiği 1825'ten itibaren -kilisenin içinde ve dışında- liberalizm ve Viktoryan akılcılıkla mücadele etmeye başlar. Nitekim tepkisini, Anglikan Kilisesi içindeki liberalleri modern çağa uyum sağlamaya hazır oldukları için eleştiren ve bu çerçevede çok sayıda dini risale yayımlayan *Tractarian Movement* adlı harekete öncülük eder. Newman'ın umudu, bu hareketin, mensubu olduğu Anglikan Kilisesi'nin uzun zamandır ihmal ettiği "Katolik gelenekleri" canlandırarak, liberalizm ve akılcılığa kararlı bir şekilde karşı çıkmasıdır. Ne ki, bu umudu kırılır ve 1845'te Roma Katolik Kilisesi'ne intisap eder. Bir vaiz ve din yazarı olarak sahip olduğu itibardan dolayı, bu dönüşüm, çok sayıda İngiliz Protestan'ı üzerinde şok etkisi yapar ve aradan yirmi yıl geçtikten sonra bile "döneklikle" suçlanır. Bu suçlamayı yöneltenlerden biri de, saygın romancı Charles Kingsley'dir (1819-1875). Kingsley, Newman'ı (diğer Katolik rahiplerle birlikte) hakikate gereğince saygı duymamakla itham edecek kadar ileri gider. Bu ağır itham, John Newman'ın, 1864'te, *Apologia pro Vita Sua [Yaşamı Yönetmeye Dair Savunma]* adlı büyük ruhsal otobiyografisini yayımlamaya sevk eder. Aşağıda sunulan seçki bu otobiyografiden alınmıştır.

Liberalizme İnancını Kaybetmiş Olanlar Nereye Sığınacaklardır?

Bir Tanrı'nın varlığından başlayarak, ki bu benim için kendi varoluşum kadar kesindir, (bu kesinliği mantık temelinde istediğim gibi açıklayamasam da) dünyaya kendi penceremden bakınca içimi anlatılmaz bir sıkıntıyla dolduran bir manzara görüyorum. Dünya, bu büyük hakikati yalanlıyor âdeta, oysa ben tüm varlığımla onunla doluyum; dolayısıyla, bu durum bende kendi varlığımın inkârı kadar akıl karıştırıcı bir etki uyandırıyor. Bir aynaya bakınca yüzümü görmeyecek olsam ne hissedersem, dünyaya bakıp yaratıcısının yansımasını göremezsem aynı şeyi hissederim. Bence, bu, söz konusu mutlak, birincil gerçeğin en büyük zorluklarından biridir. Vicdanımda ve kalbimde böylesi net bir biçimde konuşan bu ses olmasaydı, dünyanın bu haline bakarak bir ateist, panteist ya da politeist olabilirdim. Yalnızca kendi adıma konuşuyorum; bir Tanrı'nın var olduğunun kanıtlanmasında toplumsal gerçeklerden (ve tarihin akışından) hareketle geliştirilen argümanların gücünü inkâr etmiyorum ama bunlar beni ne ısıtıyor ne de aydınlatıyor; yalnızlığımın kışını alıp götürmüyor ya da içimde tomurcukların açmasını, yaprakların büyümesini sağlamıyor ve manevi varlığımı sevindirmiyor. Dünyanın görüntüsü, peygamberlerin "ağıt, matem ve acı" dolu parşömen tomarından başka bir şey değil.

Dünyayı, çeşitli tarihlerini göz önüne alarak insanoğlunu ve onun başlangıcını, kaderlerini, birbirlerine yabancılaşmasını, çatışmalarını ve sonra davranış tarzını, alışkanlıklarını, hükümetlerini, ibadet şekillerini; girişimlerini, amaçsız yönelişlerini, tesadüfi başarılarını, nicedir benimsediği gerçeklerinin kısır sonuçlarını, bir denetim planın silik ve kırık dökük işaretlerini, büyük bir güç veya hakikati ortaya çıkmasıyla sonuçlanan kör evrimini, temel hedeflere akıl almaz unsurlardan hareketle ilerleyişini, insanın büyüklüğünü ve küçüklüğünü, geniş kapsamlı hedeflerini, kısacık ömrünü, geleceğini örten perdeyi, yaşamın hayal kırıklıklarını, iyinin mağlubiyetini, kötünün başarısını, fiziksel acıyı, zihinsel ıstırabı, günahın yaygınlığı ve yoğunluğunu, putperestliğin yayılmasını, yozlaşmayı, can sıkıcı ve umutsuz, dinsizliği, bir bütün olarak insanlığın durumunu ve Havari'nin ifadesiyle "dünyada umutsuz ve Tanrısız"[16] kalmışlığını enine boyuna düşününce, insan dehşete düşüyor ve insanın içinde insanoğlunun asla çözemeyeceği derin bir sırrın var olduğu duygusunu yaratıyor.

İnsanın içine işleyen, aklını şaşırtan bu gerçeğe ne demelidir? Ben bu soruya ya bir yaratıcı yok ya da toplum O'nun huzurundan gerçekten defedildi diye cevap verebilirim. Şayet üzerinde doğanın bahşettiği özellikleri

16 Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit, Pavlus'tan Efesliler'e Mektup 2:12.

taşıyan, dünyaya hazırlıksız atılmış, nereden geldiğini veya doğduğu yeri veya aile bağlarını açıklamaktan aciz ama sağlam bünyeli ve akıllı bir oğlan çocuğu görsem, onun geçmişiyle ilgili bazı sırlarının olduğuna, bir sebepten dolayı ailesinin utandığı çocuklarından biri olduğuna hükmetmez miyim? Bu varlığın içinde bulunduğu durum ile vaat ettiklerinin ne denli çeliştiğini ancak böyle açıklayabilirim. Dolayısıyla, dünyaya dair söyleyeceklerim şunlardır: *Eğer* bir Tanrı olacaksa, olduğu *için* vardır ve insanoğlu çok eski çağlarda korkunç bir belaya bulaşmıştır. Bu, Yaratan'ının amaçlarına uygun değildir. Bu bir gerçektir, dünyanın var olduğu gerçeği kadar doğru bir gerçek! Bu nedenledir ki, ilahiyatta ilk günah olarak adlandırılan öğreti, benim için neredeyse dünyanın ve Tanrı'nın varlığı kadar kesindir.[17]

Şimdi, diyelim ki, Tanrı'nın kutsal ve sevgi dolu iradesiydi bu anarşik duruma müdahale eden, bu durumda O'nun merhametinin objesine dönük olarak kullanacağı zorunlu ya da doğal yöntem ne olurdu? Dünya böylesine anormal bir durumda olduğuna göre, bu müdahalenin ister istemez eşit derecede olağandışı -ya da mucizevi diyelim- olması bence şaşırtıcı olmaz. Ne var ki, bu konu (mucize), benim şu anda söylemek istediklerimle doğrudan ilgili değil. Bir kanıt olarak mucizeler [bir akıl yürütme ya da] bir argüman içerir ve tabii ki ben, derhal tartışmaya yol açacak bazı yollar düşünmüyor değilim. Aslında burada sormak istediğim, tutkunun ateşli enerjisini şaşırtacak ve dinsel sorular karşınında zihnin aşındırıcı, eritici kuşkuculuğuna karşı durabilecek yüz yüze muhalefet ne/nasıl olmalıdır? Hakikati bulmanın aklın asıl amacı olduğunu ve eğer akıl ona ulaşmazsa, önermenin ya da akıl yürütme sürecinin kusurlu olduğunu inkâr etmeye niyetim yok; ama ben [burada] doğru akıl yürütmeden değil, günahkâr insanın sertleşmiş zihinsel davranışından söz ediyorum. Oysa ben biliyorum ki, en eğitimsiz akıl bile, doğru kullanıldığında, Tanrı'nın varlığına, ruhun ölümsüzlüğüne ve ahirete inanmaya başlar; bunun hem güncel hem tarihsel olarak böyle olduğu görüşündeyim. Bu bakış açısıyla, söz konusu aklın eğiliminin dini konularda basit bir inançsızlıktan öte olmadığı kanısındayım. Ne kadar kutsal olursa olsun, hiçbir gerçek uzun vadede buna karşı duramaz. Nitekim Efendimiz pagan dünyaya geldiğinde, evvel zamanın dini bilgileri dünyanın aklın hüküm sürdüğü ve işe yaradığı bölgelerinden neredeyse silinip gitmişti.

Benzer bir biçimde, günümüzde, Katolik Kilisesi dışında işler eskisinden çok daha büyük bir hızla, şu ya da bu şekilde ateizme meyletmektedir. Bugün, Avrupa nasıl bir sahne sunmakta, nasıl bir beklenti oluşturmaktadır? Ve sadece Avrupa değil, dünyanın her yerinde, Avrupa aklının etkisi altındaki her hükümet ve her medeniyet! Bizi en çok bu ilgilendirdiği için, bu gös-

17 Bkz. *Yaratılış* (sf.5).

terinin bize özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya'nın akıl sahibi, eğitimli insanları tarafından sunuluyor olması, din açısından ne kadar da üzücüdür! Nitekim, Katolik Kilisesi'ne yabancı ve fakat ülkesini ve insanlığı seven dindar insanlar, insanoğlunun inatçı ve ateşli doğasını dizginlemek, onu itaate zorlamak için çeşitli yollara başvurmuşlardı. İnsanlığın kendi çıkarı için bir tür dine ihtiyacı olduğu genel kabul görmüştü ama görünmeyen şeylerin sele karşı bir bariyer oluşturmasını sağlayacak somut ve sağlam bir temsili güç yoktu ki! Üç yüz yıl önce dinin madden, yasal ve sosyal olarak tesisi, Katolik Kilisesi'nden bağımsız ülkelerde genel olarak bu amaca dönük en iyi çare olarak benimsenmiş ve uzun süre başarılı olmuştu ama şimdi bu kuruluşlarda oluşan çatlaklar, düşmanın içeri sızmasına yol açıyor. Otuz yıl önce eğitime güveniliyordu; on yıl önce ticari girişimlerin ve güzel sanatların etkisiyle savaşların sonsuza dek biteceğine dair bir ümit vardı; ancak, dünyanın herhangi bir yerinde herhangi birinin dünyayı ileriye doğru hareket etmekten alıkoyacak bir dayanak oluşturmaya cesaret edebileceğini bana kim söyleyebilir?

Bu anarşik dünyada dini hakikatleri koruyup sürdürebilmek adına, tecrübenin kurumlara ve eğitime dair vardığı yargıyı, ilahi de olsa, Kutsal Yazılar'a bile teşmil edilmelidir. Tecrübeyle sabittir ki, İncil amaca cevap vermez, buna niyetlenmemiştir bile. Dolayısıyla, bu ancak bireyin dönüşümünün tesadüfi aracı olabilir ama bir kitap, nerden baksanız, insanoğlunun çılgın aklına karşı duramaz ve bugün kendi yapısı ve içeriği itibariyle dini kurumları çok başarılı bir şekilde etkileyen söz konusu evrensel çözücünün gücüne tanıklık etmektedir.

Diyelim ki, Yaratan, kendi iradesiyle insan ilişkilerine müdahale etmekte ve insanoğlunun şüpheciliğine karşı Kendisi'ne dair kanıt olacak nitelikte, kesin ve net bir bilginin muhafaza edilmesini için önlem almaktadır; böyle bir durumda -başka bir yol olmadığını söylemeden edemeyeceğim- dünyaya dini konularda yanılmazlık bahşettiği bir güç tanıtmayı uygun görürse, bunda zihni şaşırtacak bir şey yoktur. Böyle bir önlem, mevcut zorluğa karşı koymanın doğrudan, aktif, acil ve birincil yoludur ve ihtiyaca uygun olur. Bu görüşü Katolik Kilisesi'nin (de) benimsemiş olduğunu görünce, kabul etmekle kalmayıp, akla uygun bulduğumu söylemek; Kilise'nin yanılmazlığının dinin dünya üzerinde muhafazası için özgür düşüncenin dizginlenmesini ise -ki, bize bahşedilmiş olan en büyük armağandır- onu intiharına yol açacak olan taşkınlığından kurtarmak üzere, Tanrı tarafından birer önlem olarak bahşedildiğini ifade etmek durumundayım.

* John Henry Newman, *Apologia pro Vita Sua*, Oxford University Press, 1913.

II
SOSYALİZM

Liberalizm, “sağdan gelen” muhafazakâr ve “soldan gelen” sosyalist meydan okumayla eşzamanlı olarak yüzleşir. Sosyalistler, liberalizmi ekonomi ve siyaset alanlarında keskin bir biçimde eleştirmiştir. “Bırakınız yapsınlar” sisteminin işçileri istismar ettiğine, liberal anayasacılığın ise -kâğıt üzerinde demokratik olsa da- kapitalist burjuvazi sınıfına denetim üstünlüğü veren bir ortam hazırladığına inanır. Sosyalizmin asıl amacı, rekabetçi “bırakınız yapsınlar” anlayışını, bir tür kooperatif halk ortaklığıyla ikame etmek ve genelin refahına adanmış bir devlet adına, “burjuva devlet”i yok etmektir. Sosyalist düşünürler, Friedrich Engels tarafından popüler hale getirilen bir farklılaşmayı takiben, “ütopik” ve “bilimsel” sosyalistler olarak ikiye bölünür. Aşağıda, ütopikleri temsilen, Robert Owen ve Charles Fourier’den alınarak sunulan pasajlar, sosyalizmi, tüm sınıfları ikna etmek üzere savunan metinlerdir. Öte yandan, “bilimsel sosyalistler” yani Marksistler, modern Avrupa tarihinde rol oynayan güçlerin yol açtığı sorunların kaçınılmaz bir sonucu olarak gördükleri sosyalizmin, proletaryanın burjuvaziyle mücadelesi yoluyla tesis edilebileceğine inanırlar. Bu iki ekolün mevcut kapitalist sisteme yönelttikleri eleştiriler, özünde aynıdır.

Klaus Epstein, The Traditions of the Western World

1. Yeni Bir Toplum Görüşü*

Robert Owen

Robert Owen (1771-1858), işçi sınıfı çıkarlarının savunucusu olmanın yanı sıra başarılı bir kapitalisttir. Manchester’da bir tekstil fabrikasında yöneticilik yaptıktan sonra, 1802’de İskoçya’nın New Lanark kasabasında köhne bir fabrika edinir ve işçilerin dehşet verici durumuna bizzat şahit olup çalışma şartlarını iyileştiren dizi “sosyalist” önlem alır. Owen, bu önlemleri işletmesinin rekabetçi pozisyonuna zarar vermeksizin uygulamış; nitekim bu başarı ona uluslararası ün kazandırmış; birçok

yabancı ziyaretçinin New Lanark'a gelmesine yol açmıştır. Owen, edindiği bu tecrübeyi ve sanayi çağının kötülükleri karşısında önerdiği çareleri, 1817'de yayımlanan kitabında dile getirir. Sonraları Indiana'nın New Harmony kasabasında bir sosyalist cemaat oluşturmak istemiş ama başarılı olamamıştır.

Sanayi Toplumuna Eşlik Eden Kötülükler Nasıl Düzeltilebilir?

Bir topluluğa, hatta tüm dünyaya, doğru yönemler uygulamak suretiyle, en iyisinden en kötüsüne, en cahilinden en bilgilisine kadar, şu veya bu genel nitelik kazandırılabilir ve bu demektir ki, söz konusu yöntemler, önemli ölçüde, insanların yaşamı üzerinde etkili olanların inisiyatifindedir.

Bu geniş kapsamlı bir ilkedir ve eğer doğruluğu kabul görürse, kaçınılmaz olarak yasama müzakerelerine yeni bir nitelik kazandıracak ve yasamanın bu niteliği, toplumun mutluluğu için çok yararlı olacaktır.

Geçmiş çağların tecrübeleri ve günümüzün gerçekleri, bu ilkenin sapına kadar doğru olduğunu açıkça gösterir.

Dünyanın bütün uluslarında, prensinden köylüsüne kadar yaygın bir ıstırap yaşanacak, nedeni ve nasıl önüne geçileceği bilinecek ama bundan kaçınılacaktır, öyle mi? Bu zorluklarla dolu bir girişimdir ve ancak toplumu etkileyebilen, yararlarını öngörerek mücadele etmeye ikna olan kişiler tarafından altedilebilir. Bu kişiler, söz konusu yararlar açıkça görüldüğü ve kuvvetle hissedildiği zaman, bu durumun kişisel çıkarlarını asla tehdit etmediğini de göreceklerdir. Doğru, bu insanların rahatı önyargılar nedeniyle bir süre kaçacak, ama eğer sebat ederlerse, bu bilginin temellendiği ilkeler evrensel olarak, mutlaka galip gelecektir. (...)

Owen, bundan sonra, New Lanark'ın ilk gördüğü köhne halini analiz eder ve kasabalıların başlangıçtaki muhalefetine rağmen topluluğu dönüştürmekte nasıl başarıya ulaştığını üçüncü kişi üzerinden tasvir etmeye başlar.

Bu adam aralarına girdiği andan itibaren uygulamaya koymak istediği plana karşı çıkmak için akla gelebilecek en zekice yollara başvurdular ve işletme yöneticisi ile çalışanlar arasında önyargılar ve hatalı uygulamalarla ilgili olarak, iki yıl süren bir saldırı-savunma süreci yaşandı. Öyle ki, yönetici ne bir ilerleme kaydedebildi ne de çalışanları onların mutluluğunu istediğine dair ikna edebildi. Ama sabrını yitirmedi, sinirlerine hâkim olabildi ve davranışının temelini oluşturan ilkelerin belirli bir başarı sağlayacağı konusundaki samimi inancını hep korudu.

Sonunda ilkeler galip geldi: Çalışanlar herkese adalet dağıtan bu kararlı ve sebatkâr iyiliğe direnemez oldu ve yavaş yavaş ona bir ölçüde güvenmeye başladılar. Bu güven arttıkça, yönetici onların durumunu düzeltmek için daha çok plan yapma imkânı buldu. Doğruyu söylemek gerekirse, bu noktada insanlar herhangi bir toplumda bulunabilecek kötülüklerin hepsine, erdemlerin pek azına sahipti. Hırsızlık yapıyorlardı, aylaklık ve sarhoşluk âdettendi, sahtekârlık ve hile alışık oldukları şeylerdi. Hem kamusal hem dinsel konularda itaatsizlik olağandı; sadece onları çalıştıranlara karşı canı yürekten ve sistemli bir muhalefet için bir araya geliyorlardı.

Bu, bir insanın karakterinin değiştirebileceğini iddia eden söz konusu ilkelerin etkinliğini sınamak için uygun bir alandı. Nitekim, yönetici planlarını buna göre yaptı. Mücadele edeceği kötülüklerin boyutlarını kavramak ve bunların nedenleri saptamak için biraz zaman harcadı ve anladı ki, her şey güvensizlik, düzensizlik ve bir araya gelememek, birlik olamamaktan kaynaklanmakta. Oysa güven, düzen ve uyum tesis etmek istiyordu. Bu amaçla, onların bugüne kadar içinde oldukları olumsuz koşulları ortadan kaldırmak ve bunların yerine onları daha mutlu edecek koşulları yaratmak üzere, çeşitli yöntemler denemeye başladı. Kısa süre içinde hırsızlığın topluluğun hemen hemen bütününde dal budak saldığını ve çalıntı malların çevredeki bütün bölgelere dağıtıldığını keşfetti. Bu durumu düzeltmek için tek bir ceza verilmedi; kimse bir saat olsun hapsedilmedi ama denetimler ve önleyici başka düzenlemeler getirildi. Bu amaçla görevlendirilen ve aralarında aklıevvel olanlara, farklı davranmaları halinde hemen elde edecekleri yarar, kısa ve açık bir şekilde defalarca izah edildi. Aynı zamanda, enerjilerini nasıl yasal ve yararlı alanlara kaydırabilecekleri ve bu suretle herhangi bir tehlike ve mahcubiyet söz konusu olmaksızın namuslu olmayan yollardan elde ettiklerinden daha fazlasını kazanabilecekleri anlatıldı. Böylelikle, suç işlemek zorlaştırılmış, suçun ortaya çıkarılması kolaylaştırılmış, dürüst çalışma alışkanlığı oluşturulmuş ve iyi davranışın yol açtığı bir mutluluk yaşanır olmuştu.

Sarhoşlukla da aynı şekilde mücadele edildi. Sarhoşluk, ekip başları tarafından her seferinde kınandı; içkinin yıkıcı ve zararlı etkileri, içki içmiş ve aşırılığın sıkıntısını üstünden atamamış olan kişinin en yakın arkadaşları tarafından, uygun zamanlarda sık sık dile getirildi. İşçi evlerinin yakınındaki meyhaneler yavaş yavaş kaldırıldı; ölçülü olmanın sağlık ve rahatlık sağladığını bizzat hissetmelerine imkân tanındı; sarhoşluk aşamalı olarak ortadan kalkıp yok oldu, içki âlemlerinin müdavimleri alkol düşmanlığıyla tanınır oldu.

Yalancılık ve sahtekârlık da aynı kaderi paylaştı: Ayıplandılar; bunların yol açacağı kötülükler kısaca açıklandı, doğruluk ve açık sözlülüğe prim ve-

rildi. Buradan kaynaklanan mutluluk, kısa sürede basiretsizliğe, hatalara ve önceki davranışların yol açmış olduğu ıstıraba üstün geldi.

Benzer önlemlerle anlaşmazlıkların ve kavgaların da önüne geçildi. Taraflar anlaşmazlıkları kendi aralarında çözüme kavuşturamazlarsa, yöneticiye müracaat ediliyordu. Her iki tarafın da hatalı olması halinde, söz konusu hata mümkün olan en az sözcükle açıklanıyor; bağışlama ve dostluk öneriliyor; bütün davranışların en değerli kuralı ve hayatlarının her anında yararını görecekleri bir ilke olarak, basit ve kolay hatırlanan tek bir ahlak ilkesi telkin ediliyordu; yani "şimdiye kadar birbirlerine acı vermek için yaptıkları fiili girişimlerin hepsini, gelecekte artık birbirlerini mutlu etmek ve rahat ettirmek için yapmalıydılar." Bu küçücük sözü hep akıllarında tutarak ve her durumda uygulayarak, kısa sürede bulundukları yeri cennete çevireceklerdi. Oysa hatalı davranarak bir ıstırap yuvası haline getirmişlerdi. Deney sınandı ve taraflar bu yeni davranış tarzını uygulamaktan memnuniyet duydular. Birbirlerinden şikâyetçi olma durumu gitgide azaldı, artık hemen hemen hiç rastlanmıyor. (...)

Cinsler arası kuraldışı ilişkiler için de aynı ilkeler uygulandı. Bu gibi davranışlar kınandı ve ayıplandı. Topluluğun yardım fonuna aktarılmak üzere her iki tarafa da para cezası kesildi. (Bu fon, her bireyin ücretinin altmışta birini fona aktarmasıyla oluşuyor; biriken para, çalışanların kararıyla hastalara, kaza sonucu sakatlananlara ve yaşlılara yardım için kullanılıyordu.) Bu insanlar toplumun yerleşik yasalarını, örf ve âdetlerini bir kez çiğnediler diye, onların kötü ve mutsuz olmaları, bir kenara atılmaları gerekmiyordu. Şefkatli dostlar ve saygın tanıdıklar tarafından teselli edilebilmeleri için kapı açık bırakılmıştı ve bu gibi olaylar beklentilerin çok ötesinde, büyük ölçüde azaldı. (…)

Dokuma fabrikasında altı, yedi ve sekiz yaşındaki çocukların çalıştırılmasına son verildi ve ailelerine çocuklarının sağlığına on yaşına gelinceye kadar dikkat etmeleri ve eğitilmelerine izin vermeleri öğütlendi. (Çocukları sabah altıdan akşam yediye kadar imalathanelerde tutmak için bu yaşın bile fazlaca erken olduğunu söyleyebiliriz. Çocukların eğitimlerini tamamlamış olacağı ve kendilerinden istenen çalışmayı kaldırabilecekleri yaş olan on iki yaşına kadar beklenirse, hem çocuklar için hem de aileleri ve toplum için daha iyi olacaktır. Aileler, çocuklarına bu ek süreyi tanımak için sorunsuz bir biçimde ikna edilebildiklerinde, önerilen uygulamayı elbette benimseyecektir.)

Beş yıl boyunca, yani beş yaşından on yaşına kadar çocuklara ve ailelerine hiçbir masraf yüklemeden, köy okulunda okuma, yazma ve aritmetik öğretildi. Eğitimdeki bütün çağdaş yenilikler benimsendi, hatta uygulama-

ya kondu bile... Artık çocuklar çalışmaya başlamadan önce eğitilmekte ve iyi yetiştirilmektedir. Bir başka önemli husus da gördükleri öğrenimin onlar için bir mutluluk kaynağı ve zevk haline getirilmesidir. Okul saatinin gelmesini okulun bitme saatinin gelmesinden çok daha büyük bir hevesle beklemekte ve bu nedenle hızlı bir ilerleme kaydetmekteler. Rahatlıkla diyebiliriz ki, eğer istenen karakterleri oluşturacak şekilde yetiştirilemezlerse, hata çocukların olmayacaktır. Hataya onların ve ebeveynlerinin yönetimini ellerinde bulunduranların insan doğası konusunda yeterince bilgili olmaması yol açmış olacaktır.

Bu değişiklikler uygulamaya konurken toplumdaki aile düzeni de dikkatle ele alınmaktaydı.

Evleri daha rahat hale getirildi, sokaklar iyileştirildi, en iyi yiyecekler satın alınıp onlara düşük fiyatla satıldı ve bütün buna rağmen yapılan masraf çıkarıldı. Onlara gelirleriyle giderlerini nasıl dengeleyeceklerini gösteren kurallar öğretildi. Aynı şekilde, onlar adına yakacak ve giyecek temin edildi ve bunlardan çıkar sağlama ya da onları kandırma çabasına girilmedi.

Sonuçta, yabancı adama muhalefet ve düşmanlık ortadan kalktı; ona güven duymaları sağlandı; yabancının onlara karşı hiçbir kötülük amaçlanmadığı konusunda tatmin oldular. Emin oldular ki, onların mutluluğunu artırmak için gerçek bir arzu duyulmaktadır ve mutlulukları ancak bu temelde kalıcı olarak artırılabilir. İleride yapılacak iyileştirme çalışmaları kolaylaştı. Onlara akılcı olmaları öğretildi ve akılcı davrandılar. Böylelikle, her iki taraf da benimsenen sistemin sayısız yararını yaşadı. Çalışanlar daha çalışkan, ölçülü, sağlıklı, işverenlerine sadık, birbirlerine karşı şefkatli oldular. Fabrika sahipleri ise onların hemen hiçbir denetim olmadan gösterdikleri bu bağlılıktan, karşılıklı güven ve nezaket dışında, hiçbir yolla elde edilemeyecek hizmetler elde etti. (...)

* Robert Owen, *A New View of Society*, J. M. Dent & Sons Ltd., 1927.

Falanksçılık*

Charles Fourier

Mütevazı bir Fransız satış elemanı olarak, boş zamanlarını sosyal eleştiriler yazarak geçiren Charles Fourier (1772-1837), eski sosyalist yazarların en nüfuzlularındandır. Marx'ın tarih perspektifinden yoksun olsa da onun kapitalizm eleştirilerinin birçoğunu okumuştur. Fourier, "Yirmi asırlık politik budalalığı bozan/yıkan benim; bugün ve gelecekteki nesiller sınırsız mutluluklarını bana borçlu olacak. Benden önce

insanlık doğaya karşı çılgınca savaşarak birkaç bin yıl kaybetti; ben onun huzurunda, onun talimatlarına uyarak başımı eğdim; o da lutfedip tapınağına tütsü sunan bu ölümlünün yüzüne güldü ve bütün hazinelerini bana teslim etti," diye yazarken toplumsal mutluluğun yasalarını ilk keşfeden kişi olduğuna inanmıştı ve bundan gurur duyuyordu. Fourier, insanlığın kapitalizmin kötülüklerinden, içindeki tüm düzenlemelerin Fourier'in doğanın dikte ettiği şeyler olduğuna inandığı "falanks"[1] adını verdiği model topluluklar oluşturarak kurtulabileceğini ileri sürmüştür. Çalışmasının büyük bir kısmı, öngördüğü düzenlemelerin kısacık tariflerinden oluşur. Falankslar nasıl oluşturulacaklardır? Fourier, Marx'ın aksine, proletarya tarafından üstlenilecek olan bir sosyal devrimi ne öngörmüş ne de istemiş; prensiplerinin doğruluğuna ikna olan bazı alicenap hayırseverlerin ilk falanjı tesis etmek için gerekli olan parayı sağlayacağını ve diğerlerinin öykünerek izleyeceklerini ummuştur.

Maddi durum, yaş, karakter, teorik ve pratik bilgi itibariyle çeşitli düzeylerdeki bin beş yüz ila bin altı yüz kişiden oluşan bir topluluk oluşturulacak, bu çeşitliliğin mümkün mertebe zengin olmasına özen gösterilecektir, çünkü tutkular veya yetenekler ne kadar çeşitli olursa, onları uyumlu hale getirmek bir o kadar kolay olacaktır.

Deney için ayrılmış olan bu bölgede, seradakiler ve koruma altında olanlar dahil, ekilebilir her tür bitki bir araya gelmeli; ayrıca kışın ve yağmurlu günlerde kullanılmak üzere, en az üç ek üretim tesisi daha olmalı; hatta okullardan bağımsız olarak çeşitli bilim ve sanat dallarının uygulamalı eğitimi. (…)

Bir falanksın konaklama yerleri, fidanlıkları ve ahırları (...) bizim köy ve kasabalarımızdaki gibi hiçbir sosyal bağı olmayan ve yoldan çıkmışçasına davranan ailelere yönelik olanlardan farklı olmalı; pislik ve kabalıkta birbirleriyle rekabet eden bu küçük evler yerine, bir falanks, kendisi için temeli müsait olduğu ölçüde düzenli ve büyük bir yapı kurar: İşte sizlere dağıtılmak üzere hazırlanmış, gelişime açık, elverişli bir yerleşimin krokisi!

Saray/konak ya da falanksın merkezi bölümü, dinlenme amaçlı kullanıma tahsis edilmeli ve yemekhaneler, finans salonları, kütüphaneler, çalışma odaları ve benzeri yerleri kapsamalıdır. Bu merkezi kısımda ibadethane, (...) elgraf, posta kutuları, tören çanları, gözlemevi, reçineli bitkilerle süslenmiş olan ve tören alanının gerisinde bulunan kış avlusu yer alır.

Kanatlardan biri marangozhane, demirhane, tüm dövme işlerinin yapıldığı atölyeler gibi gürültülü yerleri bir araya getirmelidir; ayrıca burası müzik de dahil olmak üzere, çocukların genellikle gürültülü olan çalışma yerlerini de içermelidir. Bu kombinasyon, her sokağında civardaki elli ailenin ku-

1 Eski Yunanistan'da sık saflarla yürüyen mızraklı ve kalkanlı asker alayı; elbirliği ve azimle çalışan örgüt.

lak zarını patlatan çekiç sesleri, bir demir satıcısı ya da acemi bir klarnetçi olan medeni şehirlerimizin huzursuzluğunu da bertaraf edecektir.

Diğer kanatta, konağın/falanksın merkezi kısmını işgal etmesinler ve eve, aileye dair ilişkilerini sıkıntıya sokmasınlar diye balolar ve yabancılarla görüşmek için tahsis edilmiş salonları olan bir kervansaray olmalıdır.

Fourier konut konusundan, ortak yaşam temelinde hazırlanıp yenilmesi gereken yemek konusuna geçer.

Sonuçta yemekler (...) lezzet bakımından şu anda bizim gastronomlarımızın hoşuna giden yemeklerden de iyi olacaktır. Halkın sofrasında bulunacak olan yemek çeşitliliğine gelince, her gün üçer üçer yenilenmek ve her yemekte değişen bir düzine farklı içecekle birlikte olmak üzere, otuz ya da kırk çeşitten az olmayacaktır.

Büyük şehirlerimizde belli belirsiz bir "ilerici ev idaresi" anlayışının baş gösterdiğini görürüz; bunlar daha şimdiden *erkekler ve kadınlar için birer sirk ya da gazino* olarak, insanların sıkıcı aile suarelerini terk etmelerine neden olmaktadır. İnsan burada ufak bir bedel karşılığı, özel bir evde on kat daha pahalı olan baloların ve konserlerin, her türlü oyunun, derginin ve diğer her tür eğlencenin tadını çıkarabilir. Buradaki her keyif, hem para hem de çaba bakımından ekonomiktir, çünkü düzenlemeler "ilerici ev idaresi"ndeki gibi resmi falanks üyelerine bırakılır...

Üç yüz hanenin tek bir büyük yapı içindeki olmasının sağladığı büyük fayda karşısında kişinin gözleri kamaşır. Burada, farklı fiyatlarda apartmanlar, bölümden bölüme uzanan üstü kapalı yollar, farklı farklı sınıflar, çeşitli uğraş alanları bulurlar - kısacası, emeği kolaylaştıran ve onu cazip hale getiren her şeye ulaşırlar.

Detaylara girelim. Öncelikle, birliğe ait tavan aralarının ve bodrumların avantajlarını gözden geçireceğim.

Bugün üç yüz köylü ailesinin (bin beş yüz ila bin altı yüz kişi) oturduğu üç yüz çatı katı, her mal, hatta her malın farklı çeşitleri için özel bölümleri haiz geniş ve sağlıklı ambarlarla ikame edilecektir. Kişi burada, bir köylünün aklından bile geçmeyecek havalandırma, ısıtma, aydınlatma ve benzeri avantajların tümünü garantiye almış olacaktır, zira onun mezrasının tamamı bile çoğunlukla malların korunması için yeterli koşullara sahip değildir. Oysa bir falanks hem bütünü hem de tavan araları ve bodrumları itibariyle elverişli bir mekândır.

Bina içindeki bu geniş ambarın gideri, duvarlar, ahşap yapı, çatı malzemesi, tambur, yangın denetleme, böceklere karşı koruma vb. masraflar dahil, üçü bir çatı altında ve bir katla sınırlandırılmış olarak, köylülerin üç yüz tavan arası için yapacağı masrafın ancak onda biri kadardır. Köylülerimiz,

bugün kapı ve bunun gibi diğer her şeyden üç yüz tane kullanırken, tüm birliğe ait ambarda sadece on kapı ve kilit bulunacaktır.

En önemlisi, yangın, salgın hastalıklar ve hasara karşı alınan önlemlerle kazanç çok daha büyük olacaktır. Genel güvenlik için alınacak olan herhangi bir tedbir, bazıları çok yoksul, bazıları beceriksiz ya da kötü niyetli olan üç yüz medeni köylü ailesi arasında uygulanamamaktadır. Nitekim her yıl tek bir hanenin ihtiyatsızlığının tüm köyün yangın felaketine uğramasına, bir enfeksiyonun tüm büyükbaş hayvanlara bulaşmasına neden olduğu bir vakıadır.

Topluluk işbirliği yapmadığı için hayvanlara ve böceklere karşı önlem almak da bir hayaldir; malum, kurtları avlamak onların üremelerine engel değildir. Benzer bir biçimde, ambarlarınızdaki fareleri yok edebilirsiniz, ama tedbir alınmadığı takdirde, fareden arındırılmamış olan bu bölge kısa sürede yine farelerin istilasına uğrar. Bu gibi şeyler, belediye başkanları tarafından her yıl emredildiği halde, asla icra edilmediği için tırtıllardan bile kurtulamayan bir medeniyette imkânsızdır. Oysa ortaklık yoluyla oluşturulmuş bölgede, bir avuç tırtıl bile bulamazsınız; bu böcek, toplu tedbir alınması halinde bile ancak üç yılda yok edilebilen bir böcektir.

Ortak yönetim, üretken addettiğimiz ekonomilerin gelişmesine yol açar; örneğin tarımla uğraşan bir köydeki üç yüz aile, bir yılda bir kez değil, yirmi kez pazarlara gönderilir. Köylü pazaryerinde ve tavernalarda oyalanmaktan hoşlanır; bir kile fasulyeden başka bir şeyi olmasa da tüm gününü şehirde geçirir. Ve üç yüz aile için bu, ulaşım masrafı hariç, ortalama altı bin işgünü kaybı demektir. Bu da bin beş yüz kişilik bir falanksın aynı iş için yaptığı masraftan yirmi kat daha fazladır...

Az önce aktardığım tasarruf örneklerinin hepsi zaten bilinen faaliyetlerle veya hizmetlerle ilgilidir; daha pek çok faaliyet veya hizmet devreye sokabilir, sonra da vazgeçebiliriz; ben bunları, *pozitif* olan öncekilerin aksine, *negatif* tasarruflar ya da hizmetten taviz vermeden çalışmayı azaltmak olarak adlandırıyorum.

Vazgeçilebilir nitelikte bazı hizmetleri ya da ortaklığın negatif kazançlarını tanımlayalım: Bunlardan biri büyük masraf gerektirdiği düşünülen hırsızlığa karşı tedbirdir.

Hırsızlık tehlikesi, bir köydeki üç yüz aileyi ya da en azından yüz aileyi duvarlar, engeller, kilitler, sınır işaretleri, köpekler, hendekler, gündüz ve gece bekçileri vb. verimsiz korunma masrafı yapmak zorunda bırakmaktadır. Bu yararsız ve pahalı araçlar, hırsızlığı ortadan kaldıran ama hırsızlık tehlikesine karşı önlem alan ortaklıkta söz konusu olmayacaktır…

Birliğin sahip olduğu koşullarda, para hariç, çalınan eşyalardan hırsızların kazanç elde etmesi mümkün olmayacaktır. Konfor içinde yaşayan ve

onur duygusu aşılanmış olan bir halk, hırsızlık yapmayı aklından bile geçirmez. Meyve hırsızlığına tabiatları gereği mütemayil olan çocukların bile, *asosyatif* devlet içinde, tek bir elma çalmadıkları görülecektir.

Hırsızlığın yol açtığı zararı meyve olayından hareketle analiz edelim: Kalabalık şehirlerdeki marketlerin olgunlaşmamış, sağlıksız, özellikle de çekirdekli meyvelerle dolu olduğu herkesin malumudur. Köylüler meyveleri zamanından evvel topladıkları için bu bitkisel cinayetten sorumlu tutularak kınanınca, "eğer olgunlaşmalarını beklesek çalınırlar,' diye cevap verirler. Bu tür hırsızlıkların, kamu düzenlemesi çerçevesinde, bağbozumunda yapılan tam ve anında toplama uygulamasıyla toplanan üzümlerden elde edilen şarapların kalitesine halel getirdiğini yukarıda gösterdik. Hırsızlık, benzer biçimde, diğer meyvelerin zamanından önce toplanarak bozulmasına da yol açar. Yeşil, olgun ve geçkin meyvelerin birbirine karışmasını önlemek için uygun zamanda ve üç aşamalı toplama yapılmadığından meyveleri zarardan korumak zor, hatta imkânsızdır. İyi meyve yetiştiricilerinin ve bilimsel metotların olmaması, zarardan korunabilmiş meyve miktarının yirmide bire düşmesine ve dolayısıyla, genel olarak ziraatta, aynı oranda azalmaya yol açar...

Fourier, mevcut kapitalist düzenin şartları altındaki emek ile onun ütopik falanksındaki emek arasındaki belirgin farklılığa dikkat çeker.

Medeni mekanizma[2] içinde her yerde bileşik mutluluk yerine, bileşik mutsuzluk var. Bu durumu işgücü yönünden değerlendirelim. Kutsal kitap der ki, bu bir cezalandırmadır; Âdem ve evlatları ekmeklerini alın teriyle kazanmakla yükümlüdür. Bu zaten başlıbaşına bir dert; ancak bir lokma ekmek için emek verme şansımız bile yok! Emekçi yaşamak için muhtaç olduğu işten yoksun olarak, boş yere mihnet ediyor! Bazen kendisi için değil, işvereni için çalışıyor veya hiç bilmediği işler yapmak zorunda kalıyor. (...) Medeni işçinin üçüncü derdi, işvereninin ağır iş koşulları nedeniyle hastalanması. (...) Beşinci derdi, iğrenç bir işte çalıştığı için ihtiyaçlarını karşılayamıyor olması nedeniyle küçümsenmesi ve kendisine bir dilenci gibi davranılmasıdır. Altıncı ve son derdi, aldığı ücret yeterli olmadığı gibi, ücret artışı umudunun da olmaması, dolayısıyla, mevcut sıkıntısına ilaveten gelecek derdine düşmesidir.

Buna rağmen çalışmak, aslında tembelliği seçmekte tamamen özgür olan kunduzlar, bal arıları, yaban arıları, karıncalar gibi çeşitli yaratıkları mutlu eder ama Tanrı onlara onları çalışmaya iten ve mutluluğu çalışmakta bulmalarına yol açan bir sosyal mekanizma bahşetmiştir. Neden bize de böyle bir

2 Yani bugünkü toplum.

lütufta bulunmamıştır? Bu hayvanların üretim ortamıyla bizimki ne kadar da farklıdır! Bir Rus, bir Cezayirli kamçı ya da falakadan korktuğu için; bir İngiliz, bir Fransız ev halkını tehdit eden kıtlıktan korktuğu için; özgürlükleriyle övülen Yunanlılar ve Romalılar ise, kolonilerdeki siyahiler gibi, birer köle olarak korkudan çalışmışlardır.

Birlikteki çalışma düzeni, mevcut iğrenç ve itici çalışma şartlarından her bakıma farklı olmalı ve çalışmayı cazip hale getirmelidir. Bunun sağlanabilmesi için şu yedi şart yerine getirilmelidir:

1. Her işçi, emeğinin karşılığı ücretle değil, kâr payıyla ödenen bir iş ortağı olmalıdır.
2. Her erkek, kadın ya da çocuk, üç unsurla, *sermaye, emek* ve *yetenek* ile orantılı olarak hakkını alır.
3. Tarım ya da imalat işlerinde (bir defada) bir buçuk ila iki saatten daha uzun süre çalışmak imkânsız olduğundan, çalışma aralıkları günde sekiz kez olarak belirlenmelidir.
4. İşler, kendiliğinden bir araya gelen ve birbiriyle dostça rekabet eden ekiplerce yürütülmelidir.
5. Atölyeler ve çiftlikler, işçilere zarafet ve temizliğin albenisini sunacak şekilde düzenlenmelidir.
6. İşbölümü, cinsiyet ve yaş titizlikle dikkate alınarak, işçilerin kendilerini işe adayabilmelerini mümkün kılacak şekilde yapılmalıdır.
7. Bu iş bölümü, dürüst ve yetenekli olduğunu kanıtlayan her erkek, kadın ve çocuğun istediği iş dalında çalışma hakkını kullanmasına izin verebilmelidir.

Sonuç olarak, bu yeni düzende insanlar esenliğin, bugün ve gelecek için asgari yeterin garantisine sahip olur, tedirginlikten kurtulurlar.

Keşfettiğim ortaklık mekanizmasının tüm bu özellikleri haiz olduğunu ilan ederim.

* Charles Fourier, *Selections*, Swan Sonnenschein, 1901.

2. Komünist Manifesto*

Karl Marx ve Friedrich Engels

Karl Marx (1818-1883), "bilimsel sosyalizm"in kurucusudur. Marx altı yaşında Hıristiyanlığa intisap eden, Renanyalı Yahudi bir hukukçunun oğludur. Hegel'in tarih felsefesi ve diyalektik düşünce tarzından üniversite öğrencisiyken etkilenmiş,

1840'ların ortasında, kendisine solcu gazetecilik yaptığı gerekçesiyle verilen cezadan kurtulmak için Almanya'dan kaçmıştır. Hayat boyu birlikte çalışacağı Friedrich Engels ile Paris'te tanışır ve Robert Owen ve Charles Fourier gibi "ütopyacı"ların sosyalizm görüşüyle yakından ilgilenir. Marx, kapitalizmin sadece istenmediği için değil, içinde barındırdığı güçler tarafından altı oyulduğu için ortadan kaldırılması gerektiğini; kısacası, tarihin sosyalizm savunucularından yana olduğunu tartışmaya açarak çıkış yapar. Yaşamını, tarihe katkıda bulunacak nitelikte, uluslararası bir işçi sınıfı hareketi oluşturmaya adamıştır. "Marksist sosyalizm"in klasik söylemi olan *Komünist Manifesto*, Marx ve Engels tarafından, bir grup sürgün edilmiş Alman işçisinin talebi üzerine, 1847'de bir parti programı olarak kaleme alınmıştır. (KE)

Toplumu Saran Ve Bölen Çatışmaların Kökenleri Nedir, Nasıl Çözümlenecektir?

Avrupa'da bir HAYALET kol geziyor – Komünizm hayaleti. Yaşlı Avrupa'nın bütün güçleri, papası ve çarı, Metternich'i ve Guizot'su, Fransız Radikalleri ve Alman polisleri, bu hayaleti kovmak üzere kutsal bir sürek avında el ele vermişlerdir.

İktidardaki hasımları tarafından komünistlikle suçlanmamış tek bir muhalefet partisi gösterebilir misiniz? Bu komünizm karalamasını, gerici hasımlarına olduğu kadar, kendinden daha ileri muhaliflere de gerisin geri fırlatmamış tek bir muhalefet partisi gösterebilir misiniz?

Bu olgudan iki sonuç çıkıyor:

I. Komünizm, daha şimdiden, bütün Avrupa devletleri tarafından başlı-başına bir güç olarak kabul ediliyor.
II. Komünistlerin, görüşlerini, amaçlarını, eğilimlerini bütün dünyanın gözleri önüne açıkça sermelerinin ve bu komünizm hayaleti masalına, doğrudan doğruya partinin bir manifestosuyla karşılık vermelerinin tam zamanıdır. (...)

I. Burjuvalar ve Proleterler

Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir.

Özgür insan ile köle, patrisyen ile plep, senyör ile serf, lonca ustası ile kalfa, kısacası, ezen ile ezilen sürekli karşı karşıya gelmiş, her seferinde ya bütün toplumun devrimci bir dönüşüme uğramasıyla ya da çatışan sınıfların birlikte çöküşüyle sonuçlanan, kimi zaman gizliden gizliye, kimi zaman açıktan açığa, kesintisiz bir mücadele içinde olmuşlardır.

Tarihin daha önceki çağlarında hemen her yerde, toplumsal konumların derece derece kademelendirildiğini, toplumun çeşitli katmanlara bölündüğünü görüyoruz. Eski Roma'da patrisyenler, şövalyeler, plepler, köleler; ortaçağda feodal beyler, vasallar, lonca ustaları, kalfalar, çıraklar, serfler ve bu sınıfların hemen hepsinde de alt kademeler.

Feodal toplumun yıkıntıları arasından yükselen modern burjuva toplumu, sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmamıştır. Modern burjuva toplumu, eski sınıfların yerine yeni sınıflar, eski baskı koşullarının yerine yeni baskı koşulları, eski mücadele biçimlerinin yerine de yeni mücadele biçimleri getirmekten öteye gitmemiştir.

Bununla birlikte, çağımızın burjuva çağının ayırt edici bir özelliği vardır: Sınıf karşıtlıklarını yalınlaştırmıştır. Bütün bir toplum, her geçen gün daha fazla, iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa, yani burjuvazi ile proletaryaya bölünmektedir.

Ortaçağın serfleri arasından, ilk kentlerin ayrıcalık belgesine sahip kentlileri doğdu. Bu kentlilerin arasından da burjuvazinin ilk unsurları gelişti.

Amerika'nın keşfi, Ümit Burnu'nun dolaşılması, yükselen burjuvaziye yepyeni alanlar açtı. Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, sömürgelerle değişim, değişim araçlarının ve genel olarak malların artması, ticarete, denizciliğe ve sanayiye o güne kadar görülmemiş bir sıçrama sağladı ve böylelikle temelleri sarsılan feodal toplumun bağrındaki devrimci unsurun hızla gelişmesine yol açtı.

Sanayinin o güne kadarki feodal ya da lonca türü işletme tarzı, yeni pazarlarla artan ihtiyaçları artık karşılayamıyordu. Onun yerini imalat sistemi aldı. Lonca ustaları, imalatçı[3] orta sınıf tarafından sürüldü; çeşitli lonca birlikleri arasındaki işbölümü, her bir atölyenin kendi içinde yapılan işbölümü karşısında yok oldu.

Bu arada pazarlar durmadan büyüyor, talep durmadan artıyordu. İmalat sistemi de artık yetmiyordu. İşte o zaman, buhar ile makine sanayii üretiminde devrim yaptı. İmalatın yerini büyük modern sanayi; sanayici orta sınıfın yerini ise sanayici milyonerler, sanayi ordularının şefleri, modern burjuvalar aldı.

Büyük sanayi, Amerika'nın keşfiyle yolu açılan dünya pazarını kurdu. Dünya pazarı, ticarette, denizcilikte ve kara ulaşımında muazzam bir gelişmeye yol açtı. Bu gelişme de sanayinin yayılmasını sağladı; sanayi, ticaret, denizcilik ve demiryolları yayıldıkça, burjuvazi de aynı ölçüde gelişti, sermayesini artırdı ve tüm ortaçağ artığı sınıfları bir bir sahne arkasına itti.

3 Marx, "imalatçı" kelimesini, modern "makinede üretim" anlamına ters düşen bir şekilde, eski anlamıyla, yani "elde üretim" olarak kullanmaktadır.

Yani, modern burjuvazinin kendisinin de uzun bir gelişme sürecinin, üretim ve değişim biçimlerinde meydana gelen bir dizi devrimin ürünü olduğunu görüyoruz.

Burjuvazinin her gelişme basamağına ona denk düşen bir siyasal ilerleme eşlik etti. Feodal beylerin hâkimiyeti altında ezilen bir sınıf, komünde silahlı ve kendi kendini yöneten bir topluluk olan, kimi yerde bağımsız bir kent cumhuriyeti, kimi yerde krallığın vergi ödemekle yükümlü üçüncü sınıfını oluşturan, daha sonraları da asıl imalat döneminde soyluluğa karşı bir ağırlık unsuru olarak ya yarı feodal krallığa ya da mutlak krallığa hizmet eden ve aslında genel olarak büyük krallıkların temel taşı olan burjuvazi, en sonunda, büyük sanayinin ve dünya pazarının oluşmasından bu yana, modern temsili devlette siyasal hâkimiyeti tek başına eline geçirdi. Modern devlet erki, bütün burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir kuruldan başka bir şey değildir.

Burjuvazi, tarihte son derece devrimci bir rol oynamıştır.

Burjuvazi, hâkimiyeti ele geçirdiği her yerde, bütün feodal, ataerkil, romantik-duygusal ilişkilere son vermiştir. İnsanı "doğal efendiler"ine bağlayan karmakarışık feodal bağları acımasızca kesip atmış ve insanla insan arasında katıksız çıkardan, duygusuz "nakit ödeme"den başka bir bağ bırakmamıştır. Dinsel tutkunun, şövalye ruhunun, küçük burjuva duygusallığının en yüce coşkularını bencil hesabın buzlu surlarında boğmuştur. Kişisel değeri değişim değerine dönüştürmüş ve belgelenmiş, kazanılmış hak olan sayısız özgürlüğün yerine, o *tek*, vicdansız ticaret özgürlüğünü geçirmiştir. Tek kelimeyle, dinsel ve siyasal aldatmacaların ardına gizlenen sömürünün yerine apaçık, utanmaz, dolaysız, kaba sömürüyü geçirmiştir.

Burjuvazi onca zamandır saygı duyulan, dinsel bir çekingenlikle yaklaşılan meslekleri çevreleyen kutsal haleyi söküp atmıştır. Hekimi de, avukatı da, rahibi de, ozanı da, bilimadamını da kendi ücretli emekçisi yapıp çıkmıştır.

Burjuvazi, aile ilişkisinin dokunaklı-duygusal örgüsünü yırtıp atmış, onu basit bir para ilişkisine indirgemiştir.

Burjuvazi, Orta Çağda gericiliğin o kadar hayran olduğu kaba kuvvet gösterisinin miskin bir tembellikle nasıl da bütünleştiğini açığa çıkarmıştır. İnsan faaliyetinin neler yaratabildiğini ilk ortaya koyan, burjuvazi olmuştur. Mısır piramitlerinden, Roma'nın su kemerlerinden ve gotik katedrallerden kat kat üstün harikalar yaratmıştır burjuvazi; bütün eski kavim göçleri ve Haçlı Seferleri'nden çok farklı seferler gerçekleştirmiştir.

Burjuvazi, üretim araçlarını, dolayısıyla üretim ilişkilerini ve bunlarla birlikte toplumun bütün ilişkilerini sürekli devrimselleştirmeksizin var ola-

maz. Oysa eski üretim biçimlerinin olduğu gibi korunması, daha önceki bütün sanayici sınıfların ilk varlık koşuluydu. Üretimin durmadan altüst olması, bütün toplumsal koşulların aralıksız sarsılması ve sonu gelmez bir belirsizlik ve hareketlilik, burjuva çağını daha önceki bütün çağlardan ayırır. Bütün kemikleşmiş, donmuş ilişkiler, arkaları sıra gelen eski ve saygıdeğer düşünce ve görüşlerle birlikte silinip gidiyor, yeni oluşanlarsa daha kemikleşmeye fırsat bulamadan eskiyor. Yerleşmiş, kurumsallaşmış ne varsa buharlaşıyor, kutsal olan her şey ayaklar altına alınıyor ve sonunda insanlar, sosyal durumlarına ve karşılıklı ilişkilerine, soğukkanlılıkla ve mantıkla bakmak zorunda kalıyorlar.

Ürünleri için durmadan genişleyen bir pazara duyduğu ihtiyaç, burjuvaziyi yeryüzünün dört bir bucağına koşturuyor. Burjuvazi, her yerde yuvalanmak, her yere yerleşmek, her yerle bağlantılar kurmak zorundadır.

Burjuvazi, dünya pazarını sömürerek, bütün ülkelerdeki üretim ve tüketime kozmopolit bir nitelik kazandırmıştır. Burjuvazi, gericileri büyük bir yasa boğarak, sanayinin ayakları altından, üzerinde durduğu ulusal zemini çekip almıştır. Nicedir süregelen bütün eski ulusal sanayiler yıkılmıştır ve her gün yıkılmaktadır. Bunların yerini, kurulmaları bütün uygar uluslar için bir ölüm kalım sorunu haline gelen yeni sanayiler; artık yerli hammaddeleri değil de, en uzak yerlerden getirilen hammaddeleri işleyen sanayiler; ürünleri yalnızca ülke içinde değil, aynı zamanda dünyanın dört bir yanında tüketilen sanayiler almaktadır. Ülke içinde üretilen mallarla karşılanan eski ihtiyaçların yerini, uzak ülke ve iklimlerin ürünlerini zorunlu kılan yeni ihtiyaçlar alıyor. Eski yerel ve ulusal içekapalılığın ve kendi kendine yeterliliğin yerine, ulusların çokyönlü ilişkileri ve çokyönlü karşılıklı bağımlılığı geçiyor; üstelik yalnızca maddi üretimde değil, düşünsel üretimde de. Tek tek ulusların yarattığı düşünsel ürünler herkesin ortak malı olmaktadır. Ulusal tek yanlılık ve dar kafalılık, her geçen gün biraz daha olanaksızlaşmakta ve çeşitli ulusal ve yerel edebiyatlardan bir dünya edebiyatı doğmaktadır.

Burjuvazi, bütün üretim araçlarının hızla gelişmesi ve son derece kolaylaşmış iletişim ile bütün ulusları, hatta en barbarlarını bile uygarlığın içine çekiyor. Mallarının ucuz fiyatları, burjuvazinin, bütün Çin Setlerini yerle bir ettiği, barbarların yabancılara duyduğu en inatçı nefreti dize getirdiği ağır toplardır. Bütün ulusları, eğer yok olup gitmek istemiyorlarsa, burjuva üretim biçimini benimsemeye zorluyor; bütün ulusları, kendisinin uygarlık dediği şeyi kabullenmek, yani burjuvalaşmak zorunda bırakıyor. Tek kelimeyle, burjuvazi, kendi suretinde bir dünya yaratıyor.

Burjuvazi, kırı kentin hâkimiyeti altına soktu. Koca koca kentler yarattı, kırsal nüfusa oranla kent nüfusunu büyük ölçüde artırdı ve böylece nüfusun

hatırı sayılır bir kesimini kırsal hayatın miskinliğinden kurtardı. Tıpkı kırı kente bağımlı kıldığı gibi, barbar ve yarı barbar ülkeleri uygar ülkelere, köylü ulusları burjuva uluslara, Doğu'yu Batı'ya bağımlı kıldı.

Burjuvazi, nüfusun, üretim araçlarının ve mülkiyetin parçalanmasına her geçen gün biraz daha son veriyor. Burjuvazi, nüfusu bir araya topladı, üretim araçlarını merkezileştirdi ve mülkiyeti birkaç elde topladı. Bunun zorunlu sonucu, siyasal merkezileşme oldu. Farklı çıkarları, yasaları, yönetimleri ve gümrükleri bulunan, hemen hemen sadece müttefik olan bağımsız eyaletler, *tek bir* yönetimi, *tek bir* hukuk sistemi, *tek bir* ulusal sınıf çıkarı, *tek bir* sınırı ve *tek bir* gümrük tarifesi bulunan *tek bir* ulusta bütünleşmeye zorlandılar.

Burjuvazi, henüz yüzyılı bulmayan sınıf hâkimiyeti süresince, daha önceki kuşakların hepsinden daha kitlesel ve daha muazzam üretici güçler yarattı. Doğa güçlerinin boyunduruk altına alınması, makineler, kimyanın sanayi ve tarıma uygulanması, buharlı gemiler, demiryolları, telgraf, koskoca kıtaların tarıma elverişli kılınması, ırmakların ulaşıma açılması, nüfusun yerden mantar biter gibi çoğalması; toplumsal emeğin bağrında böylesine üretici güçlerin yattığını daha önce hangi yüzyıl sezmişti ki?

Demek ki şunu gördük: Burjuvazinin üzerinde yükseldiği temeli meydana getiren üretim ve değişim araçları, feodal toplumun bağrında oluşmuştu. Bu üretim ve değişim araçlarının belli bir gelişme aşamasında, feodal toplumun üretim ve değişim koşulları, tarımın ve imalat sanayisinin feodal örgütlenmesi, kısacası, feodal mülkiyet ilişkileri, gelişmiş bulunan üretici güçlere artık ayak uyduramaz olmuştu. Bunlar üretimi özendirecek yerde köstekliyorlardı. İyice ayak bağı olmuşlardı. Sökülüp atılmaları gerekiyordu; sökülüp atıldılar.

Bunların yerini, kendisine uygun düşen bir toplumsal ve siyasal yapı ve burjuva sınıfının ekonomik ve siyasal hâkimiyetiyle birlikte serbest rekabet aldı.

Bugün de gözlerimizin önünde buna benzer bir süreç yaşanıyor. Üretim, değişim ve mülkiyet ilişkileriyle modern burjuva toplumu, o dev üretim ve değişim araçlarını yaratmış olan bu toplum, büyüler yaparak çağırdığı cehennem zebanilerine artık söz geçiremeyen büyücünün durumuna düşmüş bulunuyor. On yıllardır, sanayinin ve ticaretin tarihi, modern üretici güçlerin modern üretim koşullarına karşı, burjuvazinin ve onun hâkimiyetinin varlık koşulu olan mülkiyet ilişkilerine karşı isyanının tarihinden başka bir şey değildir. Dönem dönem tekrarlanarak her seferinde bütün burjuva toplumunun varlığını daha da tehditkâr bir biçimde tehlikeye sokan krizleri belirtmek yeter. Bu ticari krizler sırasında, yalnızca eldeki ürünlerin büyük bir

bölümü değil, aynı zamanda daha önce yaratılmış üretici güçlerin büyük bir bölümü de düzenli olarak yok edilir. Bu krizler sırasında, daha önceki bütün çağlarda olsa olsa bir saçmalık olarak görülebilecek bir salgın; aşırı üretim salgını baş gösterir. Toplum, kendini birdenbire anlık bir barbarlık durumuna geri götürülmüş bulur; sanki bir kıtlık, genel bir yıkım savaşı bütün gıda maddelerinin kökünü kurutmuş, sanki sanayi ve ticaret yok edilmiştir. Peki, neden? Çünkü toplumda çok fazla uygarlık, çok fazla gıda maddesi, çok fazla sanayi, çok fazla ticaret vardır. Toplumun elindeki üretici güçler, artık burjuva uygarlığının ve burjuva mülkiyet ilişkilerinin gelişmesine hizmet etmemektedirler; tam tersine, artık kendilerini köstekleyen bu ilişkilere göre çok fazla güçlenmişlerdir. Ve bu ayak bağlarından kurtulur kurtulmaz bütün burjuva toplumunu altüst eder, burjuva mülkiyetinin varlığını tehlikeye sokarlar. Burjuva ilişkileri, bunların yarattığı zenginliği kucaklayamayacak kadar daralmıştır. Peki, burjuvazi bu krizlerin nasıl üstesinden gelir? Bir yandan üretici güçleri kitlesel olarak zorla yok ederek, öte yandan yeni pazarlar ele geçirerek ve eski pazarları daha da fazla sömürerek. Yani nasıl? Daha çokyönlü ve daha şiddetli krizlerin yolunu açarak ve bu krizleri önleyebilecek yolları gittikçe kapayarak.

Burjuvazinin feodalizmi yere çalarken kullandığı silahlar, şimdi burjuvazinin kendisine çevrilmiştir.

Ama burjuvazi, kendisine ölüm getiren silahları geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bu silahları kullanacak insanları; modern işçileri, proleterleri de yaratmıştır.

Burjuvazi, yani sermaye geliştikçe, ancak iş buldukları sürece yaşayabilen ve ancak emekleri sermayeyi artırdığı sürece iş bulabilen proletarya, yani modern işçi sınıfı da aynı ölçüde gelişir. Kendilerini parça parça satmak zorunda olan bu işçiler, alınıp satılan bütün öteki mallar gibi bir metadırlar ve bu yüzden de rekabetin yol açtığı bütün karışıklıkların, piyasadaki bütün dalgalanmaların etkisine açıktırlar.

Proleterlerin yaptığı iş, makinelerin yaygın bir biçimde kullanılması ve işbölümü nedeniyle, bütün özgün niteliğini ve bunun sonucunda da işçiler için bütün çekiciliğini yitirmiştir. İşçi, makinenin bir uzantısı olmaktadır; artık ondan istenen, yalnızca en basit, en tekdüze ve en kolay edinilen beceridir. Bu nedenle, bir işçinin yol açtığı giderler, neredeyse bütünüyle hayatta kalabilmesi ve soyunu sürdürebilmesi için gerekli temel ihtiyaç maddeleriyle sınırlıdır. Ama bir metanın, dolayısıyla emeğin de fiyatı, onun üretim maliyetine eşittir. Dolayısıyla, işin çekilmezliği arttıkça, ücret de aynı oranda azalır. Üstelik makine kullanımı ve işbölümü arttıkça, ister çalışma saatlerinin uzatılması, ister belli bir süre içinde yapılması gereken işin artırılması

ve ister makinelerin hızlandırılması vb. sonucunda olsun, işin yükü de aynı ölçüde artar.

Modern sanayi, ataerkil ustanın küçük atölyesini sanayici kapitalistin büyük fabrikasına dönüştürmüştür. Fabrikaya tıkılan işçi kitleleri, askerler gibi örgütlenir. Onlar, sanayi ordusunun erleri olarak, tam bir subaylar ve çavuşlar hiyerarşisinin komutası altına sokulmuşlardır. Onlar, yalnızca burjuva sınıfının ve burjuva devletinin köleleri olmakla kalmazlar; her gün, her saat, makineler tarafından, denetçi tarafından ve en çok da bizzat burjuva fabrikatör tarafından köleleştirilirler. Bu despotluk, biricik amacın kâr olduğunu ne kadar açık bir biçimde ortaya koyarsa, o kadar aşağılık, o kadar nefret uyandırıcı ve o kadar çileden çıkarıcı olur.

Kol emeği ile yapılan işlerde becerinin ve gücün gerekliliği ne kadar azalırsa, başka bir deyişle, modern sanayi ne kadar gelişirse, erkek emeğinin yerini o ölçüde kadın ve çocuk emeği alır. Artık yaş ve cinsiyet farklılıklarının işçi sınıfı için herhangi bir toplumsal geçerliliği kalmamıştır. Artık sadece, yaş ve cinsiyetlerine göre farklı maliyetleri olan iş araçları vardır.

İşçinin fabrikatör tarafından sömürülmesi, ücretini nakit olarak almasıyla o an için sona erer ermez, bu kez de burjuvazinin öteki kesimleri; ev sahibi, bakkalı, tefecisi vb. çöker tepesine.

Şimdiye kadarki orta sınıfın alt tabakaları, yani küçük sanayici, esnaf ve rantiyeler, zanaatkârlar ve köylüler; bütün bu sınıflar, kısmen kendi küçük sermayeleri büyük sanayinin işletilmesine yetmediği ve büyük kapitalistlerle rekabet içinde batıp gittiği için, kısmen yeni üretim yöntemleri onların özel becerilerini ıskartaya çıkardığı için yavaş yavaş proletaryanın katına inerler. Böylece nüfusun bütün sınıflarından proletaryaya katılmalar olur.

Proletarya çeşitli gelişme aşamalarından geçer. Daha doğar doğmaz burjuvaziye karşı mücadelesi başlar.

Başlangıçta tek tek işçiler, sonra bir fabrikanın işçileri, daha sonra bir bölgede aynı işkolunda çalışan işçiler, onları doğrudan sömüren tek tek burjuvalara karşı mücadele ederler. Saldırılarını yalnızca burjuva üretim ilişkilerine değil, bizzat üretim araçlarına da yöneltirler. Kendi emeklerine rakip çıkan ithal malları kırıp döker, makineleri parçalar, fabrikaları ateşe verir, ortaçağ işçilerinin yitip gitmiş konumunu zorla geri getirmeye çalışırlar.

Bu aşamada, işçiler henüz ülkenin dört bir yanına dağılmış ve rekabetten dolayı parçalanmış bir yığın durumundadırlar. İşçilerin kitlesel olarak bir arada durması, henüz onların kendi birliklerinin bir sonucu değil, tersine, siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bütün proletaryayı harekete geçirmek zorunda olan, üstelik bir süre bunu başarabilen burjuvazinin birliğinin

bir sonucudur. Demek ki proleterler, bu aşamada kendi düşmanlarına karşı değil, düşmanlarının düşmanlarına karşı; mutlak krallığın kalıntılarına, toprak sahiplerine, sanayici olmayan burjuvalara ve küçük burjuvaziye karşı savaşırlar. Böylece bütün tarihi hareket burjuvazinin elinde toplanır; böyle elde edilen her zafer de burjuvazinin zaferidir.

Ama sanayinin gelişmesiyle birlikte proletarya yalnızca sayıca artmakla kalmaz, daha büyük kitleler halinde bir araya gelir, güçlenir ve bu gücü daha fazla hisseder. Makineler emek farklılıklarını sildikçe ve ücretleri hemen her yerde aynı düşük düzeye indirdikçe proletaryanın saflarındaki çıkarlar ve yaşam koşulları da gitgide eşitlenir. Burjuvazinin kendi içinde büyüyen rekabet ve bunun sonucunda ortaya çıkan ticari krizler işçi ücretlerini durmadan daha çok dalgalandırır. Makinelerde sürekli daha hızlı gelişme, sonu gelmez iyileşme, işçilerin sosyal konumlarını gittikçe daha da güvensiz kılar; tek tek işçiler ile tek tek burjuvalar arasındaki çatışmalar giderek iki sınıf arasındaki çatışmalar niteliğini alır. Bunun üzerine işçiler, burjuvalara karşı birlikler kurmaya başlarlar; ücretlerini savunmak için omuz omuza verirler. Zaman zaman meydana gelen bu isyanlara önceden hazırlanabilmek için kalıcı örgütlenmelere giderler. Bu mücadele yer yer ayaklanmalara dönüşür.

Zaman zaman işçiler galip gelir ama yalnızca geçici olarak. İşçilerin mücadelelerinin gerçek sonucu, hemen o anda elde edilen başarı değil, işçilerin durmadan genişleyen birliğidir.

Büyük sanayi tarafından yaratılan ve farklı bölgelerdeki işçilerin birbirleriyle ilişki kurmalarını sağlayan gelişmiş iletişim araçları, bu birliğe yardımcı olur. Hepsi de aynı niteliği taşıyan sayısız yerel mücadeleyi ülke çapında tek bir sınıf mücadelesinde merkezileştirmek için gerekli olan da işte bu ilişkidir. Ama her sınıf mücadelesi, siyasal bir mücadeledir. Ve ortaçağ kentlilerinin o berbat karayollarıyla ancak birkaç yüzyılda ulaşabildikleri bu birliğe, modern proleterler demiryollarıyla birkaç yılda ulaşırlar.

Proleterlerin bir sınıf olarak ve bunun sonucunda da bir siyasal parti olarak örgütlenmeleri, işçilerin kendi aralarındaki rekabet yüzünden sürekli dinamitlenir. Ama her seferinde daha güçlü, daha sağlam ve daha görkemli olarak doğrulup ayağa kalkar. Burjuvazinin kendi içindeki bölünmelerden yaralanarak işçilerin belli çıkarlarının yasal olarak tanınmasını sağlar. İngiltere’de 10 saatlik işgünü tasarısı böyle yasalaşmıştır.

Bir bütün olarak bakıldığında, eski toplumun sınıfları arasındaki çatışmalar, proletaryanın gelişme sürecini birçok bakımdan hızlandırır. Burjuvazi sürekli olarak bir savaşın içindedir: Başlangıçta aristokrasiyle, daha sonra burjuvazinin, çıkarları sanayinin gelişmesiyle alabildiğine çelişen kesimle-

riyle ve her zaman da bütün yabancı ülkelerin burjuvazileriyle. Burjuvazi, bütün bu savaşlarda proletaryaya başvurmak, proletaryadan yardım istemek ve dolayısıyla proletaryayı siyaset sahnesine çekmek zorunda kalır. Dolayısıyla burjuvazi, eğitim unsurlarını, yani kendine karşı silahları proletaryaya bizzat kendi eliyle sağlar.

Ayrıca, daha önce gördüğümüz gibi, sanayinin gelişmesiyle, hâkim sınıfların bazı kesimleri tümüyle proletaryanın saflarına itilir ya da en azından varlık koşulları tehlikeye girer. Bunlar da proletaryaya bir yığın eğitim unsuru sağlarlar.

En sonunda, sınıf mücadelesinin belirleyici anının yaklaştığı zamanlarda, çözülme süreci, hâkim sınıf içinde, bütün eski toplum içinde öylesine keskin ve çarpıcı bir nitelik alır ki, hâkim sınıfın küçük bir kesimi kendini o sınıftan koparır ve devrimci sınıfa, geleceği elinde tutan sınıfa katılır. İşte bu yüzden, eskiden nasıl aristokrasinin bir kesimi burjuvazinin safına geçtiyse, şimdi de burjuvazinin bir kesimi özellikle de burjuva ideologlarının bütün tarihi hareketi teorik bakımdan kavrama düzeyine erişmiş bir kesimi, proletaryanın safına geçmektedir.

Bugün burjuvaziyle karşı karşıya gelen bütün sınıflar arasında gerçekten devrimci olan biricik sınıf proletaryadır. Öteki sınıflar modern sanayi karşında zayıflar ve sonunda yok olurlar; proletarya ise modern sanayinin kendi ürünüdür.

Orta tabakalar, küçük sanayici, küçük tüccar, zanaatkâr, köylü; hepsi orta tabakalar olarak varlıklarını sürdürebilmek için burjuvaziye karşı mücadele ederler. Bunlar devrimci değil, tutucudurlar. Dahası, gericidirler, çünkü tarihin tekerleğini geriye doğru çevirmeye çalışırlar. Eğer devrimci bir yönleri varsa, sırf proletaryaya geçmek üzere oldukları için vardır; yani bu yönleriyle o andaki çıkarlarını değil, gelecekteki çıkarlarını savunurlar; proletaryanın bakış açısını edinmek için kendi bakış açılarını terk ederler.

Lümpen proletarya eski toplumun en alt tabakalarının bu edilgen çürümüş kesimi, bir proletarya, devrimi ile yer yer hareketin içine sürüklenebilir; ne var ki, içinde bulunduğu yaşam koşulları gereği gerici entrikalarla satın alınmaya daha hazırdırlar.

Eski toplumun yaşam koşulları proletaryanın yaşam koşulları içinde yok edilmiştir bile. Proleter mülksüzdür; karısı ve çocuklarıyla olan ilişkisinin burjuva aile ilişkileriyle hiçbir ortak yanı kalmamıştır. İngiltere'de ve Fransa'da, Amerika'da ve Almanya'da olduğu gibi modern sanayi emeği, modern sermaye boyunduruğu proleterin ulusal karakterini bütünüyle silmiştir. Proleterin gözünde hukuk da, ahlak da, din de ardında bir yığın burjuva çıkarının saklandığı, bir yığın burjuva önyargısıdır.

Hâkimiyeti ele geçiren bundan önceki bütün sınıflar, bütün toplumu kendi mülk edinme koşullarına boyun eğdirerek, zaten elde etmiş oldukları konumu sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Buna karşılık, proleterler ancak daha önceki kendi mülk edinme biçimlerini ve böylece daha önceki bütün öteki mülk edinme biçimlerini ortadan kaldırarak toplumsal üretici güçleri fethedebilirler. Proleterlerin güvenlik altına alınacak ve sağlamlaştırılacak hiçbir şeyleri yoktur; şimdiye kadarki bütün özel güvenceleri ve özel sigortaları yok etmelidirler.

Bugüne kadarki bütün hareketler azınlık hareketleri ya da azınlıkların çıkarına hareketlerdi. Proletarya hareketi ise, ezici çoğunluğun gene ezici çoğunluk çıkarına bağımsız hareketidir. Günümüz toplumunun en alt tabakası olan proletarya, resmi toplumu oluşturan tabakaların bütün üstyapısı havaya uçurulmadan silkinip ayağa kalkamaz.

Özde olmasa bile biçimde, proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesi öncelikle ulusal bir mücadeledir. Hiç kuşkusuz her ülkenin proletaryası her şeyden önce kendi burjuvazisiyle hesaplaşmak zorundadır.

Proletaryanın gelişmesinin en genel aşamalarını belirtirken günümüz toplumunda sürdürülen, üstü az ya da çok örtülü iç savaşı, bu savaşın açık bir devrime dönüştüğü ve burjuvazinin zorla alaşağı edilmesiyle proletaryanın kendi hâkimiyetinin temelini attığı noktaya kadar izledik.

Gördüğümüz gibi, bugüne kadarki bütün toplum biçimleri, ezen sınıf ile ezilen sınıf arasındaki karşıtlığa dayanmıştır. Ama bir sınıfı ezebilmek için, ona hiç değilse kölece varlığını sürdürebileceği belli koşulları sağlamak gerekir. Serflik döneminde, serf kendini komün üyesi durumuna yükseltmiştir. Tıpkı küçük burjuvanın feodal mutlakiyetin boyunduruğu altında bir burjuva durumuna gelmesi gibi. Oysa modern işçi, sanayinin gelişmesiyle birlikte yükseleceği yerde her geçen gün kendi sınıfının koşullarının daha da altına düşüyor. Modern işçi ele güne avuç açacak kadar yoksullaşıyor ve bu yoksulluk nüfustan da, servetten de daha hızlı gelişiyor. İşte bu noktada burjuvazinin artık toplumun hâkim sınıfı olarak kalamayacağı ve kendi sınıfının koşullarını düzenleyici bir yasa gibi topluma zorla dayatamayacağı apaçık ortaya çıkıyor. Burjuvazi, hâkim olmaktan acizdir çünkü kölesinin varlığını kölelik çerçevesinde bile güvence altına almaktan acizdir çünkü kölesinin öyle bir duruma düşmesine yol açar ki, sonunda kölesi onu besleyeceği yerde, o kölesini beslemek zorunda kalır. Toplum artık bu burjuvazinin hâkimiyeti altında yaşayamaz; başka bir deyişle, artık onun varlığı toplumla bağdaşmaz.

Burjuva sınıfının varlık ve hâkimiyetinin temel koşulu, servetin özel kişilerin elinde birikmesi, sermayenin oluşması ve büyümesidir. Sermayenin koşulu ise, ücretli emektir. Ücretli emek, sadece ve sadece işçiler arasındaki

rekabete dayanır.[4] Burjuvazinin ister istemez destek olduğu sanayinin gelişmesi, işçilerin rekabetten kaynaklanan yalıtılmışlığının yerine, örgütlenmeden kaynaklanan devrimci birliğini geçirir. İşte bu nedenledir ki modern sanayinin gelişmesi, burjuvazinin üretim yaptığı ve ürünlere el koyduğu temeli onun ayaklarının altından çeker alır. Dolayısıyla, burjuvazi en başta kendi mezar kazıcılarını üretir. Burjuvazinin yıkılışı ve proletaryanın zaferi aynı ölçüde kaçınılmazdır.

II. Proleterler ve Komünistler

Komünistler, genel olarak proleterlerle nasıl bir ilişki içindedir?

Komünistler öteki işçi sınıfı partileri karşısında özel bir parti değildir.

Komünistlerin bütün proletaryanın çıkarlarından farklı çıkarları yoktur.

Komünistler, proletarya hareketini biçimlendirmek ve kalıba dökmek üzere kendilerine özgü hiçbir özel ilke koymaz.

Komünistler öteki proletarya partilerinden yalnızca şu noktalarda ayrılır: Bir yandan, proleterlerin çeşitli ulusal mücadelelerinde, bütün proletaryanın milliyetten bağımsız ortak çıkarlarını vurgular ve öne çıkarırlar. Diğer yandan işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesinin geçtiği çeşitli aşamalarda her zaman bütün hareketin çıkarını temsil ederler.

Dolayısıyla komünistler, pratik olarak bütün ülkelerin işçi partilerinin en kararlı, daima en ilerletici kesimini oluştururlar; teorik bakımdan, proletaryanın büyük çoğunluğu karşısında, proletarya hareketinin koşullarını, hattını ve genel sonuçlarını kavrama konusunda proletarya kitlesinden daha üstündürler.

Komünistlerin en yakın hedefi, bütün öteki proletarya partilerininkiyle aynıdır: Proletaryanın bir sınıf olarak oluşması, burjuvazinin hâkimiyetinin yıkılması, siyasal iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi.

Komünistlerin teorik fikirleri, asla şu ya da bu dünya reformcusu tarafından icat edilmiş ya da keşfedilmiş düşünce ve ilkelere dayanmaz.

Bunlar sadece, var olan sınıf mücadelesinden, gözlerimizin önünde cereyan eden tarihi hareketten kaynaklanan somut ilişkilerin genel ifadesidir. O zamana kadarki mülkiyet ilişkilerini kaldırmak hiçbir zaman komünizmin ayırt edici bir özelliği değildir.

Bütün mülkiyet ilişkileri, sürekli tarihi dönüşüme, sürekli tarihi değişime uğramışlardır.

Örneğin Fransız Devrimi, burjuva mülkiyetinin lehine olmak üzere feodal mülkiyeti kaldırmıştır.

---

4 Bkz., Ricardo, *Ücretler Üzerine* (sf.1157).

Komünizmin ayırt edici özelliği, genel olarak mülkiyetin kaldırılması değil, burjuva mülkiyetine son verilmesidir.

Ama modern burjuva özel mülkiyeti, sınıf karşıtlıklarına ve birilerinin başkaları tarafından sömürülmesine dayalı üretim ve ürünlere el koyma sisteminin en son ve en eksiksiz ifadesidir.

Bu anlamda komünistler, teorilerini tek bir cümle ile özetleyebilirler: Özel mülkiyeti kaldırmak.

Biz komünistler, kişisel olarak edinilmiş, insanın kendi emeğinin ürünü olan mülkiyeti, her türlü kişisel özgürlük, faaliyet ve bağımsızlığın temeli olduğu ileri sürülen mülkiyeti kaldırmak istemekle suçlanmışızdır.[5]

İnsanın gece gündüz çalışarak, alın teri dökerek kendi çabasıyla elde ettiği mülkiyet! Burjuva mülkiyet biçiminden önceki bir mülkiyet biçimi olan küçük burjuva ve küçük köylü mülkiyetinden mi söz ediyorsunuz? Bunu ortadan kaldırmamıza gerek yok; sanayinin gelişmesi onu büyük ölçüde yok etti ve her gün yok etmeye devam ediyor.

Yoksa modern burjuva özel mülkiyetinden mi söz ediyorsunuz?

Peki, ücretli emek, proletaryanın emeği, proletarya için herhangi bir mülkiyet yaratır mı? Asla. Ücretli emek, sermaye yaratır, başka bir deyişle, ücretli emeği sömüren ve yeniden sömürülecek yeni bir ücretli emek arzı oluşturmaksızın çoğalamayan bir mülkiyet yaratır. Bugünkü biçimiyle mülkiyet, sermaye ile ücretli emek arasındaki karşıtlığa dayanır. Bu karşıtlığın iki yönünü inceleyelim.

Kapitalist olmak, üretimde salt kişisel değil, aynı zamanda toplumsal bir konuma da sahip olmak demektir. Sermaye, kolektif bir üründür ve ancak toplumun birçok üyesinin kolektif eylemi ile dahası son tahlilde, ancak toplumun bütün üyelerinin kolektif eylemi ile harekete geçirilebilir.

İşte bu yüzden sermaye, kişisel değil, toplumsal bir güçtür.

Dolayısıyla, sermaye ortak mülkiyete, toplumun bütün üyelerinin mülkiyetine dönüştürüldüğü zaman, kişisel mülkiyet toplumsal mülkiyete dönüştürülmüş olmaz. Değişen, mülkiyetin toplumsal niteliğidir yalnızca. Mülkiyet, sınıf karakterini yitirir.

Şimdi ücretli emeği ele alalım.

Ücretli emeğin ortalama fiyatı asgari ücrettir, yani işçinin bir işçi olarak hayatta kalabilmesi için kesinlikle gerekli olan temel ihtiyaç maddelerinin tutarıdır. Yani ücretli emekçinin emeği ile kazandığı kuru varlığını yeniden üretmesine ancak yeter. Biz, emek ürünleri üzerindeki bu kişisel mülk edinmeyi, insan hayatının sürdürülmesini ve insanların çoğalmasını sağlayan

5 Bakınız Locke, *Hükümete Dair İki Risale*, (sf.859).

ve başkalarının emeğine hükmetmeyi mümkün kılacak hiçbir fazlalık bırakmayan bir mülk edinmeyi asla ortadan kaldırmak niyetinde değiliz. Biz yalnızca, bu mülk edinmenin, emekçinin yalnızca sermayeyi artırmak için yaşamasına olanak tanıyan, ancak hâkim sınıfın çıkarının gerektirdiği ölçüde yaşamasına izin veren sefil karakterini ortadan kaldırmak istiyoruz.

Burjuva toplumunda canlı emek, yalnızca birikmiş emeği artırmak için bir araçtır. Komünist toplumdaysa, birikmiş emek, yalnızca işçinin hayatını daha kapsamlı kılmanın, zenginleştirmenin ve geliştirmenin bir aracıdır.

Demek ki, burjuva toplumunda geçmişin bugüne hükmetmesine karşılık, komünist toplumda bugün geçmişe hükmeder. Burjuva toplumunda sermaye bağımsız ve kişiseldir, çalışan birey ise bağımlıdır ve kişisel değildir.

Ve burjuvalara bakarsanız, bu durumun ortadan kaldırılması kişiselliğin ve özgürlüğün ortadan kaldırılmasıdır! Doğrudur. Hiç kuşkusuz, amaç, burjuva kişiselliğini, burjuva bağımsızlığını ve burjuva özgürlüğünü ortadan kaldırmaktır.

Günümüz burjuva üretim koşullarında, özgürlükle kastedilen, serbest ticaret, serbest alım satımdır.

Ama alım satım ortadan kalkarsa, serbest alım satım da ortadan kalkar. Serbest alım satıma ilişkin bu sözler ve burjuvazimizin genel olarak özgürlüğe ilişkin bütün öteki "gözüpek sözleri", ancak ortaçağın sınırlı alım satımına ve eli kolu bağlı tacirlerine karşı söylendikleri zaman bir anlam taşırlar; yoksa alım satımın, burjuva üretim koşullarının ve burjuvazinin kendisinin komünizm tarafından ortadan kaldırılmasına karşı söylendikleri zaman hiçbir anlam taşımazlar.

Özel mülkiyeti kaldırmak istememizi dehşetle karşılıyorsunuz. Ama sizin bugünkü toplumunuzda, nüfusun onda dokuzu için özel mülkiyet zaten kaldırılmıştır; özel mülkiyetin bir avuç insan için bulunmasının biricik nedeni o onda dokuzun elinde hiç bulunmamasıdır. Demek ki, siz bizi ancak toplumun ezici çoğunluğu için hiçbir mülkiyetin bulunmaması koşuluyla var olabilen bir mülkiyet biçimini ortadan kaldırmak istemekle suçluyorsunuz.

Tek kelimeyle, bizi sizin mülkiyetinizi ortadan kaldırmak istemekle suçluyorsunuz. Kuşkusuz, tam da bunu istiyoruz.

Emek artık sermayeye, paraya ya da ranta, kısacası tekelleştirilebilecek bir toplumsal güce dönüştürülemez olduğu, yani kişisel mülkiyet artık burjuva mülkiyetine dönüştürülemez olduğu andan itibaren bireyin de ortadan kalktığını söylüyorsunuz.

O zaman, birey derken burjuvadan, burjuva mülk sahibinden başkasını kastetmediğinizi itiraf ediyorsunuz. Gerçekten de bu birey ortadan kaldırılmalıdır.

Komünizm, hiç kimseyi toplumsal ürünleri mülk edinme gücünden yoksun kılmaz; komünizm sadece, insanı böyle bir mülk edinme yoluyla başkalarının emeğini boyunduruk altına alma gücünden yoksun kılar.

Özel mülkiyetin kaldırılmasıyla bütün çalışmalar durur ve genel bir tembellik yayılır diye bir itirazda bulunulmuştur.

Öyle olsaydı, burjuva toplumunun sırf aylaklık yüzünden çoktan yıkılıp gitmiş olması gerekirdi. Çünkü bu toplumda, çalışanlar hiçbir şey elde edemezken, her şeyi elde edenler hiç çalışmamaktadır. Bütün bu itiraz şu sözlerin gereksiz bir tekrarından başka bir şey değildir: Sermaye diye bir şey kalmayınca ücretli emek diye bir şey de kalmaz.

Maddi ürünlerin komünist tarzda üretilmesi ve mülk edinilmesi biçimine karşı ileri sürülen bütün itirazlar, zihinsel ürünlerin üretilmesi ve mülk edinilmesine karşı da yöneltilmiştir. Burjuva, sınıf mülkiyetinin ortadan kalkmasını nasıl bizzat üretimin ortadan kalması olarak görürse, sınıf kültürünün ortadan kalkması da onun için bütün kültürün ortadan kalkması anlamına gelir.

Burjuvanın yitirilecek diye o kadar yakınıp sızlandığı o kültür, büyük çoğunluk için, bir makine gibi davranacak biçimde eğitilmekten öte bir şey değildir.

Ama burjuva mülkiyetinin kaldırılmasını, kendi burjuva özgürlük, kültür, hukuk vb. anlayışlarınızın ölçütüyle değerlendirerek bizimle tartışmayın. Bizzat bu düşünceleriniz sizin burjuva üretiminizin ve mülkiyet ilişkilerinizin bir ürünüdür. Tıpkı hukukunuzun, sadece sınıfınızın yasa düzeyine yükseltilmiş iradesinden; içeriği sizin sınıfınızın maddi yaşam koşullarınca belirlenen iradesinden ibaret olması gibi.

Tarihi olarak, üretim sürecinde geçici olan üretim ve mülkiyet ilişkilerinizin ebedi doğa ve akıl yasalarına dönüştüğü yolundaki çıkarcı düşünceyi çöken bütün hâkim sınıflarla paylaşıyorsunuz. Antik mülkiyet söz konusu olduğunda kavradığınız şeyi, feodal mülkiyet söz konusu olduğunda kavradığınız şeyi kendi burjuva mülkiyet biçiminize gelince kabul edemezsiniz tabii.

Ailenin ortadan kaldırılması! En köklü değişiklikleri savunanlar bile, komünistlerin bu yüz kızartıcı amacı karşısında galeyana geliyorlar.

Bugünkü aile, yani burjuva ailesi hangi temele dayanıyor? Sermayeye, özel kazanca dayanıyor. Bu aile tam gelişmiş biçimi ile yalnızca burjuvazi için vardır. Ama bu aile, proleterlere dayatılan ailesizlik ve açık fuhuşla tamamlanıyor.

Kendisini tamamlayan şey kaybolup gittiği zaman, doğal olarak burjuva ailesi de kaybolup gidecek ve sermayenin ortadan kalkmasıyla birlikte her ikisi de yok olacaktır.

Siz çocukların ana babaları tarafından sömürülmesine son vermek istemekle mi suçluyorsunuz bizi? Bu suçu kabul ediyoruz.

Ama diyeceksiniz ki, aile eğitiminin yerine toplumsal eğitimi geçirmekle ilişkilerin en kutsalını yıkıyorsunuz.

Peki, sizin eğitiminizi de toplum belirlemiyor mu? Onu da içinde eğitim yaptığınız toplumsal koşullar, toplumun okullar vb. aracılığıyla yaptığı dolaylı ya da dolaysız müdahale belirlemiyor mu? Toplumun eğitime müdahalesini komünistler icat etmedi. Onlar sadece bu müdahalenin niteliğini değiştiriyor, eğitimi hâkim sınıfın etkisinden kurtarıyorlar.

Proleterler arasındaki bütün aile bağları, modern sanayinin etkisiyle kopup parçalandıkça çocukları alınıp satılan basit birer mal ve iş aracına dönüştükçe, aile ve eğitim üzerine ana baba ile çocuk arasındaki kutsal ilişki üzerine burjuva gevezelikleri daha da iğrençleşiyor.

Ama siz komünistler, kadınların ortaklaşa kullanılmasını getireceksiniz diye bir ağızdan yaygarayı basıyor bütün burjuvazi.

Burjuva, karısını basit bir üretim aracı olarak görür. Üretim araçlarının ortaklaşa kullanılacağını duyunca pek doğal olarak, her şeyin ortak olmasının kadınların da ortak olmasına yol açacağından başka bir sonuca varamaz.

Gerçek amacın, kadınların salt birer üretim aracı konumuna son vermek olduğu, burjuvanın aklının ucundan bile geçmez.

Kaldı ki, burjuvalarımızın komünistler tarafından açıkça ve resmen kurumlaştırılacağını ileri sürdükleri, kadınların ortaklaşa kullanılması karşısında duydukları erdemli öfkeden daha gülünç bir şey olamaz. Komünistlerin kadınların ortaklaşa kullanılmasını getirmelerine hiç gerek yoktur, çünkü bu, zaten hemen her zaman vardı.

Resmi fuhşu bir yana bırakalım, yanlarında çalışan proleterlerin karılarını ve kızlarını el altında bulundurmakla yetinmeyen burjuvalarımız, birbirlerinin karılarını ayartmaktan sonsuz bir zevk alırlar.

Burjuva evliliği gerçekte, evli kadınların ortaklaşa kullanıldığı bir sistemdir. Bu yüzden de komünistler, olsa olsa kadınların ortaklaşa kullanılmasını ikiyüzlülükle gizlenen bir şey olmaktan çıkarıp resmi, aleni bir şey haline getirmek istemekle suçlanabilirler. Kaldı ki, bugünkü üretim ilişkilerinin ortadan kalkmasıyla birlikte, kadınların bu sistemden kaynaklanan ortaklaşa kullanılmasının, yani resmi ve gayri resmi fuhşun da yok olacağı apaçıktır.

Komünistler ayrıca, vatanı milliyeti ortadan kaldırmak istemekle de suçlanıyorlar.

İşçilerin vatanı yoktur. Onlardan sahip olmadıkları bir şey alınamaz. Proletarya, her şeyden önce siyasal hâkimiyeti fethetmek, ulusal sınıf du-

rumuna yükselmek, kendisi ulusu oluşturmak zorunda olduğundan zaten ulusaldır ama kesinlikle sözcüğün burjuva anlamında değil.

Burjuvazinin gelişmesi, ticaret özgürlüğü, dünya pazarı, sanayi üretim biçiminin ve ona denk düşen yaşam koşullarının tekdüzeliği ulusal farklılıkların ve halklar arasındaki karşıtlıkların her geçen gün biraz daha yok olmasına yol açıyor.

Proletaryanın hâkimiyeti bunların daha da büyük bir hızla yok olmasını sağlayacaktır. En azından uygar ülkelerin ortak eylemi, proletaryanın kurtuluşunun ilk koşullarından biridir.

Bir bireyin bir başkası tarafından sömürülmesi ortadan kaldırıldığı ölçüde, bir ulusun başka bir ulus tarafından sömürülmesi de ortadan kaldırılmış olacaktır.

Bir ulusun kendi içindeki sınıflar arasındaki karşıtlık yok olduğu ölçüde, o ulusun başka bir ulusa beslediği düşmanlık da yok olacaktır.

Komünizme dini, felsefi ve genel olarak ideolojik açıdan yöneltilen suçlamalar daha fazla tartışmaya değmez.

İnsanın maddi varoluşunun koşullarında, toplumsal ilişkilerinde, toplumsal hayatında meydana gelen her değişiklikle birlikte düşüncelerinin, görüşlerinin ve anlayışlarının tek kelimeyle bilincinin de değiştiğini anlamak için çok derin bir kavrayış mı gerekir?[6]

Düşünce tarihi, maddi üretim değiştiği ölçüde zihinsel üretimin de nitelik değiştirdiğinden başka neyi kanıtlamaktadır? Her dönemin hâkim düşünceleri, her zaman o dönemin hâkim sınıfının düşünceleri olmuştur.

Toplumu devrimcileştiren düşüncelerden söz edildiği zaman, eski toplumun bağrında, yeni bir toplumun unsurlarının oluştuğu olgusu, eski yaşam koşullarının çözülmesiyle eski düşüncelerin çözülmesinin atbaşı gittiği olgusu dile getirilir.

Eski dünya ölüm döşeğine uzandığı sırada eski dinler de Hıristiyanlık tarafından altedilmiş bulunuyordu. Hıristiyan düşünceler 18. yüzyılda akılcı düşüncelere yenik düştüğündeyse, feodal toplum o zamanın devrimci burjuvazisine karşı bir ölüm kalım savaşı veriyordu. Din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin düşünceler, serbest rekabetin vicdan alanındaki üstünlüğünün bir yansımasından başka bir şey değildi.

"Ama," denecektir, "dini, ahlaki, felsefi, siyasal, hukuki düşünceler vb. tarihin gelişme süreci içinde hiç kuşkusuz değişikliğe uğramıştır. Ama din, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk bu değişikliklere karşın gene de hep ayakta kalmışlardır.

6 İzleyen bölümü, Hegel'in *Tarih Felsefesi* ile karşılaştırınız (sf.1125).

"Üstelik her türlü toplumda ortak olan özgürlük, adalet vb. ölümsüz doğrular vardır. Ama komünizm ölümsüz doğruları ortadan kaldırıyor, din ve ahlakı, yeni bir temel üzerine oturtacağına ortadan kaldırıyor, dolayısıyla bugüne kadarki bütün tarihi gelişmeye ters düşüyor."

Bu suçlama ne demeye geliyor? Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi, farklı çağlarda farklı biçimler almış sınıf karşıtlıklarının gelişmesinden ibarettir.

Ama bu karşıtlıklar hangi biçime bürünmüş olurlarsa olsunlar, toplumun bir bölümünün öteki bölüm tarafından sömürüldüğü, bütün geçmiş yüzyılların ortak olgusudur. Öyleyse, gösterdiği olanca farklılığa ve çeşitliliğe karşın geçmiş yüzyılların toplumsal bilincinin, ancak sınıf karşıtlıkları tümüyle ortadan kalkınca tümüyle yok olacak belli ortak biçimler ya da bilinç biçimleri içinde hareket etmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

Komünist devrim, geleneksel mülkiyet ilişkilerinden en köklü kopuştur. Onun gelişme sürecinde geleneksel düşüncelerden de en radikal kopuşun yaşanmasında şaşılacak bir şey yoktur.

Ama burjuvaların komünizme olan itirazlarını bir yana bırakalım artık.

Yukarıda gördüğümüz gibi, işçi devriminde atılacak ilk atım, proletaryayı hâkim sınıf durumuna yükseltmek, demokrasi savaşını kazanmaktır.

Proletarya, siyasal hâkimiyetini, bütün sermayeyi burjuvazinin elinden adım adım söküp almak, bütün üretim araçlarını devletin, yani hâkim sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde toplamak ve üretici güçler kitlesini elden geldiğince hızlı bir biçimde artırmak için kullanacaktır.

Bu, elbette başlangıçta mülkiyet haklarına ve burjuva üretim ilişkilerine despotça müdahaleler aracılığıyla, dolayısıyla ekonomik bakımdan yetersiz ve zayıf gibi görünen ama hareketin süreci içinde kendini aşan ve bütün üretim biçimini dönüştürmek için gerekli ve kaçınılmaz önlemlerle gerçekleştirilebilir.

Bu önlemler doğal olarak her ülkede farklı olacaktır.

Ama gene de, aşağıdaki önlemler, en ileri ülkelerde çok genel olarak uygulanabilecektir.

1. Toprak mülkiyetinin kamulaştırılması ve toprak rantının devlet harcamaları için kullanılması.
2. Ağır bir müterakki vergi konulması.
3. Miras hakkının kaldırılması.
4. Ülkeden ayrılıp başka ülkelere göç edenlerin ve asilerin mülküne el konulması.
5. Devlet sermayesi ile işletilen ve tam bir tekel uygulayan bir ulusal banka aracılığıyla, kredilerin devlet elinde merkezileştirilmesi.

6. Ulaşımın devlet elinde merkezileştirilmesi.
7. Ulusal fabrikaların ve üretim araçlarının çoğaltılması, kolektif bir plan uyarınca toprakların ekime açılması ve ıslah edilmesi.
8. Herkes için eşit çalışma yükümlülüğü. Özellikle tarım alanında sanayi ordularının kurulması.
9. Tarım ile sanayi işletmesinin birleştirilmesi, kent ile köy arasındaki karşıtlığın giderek ortadan kaldırılması.
10. Bütün çocuklar için devlet okullarında parasız eğitim. Bugünkü biçimiyle çocukların fabrikada çalışmasına son verilmesi. Eğitimin maddi üretimle birleştirilmesi vb.

Gelişmenin süreci içinde, sınıf farklılıkları ortadan kalktığı ve bütün üretim birleşmiş bireylerin elinde toplandığı zaman devlet iktidarı siyasal karakterini yitirecektir. Gerçek anlamıyla siyasal iktidar, bir sınıfın başka bir sınıfı ezmek için kullandığı örgütlü gücüdür. Eğer proletarya burjuvaziye karşı mücadelede zorunlu olarak kendisini bir sınıf olarak birleştiriyorsa, eğer bir devrimle kendisini hâkim sınıf durumuna getiriyor ve hâkim sınıf olarak eski üretim ilişkilerini zor yoluyla ortadan kaldırıyorsa, o zaman bu üretim ilişkileriyle birlikte sınıf karşıtlıklarının ve esasen sınıfların varlık koşullarını da ortadan kaldırmış olacaktır ve böylelikle bir sınıf olarak kendi hâkimiyetini de.

O zaman, sınıfları ve sınıf karşıtlıklarıyla eski burjuva toplumunun yerini, bir bireyin özgürce gelişmesinin herkesin özgürce gelişmesinin koşulu olduğu bir birlik alacaktır.

* Karl Marx and Friedrich Engels, *Manifesto of the Communist Party,* Kaynak Yayınları, Mayıs 2003. çev. Işık Soner.

3. Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*

Friedrich Engels

Karl Marx'ın hayat boyu birlikte çalıştığı Friedrich Engels (1820-1895), zengin bir Alman tekstilcinin oğludur. Gençliğinde babasının İngiltere'deki işleriyle ilgilenmek üzere İngiltere'ye gitmiş ve o günden itibaren gündüzleri başarılı bir kapitalist, geceleri ateşli bir anti-kapitalist yazar olarak, bir tür çifte yaşam sürmüştür. Sosyalist görüşleri, Hegel felsefesinden ziyade, İngiltere şartlarını doğrudan gözlemlemiş olmasından kaynaklanır. Nitekim 1844'te tanışmalarını müteakip, Marx'ın entelektüel jargonunu büyük ölçüde ve isteyerek kabul eder. Engels, Marx'ın engin bilgisinden

ve akademik bakış açısından yoksun olmasına karşın, karizmatik ve etkileyici kişiliğiyle kendini dinleten iyi bir polemik ustasıdır. Eugen Dühring (1877) adlı sözde-sosyalist bir Alman yazara karşı kaleme aldığı aşağıdaki metin, Marksizm ("bilimsel sosyalizm" olarak) ile Marksizm'in Fourier ve Owen gibi "ütopik öncüleri" arasındaki ilişkiyi, Marksist bakışın nasıl olduğunu göstermektedir.

Bilimsel Sosyalizm İle Önceki İki Asrın Sosyal Ve Entelektüel Tarihi Arasındaki İlişki Nedir?

İçeriği bakımından modern sosyalizm, her şeyden önce bir yandan modern toplumda varlıklılar ile varlıklı olmayanlar, ücretliler ile burjuvalar arasında egemen olan sınıf karşıtlıklarının, öte yandan da üretimde egemen olan anarşinin bilincine varmanın ürünüdür.[7] Ama teorik biçimi bakımından, başlangıçta On Sekizinci yüzyıl Fransa'sındaki büyük Aydınlanma Çağı filozofları tarafından konulan ilkelerin daha gelişmiş ve daha tutarlı olmak isteyen bir uzantısı olarak ortaya çıkar. Her yeni teori gibi, kökleri ekonomik olguların derinliklerine daldığı ölçüde, ilkin daha önce var olan düşünler temeline bağlanmak zorunda kalmıştır.

Fransa'da, gelmekte olan devrim konusunda kafaları aydınlatan büyük adamların kendileri de son derece büyük devrimciler olarak görünüyorlardı. Ne türden olursa olsun, hiçbir dış otorite tanımıyorlardı. Din, doğa anlayışı, toplum, devlet örgütü, her şey amansız bir eleştiriden geçirildi; her şey ya us mahkemesi önünde varlığını doğrulamak ya da varlığından vazgeçmek zorunda kaldı. Düşünen us, her şeye uygulanacak tek ve eşsiz ölçü oldu. Bu dönem, Hegel'in dediği gibi, önce insan beyni ile onun düşüncesi tarafından bulunan ilkelerin bütün insan eylem ve topluluklarına temel hizmeti görmeleri anlamında, daha sonra da bu ilkelerle çelişki durumunda bulunan gerçekliğin aslında tepeden tırnağa ters çevrilmesi gibi daha geniş bir anlamda, dünyanın kafası üstüne konulduğu dönem oldu. Toplum ve devletin bütün eski biçimleri, bütün eski geleneksel fikirler, usdışı ilan edildi ve bir yana atıldı; dünya o zamana değin yalnızca önyargılarla yönetilmişti; geçmişe ilişkin olan her şey, ancak acıma ve küçümsemeye değerdi. En sonunda gün doğuyordu; bundan böyle boş inan, haksızlık, ayrıcalık ve baskı; sonsuz doğruluk, sonsuz adalet, doğa üzerine kurulu eşitlik ve insanın devredilmez hakları tarafından silinip süpürülecekti.

Bugün usun bu egemenliğinin, burjuvazinin ülküselleştirilmiş egemenliğinden başka bir şey olmadığını; ölümsüz adaletin, gerçekleşmesini burjuva

7 Bu seçkinin tümünü, Concordet, *İnsan Zihninin Gelişimi* ile karşılaştırınız (sf.971).

adaletinde bulduğunu; eşitliğin, yasa önünde burjuva eşitliğine vardığını; insanın temel haklarından biri olarak (…) burjuva mülkiyetin ilan edildiğini ve ussal devletin, Rousseau'nun toplum sözleşmesinin, dünyaya ancak bir burjuva demokratik cumhuriyet biçimi altında geldiğini ve ancak o biçimde gelebileceğini biliyoruz. On Sekizinci yüzyılın büyük düşünürleri de kendi çağlarının kendileri için saptadığı engelleri, öncellerinin hiçbirinden çok aşamazlardı.

Ama feodal soyluluk ile burjuvazi arasındaki karşıtlığın yanı sıra, sömürenler ile sömürülenler, aylak zenginler ile çalışan yoksullar arasındaki evrensel karşıtlık vardı. Ve burjuvazinin temsilcilerine, kendilerini özel bir sınıfın değil ama acı çeken tüm insanlığın temsilcileri olarak gösterme olanağını sağlayan şey de işte bu durum oldu. Dahası var. Burjuvazi, doğuşundan başlayarak, karşıtının ağırlığı altındaydı: Ücretliler olmadan kapitalistler var olamazdı ve ortaçağ loncalarının burjuvası gitgide modern burjuva durumuna geliyordu lonca kalfası ile özgür gündelikçi de aynı ölçüde proleter durumuna geliyordu. Ve hatta genel olarak, soyluluğa karşı savaşımda burjuvazi, aynı zamanda o çağdaki çeşitli emekçi sınıfların çıkarlarının da temsilcisi olduğunu ileri sürebiliyorduysa da, gene de her büyük burjuva hareketinde, modern proletaryanın az çok gelişmiş önceli olan sınıfın bağımsız hareketlerinin kendini gösterdiği görüldü. Almanya'da Reform ve Köylüler Savaşı döneminde anabaptistlerin ve Thomas Münzer'in eğilimi; büyük İngiliz devriminde eşitleştiriciler, büyük Fransız Devrimi'nde Babeuf gibi.[8]

Daha gelişmesinin ilk basamağında olan bir sınıfın bu devrimci ayaklanmasına karşılık düşen teorik belirtiler de vardı. On Altı ve On Yedinci yüzyıllarda, ülküsel (ideal) bir toplumun ütopik betimlemeleri; On Sekizinci yüzyılda da daha o zamandan açıktan açığa komünist teoriler (Morelly ve Mably).[9] Eşitlik istemi artık siyasal haklarla sınırlanmıyordu; eşitlik, bireylerin toplumsal durumunu da kapsamalıydı; ortadan kaldırılması gereken şey, artık yalnızca sınıf ayrıcalıkları değil, sınıf ayrılıklarının ta kendisiydi. Yeni öğretinin ilk görünümü, böylece Isparta'ya öykünen çileci (*ascétique*) bir komünizm oldu. Sonra üç büyük ütopyacı geldi: Burjuva eğilimin proleter yönelim yanında henüz belirli bir ağırlık taşıdığı Saint- Simon[10], Fourier

8 Thomas Münzer (1489-1525), Lutheryen reformasyonun ilahiyatçı "Sol kanadı"na öncülük etmiş, Alman köylü savaşından sonra idam edilmiştir. François Babeuf (1760-1797) 1796'da bir "sosyalist komplo" planlarken suçüstü yakalanıp tutuklanmış ve plan yerine getirilemeden idam edilmiştir.

9 Morelly ve Gabriel Bonney de Mably (1709-1785), On Sekizinci yüzyıl Fransız Aydınlanması'nın aşırı solcularıdır.

10 Bir Fransız soylusu olan Claude Henri de Rouvray, namı diğer Comte de Saint-Simon (1760-1825), Fourier ile birlikte, erken On Dokuzuncu yüzyıl Fransa'sının başlıca sosyalist yazarlarıdır.

ve Owen; bu sonuncusu, en gelişmiş kapitalist üretim ülkesinde ve bu üretimin doğurduğu çelişkilerin etkisi altında, doğrudan Fransız materyalizmine bağlanarak, sınıf ayrımlarının ortadan kaldırılması üzerindeki önerilerini sistemli olarak geliştirdi.

Bunların her üçünde de ortak olan, bu arada tarihsel olarak gelişmiş olan proletaryanın çıkarlarının temsilcileri olarak ortaya çıkmış olmamalarıdır. Aydınlanma Çağı filozofları gibi bunlar da, belirli bir sınıfı değil ama tüm insanlığı kurtarmak isterler. Onlar gibi, usun ve ölümsüz adaletin krallığını kurmak isterler. Ama onların krallığı ile Aydınlanma Çağı filozoflarının arasında bir uçurum var.

Bu filozofların ilkelerine göre örgütlenmiş olan burjuva dünya da usdışı ve adaletsizdir ve bu nedenle mahkûm edilmeli ve feodalizm ve daha önceki öteki toplumsal durumlarla aynı torba içine konmalıdır. Eğer şimdiye değin gerçek us ve adalet dünyada egemen olmamışsa, bunun nedeni, onların henüz tastamam bilinmemiş olmasıdır. Eksik olan şey, şimdi gelmiş ve gerçeği görmüş bulunan deha sahibi bireyin ta kendisiydi; onun şimdi gelmiş, gerçeğin tam da şimdi görülmüş olması, tarihsel gelişim zincirinin, kaçınılmaz bir olay olarak, zorunlu sonucu değil, basit bir şans eseridir. Deha sahibi birey, pekâlâ beş yüz yıl önce de doğabilir ve insanlığı beş yüz yıllık yanılgı, savaşım ve acıdan kurtarabilirdi.

Devrimi hazırlayan On Sekizinci yüzyıl Fransız filozofları, var olan her şeyin tek yargıcı olarak usa başvuruyorlardı. Ussal bir devlet, ussal bir toplum kurulmalıydı; ölümsüz usa karşı her şey, amansızca ortadan kaldırılmalıydı. Aynı biçimde, bu ölümsüz usun, evrimi o zaman bir burjuvanın ta kendisini oluşturan orta sınıf yurttaşın ülküselleştirilmiş anlama yeteneğinden başka bir şey olmadığını da görmüştük.

Ne var ki, Fransız Devrimi bu us toplumunu ve bu us devletini gerçekleştirdiği zaman yeni kurumlar, daha önceki koşullara göre ne denli ussal olurlarsa olsunlar, gene de büsbütün usa uygun olarak görünmediler. Us devleti tam bir batkıya uğramış, Rousseau'nun *Contrat Social* 'i[11], gerçekleşmesini Terör Dönemi'nde bulmuştu ve bu dönemden kurtulmak için, kendi öz siyasal yeteneğine inancını yitirmiş bulunan burjuvazi, önce *Directorie*'ın kokuşmuşluğuna ve sonra da Napolyon despotizminin koruyuculuğuna sığınmıştı; vaat edilmiş bulunan sonsuz barış, sonu gelmez bir fetihler savaşı durumuna dönüşmüştü. Us toplumunun yazgısı daha iyi olmadı. Zenginler ve yoksullar karşıtlığı genel gönenç içinde ortadan kalkacak yerde, onu örtbas eden loncasal ve öteki ayrıcalıkların ve onu yumuşatan kilise hayır ku-

---

11 1762'de yayımlanan Toplum Sözleşmesi, *The Social Contract*, yetkenin halkın iradesinde olduğunu ileri sürer.

rumlarının ortadan kaldırılması ile daha keskinleşmişti; mülkiyetin feodal engellerinden kurtuluşu, bir kez gündeme girdikten sonra, küçük-burjuva ve küçük köylü bakımından kendini, büyük sermaye ve büyük toprak mülkiyetinin çok güçlü rekabeti ile ezilmiş bulunan küçük mülkiyetin satılması, hem de o güçlü beylerin ta kendilerine satılması özgürlüğü olarak gösteriyordu; böylece bu kurtuluş, küçük-burjuva ve küçük köylü bakımından *her türlü* mülkiyetten kurtuluş durumuna dönüşüyordu; sanayinin kapitalist bir temel üzerindeki hızlı gelişmesi, işçi yığınlarının yoksulluk ve sefaletini, toplumun yaşama koşulu durumuna getirdi. Peşin ödeme gitgide, Carlyle'ın diliyle söylemek gerekirse, toplumun tek bağı oldu. Suç sayısı yıldan yıla arttı. Eskiden, gözler önünde hayâsızca yapılan feodallerin kötülükleri ortadan kaldırılmasalar da, hiç değilse şimdilik ikinci plana itilmişlerdi ama o zamana değin gizlilik içinde beslenen burjuva kötülükler, daha da büyük bir taşkınlıkla yayıldılar. Ticaret gitgide dolandırıcılık durumuna dönüştü. Devrimci istencin "kardeşlik"i, rekabetin uyuşmazlık ve kıskançlıkları içinde gerçekleşti. Zora dayanan baskı, yerini ahlak bozukluğuna, başta gelen toplumsal güç aracı olarak kılıç, yerini paraya bıraktı. İlk gece hakkı[12], feodal beylerden burjuva fabrikatörlere geçti. Fuhuş o zamana kadar görülmemiş derecede yayıldı. Fuhşun yasal olarak kabul edilmiş bir biçimi, resmi bir örtüsü olarak kalan evlilik ise, dört başı bayındır bir eşaldatma ile tamamlandı.

Kısacası, aydınlanma filozoflarının görkemli vaatleri karşısında, "usun utkusu" ile kurulan toplumsal ve siyasal kurumlar, acı bir biçimde aldatıcı karikatürler olarak göründüler. Yalnızca bu düş kırıklığını saptayacak adamlar eksikti, onlar da yüzyılın dönümü ile geldiler. 1802'de Saint Simon'un *Lettres de Genéve*'i [Cenevre Mektupları]; 1808'de, teorisinin temeli daha 1799'da atılmış olmasına karşın, Fourier'nin ilk yapıtı yayınlandı; 1 Ocak 1800'de Robert Owen, New Lanark'ın yönetimini eline aldı.

Ama bu çağda, kapitalist üretim tarzı ve onunla birlikte burjuvaziyle proletarya arasındaki çelişki, henüz çok az gelişmişti. İngiltere'de daha yeni doğmuş bulunan büyük sanayi, Fransa'da henüz bilinmiyordu. Oysa ancak, bir yandan üretim tarzının bir altüst oluşunu kaçınılmaz bir zorunluluk haline getiren çatışmaları -yalnızca üretim tarzının doğurduğu sınıflar arasındaki çatışmaları değil ama onun yarattığı üretici güçler ile değişim biçimleri arasındaki çatışmaları da- ve öte yandan, bu devsel üretici güçler içinde, bu çatışmaları çözme araçlarını da büyük sanayi geliştirir. Öyleyse 1880'e doğru, yeni toplumsal düzenden doğan çatışmalar eğer henüz oluş durumunda idiyseler, bu çatışmaları çözme araçları da haydi haydi o durumda bulunu-

12 Bu hak, Feodal lordun, evlendiği gece kadın vasalın bekâretini bozma hakkıdır.

yorlardı. Paris'in varlıklı-olmayan yığınları, Terör Dönemi'nde egemenliği bir an ellerine geçirebilmiş ve böylece burjuva devrimini burjuvazinin kendisine *karşı* utkuya götürebilmiş iseler de, bu egemenliğin o zamanki koşullar içinde ne denli olanaksız olduğunu tanıtlamaktan başka bir şey yapmamışlardı. Bu varlıklı-olmayanlar yığınından, yeni bir sınıfın kökeni olarak yeni yeni ayrılmaya başlayan, bağımsız bir siyasal eyleme henüz tamamen yeteneksiz bulunan proletarya, kendini, kendi kendisine yardıma yeteneksizliği içinde, olsa olsa dışarıdan, yukarıdan bir yardım alabilecek, ezilmiş, acı çeken bir zümre olarak gösteriyordu.

Bu tarihsel durum, sosyalizmin kurucularını da etkiledi. Kapitalist üretimin olgunluktan uzaklığına, sınıfların durumunun olgunluktan uzaklığına, teorilerin olgunluktan uzaklığı yanıt verdi. Toplumsal sorunların, henüz gelişmesinin ilk basamağında olan ekonomik ilişkiler içinde saklı bulunan çözümü beyinden çıkmalıydı. Toplum ancak anormallikler sergiliyordu; bunların ortadan kaldırılması, düşünen usun göreviydi. Bu erekle toplumsal rejimin daha yetkin yeni bir sistemini bulmak ve bunu propagandayla ve olanaklı olursa model deneyler örneğiyle topluma dışarıdan vermek gerekiyordu. Bu yeni toplumsal sistemler, daha baştan ütopyaya mahkûmdular. Ne denli ayrıntılı işlenirlerse, o denli saf düşleme dalacaklardı.

Bu bir kez saptandıktan sonra, şimdi tamamen geçmişe karışan bu yön üzerinde artık bir an bile durmayacağız. Kitabi kılı kırk yarıcılar, bugün ancak eğlendirici olan bu düşlemleri alay ve gösterişle didik didik ederek kusur mu arıyorlar; bırakalım bu türlü "çılgınlıklar"ın karşısına konulmuş zekâlarının üstünlüğünü herkese göstersinler. Biz, düşlemsel dış görünüş altında her yerde kendini belli eden, bu dar kafalıların görmedikleri dâhice fikir tohumları ve dâhice fikirler karşısında sevinmeyi yeğ tutarız. (...)

Engels bundan sonra, Saint Simon, Fourier ve Owen'ın görüşlerini tavsif eder; burada Fourier ile ilgili olan pasajın sadece bir bölümüne yer verilmemiştir.

Eğer Saint-Simon'da, daha sonraki sosyalistlerin sıkı sıkıya ekonomik olmayan hemen bütün fikirlerinin onda daha o zamandan tohum durumunda bulunması sonucunu veren dâhice bir görüş genişliği buluyorsak, Fourier'de de varılan toplumsal koşulların, tepeden tırnağa Fransız bir düş gürlüğü ile yapılmış da olsa, gene de daha az derine gitmeyen bir eleştirisini buluyoruz. Fourier burjuvazinin, onun devrimden önceki coşkun yalvaçları ile sonraki çıkarcı dalkavuklarının sözüne mim koyar. Burjuva dünyasının maddi ve tinsel sefaletini acımasızca ortaya serer ve onu aydınlanma filozoflarının yalnızca usun egemen olacağı toplum üzerindeki, evrensel mutluluk getiren

uygarlık üzerindeki, insanın sınırsız yetkinleşebilirliği üzerindeki vaatleri ile olduğu kadar, çağdaşları olan burjuva ideologların gül pembe anlatışları ile de karşılaştırır; en içler acısı gerçekliğin her yerde nasıl en cafcaflı lafebeliğine karşı geldiğini gösterir ve boş sözün bu onarılmaz fiyaskosu üzerine iğneli alaylarını yağdırır.

Fourier, yalnızca bir eleştirici değildir; her zaman neşeli mizacı, onu bir yergici ve gelmiş geçmiş en büyük yergicilerden biri durumuna getirir. Devrimin çöküşü ile alıp yürüyen aşırı spekülasyonu olduğu gibi, o çağın Fransız ticaretinde genel olarak yaygın bulunan dükkâncı kafasını da aynı görkem ve tatlılık derecesiyle betimler. Burjuvazi tarafından cinsel ilişkilere verilen biçim ve burjuva toplumda kadının konumu üzerine yaptığı eleştiri daha da ustacadır. O, belli bir toplumda, kadının kurtuluş derecesinin genel kurtuluşun doğal ölçüsü olduğunu söyleyenlerin birincisidir...

Ütopyacıların görüş tarzı, uzun zaman, On Dokuzuncu yüzyılın sosyalist fikirlerine egemen oldu ve şimdi de kısmen egemen oluyor. Bu, yakın zamana kadar, bütün İngiliz ve Fransız sosyalistlerinin görüş tarzıydı. (...) Sosyalizm mutlak doğruluk, mutlak us ve mutlak adaletin anlatımıdır ve kendi öz gücü aracıyla dünyayı fethetmesi için bulgulanması yeterlidir; mutlak doğruluk olarak, zamandan, uzaydan ve insan tarihinin gelişmesinden bağımsızdır; bulgulanmasının tarihi ve yeri, yalnızca rastlantıya bağlıdır. Böyle olduğu için mutlak doğruluk, mutlak us ve mutlak adalet, her okul kurucusu ile birlikte değişir ve her okul kurucusuna özgü mutlak doğruluk, mutlak us ve mutlak adalet türü, onun öznel anlama yetisine, yaşam koşullarına, bilgi ve düşüncesinin oluşma derecesine bağlı olduğundan, bu mutlak doğruluklar çatışmasının tek olanaklı çözümü, bunların birbirini yıpratmasıdır. Bundan, bugün bile, gerçekte Fransa ve İngiltere sosyalist işçilerinden çoğunun kafasında egemen olan sosyalizm gibi ortalama bir seçmeci sosyalizm türünden başka bir şey çıkamazdı: İçine çeşitli mezhep kurucularının eleştirel gözlemlerinin, ekonomik savlarının ve gelecekteki toplum konusundaki betimlemelerinin girdiği çok büyük bir ayırtılar (nüanslar) çeşitliliği kabul eden bir karışım ve her bileştiren öğe içinde, belginliğin sivri köşeleri, tartışmalar boyunca, dere içindeki çakıllar gibi ne denli çok yassılaşırsa, bu karışım o denli kolay oluşur.

Sosyalizmi bir bilim durumuna getirmek için, önce onu gerçek bir alan üzerine yerleştirmek gerekiyordu.

Bununla birlikte, On Sekizinci yüzyıl Fransız felsefesi yanında ve onun arkasından, modern Alman felsefesi doğmuş ve en gelişmiş biçimini Hegel'de bulmuştu. Hegel'in en büyük değeri, düşüncenin en yüksek biçimi olarak *diyalektiğe* dönmek oldu. İlkçağ Yunan filozoflarının hepsi doğuştan en yük-

sek derecede doğal diyalektikçilerdi ve aralarında en ansiklopedik zekâ olan Aristo, diyalektik düşüncenin en özsel biçimlerini daha o zamandan irdelemişti. Oysa modern felsefe, diyalektiğin orada da parlak temsilcileri (örneğin Descartes ve Spinoza) bulunmasına karşın, özellikle İngiliz etkisi altında, On Sekizinci yüzyıl Fransızlarını da, hiç değilse salt felsefi yapıtlarında hemen hemen ayrıklamasız egemenliği altına alan ve metafizik denilen düşünce biçimi içine gittikçe battı. Gerçek anlamıyla felsefe dışında, gene de On Sekizinci yüzyıl Fransızları, diyalektik başyapıtları verecek durumdaydılar; yalnızca Diderot'nun *Rameau'nun Yeğeni*[13] ile Rousseau'nun *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Söylev*'ini[14] anımsatacağız. Burada kısaca, iki yöntemin özüne değinelim.

Doğayı, insan tarihini ya da kendi zihinsel etkinliğimizi düşüncenin incelemesi altına koyduğumuz zaman, bize ilk görünen şey, hiçbir şeyin olduğu gibi, olduğu yerde, olduğu biçimde kalmadığı ama her şeyin devindiği, değiştiği, olduğu ve yok olduğu sonsuz ve karşılıklı ilişkiler ve etkiler yumağı tablosudur. Demek ki içinde ayrıntıların henüz az çok silindiği genel tabloyu görüyoruz; devinen, geçen ve birbirine bağlanan *şeyin kendisinden* çok devinime, birinden ötekine geçişlere, bağlantılara dikkat ediyoruz. Dünyayı düşünmenin bu ilk, doğal, ama aslında doğru biçimi, antik Yunan filozoflarının düşünme biçimidir ve onu açıkça ilk formüle eden de Herakleitos[15] olmuştur: *Her şey hem kendisidir, hem de değildir*, çünkü her şey *akar*, her şey durmadan dönüşmekte, değişmekte ve yok olmaktadır.

Ama bu görüş tarzı olaylar bütününün sunduğu tablonun genel niteliğini ne denli doğru bir biçimde kavrarsa kavrasın, gene de bu genel tabloyu oluşturan ayrıntıları açıklamaya yetmez ve onları açıklamaya yetenekli olmadığımız sürece, genel tablo üzerinde açık bir düşünce sahibi de olamayız. Bu ayrıntıları bilmek için, onları doğal ya da tarihsel bağlantılarından ayırmak ve nitelikleri, özel neden ve sonuçları vb. içinde irdelemek zorundayız. Bu en başta doğa bilimi ile tarihsel araştırmanın görevidir; bu araştırma dalları, Yunanlılar önce gereç toplama zorunda olduklarına göre, klasik çağ Yunanlılarında çok yerinde nedenlerle ancak ikincil bir yer tutuyordu. Eleştirici incelemeye, sınıflara, takımlara, türlere göre karşılaştırma ya da bölmeye geçebilmek için, önce doğal ya da tarihsel verileri, belli bir noktaya değin toplamış olmak gerekir. Gerçek doğa biliminin ana çizgileri, ancak İskenderiye dönemi Yunanlıları ve daha sonra orta çağda Araplar tarafından geliş-

13 *Le Neveu de Rameau*, 1772'de yayımlanan bir diyalog.

14 *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes,* ilk kez 1754'te yayımlanan ödüllü bir makale.

15 Herakleitos (İ.Ö. 500'ler), "her şey akar" vecizesi ile ünlü Yunan filozof. "Diyalektik düşünürler" tarafından bir öncü olduğu iddia edilir.

tirilmiştir; gerçek bir doğa bilimine bir kez daha, ancak o tarihten sonra, bu bilimin durmadan artan bir hızla geliştiği 15. yüzyılın ikinci yarısında rastlanır. Doğanın tekil parçalarına bölünmesi, çeşitli doğal süreç ve nesnelerin belirli sınıflara ayrılması, organik cisimlerin iç örgenlenmelerinin anatomik yönlerinin çeşitliliği içinde irdelenmesi, doğanın bilinmesinde son dört yüzyılın bize getirdiği büyük ilerlemelerin temel koşulları, işte bunlardı. Ama bu yöntem bize, doğal nesne ve süreçleri tek başlarına, büyük genel bağlantı dışında, bunun sonucu devinimleri içinde değil, dinginlikleri içinde; özsel bakımdan değişken öğeler olarak değil, durağan öğeler olarak; canlılıkları içinde değil, cansızlıkları içinde şöyle böyle kavrama alışkanlığını da bıraktı. Ve Bacon ile Locke sayesinde bu görüş tarzı, doğa biliminden felsefeye geçtiği zaman, son yüzyılların özgül dar kafalılığını, metafizik düşünce biçimini oluşturdu.

Metafizikçi için şeyler ve onların zihindeki yansıları olan *kavramlar*, biri diğerinin ardından ve her biri ayrı ayrı dikkate alınacak, durağan, katı, her zaman tıpkı kalan, yalıtık irdeleme konularıdır. Metafizikçi orta terimler olmadan, yalnızca antitezler aracıyla düşünür; evet evet, hayır hayır der; bunun ötesine geçen şey metelik etmez. Ona göre, bir şey ya vardır ya da yoktur; bir şey aynı zamanda hem kendisi hem de bir başkası olamaz. Olumlu ile olumsuz birbirlerini mutlak olarak dışlarlar; neden ve sonuç da aynı derecede katı bir biçimde birbirlerine karşı olurlar.

Eğer bu düşünce tarzı, bize ilk bakışta son derece usa yatkın görünüyorsa, bunun nedeni, bu düşünce tarzının sağduyu denilen şeyin düşünce biçimi olmasıdır. Ama kendi dört duvarının zavallı alanında kapanıp kaldığı sürece bu arkadaş, ne denli saygın olursa olsun, geniş araştırma dünyasına atılmayı göze aldığı andan başlayarak sağduyu büsbütün şaşılaşacak serüvenlerle karşılaşır ve metafizik görüş tarzı, boyutları konunun niteliğine göre değişen geniş alanlarda ne denli doğrulanmış ve ne denli zorunlu olursa olsun, her zaman, er ya da geç, ötesinde dar, sınırlı, soyut bir duruma geldiği ve çözülemez çelişkiler içinde kendini yitirdiği bir engele çarpar; bunun nedeni, tekil nesneler karşısında onların bağlantılarını, var olmaları karşısında, değişmelerini ve yok olmalarını, dinginlikleri karşısında devinimlerini unutmasıdır; ağaçlar, ormanı görmesini engeller.

Günlük gereksinimler bakımından, örneğin bir hayvanın yaşayıp yaşamadığını biliyor ve kesinlikle söyleyebiliyoruz, ama daha belirgin bir irdeleme bize, bu sorunun bazen en karışık sorunlardan biri olduğunu gösterir ve bir çocuğu annesinin karnında öldürmenin cana kıyma olduğu ussal sınırı bulmak için boşuna çabalayan hukukçular bunu çok iyi bilirler ve ölüm anını saptamak da aynı derecede olanaksızdır, çünkü fizyoloji, ölümün tek ve

bir anlık bir olay değil ama çok uzun süreli bir süreç olduğunu göstermektedir.

Aynı biçimde, her organik varlık, her an, hem aynı, hem aynı olmayan şeydir; her an, yabancı maddeleri özümler ve başka yabancı maddeleri dışarı atar, her an bedenindeki hücreler yok olur ve yeni hücreler oluşur; az çok uzun bir zaman sonunda, bu bedenin maddesi tamamen yenilenir, başka madde atomları ile değiştirilir; öyle ki, her organik varlık sürekli aynıdır ve bu sırada bir başkasıdır.

Şeylere biraz yakından bakınca, bir çelişkinin olumlu ve olumsuz gibi iki kutbunun, karşıt oldukları kadar ayrılmaz da olduklarını ve bütün antitez değerlerine karşın, karşılıklı olarak birbirlerine karıştıklarını; aynı biçimde, neden ve sonucun, ancak özel bir duruma uygulandıklarında geçerliği bulunan kavramlar olduklarını, ama bu özel durumu dünyanın bütünü ile genel bağlantısı içinde düşünmeye başladığımız andan başlayarak, bu kavramların, neden ve sonuçların sürekli olarak yer değiştirdiklerini, şimdi ya da burada sonuç olanın, başka yerde ya da daha sonra neden ve *vice versa* durumuna geldiği evrensel karşılıklı etki görünümü içinde birleştiklerini, birbirlerine dönüştüklerini de görürüz.

Bütün bu süreçlerin, bütün bu düşünce yöntemlerinin hiçbiri, metafizik düşünce çerçevesine girmez. Nesneleri ve onların kavramsal yansılarını, özsel olarak bağlantıları, zincirlemeleri, devinimleri, doğuşları ve sonları içinde kavrayan diyalektik içinse, tersine, yukarda sözü edilen süreçler, onun kendine özgü davranış tarzının birer doğrulanmasıdır.

Doğa, diyalektiğin deneme tezgâhıdır ve modern doğa bilimi onuruna, onun bu deneme tezgâhı için her gün artan zengin bir olgular hasadı sağlayarak, böylece doğada her şeyin son çözümlemede, metafizik olarak değil, diyalektik olarak olup bittiğini, doğanın durmadan yinelenen bu çevrimin sonsuz tekdüzeliği içinde hareket etmeyip, gerçek bir tarih geçirdiğini tanıtladığını söylemeliyiz. Burada, herkesten önce bugünkü bütün organik doğanın, bitkilerin, hayvanların ve dolayısıyla insanın da milyonlarca yıl süren bir evrim sürecinin ürünü olduğunu tanıtlayarak, doğanın metafizik anlayışına en büyük darbeyi indirmiş bulunan Darwin'i anmak gerek. Ama şimdiye değin diyalektik biçimde düşünmeyi öğrenmiş bulunan bilginler parmakla sayılabilecek denli az olduğu için, bulunan sonuçlar ile geleneksel düşünce biçimi arasındaki çatışma, bugün doğa bilimleri teorisinde egemen olan ve öğretmenler ile öğrencileri, yazarlar ile okurları umutsuzluğa düşüren o büyük karışıklığı açıklar.

Evrenin, onun ve insanlığın evriminin olduğu gibi, bu evrimin insanların beynindeki yansımasının da doğru bir biçimde kavranması, öyleyse ancak

oluş ve yok oluşun, ilerleyen ve gerileyen değişikliklerin, evrensel karşılıklı etkilerini sürekli olarak göz önünde tutarak, diyalektik yoldan olanaklıdır. Ve modern Alman felsefesi de kendini işte hemen bu yönde gösterdi. Kant, mesleğine, Newton'un kararlı güneş sistemini ve onun -bir kez o ünlü ilk hareket verildikten sonra- sonsuz süresini, Güneş'in ve bütün gezegenlerin dönüş durumunda bulunan nebula yığınından doğduğu biçimdeki tarihsel bir süreç biçimine dönüştürerek başladı. Ve o, bundan, daha o zamandan, doğmuş olduğuna göre Güneş sisteminin birgün zorunlu olarak ölmesi gerektiği sonucunu çıkarıyordu. Bu görüş, bir yarım yüzyıl sonra Laplace tarafından matematik olarak doğrulanmış ve bir yüz yıl sonra da spektroskop, evrende çeşitli yoğunluk derecelerinde bulunan bu türlü akkor durumunda gaz yığınlarının varlığını göstermiştir.

Bu modern Alman felsefesi doruğunu, ilk kez olarak bütün doğa, tarih ve tin dünyasını sürekli bir devinim, sürekli bir değişme, sürekli bir dönüşüm ve evrim içine girmiş bir süreç biçiminde kavrayan ve bu devinim ile bu evrimin iç bağlantısını göstermeye girişen Hegel sisteminde buldu – ve Hegel sisteminin büyük değeri de budur. Bu açıdan insanlık tarihi, artık olgunluğa varmış felsefi us mahkemesi önünde hepsi de aynı biçimde hüküm giymesi gereken ve olanaklı olduğunca çabuk unutulmasında yarar bulunan anlamsız zorbalıkların kaotik bir karışımı olarak değil, insanlığın kendisinin evrimlenebilen süreci olarak görünüyordu ve şimdi düşüncenin, bu sürecin tüm dolambaçları arasından yavaş ilerleyişini izlemek ve onda, bütün görünür olumsallıklar arasında, yasaların varlığını göstermek gibi bir görevi vardı.

Hegel'in bu sorunu çözmemiş olmasının burada pek önemi yok. Onun çağ açan başarısı, bu sorunu koymuş olmasıdır. Bu sorun hiç kimsenin, hiçbir zaman tek başına çözemeyeceği sorunlardandır. Hegel -Saint-Simon ile birlikte- çağının en ansiklopedik kafası olmasına karşın, gene de önce kendi özbilgilerinin zorunlu olarak kısıtlı genişliği, sonra çağının bilgi ve görüşlerinin aynı biçimde kısıtlı genişlik ve derinliği ile sınırlıydı. Ama bir üçüncü özelliği daha hesaba katmak gerek. Hegel idealistti, yani kafasındaki fikirleri gerçek şey ve süreçlerin az çok soyut yansıları olarak görecek yerde, tersine, nesneler ile nesnelerin gelişmesini, dünya var olmadan önce bilinmeyen bir yerde var olan "idea"nın gerçekleşmiş yalın kopyaları olarak görüyordu. Bundan ötürü her şey baş aşağı konulmuş ve dünyanın gerçek bağlantısı tamamen tersine çevrilmişti ve Hegel, birçok özel ilişkiyi büyük bir doğruluk ve deha ile kavramış bulunmasına karşın, yukarıdaki nedenler, ayrıntının da çoğu kez yırtık yamamaya, oyuna, yapmacığa, sözün kısası, gerçeğin bozulmasına dönmesini kaçınılmaz kılıyordu. Hegel sistemi bu niteliği ile -türünün sonuncusu olmasına karşın- kocaman bir başarısızlık oldu. Ger-

çekten, her zaman onulmaz bir iç çelişkenin acısını çekmiyor muydu? Bir yandan özsel konutu (postulatı), insanlık tarihinin niteliği gereği, entelektüel sonunu sözde mutlak bir doğruluğun bulgulanmasında, bulamayacak evrimlenebilir bir süreç olduğu yolundaki tarihsel anlayıştı ama öte yandan, bu mutlak doğruluk kitabının ta kendisi olduğunu ileri sürüyordu. Her şeyi kapsayan ve hep aynı kalan bir doğa ve tarih bilgisi sistemi, diyalektik düşüncenin temek yasaları ile çelişki durumundadır; bununla birlikte bu, dış dünyanın genel matematik bilgisinin kuşaktan kuşağa dev adımlarla yürüyebilmesini hiçbir zaman dışlamaz, tersine, içerir.

Geçmişteki Alman idealizmine özgü tam bozulma bir kez kavrandıktan sonra, ister istemez materyalizme dönmek gerekiyordu, ama -*dikkat edelim*- On Sekizinci yüzyılın katıksız metafizik, salt mekanik materyalizmine değil. Bütün önceki tarihin o yalınkat, o bönce devrimci bir biçimde kınanması karşısında modern materyalizm, tarihte insanlığın evrim sürecini görür ve görevi de bu sürecin devindiren yasalarını bulmaktır. On Sekizinci yüzyıl Fransızlarında olduğu kadar Hegel'de de egemen olan ve doğayı hep aynı kalan ve Newton'a göre ölümsüz göksel cisimler, Linnaeus'a[16] göre ise değişmez organik varlıklarla dar çevrimler olarak devinen bir bütün olarak düşünen doğa anlayışı karşısında, modern materyalizm, tersine, doğa biliminin, doğanın da zaman içinde bir tarihi olduğu yolundaki modern ilerlemelerinin bireşimini yapar; göksel cisimler, orada uygun koşullar içinde yaşamaya yetenekli canlı varlıklar olarak doğarlar ve ölürler ve dolaşım çevrimleri, kabul edilebildikleri ölçüde, son derece daha büyük boyutlar kazanır. Her iki durumda da modern materyalizm, özsel olarak diyalektiktir ve öteki bilimlerin üstünde yer alan bir felsefeye gereksinim duymaz. Her özel bilimin, şeylerin genel bağlantısı ve bilgisi içinde tuttuğu yerin tam bir hesabını vermeye çağrıldığına göre, genel bağlantının her özel bilimi gereksiz duruma gelir. O zaman bütün eski felsefeden, bağımsız bir durumda, düşüncenin ve düşünce yasalarının öğretisinden, biçimsel (formel) mantıktan ve diyalektikten başka bir şey kalmaz. Üst yanı, pozitif doğa ve tarih bilgisi içine girer.

Ama doğa anlayışı yön değiştirdiğinde, araştırma ancak buna uygun düşen nicelikte olumlu bilgi sağladığı ölçüde gerçekleşebilirken, tarih anlayışında yeni bir yön getiren tarihsel olgular, kendilerini çok daha önceden kabul ettirmişlerdi. 1831'de Lyon'da ilk işçi ayaklanması olmuştu; 1838'den 1842'ye ilk ulusal işçi hareketi, İngiliz Çartistleri[17] hareketi, en yüksek noktasına varıyordu. Proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf savaşımı bir yandan büyük

16 Carl von Linné (1707-1778), İsveçli biyolog.

17 Çartistler, İngiliz işçi sınıfı reformcularıdır. Demokratik taleplerini, ilk kez 1837'de formüle edilen bir bildirgede (*charter*) belirttikleri için bu şekilde adlandırılırlar.

sanayideki gelişme, bir yandan da burjuvazi tarafından ele geçirilmiş bulunan siyasal egemenlik ile orantılı olarak, Avrupa'nın en ileri ülkelerinin tarihinde birinci plana geçiyordu. Burjuva ekonomisinin sermayenin ve emeğin çıkarlarının özdeşliği konusundaki, serbest rekabet sonucu evrensel uyum ve evrensel gönenç konusundaki öğretileri, olgular tarafından gitgide daha kaba bir biçimde yalanlanıyordu. Bütün bu olguları ve bütün eksikliklerine karşın bu olguların teorik dışavurumu olan Fransız ve İngiliz sosyalizmini yalanlamak artık olanaklı değildi. Ama tarihin henüz geri püskürtülmemiş bulunan eski idealist anlayışı, maddi çıkarlara dayanan sınıf savaşımlarını, hatta genel olarak maddi çıkarları tanımıyordu; üretim ve bütün ekonomik ilişkiler ona, yalnızca "uygarlık tarihi"nin ikincil öğeleri olarak savsaklanabilir şeyler olarak görünüyorlardı.

Yeni olgular, bütün geçmiş tarihi yeni bir incelemeden geçmeye zorladılar ve *bütün* geçmiş tarihin ilkel aşamaları ayrı tutularak, bir sınıflar savaşımı tarihi olduğu, birbirine karşı savaşım durumundaki bu toplumsal sınıfların her zaman üretim ve değişim ilişkilerinin, kısacası, çağlarındaki *ekonomik* ilişkilerin ürünleri oldukları; buna göre, toplumun ekonomik yapısının her kez, son çözümlemede hukuksal ve siyasal kurumların tüm üstyapısını olduğu gibi, her tarihsel dönemin dinsel, felsefi ve öteki fikirlerini de açıklamayı sağlayan gerçek temeli oluşturduğu görüldü. Böylece idealizm, son sığınağından, tarih anlayışından kovulmuş, tarihin materyalist bir anlayışı ortaya çıkmış ve şimdiye değin yapıldığı gibi insanların varlığını bilinçleri aracılığıyla açıklamak yerine, insanların bilincini varlıkları aracıyla açıklamak için yol bulunmuş oluyordu.

Bunun sonucu sosyalizm, artık şu ya da bu dâhinin rasgele bir buluşu olarak değil ama tarih tarafından oluşturulan iki sınıfın, proletarya ile burjuvazinin savaşımlarının zorunlu ürünü olarak görünüyordu. Artık sosyalizmin görevi, elden geldiğince eksiksiz bir toplumsal sistem imal etmek değil ama ekonominin bu sınıfları ve onların karşıtlıklarını zorunlu bir biçimde ortaya çıkaran tarihsel gelişmesini incelemek ve bu biçimde türetilen ekonomik durum içinde çatışmayı çözme araçlarını bulmaktı. Ama Fransız materyalizminin doğa anlayışı, diyalektik ve modern doğa bilimi ile ne denli bağdaşmaz idiyse, daha önceki sosyalizm de bu materyalist anlayışla o denli bağdaşmaz idi. Gerçi daha önceki sosyalizm var olan kapitalist üretim biçimi ile bu üretim biçiminin sonuçlarını eleştiriyordu ama onu ne açıklayabiliyor, dolayısıyla ne de üstesinden gelebiliyordu; kötü diye kaldırıp atmaktan başka bir şey yapamıyordu. İşçi sınıfının kapitalist üretim biçiminden ayrılmaz sömürülmesine karşı ne denli çok öfkeleniyorsa, bu sömürünün neye dayandığını ve kaynağının ne olduğunu açık bir biçimde o

denli az gösterme durumunda bulunuyordu. Sorun bir yandan bu kapitalist üretim biçimini tarihsel bağlantısı ve tarihin belirli bir dönemi için zorunluluğu içinde, öyleyse yıkılma zorunluluğu ile birlikte düşünmek; öte yandan, eleştiri şimdiye değin bu üretim biçiminin işleyişinden çok, kötü sonuçları üzerine atıldığından, onun hâlâ gizli kalmış iç devinimlerini ortaya çıkarmaktı. *Artı-değer*'in bulunması, işte bu işi yaptı. Ödenmemiş emeğe sahip çıkmanın, kapitalist üretim tarzının ve işçinin bundan doğan sömürülmesinin temel biçimi olduğu; kapitalist işçinin emek-gücünü, bu gücün pazarda meta olarak sahip olduğu değer üzerinden satın aldığı zaman bile, ondan gene de onun için ödemiş bulunduğundan daha çok değer elde ettiği ve bu artı-değerin, son çözümlemede, varlıklı sınıflar elinde birikmiş, durmadan büyüyen sermaye yığınının çıktığı değer toplamını oluşturduğu tanıtlandı. Kapitalist üretimin olduğu kadar, sermaye üretiminin işleyişi de açıklanmış bulunuyordu.

Bu iki büyük bulguyu, tarihin materyalist anlayışı ile kapitalist üretimin gizeminin artı-değer aracıyla açıklanmasını *Marx*'a borçluyuz. Onun sayesindedir ki sosyalizm, şimdi bütün ayrıntıları üzerinde uzun uzun çalışılması gereken bir bilim durumuna geldi.

Materyalist tarih görüşü, üretimin ve üretimden sonra üretilen ürünlerin değişiminin her toplumsal rejimin temelini oluşturduğu; tarihte görülen her toplumda, ürünlerin bölüşümünün ve ürünlerin bölüşümü ile birlikte sınıflar ya da zümreler biçimindeki toplumsal eklemlenmenin üretilen şeye, bunun üretiliş biçimine ve üretilen şeylerin değişim tarzına göre düzenlendiği tezinden yola çıkar. Sonuç olarak, bütün toplumsal değişikliklerin ve bütün siyasal altüst oluşların son nedenlerini insanların kafasında ölümsüz doğruluk ve ölümsüz adalet üzerindeki artan kavrayışlarında değil, üretim ve değişim biçiminin değişikliklerinde aramak gerekir; onları ilgili dönemin *felsefesinde* değil ama *iktisadında* aramak gerekir. Eğer var olan toplumsal kurumların usa aykırı ve adaletsiz oldukları usun budalalık ve iyiliğin kötülük durumuna geldiği sonucuna varılırsa bu, üretim yöntemleri ve değişim biçimlerinde, daha eski ekonomik koşullara uyarlanmış toplumsal rejimin artık uyuşmadığı gizli dönüşümler olduğunun bir göstergesinden başka bir şey değildir. Bu aynı zamanda, farkına varılan anormallikleri ortadan kaldırma araçlarının da -az çok gelişmiş bir durumda- zorunlu olarak değişmiş üretim ilişkileri içinde bulundukları anlamına gelir. Öyleyse, insanın bu araçları kafasında uydurması değil ama beyni yardımıyla, göz önünde bulunan üretimin maddi olguları içinde bulması gerekir.

* Friedrich Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, Sol Yayınları 2008, çeviri: Sol Yayınları Yayın Kurulu.

III
GERÇEKÇİLİK VE YENİ İRRASYONALİZM
(1865-1914)

Çağdaş döneme yaklaştıkça "çağın genel ruhu"nu belirlemek daha da zorlaşır. Modern dünya "her telden çalmak"ta, seslerin birbirine girdiği bir Babil kulesini anımsatmaktadır. Bu durumda yapılabilecek en iyi şey, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki elli yıllık dönemin belirli genel fikir akımlarını tanımlamaktır.

Avrupa insanı, On Dokuzuncu yüzyılın başlarında hem liberaller ve muhafazakârlar, hem de sosyalistler tarafından paylaşılan kozmopolitizm ile çelişen, güçlü bir müsamahasız ırkçılık ve emperyalizm akımıyla sarsılır. Almanlaşmış bir İngiliz olan Houston Stewart Chamberlain, Ari diye adlandırdığı ırkın erdemlerini vazederken, İngiliz bilimadamı Karl Pearson, İngiliz soydaşlarının mükemmeliyetlerini sürdürebilmeleri için seçici üremeyi destekler. Milliyetçilik ve ırkçılık, Alman General Friedrich von Benhardi'nin son derece veciz bir biçimde ifade ettiği nedenlerle yaygın eğilime dönüşürken, militarizmin ve savaşın yüceltilmesine yol açar.

Ekonomi politikaları, hemen her yerde reddedilmiş olan "laissez faire" düsturundan bağımsız olarak oluşturulmaktadır; 1841 yılında Friedrich List tarafından milliyetçi nedenlerle savunulan "laissez faire" karşıtlığı, 1870'ler itibariyle geniş bir destekçi kitlesine ulaşmış bulunmaktadır. "Sapına kadar bireyci" olan İngiliz sosyolog Herbert Spencer de "laissez faire" fikrinden hiç hazzetmezken, Papa XIII. Leo, 1891 yılında piskoposlara yolladığı bir genelgeyle "Hıristiyan sosyal politikası" çağrısında bulunur. Ve tabii sosyalistler, kendi aralarında devrim ve evrim savunucuları olarak gittikçe daha kesinleşen bir biçimde ikiye ayrılmalarına rağmen, "laissez faire" kapitalizminin yerine sosyalizmin ikame edilmesi gerektiğini savunurlar. İngiltere'de uzun süre sürgünde bulunan Alman Sosyalist Eduard Bernstein, davanın önde gelen savunucularındandır.

Buna karşın döneme damgasını vuran, liberallerin ve sosyalistlerin ortak "rasyonalizmi"ne karşı ortaya çıkan "irrasyonel" başkaldırıdır. Yeni irrasyonalizm, romantizm ve muhafazakârlık akımlarının etkilerini de azaltır. Alman filozof Friedrich Nietzsche yeni bir yiğitlik ahlakı adına, Hıristiyan etiğine saldırır. Rus yazar Fyodor

Dostoyevski mucize, gizem ve otoriteye geri dönüş çağrı yapar. Fransız filozof Henri Bergson, bilgiye sezgisel yaklaşım adına bilimsel yönteme meydan okur. Fransız Georges Sorel, barışçıl ve mantıklı "Bernstein sosyalizmi"ne getirdiği sert eleştirisinde irrasyonel şiddeti yüceltir.

Öte yandan, çeşitli irrasyonel seslerin Avrupa nüfusunun büyük katmanlarının liberal ve rasyonel inancını sarsamamış olmaları dikkat çekicidir. İngiliz liberal L. T. Hobhouse, toplumsal sorunları sosyalizm dışında yöntemlerle çözmeye söz veren sosyal bir program geliştirirken, liberalizme ilişkin yaygın düş kırıklığı Birinci Dünya Savaşı sıralarında başlayacaktır. (KE)

A. MİLİTAN MİLLİYETÇİLİK, IRKÇILIK, EMPERYALİZM

1. On Dokuzuncu Yüzyılın Doğuşu*

Houston Stewart Chamberlain

Bir İngiliz amiralinin oğlu olan Houston Stewart Chamberlain (1855-1926) asimilasyon yoluyla Almanlaşmış ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman vatandaşlığına geçmiştir. Daha sonra kızıyla evlendiği Richard Wagner'in biyografisini yazan kişi olarak geniş kitleler tarafından tanınmıştır. Irksal özellikler ile geçmiş (ve gelecek) medeniyetler arasında var olduğuna inandığı ilişkilerin kaydını amacıyla yazdığı *On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri [Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts]* isimli iki ciltlik ayrıntılı bir dünya tarihi araştırması yayımlanmıştır.

Irkın Medeniyet Tarihindeki Rolü Nedir?

Kuzey Avrupa halkının dünya tarihini oluşturduğu gerçeğini neredeyse hiç kimse yadsıyamaz. Aslında ne geçmişte ne de günümüzde yalnız kalmışlardır; tam tersine, bireysellikleri en başından beri, Roma enkazının yarattığı insan kaosuyla daha sonra sırasıyla bütün dünya ırklarıyla olmak üzere diğer bireylerle çatışma halinde gelişmiştir; elbette diğerleri de insanlığın kaderi üzerinde etkiye, aslında büyük bir etkiye sahipti fakat bunu sadece kuzeyden gelenlerin muhalifleri olarak yaptılar. Ellerde kılıçla uğruna savaşılan şey büyük bir öneme sahip değildi; gerçek mücadele (…) fikirlerle ilgiliydi; bu mücadele günümüzde de devam etmektedir. Tötonlar dünya tarihini şekillendiren tek topluluk olmasa bile şüphesiz ilk sırayı hak etmektedir; Altıncı yüzyıldan günümüze, gerek devletlerin kurucuları olarak, gerekse yeni düşünce ve özgün sanatın bulucuları olarak insanlığın kaderini

gerçek anlamda şekillendiren kişiler Töton ırkından gelmektedir. Arapların etkisi kısa sürelidir; Moğollar yakıp yıkar ama hiçbir şey yaratmaz; *rinascimento*[1] döneminin muhteşem İtalyanları Lombardiya, Gotik ve Frenk kanıyla karışmış kuzeyde veya aşırı Germen-Helen olan güneyde doğmuştur; İspanya'da yaşam unsurlarını oluşturanlar Batılı Gotlardı; Yahudiler ise, bugünün "Rönesans"ını Töton halkının ortaya koyduğu örnekleri her katmanda mümkün olan en yakın şekilde takip ederek tasarlamaktadır. Tötonların uyanmaya başladığı dönemden itibaren yeni bir dünya – elbette saf Töton olduğunu söyleyemeyeceğimiz, özellikle 19. yüzyılda, yeni unsurların ya da en azından daha önceleri gelişim sürecinde daha az etkisi olan Yahudiler ve kan karışımıyla artık Töton olmayan önceki saf Töton Slavlar gibi unsurların ortaya çıktığı, büyük ırksal kompleksleri asimile eden ve böylece kendini bütün farklı türlerden gelecek etkilere açan fakat her şekilde Helen-Romalılardan, Turanlardan, Mısırlılardan, Çinlilerden ve diğer bütün eski veya çağdaş olanlardan gerçekte farklı yeni bir dünya ve yeni bir medeniyet oluşmaya başlamıştır.

Günümüzde sahip olduğumuz bütün medeniyet ve kültürün belirli tek bir ırkın, Tötonların sayesinde olduğuna dair basit ve açık görüş hepimizde bulunmaktadır. Töton barbarlarının sözde "Ortaçağ Karanlığını" hatırlattığı doğru değildir; bu karanlık, ölmekte olan Roma İmparatorluğu'nun beslediği insanlığın ırksız kaosunun düşünsel ve ahlaki çöküşünü takip etmiştir; fakat Tötonlar için bu sonu gelmeyen gece, dünya hakkında kararı vermiştir; Töton olmayanlara karşı bitmeyen karşıtlık için, asla yok edilemeyen ırksal karmaşa içinde henüz son nefesini vermemiş Töton olan her şeye karşı acımasız düşmanlık için On Dokuzuncu yüzyılın şahit olduğundan oldukça farklı bir kültür aşamasına ulaşmamız gerekirdi. Bizim kültürümüzün Helen ve Roma'nın Rönesans'ı olduğu da doğru değildir; ancak Tötonların doğumundan sonra geçmiş başarıların Rönesans'ı mümkün oldu, bunun *tam tersi* yanlıştır ve hayatımızı zenginleştirdiği için şüphesiz sonsuza kadar minnettar olacağımız bu *rinascimento* bizi geliştirmenin yanında yavaşlattı ve uzun süreliğine bizi yolumuzdan çıkardı. Bu çağın en önemli yaratıcıları, bir Shakspeare, bir Mikelanjelo, Yunanca veya Latince tek bir sözcük bile bilmemektedir. Medeniyetimizin temeli olan ekonomik gelişme klasik geleneklere karşı ve yanlış emperyal doktrinlerle zorlu bir mücadele içinde oluşmaktadır. Fakat en büyük hata, medeniyetimizin ve kültürümüzün insanlığın genel gelişiminin ifadesi olduğu varsayımıdır; tarihteki hiçbir olgu bu popüler inancı desteklememektedir. (…) Bu boş ifade bizi kör etmektedir

1 İtalyanca. Yeniden doğmak anlamındaki rinascere'den türetilmiştir. (y.n)

ve biz, medeniyet ve kültürümüzün, bizden önceki ve çağımızdaki her durumda olduğu üzere, belirli ve tek bir ırkın çalışması olduğu olgusunu gözden kaçırmaktayız ki, bu ırk bireysel olan her şey gibi olağanüstü kabiliyete, ayrıca aşılmaz sınırlara sahiptir. Bu nedenle, düşüncelerimiz varsayımsal bir "insanlık" halinde uçsuz bucaksız boşlukta süzülmektedir ve biz, somut bir şekilde temsil edilen ve tarihteki her şeyi, belirgin bireyselliği, tek başına etkileyen şeyi fark etmeden geçip gitmekteyiz.

Bu kitapta "Töton " sözünden, tarih boyunca görülen ve çoğunlukla belirlenemez karışma yoluyla modern Avrupa'nın atası olan Keltler, Tötonlar (Cermenler) ve Slavlar gibi farklı Kuzey Avrupa ırklarını anlamaktayım. En başta tek bir aileye ait oldukları kesindir(…)fakat Töton, kelimenin daha dar Tacitus anlamıyla, yakınları arasında zihinsel, ahlaki ve fiziksel anlamda rakipsiz olduğunu ve ismini kısa bir süreliğine bütün aileyi temsil etmek için kullanmaya hakkımız olduğunu kanıtlamıştır. Töton, bizim kültürümüzün ruhudur. Bütün dünyada kolları bulunan bugünün Avrupası ırkların son derece çeşitli bir şekilde karışmasının sonucunu ortaya koymaktadır: Hepimizi birbirimize bağlayan ve organik bir birlik haline getiren "Töton" kanıdır. Etrafımıza bakarsak, günümüzde yaşayan güç olarak her milletin önemi, nüfusundaki gerçek Töton kanına sahip kişilerin oranına bağlıdır. Sadece Tötonlar Avrupa tahtlarında oturabilir. Dünya tarihinde önceden yaşananları "giriş" olarak düşünebiliriz; kalplerimizin ritmini kontrol eden, bize yeni umut ve yeni yaratımlar için ilham vererek damarlarımızda dolaşan gerçek tarih, şimdi Töton usta elleriyle eski çağların mirasına sahip çıktığında başlayacaktır.

Bir ırka mensup olma bilinci kadar ikna edici başka bir şey yoktur. Belirli, ari bir ırka ait olan kişi o ruhu asla kaybetmez. Soyunun koruyucu meleği, Sokrat'ın Şeytanı[2] gibi ayağı kaydığında onu destekleyerek, yoldan çıkmak üzereyken uyararak, itaate ve imkânsız gibi görüp yapmaya asla cesaret edemeyeceği işlere girişmeye zorlayarak her zaman yanı başında olmuştur. Her insan gibi zayıf ve hatalı olan bu türün insanı, karakterinin sağlamlığından ve açıklamasını oldukça tipik ve insanüstü niteliklerinde barındıran basit ve alışılmadık muhteşemliğinden alan eylemleri sayesinde diğerlerinin onu fark ettiği gibi kendini fark eder. Irk, bir insanı yüceltir; kişiye olağandışı, neredeyse doğaüstü güçler bağışlar ve böylece kişi, dünyanın her tarafından gelmiş karmaşık insan curcunasından çıkan bireyden tamamen ayrılır ve eğer bu ari soyun insanı şans eseri etrafındakilerden üstün yeteneğe sahip ise ırk olgusu güçlenir ve onu el üstünde gezdirir ve o kişi bir ucube tara-

2 Sokrates yanında kendisine görevi için talimatlar veren doğaüstü bir sesin (şeytan denilen) olduğunu iddia etmiştir.

fından yanan göktaşı gibi dünyaya atıldığı için değil, tek başına değil aynı hedef için çabalayan anlatılmamış ruhların diri topluluğu ile binlerce kökle beslenen, güçlü ve görkemli bir ağaç gibi gökyüzüne yükselir. Baktığı anda gören gözlere sahip kişi hayvanlardaki ırkı da fark eder. Bu durum, hayvanın bütün alışkanlıklarında kendini gösterir ve analizle açıklanamayan sıradışılıklarla kendini açığa vurur; daha da ötesi, hâkimiyeti, aşırı ve olağandışı hatta abartılı ve önyargıdan muzdarip durumlara çeşitli şekillerde yol açtığı için kendini başarılarla kanıtlar.

Ayırt edilebilir ırklar[3] olduğuna, bir ırkın değeri olup olmadığına, bunun nasıl mümkün olabileceğine vs. dair yürütülen bilimsel araştırmaların yararı nedir? Masalara dönüp şöyle diyebiliriz: Söz konusu ırkların var olduğu aşikârdır: ırkın niteliğinin hayati öneme sahip olduğu tecrübeyle sabittir; uzmanlığınız, cahilliğinizi hoş görmek için olguların kendisini inkâr etmek amacıyla değil, sadece nasıl ve ne sebepten önemli olduğunu anlamak için gereklidir. Calais ve Dover arasındaki kısa mesafeyi giden herkes kendini tamamen farklı bir gezegene gelmiş gibi hisseder. Aralarındaki yoğun etkileşime rağmen İngiliz ve Fransız arasındaki fark çok büyüktür.

Gözlemci daha saf "çiftleşmenin" değerini bu örnekten de görebilir. İngiltere ada şeklinde olması sebebiyle dünyadan neredeyse ayrılmıştır; en son istila (büyük olmasa da) sekiz yüz sene önce yaşanmıştır; o zamandan beri Hollanda'dan ve daha sonra da Huguenotlar'dan (hepsi aynı köke sahip) birkaç bin kişi İngiltere'ye geçmiştir ve bu yüzden İngiltere'nin şu anda Avrupa'nın tartışmasız en güçlü ırkı olduğu söylenir.

* Houston Stewart Chamberlain'ın izniyle Dodd, Mead&Company tarafından yeniden basılmıştır, *Foundation of the Nineteenth Century*, çeviri John Lees, 2 cilt, New York, John Lane, 1914, I, lxv-lxviii, 257, 269-272 1.

2. Bilim Açısından Milli Hayat*

Karl Pearson

Londra'daki University College'de uygulamalı matematik profesörü olan Karl Pearson (1857-1936), ırklar ve milletler arasındaki mücadeleye "en güçlü olan hayatta kalır" doktrinini uygulayan "Sosyal Darwinizm" teorisinin önde gelen destekçisiydi. Ateşli bir vatansever olan Pearson'ın kafası İngiltere'nin ihtişamıyla çok meşguldü ve bu amaca ulaşmak için bir dizi tedbir öngördü.

3 Bunu Condorcet, *İnsan Zihninin Gelişimi* ile karşılaştırınız (sf.971).

İnsan Türünün Seçimi Doğaya Bırakılmalı Mıdır?

Tarih bana yüksek özellikli medeniyetin oluşturulduğu, yani ırkın ırkla mücadelesi ve fiziksel ve zihinsel olarak daha güçlünün hayatta kalması hakkında sadece ama sadece bir yol gösterdi. İnsanlığın daha aşağı ırklarının daha yüksek bir türe dönüşüp dönüşmeyeceğini öğrenmek için korkarım tek yol, onları sorunlarını kendi aralarında halletmeleri için tek başlarına bırakmanızdır hatta o zaman bile bireyle birey, kabileyle kabile arasındaki var olma mücadelesi muhtemelen Aryan[1] gücünün büyük oranda bağlı olduğu belirli bir ortam nedeniyle bu fiziksel seçilim tarafından desteklenmeyebilir.

Beyaz adamı siyah adamla bir araya getirirseniz, büyük sıklıkla daha yüksek bir türün bağlı olduğu doğal seçilim sürecini askıya alırsınız. Üstün ve aşağı ırkları aynı toprak üzerinde yaşatırsınız ve bu birlikte yaşam her ikisi için de moral bozucu olur. Doğal olarak patron ve hizmetçi durumuna ve hatta kabul edilmese de sahip ve köle haline gelirler. Genellikle melezlenirler ve ortaya çıkan döl yetiştirilirse iyi olan alçaltılır. Zihinsel ve fiziksel olarak iyi türlerine de rastladığım Avrasyalıların durumunda bile saf Asyalı ya da saf Avrupalı olsalardı daha da iyi olacaklarını hissettim. Böylece konu, ırklar arasındaki var olma mücadelesi askıya alındığında büyük sorunların çözümlerinin doğal olmayan yollarla ertelendiğine gelmektedir; evrimin yavaş ve katı süreçleri yerine, gelecek için felaket çözümleri hazırlanmaktadır. Bu tür askıdaki sorunlar, bana göre, Güney Amerika'nın zenci nüfusunda, bazı Güney Amerika ırklarına büyük oranda karışan Hint kanında ve hepsinden öte Güney Afrika'daki Kaffirlerde (Güney Afrika Bantu kabilesinden) bulunacaktır.

Konudan saptığımı düşünebilirsiniz fakat doğal seçilimi aklamaya çalışıyorum. Seçilimi, kalıtımın katı yasasını ıstırap yoluyla çok açık bir şekilde acıdan iyiyi üreten bir ilerleme kaynağı olarak yorumlayan bir şey olarak görmenizi istiyorum. Diğer seçeneğin de mümkün olduğunu düşünelim. İstersek beyaz adamın tarım ve maden kaynaklarının tam olarak çalıştırılmadığı topraklara gitmesini önleyebileceğimizi düşünelim; o zaman o topraklara gitmemesinin aşağı ırkın olduğu yerlere yerleşip onlarla yaşamasından bin kat daha iyi olduğunu söyleyebilirim. Tek sağlıklı seçenek ise oraya gidip aşağı ırkı tamamen kovmasıdır.

Bu durum, gerçekte, beyaz adamın Kuzey Amerika'da yaptığıyla aynıdır. Tarihin bazı bölümlerinin daha yakın zamandaki tecrübelere ışık tuttuğunu unuturuz. Yaklaşık iki yüz elli yıl önce ülkemizde temsilsiz vergiye karşı savaşan bir kişi[4] ve dini görüşleri yüzünden hapse girmeyi umursamayan

4 Burada büyük ihtimalle İngiliz parlamenter lider John Pym'ye (1548-1643) atıfta bulunulmaktadır.

başka biri vardı.[5] İngilizler her ikisiyle de gurur duyar fakat bazen her ikisinin de kendi çağlarının en önemli kapitalistlerinden olduklarını ve başka bir kıtada ayrıcalıklı şirketler kurduklarını unuturuz. Kurdukları çiftliklerde kendi bilgileriyle olmasa bile, en azından, günümüzde bizi şaşırtacak şekilde, hizmetçilerinin ve takipçilerinin bilgileriyle pek çok olay yaşandı. Fakat sakin bir şekilde durumu yargılayan birinin ne beyazların Amerika'ya hiç gitmemiş olmalarını dilediğini ne de beyazların ve Kızılderililerin Güney eyaletlerindeki zenci ve beyazlar gibi veya Güney Afrika'daki Kaffirler ve Avrupalılar gibi yan yana yaşamalarını veya Güney Amerika'daki İspanyol ve Hintliler gibi kanlarının karışmasını istediğini söyleme cesaretini gösteriyorum. Beyaz adamın medeniyeti özgür beyaz emeğine dayanan bir medeniyettir ve bu istikrar unsuru kaldırıldığı an, bu medeniyet de Yunanistan ve Roma'da olduğu gibi çökecektir. Beyaz adam ve Kızılderili arasında acı dolu ve hatta ayrıntılara bakıldığında korkunç olan var olma mücadelesinin, yanı başlarındaki kötülükten çok daha ağır bastığını varsaymaya cüret ediyorum. Dünyanın işleyişine ve düşüncelerine neredeyse hiçbir katkıda bulunmayan Kızılderili'nin yerinde medeni insanın ortak birikimine daha fazla katkıda bulunmak üzere birçok sanatta usta, dinç hayal gücü ve taze, hür dürtüleriyle yetenekli muhteşem bir millete sahibiz. Bu gerçeğin karşısına ancak Cooper'ın romanlarının ve Longfellow'un şiirlerinin Kızılderililere yönelttiği romantik merhameti koymanız gerekir ki, bu da terazinin kefelerini hiç etkilemeyecektir.

Fakat Amerika, ırklar arası mücadelenin ardından son derece ustaca bir insanlık gelişimine dikkat çekmemiz gereken bir durumdur. Avustralya milleti topraklarını ve kaynaklarını tamamen kullanamayan daha aşağı bir ırkı alteden muhteşem medeniyete başka bir örnektir. Tarihte geriye gittikçe aynı hikâyeyi neredeyse bütün Avrupa milletlerinde bulursunuz. Bazen fetheden ırk, medeniyet ve enerji açısından çok güçlü değilse Norman ve Anglo-Saksonların sonunda karışması gibi ırkların birleşmesi meydana gelir; diğer durumda Keltlerin İberyalıları kovması gibi, üstün ırk aşağı ırkı topraklarından kovar. Mücadele, ilerleme aşamasındayken ıstırap, hem de çok büyük bir ıstırap anlamına gelir fakat bu mücadele ve bu ıstırap beyaz insanın bugünkü gelişmişlik düzeyine gelmesini sağlayan basamaktır, onun artık mağaralarda yaşamadığı ve kök ve yemişlerle beslenmediği gerçeğini açıklar. İlerlemenin en güçlünün yaşamasına bağlı olması, bazılarınıza çok karanlık görünse de, var olma mücadelesine en iyi özelliklerini vermektedir; bu, en iyi madenin elde edildiği kızgın bir pota gibidir. Kılıcın pulluk demirine dönüştürülmesi gerektiği, Amerikalı, Alman ve İngiliz tüccarların hammadde ve gıda temini

5 Burada Pensilvanya'ın kurucusu William Penn'e (1644-1718) atıfta bulunmaktadır.

için dünya pazarlarında rekabet etmediği, beyaz ve siyahın toprağı aralarında paylaştığı ve her birinin toprağı istediği gibi sürdüğü bir zaman umut ediyor olabilirsiniz fakat bana inanın, o gün geldiğinde insanoğlu artık ilerlemeyecek; aşağı dölün verimliliğini kontrol edecek hiçbir şey olmayacak; kalıtımın acımasız kanunu doğal seçilim tarafından kontrol edilmeyecek ve yönlendirilmeyecek. İnsanoğlu duraklayacak ve çoğalmayı durdurmazsa felaket tekrar gelecek; Doğu'da gördüğümüz gibi açlık ve veba, ırklar arası mücadelenin yerine fiziksel seçilim bu işi daha acımasız ve Hindistan ile Çin'de görüldüğü üzere eskisinden daha az etkili bir biçimde yapacaktır.

Artan nüfus sorunuyla cesurca yüzleşelim. Bu sorundan kaçamayız. Önünde sonunda ilerleme gösteren her millette bu sorun hissedilmek zorunda kalınacaktır ve hissedilecektir; ırkın ırkla mücadelesi hakkında söylediklerim de her toplulukta kendini hissettirmektedir. Fransızlar gibi bir millet, çocuklarının sayısını büyük oranda sınırlayabilir fakat bu çocukların aşağı dölden değil de iyisinden olduğundan nasıl emin olabiliriz? Her iki dölden eşit oranda geliyorlarsa ve herhangi bir fire söz konusu değilse, milletin ilerlemesi durmuş demektir; ilerleme duraklar. Belirli oranda fire verilmesinin ilerleyen bir millet için neredeyse gerekli olduğundan eminim; aşağı döllerin kendi iradeleriyle çoğalamadıklarına, bir insanın bir yere yerleşip aileye sahip olması için belirli standartlara sahip fizik yapısı ve beyne ihtiyacı olduğuna kesin bir kanıt istiyorsunuz.

Francis Galton[6], düşüncelerimizi soruna daha bilinçli bir şekilde döndürürsek, bu yönde sosyal eylemin gerekliliğini vurgularsak ve erkeklerle kadınların geleceğin vatandaşları için iyi ebeveynliğin önemini anlamalarını sağlarsak bu ilkel bilinçsiz kayıp sistemi altında ilerlediğimizden çok daha hızlı ilerleyebileceğimizi belirtmiştir. Fakat korkarım bizim şu anki ekonomik ve sosyal koşullarımız bu tür bir hareket için hiç de hazır değildir ve bu çok önemli ebeveynlik sorunu büyük oranda milli bir sorun olmaktan çok aileyle ilgili bir sorunmuş gibi görünmektedir. Aslında bu tür bir görüşün ne kadar anti-sosyal olabileceği kolaylıkla görülebilir. Toplumun bakış açısına göre biz, zihinsel veya fiziksel anlamda yetersiz olan güçsüz kişinin ebeveynlerine utanç duygusu aşılamak istiyoruz. Biz, ailelerin yeni bir *vatandaş* dünyaya getirdiklerini anlamalarını ve bu durumun bir taraftan çocuğun nesli ve bakımı ile ilgili olarak topluma karşı bir görev, diğer taraftan da ebeveynlerin devletten bakımın sağlık ve zihin açısından sağlıklı kadın ve erkek bireyler yetiştirilmesine uygun yaşam koşullarını oluşturmasına dair hak iddiası olduğunu kavramalarını istiyoruz. Bu ülkede evlilerin %25'inin, yani

6 Galton (1822-1911), Darwin'in yeğeni, Viktoryan İngiltere'nin önde gelen öjenistlerindendi.

yetişkin nüfusunun altıda biri ile sekizde biri arasında değişen kısmının, bir sonraki kuşağın %50'sini ürettiğini aklınızda bulundurunuz. O zaman nüfusumuzun altıda biri ila sekizde birinin en kötü değil, en iyi döllerden alınmasının fiziksel ve zihinsel açıdan güçlü ırkın devamı için ne kadar gerekli olduğunu anlarsınız. Doğurganlığıyla uğraşmaya başlayan bir millet iki kuşak geçmeden bilinçsiz olarak milli özelliklerini değiştirmiş olabilir. (…)

Doğum oranımız belki de otuz yıldır düşmektedir. Bu azalan doğurganlığın aşağı döllerde meydana geldiğini söyleme cesaretini kim gösterecek? Tam tersine, en geniş aileye sahip olanlar beceriksizler ve müsrifler değil mi? Meslek sahipleri, ticaret sınıfı, dayanıklı ve tutumlu işçi sınıfı, kısacası, toplumun belirli bir hayat standardına sahip yetenekli unsurları geç evlenmekte, küçük ailelere sahip olmakta, kişisel rahatlarını artırmaktadır ve bunların hepsi milletin geleceği pahasına yapılmaktadır. Toplumun sınıflarındaki var olma mücadelesini ilerlemeyi durdurmadan askıya alamayız; milli özelliklerimizi bozmadan millet için aşağı döllerden asker toplayamayız.

İngiltere'deki ekonomik koşullarımız son otuz yıldır ne durumda? Servet birikimi bir toplumun bir kısmında öylesine yoğunlaşmıştır ki, insanın kendi türünü çoğaltmasından önce, hiçbir zekâ veya fizik testine gerek duyulmamıştır. Veraset vergisi ve var olan aslını boşa harcama eğilimi sadece ebediyen sürecek Allah vergisi beyinsizliğin son derece yetersiz ve sınırlı kontrolüydü. Toplumun diğer köşesinde ise daha fazla insanın doğmasıyla daha fazla rahatsızlığın yaratılamayacağı koşulların oluşmasına izin verdik; aşırı artan nüfus için koşulları aşağı yukarı etkisiz bir şekilde sağlamak üzere hazır bekleyen bir hayır kuruluşu ve devlet her zaman vardı. Aşağı dölün çoğalması üzerinde neredeyse hiçbir kontrol olmamıştır; sadece ellere ve kafaya sahip daha değerli işçilerin bulunduğu orta sınıfta insanlar, çocukların sayısına önem vermiş ve yaşam mücadelesinde bir dereceye kadar koşul koyma konusunda başarılı olmuştur.

Şu anda gelinen nokta elbette toplum genelinde çok tehlikelidir. Sahip olduğumuz bütün zekâyı ve kaslarımızı kullanmamızı gerektirecek bir kriz durumu ortaya çıkabilir ve iyiler pahasına aşağı dölün çoğalmasına izin verdiğimiz için yetenek eksikliği ve fiziki eksiklikle karşı karşıya kalabiliriz. Bir milletin güçlü insan kaynağına ihtiyaç duyacağı ve tam anlamıyla kullanılmayan sınıflardan ve iş alanlarından beyin ve kas gücünü çekmesi gereken durumlar vardır. İşte o gün kendine güçlüden değil de zayıf döllerden asker toplayan milletin vay haline!

* Karl Pearson, *National Life from the Standpoint of Science*, Londra, Adam ve Charles Black, 1901, s.19-29.

3. Almanya ve Bir Sonraki Savaş*
Friedrich von Bernhardi

General Frederich von Bernhardi (1849-1930) ,Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Alman militarizminin açık sözlü bir sözcüsüydü. 1870 Fransa-Prusya Savaşı'na katılmak için tam zamanında orduya katıldı ve 1909 yılında emekli olmadan önce kolordu komutanlığına kadar yükseldi. Prusya Genelkurmay Başkanlığı'ndaki uzun süreli askeri tarih bölümü başkanlığı görevi ona okuma ve araştırma için gerekli zamanı sağladı. Bu sürecin sonucu ise emekliliğinden kısa süre sonra kışkırtıcı bir şekilde *Almanya ve Bir Sonraki Savaş* (1912- Germany and The Next War) ismi verilen kitabının basımıydı. Basıldığı yılda kitabın İngilizce çevirisi çıktı ve bu bir sansasyona sebep oldu, çünkü Bernhardi'nin, Alman politikasının resmi sözcüsü olduğuna inanılıyordu (şu anda bunun yanlış olduğunu biliyoruz.). Yine de Almanya'daki yönetici sınıf içinde büyük ölçüde yaygın olan görüşleri ifade etti. Aşağıdaki kısım "Savaş Yapma Hakkı" başlıklı bölümden alınmıştır.

Savaşın Olumlu Sosyal Ve Tarihi İşlevi Nedir?

Immanuel Kant'ın yaşlılık döneminde "Ebedi Barış" isimli bilimsel incelemesini yayımladığı 1795 yılından beri, birçok insan savaşın bütün iyiliklerin yıkımı ve bütün kötülüklerin kaynağı olduğunu sabit bir gerçek olarak değerlendirmiştir. Tarihin öğrettiklerine rağmen, milletler arasında mücadelenin kaçınılmaz olduğu ve medeniyetin gelişiminin, savaşın ortaya çıkardığı gücün bir sonucu olduğu görüşü benimsenmedi. Fakat savaş, söz konusu insan teorileri ve koşulların değişiminden etkilenmeden, sürekli ülkeden ülkeye orduların çarpışmasıyla ilerledi ve yaratıcı ve arındırıcı gücünün yanında yıkıcı gücünü de kanıtladı. Fakat savaş insanoğluna doğasında gerçekten ne olduğunu öğretmekte bir türlü başarılı olamadı. Uzun süren savaşlar ise, tam tersine, milletlerin siyasi ilişkilerinde savaşı mümkün olduğunca dışta tutma dileğini her zaman canlı tuttu.

Bu dilek ve umut günümüzde de hâlâ yayılmaktadır. Barışın korunması devlet adamlarının amaçladığı tek şey olarak yüceltilmektedir. Barışa duyulan bu niteliksiz arzu, günümüzde insanların ruhları üzerinde oldukça tuhaf bir güce sahip olmuştur. Bu barış arzusu, barış derneklerinden ve barış kongrelerinden topluma yayılmıştır; her ülkenin ve her partinin basını sütunlarını barışa açmaktadır. Bu yöndeki akım o kadar güçlü ki, hükümetlerin çoğu görünüşte de olsa barışın korunmasının asıl amaçları olduğunu ileri sürmektedir; bir savaş çıktığında saldırgan bütün dünya tarafından kı-

nanmaktadır ve bütün hükümetler biraz gerçekten, biraz da numaradan bu büyük yangını söndürmek için çabalamaktadır.

Bu barış isteği, çoğu medeni milleti kansızlığa sürüklemiştir ve sıklıkla epigoni (taklitçi) ırkın ortaya koyduğu ruh ve siyasi cesaret bozukluğu ile kendini ortaya koymuştur. H. von Treitschke'nin[7] belirttiği gibi: " Ebedi barış hayaliyle oynayanlar her zaman bezgin, ruhsuz ve bitkin çağlar olmuştur."

Belirli sınırlar içinde herkes, savaşın tehlikelerini azaltma ve savaş acılarını hafifletme çabalarının haklı olduğunu kabul etmektedir. Savaşın sanayi hayatını geçici olarak bozduğu, ekonomik gelişmeyi sekteye uğrattığı, beraberinde büyük bir ıstırap getirdiği ve insanoğlunun ilkel barbarlığını vurguladığı inkâr edilemez bir gerçektir. Bu yüzden savaşın asıl doğasına uygun olduğu sürece, sudan sebeplerle çıkan savaşları ortadan kaldırmak ve savaşın ardından ister istemez ortaya çıkan talihsizlikleri sınırlama çabası göstermek en çok arzulanan amaçlardandır. Bu sınırlı katman içinde Lahey Barış Kongresi'nin[8] başardıkları, savaşın insanileştirilmesinde hoş görülen diğer şeyler gibi evrensel takdiri hak etmektedir. Fakat amaç, savaşı tamamen ortadan kaldırmak ve tarihsel gelişimdeki önemli yerini inkâr etmekse durum başkadır.

Bu arzu, bütün hayata hükmeden büyük evrensel yasalara tamamen karşıdır. Savaş, büyük öneme sahip, insanoğlunun hayatında vazgeçilemeyecek düzenleyici bir unsur olarak biyolojik bir gerekliliktir, çünkü savaş olmadan ırkın ve sonucunda gerçek medeniyetin bütün gelişmelerine engel olan sağlıksız bir gelişim takip edecektir. "Savaş, her şeyin babasıdır."

Var olma mücadelesi, doğada sağlıklı gelişimin temelidir.[9] Var olan her şey kendisini yarış halindeki güçlerin sonucu olarak gösterir. Bu yüzden mücadele, insanoğlunun hayatında sadece yıkıcı değil, hayat veren bir ilkedir. Goethe'ye göre, "Altetmek veya altedilmek yaşamın özüdür" ve güçlü hayat üstünlük kazanır. Güçlünün kuralları her yerde geçerlidir. Kendileri için en uygun yaşam koşullarını sağlayabilen ve kendilerini doğanın evrensel ekonomisinde savunabilen formlar hayatta kalır. Zayıf olan yenik düşer. Bu mücadele, biyolojik yasaların bilinçsiz etkisi ve karşıt güçlerin etkileşimi ile düzenlenmekte ve kısıtlanmaktadır. Florada ve faunada bu süreç bilinçaltı bir şekilde yürütülmektedir. İnsan ırkında ise bu süreç bilinçli bir şekilde sürdürülmekte ve sosyal kurallarla düzenlenmektedir. Güçlü irade ve ileri

7 Tarihçi olan Treitschke (1834-1896), Almanya'daki İngiliz karşıtı duygulardan büyük oranda sorumluydu.

8 1899 ve 1907 yıllarında Lahey'de savaş kurallarını yasalaştırmaya ve savaşa alternatif olarak arabuluculuk sistemi kurmaya çalışan iki barış kongresi yapılmıştır.

9 Bu kısmı Darwin, *Türlerin Kökeni* ile karşılaştırınız (sf. 1271).

zekâya sahip bir insan hırslı yükselme çabasıyla bütün fırsatları değerlendirerek kendini kanıtlamaya çalışır; birey bu çabasında sadece doğru bilinci ile yönlendirilmekten uzaktır. Birçok insanın yaşam mücadelesi şüphesiz ki özverili ve ideal güdülerle belirlenmektedir; sahip olma dürtüsü, eğlence ve takdir görme özlemi, kıskançlık ve intikam arzusu gibi daha az asil tutkular büyük oranda insanların eylemlerini belirlemektedir. Hatta belki de bu, sıklıkla üstün birinin doğasını bile evrensel var olma ve eğlence mücadelesine indirgeyen yaşama ihtiyacıdır.

Bu konuda hiçbir şüphe olamaz. Millet bireylerden, toplulukların devletinden oluşur. Her bir üyeyi etkileyen dürtü bütün yapıda belirgindir. Bir milletin diğeriyle olan ilişkisini yöneten başlıca şey mülk, güç ve egemenlik için verilen sürekli mücadeledir ve bu hakka çıkarlarla uyumlu olduğu sürece saygı duyulur. İnsani duygulara ve arzulara sahip insanoğlu, geniş hareket alanı için çabalayan milletler var oldukça çatışan çıkarlar ve savaş durumları ortaya çıkacaktır.

Savaşta en iyi fiziksel, zihinsel, ahlaki, maddi ve siyasi güç seviyesine sahip ve bu nedenle kendini en iyi şekilde savunabilen millet başarılı olacaktır. Savaş, böyle bir milleti uygun yaşam koşullarıyla, yayılma ve geniş çapta etki için geniş olanaklarla donatacak ve böylece insanoğlunun gelişimini destekleyecektir, çünkü savaşta üstünlük sağlayan zihinsel ve ahlaki etkenlerin ayrıca genel ilerlemeci bir gelişimi de mümkün kıldığı açıktır. Bu etkenler zaferi elleriyle sunarlar, çünkü ilerleme unsurlarına sahiptirler. Savaşın olmadığı durumlarda aşağı veya bozulan ırklar sağlıklı bir şekilde filizlenen unsurların olgunlaşmasını kolaylıkla engelleyebilir ve evrensel bir bozulma bunu izler. (…)

Bir topluluğun üyeleri arasında olduğu gibi, insanlar ve devletler arasında da medeni bir hayatın bütün bölümlerinde barışçıl bir rekabet, her zaman savaşa dönüşmesi gerekmeyen bir mücadele olabileceği açık bir gerçektir. Mücadele ve savaş aynı şey değildir. Bu rekabet, toplum içi mücadele ile aynı koşullarda ortaya çıkmaz ve bu yüzden de aynı sonuçları doğurmaz.

Devlet içindeki bireyler ve gruplar arasındaki mücadelenin üzerinde adaletsizliğin engellenmesini ve doğrunun geçerli olmasını sağlayan bir kanun vardır. Kanunun arkasında ise toplumun ahlaki ve manevi çıkarlarını sadece korumak değil, aktif olarak desteklemek için haklı olarak kullandığı güçle donatılmış devlet bulunur. Fakat adaletsizliği sınırlamak ve rekabeti insanoğlunun en yüksek amaçlarını desteklemek üzere bilinçli bir sebeple kullanmak için devletlerin rekabeti üzerinde tarafsız bir güç yoktur. Devletler arasındaki adaletsizlik üzerindeki tek kontrol güçtür ve ahlaklılıkta ve medeniyette her birey kendi sorumluluğunu üzerine almalı ve amaçları ve

ideallerini yüceltmelidir. Bunu yaparken diğer devletlerin idealleri ve görüşleriyle çatışıyorsa ya üstünlüğü rakip kişilere veya devlete teslim etmeli ya da güce karşı gelmeli ve kendi görüşlerinin egemen olması için gerçek mücadele riskiyle, yani savaş riskiyle yüzleşmelidir. Devletler arasında hüküm verecek ve hükümlerinin egemen olmasını sağlayacak bir güç yoktur. Aslında ilerlemenin gerçek unsurları için yolsuzluk ve bozulma ruhu üzerindeki egemenliği güvence altına almak için savaştan başka yol yoktur.

Elbette, birkaç zayıf milletin birleşip daha güçlü bir milleti yenmek amacıyla daha üstün bir birlik oluşturacakları durumlar da ortaya çıkacaktır. Bu girişim bir süreliğine başarılı olacaktır fakat sonunda dayanma gücü fazla olan taraf üstün gelecektir. Güçlü millet kısa süreli bir başarısızlıktan kendisine sayısal üstünlüğe karşı zafer getiren yeni bir güç kazanırken müttefik muhalifler kendi içlerinde nifak tohumlarına sahiptir. Almanya'nın tarihi bu gerçeğin anlamlı bir örneğidir.

Bu yüzden mücadele, doğanın evrensel kanunudur ve mücadeleye yol açan kendini koruma içgüdüsü, var olmanın doğal bir şartı olarak kabul edilir. "İnsan bir savaşçıdır." Gerek bireyin varlığında, gerekse birey yığını olan devletlerin hayatlarında fedakârlık yaşamdan vazgeçmektir. Birinci ve en önemli kanun kişinin kendi bağımsız varlığını savunmasıdır. Sadece kendini savunma yoluyla devletler, vatandaşlarının yaşam koşullarını sürdürebilir ve her bireyin kendilerinden iddia etme hakkına sahip olduğu yasal korumayı sağlayabilir. Bu kendini koruma görevi hiçbir şekilde düşman saldırılarının geri püskürtülmesiyle tatmin olmaz; yaşam ve gelişme olasılığını devletin himayesindeki tüm organları güvence altına alma zorunluluğunu da kapsar.

Güçlü, sağlıklı ve gelişen milletler sayı olarak artar. Belirli bir süreden sonra sürekli bir sınır genişlemesi ve artan nüfusun barınması için yeni bölgeler gerekir. Dünyanın neredeyse her yeri iskân edildiği için, bir kural olarak, yeni bölge, sahipleri pahasına, yani daha sonra gereklilik yasası haline gelen fetih yoluyla ele geçirilmelidir.

Fetih hakkı evrensel anlamda kabul edilmiştir. İlk başlarda yöntem barışçıldır. Fazla nüfusa sahip ülkeler diğer devlet ve bölgelere bir göçmen akımı başlatır. Bu kişiler yeni ülkenin yasama organına teslim olur fakat rekabet halinde oldukları gerçek yerleşik halk pahasına kendileri için uygun varlık koşulları elde etmeye çalışırlar. Bu, fetih anlamına gelir.

Sömürgeleştirme hakkı da tanınmaktadır. Uygarlaşmamış kitlelerin yaşadığı devasa bölgeler, daha medeni devletler tarafından işgal edilir ve onların egemenliğiyle karşı karşıya kalır. Daha üstün medeniyet ve buna uygun şekilde daha büyük güç, ilhak hakkının kaynağıdır. Bu hak son derece

belirsiz bir haktır ve medeniyetin hangi dereceye kadar ilhak ve zaptı haklı bulduğunu belirlemek imkânsızdır. Bu uluslararası ilişkilere geçerli bir sınır bulmanın imkânsızlığı birçok savaşın sebebi olmuştur. Zapt edilen ülke, zapt hakkını tanımaz ve daha güçlü medeni millet ise zapt edilenin bağımsızlık iddiasını reddeder. Bu durum, özellikle medeniyetin koşulları zaman içinde değiştikçe kritik hale gelir. Söz konusu millet daha yüksek yaşam biçimlerini ve kavramlarını benimsemiş olabilir ve medeniyet farkı sonuç olarak azalmış olabilir. Bu tür bir durum şu an Britanya Hindistan'ında olgunlaşmaktadır.

Son olarak, savaş yoluyla fetih hakkı her zaman tanınmıştır. Bunun nedeni, insanların medeni olmayan ırklardan koloni kazanamaması fakat devletin anavatanın artık besleyemediği fazla nüfusu elde tutmak istemesi olabilir. O zaman gerekli bölgeyi ele geçirmenin tek yolu savaştır. Böylece kendini koruma içgüdüsü kaçınılmaz olarak savaşa ve yabancı toprakların fethine yol açar. O zaman hakka sahip olan toprak sahibi değil, galip gelendir. Tehdit altındaki insanlar, ana fikri Goethe'nin satırlarında bulabilir:

"Atalarından miras aldığın şeye sahip olmak için kazanman gerekir."

* Friedrich von Bernhardi, *Germany and the Next War*, Londra, Edward Arnold,1912, s. 8-15.

B. LAISSEZ - FAIRE DÜSTURUNUN SONU

1. Politik Ekonominin Ulusal Sistemi*

Friedrich List

Friedrich List (1789-1846), çok değişik hikâyelerle dolu bir kariyere sahip, Alman bir ekonomistti. Genç yaşlarda Württemberg'de devlet memurluğuna başladı ve yirmi sekiz yaşındayken Tübingen Üniversitesi'nde siyasi bilimler profesörü olarak görevlendirildi. Ne var ki ilerici düşüncelerine Metternich zamanında yer yoktu ve kısa bir süre sonra Birleşik Devletler'e kaçmaya zorlandı. Birleşik Devletler'de Alexander Hamilton'ın korumacı yazılarından etkilenen List, bir sure Pensilvanya imalat topluluğunun korumacı çıkarlarının sözcülüğünü üstlendi. Alman milliyetçiliğinin ağır basması üzerine ilk fırsatta ülkesine döndü ve demiryollarının önde gelen destekçisi, sanayileşme takipçisi ve Almanya'nın "genç imalatçılarının" savunucusu olarak isim yaptı. Asıl çalışması olan *Politik Ekonominin Ulusal Sistemi (1841- The National System of Political Economy)* kendi zamanında çok az etki yaratmakla birlikte, 1870'li yıllarda Alman ekonomi politikasının gerçeği haline geldi. Yoksulluğun ve değerinin bilinmiyor olmasının çökerttiği List, 1846 yılında intihar etti.

Genç Bir Millet, Ekonomisini Nasıl Kalkındırabilir?

Politik ekonominin başka hiçbir kolu uluslararası ticaret ve ticari politika ile ilgilenen yaklaşım kadar, teori insanı ve uygulama insanı arasındaki büyük fikir ayrılığını ortaya koymamaktadır. Bu bilim alanında milletlerin bağımsızlığı, gücü ve dayanıklılığın yanı sıra refahı ve medeniliği ile ilgili eşit öneme sahip hiçbir konu yoktur. Fakir, zayıf ve geri kalmış ülkeler, diğerleri bu tür bir sistem isteğiyle daha yüksek bir seviyeden düşerken, makul bir ticari sistem ile nadir olarak güç ve servete ulaşamamıştır; milletler, ticari politikaları milliyetlerinin gelişimine ve güçlenmesine yardımcı olmadığı için bağımsızlıklarını ve politik varlıklarını bile kaybetmekteler.

Politik ekonomi ile ilgili sorunların içinde uluslararası ticaretin sorunları, sosyal ve politik ilerlemenin yanında keşif ve endüstriyel gelişim ne kadar hızlı olursa, durağan milletlerle ilerlemeci milletler arasındaki mesafenin artması da hızlı olacağı ve geride kalanı bekleyen tehlikeler daha büyük olacağı için günümüzde önceki dönemlerden daha çok ilgi çekmiştir. Geçmişte endüstrinin bu önemli kolunu tekel altına almak yüzyıllar aldıysa, günümüzde yün üretiminin daha önemli bir yere sahip olan pamuk üretiminin üstünlüğünü ele geçirmesi için yaklaşık on yıl yeterli olmuştur ve şimdi birkaç yıl içerisinde İngiltere Kıta Avrupası'nda bütün keten endüstrisini ele geçirebilir.

Dünya başka hiçbir çağda şu an egemen olan, bencil sistemi planlı bir şekilde izleyen, bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjiyle dünyanın üretim ve ticaret sanayisini, önemli kolonilerini, denizlerin hâkimiyetini soğuran ve Hindularda olduğu gibi birçok insanı üretim ve ticaret esaretiyle karşı karşıya bırakan güç sahipleri kadar muazzam kaynaklara sahip başka bir üretim ve ticaret gücü [İngiltere] görmemiştir.

Bu politikanın sonuçlarıyla alarma geçen, daha da ötesi, tarihte gördüğümüz üzere, bu politikanın yol açtığı sarsıntıların zorladığı bir ada devleti olan Prusya, teorisyenler tarafından suçlu bulunan yasaklayıcı bir sistem içinde refaha ulaşmaya çalışarak üretim sanayisi için tam olarak olmasa da hazırlanmıştır. Peki, ödülü ne olmuştur? Milli refah.

Diğer taraftan, teorinin verdiği sözlerden cesaret alan ve korumacı sistem[10] altında hızlı bir büyüme gösteren Amerika Birleşik Devletleri, limanlarını İngiltere'nin üreticilerine açmaya razı olmuştur ve bu rekabetin sonuçları ne olmuştur? Ticari felaketin belirli aralıklarla kendini göstermesi.

Bu tür bir deneyim, teorinin kendine atfettiği yanılmazlık ve uygulamaya yüklediği anlamsızlık ile ilgili şüphe uyandırmak, milletimizin yazdırılmış

10 1790'larda Alexander Hamilton tarafından ileri sürüldüğü üzere.

bir reçeteye uyunca bir yazım hatası yüzünden ölen hasta bir adam gibi teori hatası yüzünden yok olma tehlikesi içinde olacağı korkusunu yaratmak, bu övülen teorinin sadece, Truva atına gizlenmiş silahları ve askerleri saklama ve bizi koruyan duvarları kendi ellerimizle yıkmaya ikna etmek için şüphe uyandırmak üzere ayrıntılı olarak hesaplanmıştır.

Bu gerçek, hiç değilse ticari politika sorununun, bütün medeni milletlerde, kitaplarda ve yasama organlarında tartışıldığı 50 yıl boyunca ortaya konmuştur; Quesnay[11] ve Smith'in teoriyi uygulamadan ayırmasından beri aradaki uçurum yok olmaktan ziyade her geçen yıl daha da büyümüştür. Uygulamanın takip etmesi gereken yola hiçbir ışık tutmayan bilim nasıl bir bilimdir? Yaşamın sözde meseleleriyle özgürce birbirine karışan ve kendinden öncekiler tarafından keşfedilen ve gün ışığına çıkarılan doğruyu anlayamayan dünya insanları kuşaktan kuşağa belirgin hataları doğruyla karıştırırken, bu bilimin profesörlerinin, zekâlarının verdiği büyük güçle her yerde sosyal hayat ve sanayiyle ilgili her şeye aşina olduklarını düşünmek mantıklı mıdır? Teori doğruya ve doğaya karşı olmasaydı, aslında gerçeğe bağlanmaya eğilimli olan uygulama insanlarının teoriye bu kadar uzun süre ve inatla karşı koymayacağını kabul etmek daha doğru değil midir?

Aslında, ticari politika ile ilgili olarak teori ve uygulama arasındaki çatışmanın uygulamanın olduğu kadar, teorinin de hatası olduğunu öne sürmekte tereddüt etmeyiz.

Teorisyenlerin ticari sistem olarak adlandırdıkları bu uygulama, evrensel faydayı ve sınırlamaların gerekliliklerini barındırmaya devam ederek tehlikeli bir hata yapmaktadır, çünkü bunlar belirli milletlerde ve bu milletlerin gelişimlerinin belirli sürelerinde faydalı ve gerekli olmuştur. Taraftarlar sınırlamaların araçtan başka bir şey olmadığını ve özgürlüğün gerçek anlamda son olduğunu anlayamamıştır. Bütün insanlığı değil, milletin kendisini; geleceği değil, şimdiyi göz önüne alırsak, bu, sadece politik ve millidir; felsefi algılama veya kozmopolit eğilimi yoktur.

Quesnay'ın ortaya attığı, Smith'in detaylı olarak ortaya koyduğu durumun tam tersine, egemen teori en uzak geleceğin kozmopolit ihtiyaçları hakkında özellikle endişelidir. Evrensel birlik ve tamamen serbest ticaret büyük ihtimalle yüzyıllar içinde gerçekleştirilebilir; bu nedenle, ortaya attıkları teori bunları şu an gerçekleştirilebilir olarak görmektedir. Bu teoriler günümüz gerekliliklerini ve milliyetçilik fikrini dikkate almayarak millet görüşünü ve sonuç olarak da bağımsızlık için bakış açısına sahip bir milletin eğitimini

11 François Quesnay (1694-1774), *Encyclopedia*'daki makaleleri fizyokrat teorisinin temelini oluşturan Fransız doktor ve ekonomisttir.

kaybetmektedir. Biricik kozmopolitliği içinde bu teori milleti veya millet refahını değil, daima milletlerin bütün ailesini ve bütün ırkın esenliğini göz önünde tutmaktadır; hükümetten nefret etmekte ve deneyim ve uygulamayı sadece rutin olarak suçlu bulmaktadır.[12] Belirli yönelimlerine bugüne kadar karşılık vermeleri haricinde tarihi gerçekleri göz önünde bulundurmayarak sistemine karşı olan tarihi dersleri öğrenmemekte ve içeriğini bozmaktadır; bu genel olarak, İngiltere'nin ticari politikasıyla ilgili Methuen Anlaşması[13] altındaki Deniz Ticareti Kanunu'nun etkilerini inkâr etme ve İngiltere'nin servet ve güce bu politikayla değil, bu politikaya rağmen sahip olduğu gerçeğine karşı durma gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu sistemlerin birinde veya diğerinde neyin ayrıcalıklı olduğunu tamamen anladığımız zaman tehlikeli hatalarına rağmen uygulama, teorinin önerdiği hiçbir reformu kabul etmiyorsa şaşırmayız ve teorinin tarihin, deneyimin, hükümetin veya belirli bir milletin sesine neden kulak asmaya hevesli olmadığını anlarız. Bu belirsiz teori her yerde ve özellikle de varlığını en çok tehlikeye attığı milletler arasında ilan edilirse, çağın insancıl deneyler için belirlenmiş eğilimlerine ve felsefi sorunlarla ilgili çalışmalarına açıklık getirebilir.

Fakat bireylerin hayatında olduğu gibi milletlerin hayatında da ideoloji, deneyim ve gereklilik yanılsamaları için iki güçlü çare vardır. Yanılmıyorsak son zamanlarda büyük üretim ve ticaret gücüne sahip, serbest ticaretten faydalanmayı umut eden milletler önemli deneyimlerin eşiğindedir. (...)

List daha sonra hem Almanya hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin "ulus kurma" sürecinin bir parçası olarak koruyucu ülkeler haline gelebileceği tahmininde bulunmuştur.

Milletlerin medeniyeti, politik eğitimi ve gücü büyük oranda ekonomik şartlarına bağlıdır; karşılıklı olarak, ekonomileri ne kadar gelişmişse millet o kadar medeni ve güçlü olacak, medeniyeti o kadar hızlı ilerleyecek, gücü o kadar artacak ve ekonomik kültürü o kadar gelişecektir. (...)

Büyük bir bölgeye sahip, çeşitli kaynaklar ve büyük bir nüfusla zenginleşmiş, dış ve iç ticaretle tarım ve üretimi birleştiren bir milletin tarım ülkelerinden şüphesiz daha medeni, politik anlamda daha gelişmiş ve daha

12 Bunu Hume, *Dış Ticaret Dengesine Dair* (sf.904) ve Smith, *Milletlerin Zenginliği* (sf.1047) ile karşılaştırınız.

13 1651 yılında ilk Oliver Cromwell tarafından düzenlenen Deniz Ticareti Kanunu, Hollanda taşıma ticareti pahasına İngiliz nakliyeciliğini cesaretlendirmiştir. 1703 yılında imzalanan Anglo-Portekiz ticari anlaşması olan Methuen Anlaşması, İngilizlerin ticari büyüklüğünün temeli olarak görülmektedir.

güçlü olduğu açıktır. Üretim, dış ve iç ticaretin, denizciliğin, gelişmiş tarımın ve sonuç olarak, medeniyet ve politik gücün temelini oluşturmaktadır; herhangi bir millet dünyanın bütün üretimini tekeli altına almayı ve diğer milletleri sadece tarım ürünleri ve hammadde üretimine ve diğer zorunlu yerel üretime indirgeyerek kendi ekonomik gelişmelerine dahil etmeyi başaracaksa, o millet, şüphesiz evrensel hâkimiyete olmasa bile büyük bir hâkimiyete ulaşabilir.

Bağımsızlığına ve güvenliğine önem veren bir millet kendi tarımını, üretimini, denizciliğini ve ticaretini birleştirerek ve kusursuz hale getirerek en kısa sürede düşük medeniyet seviyesinden yüksek medeniyet seviyesine yükselmek için olağanüstü çaba göstermelidir.

Tarım milletinin aynı anda hem tarım hem de üretim ve ticaret ülkelerinin durumuna yükselmesi sadece serbest ticaret kanunu altında; üretim endüstrisiyle uğraşan çeşitli milletlerin aynı ilerleme ve medeniyet seviyesinde oldukları, birbirlerinin ekonomik gelişmelerine taş koymadıkları ve kendi ilerlemelerini de savaş veya karşıt ticari mevzuat ile engellemedikleri zaman gerçekleştirilebilir.

Fakat uygun şartlara sahip, diğerlerini üretim, ticaret ve denizcilik alanında geride bırakan ve bu ileri seviyenin politik üstünlük kazanma ve korumanın en doğru yolu olduğunu erken anlamış bazı milletler; üreticinin, sanayinin ve ticaretin tekelini kendi ellerinde tutmak ve daha az gelişmiş veya daha düşük kültür seviyesindeki milletlerin ilerlemesini engellemek için gayet iyi uyarlanmış bir politika benimsemiştir ve bu politikada inat etmektedir. Bu tür milletler tarafından uygulanan tedbirlere, yasaklara, ithalat üzerindeki gümrük vergilerine, denizcilik kısıtlamalarına, ihracat üzerindeki primlere, bir bütün olarak alındığında, korumacı sistem denilmektedir.

Bazı milletlerin diğerlerinden önce ilerlemesi, yabancı ticaret mevzuatı ve savaş, gelişmemiş ülkeleri, tarımdan sanayide üretim aşamasına geçişlerini etkileyen özel yollar aramaya ve olabilecek en uygun şekilde bir gümrük vergisi sistemi yoluyla üretim tekelini amaçlayan daha gelişmiş milletlerle ticaretlerini sınırlamaya zorlamıştır.

İthalat vergi sistemi, söylendiği üzere, kuruntulu akılların uydurması değildir; milletlerin varlıkları ve refahlarını garanti altına alma ve milli etki terazisine kendi ağırlıklarını koyup artırma eğilimlerinin doğal bir sonucudur.

Bu tür bir eğilim, bir milletin ekonomik gelişimini geriletmek yerine canlandırdığı sürece makul ve mantıklıdır ve toplumun daha yüksek amaçlarına ve geleceğin evrensel birliğine karşı değildir.

İnsan birliğinin bütün insan ırkını içine alan kozmopolit ve politik veya sadece milli olmak üzere iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekti-

ğinden her ekonomi de, ister özel ister kamu olsun, iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmelidir: Biri, sayesinde zenginliğin üretildiği bireysel, sosyal ve maddi güç, diğeri ise sanayi ürünlerinin değiştirilebilir değeri.

Sonuç olarak, ortada bir kozmopolit ekonomi ve bir politik ekonomi, değiştirilebilir bir değer teorisi ve bir üretici güç teorisi bulunmaktadır. Bu doktrinler özlerinde ayrıdır ve ayrı ayrı geliştirilmeleri gerekir.

Milletlerin üretici gücü sadece çalışmaya, tasarrufa, ahlaka ve bireylerin zekâsına ya da çıkarlara ve maddi sermayeye bağlı değildir; bunun yanı sıra, kurumlara ve sosyal, politik sivil kanunlara ama her şeyden önce millet olarak dayanıklılıklarının, bağımsızlıklarının ve güçlerinin güvenliğine bağlıdır. Bireylerin milli birlik, işbölümü ve üretici gücün işbirliği olmadan çalışkan, ekonomik, hünerli, girişimci, zeki ve ahlaklı olması boşunadır.. Bir millet başka bir şekilde ne yüksek refah ve güç seviyesini elde edebilir ne de zihinsel, sosyal ve maddi zenginliklerini uzun süre elinde tutabilir.

İşbölümü ilkesi şimdiye kadar anlaşılmıştır fakat yanlış anlaşılmıştır. Üretim, üretimin çeşitli işlemlerini birkaç birey arasında bölüştürmekten çok, bireylerin ortak bir amaç için ahlaki ve maddi birliğine bağlıdır.

Bu ilke sadece bir üretim sanayisi veya kırsal sanayi için geçerli değildir; tarım, üretim ve ticaret gibi milli endüstrinin her türüne yayılmaktadır.

Üretim ve ticaret yapan milletlerle serbest bir ilişki içinde olan tarım halkı üretim güçlerinin önemli bir kısmını ve boş ve işsiz kalması gereken milli kaynaklarının kayda değer bir bölümünü kaybedecektir. Düşünsel kültürü ve politik kültürü ile savunma araçları da bu yüzden sınırlı olacaktır. Ne önemli bir denizciliğe ne de yaygın bir ticarete sahip olabilir; dış ticaretten elde ettiği refahı yabancı mevzuat veya savaş nedeniyle tehlikeye girebilir, bozulabilir veya yok edilebilir.

Diğer taraftan, üretim sanayisi bilim, sanat ve politik ilerleme için yararlıdır; genel refahı destekler, nüfusu, kamu gelirini ve ülkenin gücünü artırır; bu artışın etkisini dünyanın her tarafına yaymasını ve koloniler kurmasını sağlar; ulusal ve ticari anlamda balıkçılığını ve donanmasını devam ettirir. Tarım, yüksek etkinlik ve kusursuzluk seviyesine sadece bu şekilde yükselebilir.

Aynı millet içinde, aynı politik güç altında birleşmiş tarım ve imalat endüstrisi ebedi barış içinde yaşar; karşılıklı eylemleri içinde ne yabancı mevzuat ne de savaş onları rahatsız edebilir; bir milletin refahının, medeniyetinin ve gücünün sürekli gelişimini güvence altına alırlar.

* Friedrich List, *The National System of Political Economy,* çeviri G.A. Matile, Philadelphia, J.B. Lippincott Co., 1856, s. 61-63, 64, 72-75.

2. Yeni Muhafazakârlık*

Herbert Spencer

İlerleme teorisinin iyimser sözcüsü olarak Herbert Spencer ile tanışmıştık. Spencer, hem İngiltere'de hem de Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iş çevreleri tarafından topa tutulan hükümetin ekonomiyle düzgün ilişkisine dair oldukça coşkulu görüşlere sahipti. Yeni bir muhafazakârlık (Toryism) türü olarak, sözde "liberal" hükümetlerin ekonomi hayatına devlet müdahalesini kınayan aşağıdaki deneme ilk olarak 1884'te yayınlanmıştır.

Liberalizm Temel İlkelerini Korudu mu?

Şu an liberal olarak anılanların çoğu Tory'lerin yeni çeşididir. Bu durum, benim aklamayı teklif ettiğim bir çelişkidir. Aklamak için öncelikle iki politik partinin başlangıçta ne olduğunu belirtmem gerekir ve muhafazakârlığın ve liberalizmin gerçek doğasını vurgulamak için okuyucudan zaten aşina olduğu gerçekleri ona bir kez daha hatırlatırken beni sabırla dinlemesini istemek zorundayım.

Bu isimlerle anılmaya başladıkları tarihlerden çok daha öncesine gidecek olursak, başlangıçta bu iki politik parti, sosyal örgütlenmenin sırasıyla militan ve endüstriyel türler olarak ayrılabilen ve biri eski zamanlarda neredeyse evrensel olan *statü rejimi* ve diğeri ise modern zamanlarda Batı milletleri arasında özellikle bizde ve Amerikalılarda yaygınlaşan *sözleşme rejimi* ile tanımlanan iki karşıt türünü temsil etmekteydi. "İşbirliği" kelimesini sınırlı anlamda değil de herhangi bir düzenleme sistemi altında vatandaşların ortak eylemlerini ifade edecek şekilde en yaygın anlamında kullanırsak, bu ikisi zorunlu işbirliği sistemi ve gönüllü işbirliği sistemi olarak tanımlanabilir. Birinin tipik yapısını askerlerden oluşan, çeşitli rütbelerdeki birliklerin ölüm sancısı çekerken emirleri yerine getirmek ve keyfi dağıtılan gıda, kıyafet ve ödemeleri almak zorunda olduğu bir orduda görürüz. Diğerini ise belirli hizmetler karşılığında belirli ödemeleri kabul eden ve eğer sevmezlerse istedikleri zaman haber örgütten ayrılabilen üretici ve dağıtıcı yapısı içinde görebiliriz.

İngiltere'deki sosyal evrim sırasında bu iki karşıt işbirliği arasındaki farklılık yavaş yavaş kendini gösterdi; fakat Tory ve Whig isimleri kullanılmaya başlanmadan çok önceleri partiler izlenebiliyordu ve militanlık ve sanayicilikle olan ilişkileri belirsiz bir şekilde görülebiliyordu. Her yerde olduğu gibi burada da statü altında işbirliğini niteleyen zorlayıcı kurala karşı direnç

gösterenlerin, alışık olunduğu üzere, sözleşme altında işbirliği yapmaya alışık olan işçi ve tüccarlardan oluşan kasaba nüfusu olduğu gerçeği tanıdıktır. Tam tersine, sürekli savaş halinden doğan ve bu savaş durumuna göre ayarlanmış statü altındaki işbirliği ilkel fikirlerin ve geleneklerin geçerliliğini sürdürdüğü, başlangıçta komutanlar ve onlara bağlı kişilerin yerleştirildiği kırsal bölgelerde desteklenmekteydi. Whig ve Tory ilkeleri açık bir şekilde ayırt edilebilir olmadan önce gösterilen politik eğilimlerdeki bu çelişki daha sonra da görülmeye devam etti. 1688 Devrimi'nde "köyler ve daha küçük kasabalar Tory'ler tarafından tekel altına alınırken, daha büyük şehirler, üretim bölgeleri ve ticaret limanları Whig'lerin kalesi haline geldi." İstisnalara rağmen benzer genel ilişkiler herhangi bir kanıta gerek duyulmaksızın hâlâ devam etmektedir. (…)

Whig'ler ve Tory'ler arasındaki tarihi farklılıklarla ilgili bir araştırmanın ardından, On Dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Whig'lerin özgürleştirici başarılarını ana hatlarıyla belirten Spencer, şöyle devam eder:

Fakat hepinizin zaten çok iyi bildiği gerçekleri neden sayıp döküyorum? Çünkü başlangıçta belirtildiği üzere, herkese liberalizmin geçmişte ne olduğunu hatırlatmak gereklidir; böylece günümüzün sözde liberalizmine benzemeyişini anlayabilirsiniz. Günümüzde insanoğlu ortak karakterini unutmuş olmasaydı, bu karakteri belirtmek amacıyla bu tür tedbirleri saptamak affedilemez olurdu. Tüm bu liberal değişikliklerin, öyle ya da böyle, bütün sosyal yaşamda zorunlu işbirliğini azalttığını ve gönüllü işbirliğini artırdığını hatırlamazlar. Öyle veya böyle hükümet yetkisini azalttıklarını ve her vatandaşın kontrolsüz hareket edebileceği alanı genişlettiklerini unuttular. Geçmiş zamanlarda liberalizmin, alışık olunduğu üzere, devlet zorlamasına *karşı* bireysel özgürlüğü desteklediği gerçeğini unuttular.

Şimdi soru geliyor: Liberaller bunu nasıl unuttu? Gittikçe daha da güçlenen liberalizm tüzüğünde nasıl daha da zorlayıcı hale geldi? Liberalizmin ister doğrudan kendi çoğunlukları aracılığıyla, ister muhaliflerinin çoğunluklarına bu tür durumlarda verilen yardım yoluyla dolaylı olarak, vatandaşlarının eylemlerini kontrol altına alma ve sonuç olarak eylemlerinin özgür kaldığı aralığı kısıtlama politikasını benimsemesi nasıl oldu? Eski zamanlarda kamu yararına kullandığı yöntemi tam tersine çevirerek kafaları karıştıran bu durumu nasıl açıklayacağız?

Her ikisini de olduğu gibi kabul edip insancıl dürtü ve mantıklı hüküm sorularını göz ardı ediyor ve durumdan da anlaşılacağı gibi, burada iyilik veya kötülük adına liberal üstünlük sırasında yürürlüğe konan tedbirlerin zorlayıcı doğasıyla ilgileniyoruz.

Bu alandaki örnekleri göstermek üzere Lord Palmerston'ın ikinci kez yöneticilik yaptığı 1860 yılıyla başlayalım. Bu yıl içinde Fabrikalar Kanunu'nun sınırlamaları beyazlatma ve boyama işlerini de kapsayacak şekilde genişletildi; yerel kurdan ödenmek üzere gıda ve içecek analizi sağlamak için yetkiler verildi; bu dönemde gaz kalitesini belirleme ve fiyatı sınırlamanın yanı sıra gaz işlerinin denetimini de sağlayan bir kanun vardı; maden denetiminin yanı sıra okula gitmeyen ve okuma yazması olmayan on iki yaş altındaki erkek çocuklarının istihdamını yasaklayan bir kanun da vardı. 1861 yılında Fabrikalar Kanunu'nun zorunlu hükümlerinde dantel işlerini de kapsayacak şekilde bir genişleme oldu; aşılama yapmak için yetki, güçsüzleri koruma kanunları temsilcilerine vs. verildi, yerel kurullara at, midilli, katır, eşek ve botların kira ücretlerini belirlemek üzere yetki verildi ve yerel olarak kurulan belirli kurumlar tarafından kırsal alanda su boşaltma ile sulama işleri ve sığırlara su temin etme için çevreyi vergilendirme görevini verildi. 1862 yılında kadınların ve çocukların açık havada beyazlatma işlerinde çalışmasını kısıtlayan bir kanun; tek bir maden kuyusuna veya belirlenenden daha az yer ayrılan maden kuyularına sahip kömür ocaklarını yasaya aykırı ilan eden bir kanun ve ayrıca Milli Eğitim Konseyi'ne fiyatı Devlet Hazinesi tarafından belirlenecek bir Farmakope basması için özel hak veren bir kanun yürürlüğe kondu. 1863 yılında zorunlu aşılama İskoçya ve İrlanda'yı da kapsayacak şekilde genişletildi; belirli kurullara yerel kurdan geri ödenebilir borç alma, kullanma ve bunları yapılan işten elde edilecek kazançla ödeme izni verildi; kasaba yetkililerine ihmal edilmiş dekoratif alanları satın alma ve yerli halka verdikleri hizmet karşılığında ödeme yapma yetkisi verildi; belirli saatler arasında çalışan kişilerin minimum yaşını belirlemenin yanında, belirli aralıklarla badana, boya yapıldığında üç kat boyama ve en az altı ayda bir kez sıcak su ve sabunla temizlik yapılacağını bildiren Fırınlar Yönetmeliği Kanunu çıktı; ayrıca sulh hâkimine müfettişin önüne getirdiği gıdanın sağlığa yararlı veya zararlı olduğuna karar verme yetkisi veren bir kanun daha çıkarıldı.

Fakat yalnızca son zamanlarda oluşturulan zorunlu mevzuata bakmak konuyu tam olarak anlamak için yeterli olmayacaktır. Bunların yanında, neyin savunulduğuna ve hangisinin alan olarak daha geniş ve karakter olarak da daha sert olma tehdidi bulunduğuna bakmalıyız. Son yıllarda sözde en ileri liberallerden olan ve hükümetin endüstriyel meskenleri geliştirme planlarını küçümseyen ve ayrıca küçük ev sahipleri, arazi sahipleri ve vergi mükellefleri üzerinde geçerli zorlama uygulanması için savaşan bir kabine bakanımız oldu. Seçmenlerine seslenirken barışsever toplumların ve dini kurumların fakirlere yardım etmek için gerçekleştirdiği faaliyetler hakkında küçümseyerek konuşan ve "bu ülkenin bütün insanları bu işi kendi işleri

gibi görmelidir," diyen, yani daha geniş hükümet tedbiri isteyen başka bir kabine bakanımız daha oldu. Yine, yerel çoğunluklara belirli malların değiş tokuş özgürlüğünü engelleme yetkisi vererek ciddiyeti güçlendirmek amacıyla her sene başarı artışını hedefleyen büyük ve güçlü bir kurumu yöneten radikal bir milletvekilimiz de var. Fabrikalar Kanunu'nun art arda genişletilmesiyle daha da genelleştirilen belirli sınıfların iş saatleri düzenlemesinin şimdi daha da genel hale getirilme ihtimali var; dükkânlardaki bütün çalışanları bu tür bir yönetmelik altına almayı planlayan bir tasarı mevcut. Eğitimin herkes için ücretsiz (başka bir deyişle, vergi destekli) yapılması ile ilgili de artan bir talep var. Okullara ücret ödenmesinin yanlış bir uygulama olduğu savunuluyor: Devlet bütün yükü üzerine almalıdır. Daha da ötesi, pek çok kişi karar verme yetkisine sahip devletin fakirlerin yanı sıra orta sınıf için de nasıl bir eğitimin iyi bir eğitim olacağına karar vermesi gerektiğini savunuyor. Bir de son zamanlarda teşvik edilen "araştırma bağışı" vardır. Zaten hükümet bu amaçla Kraliyet Derneği aracılığıyla dağıtılmak üzere her yıl toplam £4000 vermektedir. Bir de, insanların daha gençlik yıllarından güçsüz kalacakları ileriki yıllar için hazırlanmaya zorlanmaları gerektiğini söyleyen zorunlu sigorta sisteminin oluşturulmasına dair mantıklı tekliflerde bulunulmuştur.

Bu zorlayıcı yönetimin hemen yakınımızda veya uzağımızda görülen fazladan tedbirlerinin dökümü, hesabı yine de kapatmamaktadır. Genel ve yerel anlamda artan vergilendirme halini alan bu baskıya gelişigüzel dokundurmaların dışında henüz hiçbir şey yapılmamıştır. Kısmen her biri ek görevli kadrosu gerektiren ve gittikçe çoğalan bu yönetmelik kümesinin uygulama masraflarını karşılamak üzere, kısmen de yatılı okullar, ücretsiz kütüphaneler, kamu müzeleri, tuvaletler, çamaşırhaneler, dinlenme yerleri vs. gibi kamu kuruluşlarının giderlerini karşılamak amacıyla yerel kur her yıl yükseltilmektedir, çünkü genel vergilendirme eğitim ve sanat, bilim vs. bölümlerine verilen hibeler nedeniyle artmaktadır. Bunların her biri daha fazla zorlama gerektirmektedir ve vatandaşın özgürlüğünü daha da sınırlamaktadır. Her zorlamaya ek olarak ima edilen düşünce: "Şimdiye kadar kazandıklarınızın bu kısmını istediğiniz şekilde harcama özgürlüğüne sahiptiniz; bundan böyle bu kısmı harcamak için özgür olmayacaksınız; biz onu genel çıkar için harcayacağız." Bu yüzden ya doğrudan ya da dolaylı olarak, ki çoğu durumda her iki şekilde, vatandaş zorunlu mevzuatın gelişmesindeki her bir adımdan sonra önceden sahip olduğu özgürlüğün bir kısmından yoksun hale gelmektedir.

Bunlar, liberal isminde hak iddia eden ve genişletilmiş özgürlüğün savunucusu olarak kendisine liberal diyen partinin faaliyetleridir!

Partinin üyelerinin önceki bölümü sabırsızlıkla ve bu savın geçerliliğini yok edeceğini düşündüğü büyük bir hata bulmak için okuduğundan şüphem yok. "Liberalizmin yürürlükten kaldırdığı sınırlandırmaları oluşturan geçmişteki güç ile anti-liberal dediğiniz sınırlandırmaları oluşturan günümüzdeki güç arasındaki temel farkı unutuyorsunuz. İlki sorumsuz bir güçken diğerinin sorumlu bir güç olduğunu unutuyorsunuz. Liberallerin şu anki mevzuatıyla insanlar çeşitli şekillerde düzenlendiyse, onları düzenleyen kurumu insanların kendilerinin yarattığını ve eylemleri için o insanların güvencesine sahip olduğunu unutuyorsunuz," demek istiyor.

Yanıtım, bu farklılığı unutmadığım ama farklılığın büyük oranda şu anki konuyla alakasız olduğunu iddia etmeye hazırlandığım olacaktır. (…)

İlk olarak asıl konu, karışan kurumun yapısı değil, vatandaşların hayatlarına daha önce olduğundan daha çok karışılıp karışılmadığıdır. Daha basit bir durumu ele alalım. Bir işçi sendikasının üyesi diğerlerine sadece temsilci özelliğine sahip bir örgüt kurmak için katılmıştır. Çoğunluk o yönde karar verirse, kişi grev yapmaya zorlanmaktadır; zorla kabul ettirilen şartlar altında iş tasarrufunu kabul etmesi yasaklanmıştır; konulan bu yasak olmasa üstün yeteneği veya enerjisiyle elinden gelenin en iyisini yapması engellenmektedir. Uğruna örgüte katıldığı maddi çıkarlardan vazgeçmeden ve üye arkadaşlarının işkence ve belki de şiddetini üzerine çekmeden itaatsizlik edemez. Onu buna zorlayan kurum, kişinin diğer kişilerle eşit güce sahip olduğu bir yer olduğu için o kişi daha mı az zorlanmış olmaktadır?

İkinci olarak, bu benzetmenin yanlış olduğu öne sürülüp itiraz edilecekse, milli yaşam ve çıkarlarının koruyucusu olarak herkesin sosyal karışıklık cezası altında boyun eğmesi gereken bir milletin yönetici kurumunun vatandaşları üzerinde başka herhangi özel bir örgütün yönetiminde olandan çok daha fazla yetkisi olduğu için cevap şudur: Farklılığı ele alırsak verilen cevap hâlâ geçerlidir. İnsanlar özgürlüklerini özgürlüklerinden vazgeçmek için kullanıyorsa, o zaman daha mı az köle olurlar? Halk onlara baskı yapan bir kişiyi bir *plebiscite* (halk oylaması) ile seçiyorsa bu despotluk kendi eylemlerinin sonucu olduğu için özgür olmaya devam mı eder? Seçilen kişi tarafından yayınlanan zorlayıcı bildiriler, halkın kendi oylarının esas sonucu olduğu için mantıklı mı görülmelidir? Ayrıca, daha sonra kölesi olabileceği kişinin varlığına bir mızrak saplayan Doğu Afrikalının sahibini özgürce seçtiği için hâlâ özgürlüğe sahip olduğu söylenebilir mi?

Son olarak, herhangi biri, elbette kızgınlık belirtileri olmadan olmaz, bu düşünceyi reddedip insanların sorumsuz tek bir yöneticinin kalıcı olarak seçildiği hükümetle yetkili temsilci bir kurumun belirlenip belirli zamanlarda yeniden seçildiği sistemle arasındaki ilişki arasında gerçek bir paralellik

olmadığını söylerse, o zaman çoğu insanı hayrete düşürecek esas cevap, yani aslında tamamen düzene karşı bir cevap gelir. Bu cevap şöyledir: "Birçok insan tarafından seçilen kurumun" yetkisi bir kraliyetin yetkisinden daha sınırlı bir yetki olarak görülemediği ve geçmişte gerçek liberalizmin bir kraliyetin sınırsız yetki varsayımı tartışması gibi günümüzün gerçek liberalizmi de sınırsız parlamenter yetki varsayımını tartışacağı için, bu çok sınırlandırıcı yasalar "birçok insan tarafından seçilen bir kurumdan geldiğine" dayanarak korunamaz.

* Herbert Spencer, *The Man versus The State*, New York: Mitchell Kennerley, 1916, s. 7-8, 10-12, 15-18, 21-25.

3. Rerum Novarum (Yeni Şeyler Hakkında)*

Papa XIII. Leo

Kendinden öncekiler çoğunlukla sert kınamalarla *(Hatalar Dizini*'nde olduğu gibi) uğraşmışken IX. Pius'un vefatından sonra 1878 yılında Papa XIII. Leo olan Vincent Pecci (1810-1903), modern sorunlara yönelik yapıcı çözümler aramıştır. Leo, 1840'lı yıllarda Avrupa kıtasının en fazla sanayileşmiş ülkesi olan Belçika'da Papal Nuncio (Papalık Elçisi) olarak görev yapmıştır. İlk kez o zamanlar endüstriyel sorunlarla ilgilenmeye başlamıştır. Modern zamanların en uzunlarından biri olan papalık dönemi (1878-1903) birçok çekişmeli konuyla uğraşan ve daha sonra Avrupa'yı çalkalayan, Papalık tarafından piskoposlara yollanan genelgelerin ortaya çıkışına tanık olmuştur. Bunların en ünlüsü, 1891 yılında basılmış olan *Yeni Şeyler Hakkında* (Rerum Novarum) adlı genelgede "Sermaye ve İşgücü Hakları ve Görevleri Üzerine" görüşlerini belirtmiştir. Bu genelgede Papa, Aziz Thomas Aquinas'ın hukuk ve devlet hakkındaki görüşlerinden yararlanmıştır.

Katolik Kilisesi Sosyal Değişim Sorununu Nasıl Çözebilir?

Devrimsel değişim tutkusu bir kere canlandı mı, bu tutku önünde sonunda değişim isteğinin politik katmandan ilgili ekonomi alanına geçişini izlemek zorundaydı. Aslında sanayideki yeni gelişmeler, yeni yollarda karşımıza çıkan yeni teknikler, işveren ve çalışan arasındaki ilişkileri değiştirdi; çok az insanın büyük bir servete sahip olması ve kitlelerdeki fakirlik, birliğin birbirleriyle daha yakın bağ kurmasının yanı sıra işçiler cephesinde özgüveni artırdı; bütün bunlara ek olarak, ahlaki bozulma, çatışmanın başlamasına sebep oldu.

Bu çatışmanın içindeki sorunların ciddiyeti, bilgelerin yeteneklerini, mantıklı ve tecrübelilerin tartışmalarını, insanların toplantılarını, kanun yapıcıların hükmünü ve yöneticilerin müzakerelerini meşgul ederek insanların akıllarını endişeli bir bekleyişle meşgul etmesinden ve böylece başka hiçbir konunun insanların ilgisini daha fazla çekmemesinden açıkça anlaşılmaktadır.

Bu yüzden, Saygıdeğer Kardeşlerim, önümüzdeki Kilise ve genel refah sebeplerine bağlı olarak politik güç, insan özgürlüğü, Devletlerin Hıristiyan anayasaları ve aynı içeriğe sahip diğer konular üzerine, hatalı fikirleri çürütmek için uygun görünen Genelgeleri yayınladığımız durumlardaki geleneğimizi takip ederek şu an da aynı sebeplerden işçilerin durumu üzerine de aynısını yapmamız gerektiğinin akla yatkın olduğunu düşündük. Bu konuya bazen birkaç defa değindik. Fakat bu genelgede bizim Papalık ofisimizin bilinçliliği, ilkelerin ışık altında göze çarpması ve böylece anlaşmazlığın doğruluk ve eşitliğin gerektirdiği gibi sona ermesi amacıyla bütün sorunu ayrıntılarıyla ele almamız için bizi uyarmaktadır.

Sorun, çözülmesi zor bir sorundur ve tehlikeleri de vardır. Aslında maddi şeyleri sağlayan zenginlerle işgücünü sağlayan fakirlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde kısıtlanmaları gereken hakların ve görevlerin sınırlarını belirlemek zordur. Anlaşmazlık, doğruluk çeşitli yerlerde saptırıldığı ve kitleleri kışkırtmak için kavgacı ve düzenbaz kişiler tarafından değiştirildiği için gerçekten tehlikelidir.

Buna karşın, büyük çoğunluğu haksız yere acınacak ve berbat şartlarda yaşadığı için fakirlerle hızlı ve uygun bir şekilde ilgilenilmesi gerektiğini görüyoruz ve bu konuda mutabıkız.

Geçen yüzyılda eski esnaf loncaları ortadan kaldırıldıktan sonra, yerlerine hiçbir koruma koyulmamıştır ve kamu kuruluşları ile mevzuat, geleneksel din öğretiminden kurtulduğunda günümüzün işçilerinin her birinin yalnız ve savunmasız olarak işverenlerin zalimliğine ve rakiplerin dizginlenemez açgözlülüğüne teslim olduğu ortaya çıkmıştır. Kilise tarafından sık sık kınansa da para canlısı ve doyumsuz kişiler tarafından başka şekillerde uygulanan, insanı yiyip bitiren faizcilik, kötülüğü artırmıştır ve buna ek olarak, bütün mal ticaretinin yanında bütün üretim süreci, birkaç zenginin ve aşırı zenginin hiçbir şeyi olmayan sayısız işçi kitleleri üzerine kölelik sistemini yayması için neredeyse tamamen birkaç kişinin gücüne verilmiştir.

Bu kötülüğe çare bulmak için fakirin zengine duyduğu kıskançlığı harekete geçiren sosyalistler, malların özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasının ve onun yerine bireylerin mallarının herkesin ortak malı yapılmasının, ayrıca bir belediyeye başkanlık eden veya bir devleti yöneten kişilerin bu mal-

ların yöneticileri gibi hareket etmesinin gerektiğini ileri sürmektedir. Özel mülkiyetin özel kişilerden topluma aktarılmasıyla serveti ve kârları vatandaşlar arasında eşit bir şekilde bölerek şu anki kötülüğe çare bulabileceklerini savunmaktadırlar.

Fakat programları bu anlaşmazlığa son vermek için hiç uygun değildir, bu yüzden de aslında işçilerin kendilerine zarar vermektedir. Ayrıca, bu program oldukça adaletsizdir, çünkü meşru sahiplerin haklarını ihlal etmekte, devletin işlevlerini saptırmakta ve hükümetleri son derece büyük bir karışıklığın ortasına atmaktadır.

Açıktır ki maaşlı mesleklerde çalışanların işgücünü üzerine almasının asıl sebebi ve aynı zamanda işçilerin hemen baktıkları amaç, mülkü kendileri için temin etmek ve kişisel hak sayesinde kendilerininmiş gibi elde tutmaktır. İşçi, enerjisini ve işgücünü bir başkası için kullandığında, bunu geçim için gerekli olan araçları elde etme amacıyla yapmaktadır. Yapılan işin karşılığında sadece kendi ücretini talep etmek için değil, ayrıca bu ücreti istediği şekilde harcamak için de haklarını sonuna kadar kullanmak ister. Bu yüzden giderlerini kısarak bir şeyler biriktirirse ve birikimlerini tutumunun meyvelerini daha güvende tutmak için bir parça toprağa yatırırsa, edinilen bu tür bir mülk çalışarak kazandığı aylığının farklı bir şeklinden başka bir şey değildir; buna bağlı olarak işçinin aldığı toprak, esasen işgücüyle kazandığı aylık gibi tamamen kendi kontrolü altındadır. Açıkça görüldüğü üzere, menkul ve gayrimenkul malların sahipliğinin gerektirdiği budur. Bu yüzden, sosyalistler özel kişilerin mallarını bütünüyle topluma aktarmaya çalıştığı için ücretli çalışanları daha kötü duruma getirmektedirler, çünkü aylığı bırakma özgürlüğünü yok ederek mülklerini artırma ve avantajları kendileri için güvence altına alma umudunu ve fırsatını ellerinden almaktadırlar.

Daha hayati öneme sahip olan şey ise, sosyalistlerin adalet kavramı ile çelişen bir çözüm sunmalarıdır, çünkü doğa insanoğluna nesnelere özel olarak sahip olma hakkı vermektedir.

Leo, sosyalizme karşı, aile yapısına dayanarak başka bir görüş daha ileri sürmektedir:

Bir ailenin babasının, çocuklarının hayatın bütün gerekliliklerine sahip olduğunu görmesi doğanın en kutsal kurallarından bir tanesidir ve doğa bile aslında bir anlamda onun kişiliğini devam ettiren çocuklarına hayatın belirsizlikleri içinde acımasız talihe karşı düzgün bir şekilde koruma sağlaması için babayı teşvik eder. Elbette bunu, çocuklarına miras yoluyla geçecek verimli mallara sahip olmaktan daha iyi bir yolla gerçekleştiremez. Önceden de belirtildiği gibi, devlet gibi aile de kelimenin en katı anlamında benzer

sebeplerle bir toplumdur ve aile de kendi yetkilisi tarafından yani ailenin babası tarafından *yönetilir*. Bu sebeple, birincil amacın belirlediği sınırların gözetildiğini varsayarak aile, korunması ve adil özgürlüğü için gerekli şeyleri seçme ve kullanma anlamında elbette haklara, en azından sivil toplumun sahip olduklarıyla eşit haklara sahiptir. (…)

Bu yüzden, sivil gücün keyfi olarak ailenin özeline girmesini istemek çok büyük ve zararlı bir hatadır. Eğer bir aile çok büyük zorluk içindeyse, hiçbir planı yoksa ve kendine bile yararı yoksa ailenin her bir bireyi toplumun bir parçası olduğu için bu sıkıntıya kamu yardımıyla çare bulmak doğrudur. Benzer şekilde aile sınırları içinde karşılıklı hakların ciddi şekilde ihlal edildiği bir yer varsa, kamu makamı her kişiye hakkını geri vermelidir, çünkü bu, vatandaşların haklarını gasp etmek değil, adil ve gereken özenle bu hakları korumak ve kabul etmektir. Kamu olaylarından sorumlu kişiler burada durmalıdır; doğa onların bu sınırdan öteye geçmesine izin vermez. Babalık yetkisi devlet tarafından kaldırılamayacak veya alınamayacak bir yetkidir. Çünkü bu, kişinin kendi hayatıyla ortak aynı kökene sahiptir. "Çocuklar babalarının bir parçasıdır" ve babanın kişiliğinin bir tür uzantısı gibidir ve doğruyu söylemek gerekirse kendilerinden dolayı değil, dünyaya geldikleri aile topluluğundaki ortam aracılığıyla sivil topluma girer ve topluma katılırlar. Yine aynı sebepten, bu çocuklar "doğaları gereği babalarının bir parçasıdır, (…) özgür iradelerini kullanmaya başlamadan önce ebeveynlerinin nezaretindedir". Sosyalistler ebeveynlerin bakımını önemsemedikleri ve onun yerine devleti koydukları için doğal adalete karşı davranır ve aile yapısını yok eder.

Adaletsizlik dışında, kargaşa ve düzensizliğin bütün sınıflarda ne elde edeceği ve acı ve nefret uyandırıcı bir vatandaş köleliğinin nasıl sonuçlanacağı oldukça açıktır! Kapı, karşılıklı kıskançlık, kötüleme ve ihtilafa açılacaktır. Bireylerin yaratıcılığına ve yeteneğine verilen teşvikler ortadan kaldırılacaksa, servetin kendi kaynakları kuruyacaktır ve sosyalistlerin hayali olan eşitlik, gerçekte fark gözetmeksizin herkes için tek tip sefalet ve ahlaksızlık dışında hiçbir şey getirmeyecektir.

Bu düşüncelerin hepsinden, sosyalizmin bütün mülkiyeti kamu malı haline getiren temel ilkesinin kesinlikle reddedilmesi gerektiği anlaşılmaktadır, çünkü yardım etmeye çalışanların kendileri, bireylerin doğal haklarına karşı gelmektedir ve devletin işlevleriyle kamu huzurunu kargaşanın içine atmaktadır. Önceden belirtildiği üzere, kitlelere yardım etmeye çalışırken bu ilkenin öncelikle bir temel olarak düşünüleceğini, yani özel mülkiyetin bozulmamış olarak korunması gerektiğini göz önünde bulundurun.

Leo, daha sonra eşitsizliğin altında yatan nedenin doğa olduğunu ve ıstırabın doğuştan gelen ilk günah olması sebebiyle kaçınılmaz olduğunu öne sürer; sınıf savaşını kınayarak şöyle devam eder:

Tartıştığımız sorun ile ilgili olarak, doğanın zengin ve fakiri amansız bir savaşta birbirleriyle acımasızca kavga etsinler diye kurgulaması gibi, bir toplumdaki sınıfın kendiliğinden diğer sınıfa düşman olmasını doğal karşılamak çok büyük bir hatadır. Bunu sorgulamak nefret uyandırıcıdır ve tam karşıtının doğru olduğu gerçektir, çünkü insan vücudunda olduğu gibi, farklı kısımlar birbirleriyle uyumlu hareket etmektedir, bu nedenle, parçaların yaratılışı ve insan görünüşündeki simetri denilen oran ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde, doğa devletin durumu için bahsedilen iki sınıfın birbirleriyle uyumlu bir şekilde anlaşmasını ve birbirleriyle eşit şekilde dengelenmiş emsaller oluşturmalarını emretmektedir. Her biri diğerine ihtiyaç duymaktadır: Ne sermaye işgücü olmadan ne de işgücü sermaye olmadan yapabilir. Uyum, olaylarda güzelliği ve düzeni sağlamaktadır. Bu durumun tam aksine, sonu gelmez anlaşmazlıktan barbar zalimliğin eşlik ettiği düzensizlik ortaya çıkmak zorundadır. Fakat anlaşmazlığa son vermek ve kökünü kurutmak için Hıristiyan kurumları devasa ve çeşitli güçlere sahiptir.

Her şeyden önce, Kilise'nin yorumlayıcı ve koruyucusu olduğu dini öğreti ve uygulamalar, toplumun iki sınıfına karşılıklı görevlerini, özellikle de adaletten gelen görevlerini anımsatarak zengin ve fakiri en üstün şekilde bir araya getirebilir ve birleştirebilir.

Bu görevler arasında birazdan sıralayacaklarım fakirleri ve emekçi kesimi ilgilendirmektedir: Gönüllü olarak ve adil bir şekilde karar verilen her türlü işi tamamen ve özenle yerine getirmek; hiçbir şekilde mülkiyete veya işverenlere zarar vermemek; kendi çıkarlarını korurken şiddetten kaçınmak ve asla isyan etmemek; abartılmış umutları kurnazca sunan ve büyük sözler veren ve genellikle beyhude pişmanlıklar ve servetin yok edilmesiyle sonuçlanan bir yola sokan ahlaksız insanlarla arkadaşlık etmemek.

Birazdan sıralayacağım görevler ise zenginleri ve işverenleri ilgilendirmektedir: İşçilere köle gibi davranılmamalıdır; adalet duygusu insan onuruna saygı gösterilmesini, Hıristiyanlığın özelliği dediğimiz gibi yüceltilmesini talep etmektedir. Doğal mantığa ve Hıristiyan felsefesine kulak verirsek, maaşlı işler insan için bir utanç kaynağı değildir, aksine, kişiye hayatını devam ettirebilmesi için onurlu yollar sağlaması sebebiyle bir saygı işaretidir. Fakat insanları kazanç aracı olarak kullanmak ve kas ve enerji değerleri dışında onlara hiçbir değer vermemek utanç verici ve insanlık dışıdır. Aynı şekilde, işçilerin dini ilgilerine ve ruhsal refahlarına gereken dikkatin gösterilmesi istenmektedir. Bu nedenle, işçilerin dini zorunluluklarını yerine getirmesi

için yeterli sürelere sahip olmasını sağlamak, hiç kimseyi ayartıcı etkilerin ve günahın cazibesine maruz bırakmamak ve hiçbir şekilde kişiyi ailesinin bakım sorumluluğundan, ayrıca tutumluluktan soğutmamak işverenin görevidir. Benzer şekilde, gücün yettiğinden fazla iş yükü veya işçinin yaş ve cinsiyetine uymayan iş türleri dayatılmamalıdır.

İşverenlerin en önemli görevleri arasında öncelikli olanı, her işçiye adilce hakkı olanı vermektir. Elbette adil bir ödeme sistemi kurmak için birçok etken göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat genel olarak zenginler ve işverenler, ne insani ne de ilahi hiçbir kanunun, kendi çıkarları için düşkünlere ve biçarelere baskı yapmalarına veya diğerinin üzerinden kâr elde etmelerine izin vermediğini hatırlamalıdır. Kişiyi hak ettiği ücreti almasına engel olarak aldatmak, büyük bir suçtur. (…)

Son olarak, zenginler dini açıdan her şekilde zorlama, dolandırıcılık veya tefecilik yoluyla işçilerin birikimlerine zarar vermekten kaçınmalıdır; tam aksine, bu sebeple işçiler adaletsizlik ve şiddete karşı yeterince korunmadığında zaten az olan mülkleri daha da kutsal sayılmalıdır. Bahsettiğimiz kanunların sadece gözetilmesi, anlaşmazlığın acısını ve sebeplerini ortadan kaldıramaz mı? (...)

Talihin gülmediği insanlara Kilise, hâkim olarak Tanrı'nın önünde fakirliğin utanç olmadığını ve kimsenin emeğiyle geçindiği için utanmaması gerektiğini öğretti. İnsanların selameti için "zenginken fakirleşen" İsa da bunu hem olgu hem de hareketleriyle doğruladı ve Tanrı'nın oğlu ve Tanrı'nın kendisi olmasına rağmen bir marangozun oğlu gibi görünüp öyle düşünülmek istedi; daha da ötesi, hatta hayatının büyük bölümünü marangoz olarak çalışarak geçirmeyi küçüksemedi. "Bu marangoz, Meryem'in oğlu değil mi?" Bu ilahi örneği düşünen kişiler şu gerçekleri daha kolay anlayacaktır: İnsanın gerçek haysiyeti ve mükemmelliği ahlaki yaşamında yani erdemde yatmaktadır; erdem, insanların ortak mirasıdır, hem zenginin hem de fakirin en alçakgönüllü ve en güçlüsü tarafından elde edilebilir ve ebedi mutluluk ödülü, kim olduklarına bakılmaksızın erdemin ve değerin ardından gelecektir. Ayrıca Tanrı'nın lütfu, bir sınıf olarak talihsizlere daha fazla eğilmektedir, çünkü İsa fakirlere kutsal demektedir ve çalışan veya acı içindeki herkesi, düşkünlere ve adaletsizliğin eziyet ettiği kişilere özel bir sevgiyle teselli vermek için sevgiyle kendine çağırmaktadır. Bunların gerçekleşmesiyle zenginlerin gururlu ruhu kolaylıkla dize gelecek ve dertlilerin mahzun yürekleri umutla dolacaktır; zenginler kibarlığa doğru yol alırken fakirler de taleplerinde mantıklı olmaya başlayarak doğru yolu bulacaktır. Böylece gururun sınıflar arasına koyduğu mesafe azalacak ve birbirlerinin ellerini arkadaşlık için kavrayan iki sınıfın kalplerde birleşmesi kolaylıkla gerçekleşecektir.

Hıristiyan felsefesine göre görev ve hak ekonomisi bu şekildedir. Bu ekonominin hüküm sürdüğü her sivil toplumda, bütün anlaşmazlıkların kısa sürede biteceği görülmüyor mu?

Şimdi çözümün ne kadarının devletten beklenmesi gerektiğini araştırma zamanı. Burada devlet sözünden biz, o ya da bu kişinin sahip olduğu herhangi bir hükümet şeklinden değil, doğayla uyumlu olarak mantığın gerektirdiği ve ilahi bilgelik öğretilerinin onayladığı şekli anlıyoruz.

Devlet, varlığını sürdürebilmek için genel olarak en yüksek ve en düşük seviyedeki bütün üyelerini kapsayan tek bir temel amaca sahiptir. Hiçbir şeyi olmayan işçiler, hiç şüphesiz, zenginlerle aynı haklara sahip vatandaşlardır, yani toplumun gerçek ve hayati önem taşıyan parçalarıdır; bu nedenle, aile ortamları aracılığıyla devlet oluşturulmaktadır ve bu kişilerin her kentsel alanda büyük sayılarda bulunduğunu eklemeye hiç gerek yoktur. Vatandaşların bir kısmını gözetip diğer kısmını göz ardı etmek anlamsız olacağı için idari makam hiçbir şeyi olmayan işçilerin refahı ve çıkarlarını korurken gereken özeni göstermelidir. Bu yapılmazsa herkese kendisine ait olanın verilmesini emreden adalet çiğnenecektir. Bu nedenle Aziz Thomas Aquinas bilge bir şekilde şunu demiştir: "Parça ve bütün bile bir şekilde aynı olduğu için bütüne ait olan, belirli bir yolla parçaya da aittir." Sonuç olarak, halkına iyi hizmet edebilecek yöneticilerin çeşitli ve önemli görevleri arasında öncelikli ve en önemli olanı özellikle dağıtıcı denilen bu adaleti vatandaşların her birine ve her sınıfa eşit bir şekilde korumaktır.

İstisnasız bütün vatandaşlar, bir kısmı doğal olarak tekrar bireye dönen toplam kamu mallarına katkıda bulunmak zorunda olmasına rağmen, herkes aynı miktarda ve eşit derecede katkıda bulunamaz. Hükümet şekillerinde meydana gelen değişimler ne olursa olsun, toplumun var olabilmesinin ve anlaşılabilmesinin olmazsa olmazı, vatandaşların durumları arasında bu farklılıklar olacaktır. Devlete hizmete kendini adayan, kanun yapan, adalet dağıtan ve son olarak da tavsiye ve yetkisiyle sivil ve askeri olayları yöneten kişilerin olması her zaman gereklidir. Açık olduğu üzere, bu kişiler devlette önemli roller oynamakta ve kamu yararı adına doğrudan ve en iyi şekilde çalıştıkları için ilk sıralarda yer almaktadır. Diğer taraftan, bir nevi devlet yararına işlerle uğraşan fakat biraz önce bahsedilen kişiler gibi olmayan ve aynı görevleri yerine getirmeyen fakat yine de yüksek derecede bulunan ve daha dolaylı da olsa kamu yararına hizmet eden kişiler de vardır. Elbette sosyal yarar, kişinin onu edinmesiyle daha iyi biri olabileceği niteliklere sahip olması gerektiği için büyük oranda erdem üzerine kurulmalıdır.

Fakat yine de maddi ve harici malların bolluğu, benzer şekilde iyi yapılandırılmış bir devletin niteliğidir, "hangi malın kullanılacağı erdemin uygu-

lanması için gereklidir." Bu malları üretmek için, yeteneklerini ve güçlerini ister çiftliklerde, ister fabrikalarda harcayan işçilerin işgücü en yararlı ve en gereklisidir. Ayrıca, bu anlamda enerjileri ve yeterlilikleri o kadar önemlidir ki, milletlerin servetinin, işçilerin işgücünden başka hiçbir kaynaktan gelmediği inkâr edilemez. Bu yüzden eşitlik, idari makamın işçiler için gerekli ilgiyi göstermesini emretmektedir; böylece kamu yararına yaptığı katkıdan, barınmasını, giyimini ve güvenliğini sağlayacaktır. Bu nedenle, bir şekilde işçilerin durumuna yararlı olabileceği görünen bütün bu tedbirlere ayrıcalık tanınmalıdır. Bu tür bir ilgi kimseye zarar vermez, herkese yarar sağlamak önceden belirlenmiştir, çünkü bu tür gerekli malların sağlanmasına katkıda bulunan vatandaşların sıkıntı içinde olmamaları tam anlamıyla devletin sorumluluğudur.

Söylediğimiz gibi, ne vatandaşın ne de ailelerin devlet tarafından tüketilmesi doğru değildir; bireyin ve ailenin kamu yararını tehlikeye atmadan ve kimseye zarar vermeden mümkün olduğu sürece eylem özgürlüğüne sahip olmalarına izin verilmesi doğrudur. Fakat yine de devleti yönetenler, toplumu ve onun kurucu parçalarını koruduklarını anlamalıdır: Doğa, koruma görevini, kamu refahını korumanın tek yüksek yasa olmayıp egemenliğin tek sebep ve amaç olduğu dereceye kadar egemen güce verdiği için toplumu korumalıdır. Felsefe ve Hıristiyan inancı devlet yönetiminin doğası gereği verildiği kişilere yarar sağlama amacı için değil, ona emanet edilen kişilere yarar sağlama amacında olduğunda hemfikir olduğu için kurucu parçaları korumalıdır. Yönetme gücü Tanrı'dan geldiği ve kendi yüce egemenliğinde olduğu gibi bir katılım olduğu için bütün yaradılışın yanında tek tek bütün yaratıkların refahına baba ilgisiyle bakan ilahi güç örneğine göre yönetilmelidir. Bu yüzden kamu yararını veya birey gruplarının çıkarlarını onarılamayacak veya engellenemeyecek şekilde incitecek veya tehdit edecek bir şey varsa idari makamın araya girmesi gereklidir.

Huzur ve düzenin olması, kişisel refahın yanında kamu refahı için de hayati önem taşımaktadır; aynı şekilde bütün aile yaşamının Tanrı'nın emirlerine ve doğanın ilkelerine göre yönetilmesi, dinin gözetilmesi ve geliştirilmesi, özel yaşamda ve kamu yaşamında güçlü ahlakın gelişmesi, adaletin kutsal sayılması, hiç kimsenin dokunulmazlığının bir diğeri tarafından çiğnenmemesi ve devleti destekleyen ve gerektiğinde koruyan güçlü vatandaşların yetişmesi de hayati önem taşımaktadır. Bu yüzden grevler veya toplu iş durdurmalar nedeniyle düzensizlik tehdidi ortaya çıkacak olursa, aile yaşamının doğal bağları fakirler arasında gevşerse, dini görevleri yerine getirmek için gerekli fırsat verilmemesi sebebiyle işçiler arasında din çiğnenirse, fabrikalarda cinsiyet karışımı veya diğer günah çağrılarıyla ahlak bütünlüğü

tehlikeye girerse veya işveren sınıfı adaletsiz yüklerle işçi sınıfına baskı yaparsa ya da insan kişiliğine veya insan haysiyetine uygun olmayan koşullarla onları aşağılarsa, sağlıkları aşırı iş yükü veya cinsiyet ve yaşa uygun olmayan iş yükü sebebiyle zarar görürse elbette belirli sınırlar içinde kanun gücü ve yetkisi açık bir şekilde kullanılmalıdır. Bu sınırlar kanun yardımını talep eden sebeplerle belirlenmektedir, yani kanun kötülüklere çare bulmaktan ve tehlikenin yok edilmesinden daha fazlasını üstlenmemeli, daha ileri gitmemelidir.

Burada özel öneme sahip bazı konulara özellikle değinmek iyi olacaktır. Ana nokta, özel mülkiyetin devletin egemen gücü tarafından ve devletin kanunlarının güçlü duvarları aracılığıyla korunması gerektiğidir. Özellikle de tutkunun günümüzdeki büyük alevlenmesi göz önünde alınacak olursa, kitleler ahlaki zorunluluklarının sınırları içinde tutulmalıdır. Adalet daha iyi şeyler için çabalamamıza karşı çıkmazken, herkes için diğerine ait olanı almayı ve anlamsız bir eşitlik adına diğerlerinin mülkiyetine zorla el koymayı yasaklamaktadır; kamu yararı çıkarının kendisi de buna izin vermemektedir. Çalışan insanların çoğu, kesinlikle kimseye yanlış yapmadan dürüst emekleriyle kendileri için daha iyi koşullar sağlamayı tercih etmektedir. Fakat yine de kötü fikirler aşılanmış, devrim isteğiyle tutuşan, düzensizliği körüklemek ve şiddeti fitillemek için her yolu deneyen birçok kişi vardır. Bu nedenle, devletin yetkisi araya girmeli ve bu tür rahatsızlıklar verenlere sınırlama koyarak işçilerin ahlaklarını diğerlerinin çarpık değerlerinden ve meşru mal sahiplerini yağma tehlikesinden korumalıdır.

Çok uzun ve zorlu olan işgücü ve ödemenin yetersiz olduğu inancı, işçilere sık sık grev yapma ve boşa zaman harcama için gerekçeler sunmaktadır. Devamlı ve ciddi olan bu kötülüğe, idari makam tarafından çözüm bulunmalıdır, çünkü işin böyle sekteye uğraması sadece işverenleri ve işçileri hasara uğratmaz, ayrıca devletin ticaretine ve genel çıkarlarına da zarar verir ve genellikle şiddet ve isyana yakın olduğu için kamu huzurunu tehlikeye atar. Bu bakımdan, kanun yetkisinin kötülüğü beklemesi ve işverenler ve işçiler arasındaki çekişmeyi artırma olasılığı olan sebepleri erkenden ortadan kaldırarak kötülüğün başlamasını tamamen engellemesi daha etkili ve faydalıdır.

Aynı şekilde, işçinin durumu göz önüne alınırsa, iç huzuru başta olmak üzere devlet gücünün koruması gereken birçok şey vardır. Ölümlü hayat ne kadar iyi ve arzu edilir olsa da doğmamızın esas amacı o değildir; o, sadece ruhun yaşamını gerçeklik bilgisi ve iyiye duyulan aşk aracılığıyla mükemmelleştirmek için tek yol ve bir aracıdır. Ruh, Tanrı'nın açık görünüşünü ve benzerliğini taşımaktadır ve ruhun içinde, ortamı aracılığıyla insanoğluna altındaki bütün yaratılmış doğaya hükmetmeyi ve bütün toprakların ve deniz-

lerin kendi çıkarlarına hizmet etmesini sağlamayı teklif eden egemenlik bulunmaktadır. Hiç kimse cezasız kalarak, Tanrı'nın saygıyla yaklaştığı insanlık haysiyetini çiğneyemez ya da Cennet'teki ebedi yaşamla uyumlu olan kusursuzluk seviyesine giden yolu zorlayamaz. Daha da ötesi, bu bağlamda bir kişi kendi özgür iradesiyle bile kendine doğasına uymayan bir şekilde davranılmasına izin veremez ve ruhunun köleleştirilmesi acısını çekemez; çünkü burada, kişinin sahip olduğu haklarla ilgili değil, Tanrı'ya borçlu olunan ve dini olarak gözetilmesi gereken görevler ile ilgili sorular bulunmaktadır.

Bu nedenle, pazar günleri ve kutsal ibadet günlerinde işe ara vermek gerekmektedir. Fakat hiç kimse bu durumu boş vakte gösterilen büyük bir hoşgörü olarak ve hatta çoğunun arzuladığı gibi ahlaksızlığı teşvik eden ve müsrifçe para harcamayı destekleyen bir iş arası gibi, görmesin; bu sadece işten din tarafından kutsal kılınan bir uzaklaşmadır. Bu istirahat, dinle birlikte insanı günlük yaşamın zorluklarından uzaklaştırmak ilahi güzellikler hakkında düşünmesini ve ebedi Tanrı'ya bağlılıklarını göstermelerini öğütlemek için verilmiştir. Pazar günleri ve kutsal ibadet günlerinde yapılması gereken istirahatın doğası ve sebebi budur ve Tanrı aynı durumu Eski Ahit'te özel bir kuralla emretmiştir: "Sebt gününü kutsal kılmayı unutma" ve kendisi bizzat kendi eylemleriyle, yani insanı yarattıktan hemen sonraki gizemli istirahatıyla bunu öğretmiştir: "Yaptığı işten sonra yedinci gün istirahat etti."

Maddi ve fiziksel malların korunmasıyla ilgili olarak her şeyden önce ezilen işçiler, insanoğlunu kâr aracı olarak aşırı şekilde kullanan açgözlü insanların acımasızlığından kurtarılmalıdır. Elbette ne adalet ne de insanlık, ruhun aşırı çalışmaktan donuklaştığı ve bununla birlikte vücudun yorgunluktan bitap düştüğü böylesi bir zorlamaya göz yummaz. Bir kişinin çalışma enerjisi, bütün doğası gibi, ötesine gidemediği belirli sınırlarla çevrelenmiştir. Bu, aslında kişinin düzenli aralıklarla işe ara vermesi ve dinlenmesi şartıyla egzersiz ile geliştirilmiştir. Bu nedenle, günlük iş bakımından insan gücünün izin verdiği sınırların ötesine geçmemek için özen gösterilmesi gerekmektedir. İşin değişen doğasına, zaman ve yer şartlarına ve işçilerin kendi fiziksel şartlarına dayanarak dinlenme aralarının uzunluğuna karar verilmelidir. Topraktan taş çıkaran veya demir, bakır ya da diğer yeraltı madenlerini çıkaranların işleri zorlu ve sağlık için daha zararlı olduğu için bu işte çalışan kişilerin çalışma saatleri bu duruma uygun olarak kısaltılmalıdır. Yapılan bir işe yılın bir mevsiminde dayanması kolayken diğer mevsimde hiç dayanılamadığı veya çok zorluk çekildiği için mevsimler de göz önünde bulundurulmalıdır.

Son olarak, bir kadından veya bir çocuktan güçlü bir yetişkinin yapabileceklerini veya yapmaya gönüllü olacaklarını talep etmek doğru değildir. Ço-

cuklara gelince, fabrikanın çocukların yaşı fiziksel, zihinsel ve ahlaki güçlerini yeteri kadar olgunlaştırmadan önce istihdam etmemesine özel özen gösterilmelidir. Baharda yeşeren otlar gibi çocuklukta tomurcuklanan güç de zamanından önce sert muameleyle ezildiği için bu şartlar altında çocuğun eğitimi önce gelmelidir. Aynı şekilde, belirli meslekler, doğaları gereği ev işlerine ve çocukların eğitimi ve ailenin refahını temin etmeye yatkın olan kadınlar için daha az uygundur.

* "Papa XIII. Leo'nun Genelge Mektubu", *American Catholic Quarterly Review*, XVI, Temmuz, 1891, s.529-557.

4. Evrimsel Sosyalizm*

Eduard Bernstein

Eduard Bernstein (1850-1932) "revizyonist sosyalizminin" önderidir. Genç yaşta Alman Sosyalist Partisi'ne katılmış ve Bismarck'ın Anti Sosyalist Yasası (1878) döneminde Londra'ya sürgün edilmiştir. Fabian Topluluğu'nun pragmatik ve esnek sosyalistleriyle olan temasları Alman Sosyal Demokrasisi'nin katı dogmalarının çoğunu ve daha genel olarak Karl Marx'ın felsefi sistemini sorgulamasına sebep olmuştur. 1898 yılında, içinde sosyalist partiler için taktik tavsiyelerinin yanı sıra Marx'ın birçok tahmininde yanıldığını öne sürdüğü *Sosyalizmin Sorunları [Probleme des Sozialismus]* isimli kitabını çıkarmıştır. Bernstein'ın kitabı "sosyalizme ihanet" olarak algılanıp şiddetli bir şekilde kınanmıştır; bu suçlamaya 1898 yılındaki Alman Sosyal Demokratik Kongresi'ne yönelik yazdığı aşağıdaki mektubunda cevap vermiştir.

Sosyalist Demokrasi ve Refah Mevzuatının Genişletilmesi Hareketinin Kapitalizm Altında Göstergeleri Nelerdir?

Bilimsel eserlerimden yapılan pratik çıkarımın proletarya tarafından ekonomik ve politik anlamda düzenlenmiş politik gücün zaptını terk etme anlamına geldiği görüşü sürdürülmektedir. Bu, doğruluğunu tamamen reddettiğim, son derece keyfi bir çıkarımdır.

Burjuva ekonomisinin kısa süre içinde yıkılacağını ummaya ve sosyal demokrasinin taktiklerini bu varsayıma uyarlamak amacıyla yakın ve büyük bir sosyal felaket beklentisi tarafından kışkırtılması fikrine karşı duruyorum. Bu karşıtlığı kesinlikle sürdürüyorum.

Bu felaket teorisinin yandaşları teorilerini özellikle Komünist Manifesto'nun sonuçlarına dayandırmaktadır. Bu, her yönüyle bir hatadır.

Komünist Manifesto'nun modern toplumun evrimine ilişkin ileri sürdüğü teori, bu evrimin genel yönelimlerini nitelendirdiği kadarıyla doğruydu. Fakat birçok belirli çıkarımda, her şeyden önce evrimin ne kadar zaman alacağı konusunda yanılmıştı. Sonuncusu Marx'ın *Manifesto*'daki ortak yazarı Friedrich Engels tarafından *Fransa'da Sınıf Savaşımları*[14] kitabının önsözünde açıkça onaylanmıştı. Sosyal evrim varsayılandan çok daha fazla zaman alırsa yeni *şekiller* alması, öngörülmemiş ve o zaman da öngörülemeyecek şekillere yol göstermesi gerektiği açıktır.

Sosyal koşullar, *Manifesto*'da belirtildiği gibi, olayların ve sınıfların bunca güçlü bir direnişi haline gelmemiştir. Bunu kendimizden saklamaya çalışmak sadece faydasız değildir, ayrıca en büyük ahmaklıktır. Hamil sınıf üyelerinin sayısı daha az değil, aksine daha fazladır. Sosyal servetteki büyük artışa fazla sayıdaki kapitalistlerin azalan sayısı değil, her derecede sayısı artan kapitalistler eşlik etmiştir. Orta sınıflar niteliklerini değiştirir fakat sosyal yelpazedeki yerlerini korurlar.

Üretici sanayideki yoğunlaşma, eşit bir bütünlükte ve eşit bir oranda bütün bölümlerinde bugün bile başarılamamaktadır. Üretimin birçok dalında sosyalist toplum eleştirmeninin öngörülerini kesinlikle haklı çıkarmaktadır fakat diğer dallarda bugün bile gerilerinde kalmaktadır. Tarım alanına yoğunlaşma süreci daha da yavaş ilerlemektedir. Ticari istatistikler, büyüklük bakımından girişimcilerin oldukça ayrıntılı bir değerlendirmesini göstermektedir. Merdivenin hiçbir basamağı bu derecelendirmede yok olmamaktadır. Bu girişimlerin içyapılarındaki önemli değişiklikler ve aralarındaki ilişki bu gerçeği ortadan kaldıramaz.

Bütün gelişmiş ülkelerde kapitalist burjuvanın önceliklerinin adım adım demokratik örgütlere boyun eğdiğini görmekteyiz. Sosyal tepki, bunun etkisi altında ve günden güne daha da güçlenen işçi sınıflarının hareketiyle teşvik edilerek sermayenin eğilimlerini kullanmaya karşı çıkmış ve hâlâ ürkek ve zayıf bir şekilde ilerlese bile en azından var olan bir karşı hareket oluşturmuştur ve her zaman ekonomik yaşamın daha fazla bölümünü etkisi altına almaktadır. Fabrika mevzuatı, yerel hükümetin demokratikleştirilmesi, iş alanının genişletilmesi, sendikaların ve ortak ticaret sistemlerinin kanuni sınırlandırmalardan kurtarılması, idari mekânlar tarafından üstlenilen işlerdeki standart çalışma koşullarının göz önünde tutulması evrimin bu aşamasını nitelemektedir.

Fakat modern milletlerin demokratik örgütleri ne kadar çok demokratikleştirilirse büyük politik felaketlerin ihtiyaçları ve fırsatları o kadar azal-

14 1871'de basılan, *Fransa'da Sınıf Savaşımları* Marx'ın o yılın Paris Komünü'ne, Komünistlerin Paris'e kanlı bir baskınla sonuçlanan kısa süreli el koymalarına ünlü övgülerini vermektedir.

tılmaktadır. Evrimin felaket teorisine sıkı sıkı tutunan kişi bütün gücüyle yukarıda anlatılan evrime, bu teorinin mantıksal savunucularının önceden yaptığı gibi karşı koymalı ve engel olmalıdır. Politik gücün, proletaryanın eline geçmesi sadece politik bir felaket vesilesiyle mi olur? Devletin gücünün proletarya tarafından benimsenmesi ve kullanılması özellikle bütün proletarya olmayan dünyaya karşı olduğu anlamına mı gelmektedir?

Bu sorulara olumlu cevap veren kişiye iki şey hatırlatılmalıdır. 1872 yılında Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'nun yeni düzenlemesinin önsözünde Paris Komünü'nün "işçi sınıfının hazır devlet makinesinin sahibi olamayacağı ve kendi amaçları için harekete geçiremeyeceği" kanıtını ortaya koyduğunu belirtmiştir ve 1895 yılında Friedrich Engels *Sınıflar Savaşı*'nın önsözünde politik sürprizler ve "bilinçsiz kitlelerin başındaki küçük bilinçli azınlıkların devrimlerinin" zamanının sonuna geldiğini, orduyla büyük oranda bir ihtilafın sosyal demokrasinin sürekli büyümesini kontrol etme ve hatta bir müddet geri çekme aracı olduğunu, kısacası, sosyal demokrasinin meşru yollarla, gayrimeşru yollardan ve şiddet içeren devrimden daha iyi şekilde gelişeceğini ayrıntılarıyla belirtmiştir. Bu görüşe uygun olarak, partinin yeni görevinin *parlamenter eylemin yavaş propagandasıyla* devam etmek amacıyla "oylarının kesintisiz artışı için çalışmak" olması gerektiğini belirtmektedir.

Bu nedenle, sayısal örneklerin gösterdiği üzere, Engels hâlâ bir şekilde evrim sürecinin hızına olduğundan fazla değer vermiştir! İşçi sınıfları tarafından politik gücün ele geçirilmesi fikrini terk ettiğini çünkü politik devrim tarafından kesintiye uğratılan meşru yollarca güvence altına alınmış sosyal demokrasinin sürekli büyümesinden kaçınmak istediği mi söylenmelidir?

Durum bu değilse ve kişi sonuçları onaylarsa uzun bir süreliğine sosyal demokrasinin görevinin büyük bir ekonomik sarsıntı tahmininde bulunmak yerine, "işçi sınıflarını politik anlamda düzenlemek ve demokrasi olarak geliştirmek, devlette, işçi sınıflarını yükseltmek için uyarlanan bütün reformlar adına savaşmak ve demokrasi yönünde devleti dönüştürmek" olduğu açıklandığında, mantıklı olarak, gücenmemelidir.

İşçi sınıflarının devlet kontrolünü ele geçirme gerekliliğini kimse sorgulamamaktadır. Asıl nokta, sosyal felaket teorisi ile Almanya'da görülen sosyal gelişim örneğiyle ve kasabalarıyla ülkedeki işçi sınıfının şu anki gelişmiş düzeyi ile sosyal demokrasi yararına ani bir felaketin istenip istenmeyeceği sorusu arasındadır. Bunu her zaman reddettim ve yine reddediyorum çünkü bana göre ebedi başarı için büyük bir güvence sağlamak, bir çöküntünün sebep olduğu felaketin ortaya koyduğu olasılıklarda değil, sürekli ilerlemede yatmaktadır.

Milletlerin gelişimindeki önemli süreçlerin atlanamayacağına kanaat getirdiğim için en büyük değeri sosyal demokrasinin yeni görevlerine, işçilerin politik hak mücadelesine, işçilerin sanayi örgütlerinin çalışmalarının yanı sıra kendi sınıfının çıkarları için şehir ve kasabalarda çalışan işçilerin politik eylemlerine veriyorum.

Bu bakımdan, hareketin benim her şeyim olduğu ve genellikle "sosyalizmin nihai amacı" denilen şeyin aslında hiçbir şey[15] olmadığı cümlesini yazdım ve bugün yine aynı cümleyi yazıyorum. "Genellikle" kelimesi önerinin sadece "şarta bağlı" olarak anlaşılması gerektiğini göstermediyse bile sosyalist ilkelerin nihai uygulamasına ilişkin ilgisizliğini ifade edemediği ve sadece son düzenlemelerin şekline ilişkin dikkatsizliği ifade ettiği açıktı. Hiçbir zaman genel ilkelerin ötesinde geleceğe çok ilgim olmadı, geleceğin resmini sonuna kadar okuyamadım. Benim düşüncelerim ve çabalarım günümüzün ve en yakın geleceğin görevleriyle ilgili oldu ve ben kendimi sadece uygun eylem için şimdi bana verdikleri tavrın ötesindeki perspektiflerle meşgul ediyorum.

Politik gücün işçi sınıfları tarafından ele geçirilmesi, kapitalistlerin kamulaştırılması belirli amaçların ve çabaların gerçekleştirilmesi için kendi içlerinde amaç değil sadece araçtırlar. Aslında, sosyal demokrasi programı içinde taleptirler ve ben, onlara saldırmam. Başarı koşulları bakımından önceden hiçbir şey söylenemez; Biz sadece gerçekleştirilmeleri için savaşabiliriz. Fakat politik gücün ele geçirilmesi politik haklara sahip olmayı gerektirir ve Alman sosyal demokrasisinin şu an çözmesi gereken en önemli taktik sorunu bana, Alman işçi sınıflarının politik ve ekonomik haklarının genişletilmesi için en iyi yolların kullanılması gibi gelmektedir.

* Eduard Bernstein, *Evolutionary Socialism*: *A Criticism and Affirmation*, çeviri Edith Harvey, New York, B. W. Huebsch, 1999, sf. x-xvi. Viking Pres Inc.

C. DEVLET MÜDAHALESİNE DOĞRU

Birinci Dünya Savaşı çıkmadan önce Batı dünyasındaki hiçbir devlette sosyalist partiler iktidar olamadı. Ekonomik yapıları içinde, bu devletler, hükümet girişimi çoğunlukla belediye hizmetleri ve kamu hizmetleri, yol bakımının geleneksel işlevi ve bazı yerlerde de demiryolu işletmeciliğinin kısmen benzer işleviyle sınırlı olmak üzere hiç şüphesiz kapitalist kaldılar. Ekonominin her yerde rekabet, tekelci rekabet ve tam tekel karışımı olan özel sektörü, geniş bir alanda kamu sektöründen ağır bastı. Fakat laissez-faire teorisinin iktidar ve iş çevrelerinde hüküm sürdüğü On Dokuzuncu

15 Bernstein bunun için eleştirmenler tarafından acımasızca eleştirilmiştir.

yüzyılın ikinci yarısından önce "kolektivist" teori ortaya çıkmıştı. Bu teori ilk başlarda zayıf bir damladan başka bir şey değildi fakat 1914 yılına kadar artmaya, devlet düzenlemesine ve eylemine bağlı olmaya, daha titiz ve ayrıntılı bir şekilde devamlı artan ekonomik eylemlere devam etti. Devlet eyleminin bu büyümesi bütün büyük sanayi devletlerinde ideolojiden ideolojiye değil, zamandan zamana değişen hızlarda devam etti çünkü muhafazakâr monarşist Almanya'da sırayla muhafazakâr ve liberal İngiltere'de ve liberal burjuva Fransa'da sosyalist olmayan siyasetin bütün spektrumunu temsil eden hükümetler, benzer düzenleyici işlevler bütününü üstlendi. "Kolektivizm" derecesindeki farklılıklar kesinlikle var olmaya devam etti. Fakat yine de savaş arifesinde üç lider Avrupa devletinin teoride olmasa bile pratikte liberal ekonomik politikaları terk ettiğine ve modern refah devleti yaratma yoluna çoktan girdiklerine dair hiç şüphe yoktur.

Karl Polanyi'nin de gözlemlediği gibi böyle bir eğilimi temsil etmek üzere ortaya çıkan kanunlardan önce, kamuoyunda "kolektivist eğilim" diye bir şey yoktu. Çelişkili bir biçimde "*laissez-faire* bilinçli bir devlet eyleminin ürünü olmasına rağmen laissez-faire için sonradan gelen sınırlamalar birdenbire başlamıştır. *Laissez-faire* planlanmıştı; planlama planlanmamıştı."[16]

1. 1914 Öncesi

Aşağıda verilen belgeler, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'nın üç büyük sanayi devletindeki (İngiltere, Almanya ve Fransa) hükümet düzenlemesi ve denetiminin genişlemesini ve kapsamını açıklamaktadır.

*İngiltere'deki Fabrika Mevzuatı (1831)**

Pamuk atölyelerinde ve fabrikalarında gece geç saatlerde ve birçok durumda bütün gece her iki cinsiyetten çok sayıda genç insan istihdam etmek son zamanlarda uygulama haline geldiğinden ve söz konusu kişilerin sağlık ve ahlaklarını korumak üzere belirli düzenlemeler gerekli hale geldiğinden, yirmi bir yaşından küçük hiç kimsenin gece çalışmasına izin verilmemesi yasallaştırılacaktır.

Ayrıca on sekiz yaşından küçük hiç kimsenin söz konusu atölye veya fabrikalarda, pamuk bükmek, sarmak, taramak veya dokumak gibi herhangi bir iş tanımında, herhangi bir gün içinde on iki saatten fazla ve cumartesi günleri dokuz saatten fazla istihdam edilmemesi yasallaştırılacaktır.

16 Karl Polyani, *The Great Transformation* (Boston:Beacon Pres, 1957), sf.141.

Ayrıca pamuk atölyeleri veya fabrikalarında dokuz yaşını doldurana kadar hiçbir çocuğun herhangi bir işte istihdam edilmemesi yasallaştırılacaktır.

* Fabrika Kanunu, 1834; 2 Wm. IV, cap.39.

*İngiltere'deki Fabrika Mevzuatı (1833)**

Atölye ve fabrikalarda istihdam edilen birçok çocuk ve genç olduğu için ve sağlık ve eğitim araçlarına uygun olarak bakıldığında iş saatleri arzu edilenden daha uzun olduğu için atölye ve fabrikalarda istihdam edilen çocukların ve gençlerin iş saatlerinin düzenlenmesi gerektiğinden on sekiz yaşından küçük hiç kimsenin gece (…) pamuk, yün iplik, kenevir, keten, kısa yün, bez veya ipek atölyesi veya fabrikası içinde ya da onlarla ilgili yerlerde çalıştırılmasına izin verilmemesi yasallaştırılacaktır.

Ayrıca, on sekiz yaş altındaki hiç kimsenin söz konusu atölye ve fabrikalarda yukarıda sözü geçen iş tariflerinin hiçbirinde herhangi bir günde on iki saatten fazla ve herhangi bir haftada altmış dokuz saatten fazla istihdam edilmemesi yasallaştırılacaktır.

İpek imalat atölyeleri dışında herhangi bir fabrika veya atölyede dokuz yaşını doldurmamış çocukları istihdam etmenin kişiler için meşru olmaması yasallaştırılacaktır.

Bu kanunun geçmesi üzerine Kral Hazretlerinin, kendi danışmanlığı sırasında on sekiz yaş altındaki çocuk ve gençlerin istihdam edildiği fabrika ve yerlere göndermek üzere denetçi olarak Kralın İmzası güvencesiyle dört kişi ataması meşru olacaktır.

* Fabrika Kanunu, 1833;3&4 Wm. IV, cap.103.

*İngiltere'deki Fabrika Mevzuatı (1847)**

On sekiz yaşından küçük hiç kimsenin söz konusu atölye veya fabrikalarda ilk bahsedilen kanunda (yukarıya bakınız) belirlendiği gibi, bahsi geçen iş tariflerinden herhangi birinde herhangi bir günde on bir saatten fazla ve herhangi bir haftada altmış üç saatten fazla istihdam edilmeyeceği yasallaştırılacaktır.

On sekiz yaşından küçük hiç kimsenin söz konusu atölye veya fabrikalarda ilk bahsedilen kanunda belirlendiği gibi, bahsi geçen iş tariflerinde herhangi bir günde on saatten fazla ve herhangi bir haftada elli sekiz saatten fazla istihdam edilmeyeceği yasallaştırılacaktır. (…)

* Fabrika Kanunu, 1847;10&11 Vict. Cap. 29

*Fransa'da Eğitim (1833)**

Kendi başına veya komşu topluluklarla bağlantılı olarak her topluluğun, en az bir tane ilköğretim okuluna sahip olması gerekmektedir.

Olağan gelirlerin toplulukta ilköğretim okulları kurmak için yetersiz olması durumunda, belediye meclisi tarafından oylanan veya söz konusu oylamanın yokluğu durumunda kraliyet emri ile konulan özel bir vergi aracılığıyla fon sağlanabilir. (…)

Her devlet okulu için yerel bir denetleme komitesi oluşturulacaktır. (…)

* İlköğretim Kanunu, 1833, J.B. Duvergier'de, *Collection des Lois*, XXXIII, 191ff.

*Fransa'da Eğitim (1882)**

Altı ile on üç yaşları arasında her iki cinsiyetten çocuklar için ilköğretim eğitiminin ya devlet okullarında ya da aileler, babanın kendisi veya seçtiği başka biri tarafından verilmesi zorunludur.

* Eğitim Kanunu,1882, J.B. Duvergier'de, *Collection des Lois*, LXXXII, 74ff.

*İngiltere'de Eğitim (1870)**

Konaklama şartları yeterli olmayan her okul bölgesi için devlet ilköğretim okullarında söz konusu bölgede yaşayan, başka şekilde uygun ve yeterli ilköğretim eğitimi alamayacak bütün çocukların kullanacağı yeterli konaklama sağlanacaktır.

Okul, Majestelerinin denetçilerinden herhangi birinin denetlemesi için her zaman açık olacaktır.

Okul yönetim kurulu tarafından sağlanan herhangi bir okula devam eden her çocuk, okul yönetim kurulu tarafından belirlenecek haftalık bir ücret ödeyecektir fakat okul yönetim kurulu çocuğun ebeveynlerinin yoksulluk sebebiyle ücreti ödemeyeceğine inandığında söz konusu ücretin tamamını veya herhangi bir kısmını bağışlayabilir.

* İlköğretim Eğitimi Kanunu, 1870; 33&34 Vict. cap. 75.

*İngiltere'de Eğitim (1891)**

Bu kanunun uygulanmaya başlanmasından sonra parlamento tarafından sağlanan paralardan ve Eğitim Bakanlığı'nın yönetmeliklerince belirlenen

zamanlarda ve şekillerde İngiltere ve Galler'deki ilköğretim eğitimi masrafları için bağış yardımı ödenecektir.

Ücret bağışı alan, 1891 Ocak ayının ilk gününden önceki gün sona eren eğitim dönemi süresince alınan ortalama ücret oranının okula ortalama katılımı görülen çocuk sayısından her bir çocuk için yılda on Şilin'i aşmadığı okullarda, bu kanunun kapsamı dışındaki durumlarda üç yaş üstü ve on beş yaş altı çocuklardan hiçbir ücret alınmayacaktır.

* Eğitim Kanunu, 1891; 54&55 Vict. cap. 56.

*İngiltere'de Konut Yönetmeliği, (1875)**

Birçok şehir ve kasabanın çeşitli kısımları inşa edilmesi ve bunun üzerine binaların yoğun bir şekilde iskân edilmesi durumunda, oturanların ahlaki ve fiziksel refahı zarar görebileceğinden:

Ayrıca, daha önce bahsedildiği gibi, şehirlerin ve kasabaların söz konusu kısımlarında uygun aydınlatma, havalandırma ve başka uygun koşullar isteme veya diğer sebeplerden dolayı insan yerleşimi için uygun olmayan çok sayıda ev, meydan ve geçitler bulunması ve ölüme ve hastalıklara sebep olan durumlar ortaya çıkma olasılığı, bu kanun altında yerel bir makamın iyileştirme planına yetki veren, onaylayan kanun parlamento tarafından geçirildiğinde plan için gerekli olan toprakların satın alınmasına ve işçi sınıfları için konutların inşasına yönelik çabaların bu makamın görevi olacağı yasallaştırılacaktır.

Onaylayan makamın (Dışişleri Bakanı veya yerel hükümet kurulu) yerel makam ve söz konusu planlanan topraklarla veya söz konusu planların uygulanmasından zarar gören topraklarla ilgilenen kişi arasında aynı toprakların tazmin edilmesi daha önce anlaşma konusu olmadığı sürece bir aracı atamak meşrulaştırılacaktır.

* Esnaf Konutları Kanunu, 1875; 38&39 Vict. cap. 36.

*İngiltere'de Sağlık Düzenlemesi (1875)**

Her yerel makamın kendisine ait olan kanalizasyonların bakımını sürdürmesi ve işbu kanunun amaçlarına bağlı olarak bölgelerinde etkili boşaltım için gerekli olabilecek söz konusu kanalizasyonların yapımını başlatması yasallaştırılacaktır.

Her yerel makam kendine ait kanalizasyonların inşa edilmesini, kaplanmasını, havalandırılmasının sağlanmasını ve sağlığa zararlı olmayacak şe-

kilde korunmasını ve düzgün bir şekilde temizlenmesiyle boşaltılmasını sağlayacaktır.

Yakın zamanlarda yıkılan ve çöken evleri, uygun kapı ve kaplamalarla donatılmış klozet, tuvalet, bina dışı tuvalet veya kül çukuru olmadan yeniden inşa etmek yasal olmayacaktır.

Bu yasa yürürlüğe girdikten sonra inşa edilen veya yeniden inşa edilen herhangi bir kilere ayrı bir konut olarak izin vermek, orada oturmak veya oturulmasına izin vermek yasal olmayacaktır.

* Kamu Sağlığı Kanunu, 1875, 38&39 Vict. cap. 56.

*İngiltere'de Sağlık Düzenlemesi (1875)**

Gıdaların saflığının bozulmasına ilişkin şu an yürürlükte olan yasaların feshedilmesi ve gıda ve ilaçların saf ve gerçek hallerinde satılmasına ilişkin yasanın değiştirilmesi istenirken:

Bu yüzden hiç kimsenin o devlette satılması amacıyla herhangi bir yiyecek maddesine sağlığa zarar verecek boya, kimyasal madde, pudra gibi bir madde karıştırmaması yasallaştırılacaktır.

Aşağıda açıklanan amaçlar dışında hiç kimse ilacın o devlette satılması amacıyla söz konusu ilacın niteliğine veya etkisine zarar verecek boya, kimyasal madde, pudra gibi bir madde karıştırmayacaktır.

Hiç kimse, alıcı tarafından talep edilen maddenin ihtivası, maddesi ve niteliğine sahip olmayan gıda veya ilaç maddesini alıcının zarar göreceği şekilde satmayacaktır.

Hiç kimse alıcının talebiyle uyumlu bileşenlerden oluşmayan hiçbir katkılı gıdayı ve ilacı satmayacaktır.

*Gıda ve İlaç Kanunu, 1875, 38&39 Vict. cap. 63.

*Almanya'da İşçilere İş Kazası Tazminatı (1871)**

Bir demiryolunun işletimi sırasında bir kişi ölürse veya fiziksel zarar görürse demiryolu sahibi, kazanın "daha farklı sebeplere" bağlı olarak gerçekleştiğini veya ölen ya da yaralanan kişinin hatası olduğunu kanıtlayamazsa, ortaya çıkan durumdan sorumludur.

* Almanya İşveren Yükümlülüğü Kanunu, 1871; *Reichs-Gesetzblatt*, No.25, sf. 207ff

*Almanya'da İşçilere İş Kazası Tazminatı (1884)**

Bütün madenlerde, tuzlalarda, taş ocaklarında, maden kuyularında, tersanelerde, maaş veya ücretleri iki bin markı geçmediği sürece fabrikalarda ve eritme işlerindeki işçilerin yanı sıra muhtelif işlerde veya inşaattaki bütün işçiler işbu tüzüğün hükümlerine göre ilgili kazaların sonuçlarına karşı sigortalanacaktır. Sigorta fonları, bu amaç için bir dernek oluşturan işverenlerin karşılıklı işbirliğinden sağlanacaktır.

* Kaza Sigortası Kanunu, 1884, *Reichs-Gesetzblatt*, no.19, sf. 69ff.

*Almanya'da Sosyal Sigorta Planı (1883)**

Madenlerde, tuzlalarda, işleme fabrikalarında, taş ocaklarında ve maden kuyularında, fabrikalarda ve demir işlerinde demiryolları veya iç sularda buharlı gemi taşımacılığı ile ilgili muhtelif işlerde ve inşaatlarda maaşlı veya ücretli çalıştırılanların işleri, geçici değilse veya sözleşme gereği belirli veya sınırlı bir süre ya da bir haftadan daha az değilse, bu kişiler işbu tüzüğün hükümlerine göre hastalığa karşı sigortalanacaktır.

Yerel sağlık fonlarına katkılar, günlük ortalama ücretin yüzdesiyle değerlendirilecektir, böylece hesap muhtemel harcamaları karşılayabilecektir ve yedek fonların artmasını sağlayacaktır.

İşverenler, sigortalanması zorunlu olan çalışanlarının katkılarının üçte biri kadarını kendi imkânlarıyla karşılamalıdır.

* Sağlık Sigortası Kanunu, 1883; *Reichs-Gesetzblatt*, no.9, sf. 73ff.

*Almanya'da Sosyal Sigorta ve Emeklilik Planı (1889)**

Kalıcı olarak sakatlananlar ve yaşlılar için sigorta fonu devlet, işveren ve sigortalıların katkılarından sağlanacaktır.

Fon, her yıl verilen emekli aylıklarına dayanarak ve sigortalının, sigortanın zorunlu olduğu işlerden veya hizmetlerden birinde çalıştığı her hafta için işveren ve çalışanların yaptığı eşit ve sürekli katkılarla oluşturulacaktır.

Katkı payları, ücret grubuna göre belirlenecektir; böylece artan katkıların her bir grubunda, bu kurumun katkılardan talep edilen tahmini giderleri karşılanacaktır.

Kalıcı olarak sakatlananların veya yaşlıların sigorta fonu, devletlerin kararına göre ya bölgeleri içindeki yerel belediyeler için ya da bütün bölge için

kurulacak sigorta kuruluşları tarafından düzenlenecektir. Sigorta kuruluşunun kurulduğu her bölge için bir federal yetkili görevlendirilecektir.

* Sigorta Kanunu, 1889, *Reichs-Gesetzblatt*, no.13, sf. 97ff.

Fransada'da Emeklilik Planı (1910)

Sanayi ve ticarette, liberal mesleklerde ve tarımda maaşlı çalışan her iki cinsiyetten ücretli çalışanlar, devletten maaş alanlar ve sivil ve askeri emekliliğe bağlı olmayanlar ve bakanlıklar ve komünlerden maaş alanlar bu kanunun belirlediği koşullar altında yaşlılık (emeklilik) aylığından yararlanacaktır.

Yaşlılık aylığı, sigortalının zorunlu ya da isteğe bağlı ödemelerinden, işverenlerin ödediği primlerden ve devletin tahsis ettiği yaşam boyu ödenen ödenekten karşılanacaktır.

Maaşlı kişilerin zorunlu ödemeleri, işverenlerin katkıları gibi aşağıdaki dayanağa göre belirlenecektir. (…)

Maaşlı çalışanların primleri, işverenleri tarafından maaşlarından kesilecektir.

* Yaşlılık Aylığı Kanunu, 1910, J. B. Duvergier, *Collection des Lois'te*, n.s., X, 223ff.

*İngiltere Sosyal Sigorta ve Emeklilik Planı (1911)**

İşbu kanunun bu cüzü [I] kapsamında çalışan on altı yaş ve üzeri kişilerin bu kanunda belirtilen koşullara bağlı olarak kanunun bu cüzü tarafından sunulan sağlık sigortası ve hastalığın önlenmesinden yararlanma hakkına sahip olması yasallaştırılacaktır.

Bahsi geçen ticarette çalışan fakat şu an işsiz olan ve kendi durumunda şartları yerine getiren her işçinin, kanunun bu cüzündeki [II] hükümlere bağlı olarak haftalık veya belirtilen diğer aralıklarda ödeme almaya hakkı vardır.

İşbu kanun gereğinde işsizlik yardımı için gerekli miktarlar, kısmen söz konusu işçilerin işverenlerinin ödediği primlerden, kısmen de parlamento tarafından sağlanan paradan karşılanacaktır.

İstihdam edildiği fabrikadaki, atölyedeki veya diğer yerlerdeki ticari bir tartışmaya bağlı olarak iş durdurma yüzünden işini kaybeden bir işçi, iş durdurma devam ettiği sürece işsizlik parası almaktan menedilecektir. (…)

* Ulusal Sigorta Kanunu, 1911;1& 2 Geo. V cap. 55.

2. Devlet müdahalesinin gerekçelerine dair

Aşağıdaki kısa metinler, ekonomiye devlet müdahalesini, bu çerçevede yukarda özetlenen mevzuatı kısmen de olsa destekleyenlerin demeçlerinden alınmıştır. Lochner davasında Birleşik Devletler Temyiz Mahkemesi'nin (Supreme Court) çoğunluk ve azınlık kararlarından yapılan seçim, Birleşik Devletler'in sanayileşmenin yol açtığı yaşam koşullarına etkili bir şekilde hazırlanmakta neden çok geç kaldığını açıklamada yardımcı olmaktadır. (KE)

*İngilizlerin Sosyal Reform Mantığı**

Aşağıdaki metin, dindar bir aristokratın vârisi olan Lort Anthony Ashbey'in (1801-1885) 1847 Fabrika Kanunu taslağına ilişkin demecindendir. Muhafazakâr Ashley, sanayi işçilerinin korunmasını amaçlayan mevzuatın yürürlüğe girmesi için yıllarını vermiş bir siyaset adamı olarak tanınır.

… (Bu yasanın) aleyhine karar verdiğiniz gece, ölümcül bir gece olacaktır çünkü genç ve çaresiz kitlelerin ahlaki ve hatta dünyevi iyileşme umutlarını yok etmiş olacaksınız. Sizce bu, zengini fakirden ayıran ve zaten derinleşen bir uçuruma daha da derinleştirmeyecek mi? Daha refah sınıfların yükselmesi gözlemlenebilir; şimdiye kadar varlıklı kesim dışında hiç kimse tarafından elde edilemeyen sayısız zihin ve duyu lüksü daha küçük insanların da ulaşabileceği yere getirilmektedir, toplum ölçeğinde orantılı olarak yükseltilmektedir. Hem çocuk hem de yetişkin olarak çok çalıştırılan işçiler ortak çıkarların dışında tutulmaktadır. (…) Bu, elbette, sağlıksız ve korku verici bir durumdur; çelişki görülmekte, hissedilmekte ve kırgınlıklara sebep olmaktadır; İstek Evi ve Sahip Olma Evi arasındaki tarihi kan davasını canlandırmakta ve öfkelendirmektedir; mülk ve makam nefret uyandırıcı hale gelmektedir çünkü kitlelerin egemen sistem tarafından dışında tutuldukları edinimler üzerine kurulmuş gibi görünmektedirler.

***

Bence, sert zorlayıcı kanunlarla değil, büyük bir insan kitlesinde bizlerin yani zengin ve güçlülerin kamu yükünün normalden fazlasını yüklenmeye ve bu yükü mümkün olduğunca insanların omzundan almaya gönüllü olduğumuz fikrini destekleyerek, tahrik ateşini söndürmemiz ve isyanı kırmamız gerçek muhafazakâr politikayla çelişmemektedir.

Aynı kanun ile ilgili tartışmada konuşan fabrika sahibi, Liberal John Fielden'ın görüşleri de şöyledir:

Parlamento, işçinin korumasını reddederek işçinin kapitalist düzen tarafından mahvedilmesine göz yummuştur ve Yasama Meclisi görevini göz ardı etmiştir. Emeğin korunması, çalışabilenlerin sadece çalışma yeteneğine değil, çalışma yollarına da sahip olduğu anlamına gelmiştir. Gün boyunca çok çalıştırarak çalışma güçleri tamamen yok edilmiştir. En yaygın ve en günlük tecrübe on üç yaşındaki bir çocuğun yetişkin bir adamın yaptığı işi yapamayacağı konusunda herkesi ikna etmeye yeterli olmuştur.

* 1847'nin Fabrika Kanunu'nu tanıtan konuşma, Hansard Parlamento Tartışmaları, LXXXIII, 29 Ocak 1846, 393; Kraliçe'nin Konuşmasına Yanıt, *loc. cit.*, 22 Ocak 1846, 94; 1847 Fabrika Kanunu Savunması *loc. cit.* 29 Ocak 1846, 411-412.

*Sosyal Reforma Fransız Bakış Açısı**

Georges Clemenceau'nun (Georges Benjamin Clemenceau, 1841-1929, devlet adamı, hekim ve gazeteci, 1906-1909 ve tekrar 1917-1920 yılları arasında Fransız başkanıydı) sözlerinden de anlaşıldığı gibi, Fransız burjuvazinin radikal kesimi sosyal mevzuatlarının bazen hem sağ kesimden hem de sol kesimden saldırıya uğradığına şahit olmuştur.

Ekonomistler, devletin maden işçisi ile maden sahibi arasındaki ilişkilere müdahale etmeye hakkı olmadığını ileri sürmektedir. Maden sahibi kendi mülkünde evindedir. Yaşam ve organlar için belirli güvenlik önlemlerinden başka hiçbir şey talep edilemez. Fakat grev başladıktan hemen sonra daha 5 dakika önce ilişkilere müdahale hakkı olmayan devlet, maden sahiplerinin tarafında at, piyade ve ağır silah getirmek için göreve çağrılmaktadır. O zaman maden işçilerinin hiçbir hakkı kalmamakta ve hâkimler onlara karşı utanmaz bahanelerle karar vermektedir.

***

Fakat yine de sosyalist bir partiye doğru ilerleme kaydeden belirli bir radikal reformlar programı bulunmaktadır. Bunlar burjuva kesim tarafından oluşturulmaktadır fakat sosyalistler kendi tekliflerinin bazılarını uygulamak için gerekli olan bütçeye karşı oy verme tehdidinde bulunmaktadır. Yaşlılık aylıklarını ele alalım… Sosyalistler ortak amaçlarına ulaşmak için radikallerle birlikte çalışabilseydi, bu duruma kimse benden daha memnun olmazdı.

* 1906 yılındaki madenci grevlerine ilişkin beyan, H.M. Hyndman'dan alıntı, *Clemenceau*, New York, Frederick A. Stokes, 1919, sf, 194, 211.

Alman "Kolektivizmi"nin Çerçevesi

Almanya'da kapitalist sanayileşmenin işçi sınıfı üzerindeki yıkıcı etkilerini yumuşatmak amacıyla mevzuatta etkin değişiklik yapılmasına öncülük eden Otto von Bismarck, Almanya'yı birleştiren şansölye olup, kökeni itibariyle Doğu Prusya'nın gerici Junker[17] aristokrasisi mensubudur.

Elli yıldır sosyal sorunlar hakkında konuşuyoruz. Serbest girişim sihirli bir formül değildir; Devlet başarısız olduğu şeylerden de sorumlu hale gelebilir. Ben politikada *laissez-faire laissez-aller* ya da saf *Manchestertum* [Manchestercılık] ilkelerinin yani "herkese geçinip geçinmediğini görmesine izin ver", "yeteri kadar güçlü olmayan ezilir ve üzerine basılır", "sahip olana verilmeli, olmayandan ise alınmalı" ilkelerinin babacan monarşik devlette uygulanabileceğini sanmıyorum. Tam aksine zayıfların korunması için devletin yaptığı müdahaleye karşı çıkanların, destek kazanmak ve bir parti hâkimiyeti kurmak amacıyla diğerlerini bastırmak için kendi güçlerini kullanmak istedikleri şüphesine kendilerini maruz bıraktıkları düşüncesindeyim. İsterseniz buna sosyalizm deyin, umurumda değil… Çoğunluğun Hıristiyan olduğu devletimizde öğrettiğimiz din doktrinlerinin ve özellikle de birinin komşusuna göstereceği hayırseverlikle yaşlı ve mazlumlara göstereceği merhametin aşılanmış olduğunu görmek isterim.

Bismarck, İmparator I. Frederick William'ın aşağıdaki mesajı 7 Kasım 1881 tarihinde Reichstag'a *(Alman Parlamentosu) iletmesini sağlar:*

Bu yılın şubat ayında sosyal belaların çaresine sadece sosyal demokratik eylemi bastırarak değil, ayrıca işçilerin refahının olumlu yönde geliştirilmesiyle ulaşılabileceği görüşümüzü belirttik. Bu görevi yeniden Reichstag'a önermeyi en önemli görevimiz olarak görüyoruz ve süremizin sonunda hâkimiyetimizi anavatanımıza iç barış için yeni ve uzun süreli güvenceler ve ihtiyaç sahiplerine de hakları olan daha iyi güvenlik ve yardım olarak bıraktığımızı düşünebilirsek, bu sefer daha fazla tatmin duygusuyla Tanrı'nın hâkimiyetimize görünüşte bahşettiği bütün başarıları anımsamamız gerekir. Bu çabamızda bütün devlet hükümetlerinin onayını alacağımızdan ve parti konumuna bakmaksızın Reichstag'ın desteğini bulacağımızdan eminiz…

* Karl F. Reinhardt alıntı, Almanya: *2000 Yıl*, New York, Frederick Ungar Publishing Co.'da gözden geçirildi, düzeltildi, 1961, p.617; Reichtstags Müzakereleri, V, no. 1, p. 2.

---

17 1870 yılından itibaren Prusya ya da bugün bilinen haliyle Almanya'da etkisini artıran ve daha çok toprak sahipliği üzerinden siyasal güç elde eden aristokrat kökenli burjuvalar. (y.n.)

*Birleşik Devletler'de Temyiz Mahkemesi Kararıyla Laissez Faire**

1905'te ABD Temyiz Mahkemesi (Supreme Court) aldığı tarihi bir kararla fırıncıların çalışma saatlerini günde on, haftada altmış olarak saptayan yasa teklifini dörde karşı beş oyla reddetti. Yargıç Rufus Peckham'ın kaleme aldığı karara göre, fırıncıların sağlıklarını korumak için önerilen yasa tasarısı, "mantıksız, gereksiz ve bireyin iş anlaşması yapma özgürlüğüne müdahale"ydi. ABD tarihinin en tartışmalı kararlarından biri sayılan oylama, "Lochner çağı" diye adlandıran, işçi sınıfının koşullarını iyileştirmeye yönelik onlarca yasanın iptal edildiği hukuk sürecini başlattı.

Yargıç Peckham'ın görüşü:

Bu yasanın bir çalışma yasası gibi saf ve basit bir halde geçerli olup olmadığı sorusu birkaç kelimeyle ortadan kaldırılabilir. Bir fırıncının mesleğinde bir kişinin özgürlüğüne veya iş saatlerini belirleyerek serbest sözleşme hakkına müdahale etmesi için mantıklı bir sebep yoktur. Bir sınıf olarak fırıncıların diğer mesleklerdeki veya kol gücü gerektiren işlerdeki kişilerle zekâ ve kapasite açısından eşit olmadıklarında veya karar ve eylem özgürlüklerine müdahalede bulunan devletin koruyucu eli olmadan haklarını iddia edemedikleri ya da kendilerine bakamadıkları konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Hiçbir anlamda devletin koruyucusu değillerdir. Kanun, fırıncılıkla uğraşan bireyin sağlığıyla ilgili bir kanun olarak desteklenmek zorundadır. Bu durum, bu meslekle uğraşanlar dışında toplumun hiçbir kesimini etkilememektedir.

Bir fırıncının mesleğinin kendi içinde mevzuatın çalışma hakkına ve ister işveren ister çalışan olsun bireyin tarafında serbest sözleşme hakkına müdahale etmesini gerektirecek derecede sağlıksız olmadığı konusunda hiçbir şüphenin olmadığını düşünüyoruz. Neredeyse bütün mesleklerin az çok sağlığı etkilediği doğrulanabilir. Özgürlüğe yasal müdahaleyi gerektirmesi için küçük bir sağlıksızlık durumunun olası varlığından daha fazlası bulunmalıdır. İşgücünün, bakanlıklarda bile, yanında muhtemelen sağlıksızlık tohumları barındırdığı maalesef doğrudur. Fakat bu konuda hepimiz yasama çoğunluklarının elinde miyiz?

Tartışmada ayrıca fırıncıların durumunda iş saatlerinin kısıtlanmasının doğru olduğu, kişi fazla çalışmadığında daha temiz olmaya meyilli olacağı ve kişi temizse kişinin "ürün"ü de muhtemelen öyle olacağı için bu durumun işçilerin temizliğini sağladığı ileri sürülmüştür. Şu ana kadar söylenenler, bu tartışma için de aynı derecede geçerlidir. Akıl yürütmenin, bu tür bir müdahale hakkını doğrulamak için yeterli olacağını kabul etmiyoruz.

Bu durumda devlet bir bireyin her hareketinde gözlemci veya *aile babası* konumunu üstlenir. Kişinin çalışma saatleri, egzersiz saatleri, bu nedenle karakterine hükümet müdahalesi hakkı ve bu hakkın hangi dereceye kadar uygulanacağı tanınacak ve desteklenecektir. (...) Bu, bizce tamamen mantıksız ve keyfidir.

Muhalif yargıç Holmes'un karşı çıkışı:

Bu dava, ülkenin büyük bölümünün yararlanmadığı bir ekonomik teoriye dayanarak sonuçlandırılmıştır. Bu teoriyle aynı fikirde olup olmadığım sorulursa, kararımı vermeden önce daha fazla ve daha uzun çalışmayı isterim. Fakat bunun benim görevim olduğunu düşünmüyorum çünkü bu teoriye katılmamın veya katılmamamın, çoğunluğun fikirlerini bir kanunda toplama hakkıyla hiçbir ilgisi olmadığına kalben inanıyorum. On Dördüncü değişiklik Sayın Herbert Spencer'ın sosyal durağanlığını yasalaştırmamaktadır. Bir anayasa ne paternalizm ne vatandaşın devletle organik ilişkisi ne de *laissez faire* ile ilgili belirli bir ekonomik teoriyi kapsama niyetindedir. Kanun, esasen fikir ayrılığı olan insanlar için hazırlanmıştır ve doğal, tanıdık, tuhaf hatta şok edici bazı belirli fikirlerimizi yasada kazara bulmamız onları kapsayan tüzüklerin Birleşik Devletler Anayasası ile çelişip çelişmediği sorusu hakkındaki kararımızı etkilememelidir.

* Lochner v. New York, 198 ABD 45 (1995).

D. YENİ İRRASYONALİZM

1. Ahlakın Soykütüğü*

Friedrich Nietzsche

Friedrich Nietzsche (1844-1900) Alman filozof ve edip olarak büyük bir etkiye sahip olmuştur. Aydın bir aile içinde, dâhi bir çocuk olarak yetiştirilmiş, henüz yirmi beş yaşındayken Basel Üniversitesi'nde klasik eserler profesörü olmak gibi sıradışı bir iş başarmıştır. Sosyal eleştiri alanında faaliyet göstermesinin nedeninin bilimin gösterişinin kendisini iğrendiriyor olması ile açıklanır. 1879 yılında sağlık sebeplerinden dolayı üniversitedeki profesörlük makamından istifa eden Nietzsche, İsviçre Alplerinde çeşitli pansiyonlarda yaşamış, hayatını yazarlıktan kazanmıştır. Kariyeri 1889 yılında akıl sağlığını kaybetmesiyle sona eren Nietzsche, ömrünün kalan yıllarını bir akıl hastanesinde geçirir. Eserlerinin çoğu, Hıristiyanlığa doğrudan saldırı içerir. Hıristiyan ahlakının öncelikle hizmetçi ruhlu insanlara cazip geldiğini, çünkü

bu insanların kendilerinden "doğaları icabı üstün" olanlara "içerlediklerine" inanır. "Köle ahlakı" ile "Aristokrat ahlakı" arasındaki çelişki, Nietzsche'nin ilk kez 1887 yılında basılan *Ahlakın Soykütüğü [Zur Genealogie der Moral]* isimli eserinde güçlü bir şekilde sunulmaktadır.

Orta Sınıfın Ahlakının Kökünde Ne Yatar?

Kölelerin ahlaki değerlere isyanları tam olarak yaratıcı bir şekilde ve yeni değerleri ortaya çıkararak *içerleme* ilkesinde başlamaktadır ve bu, uygun eylem çıkışlarından yoksun oldukları için telafisini hayali bir intikamda bulmaya zorlanan yaratıkların yaşadığı bir içerlemedir. Her aristokrat ahlak, kendi taleplerini başarıyla onaylamaktan doğarken köle ahlakı en başından "kendi dışında", "kendinden farklı" olan ve "kendi olmayan" her şeye "hayır" demektedir ve bu " hayır" onun yaratıcı eylemidir. Değer veren bakış açısının bu cephe değişimi, yani tekrar öznele gitmek yerine *kaçınılmaz* olarak nesnele çekim "içerlemenin" tipik özelliğidir: Köle ahlakı varlığının koşulu olarak fizyolojik bir terminoloji kullanmak için dışa dönük ve nesnel bir dünya ve eylem yeteneği için de nesnel bir uyarıcı gerektirmektedir; onun eylemi de temelde bir tepkidir. Aristokratların değer sistemine baktığımızda tam tersi bir durum bulunmaktadır: Kendiliğinden hareket etmekte ve büyümektedir, kendi benliğine daha minnettar ve coşkulu bir "onay" vermek için kendi antitezini aramaktadır; "biz aristokratlar, biz iyiler, biz güzeller, biz mutluların" (hayat ve tutkuya doymuş) olumlu ve temel kavramıyla karşılaştırıldığında olumsuz kavramı "kaba", "kötü" sadece soluk, ortaya geç çıkmış bir örnektir.

Aristokrat ahlakı yoldan çıktığında ve gerçekte kutsal şeylere saygısızlık yaptığında bu durum, yeteri kadar tanımadığı, aslında gerçek bilgisini hor görerek kendini koruduğu bu belirli katman ile sınırlıdır. Bazı durumlarda nefret ettiği katmanı yani bilinen kaba ve bayağı insanların katmanını yanlış değerlendirmektedir; diğer taraftan her durumda küçümseme, aşağılama, kibir durumunun, küçümseme amacını yanlış tanımladığı varsayılsa bile her zaman, elbette tasvirde, zayıfların düşman hücumlarında kinci nefreti ve kindarlığının, saldırıları niteleyecek olan hata derecesinden çok uzaklaşmış olacağı düşüncesine gereken ağırlık verilmelidir. Aslında kurbanını, gerçek canavarlığın gerçek karikatürüne dönüştürebilmek için küçümsemenin içinde güçlü bir aldırmazlık, ilgisizlik, sıkıntı, sabırsızlık ve hatta kişisel iftihar karışımı bulunmaktadır. Mesela Yunan soyluluğunun bütün kelimelere aktararak kendini normal insanlardan ayırdığı neredeyse iyiliksever *nüanslara*

da dikkat edilmelidir; bir çeşit acıma, kaba insana ithaf edilen bütün sözler en sonunda "mutsuz", "acınası" ifadeleri olarak hayatta kalana kadar ilgi ve düşüncenin ballı *tadını* sürekli nasıl dışavurduğunu unutmayın. Aristokrat insan nasıl kendine güvenerek ve açık sözlülükle yaşıyorsa, içerleyen adam ne samimidir, ne tecrübesizdir, kendine karşı ne dürüsttür ne de açık yüreklidir. Ruhu *şaşı bakmaktadır*; aklı saklı kuytuları, dolambaçlı yolları ve arka kapıları sevmektedir; *kendi* sözü, *kendi* güvenliği, *kendi* tesellisi gibi gizli her şey onu cezbetmektedir; sessizlikte, unutmamakta, beklemekte, geçici değersizlik ve alçaklık hissinde ustadır. Bu tür *içerleyen* insan soyu sonunda ister istemez diğer *aristokrat* ırklardan daha *dikkatli* olduğunu kanıtlayacaktır; dikkatliliği çok farklı bir şekilde, aslında varlığının çok önemli bir koşulu olarak onurlandıracaktır; aristokrat insanlar arasında dikkatlilik lüks ve nezaketin lezzetli tadını çalmaya eğilimliyken onların arasında bilinçsiz içgüdüleri yöneten işlevlerin tam kesinliği veya tehlikeye ya da düşmana karşı öfkeli ve cesur bir hamle gibi belirli bir dikkat yoksunluğu veya soylu ruhların her zaman birbirlerini tanımalarını sağlayan insanı kendinden geçiren öfke patlaması, aşk, saygı ya da minnet olarak hiç ayrılmaz bir parça rolü üstlenmeyecektir. Aristokrat insanın içerlemesi kendini açığa vurduğunda hemen gelen bir tepkiyle kendini bitirmekte ve tüketmektedir ve sonuçta hiçbir zehir aşılamamaktadır; diğer taraftan bu içerleme kendini sayısız durumda dışavurmamaktadır fakat zayıf ve basiretsizlerin durumunda bu, kaçınılmazdır. Eriyip giden plastik güç fazlalığına sahip güçlü mü güçlü doğanın işareti anlamına gelen, düşmanlarını, felaketlerini, kötü davranışlarını bir süreliğine olsun ciddiye alamama yeteneksizliği tamamen iyileştirmekte ve unutkanlığı üretmektedir. Aristokrat bir insanda düşmanları için bulunan saygı zaten bir sevgi köprüsüdür! Düşmanını, kendini ayırt eden özelliği olarak yanında tutmakta ısrarlıdır. Karakterinde nefret edecek hiçbir şey olmayan ama onurlanacak birçok şey olan bir kişi dışında düşman olarak kimseye hoşgörüsü yoktur. Diğer taraftan "içerleyen" insanın anladığı şekilde bir düşman hayal edin işte tam burası onun çalışmasını ve yaratıcılığını gördüğümüz noktadır; "şeytani düşman", "şeytani olan" anlamıştır ve aslında bu, şimdi onunla çelişen ve onu karşılayan bir figür olarak "iyi olanı", kendini, ta kendisini geliştirmesinin anafikridir.

Bu insanın yöntemi, anafikir "iyiyi" kendiliğinden ve doğrudan, yani kendi dışından anlayan ve bu maddeden daha sonra kendi için "kötü" kavramını yaratan aristokrat insanınkiyle oldukça çelişmektedir. Aristokrat insanın "kötüsü" ve tatmin olmamış nefretin kazanından çıkan bu "şeytanilik", ilki bir benzetme, bir "ekstra", bir ek nüans, ikincisi köle ahlakının kavramında orijinal, ilk ve temel eylem olarak bu iki "kötü" ve "şeytani" kelimeleri "iyi"

fikrine karşı özdeş bir çelişkiye sahip olmalarına rağmen ne kadar da büyük bir farklılık gösteriyorlar. Fakat "iyi" fikri aynı değildir; en iyisi soruyu soralım: "İçerleme ahlakına göre kim gerçekten şeytanidir?" Bütün sertlikle şöyle cevap verilsin: Sadece diğer ahlakın iyi insanı, sadece aristokrat, güçlü olan, yöneten fakat içerlemenin zehirli gözüyle yeni bir renge, yeni bir anlamlanmaya ve yeni bir görünüşe dönüşmüş olan. Bu belirli noktayı inkâr edecek son kişi olmalıyız: "İyileri" sadece düşman olarak tanımayı öğrenen kişi aynı zamanda onları sadece "şeytani düşmanlar" olarak tanımamayı da öğrenmiştir; *inter pares* (eşitleri arasında) gelenek, saygı, âdet ve minnet olarak daha da fazla *inter pares* karşılıklı dikkat ve kıskançlık yoluyla kesin bir şekilde sınırlar içinde tutulan aynı insanlar, birbirleriyle ilişkilerinde özen, özdenetim, duyarlılık, gurur ve arkadaşlık göstermenin yeni yollarını bulan bu insanlar çemberleri dışındakilere göre (yabancı unsurun, *yabancı* bir ülkenin başladığı yerde) serbest bırakılan yırtıcı hayvanlardan daha iyi değildir. Orada bütün sosyal kontrol bağımsızlıklarıyla eğlenirler, vahşi hayatta toplumun huzuru içindeki kuşatılmışlık ve hapislik tarafından ortaya çıkarılan gerginliği dokunulmazlık altında açığa vurabileceklerini hissederler, yırtıcı hayvan vicdanının masumluğuna, büyük ihtimalle manevi bir cinayet, kundaklama, tecavüz ve işkence devresinden kabadayılık ve ahlaki bir ağırbaşlılık içinde dönen coşkulu canavarlar gibi, sadece yaramaz bir öğrencinin şakası yapılmış gibi şairlerin şarkı söylemek ve kutlamak için bolca konusunun olduğuna ikna olmuş şekilde *geri dönerler.* Bütün bu aristokrat ırkların çekirdeğindeki yırtıcı hayvanı; gasp ve zafere susamış bu muhteşem *sarışın canavarı* fark etmemek imkânsızdır; bu saklı çekirdeğin bazı zamanlar bir çıkışa ihtiyacı olmuştur; hayvanın yine serbest kalması, vahşi hayata dönmesi gerekir. Romalı, Arap, Alman ve Japon soyluları, Homeros kahramanları, İskandinav Vikinglerinin hepsi bu ihtiyaca gelince aynıdır.[18] İlerledikleri bütün yollarda "barbarlığı" terk eden, aristokrat ırklardır fakat bu barbarlığın bilinci ve hatta içindeki gururu en gelişmiş medeniyetlerinde bile kendini göstermektedir (örneğin kutlanan cenaze söylevinde Perikles'in Atinalılara "Bizim cesaretimiz her toprakta ve denizde *iyi ve şeytani* için her yere ölümsüz abidelerini inşa ederek bir yol açmıştır" demesi gibi). Aristokrat ırkların tabiri caizse bu deli, saçma ve istikrarsız cesareti; girişimlerinin hesap edilemeyen ve akıl almaz doğası, Perikles'in özel bir rahatlık ve görkemle bahsettiği Atinalılarının nitelikleri, güvenlik, vücut, yaşam ve rahatlığa olan aldırmazlıkları ve küçümsemeleri, bütün yıkımdan, zafer ve zulmün bütün coşkusundan aldıkları inanılmaz sevinç ve yoğun zevk, yani

18 *Roland'ın Şarkısı* ile karşılaştırınız (sf.299).

bütün bu özellikleri "barbarlık", "şeytani düşman" belki de "Got" ve "Vandal" resminde bu yüzden acı çekenler için açıklığa kavuşturulmaktadır. İktidara geldiği an Almanların ateşlediği derin soğuk güvensizlik, günümüzde bile, hâlâ bu yüzyıllar boyunca Avrupalıların sarışın Töton hayvanının (eski Almanlarla bizim aramızda fiziksel bir yanla neredeyse hiç psikolojik ilişki olmamasına rağmen) hiddetine addettiği bastırılamaz korkunun kötü neticesidir. Bugün doğru olduğuna inanılan bütün medeniyetin tam özünün insanın, yırtıcı hayvanın, uysal ve uygar hayvanın, evcilleştirilmiş hayvanın dışında yetiştiği teorisinin gerçekliğine bakınca şüphesiz tepki ve içerleme içgüdülerinin hepsine *medeniyetin gerçek araçları* olarak bakmamız gerekir; bu araçların sahiplerinin medeniyeti temsil ettiği deyişiyle aynı anlama henüz gelmemiş olsa da bu teorinin yardımıyla aristokrat ırkları idealleriyle birlikte sonunda alçaltılmış ve ezilmiştir. Tam tersine dışavurulmaması gereken kindar içgüdülerin sahiplerinin, bütün Avrupalı olan ve olmayan kölelik, özellikle de Aryan öncesi nüfusun torunları yani diyorum ki bu insanların insanlığın *çökmesini* temsil ettiği olası değil somuttur. Bu "medeniyet araçları" insanlığa karşı bir ayıptır ve gerçekte medeniyete karşı bir argümandan ve medeniyetten neden şüphe duyulması gerektiği sorusundan daha fazlasını oluşturmaktadır. Kişinin, bütün aristokrat ırkların özünde yatan sarışın canavardan her zaman korkması ve tetikte olması kusursuzca haklı çıkarılabilir: fakat kim aynı zamanda hayranlık duyarken dönüşmüş, küçültülmüş, cüce ve zehirlenmişin nefret uyandırıcı görüntüsüne daima takılı kalma pahasına korkuya karşı dokunulmaz olmak yerine korkmayı yüz defa tercih etmez ki? Bu bizim kaderimiz değil mi? Bugün "insana" karşı olan nefretimiz nerden kaynaklanıyor? "İnsandan" çektiğimiz için bu konuda şüphe yoktur. Konu korku değildir, aslında insanlardan daha fazla korkacağımız başka bir şeyimizin olmamasıdır, solucan insanın göz önünde olması ve gittikçe üremesidir; sefil, vasat ve eğitici olmayan yaratık "uysal insanın" kendini bir amaç, bir zirve, bir alt anlam, bir tarihi ilke, bir "üstün insan" olarak görmesidir: evet, kokusu günümüzün Avrupa'sını kirletmeye başlayan aşırı çarpıklık, hastalık, tükenmişlik ve ruhsuzluğuyla çelişkili bir şekilde her hâlükârda büyük bir başarıya ulaştığını ve her hâlükârda hâlâ hayata "evet" dediğini hissettiği sürece kendini böyle görmeye hakkı olmasıdır.

Konunun dışına çıktığı kısa bir aradan sonra Nietzsche, "içerleme" psikolojisinin Hıristiyan "köle ahlakını" nasıl oluşturduğunu açıklar:

Aramızdan biri bu dünyada ideallerin nasıl üretildiği gizemine biraz hatta tam gözüne bakacak mı? Kimin bunu yapmaya cesareti var? Hadi!

Burada kirli atölyelere açılan bir manzaramız var. Bir dakika bekleyin sevgili Bay Meraklı ve Gözüpek; ilk önce gözünüzün göz yanıltan ışığa alışması gerekir - Evet! Yeter! Şimdi konuş! O aşağıda neler olup bitiyor? Açıkça söyle! En tehlikeli merakın çoğunu, ne gördüğünü söyle, dinliyorum.

"Hiçbir şey görmüyorum, daha fazlasını duyuyorum. Bütün köşe ve kuytularda dikkatli, kindar ve hafif bir fısıltı ve mırıldanma var. Bana yalan söylüyorlar gibi geliyor; sahte tatlı yumuşaklık her sese yapışmış. Zayıflık bir erdeme dönüştürülmüş, hiç şüphe yok, tıpkı söylediğin gibi."

Başka!

"Karşılığı verilmeyen acizlik; korkak rezillik olan "iyiliğe", nefret ettiklerine teslimiyet anlamına gelen alçakgönüllüğe ve itaate (yani bu teslimiyeti emrettiğini söyledikleri ve Tanrı dedikleri şeye itaate) dönüştürülüyor. Zayıfın mazlum karakteri, içinde zengin olduğu korkaklığı, kapıda beklemesi, zorla beklemek zorunda olması burada ayrıca 'erdem' de denilen 'sabır' gibi hoş isimler kazanıyor; öç alamamaya öç almak istememe, belki de bağışlama (onlar ne yaptıklarını bilmedikleri ve sadece biz onların ne yaptığını bildiğimiz için) deniyor. Ayrıca, 'düşmanlarının sevgisinden' bahsediyor ve böylelikle küfrediyorlar."

Başka!

"Acınacak durumdalar, hiç şüphe yok, köşelerdeki bütün bu dedikoducular ve sahteciler birbirlerine daha da yaklaşarak ısınmaya çalışsalar da zavallılıklarının tıpkı birinin çok sevdiği köpeği dövmesi gibi onlara Tanrı tarafından bağışlanan bir ayrıcalık ve farklılık olduğunu; belki de bu zavallılığın bir hazırlık, deneme ve bir eğitim olduğunu; ayrıca bir gün telafi edilecek ve altına, daha da fazlası mutluluğa muazzam bir yatırımla geri ödenecek bir şey olduğunu söylüyorlar. Buna 'Kutsanmışlık' diyorlar."

Başka!

"Şimdi bana sadece tükürüğünü yalamak zorunda oldukları kudretliden, yeryüzünün hâkimlerinden (Korkudan değil, kesinlikle korkudan değil! Tanrı bütün hâkimiyetin onurlandırılması gerektiğini emrettiği için) daha iyi olduklarını değil, her hâlükârda 'daha iyi zamana' sahip olduklarını, bir gün "daha iyi zamana" sahip olacaklarını söylüyorlar. Fakat yeter! Yeter! Artık dayanamıyorum! Kötü hava! Kötü hava! *İdeallerin üretildiği bu atölyeler* gerçekten en aptal yalanlar yüzünden pis kokuyor."

Ayrıca bir dakika! İstediğin her türlü siyahtan beyazlık, süt ve masumluk üretebilen kara büyünün bu virtüözlerinin başyapıtları hakkında hiçbir şey söylemiyorsun; en küstah, hoş, becerikli ve yalancı sanatçı hileleri olan *chef d'oeuvre* (şaheser) ile nasıl bir nezaket derecesine ulaştıklarını fark etmedin mi? Dikkat et! İntikam ve nefretle dolu bu kiler hayvanları gerçekten de inti-

kam ve nefretleriyle ne yapıyorlar? Bu sözleri duyuyor musun? Sadece sözlerine güvenmiş olsaydın, içerleyen insanların içinde olduğundan ve başka da bir şey olmadığından şüphe duyar mıydın?

"Şimdi anlıyorum, kulaklarımı yeniden açıyorum (ah! ah! ah! ve burnumu kapatıyorum). Çok sık söyledikleri şeyi ilk defa şimdi duyuyorum: 'Biz iyiler, *biz erdemliyiz*'; nefret ettikleri şey onların düşmanı değil, hayır, onlar 'günahkârlık' ve 'tanrısızlık' tan nefret ederler; inandıkları ve umut ettikleri şey intikam umudu, tatlı intikam zehirlenmesi ('baldan da tatlı', Homer böyle mi demişti?) değil *erdemli* Tanrı'nın "tanrısız" üzerindeki zaferidir; bu dünyada onların sevmesi için kalan şey nefret eden kardeşleri değil, dedikleri gibi, yeryüzündeki bütün iyi ve erdemli 'seven kardeşleridir'.

Yaşamın bütün sorunlarına karşı onlara avuntu olarak hizmet eden şeyi, bekledikleri gelecek kutsanmışlığının fantazmagoryasını nasıl adlandırırlar?

"Nasıl mı? Doğru mu duydum? Ona 'son karar', krallıklarının 'Tanrı'nın krallığının' ilerlemesi derler fakat bu arada 'inanç içinde', 'sevgi içinde' ve 'umut içinde' yaşarlar."

Yeter! Yeter!

* Friedrich Nietzsche, *The Genealogy of Morals, Philosophy of Nietzsche,* New York, Modern Library, 1927, sf.647-654, 658-660.

2. Yüce Engizisyon Hâkimi*

Fyodor Dostoyevski

Fyodor Dostoyevski (1821-1881) Rusya'nın en büyük romancılarından biriydi. Bir doktorun oğlu olan Dostoyevski, zor şartlarda büyüdü fakat iyi bir mühendislik eğitimi aldı. Gerçek tutkusu yazmaktı ve ilk hikâyesi *İnsancıklar* onu bir edebi şöhret yaptı. Fourier gibi (Jean Baptiste Joseph, 1768-1830, Fransız matematikçi ve fizikçi) sosyalist yazarları inceleyen zararsız bir okuma grubuna katılan Dostoyevski, bu girişiminin bedelini tutuklanmak ve ölüm cezasına çarptırılmak suretiyle ödedi. Ancak, Çar I. Nikolas'ın "şaka" yaptığı darağacına çıkarılmışken ortaya çıktı, bununla Sibirya'ya sürgüne gönderilmekten kurtulamadı. Bu olayın etkisiyle kötülediği sanılan sara nöbetlerinin daha da zorlaştırdığı sürgün koşulları, Dostoyevski'yi beklenenin aksine radikal bir eylemci yapmadı. Dine dönen yazar, derin bir inanç geliştirdi. Dostoyevski'nin görüşlerinden bir kısmı ifadesini en büyük romanı olduğu kabul edilen *Karamazov Kardeşler*'deki *"Yüce Engizisyon Hâkimi"* bölümünde bulmaktadır. Hikâyede Hz. İsa On Altıncı yüzyıl İspanyası'na döner, ibret alınacak olaylarla karşılaşır, ancak eski İspanya, aslında modern Avrupa'dır.

Hz. İsa Bu Dünyaya Geri Dönseydi Ne Olurdu?

"Hikâyem, İspanya'nın Sevilla kentinde, Tanrı'nın ihtişamına her gün ateşlerin ve 'görkemli inanç gösterilerinde (*auto da fé)* günahkâr kâfirlerin yakıldığı' Engizisyon'un en korkunç döneminde geçmektedir. Ah, elbette verdiği söze göre zamanın sonunda bütün cennetlik ihtişamıyla ortaya çıkacağı ve "doğudan batıya doğru çakan yıldırım" gibi ani bir geliş değildi. Hayır, O, çocuklarını sadece bir süreliğine ziyaret etmişti ve orada kâfirlerin etrafında alevler çıtırdıyordu. Sonsuz merhameti içinde, bin beş yüz sene önce insanlar arasında üç yıl boyunca gezdiği insan haliyle insanların arasına yeniden geldi. Bir gün öncesinde Tanrı'nın yüce onuru adına *(ad majorem gloriam Dei)* neredeyse yüz kâfirin Yüce Engizisyon Hâkimi kardinal tarafından muhteşem bir *auto da fé*'de kral, saray halkı, şövalyeler, kardinaller, sarayın en çekici kadınları ve bütün Sevilla nüfusunun huzurunda yakıldığı Güney kasabasının "sıcak kaldırımına" geldi."

"Sessizce, fark edilmeden geldi, fakat ne tuhaftır ki herkes Onu fark etti. İnsanlar dayanılmaz bir şekilde Ona doğru çekildi, etrafını sardı, Ona akın etti ve Onu takip etti. Yüzünde, sonsuz şefkatin nazik gülümsemesiyle insanların arasında ilerledi. Aşk ateşi kalbinde yanıyor, ışık ve güç gözlerinde parlıyor ve parlaklıkları insanların üzerine düşüyor, kalplerini karşılık veren bir aşkla canlandırıyordu. Ellerini onlara uzatıyor, onları kutsuyordu ve Onunla hatta sadece giysileriyle temastan iyileştirici bir erdem geliyordu. Kalabalığın içinde doğuştan kör bir adam yakarıyordu; 'Ah Efendim, iyileştir beni, böylece Seni görebileyim.' Kalabalık ağlıyor ve ayağının altındaki toprağı öpüyordu. Çocuklar Ona çiçek fırlatıyor, şarkı söylüyor ve yakarıyordu. Bütün kalabalık "Bu, O. Bu, O olmalı. Başka kimse olamaz!" diye tekrar ediyordu. Ağıtçılar küçük, açık, beyaz bir tabut getirdikleri an Sevilla Katedralinin basamaklarında durdu. Tabutun içinde tanınan bir vatandaşın yedi yaşındaki biricik kızı yatıyordu. Ölü çocuk çiçeklerin içine gömülmüştü. Kalabalık, ağlayan anneye "Çocuğunu ayağa kaldıracak" diye bağırıyordu. Tabutu karşılamaya gelen rahip hayret içindeydi ve kaşlarını çattı fakat ölü çocuğun annesi kendini ağıtlarla Onun ayaklarına attı, ellerini ona uzatarak "O, Sen isen, çocuğumu ayağa kaldır" diye ağladı. Tören alayı durdu, tabut ayağının ucundaki basamaklara bırakıldı. Şefkatle baktı ve dudakları yumuşak bir şekilde bir kere daha "Ayağa kalk kız çocuğu!" dedi ve kız ayağa kalktı. Küçük kız tabutta kalkıp oturdu ve ellerinde bir demet beyaz gül, meraklı büyük gözlerle gülümseyerek etrafa baktı."

"İnsanlar ağlıyor, hıçkırıyor ve kafa karışıklığı içindeydi ve o anda kardinalin, Yüce Engizisyon Hâkimi'nin kendisi katedralin yanından geçti. İçle-

rinde ışıkların parladığı çukur gözleri ve solmuş yüzüyle kardinal, neredeyse doksan yaşında uzun, dik ve yaşlı bir adamdı. Bir gün öncesinde Katolik Kilisesi'nin düşmanlarını yakarken giydiği gösterişli kardinal kıyafeti üzerinde değildi. Onun yerine her zaman giydiği eski papaz cübbesini giyiyordu. Biraz ötede, arkasından karanlık yardımcıları, köleleri ve "kutsal muhafızı" geliyordu. Kalabalığı görünce durdu ve onları belirli bir mesafeden izledi. Kardinal her şeyi görüyordu; tabutu ayaklarının önüne koyduklarını ve çocuğun ayağa kalktığını görüyordu ve yüzü karardı. Kalın gri kaşlarını çattı ve gözleri uğursuz bir ateşle parıldadı. Parmağını kaldırdı ve muhafızlarına Onu almalarını emretti. Öylesine güçlüydü ki insanlar teslim olmaya ve titreyerek itaat etmeye zorlanmışlardı. Kalabalık, muhafızlara hemen yol verdi ve muhafızlar ölüm sessizliğin ortasında ellerini Onun üzerine koydular ve götürdüler. Kalabalık, tek bir insan gibi, hemen yaşlı Engizisyon hâkiminin önünde toprağa kapandı. Muhafızlar mahkûmlarını Kutsal Engizisyonun antik sarayındaki kapalı, kasvetli ve kemerli hapishaneye götürdüler ve Onu oraya kapattılar. Gün geçti ve Sevilla'nın "soluksuz" gecesini yakan gece geldi. Havada "limon ve defne kokusu" vardı. Zifiri karanlıkta hapishanenin demir kapısı birden açıldı ve Yüce Engizisyon Hâkimi'nin kendisi elinde bir ışıkla içeri geldi. Yalnızdı; kapı arkasından aniden kapandı. Kapı girişinde durdu ve bir iki dakika Onun yüzüne baktı. En sonunda yavaşça içeri girdi, ışığı masaya bıraktı ve konuşmaya başladı.

"O sen misin? Sen misin?" Fakat hiçbir cevap alamadı ve birden ekledi. "Cevap verme, sessiz kal. Ne diyebilirsin ki zaten? Ne söyleyebileceğini gayet iyi biliyorum ve önceden söylediklerine yeni bir şeyler eklemeye hakkın yok. O zaman neden bizi engellemeye geldin? Bizi engellemeye geldin, bunu biliyorsun. Fakat yarın ne olacağını biliyor musun? Kim olduğunu bilmiyorum ve O ya da Onun bir benzeri olman umurumda bile değil fakat yarın Seni mahkûm edeceğim ve kâfirlerin en kötüsü gibi kazığa bağlanarak yakacağım. Bugün ayağını öpen insanların ta kendileri yarın benden en ufak bir işaretle senin ateşinin külünü toplamak için koşturacaklar.'"

"Geldiğin dünyanın gizemlerinden bir tanesini bize açıklama hakkın var mı? Hayır, hakkın yok; önceden söylenenlere hiçbir şey ekleyemezsin ve yeryüzündeyken yücelttiğin özgürlüğü insanlardan alamazsın. Açığa çıkaracağın şey her neyse, insanların inanç özgürlüğüne tecavüz edecek çünkü bunun bir mucize olduğunu anlayacaklar ve bin beş yüz yıl önce onların inanç özgürlüğü, senin için her şeyden daha önemliydi. Devamlı, 'Sizi özgürleştireceğim" demedin mi? Fakat şimdi bu 'özgür' insanları gördün, Evet, bunun karşılığını içtenlikle ödedik fakat en azından biz bu işi Senin adına tamamladık. Bin beş yüz yıldır senin özgürlüğünle boğuştuk fakat artık bit-

ti ve iyi bitti. İyi bittiğine inanmıyor musun? Bana sakin sakin bakıyorsun ve bana kızmaya bile tenezzül etmiyorsun. Fakat şunu söyleyeyim bugün halk kusursuz özgürlüğe sahip olduğundan emin fakat özgürlüklerini bize getirdiler ve alçakgönüllükle bizim ayaklarımıza bıraktılar. Fakat bu bizim başarımız oldu. Senin yaptığın bu muydu? Senin özgürlüğün bu muydu?'

"Şimdi (elbette Engizisyon hakkında konuşuyor) 'ilk defa insanların mutluluğunu düşünmek mümkün oldu. İnsan bir isyankâr olarak yaratıldı ve asiler nasıl mutlu olur? Uyarılmıştın. Yeteri kadar tembih ve uyarı aldın fakat bu uyarıları dinlemedin; insanın mutlu edilebileceği tek yolu reddettin. Fakat neyse ki sen ayrıldığında işi bize devrettin. Söz verdin, bağlama ve çözme hakkını verdin ve şimdi elbette bu hakkı geri aldığını düşünemiyorsun. O zaman neden bizi engellemeye geldin?"(…)

"Bilge ve korkutucu ruh, öz yıkım ve yokluk ruhu, muhteşem ruh vahşi hayatta Senle konuştu ve bize kitaplarda seni ayarttığı 'söylendi'. Öyle mi? Üç soruyla ortaya çıkardığı, senin reddettiğin ve kitaplarda 'ayartma' denilen şeyden daha doğru bir şey söylenebilir miydi?[19] Yeryüzünde gerçekten muazzam bir mucize olduysa bu o gün, üç ayartmanın söylendiği gün olmuştur. Bu üç sorunun sorulmasının kendisi bir mucizeydi. Sadece tartışma adına ürkütücü ruhun üç sorusunun sonunda kitaplar tarafından çürütüldüğünü, bizim onları tekrar düzeltmemiz, baştan yaratmamız gerektiğini ve bunu yapmak için dünyadaki bütün akıllı insanları, hükümdarları, başpapazları, bilginleri, felsefecileri ve şairleri bir araya getirdiğimizi, onlara sadece duruma uyacak değil, ayrıca üç kelimeyle, üç insan ifadesiyle dünyanın ve insanlığın bütün geleceğine uyacak üç soru bulma görevini verdiğimizi hayal etmek mümkün olsaydı, bir araya getirilen dünyanın bütün akıllılarının derinlik ve güç açısından o zamanlar vahşi hayatta akıllı ve kudretli ruh tarafından önüne konulan üç soruya eşit bir şey uydurabileceklerine inanıyor musun? Sadece bu sorulardan, ifadelerinin mucizelerinden burada geçici insan zekâsıyla değil, kati ve ebedi olanla uğraştığımızı görüyoruz. Çünkü bu üç soruda insanoğlunun bütün tarihi tek bir vücutta toplanmış ve önceden bildirilmiştir, ayrıca bu üç soru içinde insan doğasının çözülmemiş bütün çelişkileri de bir araya getirilmiştir. O zamanlar gelecek bilinmediği için bu kadar açık değildir fakat şimdi bin beş yüz sene geçti ve biz bu üç sorudaki her şeyin doğru bir şekilde kehanet edildiğini ve önceden bildirildiğini ayrıca tamamen yerine getirildiğini, böylece hiçbir şeyin eklenemediği veya çıkarılamadığını görüyoruz.

19 Vahşi hayatta İsa'ya sunulan üç sembolik ayartma: (1) taşın ekmeğe dönüştürülebileceği, (2) Şeytana taparsa bütün dünyaya hükmedebileceği ve (3) Tanrı'nın korumasına güvenerek bir tapınağın tepesinden atlaması (Luke 4:1-13).

"Kimin haklı olduğuna Kendin karar ver, sen mi yoksa o zaman sana soru soran mı? İlk soruyu hatırla; başka bir deyişle anlamı şuydu: 'Dünyaya boş ellerle insanların kendi basitlikleri ve doğal azgınlıkları içinde anlayamayacakları, hiçbir şey bir insan ve toplum için ondan daha çekilmez olmadığından korktukları ve dehşete kapıldıkları özgürlükle gidebilirsin. Fakat kavrulmuş ve çorak vahşilikteki kayaları görüyor musun? Onları ekmeğe çevir ve insanoğlu koyun sürüsü gibi minnettar ve itaatkâr fakat daima elini onlardan çekersin ve ekmeklerini vermeyi reddedersin korkusuyla titreyerek arkandan koşsun.' Fakat sen insanları özgürlüğünden edemezdin ve bu teklifi, itaat ekmekle satın alınacaksa bu özgürlüğün değeri nedir diye düşünerek reddettin. İnsanın sadece ekmekle yaşamadığını söyledin. Fakat bu dünyevi ekmek uğruna dünya ruhunun sana karşı ayaklanacağını, senle savaşacağını ve seni altedeceğini ve hepsinin, 'Bu hayvanla kim karşılaşabilir? Bize cennetten ateş verdi,' diye ağlayarak onu takip edeceğini biliyor musun? Yılların geçeceğini ve insanlığın, bilginlerin ağızlarından suçun ve böylece günahın olmadığını, sadece açlığın olduğunu ilan edeceğini biliyor musun? Sana karşı kaldıracakları ve tapınağını yıkacakları afişlerine, 'İnsanları besle ve sonra onlardan erdem bekle!' yazacaklar. Tapınağının durduğu yerde yeni bir bina yükselecek; korkunç Babil kulesi tekrar inşa edilecek ve tıpkı eskisi gibi o da bitirilemeyecek fakat sen bu yeni kuleyi engelleyip insanların bin senelik yeni ıstıraplarını kısa kesebilirdin çünkü bu insanlar bin yıllık ıstırabın ardından kuleleriyle tekrar bize gelecekler. Tekrar zulme uğrayacağımız ve işkence göreceğimiz için yeraltında saklı mezarlarda tekrar bizi arayacaklar. Bizi bulacaklar ve yakaracaklar: 'Bizi besleyin çünkü bize gökyüzünden ateşi söz verenler sözlerini tutmadı!" Onları besleyen kuleyi bitirdiği için kulelerinin inşasını bitireceğiz. Ve yalan bir şekilde senin adına olduğunu ilan ederek onları sadece biz besleyeceğiz. Ah, kendilerini biz olmadan asla ve asla besleyemezler! Özgür kaldıkları sürece hiçbir bilim onlara ekmek vermeyecek. Sonunda özgürlüklerini ayaklarımızın dibine bırakacak ve bize, 'Bizi köleniz yapın ama bizi besleyin,' diyecekler. En sonunda özgürlüğün ve yeterli ekmeğin asla ama asla ikisini paylaşamayacakları için birlikte anlaşılmaz olacağını anlayacaklar. Onlar da asla özgür olmayacaklarına çünkü zayıf, ahlaksız, değersiz ve asi olduklarına ikna olacaklar. Sen onlara Cennet ekmeğini söz verdin fakat tekrar söylüyorum, zayıf hatta günahkâr ve aşağılık insan ırkının gözünde dünyevi ekmek ile karşılaştırılabilir mi? Cennet ekmeği uğruna binlerce ve on binlerce insan seni takip ederken cennet uğruna dünyevi ekmekten vazgeçme gücüne sahip olmayan milyonlarca ve on milyonlarca yaratığa ne olacak? Ya da zayıf olan ama seni seven ve denizdeki kum kadar fazla

olan milyonlarca insan, muhteşem ve güçlüler uğruna yaşamak zorundayken sen sadece on binlerce güçlü ve muhteşemi mi umursuyorsun? Hayır, bizim için zayıflar da önemlidir. Onlar günahkâr ve asi fakat sonunda onlar da itaat edecek. Bize hayret edecek ve Tanrı gözüyle bakacaklar çünkü biz o kadar ürkütücü buldukları özgürlüğe katlanmaya ve onlara hükmetmeye hazırız. Onlar için özgür olmak çok korkutucu olacak. Fakat biz onlara senin hizmetçilerin olduğumuzu ve senin adına onları yönettiğimizi söyleyeceğiz. Onları yeniden aldatacağız çünkü senin yeniden bize gelmene izin vermeyeceğiz. Yalan söylemeye zorlandığımız için aldatma bize ıstırap verecek.'

"Vahşi hayattaki ilk sorunun önemi budur ve her şeyden üstün tuttuğun özgürlük adına reddettiğin de budur. Fakat bu sorunun içinde bu dünyanın sırrı saklanmıştır. 'Ekmeği' seçerek insanlığın evrensel ve ebedi tapacak birilerini bulma arzunu tatmin etmiş olacaktın. Özgür kaldığı sürece insanoğlu tapınacak birilerini bulmak için olduğu kadar hiçbir şey için bu kadar kesintisiz ve acı içinde çabalamayacaktır. Fakat insanoğlu tartışmasız kurulmuş olana tapmak ister bu yüzden bütün insanlar hep birlikte ona tapmayı kabul eder. Bu acınacak yaratıklar birinin veya diğerinin tapabileceğini değil, herkesin inanıp tapacağı şeyi bulmakla ilgilendiği için en önemli olan herkesin bunun içinde olmasıdır. Bu tapınma toplumu arzusu tarihin başlangıcından beri bireysel olarak her insanın ve bütün insanlığın ıstırabıdır. Toplu tapınma uğruna birbirlerini kılıçlarla katlettiler. Tanrılar yarattılar ve birbirlerine meydan okudular, "tanrılarınızı bir kenara bırakın ve gelip bizim tanrılarımıza tapın, yoksa sizi de tanrılarınızı da öldüreceğiz!' Böylece dünyanın sonu gelecek, tanrılar yeryüzünden kaybolduğunda bile yine aynı şekilde idollerin önüne düşecekler. Biliyordun, insan doğasının bu temel sırrını bilmekten başka seçeneğin yoktu fakat bütün insanların Senin önünde eğilmesini sağlayacak tek mutlak bayrağı, dünyevi ekmek bayrağını reddettin ve sen bunu özgürlük ve cennet ekmeği uğruna yaptın. Diğer yaptıklarının da farkına var. Yine hepsi özgürlük adına! Sana insanoğluna, bahtsız yaratığın birlikte doğduğu özgürlük armağanını hızla devredebileceği birini bulmaktan daha büyük bir endişeyle işkence edilmediğini söylüyorum. Fakat sadece bilinçlerini azaltan özgürlüklerini devralabilir. Ekmekte de, sana görünmez bir bayrak teklif edilmişti; ekmek ver ve insanlar sana tapsın çünkü hiçbir şey ekmekten daha kesin değildir. Fakat başka biri onun bilincinin sahibi olursa ah işte o zaman senin ekmeğini fırlatıp atacak ve bilincini ağına düşüreni takip edecektir çünkü insanın varoluşunun sırrı sadece yaşamak değil, yaşamak için bir şeylere sahip olmaktır. Sabit bir yaşam amacı kavramı olmadan insan, yaşamaya devam etmeye razı olmaz ve bolca ekmeği

olmasına rağmen yeryüzünde olmaktansa kendini yok etmeyi tercih eder. Bu doğrudur. Fakat ne oldu? İnsanlar için özgürlüklerini almak yerine onları hiç olmadığı kadar büyük bir hale getirdin! İnsanın iyi ve kötü bilgisinin ışığında seçim serbestisi yerine barışı ve hatta ölümü tercih ettiğini unuttun mu? İnsan için vicdan özgürlüğünden daha baştan çıkarıcı ve daha büyük bir ıstırap sebebi yoktur. İnsanın vicdanını sonsuza kadar rahatlamak için güçlü bir temel kurmak yerine aykırı, belirsiz ve karışık ne varsa onu seçtiğini unutma; onlar için hayatını vermeye gelen Sen onları hiç sevmiyormuş gibi davranarak insanın gücünün kesinlikle ötesinde olanı seçtin! İnsanın özgürlüğünü almaktansa onu artırdın ve insanoğlunun ruhani krallığının sırtına sonsuza kadar yeni yükler yükledin. İnsanın özgür aşkını ve senin ayartmanla ve esir almanla seni özgürce takip etmesini istedin. Eski, sert yasa yerine bundan sonra insan kendi özgür kalbiyle ve rehber olarak önünde senin görüntünle kendisi için iyi ve kötü olana karar vermelidir. Fakat özgür seçimin korkutucu yüküyle ezildiğinde senin görüntünü ve doğrunu bile reddedeceğini bilmiyor musun? Üzerlerine yüklediğin onca tasa ve cevapsız sorularla sebep olduğun karmaşa ve ıstıraptan daha büyüğüne terk edilmeyecekleri için en sonunda doğrunun sende olmadığını haykıracaklar.

"Yani, gerçekte, krallığının yok edilme temelini kendin attın ve suçlanacak başka kimse yok. Fakat sana ne teklif edilmişti? Bu aciz asilerin mutluluğu için vicdanlarını sonsuza kadar elde edip esir tutabilecek sadece üç güç vardır; bu güçler mucize, gizem ve itibardır. Üçünü de reddettin ve bir örnek oluşturdun. Bilge ve korkutucu ruh seni Tapınağın tepesine koyup sana, "Tanrı'nın oğlu olduğunu biliyorsan kendini aşağıya bırak çünkü düşüp kendini yaralaması korkusuyla meleklerin onu tutacağı yazılmıştır ve Sen o zaman Tanrı'nın oğlu olup olmadığını öğrenirsin ve o zaman Baba'na inancının ne kadar büyük olduğunu kanıtlarsın" dediğinde sen reddettin ve kendini atmadın. Ah! Elbette Tanrı gibi onurlu ve iyi davrandın fakat zayıf ve asi insan ırkı, onlar tanrı mı? Ah, o zaman bir adım atarak, kendini aşağı atmak için bir hareket yaparak Tanrı'yı ayartacağını, ona olan bütün inancını kaybedeceğini ve kurtarmaya geldiğin yeryüzüne çarparak paramparça olacağını biliyordun. Böylece seni ayartan bilge ruh sevinecekti. Fakat yine soruyorum: Senin gibi çok var mı? Bir anlık bile olsa insanın da böyle bir ayartmayla yüzleşebileceğini düşünüyor musun? İnsan doğası, mucizeyi reddedebilecek ve yaşamlarının en muhteşem ve en derin, en acı veren ruhsal zorluklarında kalbin özgür kararına sadık kalacak nitelikte midir? Ah, davranışının kitaplarda yazacağını, en uzak zamanlara ve dünyanın en ücra köşelerine ulaşacağını biliyordun ve insanın seni takip ederek Tanrı'ya sadık kalmasını ve mucize istememesini umuyordun. Fakat insanın mucizeyi reddettiğinde

Tanrı'yı da reddettiğini bilmiyordun çünkü insan, mucizevi olan kadar Tanrı'yı aramaz. Bir insan mucizevi şeyler olmadan yaşayamadığı için kendi mucizelerini yaratacak ve yüz defa daha asi, kâfir ve imansız olmasına rağmen sihirbazlık ve büyücülük hareketlerine inanacaktır. Senle dalga geçerek ve sana hakaret ederek, "Haçtan aşağı in ve Senin O olduğuna inanalım" diye bağırdıklarında haçtan inmedin. Güç onu sonsuza kadar sindirmeden önce kölelerin basit sevinçlerini değil özgür aşkı arzuladın. Fakat doğaları gereği isyankâr olsalar da köle oldukları için insandan çok şey bekledin. Etrafına bak ve karar ver; bin beş yüz sene geçti, onlara bak. Kimi kendine göre yetiştirdin? Yemin ederim, insan senin ona inandığından daha zayıf ve bayağıdır! Senin yaptığını o yapabilir mi? Ona bu kadar saygı göstererek âdeta onun için üzülmeyi bıraktın çünkü onu kendisinden bile çok seven sen, ondan çok şey istedin! Daha az saygı göstererek daha az şey isteyebilirdin. Bu sevgiye daha fazla benzerdi çünkü yükü daha hafif olurdu. O, zayıf ve değersizdir. Fakat şimdi bizim gücümüze nasıl da isyan ediyor ve isyanından nasıl da gururlu? Hissettiği çocukça bir gurur. Onlar okulda isyan eden ve öğretmeni dışarıda tutan küçük çocuklar. Fakat çocukça zevkleri bir gün bitecek ve onlara çok pahalıya mal olacak. Tapınakları yerle bir edecekler ve yeryüzünü kana boğacaklar. Fakat en sonunda bu ahmak çocuklar asi olsalar bile kendi isyanlarını bile devam ettiremeyen aciz isyankârlar olduklarını görecekler. Ahmak gözyaşlarında boğulurken onları yaratanın onlarla alay etme amacında olduğunu fark edecekler. Bu gerçeği çaresizlik içinde söyleyecekler ve sözcükleri insanın doğası kutsal şeylere küfre dayanamadığı ve sonunda acısını yine kendinden çıkardığı için onları daha da mutsuz edecek küfürler olacaktır. Sen özgürlükleri için onca şeye katlandıktan sonra birçok insanın şu anki hali kargaşa, karışıklık ve mutsuzluktur. Büyük peygamber görüntü ve fikirde ilk dirilmede yer alanları gördüğünü ve her kabilede on iki bin kişi olduğunu söyler. Onlardan bu kadar fazla varsa onlar insan değil Tanrı'dırlar. Haçına ve çorak, aç vahşi hayatta akasya ve köklerle yaşayarak yıllara dayandılar ve aslında sen bu özgürlük, özgür sevgi ve senin adına özgür ve muhteşem fedakârlığın çocuklarını gururla gösterdin. Fakat onların sadece birkaç bin olduğunu unutma, peki gerisine ne olacak? Güçlülerin dayandıklarına dayanamadıkları için suçlanacak zayıflara ne olacak? Bu kadar feci armağanları alamadıkları için suçlanacak zayıf ruha ne olacak? Sen sadece seçtiğine ve seçtiğin için mi geldin? Eğer öyleyse bu bir gizem ve biz bunu anlayamıyoruz ve eğer gizemse biz de bir gizem tavsiye etme ve bunun kalplerinin özgür seçimi olmadığını, sevginin önemli olmadığını fakat vicdanlarına ters düşse de kör bir şekilde takip etmeleri gereken bir gizem olduğunu öğretme hakkına sahibiz. Biz de öyle yaptık. Senin işini düzettik ve

onu *mucize, gizem ve itibar* üzerine kurduk. İnsanlar yine koyunlar gibi yönetildikleri ve onlara bunca acıyı getiren feci armağan en sonunda kalplerinden alındığı için sevindiler. Bunu öğretmekte haklı mıydık? Konuş! Uysalca güçsüzlüklerini kabul eden, şefkatle yüklerini hafifleten ve onayımızla doğalarına hatta günaha izin veren biz insanoğlunu sevmedik mi? Peki neden şimdi bizi engellemeye geldin? Yumuşak gözlerle, sessizce ve arayarak neden bana bakıyorsun? Sinirlen. Senin sevgini istemiyorum, çünkü seni sevmiyorum. Senden bir şeyler saklamak benim ne işime yarayacak? Kiminle konuştuğumu bilmiyor muyum? Sana söylediklerimin hepsini zaten biliyorsun. Gizemimizi senden saklamam kendim için mi? Belki de bunları benden duymak senin isteğin. O zaman dinle. Seninle değil *onunla* çalışıyoruz, bu bizim gizemimiz. Uzun süredir, sekiz yüz senedir[20] senin değil onun tarafındayız. Sekiz yüzyıl önce küçümseyerek reddettiğin sana dünyanın bütün krallıklarını göstererek önerdiği şeyi ondan biz aldık. Ondan Roma'yı ve Sezar'ın kılıcını aldık ve kendimizi dünyanın tek hükümdarı olarak ilan ettik fakat şimdiye kadar işimizi tamamlayamadık. Fakat bu kimin hatası? Bu sadece başlangıç fakat en azından başladı. Tamamlanmak için daha beklemesi lazım ve dünyanın da daha fazla ıstırap çekmesi lazım fakat sonunda zafer bizim olacak ve biz Sezar olacağız ve insanın evrensel mutluluğunu planlayacağız. Fakat sen Sezar'ın kılıcını bile alabilirdin. Son armağanı neden reddettin? Kudretli ruhun son fikrini kabul etmiş olsaydın, insanların yeryüzünde aradığı şeye, tapacak ve vicdanına bakacak birine ulaşmış olurdun ve evrensel birlik arzusu insanın üçüncü ve son ıstırabı olduğu için herkesi hemfikir ve uyumlu bir karınca yuvasında birleştirme yollarına ulaşırdın. Bir bütün olarak insanoğlu evrensel bir devlet kurmak için çabaladı. Muhteşem tarihlere sahip birçok muhteşem millet oldu fakat ne kadar geliştilerse o kadar mutsuz oldular çünkü dünya çapında bir birlik kurma arzusunu diğer insanlardan daha fazla hissettiler. Büyük fatihler, Timurlar, Cengiz Hanlar, halklarını bastırmak için çabalayarak yeryüzünde fırtına gibi estiler ve onlar da evrensel birlik için aynı arzunun bilinçsiz bir ifadesinden başka bir şey değillerdi. Dünyayı ve Sezar'ın kraliyet soyunu alsaydın evrensel devleti kurar ve evrensel barışı sağlardın. Çünkü insanların vicdanını ve ekmeğini ellerinde tutmuyorsa insanlara kim hükmedebilir ki? Biz Sezar'ın kılıcını aldık ve bunu yaparak Seni reddettik *onu* takip ettik. Ah, özgür düşünce ve bilim karmaşası ile yamyamlıklarının ortaya çıkması için uzun süre geçecekti. Babil kulelerini biz olmadan inşa etmeye başladıkları için

20 Buradaki gönderme, On Birinci yüzyılın sonlarında ve sonrasında (On Altıncı yüzyıldan değil On Dokuzuncu yüzyıldan sekiz asır) Papalık'ın dünya hâkimiyetinin yayılmasına yapılmış görünmektedir. Öyleyse, 16. yüzyılda bu sahneyi sergileyen öykü karakteri daha da belirlidir.

elbette yamyamlıkla sonuçlanacaktı. O zaman hayvan bizim ayağımıza sürünerek gelecek, ayaklarımızı yalayacak ve ayaklarımıza kandamlaları serpecektir. Biz ise bu hayvanın üzerine oturmalı ve kupamızı kaldırmalıyız ve kupanın üzerinde “Gizem” yazmalı. Ancak o zaman barış ve mutluluk insanlar için hüküm sürecektir. Seçilmişle gurur duyuyorsun fakat biz herkese rahatlık verirken seçilmişe sahipsin. Ayrıca bu seçilmişlerden, seçilmiş olabilen güçlülerden kaç tanesi seni beklemekten bezmiş ve ruhlarının güçlerini ve kalplerinin sıcaklığını diğer tarafa aktarmıştır, aktaracaktır ve bu, sana karşı özgürlük bayraklarını kaldırmalarıyla sonuçlanacaktır? Bu bayrağı kendin yükselttin. Fakat bizimle birlikte herkes mutlu olacak ve hiç kimse Senin özgürlüğün altındayken olduğu gibi ne isyan edecek ne de birbirlerini yok edecektir. Ah, sadece özgürlüklerini bize bıraktıklarında ve bize teslim olduklarında özgür olacaklarına onları ikna etmeliyiz. O zaman haklı mı oluruz, yalan mı söyleriz? Senin özgürlüğünün onlara getirdiği kölelik ve karmaşıklık korkularını hatırlayacakları için bizim haklı olduğumuza ikna olacaklar. Özgürlük, özgür düşünce ve bilim onları öyle üzüntülere çekecek ve öyle mucize ve çözülemez gizemlerle yüz yüze getirecek ki sert ve asi olan bazıları kendilerini yok edecek; isyankâr ama güçsüz olan diğerleri birbirlerini yok edecek ve geri kalan güçsüz ve mutsuz olanlar ise kuyruklarını sallayarak bizim ayağımıza gelip sürünecek ve bize ağlayacak: “Evet, haklıydınız, sadece siz Onun gizemine sahipsiniz ve biz de size geri geldik, bizi kendimizden kurtarın!”.

“Bizden ekmek alırken elleriyle yaptıkları ekmekleri hiçbir mucize olmadan tekrar onlara vermek için onlardan aldığımızı açıkça görecekler. Taşı ekmeğe çevirmediğimizi görecekler ama gerçekte ekmeğin kendisindense onu bizim ellerimizden aldıkları için daha da minnettar olacaklar! Çünkü eski günlerde bizim yardımımız olmadan yaptıkları ekmeğin bile ellerinde taşa dönüştüğünü ve bize geri döndüklerinden beri taşların kendi ellerinde ekmeğe dönüştüğünü gayet iyi hatırlayacaklar. Tam teslimiyetin değerini çok ama çok iyi biliyorlar! İnsanlar bunu anlayana kadar mutsuz olacaklar. Bunu bilmemelerindeki en büyük suç kime ait, konuş? Sürüyü dağıtan tekrar bir araya gelecek ve bir kere daha teslim olacak, işte o zaman herkes için ilk ve son olacak. Doğaları gereği oldukları zayıf yaratıkların sessiz ve mütevazı mutluluklarını onlara vermeliyiz. En sonunda da mağrur olmamaları için ikna etmeliyiz. Onlara zayıf olduklarını ve sadece acınası çocuklar olduklarını fakat çocukça mutluluğun en tatlısı olduğunu göstermeliyiz. Ürkekleşecek, bize bel bağlayacak ve civcivlerin tavuğa yaptığı gibi bize daha da yanaşacaklardır. Bize hayret edecek ve önümüzde dehşete kapılacaklar ve bu kadar güçlü ve zeki olmamızla, milyonlardan oluşan çalkantılı sürüye

boyun eğdirmemizle gurur duyacaklar. Öfkemiz önünde aciz bir şekilde titreyecekler, zihinleri korkuyla dolacak, kadın ve çocuklar gibi ağlamaya her zaman hazır olacaklar fakat bizden gelen en ufak bir işaretle kahkaha, şenlik, sevinç ve çocuk şarkılarına geçmeye de hazır olacaklar. Evet, onları çalıştırmalıyız fakat boş zamanlarında yaşamlarını çocuk şarkıları ve masum danslarla bir çocuk oyunu haline getirmeliyiz. Ah, hatta günah işlemelerine izin vermeliyiz, onlar zayıf ve çaresizler ve günah işlemelerine izin verdiğimiz için bizi çocuklar gibi sevecekler. Bizim iznimizle işlenirse her günahın kefaretinin ödeneceğini, onları sevdiğimiz için günah işlemelerine izin verdiğimizi ve bu günahların cezasını üstlendiğimizi söylemeliyiz. Evet, üzerimize alacağız ve bize Tanrı'nın önünde onların günahlarını üzerine alan kurtarıcılar gibi tapacaklar. Bizden sakladıkları hiçbir sırları olmayacak. İtaatkâr olmalarına ya da olmamalarına göre eşleri ve metresleriyle yaşamalarına, çocuk sahibi olup olmamalarına izin vereceğiz ya da bunları yasaklayacağız ve onlar da bize memnuniyetle ve neşeli bir şekilde teslim olacak. Vicdanlarının en acı verici sırlarını ve hepsini ama hepsini bize getirecekler. Hepsi için bir cevabımızın olması lazım. Kendileri için özgür bir karar verirken dayandıkları büyük bir endişe ve korkunç bir ıstıraptan kurtaracağı için cevaplarımıza inanmaktan memnun olacaklar. Onları yöneten yüz binlerin dışında hepsi yani milyonlarca yaratık mutlu olacak. Çünkü sadece gizemi koruyan bizler mutsuz olmalıyız. Milyonlarca mutlu bebek ve iyi ve kötü bilgisinin lanetini üzerine almış yüz bin acı çeken kişi olacaktır. Huzur içinde ölecek, senin adına günleri dolacak ve mezarın ötesinde ölüm dışında hiçbir şey bulamayacaklar. Fakat bu sırrı saklamalıyız ve onların mutluluğu için onları cennet ve sonsuzluk ödülüyle büyülemeliyiz. Diğer dünyada bir şeyler varsa bile kesinlikle onlar gibiler için değildir. Senin zaferle, mağrur ve güçlü seçilmişinle yeniden geleceğin önceden söylenmişti fakat biz onların sadece kendilerini kurtardıklarını bizim ise herkesi kurtardığımızı söyleyeceğiz. Hayvanın üzerinde oturan ve ellerinde *gizemi* tutan fahişenin rezil edileceği, zayıfın tekrar ayağa kalkacağı, onun soyunu parçalayacağı ve nefret uyandırıcı vücudunun soyulacağı anlatıldı.[21] Fakat o zaman ben ayağa kalkacağım ve sana günahı bilmeyen milyonlarca çocuğu göstereceğim. Mutlulukları için onların günahlarını üzerine alan biz,' senin önünde duracağız ve 'Yargılayabilirsen ve cesaretin varsa bizi yargıla" diyeceğiz. Senden korkmadığımı bil. Vahşi hayatta benim de olduğumu, köklerle ve akasyalarla benim de yaşamımı idame ettirdiğimi, insanları kutsadığın özgürlüğü benim de çok istediğimi, güçlü ve "arayı kapamaya" susamış seçilmişlerin arasında

21 Vahiy 17'ye referans yapılmıştır.

dayanmak için benim de çabaladığımı bil. Fakat uyandım. Deliliğe hizmet edemezdim. Arkamı döndüm ve *senin işini düzeltenlerin* safına katıldım. Mütevazıın mutluluğu için gururu terk ettim ve mütevazıa geri döndüm. Sana söylediklerim meydana gelecek ve bizim egemenliğimiz kurulacak. Tekrarlıyorum; yarın bizi engellemeye geldiğin için seni yakacağım yığının üzerine benden gelen bir işaretle kızgın korları toplamak için koşuşturan itaatkâr sürüyü göreceksin. Alevlerimizi hak etmiş biri varsa o da sensin. Yarın seni yakacağım. [Dedim]."

* Fyodor Dostoyevski, "The Grand Inquisitor", *The Brothers Karamazov*, New York, Modern Library, sf. 305-319.

3. Yaratıcı Evrim

Henri Bergson

Yirminci yüzyılın ilk yıllarında irrasyonalizmin gittikçe artan beğenirliğini ikna edici ve mantıklı bir dille ifade eden, College de France'da felsefe profesörü olan Henri Bergson (1859-1941) geniş bir kitleye ulaşır. En ünlü çalışması *Yaratıcı Evrim [L'Evolution créatrice, 1907]* modern biyoloji dilinde yazılmış olmasına karşın, zekâya ve bilimsel yönteme karşı güvensizliği nedeniyle Romantikler tarafından yüceltilmiştir. Bergson'un "evrimsel harekette içkin ve temel olanı" arayışında ortaya attığı "yaşamsal güç" tanımı, Bergson ekolünün parolasını oluşturur.

Bilimin Batı Felsefesinden Aldığı Bakış Açısı, Doğanın Bilimsel Olarak Anlaşılması İçin Yeterli Midir?

Henüz tamamlanmayan yaşamın evrimi, omurgalılardan insana doğru yükselen bir çizgi doğrultusunda kesintisiz ilerlemeyle zekânın nasıl oluştuğunu göstermektedir. Anlama yeteneğinde canlıların bilincinin kendileri için hazırlanan var olma koşullarına daha kesin, daha karmaşık ve esnek uyarlaması olan eylem yeteneği ilavesini bize göstermektedir. Bu nedenle, kelimenin dar anlamıyla, zekâmızın vücudumuzun çevresine en iyi şekilde uymasını, dış maddelerin aralarındaki ilişkiyi temsil etmesini, kısacası maddeyi düşünmesini sağlamak amacında olduğu sonucu çıkmaktadır. Aslında, bu sonuç şu an okuduğunuz yazının sonuçlarından biri olacaktır. İnsan zekâsının cansız nesneler arasında, özellikle de eylemlerimizin dayanak noktalarını ve meşguliyetimizin araçlarını bulduğu katı maddeler arasında

kendini evde gibi hissettiğini; kavramlarımızın katı maddeler modeline dayanarak oluşturulduğunu; mantığımızın en iyi şekliyle katı madde mantığı olduğunu ve sonuç olarak zekâmızın, mantıklı düşüncenin düzensiz cisimle benzerlik gösteren ve deneyimle ufacık bir temas sonrasında keşiften keşfe gidebilmek için zekânın kendi doğal akışını takip etmesi gereken geometride başarılı olduğunu görmeliyiz.

Fakat bundan sonra düşüncemizin, tamamen mantıklı şekliyle, yaşamın gerçek doğasını ve evrimsel hareketin gerçek anlamını temsil edemeyeceği gerçeği gelmelidir. Yaşam tarafından belirli şartlarda belirli şeylerde hareket etmek üzere yaratılmışken sadece bir yayılması veya yönü olan yaşamı nasıl tamamen kapsayabilir? Evrimsel hareketin kendi yolu boyunca biriktirilirken evrimsel hareketin kendisine nasıl uygulanabilir? Ayrıca parçanın bütüne eşit olduğu, sonucun sebebi tekrar emebileceği veya sahilde bırakılmış bir çakıl taşının onu oraya getiren dalganın şeklini gösterdiği ileri sürülebilir. Aslında, düşüncemizin bir kategorisinin bile, birlik, çok katlılık, mekanik arıza, zekâ, katiyet vs, gibi yaşamın maddeleri için tam olarak geçerli olmadığını hissediyoruz. Bireyselliğin nerede başladığını ve bittiğini, canlının tek ya da birçok olduğunu, hücrelerin mi birleşerek organizmayı meydana getirdiğini ya da organizmanın mı kendini hücrelere ayırdığını kim söyleyebilir? Canlıları boşu boşuna kalıba sokmaya zorluyoruz. Bütün kalıplar çatlıyor. Kalıplar, içine koymaya çalıştıklarımıza göre çok dar, her şeyden önce çok bükülmezdirler. Durağan maddeler arasında kendinden oldukça emin olan muhakememizi bu yeni zeminde kendini kolaylıkla rahatsız hissetmektedir. Tamamen muhakemeye bağlı olarak biyolojik bir buluştan bahsetmek zor olacaktır. Genellikle, deneyim, sonunda bize yaşamın belirli bir sonuç elde etmek için nasıl işlediğini gösterdiğinde, bunun daha önce hiç düşünmediğimiz şekilde işlediğini görürüz.

Fakat evrimci felsefe, düzensiz madde durumunda başarılı olan aynı açıklama yöntemlerini yaşam maddelerine yaymakta tereddüt etmemektedir. Zekâ da belki de kazara olan ve canlıların eylemlerine bağlı olarak dar bir yolda geliş ve gidişlerini aydınlatan bir alevin, evrimin yerel etkisini bize göstererek başlar ve işte bize daha yeni anlattığı şeyi unutarak yolda parlayan bu feneri Dünyayı aydınlatacak bir Güneş haline getirir. Kavramsal düşüncenin güçleriyle beraber cesur bir şekilde her şeyin, hatta yaşamın yeniden inşası için ilerler. Yolu boyunca öylesine korkunç zorluklara çarpar, mantığının öylesine çelişkilerde son bulduğunu görür ki hemen ilk amacını ilan eder. "Yeniden inşa edeceği şey artık gerçeğin kendisi değil sadece gerçeğin bir taklidi veya sembolik bir görünüşüdür; maddelerin özü bizden

kaçar ve her zaman kaçacaktır; ilişkiler arasında hareket ederiz; mutlak olan bizim bölgemizde değildir; bilinmeyenin önünde durduruluruz" der. Fakat insan zekâsı için çok fazla gururdan sonra bu durum gerçekten büyük bir alçakgönüllülüktür. Canlının zekâ şekli, belirli bedenlerin ve onların maddi çevrelerinin karşılıklı eylemleri ve tepkilerine göre şekilleniyorsa neden bize bu bedenlerin neden yapıldığının özüne dair bir şeyler açıklamasın? Eylem gerçek dışında hareket edemez. Düşünmek veya hayal kurmak için doğmuş bir aklın gerçekliğin dışında kalabileceğini, gerçeğin şeklini bozacağını veya dönüştüreceğini, belki de hayal gücümüzün geçen bir buluttan insan ve hayvan şekilleri yaratması gibi yaratacağını kabul ediyorum. Eylemin gerçekleşmesi ve tepkinin takip etmesinde kararlı ve her an değişen bir izlenimi elde etmek amacında olan bir zekâ, mutlak bir şeylere dokunan bir zekâdır. Felsefe bize hangi çelişki ve kurgularla karşılaştığını ve nasıl çıkmazlara girdiğini göstermeseydi bilgimizin bu mutlak değerinden şüphe etme fikri hiç aklımıza gelir miydi? Fakat bu zorluklar ve çelişkiler tamamen düşüncemizin olağan şekillerini işimizin olmadığı ve bu yüzden de kalıplarımızın yapılmadığı nesnelere uygulamaya çalışmamızdan kaynaklanır. Belirli bir yöne veya durağan bir maddeye ilişkin olduğu sürece zihinsel bilgi, tam tersine belirli nesne üzerine basmakalıp bir sınıfa sokulmuş şekilde o nesnenin sadık bir izlenimini vermelidir. Sadece bir şekilde bize yaşamı yani basmakalıp levhanın yaratıcısını sunduğunu iddia ederse ilişkili hale gelir.

O zaman yaşamın derinliklerine inmeyi bırakmalı mıyız? Anlayışın bize sunduğu yaşamın bütün eylemini yaşamın sadece kısmi ve yerel bir dışavurumu ve hayati sürecin bir sonucu ya da yan ürünü olan belirli bir insan eylemine indirgediği için özünde yapay ve sembolik olan mekanik fikri korumalı mıyız? Aslında yaşam, saf anlayışları yani geometricileri üretirken sahip olduğu bütün fiziksel olasılıkları kullandıysa öyle yapmak zorunda olmalıyız. Fakat insanda biten evrim çizgisi tek değildir. Ondan ayrı diğer yollarda da kendilerini harici sınırlamalardan kurtaramamış veya insan zekâsının yaptığı gibi kontrolü yeniden ele alamamış fakat yine de evrim hareketinde içkin ve asıl olan bir şeyleri ifade eden başka bilinç formları geliştirilmiştir. Diğer bilinç formlarının bir araya getirildiğini ve zekâyla birleştirildiğini düşünün; sonuç yaşam kadar kapsamlı bir bilinç olmaz mı? Arkasında hissettiği yaşam dürtüsüne aniden arkasını dönen bu tür bir bilinç, görüntüler geçici olsa bile bütün yaşam görüntüsünü elde eder, değil mi?

Bilincin diğer formlarını hâlâ kendi zekâmızla ve zekâmız aracılığıyla gördüğümüz için zekâmızı aşmadığımız söylenecektir. Saf zekiler olsaydık ve kavramsal ve mantıklı düşüncemiz etrafında zekâ dediğimiz parlak çekirdeğin oluşturulduğu özden yapılan belirsiz bir bulutluluk olmasaydı bu

doğru olurdu. Orada anlayışın sadece kendi içimizde kapalı bulunduğumuzda belli belirsiz hissettiğimiz fakat kendilerini işbaşında yani doğanın evriminde hissettiklerinde açık ve belirli hale gelen belirli tamamlayıcı güçleri bulunur. Bu nedenle, yaşamın kendi yönünde yoğunlaşmak ve yayılmak üzere ne tür bir çaba sarf etmeleri gerektiğini öğreneceklerdir.

Bu, *bilgi teorisi* ile *yaşam teorisinin* bize ayrılmaz göründüğünü söylemek anlamına gelir. Bilgi eleştirisinin eşlik etmediği yaşam teorisi var olduğu sürece anlayışın düzenine koyduğu kavramları kabul etmek zorundadır: gönüllü olsun olmasın, olguları esas olarak gördüğü önceden var olan çerçevelerin içine koymaktan başka seçeneği yoktur. Bu nedenle, pozitif bilim için uygun hatta gerekli olan fakat amacının doğrudan görünüşü olmayan bir sembolizm elde eder. Diğer taraftan yaşamın genel evrimi içinde zekânın yerini almayan bilgi teorisi ne bilgi çerçevelerinin nasıl inşa edildiğini ne de nasıl yayıldığını veya ötesine geçtiğini öğretecektir. Bu iki sorgunun yani bilgi teorisi ve yaşam teorisinin, birbirine katılması ve dairesel bir süreçle sürekli şekilde birbirini itelemesi gerekmektedir.

Birlikte, deneyime daha yakın hale getirilen daha güvenli bir yöntemle felsefenin yarattığı büyük sorunları çözebilirler çünkü ortak girişimlerinde başarılı olurlarsa bizlere zekânın oluşumu ve böylece zekâmızın genel yapılanışını takip ettiği maddenin kökenini gösterebilirler. Doğanın ve zihnin en uç köküne kadar araştırabilirler. Spencer'ın zaten evrimleşmiş güncel gerçekliği, kendisi kadar evrimleşmiş ufak parçalara bölmeyi ve daha sonra bu parçalarla onu yeniden birleştirmeyi bu yüzden açıklanacak her şeyi önceden varsaymayı kapsayan yanlış evrimciliğini, gerçekliğin oluşumu ve gelişiminde takip edilebileceği doğru evrimcilikle değiştirmektedir.

Fakat bu tür bir felsefe bir günde yapılmayacaktır. Her biri dâhi bir kişinin bireysel çalışması olan ve bir bütün olarak meydana gelen, benimsenen veya bırakılan tam adıyla felsefe sistemlerinin aksine sadece, birçok düşünürün ve ayrıca gözlemcinin birbirilerini tamamlayarak, düzelterek ve geliştirerek kolektif ve ilerlemeci çabasıyla oluşturulacaktır.

* Henri Bergson *Creative Evolution* kitabından, sf. xix-xxiv, 1938 Holt, Rinehart ve Winston, Inc tarafından yenilendi.

4. Şiddet Üzerine Düşünceler*

Georges Sorel

Mühendisken sosyal felsefeci olan Georges Sorel (1847-1922) çeşitli konularda yazılar yazmıştır. Fikirleri ve ilgileri, radikallikten sosyalizme, hatta monarşist ulusalcı-

lığa kadar ciddi değişiklikler gösteren yazar, yaşlılık döneminde hem Lenin, hem de Mussolini'ye hayran olduğunu gizlemez. Sorel'in tutarsızlığının sırrının müfrit tabiatı ile şiddete, irrasyonel olana duyduğu hayranlıkta yattığı söylenir. Çok okunan *Şiddet Üzerine Düşünceler [Réflexions sur la violence, 1908]* adlı kitabında Sorel, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransız Sosyalist Partisi'nde baskın olan görüşler aleyhinde ve genel bir grev yoluyla gücün doğrudan ele geçirilmesini destekleyen militan sendikacı liderler lehinde konuşur. Sorel'in dizideki diğer metni için 3. cilde bakınız (sf.1314).

Devrimci Coşku Nasıl Sürdürülebilir?

Devrimci sendikacılar tıpkı askeri yazarların savaştan bahsettikleri tavırla sosyalist hareketten bahsetmektedir; sosyalizmi genel grevle sınırlandırmakta, her kombinasyona bu felaketle sonuçlanacak gibi bakmakta, her grevde büyük nihai ayaklanma için az da olsa bir benzerlik, bir deneme ve bir hazırlık görmektedirler.

Kendine Marksist, sendikacı ve devrimci diyen bu yeni ekol kendi doktrini, eyleminin sonuçları ve kendi özgünlüğünün gerçek anlamı hakkında bilinçlendiği anda genel grev fikrini desteklediğini ilan etti. Bu nedenle, genel grevi korku içinde bekleten eski resmi, ütopik ve politik sığınakları terk etmeye ve proleter devrimci hareketin gerçek akımına istekle başlamaya yönlendirildi; proletaryanın, işçilerin sosyalizminin amatör devrimcilerden ayrılmasını sağlayan teste, genel grev ilkesine bağlanması için uzun bir süre geçmiştir.

Parlamenter sosyalistler, oldukça karmaşık bir dil kullanımıyla, çeşitli gruplara kendilerini kabul ettirmeyi başarırlarsa büyük bir etki elde edebilirler; örneğin işçi bileşenlerini; gelecek kolektivizmi hakkındaki gösterişli ifadelerle aldatılabilecek kadar basit tutmalıdırlar; sosyal sorunlar hakkında iyi bilgi sahibiymiş gibi görünmek isteyen ahmak orta sınıf insanlarına kendilerini derin felsefecilermiş gibi sunmak zorundadırlar; ayrıca Sosyalist politikacıların girişimlerinden pay kaparak insanlığın minnetini kazandığını düşünen zengin insanları sömürmeleri de gerekmektedir. Bu etki, bazen oldukça başarılı bir şekilde okuyucuları arasında karışıklık yaymak için zırvalıklar ve bizim önde gelenlerimizin çabaları üzerine kurulmuştur; genel grevden nefret ederler çünkü bu görüş açısından yürütülen bütün propaganda, hayırseverleri memnun edemeyecek kadar sosyalisttir.

Sözde proletarya temsilcilerinin ağızlarında bütün sosyalist formüller gerçek anlamlarını kaybetmektedir. Sınıf savaşı hâlâ büyük ilke olarak

durmaktadır fakat ulusal dayanışmaya bağlanmalıdır. Enternasyonalizm en ılımlıların en kutsal andı içmek üzere kendilerini hazır hissettiklerini belirttikleri sadakat maddesidir; fakat vatanseverlik de kutsal görevler gerektirmektedir. İşçilerin özgürleşmesi için işçilerin kendi işi olmalıdır, kendi gazeteleri de her gün bunu tekrarlamaktadır, fakat gerçek özgürleşme profesyonel bir politikacıya oy vermeyi, dünyada rahat bir durum elde etmesini sağlamayı ve kendini bir lidere bağlamayı gerektirmektedir. Sonunda devlet ortadan kaybolmalıdır, bu konuda Engels'in yazdıklarıyla ters düşmemek için oldukça dikkatlidirler, fakat bu kayboluş çok uzak gelecekte meydana gelecektir. Bu yüzden bu arada politikacılara dedikoduları sağlama aracı olarak devleti kullanma yoluyla yok oluş için kendinizi hazırlamalısınız; devlet'in yok oluşunu gerçekleştirmenin en iyi yolu bu arada Hükümet düzeneğini güçlendirmeye çalışmaktır. Bu muhakeme yöntemi yağmurdan ıslanmayı önlemek için kendini suya atan Gribouille'nin yöntemine benzemektedir.

Bizim muhteşem insanlarımızın nutuklarının özünü oluşturan çelişkili, tuhaf ve sahte iddiaların basit ana hatlarıyla sayfalar doldurulabilir; hiçbir şey onları utandırmaz ve onlar, ağdalı, coşkulu ve belirsiz konuşmalarında en mutlak bağdaşmazlığı en esnek fırsatçılıkla birleştirmeyi iyi bilirler. Bilge bir sosyalizm taraftarı Marx'ın eserlerinin incelenmesinden öğrendiği en temel dersin saçmalıklar yoluyla zıtlıkları uzlaştırma sanatı olduğunu söylemişti. İtiraf edeyim; bu zor konularda oldukça yetersizim ayrıca politikacıların bilge unvanını verdiği insanlar arasında sayılmak gibi bir iddiam yok; fakat bunun Marksçı felsefenin özeti ve aslı olduğunu kabul etmeyi kendime yediremiyorum.

Her türlü hırslı insan tarafından sömürülen, birkaç soytarıyı hayrete düşüren ve gerileyen insanlar tarafından hayranlık duyulan bu gürültülü, geveze ve yalancı sosyalizme karşı devrimci sendikacılık tarafını almakta ve tam aksine hiçbir şeyi kararsızlık durumunda bırakmamak için çabalamaktadır. Fikirleri, düzenbazlık ve zihinsel çekinceler olmaksızın dürüst bir biçimde ifade edilmektedir; doktrinlerin etkisini karmaşık yorum akımıyla azaltmak için hiçbir girişimde bulunmamaktadır. Sendikacılık her şeye tam olarak ışık tutan, her şeyi tam da doğanın onlar için ayırdığı yere koyan ve oyundaki güçlerin bütün değerini ortaya çıkaran ifade yöntemlerini kullanmaya çabalamaktadır. Sendikacı hareket hakkında açık bir fikir sahibi olmak istiyorsak, karşıtlıklar gizlenmek yerine büyük bir rahatlığın içine atılmalıdır; birbirlerine karşı mücadele eden gruplar mümkün olduğunca ayrı ve yekpare gösterilmelidir; kısacası ayaklanmış kitlelerin hareketleri, devrimcilerin ruhunun derin ve uzun süreli bir izlenime kapılacağı şekilde temsil edilmelidir.

Bu sonuçlar sıradan bir dil kullanımıyla hiçbir belirli tavırla elde edilemez; sadece, sezgiyle ve düşünülen analizlerin hiçbiri yapılmadan önce sosyalizmin modern topluma karşı başlattığı savaşın farklı dışavurumlarına uygun gelen duyarlılık kitlelerini bölünmez bir bütün halinde harekete geçirebilen görüntü topluluğu kullanılmalıdır. Sendikacılar sosyalizmi genel grev dramına yoğunlaştırarak kusursuz bir şekilde çözmektedirler; bu nedenle, profesörlerin kelime oyunlarındaki çelişkilerin uzlaştırılmasına artık yer yoktur; her şey açık bir şekilde planlanmaktadır; böylece sosyalizmin sadece bir yorumu mümkün olacaktır. Bu yöntem, Bergson'ın doktrinine göre, "integral" bilginin analize nazaran sahip olduğu avantajların hepsine sahiptir.

Genel grevin fiili olarak gerçekleştirilme olasılığı oldukça fazla tartışılmıştır; sosyalist savaşının tek bir muharebe ile karara bağlanamayacağı belirtilmiştir. Dikkatli, pratik ve bilimsel olduğunu düşünen insanlara göre proletaryanın büyük kitlelerini aynı anda harekete geçirme zorluğu çok büyük görünmektedir; böyle muazzam bir mücadelenin sunacağı ayrıntının zorluklarını çözümlemişlerdir. Politikacıların yanı sıra sosyalist sosyologların görüşü; genel grevin popüler bir hayal olduğu ve işçi sınıfı hareketinin başlangıç niteliği olduğu yönündedir. Genel grevin, sosyoloji tekelcilerinin bize, gerçek işçi hareketi kavramının emanetçileri olarak sık sık sundukları işçilerin kendilerinin de bir süre sonra başlarından attığı bir gençlik yanılsaması olduğu kararına varan Sidney Webb'in[22] yetkisini kendimize karşı alıntı yaptık.

Günümüz İngiltere'sinde genel grevin popüler olmadığı görüşü, bu fikrin tarihi öneminin karşısına getirilecek zayıf bir iddiadır, çünkü İngilizler sınıf savaşı hakkındaki büyük bilgi yoksunluklarıyla ayırt edilmektedir; fikirleri ortaçağ etkileri altında kalmıştır: ayrıcalıklı veya en azından yasalar tarafından korunan lonca, onlara hâlâ işçi sınıfı örgütünün ideali olarak görünmektedir; sendikacılar için kullanılacak bir isim olarak işçi sınıfı aristokrasisi terimi İngiltere için üretilmiştir; aslına bakılırsa sendikacılık, yasal önceliklerin elde edilmesine çalışmaktadır. Bu nedenle, İngiltere'nin genel grevden hoşlanmaması, sınıf savaşını sosyalizmin özü olarak değerlendiren herkes tarafından ikinci durumun lehine güçlü olası bir kanıt olarak görülmelidir. (…)

Ben de uygulanabilir düzenin düşüncelerine dayanarak genel greve edilen itirazlara önem vermiyorum. Geleceğin mücadelelerinin doğası ve kapitalizmi bastırma yolları hakkında tarihle donatılan modele dayanarak hipotez oluşturma çabası Ütopistlerin eski yöntemlerine geri dönüş anlamına gelir. Geleceğin bilimsel yollarla tahmin edileceği veya bir hipotezin diğerin-

22 Webb (1859-1947) İngiliz "kademeli meclis" sosyalizminin ana teorisyenidir.

den daha iyi olup olmadığını tartışmamızı sağlayacak hiçbir süreç bulunmamaktadır; en büyük şahsiyetlerin yakın gelecek hakkında tahminde bulunma isteğiyle çok büyük hatalar yaptıkları birçok unutulmaz örnekle kanıtlanmıştır.

Fakat şu ânı terk etmeden ve sonsuza kadar mantığımızdan kaçmaya mahkûmmuş gibi görünen gelecek muhakememiz olmadan hiç hareket etmememiz gerekir. Belirli bir yolla yapılırsa belirsiz bir zamanda *geleceğin tasarlanmasının* oldukça etkili olacağı ve çok az çıkaracağı tecrübeyle sabittir. Bu durum, gelecek beklentilerinin, insanların, bir partinin veya bir sınıfın en güçlü eğilimlerinin ve yaşamın bütün koşullarında içgüdülerin ısrarıyla zihinde tekrarlanan eğilimlerin hepsini içine alan ve insanın arzularını, tutkularını ve zihinsel eylemlerini diğer bütün yöntemlerden daha kolay bir şekilde düzeltmesini sağlayan anlık eylemin umutlarına tamamen gerçeklik yönü veren mitlerin şeklini almasıyla ortaya çıkar. Ayrıca bu sosyal mitlerin kişinin yaşamı boyunca yaptığı gözlemlerden yararlanmasını hiçbir şekilde engellemeyeceğini ve olağan meşguliyetleri için harcadığı çabasına engel teşkil etmeyeceğini biliyoruz.

Bu durumun doğruluğu birçok örnekle gösterilebilir.

İlk Hıristiyanlar, azizler krallığın kurulmasıyla ilk kuşağın sonunda İsa'nın geri gelmesini ve putperest dünyanın mahvını bekliyordu. Beklenen felaket gerçekleşmedi fakat Hıristiyan düşüncesi bu vahiysel mitten öylesine iyi yararlandı ki bazı çağdaş bilginler İsa'nın bütün öğütlerinin sadece bu noktaya atıfta bulunduğu görüşünü sürdürmektedir. Luther ve Calvin'in Avrupa'nın dini coşkusundan oluşturdukları umutlar hiçbir şekilde gerçekleştirilemedi; devrimin bu babaları geçmiş bir çağın insanları olarak görüldüler; günümüz Protestanları için onlar, modern zamanlardan çok Orta Çağ'a aittir ve onları en çok sıkıntıya sokan sorunlar çağdaş Protestanlıkta çok az yer tutmaktadır. Bu sebeple Hıristiyan yenilenmesi hayalinden kaynaklanan muazzam sonuçları inkâr mı etmeliyiz? Devrimin gerçek gelişmelerinin ilk ustalarında coşku yaratan büyüleyici resimlere hiçbir şekilde benzemediği kabul edilmelidir; fakat bu resimler olmadan Devrim zafere ulaşabilir miydi? Fransız Devrimi mitiyle birçok Ütopya'nın kafası karışmıştır çünkü onlar, yaratıcı edebiyata tutkuyla bağlı, "bilime" güvenle yaklaşan ve geçmişin ekonomik tarihini çok az bilen bir toplum tarafından oluşturulmuştur. Bu ütopyalardan hiçbir şey çıkmadı, ancak Devrim'in 18. yüzyılda sosyal Ütopyaları üreten insanların hayal ettiğinden daha derin bir dönüşüm olmadığı sorgulanabilir. Bizim kendi zamanımızda Mazzini, kendi zamanının çokbilmişlerinin deli bir canavar dedikleri şeyi kovaladı fakat Mazzini olmasaydı İtalya'nın böyle büyük bir güç haline gelemeyeceği ve Mazzini'nin İtalyan

birliği için Cavour[23] ve onun ekolünün bütün politikacılarından daha fazlasını yaptığı gerçeği artık inkâr edilemez.

Gelecek tarihinin bir kısmını oluşturacak detaylarla ilgili olarak mitlerin nelere sahip olduğu bilgisi çok da önemli bir bilgi değildir; bunlar astrolojik yıllıklar değillerdir; ilk Hıristiyanlar tarafından beklenen felakette olduğu gibi içerdikleri hiçbir şeyin gerçekleşmemesi bile olasıdır. Günlük yaşamımızda aslında meydana gelenin önceden onun hakkında sahip olduğumuz fikirden oldukça farklı olmasına alışık değil miyiz? Fakat bu bizim karar vermeye devam etmemizi engellememektedir. Psikologlar; görünüşteki amaçlarla fiili olarak gerçekleştirilen amaçlar arasında bir heterojenliğin olduğunu söylerler: yaşama ait en ufak tecrübe bu kanunu bize ispatlamaktadır. (...)

Mit, içinde olduğumuz zamanda eyleme geçme aracı olarak değerlendirilmelidir; geleceğin tarihi olarak tam anlamıyla ne kadar uzağa götürülebileceğini tartışma girişimi anlamsızdır. *Tek önemli olan bütünlüğü içinde mitin kendisidir*; parçaları, ana fikri ortaya çıkardığı sürece ilgi çekmektedir. Bu nedenle, sosyal savaş sırasında meydana gelebilecek olaylar hakkında ve proletaryaya zafer kazandıracak kati çatışmalar hakkında tartışmak hiçbir amaca hizmet etmemektedir. Devrimcilerin bu genel grevin hayali resminin oluşturulmasında büsbütün ve tamamen aldatıldığı düşünüldüğünde bile bu resim, sosyalizmin bütün isteklerini kapsamışsa ve devrimci düşüncesine başka hiçbir düşünce yönteminin veremeyeceği bir kesinlik ve sertlik vermişse devrime hazırlık yolunda büyük bir güç unsuru olmuş demektir.

O zaman genel grev fikrinin önemini tartışmak için politikacılar, sosyologlar veya siyaset bilimi alanında iddialı olanlar arasında yaygın olan bütün tartışma yöntemleri terk edilmelidir. Muhaliflerinin kurmaya çalıştığı her şey, aksini ispatladıklarını düşündükleri teorinin değerini hiçbir şekilde azaltmadan onlara bırakılabilir. Genel grevin kısmen gerçeklik veya sadece popüler hayal gücünün bir ürünü olup olmadığı sorusu çok da büyük bir öneme sahip değildir. Bilinmesi gereken tek şey genel grevin, sosyalist doktrininin devrimci proletaryadan beklediği her şeyi içerip içermediğidir.

Bu sorunu çözmek için artık bilgili bir şekilde gelecek hakkında tartışmak zorunda değiliz; felsefe, tarih veya ekonomi bilimleri hakkındaki yüksek yansımalara izin vermek zorunda değiliz; teori uçağında değiliz ve gözle görülebilir gerçekler seviyesinde kalabiliriz. Proletaryanın tam ortasında gerçek evrim hareketi içinde aktif olarak yer alan, orta sınıfın içine sızmak arzusunda olmayan ve zihinleri şirketlerle alakalı önyargıların etkisinde ol-

23 Kont Camillo Benso di Cavour (1810-1861) İtalya'nın birleşmesinde etkili olmuş bir devlet adamıydı.

mayan kişileri sorgulamalıyız. Bu kişiler belirsiz sayıda politik, ekonomik ve ahlaki sorun hakkında aldatılabilir fakat onların şahitlikleri, onları ve yoldaşlarını en etkili şekilde harekete geçiren, sosyalist kavramlarıyla özdeş olma anlamında onlara en fazla seslenen ve sayesinde mantıkları, umutları ve belirli gerçeklere bakış şekilleri bölünmez bir birlik gibi görünen fikirler söz konusu olduğunda kesin, bağımsız ve su götürmezdir.

Bu kişiler sayesinde, genel grevin aslında benim dediğim şey olduğunu biliyoruz; sosyalizmin tamamen içinde bulunduğu bir *mit,* başka bir deyişle sosyalizmin modern topluma karşı başlattığı savaşın farklı dışavurumlarına karşılık gelen bütün duyguları içgüdüsel olarak harekete geçirme yeteneğine sahip görüntüler bütünüdür.[24] Grevler proletaryanın sahip olduğu en asil, en derin ve en devingen duyguları ortaya çıkarmıştır; genel grev bu duyguların hepsini düzenli bir resimde toplamakta ve hepsini bir araya getirerek her birine en fazla yoğunluğu vermektedir; belirli çatışmaların acı verici anılarına seslenerek bilince sunulan derlemenin bütün detaylarını yoğun bir yaşamla renklendirmektedir. Bu nedenle, dilin tam açıklıkla bize veremeyeceği sosyalizm sezgisini bir bütün olarak anında algılayarak elde etmekteyiz.

Genel grev fikrinin gücünü kanıtlayacak başka bir kanıtı hâlâ ileri sürebiliriz. Bu fikir her zaman söylendiği gibi saf bir canavar olsaydı, parlamenter Sosyalistler ona bu kadar ateşli saldırmazlardı; insanların kamaşmış gözleri önünde ütopistlerin her zaman desteklediği anlamsız umutlara saldırdıklarını hiç hatırlamıyorum. (…) Fakat söz konusu genel grev olunca durum değişmektedir; politikacılarımız artık karmaşık çekincelerden memnun değil: sert konuşmakta ve dinleyicileri bu kavramı terk etmeye ikna etmek için çabalamaktadırlar.

Bu yaklaşımın sebebini anlamak kolaydır: politikacıların, insanlara geleceğe dair yanıltıcı bir serap sunan ve "insanları bu konulara bilimsel olarak bakan kişilerin sadece kısmen ve birçok kuşak tarafından uzun çabaların ardından gerçekleştirilebileceğini bildiği dünyevi refahın hemen gerçekleştirilmesine" döndüren ütopyalardan korkmak için hiçbir sebepleri yoktur (Clemenceau'ya[25] göre sosyalistlerin yaptığı budur). Seçmenler *devletin sihirli güçlerine* ne kadar isteyerek inanırsa, mucize sözü veren adaya oy vermek için o kadar çok ikna olurlar; seçim mücadelesinde her aday diğerlerini geçmeye çalışır: sosyalist adayların radikalleri bozguna uğratması için seçmenlerin gelecek mutluluğu hakkındaki her söze inanacak kadar saf olma-

24 Bu pasajı Engels, *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm* ile karşılaştırınız (sf.1436).

25 Radikal Fransız devlet adamı Georges Clemenceau(1841-1929) Sosyalizmin en ateşli düşmanlarından biriydi.

sı gerekir; bizim sosyalist politikacılarımız bu yüzden bu rahat ütopyalarla mücadele etmemek için her türlü etkili yola özen göstermektedir.

Genel grev kavramına karşı mücadele etmektedirler çünkü propaganda turları boyunca bu kavramın işçi sınıfı zihnine takdire şayan bir şekilde uyarlandığını, böylece bu kavramın işçi sınıfına en mutlak yoluyla hükmetme ve parlamenterlerin tatmin edeceği arzulara yer bırakmama olasılığı olduğunu fark etmişlerdir. Bu fikrin çok etkili bir itici güç olduğunu, insanların aklına girdiğinde onların artık liderler tarafından kontrol edilemeyeceğini ve böylece vekillerin gücünün sıfıra indirgenebileceğini anlamaktadırlar. Kısacası, genel grevin bütün sosyalist hareketin kolayca emebileceğini ve bu durumun, parlamenter rejimin oluşturulduğu görüşteki siyasi gruplar arasında bütün bu uzlaşmaları gereksiz hale getireceğini belli belirsiz hissetmektedirler.

* Georges Sorel, *Reflections on Violence*, çeviri T.T. Hulme ve J. Roth ve E.A. Shils'in girişiyle, Glencoe, III., The Free Pres, 1950, sf. 137-147.

E. SUSMAYAN LİBERALİZM

1. Ekonomik Liberalizm

L. T. Hobhouse

Londra Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olan L. T. Hobhouse (1864-1929) Birinci Dünya Savaşı öncesinde "sol kanat" İngiliz Liberalizmi'nin önde gelen teorisyeniydi. 1905 yılından sonra iktidara gelen Liberal Partinin politikaları, Herbert Spencer'ın kasvetli kehanetlerinin çok uzağındaydı. Hükümet, fakirlerin "sosyal hizmetleri"nin zenginlerin ödediği vergilerden finanse edildiği "refah devletinin" oluşturulmasına önayak oldu. David Llyod George gibi (Dwyfor Kontu. 1863-1946, Liberal Parti'den seçilen son başbakan (1916-1922), 1. Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın şekillenmesinde başrol oyuncusu, Osmanlı İmparatorluğunu parçalama siyasetinin ve Anadolu işgalinin baş mimarı) liberal liderlere yakın olan Hobhouse, hükümetin politikasını, liberalizmin temel ilkeleri olarak kabul gören esaslara yakıştırmaya özen göstererek savunmuştur. Kendi "sosyal liberalizmi" ile sosyalizm arasına bir çizgi çekmek için hayli çaba harcayan Başbakan George, politikalarının bireycilik ve kolektivizm arasındaki güçlü uzlaşmaya dayalı bir toplum oluşturabileceğinde ısrarlıydı.

Liberal Felsefe Tarafından Belirtilen Siyasi Gücün Sınırları İçinde Sosyal Adalete Ulaşılabilir Mi?

Mülkiyet haklarının varlığını hepimiz kabul ediyoruz. Peki, mülk sahibi olma hakkı olmayabilir mi? Miras ve vasiyet yasaları aracılığıyla büyük eşitsizliklerin gözlendiği ekonomi sisteminde kökten bir yanlış yok mudur? Bazıları her türlü erdeme sahip bir bireyin sosyal değerinden daha fazlasıyla doğarken, büyük çoğunluğun kazanabildikleri dışında hiçbir şeye sahip olmadan doğduğu durumu kabul etmeli miyiz? Akla uygun ekonomi etiği planında, toplum üyesi için kamu kaynakları üzerinde belirli asgari bir hak iddiası şeklini alabilecek bu tür gerçek mülkiyet hakkına izin veremez miyiz? Bunun etik kısmı dışında güzel bir fikir olduğu söylenebilir; peki ya daha az şanslıların yararlanacağı kaynaklar nelerdir? İngiliz Devleti söz konusu amaç için uygun çok az ortak kaynağa sahiptir veya ona bile sahip değildir. Geliri vergilendirmeye dayalıdır ve bunun anlamı fakirlerin yararına zenginlerin vergilendirileceğidir ki bu durumun ne adalet ne de hayır olduğu, sadece soygun olduğu söylenebilir. Buna benim cevabım, kamu kaynaklarının boşaltılmasının derin bir ekonomik düzensizlik anlamına geldiğidir. Servetin kişisel bir dayanağının yanında sosyal bir dayanağının olduğunu da ileri sürebilirim. Şehirlerin içinde ve etrafındaki arazi kiraları gibi servet çeşitleri büyük oranda toplumun eseridir ve geçmiş zamanda bu tür servetlerin özel ellere düşmesine izin verilmesi sadece hükümet yolsuzluğu aracılığıyla olmuştur. Diğer büyük servet kaynakları genellikle ayırt edici şekilde anti sosyal eğilimlere sahip ve sadece ekonomimizin hatalı düzeni aracılığıyla gerçekleştirilen mali ve kurgusal işlemlerde bulunabilir. Diğer sebepler, bir tarafta alkollü içki ile ilgili yasalarımızın ve eskiden belediye hizmetleri arzının özel sektöre düşmesine izin verme geleneğinin kurduğu kısmi tekellerde yatmaktadır. Miras ilkesi aracılığıyla biriken mülk devredilmektedir ve sonuç; medeniyetin maddi çıkarlarında pay mirasına sahip olarak küçük bir sınıf yanında "çıplak geldik çıplak gideceğiz" diyebilen daha büyük bir sınıfın varlığıdır. Bir bütün olarak bu sistemin gözden geçirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu şartlarda mülkiyet duraklamaktadır, esas olarak her bireyin kendi emeğinin meyvelerini kendisi için güvence altına alabileceği bir kurum olmaya zorlanmaktadır ve mal sahibinin genel olarak emredebileceği şeyler bakımından diğerlerinin emeğine komut vermesini sağlayan bir araç haline gelmektedir. Bu eğilimin istenmeyen bir durum olduğu ve toplumun emrindeki genel hisseyi arttırma ve böylece onu avarelik, kapasite eksikliği veya suç yüzünden avantajlarını kaybetmeyen, herkesin ekonomik bağımsızlığını güvence altına almak üzere kullanma yetkisine sahip olabilecek or-

tak mali, endüstriyel ve sosyal tedbirler aracılığıyla çare üretme yeteneğine sahip olduğu savunulmaktadır. Herkesin kendine uygun sosyal durumla doğduğu, ortak topraklarda uygun paya sahip olduğu komünal toplum örnekleri bulunmaktadır. Ekonomik bireyselcilik bu sistemin son kalıntılarını yok ederek büyük maddi gelişimlerin temelini atmıştır fakat bunu kitlelerin mutsuzluğu pahasına yapmıştır. Ekonomideki temel sorun mülkiyeti yok etmek değil modern ihtiyaçlara uygun şartlar altında sosyal mülkiyet kavramını doğru yere koymaktır. Bu, eskiden duyduklarımız gibi yeniden dağıtımın basit kurallarıyla yapılmayacaktır. Servet içinde sosyal etmenleri bireysel etmenlerden ayırarak, sosyal servet unsurlarını kamu kasalarına yönlendirerek ve üyelerinin öncelikli ihtiyaçlarını yönetmek için toplumun da kullanımında tutarak başarılacaktır.

Mülkiyetin temeli iki anlamda sosyaldir. Bir taraftan mal sahibinin haklarını hırsızlığa ve yağmacılara karşı koruyarak sürdüren düzenli bir toplum gücüdür. Bütün eleştirilere rağmen pek çok kişi Doğa veya İlahi Takdir tarafından seçilen şanslı bireylermiş ve devleti yönetmek ve mülkiyetlerinin rahatça kullanımında kanun düzeneğini özgürce kullanarak mülklerini güvence altına almak için sonsuz hakka sahiplermiş gibi mülkiyet hakkında konuşmaktadır. Düzenli toplum gücü olmadan haklarının hiçbir işe yaramayacağını unuturlar. Hâkimler, polisler ve toplumun sürdürdüğü oturmuş düzen olmasaydı nerede olacaklarını kendilerine sormazlar. Servetini tamamen kendi başına yaptığını düşünen varlıklı bir iş adamı, ticari gelişmeyi, karayolu, demiryolu ve denizden güvenliği, hünerli işgücü kitlelerini, medeniyetin emrine verdiği bütün zihin gücünü, dünyanın genel ilerlemesi izin verdiği için ürettiği ürünlerin talebini, süreç gereği kullandığı ve bilim insanlarının ve sanayi idarecilerinin ortak çabasıyla kurulan icatları mümkün kılan düzenli sakinlik olmasaydı başarısına giden yolda tek bir adımı nasıl atacağını düşünmek için bir an bile durmamaktadır. Servetinin temellerine bakmış olsaydı, mülkiyetini devam ettiren ve güvence altına alan toplum olduğu için servetin ilk oluşumundaki kaçınılmaz ortağının da toplum olduğunun farkına varırdı.

Bu, mülkiyetin sosyal olduğu ikinci anlamı önümüze getirmektedir. Değerde ve üretimde sosyal bir unsur bulunmaktadır. Modern sanayide bireyin kimseden yardım almadan gösterdiği çabayla yapabileceği çok az şey vardır. İşgücü özenle bölünmüştür ve orantılı olarak bölündüğü için de işbirlikçi bir yaklaşım sergilemek zorundadır. Kişi satacağı malları üretmekte ve kur oranı yani fiyat oranları karmaşık sosyal güçler tarafından belirlenen arz ve talep ilişkileri ile saptanmaktadır. Üretim yöntemlerinde, her birey medeniyetin kullanıma hazır bütün araçlarını, diğer kişilerinin beyinlerinin

icat ettikleri düzenekleri, kazanılan medeniyetin armağanı insan aletlerini elinden gelen en iyi şekilde kullanmaktadır. Bu nedenle, toplum bir kişinin diğerinden daha iyi kullanacağı koşullar ve imkânlar sağlamaktadır ve kullanımları ödüllendirilecek kişisel hak iddiasının temelini oluşturan bireysel veya kişisel üretim unsuru anlamına gelmektedir. Bu kişisel çabayı sürdürmek ve canlandırmak, iyi işleyen bir ekonomi düzeninin gerekliliğidir ve burada, herhangi belirli bir sosyalizm kavramının bu ihtiyacı karşılayıp karşılamayacağını sormamıza gerek olmadan kendimizden emin bir şekilde bu noktayı göz ardı eden hiçbir sosyalist yaklaşımın kalıcı başarının tadını çıkaramayacağını ortaya koyabiliriz. Diğer taraftan servetteki sosyal etkeni göz ardı eden bireyselcilik ulusal kaynakları bitirecek, toplumu sanayinin meyvelerindeki haklı payından mahrum edecek ve böylece servetin tek taraflı ve adaletsiz dağıtımıyla sonuçlanacaktır. Ekonomi adaleti sadece her bireye değil ister sosyal ister kişisel olsun yararlı hizmetin yerine getirilmesinde yer alan her işleve de hakkı olanı vermelidir ve bu hak, bu yararlı işlevin etkili kullanımını canlandırmak ve devam ettirmek için gerekli miktar tarafından ayarlanmaktadır. İşlev ve dayanak arasındaki bu denklem ekonomik eşitliğin gerçek anlamıdır.[26]

Hobhouse dikkatini miras kalan servete çevirir:

Zamanımızın sosyal ve ekonomik yapısı içinde en belirleyici etken budur. Bizim ilkemizde, günden güne yaratılan servetinkinden oldukça farklı bir konumda bulunduğu açıktır. Sadece iki zeminde savunulabilir. Biri kuralcı hak ve ekonomik düzenin temelini bozmanın zorluğudur. Bu durum şiddetli ve aceleci yöntemlere karşı cevaplanamaz bir iddia ortaya koymaktadır fakat ekonomik düzenlemenin yavaş ilerleyen politikasına karşı hiçbir iddia sağlayamamaktadır. Diğer iddia ise miras kalan servetin birçok dolaylı işleve hizmet ettiğidir. Çocukların geçimini sağlamak ve bir aile kurmak bu çabanın uyarıcılarıdır. Çalışmayan sınıfın varlığı, özgünlüğün bağımsız gelişimi ve devletin hizmetleri için önyargısız erkek ve kadın iş gücü tedarik etmek için olanak sağlamaktadır. Bir kere daha bu iddiaların değerinin bildirileceği tek gerçek testin ampirik test olduğunu belirtmek isterim. Görünüşe göre miras kalan servet kazanılan servetten farklı bir dayanak üzerindedir ve liberal politika çalışarak kazanılan gelirin kazanılmayandan ayrılmasına başlamak için doğru yerdedir.

Liberal politika sadece kazanılan ve kazanılmayan gelirin ayrılmasına değil her türlü kaynaktan gelen yüksek gelirler üzerindeki vergiye de ken-

26 Bunu Bastiat, *Hukuk* ile karşılaştırınız (sf.1158).

dini adasaydı temel ilkenin herhangi bir bireyin, toplum için bazı bireyler kadar değerli olup olmayacağına dair saygılı bir şüphe olduğunu kabul ederdim. Aslında dünyanın büyük servetleri büyük dahilere düşüyorsa bu şüpheyi değerlendirmeliyiz. Bir Shakespeare, bir Browning, bir Newton veya bir Cobden için ne ödememiz gerektiğini belirlemek imkânsız olurdu. İmkânsız, fakat neyse ki aynı zamanda da gereksiz. Çünkü dahi insan kendi arzuları tarafından vermeye zorlanmaktadır ve toplumdan istediği tek ödül ise yalnız bırakılmak ve biraz sessizlik ile temiz havadır. Yaratıcı enerjisi, insanların dileklerine bakmaksızın onu teşvik eden içsel uyarıcıya verilen bir yanıt olduğu için gerçekte hizmetlerine rağmen düşünce, yaşamının öncelikli ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayan mütevazı yeterlilikten fazlasını istemeye hakkı da yoktur. Büyük sanayi idarecilerinin durumu daha farklıdır fakat onlar da işleri sosyal anlamda güçlü olduğu sürece gerçek çıkar aşkından fazla içsel bir gereklilik tarafından yönlendirilmektedirler. Büyük kârlar elde etmektedirler çünkü işleri, denge doğru tarafta olduğu zaman kesinlikle büyük bir denge anlamına gelen bir düzeye ulaşmaktadır ve şüphesiz, başarılarının işareti ayrıca artan sosyal gücün temeli olarak parayla ilgilenmeye eğilimli olmaktadır. Ama ben iki kanıt yüzünden abartanlara inanıyorum: Birincisi, böylesi bir kafa yapısına sahip birçok kişinin kazanç arzusunun etkisine girmeye hazır olmasını bu sınıftaki insanların yaygın biçimde kabul edeceği ve bazı istisnai durumlarda kendi maddi kazançlarını azaltmaya yönelik önlemleri aktif biçimde destekleyecekleri; ikincisi maaş alanlara, ticari rekabet söz konusu olsa kazanacakları maaşla hiçbir ilişkisi olmayan ve bu durumun bilincinde olmalarını gerektiren bir maaş veren kamu yönetiminin yüksek ticari kapasitesinin büyüklüğü...

Fakat vergi gelirleri neden özellikle fakirlere gitmektedir? Peter soyulmadıysa Paul'e neden para ödenmelidir? Peter da eşit şekilde toplumun bir üyesi olduğuna göre neden gelirler Peter ve Paul'un ortak ilgilerine harcanmasın? Ortak fonla uğraşmanın tek adil yolu şüphesiz bu fonu kamu yararına hizmet eden hedeflere harcamaktır ve kamu harcamalarının aslında bütün sınıflar için aynı şekilde yararlı olacağı birçok yön bulunmaktadır. Belirtmeye değer; bu durum doğrudan amaçları daha fakir sınıfları ilgilendiren bazı harcama bölümleri için bile doğrudur. Örneğin alıkonsaydı sadece ilk olarak zarar görecek daha fakir bölgeler için değil ayrıca kendilerini ayırsalar bile enfeksiyondan kaçamayacak daha zengin bölgeler için kamu sağlığının değerini düşünün. Eski zamanlarda mahkûmların yanı sıra hâkimler ve jüriler de cezaevi hummasından ölebilirdi. Yine sadece işçi için değil onun hizmet edeceği işveren için de eğitimin ekonomik değerini düşünün. Bunların hepsine izin verildiğinde fakirliğin yok edilmesi için bütün süreç boyunca kamu

harcamalarının dikkate değer bir kısmını düşündüğümüz kabul edilmelidir. Bu harcamanın öncelikli gerekçelendirmesi ise yeterli fiziksel olanakların fiili eksikliğinin yol açtığı ıstırabı önlemenin kamu yararı için bir temel unsur olduğu, ayrıca herkesi kendini düşünmeye zorlayan, talep etme hakkına ve yerine getirilecek bir göreve sahip bir hedef olduğudur. İçinde yer alan bir kişiye ait bile olsa önlenebilir ıstıraba dayalı her türlü ortak yaşam ahenkli değil ahenksiz bir yaşamdır.

1914 ve Sonrası

KAOTİK MODERN DÜNYA

Medeniyetin çöküş sinyalleri verdiği bir zamanda yaşıyoruz. Bu duru savaşlar neticesinde oluşmamıştır; savaşlar medeniyetin çöküşünün bir tezahürüdür. Ruhani hava, bu duruma her bakımdan yıkıcı sonuçlarla tepki veren güncel gerçeklere dönüşmüştür.

Albert Schweitzer, *Medeniyet Felsefesi*

Her şeyin efendisi, (insan) kendisinin efendisi değildir. Kendi zenginliği içinde kaybolmuştur. Emri altında bulunan daha çok araçla, daha çok bilgiyle ve her zamankinden daha çok teknikle şu ortaya çıkar ki, bugünün dünyası, bugüne kadar var olmuş en kötü âlemlerle aynı doğrultuda ilerlemekte, sürüklenip gitmektedir. Bu yüzden, güç ve güvensizlik kavramının ilginç bir birleşimi, modern insanın ruhunu mesken edinmiştir.

Ortega y Gasset, *Kitlelerin İsyanı*

Güncel olaylar bizi irrasyonel (mantık dışı) oluşuyla etkiler.

İnsan doğasındaki mantık dışı güçlerin baskınlığı, belki de hiçbir zaman şu anki kadar bütünlüklü olmamıştır.

Franz Alexander, *Mantıksızlık Çağımız*

Fizik öğelerinin sembolik yapısı, genel olarak tanınıp bilinmektedir ve fizik şeması, kendini apaçık ortaya koymak üzere formüle edilmiştir ve daha geniş olan bir şeyin kısmi yönünü, görünüşünü oluşturur.

Sör Arthur Eddington, *Fiziksel Dünyanın Doğası*

Çağdaş dünya, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar çeşitli görüşlerle biçimlenmektedir. Beşeri ve tabii dünyaya dair bilgisinin harikulâde bir gelişme göstermiş olmasına karşın, insanoğlunun kafası hiç bu kadar karışık olmamıştır. Oysa sosyal bilimciler, siyasi yaşamı, temennilerin veya kuruntuların etkisi altında kalmadan, bağımsız gerçekçilikle çözümleme başarısı göstermişler; örneğin, Robert Michels "oligarşinin demir yasası"nın demokratik ilkelere resmen adanmış örgütlerde bile geçerli olduğunu kanıtlarken, Avusturyalı psikolog Sigmund Freud, insan davranışlarında bilinçaltı güdünün oynadığı büyük rolü vurgulamak suretiyle insan doğasına ilişkin tüm rasyonel teorileri savunmaya itmiş, insanoğlunu sorunlu, yılgın ve içsel olarak bölünmüş bir yaratık olarak sunmuştu. Nitekim her ne kadar psikanalizin yeni keşiflerine değil de, eskinin "ilk günah" fikrine dayanmış da olsa, modern dini düşünce de aynı şekilde kötümser bir bakış açısıyla başlamıştır ve bu bakış açısından yola çıkan Reinhold Niebuhr (bkz. sayfa 9-13) köhnemiş gibi duran dini söylemin modern zorlukların çözümünde kullanılabilirliğini gösterir. Keza, Jean Paul Sartre'nin *Varoluşçuluk*'unda olduğu gibi, modern felsefenin temel uğraşı da insanoğlunun endişeleridir.

Buna karşın, iki dünya savaşı, yıkıcı ekonomik buhran ve sonsuza kadar sürmesi mukaddermiş gibi görünen Soğuk Savaş zamanında, Yirminci yüzyıl insanın asıl meşguliyeti siyaset olmuştur. Faşizm, İtalyan diktatör Benito Mussolini'nin kişiliğinde kendisine etkili, yeni bir edebi sözcü bulmuştu. Tarihsel bağlamda ondan daha önemli biri olan Alman diktatör Adolf Hitler, bu kaynak kitapta alıntı yapmaya değer hiçbir şey yazmamıştır. Komünizm, Vladimir Lenin'de büyük devrimcisini, Joseph Stalin'de ise despot idarecisini bulmuştur. İngiliz yazar H. G. Wells ile Stalin'in 1934 yılında yaptıkları söyleşi, komünist totaliter yaklaşım ile demokratik sosyalist yaklaşımının dünya sorunları bağlamında açık bir yüzleşmeleridir. Yugoslav Milovan Djilas, komünist pratiğinin düş kırıklığına uğrattığı çok sayıda adanmış eski komünisti çözümlerken, Czeslaw Milosz, komünizmin halen *[Klaus Epstein bu metni 1967*

yılında basılmıştır] birçok Doğu Avrupalı üzerinde sahip olduğu çekici gücü analiz eder. Amerikan sosyolog C. Wright Mills, Dinle, Yanki (Listen, Yankee) adlı eserinde bugün dünyanın "az gelişmiş milletlerinde" hâkim olan ve komünist propaganda değirmenlerine öğütülecek tahıl sağlayan Amerikan görüntüsünü betimler.

Batı demokrasileri, dış kaynaklı komünizm ve faşizm tacizlerden başka, içerde yaşanan hayli ciddi ayrışmalardan da muzdarip olmuşlardır. Örneğin, Alman felsefeci Osward Spengler'ın temsil ettiği velut bir azınlık, On Dokuzuncu yüzyılın önde gelen ülkelerinde ulaşılan Liberal demokrasiyi reddetmiştir. Kapitalizmin 1930'larda yaşadığı ekonomik krizi iyileştirmek amacıyla sunulan öneriler karmaşa yaratmış, İngiliz ekonomist John Maynard Keynes kapitalizmin uygulanabilirliğini sağlamak için hükümet müdahalesinin gerektiğini iddia ederken, İngiliz Marksist John Strachey, Keynes'in reçetesinin kapitalist hastalığının doğasına uygun olmadığını ileri sürmüş, Avusturya doğumlu Friedrich Hayek laissez-faire'den ciddi bir sapmanın köleliğe giden yolu açacağını ilan etmiştir. ABD Başkanı Franklin Roosevelt, liberal demokratik toplumun ekonomik sorunlarıyla baş edebilecek güçte olduğunu gösterirken, İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya koyduğu "Dört Özgürlük" ile yaşam mücadelesi veren demokrasilerin barış dönemi hedeflerini belirlemiştir. İngiliz Başbakan Winston Churchill, komünizm ve faşizme, "bağımsız toplum"un unsurlarına ilişkin sade bir tanımla meydan okur. Amerikalı Profesör Arthur M. Schlesinger, Jr., modern liberalizmin Yirminci yüzyılın ortası itibariyle karşı karşıya olduğu sorunları tanımlar, bunları, Sağ ve Sol kanat despotizminin tuzaklarından kaçınan, "yaşamsal merkez" kavramını kullanarak çözmeye çalışır.

F. ANTİ-ENTELEKTÜELIZM

1. Oligarşinin Demir Yasası*

Robert Michels

Robert Michels (1876-1936) ekonomi ve siyaset bilimi profesörüydü. Önceki Sosyalist ilgileri nedeniyle ülkesi Almanya'da terfi etmeyi reddetmiş ve ileriki yaşlarının büyük bölümünde İsviçre ve İtalya üniversitelerinde ders vermiştir. Sürgündeki entelektüel durumunda olması siyasi sorunlara karşılaştırmalı yaklaşımı için temel sağlamıştır. En önemli kitabı *Siyasi Partiler: Modern Demokrasinin Oligarşik Eğilimlerinin Sosyolojik İncelemesi* (Political Parties: A Sociologistical Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Society-1911) Michels'in "oligarşinin demir yasası" dediği keşfiyle ünlüdür.

Hâkimiyetin Millette Olmasını Sağlamanın Bir Yolu Var Mıdır?

Demokrasi, örgütlenme olmadan anlaşılamaz. Bu önermeyi kanıtlamak için birkaç söz yeterli olacaktır.

Toplumun karşısında belirli iddiaların bayrağını dalgalandıran ve sınıfının yerine getirdiği ekonomik işlevlerden doğan düşünsel hedeflerinin gerçekleşmesini arzulayan bir sınıfın örgüte ihtiyacı vardır. Hedefleri ister ekonomik ister siyasi olsun, toplu bir iradenin oluşturulması için tek yolun örgüt olduğu görülmektedir. En az çaba ilkesine yani, mümkün olan en yüksek derecede enerji tasarrufuna dayanan örgütlenme, zayıfların güçlülere karşı olan mücadelelerinde kullandıkları silahtır.

Herhangi bir mücadelede başarı şansı, ortak çıkarlara sahip bireyler arasındaki dayanışma temeli üzerinde, bu mücadelenin gerçekleştirildiği dereceye bağlı olacaktır…

Örgütlenmenin işçi sınıfı için yaşamsal bir ilke haline geldiğini anlamak kolaydır, zira o olmadan başarı *a prioiri* imkânsızdır. İşçinin kendi sınıfının toplu yaşamına katılmayı reddetmesinin kötü sonuçlar doğuracağı muhakkaktır. Kültürel, ekonomik, fiziksel ve psikolojik şartlar bakımından proletarya, toplumumuzun en zayıf unsurudur. Aslında, işçi sınıflarının izole üyesi ekonomik anlamda daha güçlü olanların ellerinde savunmasızdır. Proletaryanın siyasi direnç kabiliyeti geliştirebilmesi ve sosyal onura ulaşması sadece yapısal bir küme kurmak için birleşmeleriyle gerçekleşmektedir. İşçi sınıfının önemi ve etkisi doğrudan sayısal gücüyle orantılıdır. Örgütlenme ilkesi kitlelerin siyasi mücadelesi için kesinlikle en temel koşuldur.

Fakat siyasi açıdan gerekli örgütlenme ilkesi muhalifler için yararlı olabilecek güç düzensizliğinin üstesinden gelirken yanında başka tehlikeler getirmektedir. Yağmurdan kaçarken doluya tutuluruz. Örgütlenme aslında, muhafazakâr akımların korkunç seller meydana getirerek ve vadiyi tanınmaz hale getirerek demokrasi vadisinden aktığı bir kaynaktır.

Michels, bunları söyledikten sonra demokratik partilerin liderlerinin kültür, bakış açısı, gelir ve yaşam şekli bakımından takipçilerinden neden ve nasıl ayrıldığını çözümler:

Bir varlık, bir düzenek parçası olarak kabul edilen partinin mutlaka üyelerinin bütünlüğüyle veya üyelerinin ait olduğu sınıfla tanımlanması gerekmemektedir. Parti, bir amacı güvence altına alma aracı olarak oluşturulmuştur. Fakat kendi amaçları ve çıkarlarıyla donatılmış şekilde kendi içinde bir sona gelince amaçsal bakış açısından, temsil ettiği sınıftan ayrılma sürecine girmektedir. Bir parti içinde, partiyi kurmak için bir araya gelen

kitlelerin çıkarlarının, partinin kişiselleştirildiği bürokrasinin çıkarlarıyla çakışacağı açık olmaktan da ötedir. İşçi sınıfının çıkarları cesur ve agresif bir politika talep ederken parti görevlileri topluluğunun çıkarları her zaman muhafazakârdır ve belirli bir siyasi durumda bu çıkarlar koruyucu ve hatta gerici bir politika belirleyebilir; diğer durumlarda çok nadir olsa da roller değişebilir. Evrensel anlamda geçerli sosyal bir yasa gereği işbölümü ihtiyacı sebebiyle oluşturulan her topluluk organı sağlam bir hale gelir gelmez kendine özgü çıkarlar yaratmaktadır. Bu özel çıkarların varlığı, topluluğun çıkarlarıyla bir çatışmayı kapsamaktadır. Daha da ötesi hususi işlevleri yerine getiren sosyal katman yalnız kalmaya, kendine özgü çıkarlarını savunmak için uygun organlar üretmeye eğilim göstermektedirler. Uzun vadede belirli sınıflara dönüşüm sürecine girmektedirler…

Siyasi partilerde görülen oligarşik eğilimler bir bütün olarak devlet ve toplumda da geçerlidir.

Genel özellikleri tartışılan sosyolojik olgular, demokrasinin bilimsel muhaliflerine birçok zayıf nokta sunmaktadır. Bu olgular, toplumun bir "egemen" veya "siyasi" sınıf olmadan var olamayacağını ve iktidar sınıfının, unsurları düzenli kısmi bir yenilenmeye tabi olsa bile, insanın gelişim tarihinin yeteri kadar dayanıklı etkinliğe sahip tek etkenini oluşturduğunu tartışmasız kanıtlıyor gibi gözükebilir. Bu görüşe göre hükümet veya tercih edilirse devlet, bir azınlık örgütlenmesi olmanın ötesine geçememektedir. Toplumun geri kalanına egemenliğin zorluklarının ve iktidar azınlığından etkilenen köle kitlelerinin sömürülmesinin sonucu olan "yasal düzen"i dayatmak, bu azınlığın amacıdır ve asla gerçek anlamda çoğunluğun temsilcisi olamaz. Bu yüzden çoğunluk her zaman kendi kendini yönetme kabiliyetine sahip değildir. Kitlelerin hoşnutsuzluğu burjuvayı güçten yoksun bırakma girişimiyle sonuçlandığında bile bu, Mosca'nın[1] iddia ettiği üzere, sadece görünüşte etkilenmektedir; bu kitlelerden kendini yönetici sınıfı kademesine yükselten yeni düzenli bir azınlık daima ve zorunlu olarak doğmaktadır. Bu yüzden ebedi vesayet durumunda insanoğlunun çoğunluğunun küçük bir azınlığın egemenliğine teslim olacağı trajik bir gereklilik tarafından belirlenmiştir ve bir oligarşinin temelini oluşturdukları için memnun olmaları gerekmektedir.[2]

Bir egemen sınıfın kaçınılmaz olarak diğerini takip etme ilkesi ve bu ilkeden çıkarılan oligarşinin âdeta büyük sosyal kümelerin ortak yaşamının takdir edilmiş şekli olduğu kuralı, tarihin materyalist kavramıyla çelişme-

1 Gaetano Mosca (1858-1941) muhafazakâr bir İtalyan siyasi teorisyendi.

2 Bunu Lincoln'ün *Gettysburg Konuşması* ile karşılaştırınız (sf.1244).

den veya onun yerini almadan bu kavramı tamamlamakta ve güçlendirmektedir. Tarihin süregelen sınıf mücadeleleri dizilerinin kaydı olduğu doktrini ile sınıf mücadelelerinin aynı şekilde eskisiyle birleşme sürecine giren yeni oligarşilerin oluşturulmasıyla sonlanacağı doktrini arasında temel bir çelişki bulunmamaktadır. Siyasi bir sınıfın varlığı, ekonomik bir dogma olarak değil bir tarih felsefesi olarak düşünüldüğünde Marksizm'in esas içeriğiyle çelişmemektedir; çünkü her belirli örnekte; üstünlük için yarışan ve elbette nicelik olarak değil dinamik olarak düşünülen farklı sosyal güçler arasındaki ilişkilerin bir sonucu olarak siyasi bir sınıfın egemenliği doğmaktadır.

Bu nedenle, sosyal devrim, kitlenin içyapısında yapılan hiçbir gerçek değişikliği etkilemez. Sosyalistler fethedebilir fakat taraftarları zaferi elde ettiği an ortadan kaybolacak sosyalizm bunu yapamaz. Bu süreçten kitlelerin bütün enerjilerini ustaların değişimini etkilemeye adadıkları bir trajikomedi olarak bahsetmek bizi cezbetmektedir. İşçilerin elinde kalan tek şey "hükümet iyileştirmesinde yer almanın" onurudur. Birkaç seneliğine gücü elde eden en saf idealist kişinin bile gücün uygulanmasının yanında getirdiği yolsuzluktan kaçamamasına dair psikolojik olguyu göz önünde bulundurursak sonuç, zayıf kalmaktadır. (…)

Bu muhakeme zincirinden ve bilimsel inançlardan, oligarşilerin (devlet, egemen sınıf, parti vs) bireylere uyguladıkları güçlere dayatılabilecek sınırları belirleme çabalarından feragat etmemiz gerektiği sonucunu çıkarmak hatalı olur. Halk egemenliği fikrinin tamamen gerçekleştirilmesini sağlayacak sosyal bir düzen keşfetme çabalarının umutsuz girişimini terk etmek bir hata olur. Bu çalışmada amacım yeni yollar göstermek değildir. Fakat demokrasi ile ilgili tarihi çalışmaların bize dayattığı kötümser yönü dikkate değer biçimde vurgulamak gerekli hale gelmiştir. Demokrasinin her sosyal rejimin içinde bulunan oligarşinin çeşitli derecelerini takdir etmeyi mümkün kılan ahlaki ölçütün değerinden başka bir değere sahip olmayacak halde bütünüyle ideal kalıp kalmaması gerektiği ve kalacaksa hangi sınırlar içinde olması gerektiğini sorgulamalıydık. Başka bir deyişle demokrasinin uygulamada gerçekleştirmeyi asla ummadığımız bir ideal olup olmadığını ve hangi dereceye kadar öyle olduğunu sorgulamamız gerekliydi. Bu çalışmanın bir diğer amacı bilimi aksatan ve kitleleri yoldan çıkaran anlamsız ve yüzeysel demokratik yanılsamalardan bazılarının yok edilmesiydi. Son olarak yazar, demokrasi egemenliğine ve daha büyük çapta sosyalizm egemenliğine karşı çıkan belirli sosyolojik eğilimlere ışık tutmayı arzulamıştır.

Yazar, her devrimci işçi sınıfı hareketinin ve demokratik ruhtan esinlenen her hareketin, oligarşik eğilimlerin zayıflatılmasına katkıda bulunarak belirli bir değere sahip olabileceğini reddetmek istememektedir. Hikâyedeki

çiftçi ölüm döşeğindeyken oğullarına arazilerinde bir hazine gömülü olduğunu söyler. Yaşlı adamın ölümünden sonra çocukları hazineyi bulmak için her yeri kazar. Hazineyi bulamazlar. Fakat gayretli çalışmaları toprağı iyileştirir ve onlara refah sağlar. Hikâyedeki hazine demokrasiyi de sembolize ediyor olabilir. Fakat araştırmamıza devam ederken, keşfedilemezi keşfetmek için bıkmaz usanmaz şekilde çalışırken demokratik anlamda verimli sonuçlar doğuracak bir iş ortaya çıkarmamız gerekir.

İdealist kişi için çağdaş demokrasi formlarının analizi kesinlikle acı bir hayal kırıklığı ve derin bir cesaret kırıklığı kaynağı olacaktır. Belki de sadece amatör duygusallığa düşmeden bütün bilimsel ideallerin ve insan ideallerinin göreceli değere sahip olduğunu fark edenler, demokrasi hakkında adil bir hüküm verecek konumdadır. Demokrasinin değerini tahmin etmek istiyorsak bunu demokrasinin tam tersiyle yani saf aristokrasi ile karşılaştırarak yapmalıyız. Demokrasinin doğasında olan hatalar açıktır. Yine de sosyal hayatın bir şekli ve kötülüklerin en azı olarak demokrasiyi seçmemiz gerektiği de gerçektir. İdeal hükümet şüphesiz ahlaki anlamda iyi ve teknik anlamda yeterli kişilerin aristokrasisi olmalıdır. Fakat bu tür bir aristokrasiyi nerede bulacağız? Çok nadir de olsa düşünülmüş seçilimin sonucu olarak bulabiliriz fakat kalıtım ilkesinin yürürlükte olduğu yerde asla bulamayız. Bu yüzden en saf halinde bile monarşi, kusurluluğun vücut bulmuş hali ve hastalıkların en amansızı olarak görülmelidir; ahlaki bakış açısına göre en iğrenç demagojik diktatörlüklerden bile bayağıdır çünkü diktatörlüğün yozlaşmış organizması, çalışmasına en azından sosyal iyileştirme umutlarımızı dayamaya devam edebileceğimiz sağlıklı bir ilkeyi kapsamaktadır. Bu nedenle, ne kadar kusurlu olursa olsun demokrasinin, en iyi haliyle aristokrasiden fazla avantaj sunduğunu ne kadar fazla insan fark ederse demokrasinin hatalarının aristokrasiye dönüş ihtimalini tetiklemesi o kadar azalır. Belirli resmi farklılıklar ve sadece iyi bir eğitim ve miras yoluyla elde edilebilecek nitelikler (aristokrasinin demokrasiye karşı her zaman avantajlı durumda olacağı, demokrasinin ya tamamen göz ardı ettiği ya da taklit etmeye, gülünçlük seviyesine kadar çarpıtmaya giriştiği nitelikler) dışında demokrasinin hatalarının aristokratik zırvalarından kurtulma yeteneksizliğinde bulunduğu anlaşılacaktır. Diğer taraftan, demokrasinin oligarşik tehlikelerinin sakin ve açık sözlü bir şekilde incelenmesi dışında hiçbir şey bu tehlikeleri asla tamamen önlenemese bile en az seviyeye indirmemizi sağlayacaktır.

Tarihin demokratik akımları, birbirini izleyen dalgalara benzemektedir. Aynı kumsalı döverler. Sürekli yenilenirler. Bu dayanıklı görüntü aynı anda hem cesaret vericidir hem de cesaret kırıcıdır. Demokrasiler belirli bir gelişim seviyesine ulaştıklarında en başta çok şiddetli bir şekilde mücadele et-

tikleri aristokratik ruhu ve çoğu durumda aristokratik formları benimseyerek kademeli bir dönüşüm geçirirler. O zaman yeni suçlayıcı kişiler hainleri ele vermek için ayağa kalkar; şerefli mücadele ve soysuz güç çağının ardından eski egemen sınıfla birleşirler; bunun üzerine bu sefer de onlar demokrasi isminin çekimindeki yeni muhalifler tarafından saldırıya uğrarlar. Bu zalim oyunun sonu gelmeyecek şekilde devam etmesi olasıdır.

* Robert Michels, *Political Parties*, çeviri Eden ve Cedar Paul, Glencoe, III., The Free Pres, 1949, sf. 21-22, 389, 404-405, 407-408.

2. Medeniyet ve Hoşnutsuzlukları*

Sigmund Freud

Psikanaliz yönteminin yaratıcısı Sigmund Freud (1856-1939), hayatının büyük kısmını Viyana'da geçirmiştir. Tıp eğitimi alan Freud daha sonra psikolojik vakalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Birçok nevrozun güçlü bilinçaltı etkenlere bağlı olduğunu deneysel olarak keşfetmiştir ve bilinçaltı etkenleri bilinçlilik alanına taşımayı amaçlayan psikanaliz tekniklerini geliştirmiştir. İnsan davranışlarında bilinçaltı güdünün özellikle de bastırılmış cinsel ve agresif içgüdülerin oynadığı büyük rolü keşfetmesi sebebiyle çok büyük öneme sahiptir. Bu, sadece psikiyatri alanında önemli ilerlemelere yol açmamış, işlev sahibi, normal bildiğimiz insana ilişkin algımızı tümüyle altüst etmiş, On Dokuzuncu yüzyılın iyimserliğini hayli karanlık bir resimle değiştirmiştir. Freud'un geç dönem yazıları genellikle uzmanlaşmamış okuyuculara yöneliktir ve çoğunlukla kültür sorunlarıyla ilgilenmiştir. *Medeniyet ve Hoşnutsuzlukları* (Civilization and its Discontens-1930) isimli eserinden yapılan aşağıdaki alıntı Freud'un kötümser görüşlerinden bazılarının açık ifadesidir.

İnsanoğlunun Mutluluk Arayışının Olumlu Sonuçlanması Olası mıdır?

Bize göre hayat çok zordur; çok fazla acı, çok fazla hayal kırıklığı ve imkânsız görevler gerektirmektedir. Hafifletici çareler bulmadan yapamayız. Yardımcı kurgulardan vazgeçemeyiz. (…) Üç adet yol bulunabilir: acımız hakkında az düşünmemize sebep olan güçlü ilgi sapmaları; acıyı azaltarak onun yerine geçen doyumlar ve bizi acıya duyarsız hale getiren alkollü maddeler. Bu tür bir şey kaçınılmazdır. Voltaire, insanların bahçelerini ekmeleri gerektiği tavsiyesiyle *Candide*'ini daha yakına getirirken ilgi sapmasını

amaçlamaktadır; bilimsel çalışma aynı türün başka bir çeşididir. Sanatın sunduğu gibi ikame doyumlar gerçeklikle çelişen fakat yine de fantezinin zihinsel yaşamda kendine ayırdığı yer sayesinde aklı tatmin edici yanılsamalardır. Alkollü maddeler bedenimizi etkilemekte, kimyasal süreçleri değiştirmektedir. Bu dizide dinin nereye ait olduğunu bulmak çok basit değildir. Oldukça uzağa bakmamız gerekmektedir.

"İnsan yaşamının amacı nedir?" sorusu sayısız kere sorulmuştur; ancak hiçbir zaman tatmin edici bir yanıt alamamıştır; belki de bu tür bir cevaba imkân vermemektedir. Birçok sorgucu kişi yaşamın hiçbir amacı olmadığı ortaya çıkarsa yaşamın kendileri için bütün değerini kaybedeceğini eklemiştir. Fakat bu tehditler hiçbir şeyi değiştirmemektedir. Tam tersine başka ifadelerde zaten alışık olduğumuz insan ırkının üstünlüğüne olan inancı önceden varsaydığı için bir kişinin bu soruyu reddetme hakkı varmış gibi görünmektedir. İnsanların hizmetinde olmak üzere tasarlanmadıkları sürece hayvanların yaşamlarının amacının ne olduğunu hiç kimse sormamaktadır. Fakat bu da tutmayacaktır çünkü kişi bir sürü hayvanla onları tanımlamak, sınıflamak ve çalışmak dışında hiçbir şey yapamaz; sayısız tür yaşayarak, ölerek veya insanlar onlara göz koymadan nesli tükenerek bu tür bir kullanıma konulmayı bile reddetmiştir. Bu nedenle, yaşamın amacı sorusuna sadece din cevap verebilir. Kişi, yaşamda amaç fikrinin din sistemiyle ayakta durduğu ve çöktüğü sonucunu çıkarmakla yanılmamış olur.

Bu nedenle, daha az iddialı bir sorun olan insanların davranışlarının, yaşamlarının amacı ve hedefi olarak neleri ortaya çıkardığı, yaşamdan ne talep ettikleri ve onun sayesinde ne elde etmeyi istedikleri sorununa döneceğiz. Buna verilecek cevap şüphesiz şudur: Mutluluğu ararlar, mutlu olmak ve öyle kalmak isterler. Bu çabanın bir olumlu bir de olumsuz olmak üzere iki yönü vardır; bir taraftan acıyı ve rahatsızlığı diğer taraftansa yoğun zevk tecrübesini yok etmeyi amaçlamaktadır. Dar anlamda "mutluluk" kelimesi sadece sonuncuyla ilişkilidir. Bu yüzden insan aktiviteleri birine göre ya büyük çoğunlukla ya da özel olarak gerçekleştirmeyi düşündükleri bu çifte amaçla ilişkili olarak iki yöne ayrılmaktadır.

Gördüğümüz üzere, yaşamın amacı programını düzenleyen sadece zevk ilkesidir. Bu ilke, zihinsel aygıtların çalışmasına en başından beri hükmetmektedir; etkinliğine ilişkin hiçbir şüphe olamaz fakat programı bütün dünyayla, insanla olduğu kadar evrenle çelişki içerisindedir. Uygulamaya bir türlü konulamamaktadır, maddelerin bütün oluşumu ona karşı çalışmaktadır; kişinin "mutlu" olmak niyetinin "Yaratılış" planına dahil edilmediği söylenebilir. En dar anlamında mutluluk denilen şey büyük yoğunluğa ulaşan ve doğası gereği sadece geçici bir tecrübe olabilecek bastırılmış ihti-

yaçların çoğunlukla ansızın tatmininden gelmektedir. Zevk ilkesi tarafından istenen herhangi bir koşul uzatılırsa hafif bir rahatlık hissiyle sonuçlanmaktadır; sadece yoğun bir şekilde çelişkilerden ve daha az yoğun bir şekilde de kendi içlerinde durumlardan zevk almaya kurulmuşuz. Bu yüzden mutluluk ihtimallerimiz en başından kendi bünyemiz ile sınırlıdır. Mutsuz olmak daha kolaydır. Acı çekme üç alandan gelmektedir: Çürümeye ve bozulmaya mahkûm ve tehlike işaretleri olarak endişe ve acıdan bile vazgeçemeyen kendi bedenimizden, yıkımın en güçlü ve en acımasız güçleriyle bize öfkelenebilecek dış dünyadan ve son olarak diğer insanlarla olan ilişkilerimizden. Bu son kökenden gelen mutsuzluğu belki de diğerlerinin hepsinden daha acı verici bulmaktayız; en az diğer kaynaklardan gelen acı kadar kaçınılmaz bir kader olmasına rağmen sonuncuyu aşağı yukarı gereksiz bir ek olarak görme eğilimindeyiz.

Acı çekme olasılıklarının baskısı altında, insanlık mutluluk isteklerini azaltmaya alıştıysa, kişi sadece mutsuzluktan ve beladan kaçtığı için mutlu olduğunu düşünüyorsa genel olarak acıdan kaçmak zevki arka plana almaya zorluyorsa zevk ilkesi bile dış çevrenin etkisi altında daha denkleştirici gerçeklik ilkesine dönüşür. Yansıma, bu görevi gerçekleştirmeyi denemenin çok farklı yolları olduğunu göstermektedir ve bu yolların hepsi yaşam sanatında çeşitli bilgelik ekolleri tarafından tavsiye edilmiş ve insanlar tarafından uygulamaya konulmuştur. Bütün arzulara aşırı doyum, kendini hayattaki en cazibeli rehber ilke olarak öne çıkarmaya zorlamaktadır fakat dikkat yerine eğlenceyi seçmeyi gerektirmekte ve kısa bir hoşgörüden sonra kendini cezalandırmaktadır. Acıdan kaçınmanın asıl güdü olduğu diğer yöntemler çoğunlukla yönlendirildikleri acı kaynağına göre farklılık göstermektedir. Bu önlemlerden bazıları aşırı, bazıları ılımlı, bazıları tek yönlüdür ve bazıları ise konunun çeşitli yönleriyle aynı anda ilgilenmektedir. Gönüllü yalnızlık, yani diğerlerinden uzaklaşma insan ilişkilerinden doğabilecek mutsuzluğa karşı en hazır kalkandır. Bunun ne anlama geldiğini biliyoruz: Bu yolda bulunan mutluluk, huzurun mutluluğudur. Zorluk tek başına çözülecekse kişi, korkunç dış dünyaya karşı kendini sadece başka bir yöne dönerek koruyabilir. Aslında daha iyi başka bir yol daha vardır: bu yol insanlığın geri kalanıyla bir araya gelmek ve doğaya saldırmak böylece bilimin rehberliği altında insan iradesine boyun eğmeye zorlamaktır. O zaman kişi herkesle birlikte bütün insanlığın iyiliği için çalışır. Fakat acıyı gidermenin en ilginç yöntemleri organizmanın kendisini etkilemeyi amaçlayanlardır. Son analizde hissedilen bütün acı duyudan başka bir şey değildir; sadece onu hissettiğimiz sürece var olur ve biz onu sadece organizmamızın belirli özelliklerinin sonucunda hissederiz.

Bedeni etkilemenin en ilkel fakat en etkili yöntemi kimyasal olan yani uyuşturucu özelliği olandır. İnsanların uyuşturucu maddelerin vücuttaki işleyişini tamamen anladığını sanmıyorum fakat vücuda yabancı belirli maddelerin kan veya dokularda mevcut bulunduğunda doğrudan memnun edici duygulara sebep olduğu ve ayrıca algı koşullarımızı çekilmez duygulara karşı hissiz hale getirecek şekilde değiştirdiği bir gerçektir. Bu iki etki yalnızca aynı anda meydana gelmemekte ayrıca birbirlerine sıkı sıkı bağlı görünmektedir. Fakat vücudumuzun kimyasal yapısında da aynı etkiyi yaratabilecek maddelerin olması gerekir çünkü hiçbir uyuşturucu madde almadan da uyuşturucunun yarattığına benzer bir durumun ortaya çıktığını, en azından korkunç çılgınlık durumunu biliyoruz. Bunun yanı sıra, normal zihinsel yaşamımız kolaylıkla hangi zevkin alındığına göre değişiklikler göstermektedir; bununla birlikte acıya karşı azalmış veya artmış duyarlılık görülmektedir. Ne yazık ki zihinsel süreçlerin zehirli yönü şimdiye kadar bilimsel araştırmaya konu olmamıştır. Mutluluk mücadelesinde ve acının engellenmesinde uyuşturucu maddelerin yararları o kadar üst sıralarda yer almaktadır ki hem bireyler hem de ırklar libido ekonomilerinde[3] onlara belirli bir yer vermişlerdir. Kişinin onlara borçlu olduğu şey sadece hemen zevk almak değil ayrıca dış dünyanın şiddetle arzulanan bu özgürlüğünün bir ölçüsüdür. İnsanlar yardım alarak "ilgilerini bastırmaktan" kurtulabileceklerini, istedikleri an gerçeğin baskısından sıyrılabileceklerini ve acı veren duyguların girmediği, kendilerine ait bir dünyada bir sığınak bulabileceklerini bilmektedirler. Uyuşturucu maddelerin tehlikeli ve zararlı olmasına sebep olanın bu özellik olduğunun farkındayız. Belirli şartlar altında insanlığın gelişmesinde kullanılabilecek değerli enerjilerin boşuna harcandığı görüldüğünde bu maddeler suçlanacaktır.

Zihinsel donanımımızın karmaşık yapısı birçok başka etkiyi de kabul etmektedir. İçgüdülerin doyumu mutluluktur fakat dış dünya açlık çekmemize izin verdiğinde ve ihtiyaçlarımızı karşılamamızı reddettiğinde büyük bir ıstırabın sebebi haline gelirler. Böylece, kişinin bu dürtüleri etkileyerek bir kısım acıdan kaçabileceği umudu doğmaktadır. Acıya karşı bu tür bir savunma artık duyumsal donanımla ilişkili değildir; ihtiyaçlarımızın iç kaynaklarını kontrol etmeye çalışmaktadır. Aşırı hali, Doğu'nun bilgeliği tarafından öğretildiği ve Yogilerin uyguladığı gibi içgüdülerin yok edilmesini içermektedir. Başarılı olduğunda diğer bütün aktivitelerden vazgeçmeyi gerektirdiği (bütün hayatı feda etmeyi) doğrudur ve yine başka bir yolla getireceği tek mutluluk huzurun getireceği mutluluğudur. Amaç o kadar uç olma-

3 "Libido ekonomi" zevk alma çabasının farklı yolları arasındaki ilişki ve orantıdır.

dığında ve sadece içgüdülerin kontrolü arandığında aynı yol kullanılmaktadır. Durum böyleyken gerçeklik ilkesini tanıyan daha yüksek zihinsel sistemler üstünlüğe sahiptir. Bu durumda doyumun amacı hiçbir şekilde terk edilmemektedir; acıya karşı belirli derecede koruma sağlanmaktadır çünkü tatmin eksikliği, içgüdüler kontrol altında tutulduğunda dizginlenmedikleri zamandan daha az acıya sebep olmaktadır. Diğer taraftan bu, elde edilebilir haz derecesinde inkâr edilemez bir azalmayı yanında getirmektedir. Vahşi, evcilleştirilmemiş arzunun ürettiği mutsuzluk duygusu frenlenmiş bir isteğin tatmin edilmesinden kıyaslanamaz bir şekilde daha yoğundur. Sapkın güdülerin dayanılmazlığı ya da belki de genel olarak yasak şeylerin cazibesi bu şekilde ekonomik anlamda açıklanabilir.

Acıya karşı korunmanın bir diğer yöntemi de zihinsel donanımımızın izin verdiği ve sayesinde esneklik anlamında çok şey kazandığı libido yer değiştirmelerini kullanmaktır. O zaman görev; içgüdüsel amaçları, dış dünya tarafından öfkelendirilmeyecekleri yönlere aktarmaktır. İçgüdüleri iyiye yönlendirme buna yardımcı olmaktadır. İnsan zihinsel ve entelektüel çalışmasından zevk alma kapasitesini nasıl yeteri kadar yükselteceğini bildiğinde başarısı çok büyük olur. O zaman kaderin ona karşı çok az gücü kalır. Bir sanatçının yaratıcılığından, fantezilerini cisimleştirmesinden veya bir bilimadamının sorunları çözmekten ya da gerçeği keşfetmekten aldığı gibi bir tatmin duygusu bir gün kesinlikle meta psikolojik olarak tanımlayabildiğimizde özel bir niteliğe sahip olacaktır. O zamana kadar sadece mecazi olarak bize "daha üstün ve daha iyi" göründüğünü fakat tatmin edici bariz ilkel içgüdülerinkiyle karşılaştırıldığında yoğunluğunun azaltıldığını ve ayrıldığını söyleyebiliriz; bize fiziksel olarak baskı yapmaz. Fakat bu yöntemin zayıf noktası, yaygın bir şekilde uygulanabilir olmamasıdır; çok az kişi için kullanılabilirdir. Yeteri kadar yaygın olarak bulunmayan özel yetenekler ve yatkınlıkları önceden gerektirmektedir. Bu, çok az sayıda kişiye bile acıya karşı tam koruma sözü vermemektedir; kaderin oklarına karşı dayanıklı bir zırh oluşturmaktadır ve bir kişinin kendi vücudu kendisi için acı kaynağı haline geldiğinde ise genellikle başarısız olmaktadır.

Bu davranış yeteri kadar açık bir şekilde amacını ortaya koymaktadır, bu amaç kişinin, aklın daha iç kısımlarında mutluluğu arayarak kendini dış dünyadan bağımsız hale getirmesidir; bir sonraki yöntemde aynı özellikler daha da belirgindir. Gerçeklikle bağlantısı hâlâ gevşektir; tatmin duygusu aralarında ayrılık ve verdikleri zevke müdahale etmesine izin verilen gerçeklik olmadan tanınan yanılsamalar aracılığıyla elde edilmektedir. Bu yanılsamalar, aynı zamanda gerçeklik duyusu geliştiğinde gerçeklik testinin taleplerinden muaf kılınan ve gerçekleştirmesi çok zor olabilecek istekleri yerine

getirmek amacıyla ayrılan fantezi dünyasından kaynaklanmaktadır. Bu fantezi zevklerinin başında kendileri yaratamayan kişilere sanatçı aracılığıyla açılan sanat eserlerinin hazzı bulunmaktadır. Sanatın etkisine karşı duyarlı olan kişiler ona mutluluk kaynağı ve yaşam tesellisi olarak yeteri kadar yüksek bir değer biçmeyi bilmez. Fakat sanat bizi hafif bir uyuşturucu gibi etkilemektedir ve yaşamın zorluklarından kaçacak geçici bir sığınaktan başka hiçbir şey sağlayamaz; etkisi, gerçek acıyı unutmamızı sağlayacak kadar güçlü değildir.

Diğer bir yöntem ise daha enerjik ve daha detaylı işlemektedir. Bu yöntem, gerçekliği, bütün acının kaynağı olarak görmekte ve birlikteyken hayatı çekilmez kılan ve bu yüzden kişinin herhangi bir şekilde mutlu olacaksa bütün ilişkilerini kesmesini gerektiren tek düşman olduğunu düşünmektedir. Yalnızlığı seven kişi bu dünyaya sırtını dönmektedir; onunla yapacak hiçbir şeyi olmayacaktır. Fakat kişi bundan fazlasını yapabilir; onu yeniden yaratmayı, yerine en dayanılmaz özelliklerin ortadan kaldırıldığı ve kişinin kendi isteklerine uygun olanların yerini aldığı yeni bir tane inşa etmeyi deneyebilir. Umutsuzluğu ve isyanı içinde bu yola çıkan kişi genellikle çok uzağa gidemeyecektir; gerçeklik onun için güçlü olacaktır. Delirecektir ve genellikle bu çılgınlık nöbetinde yanında, kendisine yardım edebilecek hiç kimseyi bulamayacaktır. Fakat her birimizin, dünyanın kendimiz için dayanılmaz olan yönlerinin yerine arzu gidermeyi koyarak ve bu aldanmayı gerçekliğe taşıyarak bir şekilde paranoyak gibi davrandığımız söylenmektedir. Çok sayıda insan bu çabayı hep birlikte gösterdiğinde, mutluluk güvencesi ve gerçekliğin aldatıcı dönüşümü yoluyla acıya karşı korunmayı elde etmeye çalıştığında özel önem kazanacaktır. İnsanlığın dinleri de bu türün kitle aldanmaları olarak sınıflandırılmalıdır. Bir aldanmayı paylaşan kimsenin bu durumu böyle kabul etmeyeceğini söylemeye gerek bile yoktur.

İnsanın mutluluğu elde etmek ve acıyı uzakta tutmak için denediği bütün yöntemleri sıraladığımı düşünmüyorum ve bu materyalin farklı bir şekilde düzenlenmiş olabileceğini ben de biliyorum. Unuttuğum için değil, bizi başka bir bağlantıda ilgilendireceği için bu yöntemlerden bir tanesinden hiç bahsetmedim. Diğer insanların yaşam sanatını icra etme yollarını unutmak nasıl mümkün olur! Bu yöntem, karakteristik özellikleri bir araya getirebilme kapasitesi nedeniyle son derece dikkat çekici. Hiç şüphesiz, -en iyi ifade edebileceğimiz şekliyle- bu yöntem de kaderin bağımsızlığını gerçekleştirmeye çalışmakta ve bu amaçla zihinde tatmin aramaktadır ve daha önce bahsettiğimiz gibi libidonun yer değiştirmesi için kapasite kullanmaktadır. Fakat dış dünyaya sırtını dönmemekte, aksine hedefine sıkı sıkıya bağlanmakta ve bunlarla olan duygusal ilişkide mutluluk elde etmektedir. Fakat

bezgince geri çekilmenin amacı olan acıdan kaçınma çabasından memnun değildir; üstelik aldırış etmeden yanından geçmekte ve mutluluğun gerçekleştirilmesine dair kökleşmiş ve tutkulu çabasına sıkı sıkıya tutunmaktadır. Belki de bu hedefe bu yöntemle diğer yöntemlerde olduğundan daha çok yaklaşmaktadır. Elbette aşkı her şeyin merkezi haline getiren ve bütün mutluluğu sevmek ve sevilmekten bekleyen bir yaşam tarzından bahsetmekteyim. Bu yaklaşım hepimiz için yeterince tanıdıktır; aşkın kendini açığa vurduğu hallerden biri yani cinsel aşk bize çok kuvvetli zevkli bir duygunun en yoğun tecrübesini yaşatmaktadır ve böylece mutluluk çabalarımız için bir prototip sağlamaktadır. Mutluluğu onunla ilk karşılaştığımız yol boyunca aramakta ısrar etmemizden daha doğal ne olabilir? Bu yaşam şeklinin zayıf tarafı çok açıktır; bu zayıflığı olmasaydı hiçbir insanoğlu mutluluğa giden bu yolu birbirlerinin yararına terk etmeyi düşünmezdi. Âşık olduğumuz zamanki kadar acıya karşı dayanıksız ve aşkımızın amacını veya sevdiğimiz kişinin aşkını kaybettiğimiz zamanki kadar perişan halde mutsuz olamayız. Fakat bu durum mutluluğu aşk üzerine kuran yaşam tarzının hikâyesini bitirmemektedir; onun hakkında söylenecek daha çok şey vardır.

Burada, hayattaki mutluluğun, ister insan şekillerinin ve davranışların güzelliği olsun, ister doğal nesnelerin güzelliği olsun, ister manzaraların güzelliği olsun, isterse sanatsal ve hatta bilimsel eserlerin güzelliği olsun nerede bulunabilirse güzellikten alınan hazzın içinde ilk ve öncelikli olarak arandığı ilgi çekici durumu düşünmeye devam edebiliriz. Yaşamın bir amacı olarak estetik yaklaşım acı tehdidine karşı çok az koruma sağlamaktadır fakat aynı zamanda bu acıyı büyük oranda da telafi edebilmektedir. Güzellikten alınan haz belirli ve uyuşturucu bir duyu üretmektedir. Güzellikte açık bir kullanım yoktur; kültürel sebeplerden dolayı bu kullanımın gerekliliği açık değildir fakat medeniyet onsuz yapamaz. Estetik bilim, maddelerin güzel olarak düşünüldüğü koşulları araştırmaktadır, güzelliğin doğası veya kaynağı hakkında hiçbir açıklama verememektedir; alışıldığı üzere sonucun olmaması anlamsız sözcük seli altına saklanmıştır. Maalesef psikanaliz de güzellik için diğer şeylerden daha az söyleyecek söze sahiptir. Cinsel duyu alanından kaynaklanması kesin olan tek şey gibi görünmektedir; güzelliğe duyulan aşk ket vurulmuş bir amaca sahip bir hissin en iyi örneğidir. "Güzellik" ve "çekicilik" öncelikle cinsel bir nesnenin nitelikleridir. Görüldüğünde her zaman heyecan yaratan genital organların kendilerinin neredeyse hiç güzel bulunmamaları dikkate değerdir; diğer taraftan güzelliğin niteliği belirli ikincil cinsel özelliklere bağlıymış gibi görünmektedir.

Bu düşüncelerin eksikliğine rağmen bu tartışmanın sonunda birkaç söz söyleme cesaretini göstereceğim. Zevk ilkesinin bizi zorla yönlendirdiği

mutlu olma amacı elde edilebilir değildir fakat bir şekilde mutluluğun elde edilmesine daha da yaklaşma çabasından vazgeçmeyebiliriz, daha da ötesi vazgeçemeyiz. Mutluluk için çok farklı yollara girilebilir: bazıları amacın olumlu yönünün yani zevk almanın peşindeyken diğerleri olumsuz yönün, yani acıdan kaçınmanın peşindedir. Bu yolların hiçbiri bize arzuladığımız şeyi veremeyecektir. Elde edilebilir olduğunu gördüğümüz bu değişime uğramış algıya göre, mutluluk her bireyin libido ekonomisinin sorunudur. Bu konuda herkese uyan egemen bir reçete bulunmamaktadır; herkesin kendi başına hangi yol aracılığıyla saadete ulaşacağını bulması gerekmektedir. Farklı etkenlerin hepsi kişinin seçimini etkilemek üzere çalışacaktır. Bu, dış dünyada ne kadar gerçek doyum elde edebileceğine, kendini ondan bağımsız kılmayı ne kadar gerekli bulacağına ve son olarak arzularına uygun şekilde onu değiştirme gücüne olan inancına da bağlıdır. Bu kademede bile dış düşüncelerin dışında bireyin zihinsel yapısı belirleyici bir rol oynayacaktır. Ağırlıklı olarak erotik bir insan her şeyden önce diğerleriyle duygusal ilişkileri seçecektir; daha kendini beğenmiş olan narsist tip ise kendi ruhunun daha iç kısımlarındaki temel tatminleri arayacaktır; hareket insanı ise gücünü tecrübe edebildiği dış dünyayı asla terk etmeyecektir. Narsist tiplerin ilgileri, sahip oldukları hünerler ve güdülerini iyiye yönlendirme kabiliyetlerinin derecesi ile belirlenecektir. Herhangi bir seçimin üzerine fazla gidildiğinde bu durum kendi kendini cezalandıracaktır. Tıpkı dikkatli bir işadamının bütün sermayesini tek bir alana yatırmaktan kaçınması gibi bilgelik de büyük ihtimalle bizi, bütün mutluluğumuzu sadece bir alandan beklemememiz konusunda uyarmaktadır. Başarı hiçbir zaman kesin değildir; birçok etkenin işbirliğine bağlıdır belki de zihinsel yapının kendini dış dünyaya adapte etmesi ve daha sonra bunu zevk almak için kullanması kadar başka hiçbir şeye bağlı değildir. Özellikle kötü içgüdüsel bir yapıyla doğan ve libido unsurları daha sonraki yaşamında başarılı olması için gerekli dönüşüm ve değişikliği geçirmeyen bir kişi, dış çevresinden mutluluk elde etmekte, özellikle de daha zor görevlerle karşılaştığında zorlanacaktır. Bu tür kişiler için yaşamla başa çıkmanın son bir olasılığı kalmaktadır ve bu olasılık onlara en az doyumu sunmaktadır; genelde nevrotik bir hastalığa doğru ilerleme halini almaktadır ve insanlar bunu genellikle gençken benimsemektedir. Mutluluğu elde etme çabaları ilerleyen yıllarda hiçbir sonuca varmayan kişiler, teselliyi kronik uyuşturucu kullanımında bulmakta ya da umutsuzca psikoza karşı koymaya çalışmaktadır.

Din, kendisinin mutluluğa ulaşma ve acıdan korunma yolunu herkese aynı şekilde vurgulayarak seçim ve uyum ölçütlerini sınırlamaktadır. Yöntemi, yaşamın değerini kötülemeyi ve bir aldanma gibi bozulmuş gerçek

dünyanın görüşünü ilan etmeyi gerektirmektedir ve bunların her ikisi de zekânın üzerinde korkutucu bir etkiye sahiptir. Zihinsel gelişmemişliğin zorla kabul ettirilmesi ve kitle aldanmasının teşvik edilmesi pahasına din birçok insanı bireysel nevrozdan kurtarmaktadır. Söylediğimiz üzere insan için elde edilebilir mutluluğa ulaşılabilecek birçok yol vardır fakat insanı mutluluğa götüreceği kesin olan hiçbir yol yoktur. Din de verdiği sözleri tutamaz. İnançlı insanlar sonunda kendilerini Tanrı'nın "esrarengiz kararı" hakkında konuşacak kadar tükenmiş bulduklarında ıstıraplarında kendilerine kalan her şeyin mutluluğun geriye kalan son tesellisi ve kaynağı olarak koşulsuz teslimiyet olduğunu kabul ederler. Bir kişi bu sona gelmeye gönüllüyse büyük bir ihtimalle daha kısa bir yolla oraya zaten ulaşmış demektir.

* Sigmund Freud, *Civilisation and its Discontents*, çeviri James Strachey., W. W. Norton & Company, Inc., New York, 1961.

3. Varoluşçuluk

Jean Paul Sartre

Önde gelen Fransız varoluşçu filozof Jean Paul Sartre, 1905'te Paris'te doğup 1980'de aynı şehirde öldü. Felsefe ve ortaokul öğretmenliği eğitimi aldı ancak çağının ana akımlarını yorumlamaya çalışan bir roman yazarı olarak ün kazandı. Sartre 1940'ta Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesinin ardından gizli olarak mücadelesini sürdürdü ve Varoluşçu felsefe için çok büyük öneme sahip konular olan seçim, endişe, ıstırap taşıyan pek çok durumla karşılaştı. Kendini adamış bir Komünist olduğu için değil, Fransız Komünist Partisi'nin mevcut durumda en kararlı rakip olduğunu düşünmesinden dolayı Komünist davaları savunmasıyla pek çok kişiyi kendinden uzaklaştırmasına rağmen, savaş sonrası Fransa'sının önde gelen edebi kişisi oldu. Her durumda, komünizm yanlısı görüşleri Varoluşçu felsefesini beraberinde getirmiştir. Varoluşçuluk, farklı insanlar için farklı anlamlara gelir: Sartre ilkini 1945'te gerçekleştirdiği *Varoluşçuluk bir İnsancılıktır* konulu aşağıdaki konferansında bu karmaşaya açıklık getirmeye çalışmıştır.

İnsanoğlunun "Fıtratı" var mıdır?

Nedir öyleyse varoluşçuluk?

Bu sözcüğü kullananların çoğundan anlamını açıklamalarını istediğimizde akılları karışacaktır. Çünkü bu sözcük moda olduğundan beri herkes

neşeyle şu müzisyen ya da bu ressam "varoluşçu" diyor. *Clartés*'teki bir köşe yazarı kendisini "varoluşçu" adıyla tanıtıyor ve aslında bu sözcük düşünülmeden o kadar çok şey için kullanılıyor ki, artık neredeyse hiçbir anlamı kalmadı. Çünkü sürrealizmde olduğu gibi, yeni herhangi bir doktrin eksikliğinde, gündemdeki en son skandal ya da harekete katılma hevesindeki herkes, bu felsefeyi benimsiyor, ancak burada kendi amaçlarına hizmet edecek hiçbir şey bulamıyorlar. Çünkü varoluşçuluk, bütün öğretiler içinde en skandalsız ve en katı olanıdır: ustalar ve filozoflar içindir. Aslında kolaylıkla da tanımlanabilir. (…)

Varoluşçuların birleştikleri ortak nokta "*varoluş*"un, "*öz*"den (*cevher*) önce gelmesine veya "kişisel" olandan başlamamız gerektiğine inanmalarıdır.[1] Peki, bununla ne demek istiyoruz?

İmal edilmiş bir ürün düşünelim, örneğin bir kitap veya kâğıt bıçağı. İnsan bu ürünün, ürüne dair bir anlayışı/kavrayışı olan bir zanaatkâr tarafından yapılmış olduğunu; aynı şekilde, zanaatkârın kâğıt bıçağı kavramına ve bu kavramın bir parçası olan üretim tekniğine -yani, temel formüle- dikkat ettiğini görecektir. Böylece, kâğıt bıçağı, hem belirli bir şekilde üretilebilen bir nesnedir, hem de bir amaca hizmet eder, çünkü kimseden ne amaca hizmet edeceğini bilmeden bir kâğıt bıçağı üretmesi beklenemez. Öyleyse diyelim ki, kâğıt bıçağının özü, yani üretimini ve tanımlanmasını mümkün kılan formül ve özelliklerinin tümü, varlığından önce gelir. Böyle bir kâğıt bıçağının veya kitabın varlığı da bu şekilde gözümün önünde belirginleşir. Bu durumda, dünyayı teknik bir bakış açısıyla görmekteyiz ve dolayısıyla üretimin varlıktan önce geldiğini söyleyebiliriz.

Tanrıyı yaratıcı olarak düşündüğümüzde, onu çoğunlukla semavi bir zanaatkâr olarak görürüz. Hangi doktrini düşünürsek düşünelim, Descartes'ın ya da Leibnitz'in doktrinleri de olsa, iradenin anlayışı/kavrayışı izlemese de ona eşlik ettiğini her zaman ima ederiz; yani, Tanrı yaratırken, ne yarattığını tam olarak bilmektedir. Tanrının zihnindeki insan anlayışı, zanaatkârın zihnindeki kâğıt makası anlayışı gibidir: Tanrı insanı, aynen zanaatkârın kâğıt makasını yaparken bir tanım ve formülü izlemesi gibi bir süreç ve anlayış uyarınca yapar. Böylece her birey, ilahi kavrayışta belli bir anlayışın gerçekleştirilmesidir. On Sekizinci yüzyılın felsefi ateizminde, Tanrı kavramı bastırılmıştır, ama özün varlıktan önce geldiği düşüncesi değil. Bu düşüncenin izlerini az ya da çok Diderot'da, Voltaire'de ve hatta Kant'ta da bulabiliriz. İnsanoğlunun kendisine özgü bir doğası vardır; insan denilen mahlûkun telakkisi olan bu "insan doğası" her insanda bulunur; yani, her bir insan evrensel telakkinin, insan telakkisinin bir numunesidir. Kant'a göre evrensel telakkinin boyutları o kadar geniştir ki, ormandaki vah-

şi adam, doğal halindeki adam veya burjuva sınıfına mensup birisi, aynı tanım içinde yer alır ve aynı temel özelliklere sahiptir. Burada da insanın özü, tecrübelerimizde karşılaştığımız bu tarihsel varoluştan önce gelir.

Benim de bir temsilcisi olduğum ateist varoluşçuluk daha yüksek tutarlılıkla, eğer Tanrı yoksa yine de varlığı özünden önce gelen, her anlayışıyla tanımlanabilmesinden önce var olan en azından bir canlı var diyor. Bu canlı insandır. Öyleyse varlık özden önce gelir diyerek aslında ne söylemek istiyoruz? İnsan öncelikle vardır, kendisiyle karşılaşır, dünyaya akın eder ve sonrasında kendini tanımlar. Varoluşçuların gördüğü gibi insan eğer tanımlanamaz ise, çünkü başlangıçta o hiçbir şeydir, bir süre daha hiçbir şey olmayacaktır ve sonrasında kendini ne yapmışsa o olacaktır. Bu yüzden, insan doğası yoktur çünkü bunun anlayışına sahip olan bir Tanrı da yoktur. İnsan sadece vardır. Yalnızca algıladığı şey değil, arzu ettiği şeydir ve varoluşunun ardından kendini nasıl algılıyorsa, varoluşa doğru attığı adımın ardından ne olmak istiyorsa öyledir. İnsan kendini ne yapmışsa odur. Bu varoluşçuluğun ilk kuralıdır. Başkalarının bizi kınamak için kullanarak "öznellik" adı verdikleri şeydir. Peki, biz bununla ne demek istiyoruz, insan, bir masa veya taştan daha mı çok haysiyet sahibidir? Demek istediğimiz, insan öncelikle vardır, insan kendisini bir geleceğe doğru sürükler ve bunun da farkındadır. İnsan aslında, bir çeşit yosun veya mantar ya da karnabahar gibi olmak yerine, öznel bir yaşama sahip bir tasarıdır. Kişi bu yansımasından önce, us için bile hiçbir şey değildir: insan yalnızca olmayı amaçladığı şey olduğu zaman varlık kazanacaktır. Olmayı dilediği şey olunca değil. Dilemek ve arzu etmekten genellikle, kendimizi neysek o yaptıktan sonra alınan bilinçli bir karar olduğunu anlarız. Bir partiye üye olmayı, bir kitap yazmayı veya evlenmeyi dileyebilirim, ama böyle bir durumda arzum denilen şey daha önce ve kendiliğinden aldığım bir kararın tezahürüdür. Ancak varlık gerçekten de özden önce geliyorsa, insan olduğu şeyden sorumludur. Bu yüzden varoluşçuluğun ilk etkisi, her insanı olduğu şekilde kendi eline bırakması ve varoluşun bütün yükünü kendi omuzlarına yüklemesidir. İnsanın kendinden sorumlu olduğunu söylediğimizde bu yalnızca kendi bireyselliğinden sorumludur demek değil, bütün insanlıktan sorumludur anlamına gelir. "Öznelcilik" sözcüğü iki şekilde anlaşılmalıdır ancak muhaliflerimiz bunun yalnızca tek anlamıyla uğraşmaktadır. Öznelcilik bir yandan bireysel öznenin özgürlüğü, diğer yandan insanın insan öznelliğinin ötesine geçemeyeceği anlamına gelir. Varoluşçuluk açısından daha derin anlama sahip olan bunlardan ikincisidir. İnsan kendini seçer dediğimizde herkesin kendini seçmesi gerektiğini söylemiyoruz; söylemek istediğimiz aynı zamanda

kendi için seçim yaptığında aslında tüm insanlık için seçim yapıyor olması. Çünkü aslında insanın kendini arzu ettiği şekilde yaratması için bulunduğu her eylemde insanın olması gerektiği şekilde olması gibi bir imgede yaratıcı olmayan hiçbir durum yoktur. Şunun veya bunun arasında seçim yapmak aynı zamanda seçilenin değerini pekiştirmektir: çünkü daha kötüsünü hiçbir zaman seçemeyiz. Her zaman en iyiyi seçeriz ve bütün insanlar için daha iyi olmayan bizim için de olmaz. Hatta varlık özden önce geliyorsa ve biz de imgemiz uyarınca varsak bu imge herkes ve kendimizi bulduğumuz her çağ için geçerlidir. Bu yüzden sorumluluğumuz düşündüğümüzden daha da fazladır çünkü insanlığın tümünü ilgilendirir. Bir işçiysem örneğin, komünist yerine Hıristiyan bir sendikaya katılmayı seçebilirim. Böyle bir üyelikle teslimiyetin sonuç olarak insana en yakışan davranış olduğunu ve insanın krallığının bu dünyada olmadığını belirtmeyi seçersem, kendimi yalnızca bu görüşe adamış olmam. Teslimiyet benim herkes için arzumdur ve yaptığım eylem sonuç olarak bütün insanlık adına verilen bir karardır. Ya da daha kişisel bir konuyu ele alırsak, evlenip çocuk sahibi olmaya karar versem, bu karar kendi durumumdan, ihtiras ve arzumdan önce geliyor da olsa burada yalnızca kendimi değil tek eşliliğin uygulanmasına tüm insanlığı adamış oluyorum. Ben bu yüzden kendimden ve bütün insanlıktan sorumluyum ve insanın olmasını istediğim şekilde bir insan imgesi yaratıyorum. Kendime şekil vererek insanlığa şekil veriyorum.

Bu durum, ıstırap, terk edilmişlik ve umutsuzluk terimlerinin ne anlama geldiğini idrak etmemize yardımcı olabilir. Birazdan da göreceğiniz gibi aslında çok basit. Öncelikle ıstırapla ne demek istiyoruz? Varoluşçular dürüstçe insanın ıstırap içinde olduğunu söyler. Anlamı şu şekildedir: insan ne olacağını seçemediğini fark ederek kendini herhangi bir şeye adadığında, ancak insan aynı zamanda tüm insanlığın ne olacağını belirleyen bir yasa koyucu gibidir, böyle bir anda insan böylesine büyük ve ağır sorumluluk duygusundan kaçamaz.[4] Aslında böylesine bir endişe sergilemeyenler de vardır. Ancak onların bu ıstırap veya korkularını yalnızca sakladıklarını veya bunlardan kaçtıklarını biliyoruz. Pek çok insan yaptıklarına kendilerinden başka hiç kimseyi adamadıklarını düşünür: "Herkes böyle yapsa ne olur?" diye onlara sorarsanız, omuz silker ve söyle yanıt veririler: "Herkes öyle yapmıyor." Ama gerçekte kişi kendine eğer herkes kişinin yaptığını yapsa ne olur diye sormalıdır; kişi kendini kandırmak haricinde böyle rahatsız edici bir düşünceden de kaçamaz. "Herkes öyle yapmıyor" diyerek kendine bahane bulmak için yalan söyleyen insanın vicdanı hastadır çünkü kişi yalan söyle-

4 Bu parçayı Kant, *Ahlakın Metafiziği* ile karşılaştırın (sf.679).

yerek aslında inkâr ettiği evrensel değerleri ima etmiş olur. Bu aldatmacayla ıstırabı kendini ele verir. İşte bu, Kierkergaard'ın[5] "İbrahim'in ıstırabı" dediği ıstıraptır. Hikâyeyi hepiniz bilirsiniz: Bir melek Hz. İbrahim'e oğlunu kurban etmesini söylemiş: eğer "Sen İbrahim, oğlunu kurban edeceksin" diyen gerçekten de bir melekse, Hz. İbrahim'in ona itaat etmesi gerekirdi. Ancak bu durumda olan herkes öncelikle onun gerçekten de bir melek olup olmadığını, ikinci olarak, ben gerçekten de İbrahim miyim diye merak eder. Nerede kanıtlar? Halüsinasyonlar gören deli bir kadın insanların kendisini telefonla arayıp ona emirler verdiğini söylemiş. Doktor da sormuş: "Peki seninle konuşan kim?" Kadın cevap vermiş: "Tanrı olduğunu söylüyor." Öyleyse bu kadına arayanın Tanrı olduğunu kanıtlayan nedir? Bana bir melek görünse, onun gerçekten de melek olduğunu nereden bileceğim? Sesler duyuyorsam meleklerin cehennemden değil de cennetten geldiğini bana ne kanıtlayacak ya da bunun benim bilinçaltımdan veya birtakım patolojik durumlardan kaynaklanmadığını? Seslendikleri kişinin gerçekten ben olduğumu nereden bileceğim?

Benim insan anlayışımı bütün insanlığa kendi seçimimle dayatmaya uygun bir insan olduğumu kim kanıtlayabilir? Böyle bir kanıtı asla bulamayacağım; beni de bu konuda ikna edebilecek hiçbir işaret yoktur. Bir ses benimle konuşsa bu sesin bir meleğin olup olmadığına karar verecek yine de benim. Belli bir eylemi iyi olarak nitelendirsem, o eylemin kötü değil de iyi olduğunu söyleme seçimini yapan da yalnız benim. Benim İbrahim olduğumu gösteren hiçbir şey yok: yine de her an örnek teşkil edecek davranışlarda bulunmak zorunluluğundayım. Her şey, her insana sanki bütün insan ırkının gözleri o kişinin ne yaptığını izliyormuş gibi olur, kişi icraatını da buna göre değiştirir. Bu yüzden herkesin "Ben gerçekten de insanlığın benim yaptıklarımın etrafında hareket edeceği şekilde hareket etme hakkına sahip olan bir insanım" demesi gerekir. Eğer kişi bunu demezse ıstırabını saklıyor demektir. Burada sözü geçen ıstırap, elbette ki dingincilik veya avareliğe neden olmaz. Bu, sorumluluk yüklenmiş herkesin çok iyi bildiği şekilde saf, basit ıstıraptır. Örneğin askeri bir lider bir taarruzun sorumluluğunu üstlenmiştir ve bir dizi insanı ölüme gönderir, lider böyle yapmayı seçmiştir, en temelde yalnızca kendisi seçmiştir. Elbette ki daha yüksek bir komuta altında olduğu da bir gerçektir, ancak o komutanın verdiği emirler daha geneldir ve lider tarafından yorumlanması gerekir; on, on dört veya yirmi insanın hayatı bu yoruma bağlıdır. Bu kararı verirken lider belli bir ıstırap duyar. Bu ıstırabı

5 Soren Kierkegaard (1813-1855), Hollandalı teolog, modern Varoluşçular tarafından öncü olarak bilinir.

bütün liderler bilir. Ama bu, bir eylemde bulunmalarını engellemez, hatta eylemi gerçekleştiren bir koşuldur, çünkü eylem pek çok olasılığın mevcut olduğunu varsayar ve bunlardan birini seçerek, eylemin seçilmiş olmasından dolayı bir değerinin bulunduğunu fark ederler. İşte varoluşçuluğun tanımladığı ıstırap budur, üstelik göreceğimiz gibi söz konusu diğer insanlara karşı sorumluluğu da belirginleştirir. Bizi eylemden ayıran bir perde olmak yerine, eylemin bir koşuludur.

"Terk edilmişlik"ten bahsedersek, yalnızca Tanrı'nın var olmadığını ve onun yokluğunun sonuçlarını sonuna kadar belirtmek gerektiğini söylemek istiyoruz. Varoluşçular, mümkün mertebe en az şekilde Tanrı'yı bastırmak isteyen bir çeşit laik ahlakçılığa karşı çıkar. Fransız profesörler laik ahlakçılık için bir formül üretmeye çalıştıkları 1880'lerde şöyle bir şey söylemişlerdi: Tanrı gereksiz ve masraflı bir hipotezdir, bu yüzden o olmadan yapacağız. Ancak ahlakçıysak, bir toplumumuz ve hukuk kurallarına bağlı bir dünyamız varsa, bir takım değerlerin ciddiye alınması gerekir; kendilerine bağlanan bir *apriori* varoluşu gerektirir. Dürüstlük, yalan söylememek, insanın karısını dövmemesi, çocuk yetiştirmek ve dahası zorunlu bir *apriori* olarak düşünülmelidir: bu konuda biraz çalışacağız böylece bu değerlerin düşünülebilir dünyada yine de var olmasına rağmen Tanrı'nın olmadığını gösterebileceğiz. Diğer bir deyişle, sanırım bu, Fransa'da radikalizm denilen her şeye verilen anlamdır; Tanrı yoksa değişen bir şey olmaz, dürüstlük, ilerleme ve insanlık kavramlarının aynısını tekrar keşfederiz ve bu modası geçmiş Tanrı hipotezinden de kurtulmuş oluruz, zaten kendiliğinden çabucak unutulup gidecektir. Varoluşçu bir kimse öte yandan Tanrı'nın var olmamasını çok utanç verici bulur, çünkü O'nunla birlikte düşünülebilir dünyadaki değerleri bulma olasılığı da yok olur. Onu düşünecek mükemmel ve sonsuz bilinç olmadığı için hiçbir iyi *a priori* de kalmaz. Hiçbir yerde, "'iyi' vardır, insan dürüst olmalıdır, yalan söylememelidir" yazmaz, çünkü yalnızca insanın var olduğu bir boyuttayızdır. Dostoyevski şöyle der "Tanrı olmasaydı her şeye müsaade edilirdi". İşte bu düşünce varoluşçuluk için başlangıç noktasıdır. Gerçekten de Tanrı yoksa her şeye izin verilir ve insan sonuç olarak ümitsizdir, çünkü ne kendi içinde ne de dışarıda güvenebilecekleri bir şey bulamaz. Böylece hiçbir mazereti olmadığını anlar. Eğer gerçekten de varlık özden önce geliyorsa, kişi asla belli ve mevcut insan doğasını referans göstererek eylemlerini açıklayamaz, diğer bir deyişle, determinizm yoktur, insan özgürdür, insan özgürlüktür. Öte yandan, Tanrı yoksa davranışlarımızı haklı çıkarmak için hiçbir değer ya da emir olmaz. Bu nedenle, ne önümüzde ne de arkamızda haklı çıkarmak ya da bahane bulmak için bir araç, açık bir değerler alanı yoktur. Gerekçesiz yalnız bırakılmıştır.

İşte bu insan özgür olmaya mahkûmdur. Lanetlenmiştir, çünkü kendini yaratmamıştır, yine de özgürdür ve bu dünyaya atıldığı andan beri yaptığı her şeyden sorumludur.

* J.P. Sartre, *Existentialism Is a Humanism*, çeviri: P. Mairet, Londra, Methuen & Co., 1984, sf.1-5.

4. Bilgeliğe Giden Yol*

Karl Jaspers

F. H. Heinemann'ın " varoluşçu hareketin fikir babası" olarak tanımladığı Karl Jaspers, 1950'den itibaren "varoluşçu filozof" olarak adlandırılmayı tercih etmemekte beraber, varoluşçululuğun temel ilkelerinden birine bağlı kalmayı sürdürmüştür. Bu ilke, hakikatin (en azından kısmen) kişisel olduğu ilkesidir: hakikat, dünyanın bir nesne olarak düşünülmesinden değil de, insanı kendisi hakkında nihai sorular sormaya zorlayan "nihai haller"deki yoğun kişisel deneyimlerinden doğar. Şuna dikkat etmek gerekir ki, Jaspers bir ateist değildir, 'cevheri/özü' ya da "dünyanın ötesinde" olmayı arayan,"transandantal" (aşkın) bir varoluşçudur. Jaspers (1881-1969), 1921 yılında, Heidelberg'de felsefe profesörlüğüne getirilmiş, ancak Nazi rejimi döneminde profesörlüğünü kaybetmiştir. Savaştan sonra Heidelberg'e geri dönmüştür.

Şimdi, kendi insani durumumuza bir göz atalım. Her daim belli ahvalimiz vardır. Bu haller değişir, fırsatlar ortaya çıkar. Eğer bu fırsatlar kaçırılırsa, asla geri gelmezler. Ben kendim, bu hali değiştirmeye çalışabilirim. Her ne kadar anlık görünüşleri değişse ve ezici gücü gözden kaybolsa da gerçekte aynı kalan bazı haller söz konusudur: Ölmeliyim, acı çekmeliyim, mücadele etmeliyim, kadere bağlıyım, kendimi merhametsizce suçun içine çekerim. Varoluşumuzun bu temel hallerini, nihai haller olarak adlandırırız. Bir başka deyişle, bu haller, değiştiremeyeceğimiz ya da kaçınamayacağımız hallerdir. Şüphe ve merakla beraber, bu nihai hallerin idrakinde olmak, felsefenin en esaslı kaynağıdır. Günlük yaşamımızda gözlerimizi kapatarak veya onlar hiç olmamış gibi yaşayarak, onlardan sık sık kaçınırız. En sonunda, ölmemiz gerektiğini unuturuz, suçumuzu unuturuz ve feleğin merhametine bağlı olduğumuzu da. Sadece somut durumlarla yüzleşir ve onları lehimize çeviririz, uygulanabilir ilgilerimizin tahrikiyle, onlara, dünyada eylemde bulunarak ve plan yaparak tepki veririz Fakat bu nihai durumlara, ya onları gizlemeyle ya da –onları gerçekten kavradıysak- ümitsizlik ve yeniden doğuşla karşılık veririz: varlık bilincimizde bir değişiklikle, kendimiz oluruz…

Nihai durumlar – ölüm, kader, suç ve dünyanın belirsizliği - beni başarısızlık gerçeğiyle karşı karşıya koyar. Eğer dürüstsem tanımamamın imkânsız olduğu bu mutlak başarısızlığa karşı ne yaparım?

Stoacıların tavsiyesi olan, aklın bağımsızlığında kendi özgürlüğümüze çekilmek, yeterli değildir. İnsanın zayıflığına stoacı bakış, yeterince radikal değildi. Çünkü aklın boş olduğunu, içine ne konulduğuna bağlı olduğunu görememişti, delilik ihtimalini dikkate almamıştı. Stoacı, bizi tesellisiz bırakır; bütün anlamdan yoksun olan bağımsız akıl verimsizdir. Bizi ümitsiz bırakır; çünkü onun doktrinleri, ne içsel dönüşüm fırsatı sunar ne de aşkta kendini fethetmeyle gerçekleşen tatmini sağlar.

Hal böyleyken, stoacıların çabası, gerçek felsefeye yöneliktir. Onların düşüncesi –nihai durumlardan kaynaklandığından- insan başarısızlığındaki gerçek varlığın keşfi için temel bir yolu açıklar.

İnsan için önemli olan şey, başarısızlık karşısındaki tutumdur: başarısızlığın insandan saklı kalıp kalmadığı ya da en sonunda, yalnızca nesnel olarak insanı altedip etmediğidir; kişinin, varoluşunun değişmez sınırıyla onu anlaşılması güç görüp görmediğidir; onunla akıl almaz çözümlerde ve tesellilerde kapışıp kapışmadığı ya da dürüstçe yüzleşip yüzleşmediğidir. İnsanın başarısızlığına yaklaşma biçimi, kişinin ne olacağını belirler.

Nihai durumlarda insan, bütün fani dünyevi varoluşun üzerinde ve onlara rağmen, ya hiçliği kavrar ya da gerçek varlığı algılar. Ancak dünyada mümkün olan ümitsizlik, dünyanın ötesine işaret eder.

Ya da farklı bir şekilde ifade edersek, insan kurtarılmayı arar. Bu kurtarılma, büyük evrensel kurtuluş dinlerinin vaat ettiğidir. Onlar, kurtuluş hakikatinin ve gerçekliğinin nesnel teminatıyla karakterize edilirler. Onların yolu, bireysel bir ihtida -din değiştirme- hareketine götürür. Felsefe bunu sağlayamaz. Hal böyleyken, felsefe, kurtarılmaya paralel olarak, dünyayı aşmadır…

Felsefi bir hayat sürdürme isteği, bireyin, içinde kendisini bulduğu karanlıktan, kaynaklanır, ya da sevgisiz bir biçimde boşluğa bakarkenki terk edilmişlik hissinden, dünya meşgalesiyle tükendiği ve korku içinde aniden uyanarak, kendine: "Ben neyim, neyi beceremiyorum, ne yapmalıyım?" diye sorduğu zamanki kendini ihmalden doğar. Söz konusu kendini ihmalcilik, makine çağı tarafından şiddetlendirilmiştir. Zaman saatleriyle, -ister insan gücüne dayalı ister sadece mekanik olsun- insanı insan olarak daha az tamamlayan meslekleriyle bu kendini ihmalcilik, kişiyi, kendisinin makinenin bir orada bir burada manevra yapan bir parçası olduğunu düşünmeye götürebilir. Serbest bırakıldığındaysa, bir hiç olduğunu, kendisiyle hiçbir şey yapamayacağını hissetmesine sebep olur. Tam kendine gelmeye başla-

dığı esnada, bu devasa dünya, onu yeniden anlamsız işin ve anlamsız boş vaktin kişiyi tamamen tüketen çarklarına çeker.

Ancak böyle insan, kendini ihmalciliğe meyillidir. Kişi; dünya, alışkanlıklar, münasebetsiz banallikler ve herkesin geçtiği yollar tarafından hezimete uğramak istemiyorsa, kendini burada sözü edilen ihmalcilikten çekip çıkarmalıdır.

Felsefe, bizim birincil kaynağımızı uyandırma, tekrar kendimize giden yolu bulma ve içsel eylemle kendimize yardım etme kararıdır.

* Karl Jaspers, *Bilgeliğe Giden Yol*, s. 19-20, 22-3, 121.

II
ENDİŞE ÇAĞI

I

Yeni yüzyılın (Yirminci) başlangıcında, Batı Avrupalıların çoğu, dünyada hâlâ her şeyin yolunda olduğu düşüncesinin huzur veren güvencesi altında yaşıyordu ve öyle ya da böyle, akıl sahibi insan ile makinenin yenilmez birleşimi bu düşünceyi çok geçmeden gerçek kılabilirdi. Elli yıl sonra bu güvence kayboldu ve yerini yaklaşan umutsuzluk havasına bıraktı. Bu yüzyılın ortalarında basılan üç roman, George Orwell'in 1984'ü, C. Virgil Gheorghiu'nun *25. Saat*'i, Arthur Koestler'ın *Hasret Çağı*, H. G Wells'in daha önceki ahenkli iyimserlik havasının geçip gittiğine işaret eder. "Batı Medeniyetleri" diye başlar sözüne Gheorghiu'nun kitabındaki karakter, "25. Saat'lerine" ulaşmıştır: insanlığın kurtarılmanın ötesinde bulunduğu saate."

Yirminci yüzyıl ne anlama geliyor? Bunun cevabını, ne entelektüel tarihçiler biliyor, ne de aslında başka biri. Bilinen tek şey, Batı Avrupa'nın Dini Çağ'dan veya Bilim Çağından niteliksel olarak farklı olan bir çağa girmiş olmasıdır. Bizim zamanımızda, dini canlanma gibi bir durum meydana gelmiştir fakat din hiçbir şekilde Aziz Thomas Aquinas ve Luther'in zamanında olduğu kadar kültüre hâkim olmamıştır. Son iki yüzyıl çok büyük bilimsel ilerlemenin meydana geldiği bir dönem olmuştur, fakat artık bilim "kutsal inek" yani eleştirilemez bir kurum değildir. Yirminci Yüzyıl, önceki iki yüzyılın sağlamlığından, samimiliğinden ve kesinliğinden yoksundur. On Sekiz ve On Dokuzuncu yüzyılın "gün ışığı dünyası" ile karşılaştırıldığında bir "gece karanlığı," bir "endişe çağı"dır.[1]

"Endişe," burada kullanıldığı şekliyle, kontrol kaybı duygusuyla ruhun yalnızlığını birleştiren zihnin bir hâlini, durumunu ifade eder. Son yüzyılın kendinden emin burjuvalarının aksine, Avrupalı bireyler, kendi kaderleri üzerindeki kontrollerini kaybet-

1 Bu, W. H. Auden'in 1947 yılında basılan bir şiirinin adıdır. Wystan Hugh Auden, 1907-1973 yılları arasında yaşamıştır. İngiltere doğumlu olsa da 1946'da ABD vatandaşlığına geçmiştir. İngilizce edebiyatı derinden etkileyen bir edebiyatçı olarak anılır. (y.n.)

tiklerini sıklıkla hissetmektedir. Aynı şekilde, kolektif ulus ve kolektif uygarlık, siyasi ve ekonomik kaderini artık tamamıyla kendisi kontrol edememektedir. Bu şartlar altında birey, yarınını belirleyecek olayların şokunu endişe içinde bekleyerek amaçsızca sürüklenir. İlk olarak Hıristiyanlığa, ardından da burjuva anlayışına kafa tuttuktan sonra, şimdi bu olayların atfedilebileceği değerler standardının faydasından yoksun yaşamaktadır. Bu durumun totaliter Führerler tarafından kolayca yararlanılabilecek, tehlikeli bir haletiruhiye olduğunu belirtmeye gerek dahi yok.

Endişe, Batı Avrupalılar arasında 1914'den beri haklı sebeplerle yükseliyordu. Dışarıdan ve içerden sömürgelerin ortaya çıkması oldukça rahatsız ediciydi. Her iki tarafı da yok eden savaşlarla ölçülemeyecek derecede zayıflayan, bir zamanlar yaradılışın efendisi Avrupa, Doğu ve Batı'nın süper güçleri arasında, askeri bakımdan daha aşağı bir seviyede, ekonomik açıdan da bağımlı olarak, kendini sıkışmış bir durumda bulmaktaydı. Avrupa'nın içerisinde ve aslında başka yerlerde de, teknolojik devrim, bireyi önemsizleştiren Büyük Makineyi (güçlü devlet, parti, şirket, sendika, en üst düzey askeri silahı) oluşturmuştu. Avrupalı yazarlar, birkaç isim vermek gerekirse, Dava'daki Franz Kafka, Aldous Huxley ve Orwell, bu büyüklük temasını ciddi biçimde ele almıştır. Makine'nin karşısında "kendi kendine yetme" hakkında konuşma; son derece saçma, bayat ve alakasız olur. Avrupa refahının ve sosyal istikrarının yıkılması da ayrıca endişenin genel olarak artmasında pay sahibidir. On Dokuzuncu yüzyılda değer bulan "zamanın bereketi" kavramını, Yirminci yüzyılda Avrupa, özellikle 1930'lardan beri tadamamıştır. Bir zamanların azametli burjuvazisi, en bariz şekilde Almanya'da olmak üzere, felakete sürüklenmiştir ki bu husus, sanayileşmiş medeniyetlere has köksüzlüğü vurgular. Bu yetmezmiş gibi, Avrupalılar, milletler arasında barışın olmadığı bir dünyaya ayak uydurmak zorunda kalmıştır. İnsanın irrasyonelliği ve potansiyel acımasızlığına dair Freud'un kendilerine ders vermesine ihtiyaçları yoktur; çünkü topyekûn savaşların kaçınılmaz sonuçları olan virane şehirler, toplama kampları ve halen devam eden savaş tehdidi, insana kendi insaniyetsizliğinin hikâyesini anlatmaya yeter. Sosyal çözülme ve fiziksel acı döneminde, sadece zihinsel ıstırap ve (sıklıkla marazî olan) içine kapanma beklenen sonuçlardandır[2].

Fakat modern endişenin kökleri daha derinlere gitmektedir. 19. yüzyılın liberalleri, insanların beklentilerini çok yükseklere çekmiştir. 20. Yüzyılda, evvelce tahmin edildiği üzere kurtla kuzu bir arada yatmadığı zaman, gerçekleri görmeye başlamak, toplumda kanser gibi yayılmıştır. Pitirim Sorokin aşağıdaki ifadeleri yazdığında, oldukça genel bir kanıyı dile getirmiştir: "Dünya Savaşı ve ondan sonraki gelişmelerin çoğunun hayret verici olduğunu itiraf etmekten çekinmiyorum. ... Barışın ilerlemesini bekliyordum, savaşın değil; toplumun kansız bir biçimde yeniden yapılandırılmasını bekliyordum, kanlı devrimleri değil; daha asil bir kisvede insancılığı bekliyordum,

---

2 Psikanalist Franz Alexander bu konuya. *Mantıksızlık Çağımız*'da değinir. (Philadelphia,1942)

toplu katliamları değil; hatta belki demokrasinin daha iyi bir şeklini, despot diktatörlükleri değil; bilimin ilerlemesini bekliyordum, doğru adı altında otoriter diktayı ve propagandasını değil; insanın çok yönlü ilerlemesini bekliyordum, tekrar barbarlığa sapmasını değil."[3]

Hepsi bundan ibaret değildir. Modern insan, iddia edildiği üzere manevi bir boşlukta yaşamaktadır. T. S. Eliot'dan alıntılarsak, o, çorak bir ülkede yaşayan, içi oyuk, kof bir adamdır (a hollow man living in a wasteland). Bilim ilerlemeyi garanti ettiği, makul sosyal istikrar sağlandığı sürece, birçok entelektüel, "anlamsızlık felsefesi" ile oldukça rahat bir şekilde yaşayabilir. Huxley'in '20'lerdeki ilk romanlarında yer alan karakterler, manevi olarak güçsüz hayatlar yaşıyor gibi görünseler de, her ne şekilde olursa olsun hiçbir ciddi içsel karara varma ihtiyacı duymazlar; çünkü kupon kesmek ve Victoria dönemi ahlak ve geleneklerine burun kıvırmakla meşguldürler. Fakat burada bahsi geçen insanları, savaş halinde olan bir dünya ile barbarların elinde bulunan bir bilim manzarasıyla karşı karşıya bırakırsanız, evrende kendilerini yapayalnız bulurlar. Onların arasından en yaratıcı olanı, bir şeye inanmak isteyecektir. Hal böyle iken, tarihi sebeplerden dolayı, herhangi bir şeye inanmaları için yeterli donanımları olmayacaktır. Bu, modern insanın ikilemidir. İngiliz filozof C.E.M. Joad, bu durumu "çöküş" olarak adlandırır. Her nasıl adlandırırsanız adlandırın, bu durum, son yüzyılda Matthew Arnold'ın bile ihtimal vermeyeceği entelektüel bir anarşi yaratmıştır.

Endişe veya endişe fikri, modern düşüncelere her açıdan sızmıştır. Baktığınız hemen her yerde onu görebilirsiniz: Freud psikolojisinde, varoluşçuluk felsefesinde, şiirde ve romanda, dini dilde, tarihi "işaretler"de ve tabii ki çağdaş siyasî hareketlerde. Yalnızca kitap başlıklarından bile, pek çok yüksek sınıf entelektüelin medeniyetleri hakkında ciddi kaygılar taşıdığını çıkarmak mümkündür. *Batı'nın Çöküşü, Mantıksızlık Çağımız, Son Sınırında Akıl, Veba, Sıkıntılı Uyku, Kriz Çağı* - bunlar ve diğer başlıklar, On Dokuzuncu yüzyılla büyük ölçüde uyuşmayan bir tür "kriz düşüncesi"ne işaret etmektedir.

Bu kriz düşüncesinin esası, liberal çağın ikiz tanrıları Bilim ve İnsan'a karşı olan bariz davranış değişikliğidir. Philipp Frank gibi mantıksal deneyciler, hiç şüphesiz, insanın bütün büyük problemlerini çözmede doğru bilim metodunun her şeye gücünün yeteceğine halen inanmaktadır. Marksistler, sosyal sistemlerini bilime dayandırdıkları iddiasındadır ve "çöken" Batı ile gerçekçilikten yoksun olduğu için alay ederler. Bununla birlikte, 'bilimin sınırları tabiri', bazı bilimadamları ve filozoflar da dahil, birçok insanın, bilimin bize gerçekliğin eksiksiz resmi gibi bir şey verebileceğini düşünmediğini göstermektedir. Daha da önemlisi, bilimadamlarının kendileri, pek de az can yakmayan bir eleştiriyle karşımıza çıkmışlardır. Örneğin, Huxley, bazı deneylerinin aptallığını yerer (bkz. Acayip Esrar, Shearwater karakteri). Ortega y Gasset bilimle

3 *Social and Cultural Dynamics*, New York, 1937-41 cilt I, sf. IX.

uğraşan insanları ve günümüz teknisyenlerini kendi özel sahalarında uzmanlaşmış, bu sahalar dışında barbar olan "okumuş cahiller" şeklinde adlandırır.

İfade edilen ana korku, belki de ahlaki değerleri hiçe sayan, umursamaz insanların eline geçen bilimin verdiği güçtür. Naturmensch -hem kültürel hem de psikolojik nedenlerden dolayı irrasyonel olan insan -20. yüzyılın büyük bir keşfidir. "Dünyanın gezegenler sistemimizin merkezinde yer aldığı düşüncesinin sona ermesi gibi, mantıklı ve doğru düşünen bir insanın da entelektüel sistemimizin merkezinde bulunması son bulmuştur."[4]

Şüphesiz ki Sigmund Freud, "Zuyder Zee'nin suyunun çekilmesi gibi", insanın tutkularını yeniden canlandırma olasılığına inanan ilk ve en önemli bilimadamıydı. Bununla birlikte, Freud, insan benliğinin ancak büyük zorlukla kontrol altına alabileceği "id"in alt dünyasını bütün fantastik şekilleriyle ortaya çıkarmıştır. Freud'un kişilik harita'sı Locke'tan daha çok Calvin'inkine (Schopenhauer ve Nietzsche'ninkine de) benzer. Freud'a göre insan, tabiatı gereği irrasyonel ve antisosyaldir, genellikle farkında bile olmadığı bazı ilkel içgüdüleriyle hareket etmektedir. Üzerinde hemfikir olunan Victoria tarzı insan modeli, Freud'un analizinin delip geçen ışınları içinde âdeta eriyip gider. İsteklerin görünürde mantık ve akıl üzerinde bir önceliği vardır; "id neredeyse ego da orada olmalıdır." Fakat psikanaliz yoluyla egonun (insan doğasındaki zekâ ve kontrol mekanizması) kuvvetlendirilmesiyle bile insan yine de endişeden ve acı çekmekten tamamıyla kurtulamaz. Freudyen görüşe göre medeniyet insanın içsel çatışmalarının makul biçimde çözümlenmesine bağlıdır. Ortega, insanın kötülük potansiyelinin Freud kadar farkındadır, fakat bu durumun Yirminci yüzyıldaki özel tezahürünü daha çok kültürel analizlerle ele alır. Ona göre Avrupa medeniyeti, Sanayi Devrimi tarafından ortaya atılan kitleleri hazmedememiştir. "Bugüne hükmeden insan, medeni dünyanın ortasında yükselen ilkel bir Naturmensch'dir".[5]

İlkeldir; çünkü onu ırkının geleneksel kültürü içerisinde eğitmek için zaman olmamıştır. Naturmensch, medeniyetin tüm parçalarını kontrol eder, fakat onları mümkün kılan ilkeleri anlayamaz. 1930'ların liberal devlet adamları, Freud ve Ortega'yı okusaydı, faşist çılgınlıkla baş edebilmek için daha iyi hazırlanmış olurlardı.

Avrupalı varoluşçular insancı olduklarını iddia etmektedir fakat aynı zamanda insanın durumuna ilişkin endişelerini de dile getirmektedirler. Paul Tillich, varoluşçuluk felsefesini "insanın Yirminci yüzyıldaki durumunun bir aynası" olarak tanımlar. Daha da özele inersek, varoluşçuluk, Almanya'nın 1920'lerdeki durumunu, özellikle Alman istilası esnasında ve öncesindeki Fransız havasının hâkim olduğu zamanı yansıtır. (Daha sonra bir Nazi olan) Martin Heidegger, insanı evrene amaçsızca gönderilmiş olarak resmeder ve onun varoluşunun aynı zamanda "var olmadığı" (ölüm)

4 Max Lerner, Fikirlerin devrimi, Ulus, cilt. CXLIX, s. 435
5 Kitlelerin isyanı, London, 1932, s. 89

anlamına gelmesi yönüyle de, "endişe" ile sürüldüğünü belirtir. Fransız Direnişi'nin liderlerinden biri olan Jean-Paul Sartre, bu tür olumsuz düşünceleri olumlu eylem ihtimalleriyle birleştirmeyi denemiştir. "İnsan özgürdür" der, "seçim yapmada ve değerlerini yaratmada özgürdür". Fakat "insan özgür olduğu için kınanır"; özgür insan "ıstırap", "kimsesizlik" ve "ümitsizlik" demektir; çünkü anlamsız bir dünyada yaşarak yaptığı gibi, bütün tercihlerinden yalnızca kendisi sorumludur. Yirminci yüzyılın iyi bir kısa hikâyesi olan *Veba*'da Albert Camus şu sonuca varır: "İnsanlarda hor görülecek şeylerden çok takdir edilecek şeyler vardır" fakat kötünün kuvvetlerine karşı kazanılan zaferin tadı, "veba mikrobu iyi için asla ölmez veya kaybolmaz" bilgisiyle daima törpülenmelidir. Kitaplıklarda veya sandıklarda yıllarca cansız yatabilir ama "insanların felaketi veya aydınlanması" için uyanacağı gün gelebilir.

Şu anda devam eden endişe havası, edebiyata ve dini düşüncelere de yayılmaktadır. Birçok çağdaş edebi eser, akıl hastanesini andırır. Büyük şairlerin ve romancıların çoğu, dağılmış kişiliklerle dolu, çok hızlı bir sosyal çözülmenin içinde yer alan bir dünya tanımlarlar. Sembolist diye adlandırılanlara göre, dış dünya, tahammül edilemeyecek kadar korkunç bir yer olarak görünür. T.S Eliot, dünyayı, içinde hiçbir bitkinin yetişmediği ve insanların üremediği, aciz bir kral tarafından yönetilen çorak bir ülkeye benzetir. Ne yağmur bu çorak ülkeyi sulayacaktır (her ne kadar bu Eliot'un kendi hükmü olmasa da), ne de insanoğlu onu şekillendirip değiştirebilecektir. Bu yüzden, şair sembollerce harekete geçirilebilecek zamansız hayal dünyasına sığınmalıdır. Romancılar arasında, Kafka'nın da ilerleme ve adalet arayışında olan bireyleri ezen kötü güçlerin insanın dünyasını nasıl kontrol ettiğini göstermek adına ıstırapları vardır. Thomas Mann'ın *Büyülü Dağ* adlı eseri, burjuva toplumunun hastalığını ve onun ideolojisine her yönden yöneltilen tehditleri inceleyen romanların bir araya getirilmiş olanlarının en mükemmelidir. Bilinç akışı tekniğini kullanan Proust, Joyce ve Virginia Woolf, modern insanın içsel bütünlükten yoksunluğunu ve ona mutluluk veremeyen bir dünyada yalıtılmışlık hissini ortaya koyarlar. Bunun dindeki karşılığı, günah ve kötülüğe olan saplantıdır. Kierkegaard ilahiyatı (ki şu anda büyük bir canlanma safhasından geçmektedir) ve Karl Barth, insan ve Tanrı arasında mutlak bir düalizm olduğu inancında hemfikirdirler. Barth'ın deyimiyle, Tanrı "bütünüyle diğer"dir; görelilik ve yozlaşmaya batmış insanoğlu, yaratılmıştır ve alttadır. Birkaç yıldan beri Barth, "bunalım ilahiyatı"na ilişkin vaaz vermektedir; söz konusu vaazlar, ilk günah ile insanın ilahi bağışlanmaya ihtiyacının olduğuna inanmayan Modernist ilahiyatının günahına ve Tanrı'nın insanoğlunu yargılamasına dairdir. Francois Mauriac ve Graham Greene'nin Katolik romanlarında da günah büyük ölçüde yer alır. Greene, inancın kendisine evvela şiddet ve zulümle ilişkili bir şey olarak geldiğini anlatmaktadır. "Kişi cehenneme inandığı için cennete inanmaya başladı."[6]

---

6 *Başka bir Meksika*, New York, 1939, s. 3.

Çağdaş tarih felsefeleri de hemen hemen aynı hikâyeyi anlatır. Tarihin bizzat anlamına dair kitapların çok sayıda ve popüler oluşu, Batı Avrupalıların kendi medeniyetlerinin kaderi ve niteliği hakkında ani bir endişe geliştirdiklerini göstermektedir. Bu felsefelerin en çarpıcı tarafı, On Yedinci yüzyıldan bu yana geçerli olan tarihin çizgisel (lineer) yorumunu inkâr etmeleri ve dairesel teorilerinin dirilişidir. Ve onların hepsi, kültürel yozlaşma olgusundan fazlasıyla etkilenmişlerdir. Bütün kültürlerin kariyerlerinde bir yerlerde yaratıcı güçlerini kaybettikleri söylenmektedir ve bu kültürler bir gün gelip yok olabilirler. (Örneğin Toynbee, dünya tarihinin yirmi altı medeniyetinden yirmi beşinin fiili ölümünü tarif etmektedir). Batı, şu anda kendi "sıkıntı dönemini" tecrübe etmektedir. Burada eğilim, söz konusu sıkıntıları medeniyetin maddi yönünün gelişimine atfetmek yönündedir. Albert Schweitzer bunu etik olarak alakasız bir bilgi şeklinde adlandırır. Bir zamanlar Marksist olan Nikolas Bardyaev bu yozlaşmayı, diyalektik olarak ele alır: Batı kültürünün insancı tarafı, insanlıktan çıkmaya yol açan makineyi yani kendi karşıtını üretmiştir. Bu filozoflardan hiçbiri Oswald Spengler kadar ümitsiz değildir. Fakat geleceği gözden geçirebildikleri için, tüm bunların nasıl sona ereceği hakkında önsezileri vardır.

II

Zamanımızdaki bu endişe tezahürleri, totaliter anlayışın güçlü albenisini ve aslında "dine dönüşü" anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Yakınlarda Fransa Ulusal Meclisi'nden bir komünist vekil, Sartre'yi Mauriac'ı, Malraux'ı ve Koestler'i eleştiren *Mezarlık Edebiyatı* adında bir kitap yazdı. Bu kitabında R. Garaudy, modern dünyanın endişesine çare olarak komünizmi önermektedir. Bu, "yeni hayat zevki"dir; "karmaşa ve boşluk gibi görünende bir amaç bulmaya karşı şiddetli bir arzu"dur. Koestler'in çok farklı bir bakış açısıyla yazılan *Hasret Çağı* adlı eseri de aynı temaya değinir: Hiçbir şeye inanmayan, hiçbir şey ümit etmeyen Batılılar, totaliter rejimin sağlamayı iddia ettiği akıl güvenliğinin özlemini çekmektedir. Günümüzde "din değiştirmelerin" büyük oranlara varması, bunu tasdik eder. Eski komünistler, komünizmin bir zamanlar onları ne kadar kuvvetle kendine çektiğini itiraf etmektedir. Aralarından bazıları, bir zamanlar London Daily Worker'ın haber editörü olan Douglas Hyde gibi, çabucak Roma Katolikliğine geçmiştir. Din değiştirenlerden veya dine yeni yeni yönelen entelektüellerden bazılarına, şair T.S. Eliot, Romancı Evelyn Waugh, Aldous Huxley, tarihçi Toynbee, C. S. Lewis, psikanalist Karl Stern ve bilimadamları Max Planck ile Lecomte du Noüy örnek gösterilebilir. Kendisi bir dini uyanış, canlanış örneği olan Dorothy Sayers, dinin iki yüzyılda en iyi imkânı elde ettiğini belirtmiştir; belki de çok haklıdır.

Yirminci yüzyılın iki büyük totaliter sistemi arasında, ilk bakışta, büyük bir uçuruma çare bulunmuş gibi görünmektedir. Komünistler ve faşistler birbirlerini aforoz

etmekte ve ölümcül bir dövüş sürdürmektedirler. Fakat farklılıkların altında, modern endişelerden çıkar sağlayabilmiş ortak bir fikir akımı yatar. Her ikisi de farklı yollarla, "aydınlanma" ve bireyselliğe inancıyla burjuvazi döneminin geride kaldığını ifade etmektedir. Thomas Mann *Büyülü Dağ* adlı eserinde, post-Versailles dünyasındaki burjuva liberalliğinin zor durumunu tasvir eder. Voltaire, Condorcet ve Mazzini'yi bir karakterde birleştiren Ludovico Settembrini, hasta olarak resmedilir ve romandaki bütün karakterler, İsveç sanatoryumundan arkadaştırlar. Aynı zamanda zorlu rakiplerce çevrelenmişlerdir. Bu rakiplerden biri, totaliterliği temsil eden ve Settembrini'yi düelloya davet eden kötü niyetli eski Cizvit Naphta'dır. Naphta gibi komünizm ve faşizm de, Batı'nın büyük bir kesiminde iki yüzyıldır hüküm sürmüş liberalizme meydan okumaktadır.

Faşizm, komünizme oranla, daha anti-rasyonel ve anti-entelektüeldir. Cazibesinin çoğu buradan kaynaklanır. Ekonomik bozulmadan muzdarip olan ve yenilgiyle gururu kırılan veya zafer "soygununa" maruz kalan Almanlara ve İtalyanlara, özgürlükten bıkan ve "ait olmak" arzusu taşıyan tüm insanlara, faşist demagoglar, hiçbir mantığın ve maddi gücün tek başına asla başaramayacağı şeye ulaşabilecek kolektif isteğin gücünü ilan ettiler. Faşistler, "arta kalanların" (mantık temelli olmayan duygular ve ideallerin) "türemeleri" (mantıklı düşünmeyi) belirlediği konusunda Pareto'yla hemfikir olmuşlardır ve Sorel'le bütün büyük sosyal akımların, bir 'mit'in desteklenmesinde yer aldığı konusunda- mesela duyguları içgüdüsel olarak uyarabilen bir imgeler bütününde- hemfikirdirler. Faşistler, Mare Nostrum ile 'Kan ve Toprak' mitlerine karar vermiş, bu noktada Yirminci yüzyılda birçok insanla, güçlerini birleştirmiştir. Bu insanlardan bazıları, doğruyu "sezgiyle" ya da aklın da üstünde bir yolla bulacağını iddia eden oldukça ünlü kişilerdi. Komünistlerin toplumsal hareket felsefelerini, rasyonel bir diyalektik ile evrenin bilimsel bir bakış açısına dayandırmadaki dikkatlerine rağmen, onlar da bütün dogmacılar kadar, anti-entelektüeldirler. Diyalektiğin mutlak bir insan bilgisi oluşturmasıyla Lenin, Marksizm'i "katı bir çelik bloğu" olarak adlandırdı, ondan hiçbir şekilde sapma olmamalıydı. Lenin'e göre, parti üyeleri açısından dahi özgür rasyonel eleştiri; ilke eksikliğine, "suçlu vicdana" ve "ruhun fakirliğine" işaret ediyordu. Bu durumda, Lenin'in, oluşturulma amacı "düşünce alanını genişletmek değil de azaltmak olan" *1984* romanındaki "Newspeak" gibi yeni bir resmi dil uydurması düşünülebilir.

Hem faşizm hem de komünizm, bireyi büyük bir kolektif bütüne, ırk ve devlete, sınıf ve kolektif işçiye çekebilirdi. Böyle sistemlerde, bireysel özgürlükçü anlayıştaki ahlak âdeta ortadan kaybolmaktadır. Ahlak, Üçüncü Reich'i, ya da sıkı bir şekilde tarih tarafından belirlenen sınıfsız bir toplumu gerçekleştirmek için ne gerekiyorsa yapmak anlamına gelir.

III

Batı Avrupa, tam anlamıyla entelektüel mi? Batı Avrupalılar, içsel kaynaklar ya da yeni ve daha büyük bir medeniyet yaratma isteği olmaksızın, bir çağın sonuna vardılar mı? İrrasyonelliğin ve ilkelliğin kuvvetleri, her şeyi önünde sürükleyip, Avrupa'yı, geri dönülmesi imkânsız olan yeni bir barbarlığa mı sevk edecek?

Kabul etmek gerekir ki, belirtiler hayra alamet değildir. Belki de hiçbir zamanda, 1930'lar ve 1940'larda yetişenler kadar, böylesine köksüz, böylesine ırkının entelektüel geleneklerinden kopmuş bir nesil olmamıştır. Ortega'nın 1930 yılında yazdığı şey bugün belki daha da doğrudur: "Hiç kimse yakın gelecekte insanın hangi merkezlere doğru çekileceğini bilmiyor; dünya hayatı, şaşırtıcı derecede geçici bir haldedir... Bugünkü hayat, tarihi buyruğun var olmuş ve var olacak iki kurumu arasındaki boş bir uzamın, bir ara dönemin ürünüdür. Bu sebepten, esas itibariyle geçicidir. "İnsanlar, gerçekte hizmet edilecek kurumları bilmemektedirler."[7]

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, geçiciliğin karşılığı olan endişe iki yönlüdür. Endişe, iradenin felç olmasına ve psikoza yol açabilir. Öte yandan, yeni anlayışlar doğurabilir ve bu yeni anlayışlar, zamanla yeni ve hatta daha iyi bir oluşum sağlayabilir. Örneğin, Winston Churchill'in İkinci 30 Yıl Savaşı diye adlandırdığı şeyin sebep olduğu ıstırap, belki bir gün Batılı milletler arasında daha iyi bir anlayışı meydana getirebilir ve hakiki bir Avrupa Meclisi'ni gerçekleştirebilir.

Yirminci yüzyıl düşüncesinde, entelektüel yeniden yapılanma için temel sağlayabilecek bir tek saha vardır. Tuhaftır ki bu saha bilim felsefesidir. "Tuhaf" dedim, çünkü ilk bakışta modern bilim, insanın endişesini azaltmaktan çok artırıyor görünmektedir. Eski mihenk taşlarının çoğu geride kaldı artık: "bilardo topu modeli" atom, mutlak nedensellik (en azından tekil elektron hareketlerinin dikkate alındığı kadar); Öklitçi geometriyi temel alan Newtoncu evren, eylemsizlik kuralı ve mutlak uzam ve zaman. Çılgın bir soyutçu, kuantum ve görelilik fiziğinin yeni evreninden muhakkak zevk alırdı ki bu evrenin, ölçülebilir olmakla birlikte sonsuz olduğu, içinde yer alan bir eğrinin iki nokta arasındaki en kısa mesafe sayıldığı ve burada zamanın uzamın bir ölçüsü haline geldiği söylenir. Ancak bu "gizemli" evrenle beraber, birçok tanınmış bilim filozofu arasında yeni bir tevazu ve idealizm anlayışı belirmiştir. Bergson'un zamanından beri eğilim, bilmenin bir yolu olarak "bilimin sınırları"nı vurgulama yönündedir. Birçok bilimadamı, meselenin ne olduğunu bilmediklerini açık açık kabul ederler ve her halükârda bilinçlilik ve yüksek ihtimalle hayat da, sadece fiziksel kurallara indirgenemez. Sör Arthur Eddington "fizik varlıklarının, kendi doğalarından gerçeğin sadece kısmi bir yönünü oluşturabildiklerini" belirtir. "Duygular, amaç ve değerler, bizim algı ve izlenimlerimiz kadar bilinçliliğimizi de meydana getirir... Bir

7 *Kitlelerin İsyanı* s.195-6

bütün olarak bilinçlilik, fiziksel beyni meydana getirmek üzere ayrılmış yarı ölçülü yönlerinden daha büyüktür."[8]

Eddington'ın söyledikleri, elbette herkes için, hatta belki bilimadamlarının çoğu için bile böyledir diyemeyiz. Fakat o, Profesör Collingwood'un belirttiği üzere, kökleri Eflâtun ve Aristo'ya dayanan felsefi geleneğe dönüşü işaret eden, düşünmede önemli bir yeni eğilimi yansıtır. "Eddington ve Jeans gibi önde gelen bazı modern bilimadamları, Tanrıdan öyle bahsederler ki, bu durum, elli yıl öncenin birçok bilimadamı tarafından skandal kabul edilebilirdi.[9]

Sör James Jeans'a göre evren, bir makineden ziyade Tanrının zihninde bir düşünce gibidir. Alfred North Whitehead onu canlı bir varlık, sonsuz nesneler âleminde yer alan ve dolayısıyla "amacı" bulunan kozmik bir "süreç" olarak adlandırır.,En azından teknik anlamda Bergson bir idealist değildir, fakat o da, hayatı "sorun"un (ve de zihnin) aksine yaratıcı bir süreç olarak düşünmüştür. Burada bahsedilen filozoflarla onlara benzeyen diğer filozoflara ilişkin kayda değer bir husus, onların Descartes'ın zamanından bu yana Batı'da gelişen dünya görüşünü, modern bilimin adıyla, reddetmeleridir. Onlar, sadece "niceliğin" değil, aynı zamanda insanoğlunun estetik, ahlak ve dini hayatını mümkün kılan "niteliğin" de gerçekliğini doğrulamışlardır.

Bu tarz bir düşünme, yeni bir gericiliğe dönüşürse, Batı Avrupa gerçekten bitmiştir. Fakat diğer taraftan, bilinçlilikte bir açılım, derinlikli bir merak duygusu, hayatın yeni oluşumlar yaratabileceğinin ve bir şey hedefleyebileceğinin idraki anlamına gelirse, o zaman bu düşünce tarzı, endişenin Avrupa tarafından şiddetle ihtiyaç duyulan panzehiri olabilir.

Entelektüel tarihçiler, bir gün bu Endişe Çağı'nı, Avrupa kültürünün büyük bir döneminin bitişi değil de başlangıcı olarak yorumlayabilirler. Tabii ki bu durum, çoğunlukla önümüzdeki yirmi beş yıl içerisindeki siyasi ve askeri olaylara bağlıdır. Fakat olaylar el verirse ve belki de olaylara rağmen, Avrupa bu yeni meydan okuyuşa başarılı bir şekilde karşılık verebilir. Umarım öyle olur.

"Endişe Çağı"nın tarihi belirlenecek çağdaş zihinsel iklimi en iyi biçimde tanımladığını düşünüyorum ve bütün makaleyi yeniden oluşturmak için hiçbir sebep görmüyorum. Fakat şunu itiraf etmeliyim ki, eğer yeniden yazıyor olsaydım, iki noktayı o zamanlar yaptığımdan daha kuvvetli bir biçimde oluştururdum; bu değiştirmeden çok vurgu meselesidir. İlki sıra dışı "çokluk"; ikincisi Yirminci yüzyıl düşüncesinin başarılarıdır.

"Çokluk" hatırlanacağı gibi, Matthew Arnold'un On Dokuzuncu yüzyıldaki büyüyen ve şaşkınlık yaratan fikir çeşitliliği için kullandığı kelimedir. Ancak Arnold'un en feci korkuları, kendi çağında değil bir sonraki yüzyılda fark edilmiştir. Yirminci

8 *Fiziksel Dünyanın Doğası*, New York, 1928, s. 323

9 *Doğa Fikri*, Oxford, 1945, s.156.

yüzyılda, "çokluk" kavramı, ayaklanmalara yol açmış ve insanın bütün büyük meseleleri üzerine düşünmeyi bastırmakla tehdit etmiştir. C. P. Snow, iyi bilinen bir makalesinde, iki kültürün varoluşundan tek tek bahseder: "Bütün Batı toplumunun entelektüel hayatının gitgide iki farklı kutba ayrıldığına inanıyorum. (...) Bir tarafta yazın hayatı entelektüelleri, diğer tarafta en önemli temsilcisi fizikçiler olan bilimadamları. İkisi arasında karşılıklı bir anlayışsızlık uçurumu vardır. Bazen de (özellikle gençler arasında) düşmanlık ve nefret, fakat her şeyden çok, anlayış eksikliği söz konusudur.[10]

Fakat gerçek şudur ki, aslında sadece iki tane de değil, birçok "kültür" vardır ve bu kültürel çokbiçimliliğin günümüzdeki endişenin esas kaynaklarından biri olduğu konusunda pek fazla şüphe yoktur. Örneğin, insan teorisiyle ilgili olarak, filozof Ernest Cassier'in işaret ettiği gibi, şu anda "tam bir düşünce anarşisi" hâkimdir. Artık, bireysel farklılıkların atfedilebileceği bir referans arka planı ya da genel bir uyum (oryantasyon) dahi yoktur. "İlahiyatçılar, bilimadamları, siyasetçiler, sosyologlar, biyologlar, psikologlar, köken bilimciler ve ekonomistler, hepsi soruna kendi bakış açılarıyla yaklaşmaktadır." Her şey bunlardan ibaret de değil. Belirli bilim dallarında bile, sadece Kadiri Mutlak olan Tanrı'nın bir araya getirebileceği ciddi ayrılıklar vardır. Belki de her kültürde, entelektüel bir merkezin, merkezî bir gücün var olması talep edilmez. Belki de Ortega y Gasset'in inandığı üzere, bizim bugünkü kültürümüz, böylesine bir merkezden veya güçten mahrum olmasıyla ve 'şaşırtıcı bir biçimde geçiciliği, iğretiliğiyle', her ne yönde olursa olsun gelişmekte son derece serbest oluşuyla, 'modern kültür'den üstündür, Nasıl olursa olsun, Aziz Simoncular ve Comteciler'in (August Comte taraftarları) On Dokuzuncu yüzyılın başlarında dört gözle bekledikleri "organik çağ" gerçekleşmemiştir. Yakın bir zamanda gerçekleşecek gibi de görünmemektedir. Açıkçası, bu bölümde özellikle dinle, insan doğasıyla ve tarih felsefesiyle ilgili yeni okumaların bazılarında gösterildiği üzere, biz, Batı'nın şimdiye dek tecrübe ettiği herhangi bir çağdan daha "çoklu" ve daha "eleştirel" ("organik" çağın zıddına) bir çağda yaşamaktayız.

Bununla beraber, bunca karışıklığın ortasında, Yirminci yüzyılın başarılarını, yeni ve heyecan verici yönde entelektüel değişimlerini görememe, bizim miyopluğumuz olur. Bu yüzyılı düşünürken, bir zamanlar insanların Orta Çağlar hakkında söylediklerini hatırladım: O dönemler, Karanlık Çağlardı. Dini hayal gücünün paha biçilmez eserlerine ek olarak, *skolâstik düşünce dediğimiz* insan zekâsının dehşetli bir yeniden düzenlenmesini ve aslında 'bilimsel metot'un ortaya çıkarılması için atılan ilk adımları, hep bu 'karanlık' çağlara borçluyuz Benzer bir şekilde, aslında (varoluşçulukta) felsefi yöntemin ve bakış açısının önemli ölçüde yön değiştirmesi ve sanattaki etkileyici yeni denemelerin yanı sıra, Yirminci yüzyıl, her ne kadar doğal bilimlerde

10 C. P. Snow, *İki Kültür ve Bilimsel Devrim*, New York, 1959, s.4.

ve insan biliminde çok büyük buluşlara, devrimlere şahitlik etse de, oldukça yaygın olarak Çöküş Çağı şeklinde de adlandırılmıştır. Bütün zamanların en laiği olan bu çağda, dinde dahi şaşırtıcı bir canlılık görülmüştür. Yeni akımlar, Rudolf Bultmann'ın "mitleştirmekten arındırma" ilahiyatı ve Carl Jung'un "kolektif bilinçsizlik" incelemesi bunlara örnek olarak verilebilir. Bütün bunlar, apaçık olan genel 'endişe'yi de, istikamet yoksunluğu olan 'çokluğu' da inkâr etmemektedir. Fakat bu durum, kültürü daha farklı bir şekilde açıklamaz. Endişe ve kargaşaya rağmen, yaratıcı olan ve keşfetme yönü bulunan iş, Oswald Spengler'in "Batı'nın gerilemesi ve düşüşü" tezinde tamamen gözden kaçırdığı bir gerçekten ilerlemiştir.

Öyleyse, bütün bunlardan sonra, Yirminci yüzyılı, Pierre Teilhard de Chardin gibi, bünyesinde insanî ve kültürel evrimin yeni bir olası safhasının tohumlarını barındıran bir geçiş çağı olarak düşünmek mümkündür. Tarihe uzun vadeli evrimsel zaman perspektifinden bakmakla ilgili sözleri, en azından anımsamaya değer. İnsan Fenomeni adlı kitabında, Chardin şöyle yazmıştır: Endişe Çağı'nda pek çok insanın yaptığı gibi, insanlığa ilişkin şüpheciliğe boyun eğmenin kesinlikle zamanı değildir, henüz vakit çok erkendir. Bütün bunlardan sonra, hayatta pre-hominid'den modern insana geçmek için yarım milyon, belki de bir milyon yıl gerekecektir. Artık ellerimizi ovuşturmaya başlamalı mıyız; çünkü daha yüksek bir hâli şöyle bir gördükten sonra, iki yüz yıldan daha az bir sürede, modern insan, hâlâ kalın kafalı mıdır? Bir kez daha, bulanık, odaklanamamış noktalar mevcut.

Franklin Baumer, Main Currents of Western Thought

A. YİRMİNCİ YÜZYILIN ANLAMI ÜZERİNE

1. *Endişe Çağı**

Paul Tillich

Aşağıdaki üç seçki bir ilahiyatçının (Paul Tillich), bir psikiyatrisin (Franz Alexander) ve bir filozofun (C. E. M. Joad) Batı düşüncesinde ve kültüründeki mevcut değişmelere dair derin endişelerine ışık tutar. Yirminci yüzyılın en etkili ve sözü geçen Protestan teologlarından biri olan Paul Tillich (1886-1965), dört Alman üniversitesinde aldığı akademik görevlerin ardından, 1933'te ABD'ye gitmiştir. Aşağıdaki alıntıların yer aldığı, Var Olmak Cesareti adlı eser, Yale Üniversitesi'nde verilen Terry Derslerinin notlarından oluşmuştur.

(...) Mevcut dönemin sosyolojik analizleri, bir grup olgusu olarak endişenin önemine dikkat çekmiştir. Edebiyat ve sanat eserlerinde endişeyi hem

içerik hem de üslûp açısından bir ana tema haline getirmiştir. Bunun sonucunda, en azından eğitimli gruplar, kendi endişelerinin farkına varmışlardır; fikir ve endişe sembolleriyle toplum bilincine nüfuz etmişlerdir. Bugün çağımızı "endişe çağı" olarak adlandırmak malumu ilam haline gelmiştir. Bu durum Amerika ve Avrupa için eşit düzeyde geçerlidir. (…)

(…) Var olmayanın var olanı tehdit ettiği üç yönü esas alarak, ben endişenin üç türde tanımlanması önerisinde bulunuyorum. Var olmayan, insanın varlıksal (ontolojik) öz-olumlamasını, göreceli olarak inanç ve mutlak manada ölüm açısından tehdit eder. İnsanın ruhsal öz-olumlamasını, göreceli olarak boşluk ve mutlak manada anlamsızlık açısından tehdit eder. İnsanın ahlaki öz-olumlamasını, göreceli olarak suçluluk ve mutlak manada kınanma açısından tehdit eder. Bu üç katmanlı tehdidin idraki, üç biçimde ortaya çıkar: kader ve ölüm (kısaca, ölüm endişesi), boşluk ve anlamdan yoksunluk (kısaca, anlamsızlık endişesi), suçluluk ve kınanma (kısaca, kınanma endişesi). Bu üç türde, endişe, sıradan varoluşa ait olması ve nevrotik (ve psikotik) endişede olduğu gibi normal olmayan bir zihinsel duruma ait olmaması açısından varoluşsaldır. (…)

Anlamsızlık endişesi, bütün amaçlara anlam katan bir üst düzey amaç kaygısının kaybedilmesidir. Bu endişe, ruhani bir merkezin eksikliğinin ve varoluşun anlamı sorusuna – her ne kadar simgesel ve dolaylı olsa da - bir cevap eksikliğinin sonucunda ortaya çıkmıştır. (…)

Endişenin üç türü arasındaki fark, Batı medeniyeti tarihince desteklenmektedir. Eski Çağ Uygarlığının sonunda, varoluşsal endişenin, Orta Çağın sonunda ahlaki endişenin ve modern çağın sonunda ruhsal endişenin baskın olduğunu görmekteyiz. Ancak bir türün baskınlığına rağmen, diğerleri de mevcut ve etkili olmaktadır. (…)

Mutlakıyetin çöküşünün, liberalizmin ve demokrasinin gelişmesi, teknik uygarlığın bütün düşmanlarına karşı elde ettiği zaferle yükselmesi ve kendisinin parçalanmaya başlaması… Bunlar endişenin üçüncü ana dönemi için öne sürülen sosyolojik varsayımlardır. Ruhsal var olmamanın tehdidi altındayız. (…)

Endişenin üç ana döneminin bir çağın sonunda ortaya çıkması manidardır. Eğer alışılmış değer, güç, inanç ve düzen yapıları dağılırsa, her bireyde değişik biçimlerde, potansiyel olarak mevcut olan endişe yaygınlaşır. Yürürlükte oldukları sürece bu yapılar, katılım vasıtasıyla koruyucu bir cesaret sistemi içinde endişeyi bağlı tutarlar. Böylesi bir sistemin kurumlarında ve yaşam şekillerinde yer alan kimse, kişisel endişelerinden bağımsız hale gelmemiştir, ancak bilinen yöntemlerle onların üstesinden gelme yollarına sahiptir. Büyük değişiklik dönemlerinde, bu yöntemler artık sonuç vermez.

Sıklıkla yeni yollar kullanarak varlığını sürdürmeye çalışan eski ve eskinin iç gücünü zayıflatan yeni arasındaki çatışmalar, her yönde endişe yaratır. Böylesi bir durumda, var olmamanın kâbusun iki türünü andıran iki farklı yüzü vardır (Belki de bunlar, bu iki yüzün idrakinde olmanın bir ifadesidir). Birinci tür, kaçmanın imkânsızlığının ve tutsak olma korkusunun yok edici darlığının endişesidir. Diğeri ise, kişinin düşecek bir yeri bile olmadan düştüğü sonsuz, biçimden yoksun uzayın yok edici genişliğinin endişesidir. Bu anlatılanlara benzer sosyal durumlar, hem çıkışı bulunmayan bir tuzağın hem de karanlık, bilinmeyen bir boşluğun özelliklerini taşır. Aynı gerçekliğin iki yüzü, kendilerine bakan her bireyin gizli endişesini ortaya çıkarmıştır. Bugün pek çoğumuz onlara bakmaktayız.

* Paul Tillich, *Var olmak Cesareti*, 1952, s. 35, 41, 47, 57, 61-3.

2. *Mantıksızlık Çağımız**

Franz Alexander

Tillich gibi, Franz Alexander da (1891-1964) Avrupa kariyerinin ardından ABD'ye gitmiştir. Alexander, Budapeşte'de dünyaya gelmiş ve eğitim almıştır. 1921–1930 yıllarında Berlin'de Psikanaliz Enstitüsü'nde ders vermiştir. 1932 yılında Chicago Psikanaliz Enstitüsü'nün müdürü olmuştur.

Bu kitap Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, hızlı ve büyük kültürel değişikliklerin etkisi altında yazılmıştır. Versailles ve Trianon Barış Antlaşmalarından sonra gelen on bir yılı Avrupa'da, sonraki on iki yılı ise Birleşik Devletlerde geçirdim. Avrupa'da gençliğimin dünyasının dağıldığını ve benim için alışkanlık haline gelmiş standart ve ideallerin yok olduğunu gördüm. Bu olaylı yıllardaki çoğu Avrupalı gözlemci gibi ben de, kültürel bir çağın dağılma sürecinde olduğunu gördüm. Ardından nelerin geleceği belli değildi, fakat özellikle nelerin yok olacağı çok daha barizdi. Bildiğim en yüce değerler olan, bilim ve sanatın kendileri için verdiği eserler, bilgi ve mantık kullanılarak günbegün geliştirilen insan ilişkileri yerini teknik başarılarla yozlaşmış mekanik beyinli insanların arasındaki kaotik bir güvensizlik, korku ve kuşku duygusuna bırakıyordu. Herkes en kötüsünü bekliyordu, kaygılıydı, gergindi; kendisi hakkında, belirsiz geleceği hakkında ve mevcut günün uygulamadaki, bastıran problemleri hakkında düşünceliydi. *Primum viveri deinde philosophari* (Bir şeyin felsefesini yapmadan önce onu yaşa) ilkesi ana kural haline gelmişti.

Hâlihazırdaki olaylar bizi mantık-dışılığıyla etkiler. Biz, hayatın ve mülkiyetin tahmin edilemeyen seviyedeki toptan yıkımına şahit olmaktayız. Bütün bunlar, azamî bilimsel aydınlanma ve en büyük teknik başarıların çağında gerçekleşmektedir ve eğer akıllıca kullanılırsa, yeryüzündekilerin hayatını her zamankinden daha kolay ve kaygısız hale getirebilir. Ekonomistler ve siyasetbilimcilerden oluşan bir konseyin, barışçıl bir sosyal kuruluş ve herkesin hayati ihtiyaçlarını karşılayan mantıklı bir dünya düzeni kurabileceğine ilişkin, çok az şüphe vardır. Böylesi mantıklı bir dünya düzeninin bugün, Eflâtun'un zamanında olduğu gibi, bir ütopya olması, insan ilişkilerinin temelde mantık tarafından değil özellikle mantık-dışı duygusal güçler tarafından yönetilmesinden kaynaklanır. Mantık-dışı güçlerin insan tabiatındaki üstünlüğü, belki de hiçbir zaman şimdiki kadar eksiksiz olmamıştır. Elbette, dünyada mevcut olaylar ışığında pek çok kişi mantık-dışı davranışların uzmanı olan psikiyatristlerden bir açıklama isteme yoluna gitmektedirler.

Bizim kuşakta insanoğlunun sadece teknik gelişmeyle yazgısını değiştirebileceğine olan inancını kaybetmeye başladığı bir gerçektir. Doğa bilimlerinin insanın mutluluğunu artırmada başarısız kaldığı ve en bariz katkılarının gittikçe daha ölümcül imha silahları yapmak olduğu artık herkesçe bilinen bir hale gelmektedir. Kendi kişiliklerinden ve insan ilişkilerinden bihaber olan insanların elerinde doğanın ustalığı, lütuftan ziyade bir bela haline dönüşmektedir. Şu anda tanıklık etmekte olduğumuz felaketlerden büyük oranda, doğa bilimlerinin gelişimiyle psikoloji ve sosyal bilimlerin gelişimi arasındaki ayrılıklar sorumludur.

* Franz Alexander, *Mantıksızlık Çağımız*, s. 7, 19–20. 1942.

3. *Çöküş**

C. E. M. Joad

İngiliz filozofu Cyril E. M. Joad (1891–1953), bir analist ve modern düşünce akımları eleştirmeni olarak geniş çapta tanınmaktaydı. Otobiyografik kitabı *Beşinci Kaburganın Altında*, Modern Düşünce Rehberi Tanrı ve Şer eserlerinden bazılarıdır. 1948'de basılan *Decadence*'te modern toplumu öznellikle, nesnelliği elden bırakmakla ve nesnellik standartlarının kaybıyla suçlamıştır.

Spekülasyon her zaman tehlikelidir, ancak şimdiki gibi geçici bir zaman görünümündeki, birisi ölmüş, diğeri doğmaya çabalayan ama başarısız olan

iki dünya arasında bir sürgün durumundaki dönemlerde özellikle tehlike arz eder. Geç Helenistik işte böyle bir başka çağdı; İskender dönemi de aynı şekilde. Bu geçici çağların ve onlara ait özelliklerin, insanoğlunun aklıselimінin her daim çöküş olarak gördüğü şeyin en net örneğini oluşturduğunu söylemek de pekâlâ mümkün.

Çökmüş bir toplumun özellikleri oldukça barizdir. Palinurus'un *Sessiz Olmayan Mezarı*'na göre (İngiliz edebiyat eleştirmeni Cyril Connolly tarafından 1946 yılında yazılmış bir kitap), bu özellikler, lüks, şüphecilik, bıkkınlık ve batıl inançlardır. Bunlar, der Connolly, kendisi çökmüş ve dolayısıyla şüpheci, bütün kültürlerin amacını oluşturur ki bütün bu kültürlerin amacı, ileri medeniyet yolunda çökmeleridir. Ben Palinurus'un çökme işaretleri listesiyle büyük ölçüde aynı fikirdeyim. Ayrıca, kişinin kendisiyle, ahlaki, estetik, metafizik ve ilahiyatçı yargıların öznelci analizi tarafından geliştirilen ve bunları geliştiren tecrübeleriyle meşguliyetini de eklemek isterim. (…)

(…) Öznellik, belki de çağımızın en belirgin inancıdır ya da daha doğrusu pek çok belirgin inancı vurgulayan felsefi bir tavırdır. (…)

(…) Öznelci satırlarla ilgili oldukça nesnel estetik ve ahlaki yargıları inceleyen sanat ve ahlaka yönelik öznelci tavır, doğal olarak Şüphecilik ve hazcılıkla işbirliği içindedir. Bu üçünün ortak noktası, nesneyi hariç tutma eğilimidir.

Bu nesneyi hariç tutma işi, benim çöküşü tanımlamamda önemli bir parçayı teşkil eder ve aynı zamanda zamanımızın entelektüel ikliminin yaygın bir özelliğidir.

Standartsız bir çağ mı? Genellikle yaşadığımız çağ, standartsızlıkla suçlanır. Peki, bu suç neleri kapsar? Öncelikle, din alanında, savaşlar arasındaki yıllarda olgunlaşan neslin itikadı yoktur. Biraz açarsak, bu neslin evrenin temel yapısı ve yönetimi hakkında herhangi bir inancı yoktur. Bu, şüpheden şüphe etmek, ya da en azından, ilgi demek değildir, tersine yeni nesil, dinin alanına giren hiçbir meseleye, şu ya da bu şekilde kafa yormamaktadır. İkinci olarak, ahlakî alanda hiçbir kuralı yoktur. Hıristiyan inancındaki Hıristiyan kurallarının temelleri yıkıldığında, kaynağını bunlardan alan ahlaki üstyapının ayakta kalması kesinlikle olası değildi. Zaten ayakta da kalamamıştır. Bence, bu ülkedeki pek çok kimse İkinci Dünya Savaşının patlak vermesinin ardından, en azından, davranışlardaki ahlakî seviyenin gerçekten düştüğünü söyleyebilir. Bu düşüş, sadece cinsel ahlak alanında gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda, hayır işleri, merhamet, acıma, dürüstlük ve fedakârlık gibi Hıristiyan değerlerinin uygulanmasında da gözlemlenir. Söz konusu düşüş, zaten 1914 öncesinde başlamıştır ve bu iki savaş, süreci hızlandırmıştır.

Üçüncü olarak, sanat alanında bir standart yoksunluğu, son otuz yılda ortaya çıkan bu hareketlerin dikkat çekici bir özelliğidir. Dışavurumculuk, Gerçeküstücülük ve varoluşçuluk belki de bu hareketlerin en belirgin olanlarıdır. Bunlarla ilgili olarak, dış dünyayı taklit ve temsil etmekle, sanatçıların ve yazarların ruh hallerini yansıtmaktan daha az uğraştıkları söylenebilir. Şairler, ajite edilmiş duygu ve işkence eden düşünce karmaşalarının dışa vurumu için dizeyi bir araç olarak kullanırlarken, romancılar, bir öykü meydana getirmek yerine atmosferler dokumuşlardır. Daha önce hiç bu kadar çok romancı olmamıştır. Bu kadar çok şair de pek görülmez. Yine de Viktoryen standartlarla, birkaç harika roman ve sayıca daha da az harika şiir olmuştur.

* C. E. M. Joad, *Çöküş*, s. 421, 117, 104, 108-9, 1948.

4. *Ara Dönem**

Ortega y Gasset

Ünlü İspanyol filozofu Jose Ortega y Gasset (1883–1955) 20. yüzyılı "bir ara dönem" olarak tanımlayan pek çok modern yazardan biridir. O, bu dönemi çöküş olarak görmemiştir; bu dönem, fazlasıyla canlılık ve güç doludur. Diğer yandan, bu dönemin güvensizlik, köksüzlük ve birleştirici standartlardan yoksunluk özelliklerine değinmiştir (Ve bundan esef duymuştur). Aşağıdaki alıntılar, ilk olarak 1930'da yayımlanan en meşhur kitabı *Kitlelerin İsyanı*'ndandır.

(…) Bu zamana kadar, tarihte kendilerini eksiksiz, kesin bir yüksekliğe ulaşmış addeden; yolculuğun sonuna gelindiğinin, uzun süredir peşinden koşulan amaca ulaşıldığının, umudun tamamen gerçeğe dönüştüğünün hissedildiği dönemler hep olmuştur. Bu, zamanın bereketidir, tarihi hayatın bütünüyle olgunlaşmasıdır. Aslında, otuz yıl önce, Avrupalılar, insan hayatının olması gereken yere, önceki nesiller boyunca arzulanan bundan böyle her zaman bağlı bulunacağı seviyeye ulaştığına inanıyordu. Bereket çağları, kendilerinden aşağı bir halde bulunan ve bereketten yoksun diğer hazırlık dönemlerinin bir sonucu olduklarını düşünür, ayrıca kendilerini, bu hazırlık süreçlerinin ardından gelen, çiçeklerin tamamen açtığı bir dönem olarak telakki eder.

Bu noktada içinde bulunduğumuz çağ ile henüz geçmiş çağ arasındaki önemli farka değinmiyor muyuz? Aslında çağımız, artık kendini eksiksiz olarak görmüyor; aksine, muğlak da olsa, ruhunun derinliklerinde eksiksiz, güvenli, sonsuza dek kristalize edilmiş böyle dönemlerin olmadığını hisse-

diyor, tam tersine, "modern kültür" diye adlandırılan belli türden bir varlığın eksiksiz olduğu iddiası, bize son derece sığ ve görüş alanından çıkma gibi geliyor. Bu duygunun bir etkisi olarak, Hermetik açıdan gizli bir kuşatmadan kaçmış olmanın, özgürlüğü yeniden kazanmış olmanın, yıldızlar altındaki gerçeklik âlemine; derinlikli, berbat, öngörülemez, bitmek tükenmek bilmez, en iyinin ve en kötünün, her şeyin mümkün olduğu âleme bir kez daha çıkmanın hoş etkisinin tadına varıyoruz. Modern kültüre olan bu inanç kasvetliydi. Yarının bütün temel unsurlar açısından bugüne benzer olacağı ve aşama kaydetmenin sadece şu anda üzerinde yürüdüğümüze benzer bir yolda daima ilerlemekte olduğu anlamına gelmekteydi. Böyle bir yol, aslında bizi hiçbir zaman serbest bırakmaksızın uzayan bir tür elastik hapishanedir.

Bu duygusal durum karşısında, zamanımızın duygularının daha çok okuldan salıverilmiş çocukların gürültülü neşelerine benzediği açık değil midir? Bugünlerde, artık yarın dünyamızda neler olacağını bilmiyoruz ve bu, bizde gizli bir sevince yol açıyor. Çünkü öngörünün imkânsızlığı, bütün ihtimallere açık olan ufuk, özgün bir hayatı, varoluşumuzun gerçek doluluğunu oluşturur. Diğer yönü eksik olan bu teşhis, pek çok çağdaş yazarın sayfalarında dillenen çöküş şikâyetlerinin karşısında durur.

(…) İnsanoğlunun kendi yaratıcılığına inandığı fakat ne yaratacağını bilemediği bir zamanda yaşıyoruz. İnsan her şeyin efendisiyken, kendisinin efendisi değildir. Kendi zenginliği içinde kaybolmuştur. Emri altında bulunan daha çok araçla, daha çok bilgiyle ve her zamankinden daha çok teknikle şu ortaya çıkar ki, bugünün dünyası, bugüne kadar var olmuş en kötü âlemlerle aynı doğrultuda ilerlemektedir; öylesine sürüklenmektedir.

Bu yüzden, güç ve güvensizlik kavramının ilginç bir birleşimi, modern insanın ruhunu mesken edinmiştir. Bu durum, XV. Louis'nin naibi ile ilgili şu sözü akla getirir: Tüm becerilere sahipti, onları kullanma becerisi dışında…

Yakın gelecekte, insani şeylerin hangi merkeze doğru çekileceğini kimse bilemez ve bu yüzden dünya hayatı, şaşırtıcı derecede geçicidir. Bugün gizli yapılan hatta birisinin alt-benliğinde yaptıkları bile geçicidir ve bunun tek istisnası belli bilimlerin belli kısımlarıdır. Bugün ilan edilen, beğenilen, yazıya dökülen, övülen hiçbir şeye güvenmeyen kişi akıllılık eder. Hepsi geldikleri hızla kaybolup gidecektir… Hiçbirinin kökü yoktur… Bugünkü hayat, bir ara dönemin, tarihi kuralın var olmuş ve var olacak iki kuruluşu arasındaki boş alanın bir meyvesidir. Bu sebeple, özünde geçicidir. İnsanlar, hakikatte hangi kuruma hizmet edileceğini bilmemektedir. (...)

* Jose Ortega y Gasset, *Kitlelerin İsyanı*, 1932, s. 33-4, 36-7, 47-8, 195-6, W. W. Norton & Company, Inc.

B. DİN VE ŞÜPHECİLİK

1. *Seküler Akım'a Dair**

Basil Willey

Aşağıdaki metin, Cambridge Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Kral VII. Edward uzmanı Profesör Basil Willey'nin (1897-1978) *Hıristiyanlığın Dünü ve Bugünü* başlıklı kitabından alınmıştır. Willey, modern kültürdeki seküler akıma eşzamanlı olarak ortaya çıkan yeni ve faal bir ilahiyatın yükselişine dikkat çekmektedir.

(…) Biz, dine hem elverişli hem de elverişsiz bir tarihi çağa girdik. Elverişsizdir, zira seküler bir akımla Tanrı'dan duyulmamış uzaklıklara doğru ilerlemekte, insanlığı hatta belki de bu büyük küreyi felaketin eşiğine getirmektedir. İnsanlar, Yeni Ahitteki eskatolojik (dünyanın sonuyla ilgilenen) söylemleri artık gönül rahatlığıyla okuyamamaktadır. Ancak, tam da aynı sebepten, yani tanrısızlığın etkilerinin şu anda korkutucu biçimde aşikâr olması nedeniyle elverişlidir. Son yüzyılda, bu seküler akım, burada ve başka ülkelerde, refah ve insan kaderinin ve hatta insan doğasının kendisinin ilerlemeci gelişimine olan yaygın inançla gizlenmiştir (pek çok Amerikalı için hâlen böyledir). Şimdi, bazı radikal hatalar nedeniyle (ki bu İlk Günah olarak yorumlanabilir), insanın seküler ya da doğal düzlemdeki çabalarının, tamamen Mammon'a (Aramicede zenginlik tanrısı) hizmet etmeye (yani tamahkârlığa), rekabete, saldırganlığa ve sonuçta kendini yok etmeye hizmet etmek üzere yön değiştirdiğini daha açıkça görüyoruz. Ayrıca Hıristiyanlık reddedildiğinde, onun yerini faşizm ve Marksizm, fundamentalizm/köktencilik ya da astroloji gibi uydurma dinlerin aldığını da görüyoruz. Bu farkındalık, bazı kimselerin akıllarına (genel bir çapta olmasa da) dine doğru bir karşı-akım fikrini getirmiştir ki bu da, sözüm ona buhran/bunalım ilahiyatını doğurmuştur. Hıristiyanlık, şimdi çorak ülkedeki güvenli bir kaya parçası, fırtınaya karşı bir sığınak, mesela komünizme tek alternatif olarak sunulabilir.

Sahte dinlerin yanı sıra, seküler akım olarak adlandırdığım bu şeyin içinde işleyen başka etkiler vardır ve bu etkiler, hem söz konusu akımın ürünü olup hem de ona hız kazandırmaktadır. İnsana doğal düzen tarafından tamamıyla asimile edilmiş gibi davranmaya meyilli psikoloji ve sosyoloji bilimlerinden burada bahsedilebilir. Freudçu nosyonlar, geniş bir alana dağılmaktadır ve eski "günah kanısı", baskıların analiziyle hükümsüz kılınmıştır. "Senin ilahi kurallarına karşı geldik." demek yerine, şimdi biz, "Zavallı ben, annem ve babam, ben çocukken, ne kadar da akılsızca davranmış olmalılar."diyoruz. Bunu, ev hayatındaki çöküşler, huzursuzluk, hız ve modern varoluşun yerine

oturmayışı takip eder. Söz konusu durum, çoğu kimseyi herhangi bir şeyi derinlikli düşünmekten, hissetmekten soğutur; ya da yaratıcılık ile katlı düşünmenin/içe dönmenin yerine geçebilecek pek çok mekanik öğelerin geçiciliği, iç dünyayı boşaltır. Zaten fazlasıyla tanıdık olan günümüz işaretlerini teker teker saymaya gerek yok. Hidrojen bombası esasen çok kötüdür, fakat geleneksiz, sınırsız, disiplinsiz, köksüz, tanrısız, cahil ve kayıp yetişen yeni bir neslin her sabah gazetede resmedilen bir görüntüsüdür.

Öyleyse, paganizme dönüşün Hıristiyanlığı ilkel savaşçılığına döndürdüğü söylenebilir. Artık kadim ya da yerleşik bir sosyal düzenin takdisi olmayan kilise, kendini bir kez daha, gerçek bağlılığının idrakinde ve ilk Hıristiyanlar gibi dünyayı altüst etmeye hazır, dünyaya karşı duran bir azınlık olarak görebilir. Ancak sorun yine de devam etmektedir: İçine nüfuz etmeyi, dönüştürmeyi ve (günahtan) kurtarmayı bir tarafa bırakın; Hıristiyanlığın saçmalık ya da afyon olduğundan emin olan ve nasıl bir gerçek içerebileceği üzerine bir an bile kafa yormayan insan kitlelerine nasıl ulaşılacağı sorunu. Çağımızı doğru değerlendirmek adına, Hıristiyanlar kendilerine dışarıdan bakmak için büyük çaba sarf etmelidirler. İlk olarak (diyelim ki) Hıristiyanlığa has iddiaların, kendisine sadece kibirlilik olarak göründüğü dini bütün bir Hindu ya da Müslüman'ın gözünden ve ardından da, Hıristiyanlığı foyası çoktan ortaya çıkmış bir efsane olarak gören pek çok Avrupalı kardeşimizin gözünden bakmalıdırlar. İşte o zaman, üzerlerindeki sorumluluğun, aslında başkalarının yanlışlarını göstermek değil, kendilerinin ne şekilde haklı olabileceklerini göstermek olduğunu hissedebilirler.

Aslında bu yönde bir çaba sarf edilmekte; Hıristiyan teologlar ve diğer düşünürler, en yeni bilgileri ve yenilenmiş ilahiyat çalışmalarını kullanarak, Hıristiyanlığın bir cevabı olduğunu, günümüzün sorunlarına ve endişelerine tek geçerli cevabı sunduğunu göstermeye çalışmaktadırlar.

Zamanın ruhunun gerçekleştirdiği devasa saldırılara rağmen, din, hatta Hıristiyanlık, bir şekilde hayatta kalmış, fakat ilahiyat bir kez daha değişmiştir. (…)

Hıristiyanlık, doğal ve tarihi bilimleri bastırmaktan artık vazgeçmiş, kendini onların kategorilerine uydurma çabalarına son vermiştir. Ve artık şunu daha net görmektedir: Onun işlevi, kendini doğal ve tarihi bilimlere adapte etmek ya da onların yerel gerçekliklerini inkâr etmek değildir; onlardan ayrı durmak ve onların görmezden geleceği ihtiyaçlar üzerinde -ezel ve ebedin ilahi sırrında, kaynağı ve sonu olarak bütün doğal nedenselliği kuşatan transandant (aşkın) gerçeklikte- ısrarcı olmaktır.

* Basil Willey, *Hıristiyanlığın Dünü ve Bugünü*, 1952, s. 7, 15, 133.

2. *Bir İllüzyonun Geleceği**

Sigmund Freud

Bir İllüzyonun Geleceği (1928) sadece Sigmund Freud'un dine ilişkin fikirlerini özetlemenin ötesinde, Yirminci yüzyılı "din ve psikiyatri arasındaki savaş hali" olarak nitelemektedir.

Geçmiş çağlarda, yadsınamaz bir özgünlük eksikliğine rağmen, dini fikirler insanoğlu üzerinde büyük etki uyandırmıştır. (…) Bu öğretilerin özünde var olan gücünü nereden aldığını ve mantığın kabulünden bağımsız olan etkinliğini hangi duruma borçlu olduğunu sormalıyız.

Bana kalırsa, bu iki sorunun cevabı için yeterince zemin hazırladık. Dini düşüncelerin fizikî temeline dikkatimizi verirsek, cevap bulunacaktır. Dogma olduğu malum olan bu düşünceler, tecrübe kalıntıları ya da tefekkür ürünü değildirler; bunlar illüzyonlardır; insanoğlunun en eski, en güçlü ve en ısrarcı arzularının icra edilmesidir. Bu düşüncelerin gücündeki sır, bu arzuların gücünde yatar. Biz halihazırda çocuk savunmasızlığının korkutucu etkisinin baba sevgisiyle korunma ihtiyacını doğurduğunu ve bu savunmasızlığın tüm hayat boyunca devam edeceğinin farkında olarak, bu defa daha güçlü bir baba varlığına tutunmayı gerekli kıldığını biliyoruz. Böylece Tanrı'nın koruyucu kuralları, hayattaki tehlikeler karşısındaki endişelerimizi bastırır; ahlakî bir dünya düzeninin kurulması, insan kültürü içinde sıklıkla yerine getirilememiş olan adalet isteklerinin gerçekleştirilmesini sağlar. Ayrıca dünya üzerindeki varoluşun gelecekteki bir hayatla uzatılması, bu arzuların gerçekleştirilmesi için uygun bir yer ve zaman ortamına katkı sağlar. İnsan merakını uyandıran, evrenin kökeni ile ruh ve beden ilişkisi gibi, bu sorulara bu sistemin geride yatan varsayımlarıyla uyumlu cevaplar verilir. Birey, hiçbir zaman tam olarak üstesinden gelinemeyen, baba kompleksinden kaynaklanan çocukluk çatışmalarından kurtulabilirse ve bu çatışmalar evrensel olarak kabul görmüş bir çözüm ortaya koyabilirse, insan ruhu büyük bir rahatlama gösterir.

Onların illüzyon olduğunu söylediğimde, kelimeyi tanımlamak zorundayım. İllüzyon, hata ile aynı şey değildir, aslında tam olarak hata bile değildir… İllüzyonun insanın arzularından türemek özelliği vardır. Bu bakımdan, psikiyatrik delüzyona[11] yaklaşır ama delüzyonun daha karmaşık yapısı olması bakımından bundan ayrılır. Delüzyonda, gerçeklikle çatışma halinde olma gerekliği vurgulanır; illüzyonun ise yanlış, yani, gerçekleştirilemez ya

11 Hezeyan, sanrı. Psikiyatride bir inancın patoloji ya da patolojik bir duruma sebebiyet vermesini işaret eder. (y.n.)

da gerçekle uyumsuz olması gerekliliği yoktur. (…) Yani, aynı illüzyonun ta kendisinin yaptığı gibi, inancın gerçeklikle ilişkisini göz ardı ederken, arzunun gerçekleştirilmesi motivasyonda önemli bir öğe oluyorsa, inanç, illüzyon olarak adlandırılır.

Bu araştırmadan sonra yeniden dini öğretilere dönersek, bunların tamamının illüzyon olduğunu, kanıtları kabul etmediğini ve kimsenin onları kabul etmeye ve onlara inanmaya zorlanamayacağını yineleyebiliriz. Bazıları öylesine imkânsız, uzun çalışmalar sonucu dünyanın gerçekliğine ilişkin keşfettiğimiz her şeyle öylesine uyumsuz ki, aralarındaki psikolojik farklılıkları dikkate alarak onları delüzyonlarla karşılaştırabiliriz. Çoğunun gerçeklik değerini yargılayamayız, kanıtlayamadığımız gibi ve de aksini ispat edemeyeceğimiz gibi. Hâlâ bunlara eleştirel yaklaşabilmek için çok az şey biliyoruz. Evrenin bilmeceleri, kendini yavaş yavaş bize açıyor, bilim bazı soruları yanıtlamaktan hâlâ acizdir; fakat bilimsel çalışmalar, bizim dış gerçeklik bilgisine giden tek yolumuzdur.

Şu anki durumun aşikâr özelliğini ele alalım. Dinin, insanlar üstünde eskiden sahip olduğu etkiye, aynıyla artık sahip olmadığının itirafını duyduk (Biz, burada Avrupa Hıristiyan kültürüyle alakadarız). Bu, vaatleri küçüldüğü için değil insanlara daha az güvenilir geldiği içindir. Şunu kabul etmeliyiz ki bu değişikliğin sebebi, belki de sadece insan toplumunun yüksek tabakalarındaki bilimsel ruhun artışı değildir. Eleştiri dini belgelerin özgünlüğünü kemirmiştir, doğal bilim, bunların hatalarını göstermiştir ve karşılaştırmalı araştırma yöntemi, bizim tarafımızdan saygı duyulan dini düşünceler ile ilkel çağlar ve insanların akıl ürünleri arasındaki ölümcül benzerliği ortaya koymuştur.

Bilimsel ruh, bu dünyanın sorunlarına karşı belli bir tavır sergiler; dini sorunlar karşısında biraz durur, ardından bocalar, sonuçta burada da eşiği geçer. Bu süreç dur durak bilmez. Bilginin meyveleri insanların erişimine ne kadar açıksa, dini inancın düşüşü o kadar yaygın olacaktır. Başlangıçta sadece eskimiş ve karşı çıkılabilir ifadeler düşecektir, ardından temel varsayımlar da gelecektir.

Dini olmayan bir eğitim deneyini yapmaya değer diye düşünüyorum… İnsanoğlunun genel olarak dini illüzyonun tesellisi olmaksızın yapamayacağına, o olmaksızın hayatın zorluklarına, gerçeğin zalimliğine katlanamayacağına katılmıyorum. Elbette ki çocukluğundan beri tatlı ya da acı-tatlı olarak zehirlediğiniz biri için bu durum doğrudur. Peki ya diğerleri, aklı başında olarak yetiştirilenler? Belki de o, nevrozlu olmayan biri olarak, onun etkisini hafifletmek için bir içkiye ihtiyaç duymayacaktır. Gerçek şu ki, o zaman insanoğlu, kendini zor bir durumun içinde bulacaktır. Tam anlamıyla

çaresizliğini ve evrenin işleyişindeki önemsiz rolünü itiraf etmek zorunda kalacaktır; yaradılışın merkezinde, ilahi takdirin şefkatinin, merhametinin merkezinde bulunmadığını itiraf etmek zorunda kalacaktır. Sıcak ve rahat yuvasını terk eden bir çocukla aynı durumda olacaktır. Fakat öte yandan, çocukluğun üstesinden gelmek onun kaderi değil midir? İnsan sonsuza dek çocuk kalamaz, vahşi dünyaya adım atmak zorundadır. Bu, gerçekliğe uzanan eğitim olarak adlandırılabilir. Size kitabımın temel amacının bu ilerleme gereksinimine dikkat çekmek olduğunu söylememe gerek var mı?

* Sigmund Freud, *Bir İllüzyonun Geleceği*, 1928, s. 51-5, 67-8, 84-6.

3. *Ruhsal Bir Odise**

C. E. M. Joad

İzleyen bölümde Joad, "sıra dışı olmadığına inandığı" kendi "ruhani odisesi"ni anlatırken, "dini meselelere olan ilginin yeniden canlanması"nın nedenlerini yorumlamaktadır.

Bize söylenenlere göre, dini meselelere olan ilgi, yeniden canlanmaktadır. İnsanlar, akın akın kiliselere gitmeyebilir, ancak gittikçe, kiliselerin meselesi olan soruları tartışmaktadır ve savaştan bu yana kiliseye giden kişilerin sayısında artış bulunmaktadır. Bu ilgi canlanmasına ben de katılıyorum.

Kişisel olmaması amaçlanan bu kitapta, şu kişisel atfı yapmak cüretini göstereceğim; çünkü bu atıf, kitabın yazılış amacını açıklamaktadır. Genç bir Oxford'luyken, yaşım ve ait olduğum nesil gereği, doğal olarak, uzun ve sık dini tartışmalara katılmaya bir Hıristiyan olarak başladım ve bu tartışmaların bizim nesildeki pek çok kişiye yaptığı üzere, tüm dogmatik inançlara karşı derin bir şüphe besleyen bir agnostiğe dönüştüm. Hakkında pek çok şey bildiğimden ve bunlara çok büyük tepki duyduğumdan, İngiliz Kilisesine dayanan Hıristiyanlığın dogmatik öğretilerine karşı hususi bir şüphe duymaya başladım.

Bir agnostik olarak, iki şeyden emindim: İlk olarak, dini alandaki konular bakımından, hakikati bilmediğimiz ya da muhtemelen bilemeyeceğimizden. İkinci olarak, örneğin Tanrı'nın dünyayı Yaradılış'ta (Genesis) belirtildiği gibi zamanda belli bir noktada yarattığı ve başka bir zamanda da Oğlunu insanoğlunu kurtarmak için gönderdiği gibi bana öğretilen sözde dini gerçekler bakımından. Bunların doğru olması mümkün olmadığından, doğru olsa da bunun bilinemeyeceğinden emindim. Bu kanaate dayanarak, esas

itibariyle, bu konuya bütünüyle sırtımı dönmeye devam ettim. Bir felsefe öğretmeni olarak, ilahiyat alanındaki konularla, doğal olarak ilgilendim, fakat benim, bu gibi konulara karşı tavrım tamamen gelenekseldi ve derslerim, ne yazık ki, belli orandaki muhtelif bilginin hocanın defterinden öğrencilerin defterlerine, öğrencilerin hiçbirinin zihninden geçmeksizin aktarılması demek olan dersin bu karamsar tanımına uygundu.

Zamanla, bir akılcı olarak tanınmaya başladım ve bu dönemde dersler ve makalelerin genelde bilinen dine ve özelde Hıristiyan Kilisesine karşı olması beklenmekteydi. (…)

Bu tartışmalı yazılardan bahsediyorum, çünkü görünürdeki konusuna rağmen, yirmi yıllık ateşkes sırasında benimle aynı nesilden olan pek çokları gibi, benim de din üzerinde pek kafa yormadığım fikrini açıklamaktadır. Elbette bazı mücadeleler içine girdim, aslında konu üzerine bir de kitap yazdım, fakat yazdığım ve dillendirdiğim kelimeler salim kafayla, kafa yorarak üretilmiş değildi, bunun yerine geçmişte ortaya koyduğu düşünceye bağlı olan bir zihnin ürünüydü. Kımıldanıyor ve aynı fikri yeniden uyguluyordum, fakat eski malzemenin üzerine bir şey eklediğim yoktu. Atalarının biriktirdiği sermayeden gelen gelirle hayatını sürdüren bir kiracı gibiydim, tıpkı kendisinin atası olan, bakış açısını oluşturmuş yirmisindeki delikanlıya, kırkındaki orta yaşlı adamın saygı göstermekle mükellef olması gibi.

Bu sırada ilgim bilim, felsefe, politika ve zaman geçtikçe daha da artarak politikaya yöneldi. Tam da Nazilerin ortaya çıkmasının ardından, zihnim yeniden dine yönelmeye başladı. Yıllar geçtikçe ve durum kötüleştikçe, üstünde adımın yazdığı dini konulu makaleler ortaya çıkmaya başladı, görünürde başka meselelere adanmış kitaplara dinle ilgili paragraflar sızdı, dini atıflar ve açıklamalar ekonomi, politika ve toplumun geleceği tartışmalarına renk kattı. Savaşın patlak vermesinden bu yana, bu konu bilincimin ön saflarında yerini aldı ve o zamandan beri de oradadır.

Şöyle bir kabataslak ruhsal odise yaptım, çünkü bunun sıra dışı olmadığı kanısındayım. Özellikle öğrencilerle gerçekleştirdiğim konuşma ve tartışmalardan, dine olan ilginin yaygın olduğu ve konunun onların da bilincinin ön saflarında yerini aldığı kanısına vardım. Dinin bu temasal ilgisi iki kaynaktan ortaya çıkar.

Din ve politika arasındaki bu bağıntı, tüm zamanlarda mevcuttur ama barışın sessiz dönemlerinde, genellikle üstü örtülü kalır. Fakat son yirmi beş yıla özgü durumlar, bunun insanların bilincinde ön sıraya taşınmasına yardımcı olmuştur.

Yani, devrimci siyasi değişiklikler zamanı, ayrıca dini düşünce ve tartışmaların da zamanıdır.

Dine duyulan aktüel ilginin diğer kaynağı, kötülüğün rahatsız ediciliğinde gizlidir. Belki de Batı toplumunda, geçen yüzyılın sonunda olduğundan daha fazla kötülük olmadığı kolaylıkla öne sürülebilir, ancak ondan kalan ne varsa çok daha rahatsız edicidir. Burada kastettiğim Kilise'nin üzerinde özenle durduğu cinsiyetler arası ilişkiden doğan kötülükler değildir. Dorothy Sayers'ın da yakın zamanlarda işaret ettiği gibi, Kilise'nin bunlarla meşguliyeti manevi gurur ve entelektüel uyuşukluk gibi daha büyük günahlara karşı gözlerini bağlamasına yol açmıştır. Kastettiğim, zalimlik, gaddarlık, baskı, şiddet, egoistlik, abartma ve güç hırsı gibi kötülüklerdir. Bu günahlar, öylesine yaygın ve zorlayıcı hale gelmiştir ki bazen insanoğlunu yoldan çıkarmak ve yozlaştırmak için şeytana normalden daha da uzun bir ip verildiği sonucuna varmamak mümkün değildir. Kötülük, daha da öne çıktığı sürece, son yirmi yılda oldukça revaçta olan çeşitli yöntemlerle onu açıklamak aynı oranda zorlaşır.

Örneğin, ekonomik eşitsizlik ve adaletsizlik açısından kötülüğün tanımı vardı. Sosyalist yazarlar, benim neslime, kötü durumların insanın biçareliğinin sebebi olduğunu öğretmişti, insanın biçareliğinin ve ayrıca insanın günahkârlığının sebebinin. Yoksulluk en büyük günahtır; sadece diğer günahların hepsinin kaynağı olmasıyla en büyük odur. Shaw, eşi görülmemiş bir şiddetle ve emsalsiz bir hitabetle, bunun böyle olduğu konusunda ısrar etmektedir.

Peki ya ahlak? Bu kötülük kötü sosyal şartlardan kaynaklanmaktadır. Şimdi kötü sosyal şartları yasalarla değiştirmek, rahatsızlığı, kirliliği, güvensizliği; rahata, temizliğe, güvenliğe ve finansal yetkinliğe dönüştürmek ve istemek mümkündür. Bu nedenle, muhtemelen insanları yasalarla erdemli hale getirmek mümkündür, ya da en azından ortalama bir erdem kazandırmak.

Kötülüğün, çocukluktaki psikolojik kötü muamele ve bunun sonrasında psikolojik uyumsuzlukla açıklanan bir tanımı vardı.

O zaman, bu görüşe göre kötülük; kötü sosyal durumların değil, kötü psikolojik durumların bir sonucudur. Aslında pek de bozuk bir toplumun değil, bozuk bir ailenin, yanlış yönlendirilmiş bir yetiştirmenin ve yanlış yönetilen bir okulun sonucudur. Toplumu düzeltin, demiştir sosyalistler, ardından kötülük yok olacaktır. Okulu ve aileyi düzeltin, diye eklemiştir psikanalistler, ardından toplum kendini düzeltecektir ve bir kez daha kötülük yok olacaktır.

Bu iki görüşün ortak noktaları, her ikisinin de kötülüğün varlığı faydalı olabilecek olan bir şeyin yokluğundan kaynaklandığını düşünmeleri-

dir. Yani korku ve kıskançlık kötülük demektir çünkü bunlar bir psikolojik uyumsuzluk ve maddi varlıkların eksikliğinden kaynaklanan bir yoksulluğa işaret eder.

Bu soruların cevabı, göründüğü kadarıyla, çok açıktır. Kötülük, sadece istenmeyen şartların bir ürünü değildir; böylesi bir açıklamayı kabul edemeyecek kadar çok yaygın ve köklüdür. Öyle yaygın ve köklüdür ki kişi, dinlerin öğrettiğinin her zaman doğru olduğu ve kötülüğün insanoğlunun kalbini ele geçiren bir hastalık olduğu sonucuna varabilir.

Bu sonuca pek itibar etmiyorum, aksine bu sonuca bu kadar geç varmak, bir alay konusudur. Dünyada her zaman 'kötü' olmuştur ve bu, 'kötü' birinin büyüklüğünü, hayatın aşamalarında belirgin ve itici seviyeye gelene kadar kabul etmeyi reddeden hayal gücünün fakirliğidir. Bir yüzyılın son çeyreği süresince, İngiliz orta sınıfının hayatlarına nüfuz eden olaylar yeni değildir. Nesnel olarak değerlendirildiğinde, normale dönüş yapısındadır. Yeni olanlarsa, barış, güvenlik, dürüstlük ve hayatın güzelliğidir. Fakat onlar birdenbire hayatımızda belirene kadar, hayatlarımızın dingin güvenliği, fildişi teleskoplarımızdan uzak ve azalan bir şey gibi görünen kötünün öylesine yüzeysel bir görünüşünü yakalamamızı sağlamıştır ki, kötüyü, çevrenin ve şartların basit bir ürünü, çevreyi değiştirerek ve şartları ortadan kaldırarak kökü kurutulabilecek bir şey zannetme, kısacası bize geleneksel olarak öğretilen ilk günah öğretisini reddetme entelektüel hatasına kapıldık.

Kişinin kendisine yardım edemeyeceği bariz bir gerçektir. Kötüyü, büyük ve ortadan kaldırılamaz bir gerçek olarak içinde barındıran bir evrenle karşı karşıya olmak, kişinin kendi karakterinin zayıflığı ya da güçlü oluşu ile ona karşı durulamayacağını ve kimseden yardım almaksızın kendi bireysel çabalarının etkinliği ile onun üstesinden gelme umudunun olmadığını bilmek- İşte bunlar, neredeyse tahammül edilemeyecek derecede sıkıntı verici bulduğum durumlardır. Kişi, karakterinin yeterince güçlü, çabalarının en azından yardım görmeksizin yeterince etkili olmadığını elbette ki bilir. Kendi cılız mantığımızın bütünlüğü ve kendi etik yargılarımızın sallantılı belirsizliğinden daha fazla güvenebileceğimiz bir şeyimiz yoksa dünyadaki yükümüz, taşıyabileceğimizden daha büyük hale gelmiş demektir. Bunu takiben, kişi, ya çözemediği kötüye pasifçe boyun eğmelidir, ya da… İki seçenek vardır.

İlki, dünya kötü olduğu için, ondan kaçmak ve kendini geri çekip son bir umut olarak da Nirvana'da hayatın doğru yolunu bulmaktır. İkincisi ise, kötüyle yüzleşmek, üstesinden gelmek için onu aramak, hatta onu aşarak ve bu aşkınlıkla kendi şahsiyetini genişleterek, onu tutup kendi hayatında eritmektir. İlki Doğu'nun yoludur; ikincisi ise Hıristiyanlığındır. Mizacım ve ya-

radılışım gereği, ben ikincisine meyilliyim; fakat hiçbir şeyden yardım almadığım sürece, ikincisinin imkânsız olduğunu biliyorum. Böylesi bir yardımın alınabileceğinden ve kötünün üstesinden gelinebileceğinden Tanrının lütfuyla eminiz, yoksa başka bir kaynak ya da dayanak yoktur.

Bu, aslında bizimkine benzer bir dönemde yazan Pascal'ın öğretisidir. Pascal, eşsiz hitabet gücüyle, Tanrının her zaman mevcut olan yardımı ve her şeyi kucaklayan iyiliğini, insanın ebedî biçareliğini ve onlar arasındaki derin uçurumu, hiçbir insan çabasının köprü olamayacağı, sadece Tanrının lütfunun üstünden geçebileceği uçurumu anlatmak için, kötü gerçeğini ve yoğunluğunu kullanır. Fakat Pascal'ı yazmaya iten kötü, onda bir kanaat oluştururken, bende ve benim çağdaşlarımda sadece bir ihtiyaç oluşturmuştur. Pascal, Tanrının yardımının varlığından ve elde edilebilirliğinden eminken; insanın zayıflıklarını Pascal'dan daha az canlı olmayacak bir şekilde fark etmeye zorlanan bizler, Pascal'ın aksine, yardımın varlığından ve eğer varsa hangi vasıtalarla bu yardıma nail olunabileceğinden şüpheye düşmüşüzdür. Tanrı varsa bile, ona yardım için nasıl yakaracağız? Bu soruyla, kendimi Hıristiyanlığın eşiğinde ve kapanmış olduğunu düşündüğüm meseleyi bütünüyle yeniden ele alma zorunluluğunda buluyorum.

* C. E. M. Joad, *Tanrı ve Şer*, 1942, s. 13–21, 24-5.

4. *Tanrı'nın Kelamı ve İnsanın Sözü**

Karl Barth

İsviçreli vaiz ve teolog Karl Barth (1886-1968), günümüz Protestanlığındaki güçlü "neo-Ortodoksluk" akımın lideridir. Barth, istenmeyen bir yabancı olarak Almanya'dan Nazilerce sürgün edilene kadar, üç Alman üniversitesinde ilahiyat kürsüsünde görev almıştır. 1935'ten bu yana, Basel'de ilahiyat profesörüdür. Aşağıdaki, *Tanrı'nın Hakkaniyeti* konulu seçki, 1916 yılında Aaru Şehir Kilisesi'nde yapılmış bir konuşmadan alınmıştır. İkinci seçkide, Barth kısaca ilahiyatının tarihi çizgisinden bahseder.

Tanrının Hakkaniyeti

Şöyle haykırıyor bir ses: 'Çölde RAB'bin yolunu hazırlayın, bozkırda Tanrımız için düz bir yol açın. Her vadi yükseltilecek, her dağ, her tepe alçaltılacak. Böylelikle engebeler düzleştirilecek, sarp yerler ovaya dönüştürülecek. O zaman RAB'bin yüceliği görünecek!" Bu, Tanrı'nın hakkaniyetini

dile getiren vicdanımızın sesidir. Vicdan, hayatın en mükemmel yorumcusu olduğuna göre, bize söyledikleri şüphe, bilmece, sorun değil de, bir hakikattir, hayatın en derin, en içten, en kesin hakikatidir: Tanrı hakkaniyetlidir. Kafamızdaki tek soru, bu hakikat karşısında nasıl bir tavır takınılması gerektiğidir.

Bu hakikate eleştirel mantığımızla varmamız zordur. Mantık, 'büyük' olanı değil, küçük ya da daha büyük olanı anlar. Başlangıcı anlar ama sonu anlamaz, sureti anlar ama aslı anlamaz, karmaşığı anlar ama basiti anlamaz. İnsanî olanı anlar ama ilahi olanı anlamaz.

Bu hakikati insanlardan öğrenmemiz zordur. (…)

Biz [öte yandan] hakkaniyetsizlikten çekmekteyiz. Bundan korkuyoruz. İçimizdeki her şey, buna isyan etmekte. Bu konuda, hakkaniyetten daha fazla şey bildiğimiz doğrudur. Hayatımızda gerçekleşen her büyük ve küçük hadisede, kendi tavırlarımızda ve başkalarınınkinde de sürekli olarak önümüzde başka tür bir irade vardır, içimizde hiçbir egemen ve esnek fikir tanımayan, kapris, saçmalık ve bencilliği dayanan bir irade- sadakat, mantık, ya da bağıntıdan uzak, kendi içinde dağılmış ve perişan bir irade Ne kadar keskin bakarsak, o kadar net görürüz. Bizim için, hayat için, dünya için de bu böyledir.. Eleştirel mantık, gelip bize bunun daima böyle olduğunu ve böyle olması gerektiğini kanıtlayabilir. Fakat bu hakkaniyetsiz iradenin sonuçları- huzursuzluk, düzensizlik ve sıkıntı- küçücük ve kocaman, apaçık ve belirsiz şekillerde, tam da gözümüzün önündedir. Yine gözümüzün önünde, iş rekabetinin ve dünya savaşının gaddarlığı, tutku ve suiistimal, sınıflar arasındaki husumet ve içlerinde ahlakî bozukluk, üstte ekonomik zorbalık ve altta da köle ruhu bulunmaktadır... Kendi ve başkalarının hakkaniyetsizliğiyle bastırılmış ve muzdarip olmuş insan- her insan- tabiatının derinliklerinde yer alan hakkaniyet, Tanrının hakkaniyeti, isteğini haykırır. (…)

Fakat tam da burada, Tanrı'nın hakkaniyetiyle olan ilişkimizde bir dönüm noktasına geliriz. Vicdanın sesi duyulur; anlamaya başlarız; kutsalın dokunuşunu üzerimizde hissederiz, fakat başlangıçta, ihtiyacımız ve endişemiz için, kendimizden ötesinin yardımını isteme hayalini kurmayız. Tam aksine, "Birbirlerine, gelin tuğla yapıp iyice pişirelim, dediler. Kendimize bir şehir ve tepesi göklere erişen bir kule inşa edelim. Böylece yeryüzüne dağılmayız!" Kendi kurtuluşumuza erer ve Babil Kulesi'ni inşa ederiz. (…)

Bunu kendimize has kibirden mi sayalım? Aslına bakarsak, burada kibir gibi bir şey mevcuttur. Ardından koştuğumuz hakkaniyetin Tanrı'ya ait ve sadece Tanrının bize lütfedebileceği bir şey olması, içten içe zorumuza gider. Bu kudretli şeyi, pek çok diğer şeyi yaptığımız gibi, kendi ellerimize ve kendi idaremiz altına almayı isteriz. Onsuz var olamayacağımız hakka-

niyetin, bizim kendi irademiz tarafından, gerçekte nasıl bir irade olursa olsun, kontrol edilmesi çok arzu edilen bir şeydir "Ne yapalım?" Bu çalkantılı sorunun peşine düşme hakkını kayıtsız şartsız kendimize mal ederiz. Sanki her halükârda, ilk ve en önemli soru buymuş gibi. Sadece, sağlık işlerinin, yöntemlerin, her türden kültürel ve dini çabaların ıslahına girişmekte çabuk olalım. Sadece "işe yarar" bir şeyler yapmak için! Ve biz bilmeden önce, vicdanın haykıran sesi, rahatsız edici tonunu kaybetmiştir. Baskın dünyevî irade ile karşılaştığımızda, kendimizi içinde bulduğumuz endişe, ongun bir normallik algısına dönüşmüştür ve biz bir kez daha, düşünme, eleştiri, yapılandırma ve düzenleme süreçlerine geliriz. Yeni bir dünya özlemi; acılığının, keskinliğinin ve rahatsızlığının tamamını kaybetmiş, gelişimin neşesi halini almıştır. Bu özlem, şimdi konuşmalarda, bağışçıların levhalarında, komite toplantılarında, eleştirilerde, yıllık raporlarda, yirmi beşinci yıl kutlamalarında ve sayısız karşılıklı baş eğerek selamlamalarda, hoş ve kesin bir biçimde kendini gösterir. Tanrı'nın kendi hakkaniyeti, doğruların en kesini olmaktan çeşitli idealler arasında en yükseği olmaya dönüşmüştür ve artık, her hâlükârda bizim kendi meselemizdir. Bu, bizim onu âdeta bir bayrak gibi, pencereden rahatça sarkıtabilme ve tekrar toplayabilme kabiliyetimizden açıkça bellidir. *Eritis sicut Deus*! Sanki Tanrı'ymışsın gibi hareket edebilirsin, onun hakkaniyetini kendi idaren altına kolaylıkla alabilirsin. Bu kesinlikle kibirdir. (…)

Bu, bizi varoluşun son derece gerçek ihtiyaçlarına karşı körleştirip pişmanlık duymayan bir hale getirmiyor mu? Hayatın büyük canavarlıklarının -kapitalist düzeni ve savaşı düşünüyorum- saf ahlakî ilkelerle kendilerini temize çıkarabilecekleri dikkate değer değil midir? Şeytan da ahlakı kullanabilir. O, inşa ettiğimiz Babil Kulesi'ne gülmektedir.

Devletin ve yasaların hakkaniyeti. Muhteşem bir kule! Hakkaniyetsiz irademizin belli nahoş sonuçlarından bizi bir yere kadar korumak için çok gerekli ve faydalı bir vekil! Vicdanı susturmaya çok uygun! Fakat devlet bizim için gerçekten ne yapar? İnsan iradesinin kendi çıkarlarını düşünen, kaprisli sapkınlıklarını düzenleyebilir ve organize edebilir. Yönetmelikle ve sindirmeyle, bu iradenin önüne çıkan engellere karşı durabilir. İradenin saflaştırılması ve yüceltilmesi için kurumlar, söz gelimi okullar, meydana getirebilir. Buna hatırı sayılır bir çaba sarf edilmektedir; devletin bu bir tek kulesinin inşası için, milyonlarca değerli hayat sunulmakta ve harcanmaktadır- peki hangi son için? Devletin hakkaniyeti, bütün şekil çeşitlilikleri açısından, dünyevi iradenin iç karakterine hiçbir noktada dokunamaz. Aslında ona bu irade hükmetmektedir. Yine, savaş, çarpıcı bir açıklamayı ortaya koyar: vahşi hayvanlardan insanlar oluşturmak, devlet için gerçekten mümkün müy-

dü? Devlet bin bir türlü şeytanlıkla, insanları vahşi hayvanlara dönüştürmeyi gerekli bulur muydu? Ayrıca, şeytan bu Babil Kulesi'ne de gülebilir…

'Tanrı hakkaniyetli midir?' sorusuyla Babil Kulemiz tamamen paramparça olur. Şimdi bu mühim soruda, Tanrı'sız bir hakkaniyet aradığımız, aslında Tanrısız ve Tanrı'ya karşı bir tanrı aradığımız- ve bu isteğimizin umutsuzluğu - açığa çıkar. Böylesi bir tanrının Tanrı olmadığı açıktır. Hatta hakkaniyetli bile değildir. Hindistan ve Afrika'daki zavallı kâfirlerin şaşkınlığı ve alaycı bakışları altında, kullarının, medeniyet, refah ve ilerlemenin havarileri olan seçkin Avrupalı ve Amerikalıların, tamamının, gayretli bütün vatandaşların ve dini bütün Hıristiyanların, ateş ve kılıçla birbirlerine düşmelerini engelleyemez. Bu tanrı, aslında hakkaniyetsiz bir tanrıdır ve artık ona ilişkin olarak, kendimizi köklü şüpheciler, alaycılar ve ateistler olarak ilan etmemizin zamanı çoktan gelmiştir. Şunu özgürce ve hoşnutlukla ifade etmemizin tam zamanıdır: Bizim, kendisine ulaşmak üzere Babil kulesini inşa ettiğimiz bu tanrı, Tanrı değildir. O bir puttur. O ölüdür.

Tanrı'nın kendisi, gerçek, yaşayan Tanrı ve onun zaferle gelen sevgisi! Bunlar çözümü beraberinde getirir. Vicdanımızın ihtiyacımıza ve endişemize mahsuben, bize Tanrı'nın hakkaniyetini hatırlattığı zaman istediği şeyi, henüz sessizce dinlemeye başlamadık. Biz kendimiz, bir şeyler yapmak için çok da hevesli değiliz…

İncil'de bu tevazu ve neşe, inanç olarak adlandırılır. İnanç, gürültüyü değil sessizliği aramak ve Tanrının – başka olmadığı için- hakkaniyetli Tanrının kişinin içinde konuşması anlamına gelir. Ve ardından Tanrı içimizde işlemeye başlar. Bir tohumda, hem de filizleneceği kesin bir tohumda olduğu gibi, hakkaniyetsizliğin üstesinden gelen yeni temel bir şey, içimizde oluşmaya başlar. İnancın olduğu yerde, savaş ve para ve ölümün eski dünyasının ortasında, yeni bir ruh, ondan da yeni bir dünya doğar, Tanrının hakkaniyetinin dünyası…

Şu anda tanık olduğumuz Babil kulesinin sallanmasının, bizi inanç yoluna yaklaştırmak için yeterince şiddetli olup olmayacağı, daha sonra görülecektir. Fırsat mevcuttur. Yeni, yoldan gidebiliriz. Ya da gitmeyebiliriz. Er ya da geç, o yoldan geçeceğiz. Başka bir ihtimal söz konusu değildir.

Modernite Karşıtı İlahiyat

Tartışmamızın bu kısmını, tarihi bir notla sonlandırmak istiyorum. Ortaya attığım bu fikirlerin önemli gerçeklerle ilgili olduğunu kabul edenler, böylelikle kendilerini Kierkegaard'dan Luther'e ve Calvin'e ve Paul ve Jeremiah'a dek varan tarihi çizginin takipçileri addederler…

Söylenmemiş hiçbir şey bırakmamak adına, bu size bahsettiğim tarihi çizginin Schleiermacher'ı içermediği konusunda sizi temin ederim. Eserlerinde ortaya koyduğu dehaya saygısızlık etmek istemem ama Schleiermacher'ı ilahiyat sahasında iyi bir öğretici sayamam. Çünkü görebildiğim kadarıyla, insanî doğası gereği insanın sadece kendini kurtarmak ihtiyacında değil aynı zamanda bu umuttan çok da uzakta olduğu; sadece Hıristiyanlık dininin değil, bütün sözde dinlerin bu ihtiyacı paylaştığı; kişinin yüksek sesle sadece insandan bahsederek Tanrıdan bahsedemeyeceği gibi gerçekler hususunda inanılmaz derecede sığ görüşlüdür. Kimilerine göre, Schleiermacher'ın kendine has mükemmelliği, Luther'in sözde düalizmini aşan ve dünya ile cenneti ihtiyaç duyulan, üzerinden saygıyla geçebileceğimiz bir köprüyle birleştiren din kavramını keşfetmesinde yatar. Bu fikri benimseyenler, henüz değilse bile, eninde sonunda, yukarıda işaret ettiğim fikirlere sırtlarını döneceklerdir. Ben sadece bu kimselerin hem Schleiermacher'e hem de reformculara, hem Schleiermacher'e hem de Yeni Ahit'e, hem Schleiermacher'e hem de Eski Ahit peygamberlerine başvurmamalarını istiyorum. Schleiermacher'dan sonra başka bir tarihi çizgi aramalarını istiyorum… Kierkegaard, Luther, Calvin, Paul ve Jeremiah isimleri, Schleiermacher'ın asla sahip olamadığı, hakikatin açık ve doğrudan idrakine işaret ederler. Burada bahsi edilen, insanın Tanrı'ya hizmet etmek üzere yaratıldığı ve Tanrı'nın insana hizmet için bulunmadığı hakikatidir…

* Karl Barth: *Tanrının Kelamı ve İnsanın Sözü*, çev. Douglas Horton, s. 9, 11–16, 18-19, 22-3, 25-7, 195-6. 1928.

5. *Aziz Thomas Aquinas**

Jacques Maritain

Fransız filozof Jacques Maritain (1882-1973) belki de günümüz Katolik Rönesanssının yol gösterici ışığıdır. Bergson'un öğrencisi olan ve Roma Katolikliği'ne dönen Maritain, yetişkinlilik dönemini, modern zihnin hastalığını tanımlamaya ve bu hastalığın çaresi olarak, özellikle Aziz Thomas Aquinas'da vücut bulmuş olan Hıristiyan kültürünün muazzam geleneğine dönüşü tavsiyeye adamıştır. Önemli eserlerinden bir tanesi olan *Aziz Thomas Aquinas*, (The Angelic Doctor) 1929'da basılmıştır.

İnsanın belli bir mükemmelliği anlamına gelen kültürün, kendisini nihai bir son olarak görmesinden kaynaklanan modern zamanların sıkıntısı, bu makalenin başında incelenmiştir. Bu sıkıntı, Dekartçı ya da felsefi aşamada,

mantık seviyesinin üzerindeki her şeyi küçümsemesiyle başlamıştır; mantığın kendisinin küçümsenmesiyle sonuçlanır ve hem bedenin kanunu, hem de mantık dışılığın insanlarda kaçınılmaz olarak hızlandırdığı manevi baş dönmesiyle muzdariptir. “Modern dünyanın hatası, doğaüstünün mantık üzerindeki hâkimiyetini reddedip mantığın doğa üzerindeki hâkimiyetinden emin olmak iddiasından kaynaklanır.” Bir müddet öncesine gönderme yapan metafiziğin, bilgi düzeninde bile, yetersiz bir çare olması, bu nedendendir. Daha yüce ve daha ilahi olan bir başka bilgelik, Kutsal Ruh’un lütuflarından, bizzat sevginin doğuşudur. Sefaletimiz, en başta işte bu mistik bilgeliğe açlık ve susuzluk duyar; çünkü bu bilgelik, ilahi şeylere vuslat (‘bir’ olma) ve sonsuz mutluluğun başlangıcı olması yönünden, tek başına açlığımızı ve susuzluğumuzu dindirmeye yeterlidir. Ancak yine de bizi aç ve susuz bırakır; çünkü Tanrıya olan iştiyakımızı, ancak rüyet (O’nu görme) tamamıyla tatmin edebilir.

Aziz John, böyle bir bilgeliğin önemli bir simasıdır; Aziz Thomas Aquinas ise büyük teoloğudur. Tefekküre ölümcül bir darbe indirmeden göz ardı edilemeyecek esas hakikati ve bizzat Hıristiyanlığı, diğer bilgelerden daha doğru bir biçimde tanımladığı için - ki burada, tabiat ve lütuf arasındaki fark ve bunların mevcut iç içe geçmişliği ile verilmiş lütufların bütün uzviyeti- o, mistik bilgeliğin, hikmetin esasına ilişkin, diğer herkesten daha iyi bir açıklama sunar; onu her türlü sahtekârlığa karşı diğerlerinden daha fazla müdafaa eder.

Hıristiyan kültürünün yeniden yapılandırılması açısından, Aziz John’dan bekleyebileceğimiz en büyük fayda budur; çünkü son çare olarak, dünyadaki bütün Hıristiyan düzeninin dayandığı bilgelik (hikmet) ve tefekkür budur.

Bir kültürün bütünlüğü, en başta ve her şeyden öte, belli bir ortak felsefi yapıya, belli bir metafizik ve ahlakî duruşa, belli bir ortak değerler ölçeğine, bir başka deyişle, belli bir ortak evren, insan ve insan hayatı kavramına ve sosyal, dilsel ve hukuki yapıları, deyim yerindeyse, tecessüm etmiş (cisimleşmiş) hayata bağlı olarak tanımlanır.

Bu metafizik bütünlük, uzun süredir bozulmuş haldedir, tamamıyla yok olmamıştır, ancak bozulmuştur ve Batı’da aşınmış gibidir. Batı kültürünün dramı, şu gerçekten ile gelir: onun ortak metafizik varlığı, kesinlikle yetersiz olan asgari seviyeye indirilmiştir, öyle ki sadece madde, onu bir arada tutabilir ve madde, hiçbir şeyi bir arada tutma yetisine sahip değildir. Bu drama, bizim için çok daha trajiktir; çünkü şu anda her şeyin, yeniden yaratılması, Avrupalı evimizde her şeyin, yeniden yerine koyulması gerekmektedir. Eğer ortak bir felsefe, Avrupa’daki seçkin kesimin kabulünü sağlamakta başarılı olsaydı, bu, Batı dünyasında tedavinin başlangıcı olurdu.

Modern dünyayı etkileyen hastalık, en başta bir akıl hastalığıdır; akılda başlamıştır, şimdi aklın köklerine hücum etmektedir. Dünyanın bize karanlıklarla örtülmüş görünmesi şaşırtıcı mıdır? *Si oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.*

İlk günah işlendiği zaman, tam da şu andaki gibi, insanoğlunun bütün uyumu paramparça olmuştu; çünkü mantığın Tanrıya bağlı olduğunda ısrar eden düzen bozulmuştu; yani tüm düzensizliklerimizin kökeninde, ilk olarak ve her şeyin ötesinde, zihnin en yüksek sınıflandırılmasındaki bozukluğun olduğu açıktır. Felsefecilerin sorunları, bu bağlamda büyüktür. On Altıncı yüzyılda, özellikle de Descartes'ın döneminde, mantık erdeminin iç hiyerarşisi bozulmuştu. Felsefe, en önemli bilim kabul edilme isteğini gerçekleştirmek için ilahiyattan uzaklaşmıştı ve mantık dünyasının matematiksel bilimi ve onun fenomeni, tam da bu sırada metafiziğin önüne geçince, insan aklı, Tanrı'nın bağımsızlığı ve varlığını ilana başlamıştı. Sonunda Tanrı'nın, yani her şeyi bilenin bağımsızlığı- en son, Tanrı'yı yakin olarak (içsel bilgiyle) bilmenin reddedilmesine kadar gönülsüzce kabul edilen bağımsızlığı- lütuf ve vahiyle doğaüstü bir biçimde ortaya çıkmıştı. Varlığın, yani aklın doğasında olan nesnenin bağımsızlığı, kendisini ona karşı mütevazı bir biçimde tartmayı bıraktı ve sonunda, kendi tabiatında olduğunu düşündüğü geometrik belirginliğin tohumlarından onu tamamen çıkarmaya başladı. Aklın nesnesine göre düzenlenmiş olan ilişkinin bu şekilde dağılacağının farkına varmakta zorluk çekiyoruz. Kan ve gözyaşıyla yoğrulmuş bu birkaç soyut kelimenin korkutucu önemini- o kadar maddî olduk kiidrakte zorluk çekiyoruz. Burada işaret edilen büyük görünmez felaketin, büyük ayaklanmanın farkına varmakta güçlük çekiyoruz. Aristo'nun ifade ettiği gibi, akıl bu "ilahi" faaliyettir, ışığın ve hayatın mucizesidir, yaratılmış doğanın en üst seviyedeki ihtişamı ve mükemmelliğidir. Onun vasıtasıyla biz, maddi olmayan bir şekilde her şey oluruz, onunla, bir gün doğaüstü güzelliğimize, yani yeryüzünde insanî olan bütün eylemlerimizin sebebi ve yaptığımız her şeyin doğrulayıcısına erişiriz. İnsanın içinde taşıdığı ve ilahi nurun da payının bulunduğu bu hayatın rahatsızlığının, insan için ne ifade ettiğini kavrayabilir miyiz? Descartes tarafından başlatılan ve On Sekizinci-On Dokuzuncu yüzyıl filozoflarınca devam ettirilen devrim, yer kabuğunun en dehşetli kabarmalarından, ya da ulusların ekonomisindeki çalkantılardan çok daha büyük bir tarihi felakettir ve bu devrim, Âdem'in çocuklarının aklında en başından beri bulunan yıkıcı güçleri açığa çıkarmıştır.

Nesneye, Tanrı'ya, varlığa inat eden akıl, aynı zamanda bütün insan otoritesine de aynı seviyede karşı durur, bütün geleneğe ve manevi devamlılığa karşı bir isyan haline gelir. Kendi kabuğu içinde dinlenmeye çekilir, bire-

yin iletişim kurulamazlık durumuna kendini kapatır. *Docibilitas*'ı ele alacak olursak, hayvanî yetilere kıyasla öğretilme yetisi, yaratılmış aklın en önemli özelliğidir; çünkü hayvanî yetiler, aklı taklit eder ve hazırlar. Bu bağlamda, Aristo, hayvanlardan öğretilmeyi reddedilenleri en alt tabakaya yerleştirerek, onları yaradılışlarına göre sınıflandırır. Ayrıca bu *docibilitas*'ı, bizim örneğimizde, sosyal hayatın temeli olarak düşünürseniz -ki insan temelde spekülatif ve faydacı mantığın işlerinde, yani kendi özel işinde, ilerleme kaydetmek için diğer insanlara ihtiyaç duyan siyasi bir hayvandır- kaçınılmaz sonuç şudur: Bir yandan, insan öğrenmesine ve nesneye karşı uysallığını kaybederek, zamanımızdaki akıl, mutlak manada ciddi bir katılaşma ve mantığın aşamalı olarak zayıflaması yönünde hareket etmişti. Öte yandan, sosyal hayatın en insani bağları, kaçınılmaz bir son olarak, gitgide gevşemiş ve çözülmüştü.

Günümüzde aklı derinliklerine kadar etkileyen hastalığın üç temel belirtisi, Dekartçı reform tarafından başlatılan büyük değişikliklerden bu yana spekülasyonun ulaştığı evrim noktasında fark edilebilir.

Akıl, bir bilim olarak önce ilahiyatı ve ardından metafiziği inkâr edip geri çevirerek; birincil nedeni ve maddi olmayan gerçeklikleri anlamaya çalışan her türlü çabadan uzak durarak; hem duyuların algılanmasına hem de mantık ilkelerine, yani bütün bilgilerimizin dayandığı şeylerin hepsine bir hakaret niteliğindeki daha az ya da çok işlenmiş şüpheyi üreterek, kendi öz gücünü kanıtladığını farz eder. İnsan bilgisinin bu mağrur yıkılışı, bir kelimeyle tanımlanabilir: Agnostiklik.

İnsan aklı, aynı zamanda, ilk hakikatin haklarını tanımayı reddederken doğaüstü düzeni de, imkânsız olduğunu düşünerek, tanımaz. Böylesi bir reddedişi, lütfun bütün özüne karşı bir hamle olarak telakki eder. Bu, natüralizm kelimesiyle tanımlanabilir.

Son olarak, akıl, insan tabiatının mitsel algılayışının serabıyla kendisinin kandırılmasına izin verir. Söz konusu algılayış, saf ruha özgü olan bu tabiatın durumuna atfedilir. Yine akıl, her birimizde olması gereken o tabiatı, tıpkı melekteki meleklere has tabiat gibi kâmil, eksiksiz var sayar. Bu sebeple, bizim için, tabiat üzerinde tam bir hâkimiyetle birlikte, haklarımızda adaletli olarak, bir üst otonomi, tam bir kendine yeterlilik ve saf şekillere uygun bir özerklik talebinde bulunur. Her ne kadar kelimenin bütün metafizik anlamını vermesi açısından *angelizm* daha doğru bir tanımlama olacaksa da, bu, bireycilik şeklinde ifade edilebilir. Böyle bir terim, tarihi telakkilerle doğrulanır ve bu doğrulanma, doktrinsel düşüncelerce yapılandan daha az değildir. Çünkü modern bireyciliğin ideal aslı ve metafiziksel tipi, herhangi bir tür cevher ile meleksel monat arasındaki Dekartçı karmaşada bulunur.

Bu üç büyük hatanın, hayatımızın akli, dini ve ahlakî temellerine saldırması bakımından, gerçekten radikal bir hastalığın belirtileri olduğunu düşünüyorum.

Evvela, bunlar, örtülü ve gizli bir şekilde, saf dini niyetler halindeydiler. Bugün ise tüm parlaklıkları, baskınlıkları ile hazır ve nazır olarak karşımızdalar. Herkes onları görüyor ve hissediyor; çünkü onların keskin ve acımasız tarafları, akıldan çıkarak insanlığın salt bedenine, etine geçti.

Konuyu bir kez daha gözden geçirirsek, İncil'deki ifadeyi, böyle hatalardan zarar görmüş akl-ı selimin temel doğruluğunu hayatımıza uyarlamak, tabiî mantığın bütünlüğü ve aklın yolunun bir olmasıdır. Bu Rasyonalizmin ne ilginç bir kaderi varmış! İnsanoğlu, evreni fethetmek ve her şeyi mantık seviyesine indirgemek için kendisini her türlü denetimden azat etti. Sonunda, gerçekliği terk etmeye başlarlar, varlığa ilişkin hiçbir fikri kullanmaya artık cesaret edemezler, akla uygun doğrunun ve bilinçlilik fenomeninin ötesindeki herhangi bir şeyin bilgisini kendilerine yasaklarlar, her spekülasyon nesnesini, oluşum ya da evrim denilen akışkan peltede çözerler, *naïveté*'nin -yani spekülasyon ve mantıksal kavrayışa yönelik her türlü çabanın yerine geçen ve içgüdü, hayal, önsezi, içsel duygulardan oluşan bir tür oyunun- her temel ilkesinden ve her rasyonel ispatından şüphe duymadıklarında kendilerini barbar sayarlar, bir karara varmak cesaretini kaybetmektedirler.

* Jacques Maritain, *Angelic Doktor Aziz*, s. 80-2, 109-14, 1931.

C. YENİ AYDINLANMAYA DOĞRU

1. *Bilimdeki Kriz ve Mantıksal Pozitivizm Üzerine**

Philipp Frank

Uzun yıllar Prag'da teorik fizik profesörlüğü yaptıktan sonra, 1939'da Harvard'da fizik ve felsefe dalında dersler vermeye başlayan Philipp Frank, (1884-1966) mantıksal pozitivizm ekolünün öncülerindendir. *Modern Bilim ve Felsefesi* (1949) adlı eserinden alınan aşağıdaki paragraflarda Frank, yüzyılın dönümünde "bilimdeki kriz"i ve mantıksal pozitivist akımın tarihi geçmişini anlatır.

Bu kitabın ilk bölümü yazıldığı sırada (1907), Viyana Üniversitesi fizik bölümünden doktora derecesiyle yeni mezun olmuştum. En fazla yoğunlaştığım alan bilim felsefesiydi. Her Perşembe, eski Viyana tarzı kahvehanelerden birinde toplanan bir öğrenci grubuna katılırdım. Felsefi ve bilimsel

problemleri tartışarak, orada gece yarılarına ve hatta daha da geç vakitlere kadar kalırdık. İlgimiz, geniş bir şekilde pek çok alana yayılırdı, fakat biz, tekrar tekrar ana meselemize dönerdik: Felsefenin geleneksel belirsizliğinden ve anlaşılmazlığından nasıl kaçınabiliriz? Felsefe ve bilim arasında, en yakın muhtemel *uzlaşmayı* nasıl sağlayabiliriz? "Bilim"den kastımız sadece "doğa bilimleri" değildi; sosyal ve beşerî bilimleri de daima dahil etmişizdir. Grubumuzun en aktif ve müdavim üyeleri, benimle beraber, matematikçi Hans Hahn ve ekonomist Otto Neurath'dı…

Bu sırada, tanınmış Fransız tarihçi ve bilim felsefecisi Abel Rey, daha sonra benim üzerimde büyük etki yaratan bir kitap yayımladı. Yüzyılın sonunda, mekanik fiziğin düşüşü, bilimsel metodun bize "evren hakkındaki hakikati" veremediği inancını getirdi; dolayısıyla bilimsel olmayan hatta bilime karşı olan eğilimler hız kazandı. Rey'in bu durumu sarahatle tanımladığı bazı pasajlardan alıntı yapıyorum.

Elli yıl önce, diyor Rey, doğaya ilişkin açıklamanın tamamen mekanik olduğuna inanılırdı.

Fiziğin; mekaniğin, moleküler bir mekaniğin komplikasyondan başka bir şey olmadığı varsayılırdı… Bugün (1907) görünen o ki, fizikî bilimlerin sunduğu manzara, bütünüyle değişmiştir. Genel birliğin yerini, sadece detaylarda değil, önde gelen, temel fikirlerde de, uç noktada bir çeşitlilik almıştır… Çağdaş fiziğin krizi diye adlandırılan şey [anlamına gelir]. On Dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, geleneksel fiziğin, madde metafiziği olabilmek için sadece kendi yolunda yürümesi gerektiği varsayılırdı. O, teorilerine ontolojik bir değer atfetmişti ve bu teoriler tamamen mekanikti. Geleneksel mekanik fiziğin, deneyimin sonuçlarının üzerinde ve ötesinde, maddi evrenin *gerçek* idraki olduğu düşünülürdü. Bu anlayış, bizim deneyimizin farazi bir tanımı değildi; bir dogmaydı.

"On Dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında başlatılan, geleneksel mekanik fiziğin eleştirisi, mekanik fiziğin ontolojik gerçekliği iddiasını zayıflatmıştı. Bu eleştiri üzerine, On Dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, neredeyse geleneksel konuma gelen bir fizik felsefesi oluşturulmuştu. Bilim, artık sembolik bir yapı, bir referans çerçevesi olmaktan başka bir şey değildi. Dahası, bu referans çerçevesi, düşünce akımına göre değişkenlik gösterdiği için, kısa bir süre içinde fark edildi ki aslında, böyle atıfta bulunulacak bir biçimde daha önceden moda olmamış hiçbir şeye atıfta bulunulmamıştı. Bilim, kuramsal bilimi sevenler için bir sanat eseri, faydacılar içinse bir zanaat ürünü haline gelmişti. Bu davranış, oldukça haklı bir şekilde, bilimin var olabilme ihtimalini inkâr edici olarak yorumlanabilir. Basit bir şekilde faydalı bir teknik haline gelmiş olan bir bilim dalı… kelimenin anlamını çarpıtmadan kendi-

sini artık bilim diye adlandırma hakkına sahip değildir. Bilimden hiçbir şey olmayacağını söylemek, kelimenin tam anlamıyla onu inkâr etmek demektir.

"Geleneksel mekanik bilimin başarısızlığı… şu iddiayı getirir: 'Bilim başarılı olamadı.'… Deneysel tarifleri bir araya getirebiliriz, ezberlenmeye uygun hale gelmesi için onları düzenleyebiliriz, fakat bu sistemin veya tariflerin uygulandığı bir fenomen bilgisine sahip değiliz."

Grubumuz, Rey tarafından etkili ve anlaşılır bir biçimde tanımlanan bir dönemde oluşturulmuştu. Viyana'da bulunduğum son yıllarda (1908 – 1912), sık sık onun kitabı üzerine tartışmalarımız olurdu. Sorulan sorular ve elde edilen sonuçlar, bu kitapta, Bölüm 2'de kısmen belirtilmiştir. Grubumuzun, Rey tarafından tasvir edilen, entelektüel ve kültürel duruma karşı olan genel tepkisi aşağıda belirtilmiştir:

Mekanik bilimin en sonunda bizim bütün fikirlerimizi kapsayacağına olan inancımızın aşamalı olarak azaldığını fark ettik. Bu inanç, bilimde o zamanlar sürmekte olan inançla ve dünyanın bilimsel algılanışıyla yakından alakalıydı. Dolayısıyla, bu azalma, gözle görünür bir huzursuzluk getirdi. Birçok insan, bilimsel metotlara olan bağlılığını kaybetti ve dünyanın gerçek anlamda algılanışını sağlayacak bazı yeni metotlar aramaya başladı. Kayda değer sayıda insan, dünyanın yapısal anlamda kavranışı olarak karakterize edilen ortaçağa özgü fikirlere geri dönme vakti geldiğine inanıyordu ya da en azından inanmak istiyordu.

Bilim ve felsefe tarihinde, bir bilimsel teorinin belli bir fikirler dizisini "açıkladığını" söyleyebileceğimiz durumlara ilişkin, daima farklı fikirler olmuştur. Bazı yazarlar, sadece mekanik sebepler ve maddi parçaların eylemleri tarafından yapılan açıklamaların, bizim entelektüel merakımızı giderebileceğini iddia etmişlerdir. Diğerleri ise, mekanik sebeplere indirgemenin, sadece yüzeysel bir açıklama olduğunu ve gerçek olmadığını iddia etmiştir. Mekanik dünya görüşünün karşıtlarından bazıları, gerçekten anlayabilmek için tüm fenomenlerin, "organik bir bütün"ün evrimi açısından yorumlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Mekanik bilime olan inancın azalması, dini ve sosyal içermelerinden dolayı birçok insana çekici gelen bu organik görüşe iyilik etmiş gibi oldu. Böylece yüzyılın sonunda, bazılarının bilimde kriz diye adlandırdığı şey veya daha doğru bir biçimde söylersek dünyanın bilimsel olarak algılanışında bir kriz ortaya çıkmıştı. İki yüzyılı aşkın süredir, bilim ve insan hayatındaki ilerleme fikri, doğal fenomenlerin mekanik açıklamasının gelişmesiyle ilişkilendirilmişti. Şimdiyse bilim, bu mekanik algılayışı bırakmış gibi görünmektedir ve kişinin, bilimin ilerlemesi adına, dünyanın bilimsel algılanışıyla savaşabileceği yönünde çelişkili durumlar ortaya çıkmıştır.

Bu kitabın on altı bölümü, neredeyse kırk yılı aşkın bir sürede yazılmıştır. Hepsi bir ödeve, göreve katkı amaçlıdır: Yaklaşık olarak bir buçuk asırdır, bilim ve felsefeyi birbirinden ayıran duvarı yıkmak. Kitap, bu duvarın yirminci yüzyılda, hangi metotlarla yükseltildiğini göstermektedir. On Dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, fiziksel bilimde, bir devrim başladı ki bu, bizim genel olarak bilimsel düşüncemizde de devrime neden oldu. Bilim ve felsefenin birliği için verilen mücadelede denenen metotlar, bilimin ilerlemesiyle beraber değişime uğradı. On Dokuzuncu yüzyıl biliminin iki karakteristik inancı, bu yüzyılın sonlarına doğru yıkıldı; bunlar, doğadaki bütün fenomenlerin mekaniğin kurallarına indirgenebileceği ve bilimin, eninde sonunda evrene ilişkin "hakikat"i ortaya çıkaracağı inancıydı. Yirminci yüzyılda bilimdeki devrimsel değişiklikler, sürekli artan bir hızla ve yoğunlukla gelişti. Şüphesiz ki bilimsel düşüncedeki bu hızlı değişim, filozofların bilim hakkındaki görüşlerine ve bilimadamlarının felsefeye yaklaşımlarına ilişkin metotların hızlı bir biçimde değişmesini beraberinde getirdi.

* * *

1917'den sonraki yıllar, sözü edildiği üzere, Rusya'da Sovyet gücünün kurulmasına, 1. Dünya Savaşı'nın sona ermesine ve Orta Avrupa'da, Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya cumhuriyetleri gibi yeni demokrasilerin ortaya çıkmasına şahit olmuştur. Ancak bu zamanda, bilim felsefesinin gelişmesinde en büyük etkiye sahip olay, 1916 yılından sonra, Einstein tarafından ortaya atılan yeni genel izafiyet (görelilik) teorisiydi. Bu teoride, Einstein hareket ve yerçekimi alanları kurallarını, çok genel ve soyut ilkelerden, eşitlik ve görelilik ilkelerinden yola çıkarak oluşturmuştu. Onun ilkeleri ve kuralları, soyut semboller arasındaki bağlantılardı: Genel uzay-zaman koordinatları ve yerçekimi alanının on potansiyeli. Bu teori, içinde yeni pozitivizmin fikirlerine göre oluşturulmuş bilimsel bir teorinin bulunduğu yöntemin kusursuz bir örneği gibi görünüyordu. Sembolik veya yapısal sistem, saf bir biçimde gelişmiştir ve kapsanması gereken gözleme dayalı gerçeklerden keskin bir biçimde ayrılmıştır. Bunun üzerine sistem yorumlanmalı ve gözlemlenebilen gerçeklerin tahmini yapılmalıdır ki bu tahminler, gözlemlerle doğrulanmış tahminlerdir. Tahmin edilen belirli üç gözlemsel gerçek vardı: ışık ışınının kırılması, yerçekimi alanında spektral çizgilerin kırmızıya kayması ve Merkür perihelyonunun (günberisinin) artması.

Ancak, Einstein'ın teorisini önceki fizik teorilerle karşılaştırdığımızda, yapıda belirgin bir fark dikkatimizi çeker. Bu fark, alt tarafı, dereceye ilişkin bir farktır ama fizik teorisi anlayışı üzerindeki dikkatimizi, önemli ölçüde değiştirir.

Ne tür sonuçlar çıkarılırsa çıkarılsın, Einstein'ın temel kuralları, eylemleri genel uzay-zaman koordinatları açısından tanımlayacaktır. Söz konusu teorinin sonuçlarının gözlem yoluyla doğrulanmasından önce, bu genel koordinatlar hakkında gözleme dayalı gerçekler açısından, hangi ifadelerin kullanılabileceğini bilmek gerekir. Geleneksel Newtoncu fizikte, mekânsal koordinatlar ve zaman aralıkları, geleneksel zaman ve uzunluk ölçümü metotlarıyla, saat ve ölçme çubukları kullanarak belirlenirdi. Fakat Einstein'ın teorisindeki genel koordinatlar, hareket eden cisimlerin hareket ve konumlarını, her türden deformasyonlara her noktada değişken deformasyon oranlarıyla sahip olabilecek referans sistemleriyle ilişkili olarak tanımlayan niceliklerdir. Uzay ve zaman koordinatlarının tanımına genel bir esas olarak, uzay ve zaman ölçümü için sabit ve tanımlanış bir referans sistemi verilmemiştir. Ölçüm metotları, teorinin ilkelerinden çıkacak sonuçlarla beraber geliştirilmelidir. Bu gerçeklerin, bir bilimsel teorinin yapısını genel olarak algılamamız üzerindeki etkisi nedir?

On Dokuzuncu yüzyıl fiziğinde, teorinin soyut sembollerini içeren ifadeleri – kütle, uzaklık, zaman aralığı vb – gözlemsel gerçeklere çevirmek, pek fazla sorun yaratmadı. Bir çizginin doğruluğunun, bir vücudun sıcaklığının veya bir eylemin hızının ölçülebileceği zannediliyordu. En azından, böyle ölçümlerin mümkün olduğunu varsaymakta herhangi bir zorluk olduğundan şüphelenilmemişti. Einstein'ın genel görelilik kavramına göre ise, bu nicelikleri ölçebilecek işlemlerin tanımları, ciddi ve karmaşık bir hale gelir; teorinin temel kısımlarından biri olur. Genel uzay-zaman koordinatları gibi, soyut sembolleri gözlemsel gerçeklerle ilişkilendiren işlemlerin bu tanımları, bugün P. W. Bridgeman'ın önerdiği terminolojiye göre, "işlemsel tanımlar" olarak adlandırılır.

Daha 1905 yılında, kısıtlı görelilik teorisinde Einstein, "işlemsel tanımlar"ın onun teorisinin önemli bir parçası olduğunun farkındaydı. Daha sonra, teorinin sembolleri ile onların arkasından gelen gözlemsel gerçekler arasındaki bağlantının, On Yedinci ve On Sekizinci yüzyıl fiziğini hariç tutarsak, On Dokuzuncu yüzyıl fiziğinin varsaydığı bağlantıdan çok daha uzun, çok daha karmaşık ve uğraşılması çok daha güç olduğunu vurgulayarak, bir fizik teorisi kavramındaki yeni fizik ilkeleriyle ortaya çıkarılan kesin değişiklikleri tanımladı. Bir bilimsel teorinin genel kavranışında ortaya çıkan değişiklik, yapısal sistem ile deneysel doğrulama arasındaki boşluğa yapılan büyük bir vurguydu. Şimdi yeni bir teori geliştirmek, her ikisinin de büyük bir yaratıcı güç gerektirdiği iki görev içermektedir: Yapısal bir sistem icadı ve onun sembolleri için işlemsel tanımlar bulmak.

Ancak, Einstein'a göre, her yeni fizik teorisindeki büyük yeni fikir, yapısal sistemin ürünüdür. Bu bağlamda, bir fizik teorisi, "dünyanın yapısını" tanımlar. Bu tür bir konuşma, kolaylıkla şöyle yorumlanabilir: Yapının temel taşları olan semboller, evrenin de "gerçek yapı taşları"dır; sembolik sistemin yapısı, "dünyanın gerçek yapısı"dır. Einstein'ın kendi kavramlarına yaptığı kendi yorumlarına, açıklamalarına benzeyen, "Teori, dünyanın gerçek yapısını tanımlar" gibi ifadeler, şu anlama gelir: Uygun işlemsel tanımlar, sembolik sistemden, gerçek gözlemlerimizle kontrolü yapılan gözlemsel gerçekler elde etmemizi mümkün kılar. Dolayısıyla, Poincaré'nin yeni pozitivizmi tarafından savunulan fizik anlayışı, Einstein'ın anlayışıyla öyle bir şekilde değiştirilmiştir ki, bir yapı ve işlemsel tanımlar vasıtasıyla, teori, gerçeklerin kısa tanımı olarak kalır. (…)

Yeni-Thomascı ve yeni-Kantçı ekoller, yüzyılın bitiminden beri, bilimde ortaya çıkan devrimsel değişikliklere, bilim ve felsefe arasına bir çeşit "demir perde" çekerek karşı çıkmışlardı. Fakat bu ekollerden hiçbiri ve aslında geleneksel felsefenin idealist veya gerçekçi tarzdaki hiçbir ekolü, Yirminci yüzyılın yeni bilimini, insan düşüncesinin genel çerçevesiyle bütünleştirme yolunda önemli bir katkı sağlamamıştır. (…)

Einstein'ın, kendi yeni fiziğini tam genellemeyle geliştirdiği genel görelilik teorisini yayımlamasından hemen sonra (1917), bu yeni fiziği geleneksel felsefeyle bütünleştirmeye çalışan değil, bu yeni bilim temelinde yeni bir felsefe oluşturan yazılar yazılmaya başlandı. Bu yazılar, geleneksel felsefenin -ne fundamentalist ne de modernist olanın- tepkisinin yolundan gitmedi. Onlarınki, İncil'in sözleriyle uyumlu, radikal bir tepkiydi:

"Hiç kimse, yeni şarabı eski tulumlara doldurmaz. Yoksa yeni şarap tulumları patlatır; hem şarap dökülür, hem de tulumlar mahvolur. Yeni şarabı yeni tulumlara doldurmak gerek. Üstelik hiç kimse, eski şarabı içtikten sonra yenisini istemez. 'Eskisi güzel' der."

Buradaki eski tulumlar, geleneksel felsefenin yapılarıydı ve yeni şarap da Yirminci yüzyıl bilimiydi. Bir grup insan, yeni tulumlarla ilgilendiler. Thomascı veya Kantçı metafiziğin yapısını kullanmadılar; fakat modern bilimin topraklarında büyümüş olan bir yapıyı, "yeni pozitivizm" yapısını ödünç aldılar. Poincaré ve Duhem gibi kişiler, bu yapıyı, tamamen kendi özel tüketimleri için, kendi arka bahçelerini -bilim kuruluşlarını- temizlemek için kullanırken, 1917'den sonra görülen yeni tip insan, Aristocu veya Kantçı tip geleneksel sistemlerin yerini alması beklenen yeni bir felsefe oluşturmaya girişmişti.

Yeni akım, Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği sırada başladı (1918). Orta Avrupa'da yeni demokratik cumhuriyetler kuruldu: Avusturya, Çekoslovak-

ya, Polonya ve Almanya'da Weimar deneyimi. Bu devletler, bilimsel dünya anlayışının evrimi için elverişli topraklar vaat ediyorlardı. Çarlık rejiminin yıkılışından sonra, Rusya'da da benzer bir durum ortaya çıkmış gibiydi (1917). Dikkat çeken ilginç nokta, demokratik başlangıçtan yeni bir otoriter rejimin kurulmasına dönüşün, yeni pozitivizm felsefesinden Aristocu ve Kantçı geleneğe daha yakın bir felsefeye dönüşü nasıl beraberinde getirdiğidir…

Yeni pozitivizmi insan düşüncesinin genel mantıksal temeline yaymış olan kişiler – Schlick ve Carnap – ilk Viyanalı grupla, özellikle Hahn ve Neurath'la, kişisel bağlantı kurdular. Benim kendi bağlantım ise, üniversitenin tatilleriyle sınırlı kaldı. Artan işbirliğinin sonucunda, yeni felsefe, geleneksel Alman felsefesinden git gide daha farklı hale geldi. …

Metafizik ifadeler, doğru veya yanlış olarak adlandırılabilmeleri için gerekli olan yapıya uymadıklarından, yukarıda bahsi geçen kişiler, hiçbir bilimsel metafiziğin mümkün olamayacağını, mantıklı bir biçimde göstermişlerdi. Fakat sosyal bilimci Neurath, metafizik ifadelerin anlamını, sosyal fenomen olarak incelemişti. O, tamamıyla mantıksal bakış açısından kabul edilebilir olsa bile, "düşmanı rahatlatacak" hiçbir ifadenin alınmaması gerektiği konusunda, kesin bir merhametsizlikle ısrar etti. Metafiziğin ortadan kaldırılmasının sadece daha üstün bir mantık meselesi olduğu değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel hayat için mükemmel uyum meselesi olduğu konusunda, bütün eski Viyanalı grup hemfikirdi. Ayrıca, şu konuda da ikna olmuşlardı: Metafiziğin ortadan kaldırılması, bugün totaliter diye adlandırdığımız grupları, bilimsel ve felsefi temellerinden yoksun bırakırdı ve bu grupların, aslında bazı kesimlerin özel ilgilerini savunduklarını apaçık ortaya koyardı.

Viyanalı grubun Schlick ve Carnap ile yaptığı samimi ve uzun tartışmalarda, yeni felsefenin, metafiziği destekleyecek hiçbir yanlış anlaşılma olamayacak şekilde yapılandırılması gerektiği belirlenmişti. Hepimizin bildiği üzere, bu yanlış anlaşılmalar, "gerçek", "esas", "evrenin gerçek yapı taşı" gibi ifadelerin üstünkörü kullanılmasıyla ve kullanıldığı zamanlarda olabilirdi. Neurath bile, yarı şakayla, "yasaklanmış kelimeler dizini" oluşturmak gerektiğini ileri sürmüştü. "Sosyal Bilimler Kuruluşları"ndaki bir monografta, açıkça belirttiği üzere, "varlık", "cevher", "akıl", "madde", "gerçeklik", "şey" gibi kelimelerden kaçınmıştır. (…)

1930 – 31 yıllarında, hareketimizin esas sözcüsü olan *Erkenntnis*'in *Biliş* ilk sayısı çıkmıştı. Editörlüğünü R. Carnap ve H. Reichenbach üslenmişti. İlk sayı, M. Schlik'in "Felsefede Dönüş" adlı yazısıyla başladı. Yeni eğilimdeki iyimser bir düşüncenin, bu derginin temel düşüncesi olduğunu göstermek için bazı satırları alıntılayacağım. Schlik şöyle der:

"Felsefede, hep beraber nihai bir dönüşün ortasında olduğumuza inanmaktayım. Geçerli sebeplere dayanarak, faydasız sistemler çatışmasının durulduğunu göz önüne almakla haklı çıktım. İddia ediyorum ki, zamanımızda bu türden çatışmaların lüzumsuz hale getirildiği bütün metotlar mevcuttur; önemli olan şey, bu metotları azimle uygulamaktır."

Aynı yılda (1930), Schlick, *Kişisel deneyim, Biliş, Metafizik* adında bir yazı yayımlamış ve şöyle demiştir:

"Prensipte, özel bilimlerin metotları vasıtasıyla, varlığın tüm bilişine erişildi; diğer her tür ontoloji, boş laftan ibarettir. Metafizik imkânsızdır; çünkü amaçları, birbiriyle çelişmektedir. Eğer metafizikçiler, sadece kişisel deneyime özlem duyuyorsa, bu özlemleri, şiir ve sanatla ya da hayatın kendisiyle giderilebilir. Fakat özlemi, aşkın olanın kişisel deneyimineyse, hayatı ve bilişi karıştırır ve boş hayallerin peşine düşer."

Bildiğimiz üzere Schlik açısından "biliş", eşsiz olarak gerçekler dünyasını işaret eden semboller sisteminin oluşturulmasıdır. Bu yüzden, kişisel deneyimden esasen farklıdır.

Bu güçlü iyimser duygu, psikolojik olarak bir dönüş duygusudur. Bir arabada yüksek hızda seyredebilirsiniz ve hız değişmedikçe bir şey hissetmezsiniz. Fakat bir dönüş veya hızlanma meydana gelirse, güçlü bir tepki verirsiniz. Bugün, mantıksal pozitivizm akımı, artık fazla dikkat çekmiyor, fakat o, felsefede bir dönüş meydana getirmişti ve bundan sonra felsefe, daha düz bir şekilde, yeni bir yöne hareket etti. Şu anda mantıksal pozitivizm olarak adlandırılan akımla kesinlikle ilgisi bulunmayan bir filozoftan bir paragraf alıntılıyorum. C. West Churchman şöyle yazar:

"Çok az kişi, pozitivist duruşun sorgulama biçimi üzerindeki olumlu etkisinden şüphe duyabilir; pozitivist duruş, düşünce ekollerini keskin bir şekilde ayırmıştır ve deneysel metodun destekçilerinin karşı bir hareketle mücadele edebilmesi için bir standart oluşturmuştur. Pozitivist görüşün öncesine geri dönmek, bilim öncesi bakış açısına geri dönmek ve demokratik bakış açısına sahip birinin gözünde egemenin kesin gücünü savunan bir karşıt olmak demektir." (…)

1936 yılında, tam Kopenhag'da Bilim Birliği Kongresi devam ederken, Profesör Schlick, Viyana Üniversitesinde, ders verdiği amfinin yanında, bir öğrenci tarafından öldürüldü. Duruşmada, davalının avukatı, hafifletici sebepler olduğunu ileri sürdü; çünkü öğrenci Schlik'in "bozuk felsefe"sine öfkelenmişti. Schlick'i tanıyan herkes, onun asil, insanî ve ihtiyatlı kişiliğini takdir ederdi. "Bozuk felsefe" ifadesinin arkasındaki politik imalar ortadaydı. Öğrenci, on yıl hapse mahkûm edildi. Ancak iki yıl sonra, Nazi ordu-

sunun Viyana'yı işgal edip bir sürü insanı tutukladığı zamanda, Schlik'in katili, serbest bırakıldı.

Schlick'e atılan kurşunlar, artan Nazi gücünün baskısı altında meydana gelen Orta Avrupa pozitivizminin çözüldüğünün çarpıcı bir göstergesidir. 1938'in sonunda bu süreç tamamlandı. Mantıksal pozitivizm ile aynı doğrultuda çalışan Orta Avrupa'nın büyük çoğunluğu, ülkelerini terk ettiler. Sebebi ise ya siyasî baskıdan kaçmaktı ya da çoğu kez de, Nazi diktatörlüğü altında mantık ve deneye dayalı felsefenin yeri olmayacağı düşüncesiydi. Göçmenlerin çoğu, o zamandan beri Birleşik Devletler'de yaşadılar ve daha küçük bir kısmı da Büyük Britanya'da.

* Philipp Frank, *Modern Bilim ve Felsefesi,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1941-9. s.1-5,18-21,25-6,34-5,41-2,49-50.

2. *Mesleğe Yabancı Olanın Görüşü**

Arthur Koestler

Tanınmış romancı ve deneme yazarı Arthur Koestler (1905 -1983) otobiyografisinde, yeni fizikle ilk tanıştığı zamanı (yaklaşık olarak 1930 yılında önemli bir Alman gazetesi olan *Vossiche Zeitung*'da bilim editörü olduğu zamanlar) anlatır ve onunla birlikte gelen "felsefi yükseliş" üzerine yorumda bulunur. Koestler'in komünizm ile tanışmasıyla ilgili bakınız sf.1723.)

(…) Yeni işime hevesle sarıldım; elektrondan sarmal bulutsulara, telepatide deneyimlerden kayıp Atlantis arayışlarına- dolaşmak için sınırsız imkânlarıyla ideal bir işti. Bir bilim editörü olmak, çok can sıkıcı bir işmiş gibi geliyor kulağa; ben bu işi, yabancı ülkede çalışan bir muhabirin ya da savaş muhabirinin işinden daha heyecan verici buldum. Dört yıllık bir seyahatin ardından, renkli fakat hazmedilmemiş izlenimler anaforunda yaşamaktan ve meşgul olduğum gazetecilik tipinin yüzeyselliğinden bıkmaya başladım. Bütün bu koşuşturma ve telaş sırasında, aklımın boşa çalıştığını fark ettim; şimdi, siyasi ilginin tekrar uyanışına paralel olarak, araştırma ve düşünme odaklı hava da yeniden kendini gösterdi. Yeni işim, beni ilkgençlik tutkuma, en yüksek sırrın anahtarı olan bilime geri döndürdü. (…)

Tarihsel materyalizm ve homo economicus'un sınıf mücadeleleri tarafından yönetilen bir dünyanın kuru şemasıyla daha fazla meşgul oldukça, bilime yaklaşımım, bir çeşit ters vuruş hareketiyle, daha romantik bir hale geldi. Fakat bu, saf öznel bir tepki değildi. Tam da bu sırada, bilimin kendi-

si, tüm bilindik düşünce varsayımlarını hızlı bir şekilde yıkan ve geleneksel gerçeklik kavrayışlarımızı, dünyanın yeni, çılgın ve fütürist bir resmiyle değiştiren, devrimsel bir krizin eşiğindeydi. Maviliğe atılan ok, sonsuzluğa doğru olan seyrini, artık düz bir çizgide devam ettirmiyordu; sonlu evrenin kavisli uzayından geçen, eliptik bir yol izliyordu. Ve nihayet, yeryüzündeki bir seyyahın daima doğuya yönelmesi gibi, o da ters istikametten ilk başladığı yere dönecekti. (…)

Bilim editörlüğüm boyunca, sadece evrende patlamalar olmuyordu. aynı zamanda mikrokozmos, atomun içi, daha kötü bir mayalanma sürecindeydi. (…)

Bundan daha da önemlisi, sonsuz derecede büyüğün ve sonsuz derecede küçüğün dünyalarındaki bu ikiz devrim, onlarla birlikte gelen ve "nedensellik krizi" diye tanınan felsefi yükselişti. Mutlak uzay ve mutlak zaman, çoktan aşırıya kaçmıştı; geleneksel dünya görüşümüzün üçüncü ayağı ve nedensel determinasyon kuralı da, şimdi aynı yoldan gitmekte. Doğa Kuralları diye adlandırılan şeyler, sağlam karakterini kaybetti; daha fazla, kesinliklerin ifadesi olarak görülmedi, sadece istatistiksel olasılıkları gösterdi. "Sebep" ve "sonuç" arasındaki değişmez nedensel bağlantılar gevşedi ve zayıfladı. Fizikçi, kendini artık şu sözleri söylemenin mümkün olmadığı bir dünyada yaşarken buldu: "Şöyle şöyle şartlar altında şu ve bu olacak." Bunun yerine, sadece şunu diyebildi: "Bunun ve şunun olması *muhtemel*." Onun evrensel kurallar olarak gördüğü şey, artık, geçerliliği orta ölçekli fenomenlerle sınırlı olan parmak hesabı kurallara dönüştü; atom-altı seviyede, determinizm, bir çeşit bulanık saçakta çözüldü ve bütün kesinlik, evrende yok oldu.

Söz konusu kriz, fizikçilerin laboratuvarlarında, bu asrın başından beri hazırlanıyordu: fakat tam felsefi imaları, ancak 1930larda ortaya çıktı. 1903'te yayınlanan Rutherford ve Soddy'nin kuralı, radyoaktif atomların çöküşünün "kendiliğinden" olduğunu zaten belirtmişti ki bu da, atomun fizikî durumundan, konumundan ve çevresinden bağımsız olduğunu gösterir. Atomun mevcut durumunun fiziksel terimlerle en iyi en iyi tanımı, onun geleceğine dair hiçbir tahmine izin vermedi. Sör James Jeans'ın ifadesiyle, onun kaderi, "dışarıdan" değil de "içerden" belirlenmiş gibi görünüyordu. Tek başına atom, en azından davranışlarının hiçbir açıklamasının fizik dilinde mümkün olmaması yönüyle, özgürlüğü tecrübe etmiş gibi görünüyordu. 1917 yılında, Einstein, "kendiliğinden" çökme hakkının *bütün* atomlarla uyumlu hale getirilmesi gerektiğini gösterdi. Daha sonra 1927 ve 1932 yılları arasında, bir hızlı sıçramalar dizisi; asırlık, katı, değişmez, nedensel olarak belirlenmiş dünya yanılsamasına son verdi. Schrodinger'in dalga mekaniği, boşlukta ilerleyen bir elektronun tam olarak nerelerde olduğunun sadece ih-

timallerle açıklanacağını belirtmişti; Heisenberg'in "Belirsizlik İlişkisi" ise, atomun içerisindeki elektronlara dayalı olarak hüküm süren aynı belirsizliğin ve böyle elektronların konum ve hızının tam olarak belirlenmesinin sadece uygulamada imkânsız olduğunu değil, aynı zamanda teorik olarak düşünülemez olduğunu kanıtlar görünüyordu. Dar fakat kesin bir çerçevede – Planck'ın "h" kuantumu – bu tür bilgiler, bulanıklaşmaya başladı, olaylar belirlenemezdi ve "ölçü" de anlamsız bir terimdi. (...)

Benim yakından şahit olduğum bu yükselişin, ruhsal gelişimim üzerinde derin bir etkisi vardır; fakat bir kez daha, gördüğümüz ders kafamıza girmekte yavaştı ve sindirilmesi, bilinçli bir süreç değildi. On altı yaşında, çok düzenli, kavranabilir ve son gizemi de çözülmek üzere olan, saat gibi işleyen bir evrende yaşamıştım. Yirmi altı yaşında ise, çöken On Dokuzuncu yüzyıl Bilimadamının kibirli kendine güvenini gördüm. "Kendine herhangi bir put yapmayacaksın" emri; eğri uzay, elektronlar, dalga grupları ve daimi patlamalar içerisindeki bir evrene ilişkin olarak, yeni bir anlam kazanmıştı. Rönesans'tan beri, Nihai Neden aşamalı olarak, göklerden atom çekirdeğine, süper insandan insan-altı seviyeye kaymıştı. Fakat şimdi, bu "aşağıdan gelen kader"in işleyişinin, insanın zaman-uzamsal deneyimi açısından, "yukarıdan gelen kader"in işleyişindeki kadar kavranılamaz olduğu ortaya çıktı. Hiç farkında olmadan, entelektüel alçakgönüllükte, Marksist felsefenin sunduğu "toplam açıklamaları" karşılıklı olarak dengeleyen, kati bir ders öğrendim.

Ancak diğer yandan, benim bilime geri dönüşüm, Marksist "kapalı sistem"e bir düzeltici işlevi gördü. Bu sistemde, tarihin seyri, kati surette ekonomik güçler tarafından belirlenir; onda bireysel sorumluluğun yeri yoktur. Tarihsel materyalizm, kendi fiziğinin mekanik, saat gibi işleyen evreniyle tutarlı olarak, On Dokuzuncu yüzyılın tipik bir ürünüdür – daha önceden bir şekilde tasfiye edilmiş olan bu saat gibi işleyiş, belirlenmiş bir seyri amansızca takip edecektir. Fakat bu katı şema, artık, Yirminci yüzyılın fiziksel dünya, biyolojik süreç ve psikolojik motivasyon kavramlarıyla tutarlı değildir. Marksist doktrinin felsefi kısmı, ben onunla tanıştığımda, çoktan bir anakronizm, bir tarih yanılgısıydı. Kendimi istekle attım. Bilim ve hayal alanlarında -

* Arthur Koestler'den, *Mavideki Ok*, s. 289 – 90, 292 – 5. 1952.

3. *Modern Fizik ve Özgür İrade Meselesi**

Sör James Jeans

İngiliz gökbilimci ve fizikçi Sör James Jeans (1877 – 1946), "Fizik ve Felsefe" (Physics and Philosophy, 1942) başlıklı makalesinde modern fizik tarafından ortaya atılan özgürlük ve determinizm meselesini irdeler. Özgür irade meselesi (On Free Will) Koestler'in "nedensellik krizi" olarak ifade ettiği soruna ilişkin Jean'ın düşüncelerini ifade etmektedir.

Modern fizik çağından önce, nedensellik ve özgür iradeyle ne kastettiğimizi açıklamak çok kolay bir meseleydi. Dünyanın atom ve ışınlardan oluştuğunu; her atomun ve ışının her elementinin kesin konumlarının ilkesel olarak belirlenebileceğini, dolayısıyla, nedensellik sorununun bu bilinen konumların gelecekteki durumlarının ne olabileceğini kesin olarak tahmin etmenin mümkün olup olmayacağı sorusundan ibaret olduğunu zannederdik. Özgür irade meselesi, böylece çizdiğimiz resme, insan bilincinin ve insan isteklerinin karıştığı durumda, geleceğe ilişkin tahmin yürütmenin mümkün olup olmadığıydı.

Ancak, modern fizik, soruların bu şekilde ifade edilişinin anlamsız olduğunu göstermiştir. Artık molekülün veya ışın elementlerinin konumlarını tam olarak bilmek mümkün olmadığı gibi, bilebilsek dahi, bir sonraki aşamada ne olacağını tahmin etmek imkânsızdır. Cansız dünya söz konusu olduğunda, uzayın ve zamanın altında olayların menşelerini saklayan bir alt-katman (sub-stratum) olduğunu, geleceğin burada yekpare ve kaçınılmaz bir biçimde belirlenmiş olarak saklı yatıyor olabileceğini tahayyül edebiliriz. Böyle bir hipotez fiziğin bilinen tüm gerçekleriyle hiç değilse tutarlıdır. Ancak, uzay ve zamanın algısal dünyasından bu alt-katmana geçtiğimizde, farkında olmaksızın, materyalizmden akılcılığa ve dolayısıyla muhtemelen maddeden de akla geçiyormuşuz gibi görünür. Şu halde, bu alt-katmandaki olaylar menşei, bizim kendi akli eylemlerimizi de içerebilir, böylece olayların gelecekteki seyri, kısmen bu akli eylemlere de bağlı olabilir.

En azından yeni fizik, nedensellik ve özgür irade problemlerinin yeni bir tanımlama ihtiyacı içerinde olduğunu göstermiştir. İrade özgürlüğüne inananlar, özgürlükle neyi kastettiklerini açıklayabilirlerse ve bizim bilinç dışı determinizm dediğimiz şeyden hangi yönüyle ayrıldığını kesin bir şekilde gösterebilirlerse, onların istediği şeyin modern fizikte bulunabileceği en azından makul bir sav olur. Klasik fizik, her çeşit irade özgürlüğüne çıkan kapıyı tıkıyor ve sürgülüyor gibi görünüyordu; yeni fizik ise bunu neredeyse hiç yapmaz ve kapının kilitli olmayabileceğini akla getirir – tabii, ka-

pının kolunu bulmak şartıyla. Eski fizik, bize yaşanacak bir mekândan ziyade, hapishane gibi bir evren göstermiştir. Yeni fizik ise, özgür insan için makul seviyede uygun bir yaşama yeri oluşturabilecek gibi görünen bir evren göstermektedir. Bu, düşüncesizler için bir sığınaktan ibaret değildir, bizim en azından olayları isteklerimize göre şekillendirebileceğimiz, gayret ve başarı dolu hayatları yaşayabileceğimiz bir mekândır.

Yeni fizik bizlere özgür insanlar için uygun biçimde yaşanacak makul bir yer gibi görünen ve sadece vahşilerin sığınağı olarak düşünülmemesi gereken bir evren göstermiştir – bu evren, bizler için içerisinde en azından olayları isteklerimize göre yoğurmamızın ve gayretli ve başarılı bir hayat sürmenin mümkün olduğu bir evdir.

Sonuç:

Tartışmamızı, ulaştığımız sonuçları özetleyerek sonuçlandırmak hoş olurdu. Oysa işin doğrusu ortada bir sonuç olmadığıdır. Eğer bir sonuca varmak zorundaysak, yapmamız gerekenin bu felsefi sorulara ilişkin On Dokuzuncu yüzyıl biliminin çıkardığı birçok sonucu yeniden bir potada eritip bir kez daha sorgulamamız olduğunu söyleyebiliriz.

Hal böyle olunca, örneğin materyalizmin öldüğü veya dünyanın determinist açıklamasının demode olduğu gibi, hiçbir surette, herhangi bir pozitif sonuç söyleyemeyiz. Bütün söyleyebileceğimiz, determinizm ve özgürlük, madde ve materyalizmin yeni bilimsel bilginin ışığı altında tekrar tanımlanması gerektiğidir. Bu yapıldığında, materyalist kendisi için, bilimin şimdi yasaklamakta olduğu materyalizm çeşidinin materyalizm olarak damgalanıp damgalanamayacağına ve maddeden geriye kalan hayaletin madde veya başka bir şey olarak damgalanıp damgalanamayacağına karar vermek zorundadır ve bu aslında bir terminoloji sorunudur.

Geriye kalan ise her hâlükârda safkan maddeden ve Viktorya Dönemi (*1837-1901)* bilimadamlarının yasaklayıcı materyalizminden çok farklıdır. Onların objektif ve maddi evreninin bizim kendi akıllarımızın tertiplerinin pek az ötesinde olduğu ispatlanmıştır. Bu ve başka yollarla, modern fizik akılcılığa [*mentalism*] yönelmiştir.

Tekrar etmek gerekirse, yeni fiziğin, ister nedensellik ister özgür irade olsun, determinizme dair herhangi bir yeni sonucu doğruladığını söylemek zordur, ama şöyle söylenebilir: determinizm için kullanılan argümanlar bugün bazı açılardan elli yıl öncesine nazaran daha az zorlayıcıdır. Bu, birisi nasıl yapılacağını bulur bulmaz tekrar açılması gereken bir davadır.

Yeni bilimsel faaliyet alanından toplanan bu hasat, hele de alanın boyutları ve felsefenin sınırlarına tecavüz ettiği düşünüldüğünde, hayal kırıcı görünebilir. Öte yandan, fizik ve felsefenin en fazla birkaç bin yaşında ol-

duklarını, önlerinde yaşayacakları bin milyon yıllık yaşamların olduğunu da düşünebiliriz. Onlar işlerinin başındadırlar ve bizler halen, Newton'un deyişiyle, erişemediğimiz gerçeklik okyanusu önümüzde dalgalanırken kıyıdaki çakıl taşlarıyla oynayan çocuklar gibiyiz. Irkımızın, varoluşunun bir milyonuncu yılında karşılaştığı zor sorunların büyük bölümünü çözmeyi başaramamış olması sürpriz değildir. Eğer başarmış olsaydı, belki de yaşam daha donuk bir olay haline gelirdi, çünkü pek çok kişi için, bilgi, kendisi değil, ona ulaşmak için yapılan araştırmalar nedeniyle kıymetlidir – umutla seyahat etmek, ulaşmaktan daha iyidir.

* Sör James Jeans, *Fizik ve Felsefe*, s. 215-17. 1943.

4. *Yaratıcı Evrim**

Henri Bergson

Yirminci yüzyıl sadece mekân, zaman ve "madde" hakkında yeni anlayışlar açısından değil, aynı zamanda hayat ve evrim hakkında yeni spekülasyonlar açısından da gayet üretken olmuştur. Bu spekülasyonlardan bazılarını burada göreceğiz, bunları yaratanların ilki Fransız filozof Henri Bergson'dur (1859–1941). Kendisinin en etkili çalışması olan Yaratıcı Evrim'den (1907) alınan bölümler aşağıda yer almaktadır. George Bernard Shaw, 1921 yılında yaratıcı evrimi şöyle tanımlamıştır: "Sahte Hıristiyanlığın ve şüpheciliğin küllerinden ve mekanikçilerin ve neo-darvincilerin ruhsuz tasviplerinden ve kör inkârlarından doğan Yirminci yüzyılın dini." Evrime dair yeni bakış açıları hakkında okuyucu aynı zamanda Teilhard de Chardin'in eserinin sonuç bölümünü de okuyabilir.

Yaşamın evrimine dair tarih, şimdiye kadarki tamamlanmamış haliyle bile, kesintiye uğramamış bir ilerlemeyle, insana varana kadar tüm omurgalılar arasında yükselen bir çizgide aklın nasıl biçimlendiğini zaten göstermektedir. Bize ayrıca anlama kabiliyetinin, davranış kabiliyetinin bir alt kolu olduğunu gösterir; yaşayan varlıkların bilincinin, onlar için oluşturulan varoluşun şartlarına çok daha kesin, çok daha kompleks ve esnek olarak uyum sağlamasıdır bu. Bunun sonucunda aklımız, kelimenin dar anlamıyla, bedenimizin çevresine mükemmel biçimde uyum sağlamasını güvence altına almak, kendisine göre dış eşyalarla ilişkileri tasvir etmek – kısacası eşyayı düşünmek – amacındadır. Bu denemenin varacağı sonuçlardan biri de budur. İnsan aklının kendini cansız nesneler arasında, daha kesin olarak söylemek gerekirse katı cisimler arasında rahat hissettiğini görmeliyiz. Hare-

ketlerimiz dayanak noktasını ve çabalarımız ise ihtiyaç duyduğu aletleri katı cisimler arasında bulur; düşüncelerimiz katı cisimlere göre şekillenir; mantığımız esas olarak katı cisimlerin mantığıdır ve bunun neticesinde zekâmız geometride zafer kazanır. Zira geometride mantıksal düşünceyle düzensiz maddelerin arasındaki bağlantı açıklanmaktadır ve akıl, deneyimle olası en ufak temasın ardından sadece doğal izleğini takip etmektedir, çünkü keşiften keşfe gidecektir ve şurası kesindir ki deneyim onu takip edecek ve değişmez biçimde haklı çıkaracaktır.

Ama buradan yola çıkarak şu sonuca da ulaşmak gerekir: En saf mantıksal haliyle aklımız yaşamın gerçek doğasını, evrim hareketinin tam anlamını temsil edecek yetenekten yoksundur. Belli koşullarda, belirli şekillerde davranmak için yaşam tarafından yaratılmış olduğuna göre, kendisinin içinden çıktığı ve sadece bir yanını oluşturduğu yaşamı nasıl kavrayabilir ki? Kendi yoluna devam eden evrimsel hareket tarafından yaratılan şey nasıl olur da evrimsel hareketin kendisine uygulanabilir? Aynı şekilde parçanın bütüne eşit olduğu, etkinin sebebini içerdiği veya kumsaldaki çakıl taşının, onu oraya getiren dalganın biçimini gösterdiği de iddia edilebilir. Aslında, düşünce kategorilerimizden hiçbirinin – birlik, çokluk, mekanik nedensellik, zekânın kesinliği v.b. – hayattaki şeylere tam anlamıyla uymadığını hissederiz: kim bireyselliğin nerede başlayıp son bulduğunu söyleyebilir - canlı varlık tek midir çok mudur, birçok hücre birleşerek bir organizma mı oluşturur yoksa organizma hücrelere mi bölünür? Beyhude şekilde hayatı bu ya da şu kalıba uymaya zorlarız. Tüm kalıplar kırılır. Bizim onların içine sokmaya çalıştığımız şey için çok dar ve her şeyden önce çok serttirler. Cansız şeyler arasında kendinden son derece emin olan düşüncemiz bu yeni zeminde rahatsız olur. Sadece düşünceyle yapılan biyolojik bir keşiften bahsetmek zordur. Ve sıklıkla, deneyler sonunda bizlere hayatın belirli sonuçlar elde etmek için nasıl çalıştığını gösterdiğinde, hayatın hiçbir zaman düşünmediğimiz çalışma yolunu görmüş oluruz.

Şimdilik evrimci felsefe, düzensiz maddeler alanında başarılı olmuş yöntemini hayata ilişkin şeylerde de kullanmakta tereddüt etmiyor. Buna da, bize akılda bölgesel bir evrim etkisi göstererek başlıyor; yaşayan varlıkların, kendi eylemleri için açılan bir geçitteki geliş ve gidişlerini aydınlatan, belki de tesadüfen bulunan bir ateşi gösteriyor! Ve bizlere az önce söylediği şeyi unutarak, tüneldeki bu soluk ışıklı feneri dünyayı aydınlatan bir güneşe dönüştürüyor.

* * *

Akıl, sadece sürekli olmayan şeylere dayanarak berrak bir düşünce biçimlendirir.

* * *

Akıl, sadece hareketsizlikten bile berrak bir düşünce biçimlendirir.

* * *

Akıl, yaşamı kavramada doğal bir kabiliyetsizlikle karakterize edilmiştir.

Bunun aksine, içgüdü, yaşam biçiminin kalıbına dökülmüştür. Zekâ, her şeye mekanik olarak yaklaşırken, içgüdü organik denebilecek bir şekilde ilerler. Eğer ki onun içinde uyuklayan bilinç uyanabilse, harekete geçmek yerine bilgi üretebilse, bizler sorabilsek ve o cevap verebilse bize yaşamın en mahrem sırlarını verirdi.

* * *

İçgüdü, duygudaşlıktır. Eğer ki bu duygudaşlık kendi amacını genişletebilirse ve aynı zamanda kendi üzerine yansıtabilirse, nasıl ki gelişmiş ve disipline olmuş zekâ bizlere madde hakkında rehberlik ediyorsa, o da bizlere aynı şekilde hayati faaliyetlerin anahtarını verirdi. Çünkü çok sık tekrarlayamasak da, zekâ ve içgüdü farklı yönlere dönüktür; ilki maddeye, diğeri hayata. Zekâ bize, kendi işi olan bilim sayesinde, fiziksel faaliyetlerin sırlarını gitgide daha eksiksiz biçimde getirir; hayat hakkında getirdikleri, aslında getirdiğini iddia ettikleri ise atalet terimlerine çevrilmiş haldedir. Hayatın çevresinde dönüp durur, onun mümkün olan en fazla görüntüsünü dışarıdan alır ama içine girmek yerine onu kendisine çekmeye çalışır. Ama sezgi bizi hayatın içine götürür – sezgi derken kastettiğim şey tarafsız, bilinçli, amacını yansıtabilen ve onu sonsuz biçimde büyütebilen bir içgüdüdür.

Bu türde bir çabanın imkânsız olduğunu kanıtlayan şey, insanda normal algısının yanı sıra estetik yeteneğinin var olmasıdır. Gözlerimiz yaşayan bir varlığın özelliklerini ancak bir araya getirilmiş olarak görebilir, ortaklaşa biçimde organize edildiğini göremez. Hayatın eğilimi, yani belirli hatlar boyunca hareket eden, onları bağlayan ve belirginleştiren o basit hareket gözden kaçar. Eğilim ancak, bir sanatçının kendisini bir tür duygudaşlıkla nesnenin içine yerleştirerek ve sezgisel bir çabayla uzamın kendisi ve modeli arasına koyduğu engeli yıkarak elde etmeye çalıştığı şeydir. Estetik sezginin, harici algı gibi, sadece bireylerde mevcut olduğu doğrudur. Ancak genel olarak hayata yönelik, sanatla aynı yönde yürütülen bir sorgulama hayal edebiliriz – fiziksel bilimler gibi bu sorgulama da dışsal algıların gösterdiği

yönde sonuna kadar gider ve münferit olguları genel yasalar haline getirir. Şüphesiz bu felsefe asla kendi alanında, bilimin kendi alanında elde ettiği bilgiyle karşılaştırılabilecek bir bilgi elde edemez. Zekâ, genişletilip sezgi biçiminde saflaştırılmış olsa bile, içgüdünün etrafında dönüp durduğu ve muğlak bir sis oluşturduğu, parlak bir çekirdek olarak kalacaktır. Ancak sözde bilgi saf zekâya tahsis edildiğinden sezgi bize zekânın veremediği şeyleri verebilir ve nasıl ekleneceğini gösterir.

* Henri Bergson'un *Yaratıcı Evrim,* 1911, Henry Holt and Company, Inc. Sayfa IX-X, 154–155, 165, 176-177.

5. *Biyolojinin Felsefi Temeli**

J. S. Haldane

John Scott Haldane (1860–1936) İngiltereli bir biyologdu, New College Oxford'da ders veriyordu ve Birmingham'daki Madencilik Araştırma Laboratuvarı'nın yöneticisiydi. *Biyolojinin Felsefi Temeli* (1931), Dublin Üniversitesi'nde verilen bir dizi ders temel alınarak hazırlanmıştı.

Bence biyolojiyi fizyo-kimyasal bir temele oturtma denemesinin sonucu hiç de cesaret verici olmadı. Teorik tanınma olmadan, ister bitki ister hayvan olsun, organizmaların yaşamlarında ortaya çıkan ve kalıtım yoluyla nesilden nesle geçen yapıların, faaliyetlerin ve çevrenin tutarlı ve spesifik biçimde koordine edilmesinin onaylanması gerekliydi. Fizyolojik faaliyetler ve kalıtım konusunda ne kadar çok şey keşfedersek, olguları tutarlı biçimde koordinasyonunu kapsayan herhangi bir fiziksel veya kimyasal tanım veya açıklama hayal etmek de o kadar zorlaşıyor. Fiziksel bilimlerin mevcut durumunda yaşayan organizmaların yaşaması ve yeniden üremesi ancak canlı bir mucize olarak tanımlanabilir; çünkü koordine yapıların ve faaliyetlerin devamlılığı, kendi kendine var olan madde ve enerji kavramlarıyla tutarsızdır.

Fizyo-kimyasal veya mekanik yaşam kavramı popüler yazarların zihninde hâlâ çok canlıdır, ancak ciddi biyoloji öğrencileri için durumun böyle olduğunu hiç sanmıyorum. Bu düşünceye verilen bu destek neredeyse her zaman gönülsüzce verilmektedir ve temel olarak fizyo-kimyasal yorumun yerini neyin alacağı konusunda net bir düşünce olmamasından kaynaklanır. Bu derslerde benim amacım bu ikame yorumun ne olacağını tartışmak ve bunu yaparken biyoloji çalışmalarında ortaya çıktığını düşündüğüm ve yaşam fenomenlerinin bilimsel olarak incelenmesinde zaruri addettiğim bi-

limsel prensibi veya aksiyomu mümkünse bugüne kadar yapıldığından daha açık biçimde tanımlamak ve savunmaktır.

Canlı bir organizma ile çevresi arasındaki ilişkiyi düşünelim. Çevrenin sürekli olarak organizmaya göre hareket ettiği, organizmanın da çevreye göre hareket ettiği söylenir. Çevre organizmaya gıda maddeleri, oksijen ve her çeşit uyarıcı sunar, organizma da çeşitli biçimlerde tepki verir. Aynı şeyi çevre tarafından sağlanan malzeme ve enerjileri kullanarak çalışan makineler ve sistemler için de söyleyebiliriz; ayrıca tepkilerdeki özgünlükleri makinenin, sistemin veya organizmanın yapısındaki özgünlüklere de bağlayabiliriz.

Ancak organizma ile çevre arasında görülen etkileri ve tepkilerin, bunları basit bir etki-tepki olarak değerlendirmemize engel olan ayırt edici bir karakteri vardır. Görülen etkiler ve tepkiler bir bütün olarak düşünüldüğünde, normalde organizmada görülen yapının etkin biçimde yönetiliyormuşçasına koordine edildiği görülür. Etkiler, diğer sayısız eşzamanlı etki ve tepkiden ayrılamaz, bu düzeyde bir koordinasyon yapının yönetildiğini gösterir. Bu yüzden fenomenleri yorumlarken, bağımsız olarak var olan madde ve enerji birimlerinde mevcut olan etki ve buna bağlı tepkiye veya karşılıklı etkilere ilişkin fiziksel kavramları uygulamamız mümkün değildir. Fenomenleri, anlayabildiğimiz kadarıyla, devamlı ve tutarlı bir bütünün etkin tezahürü olarak görmeliyiz; bu bütün de organizmanın veya bağlı olduğu gövdenin yaşamı olarak adlandırdığımız şeydir. Yaşam kavramı haricinde sonsuz ayrıntılar içinde boğulup kalırız – bunlar tanımsızdır çünkü ayrı ayrı tanımlanmaları imkânsızdır. General Smuts yaşam kavramıyla ilgili genel bir prensip olarak "holizm" kelimesini icat etmiştir. (...)

Şimdi yaşamın varlığının biyolojinin temel aksiyomu olduğunu elimden geldiğince kuvvetli biçimde vurgulamak istiyorum. Biyoloji, fizik ve kimyanın nedensel kavramları tarafından temsil edilebilecek fenomenlerin değil, aslında yaşamın incelenmesidir.

* * *

Pratik amaçlar nedeniyle standart Newtoncu fizik ve kimya kavramlarını kullanmaya devam etmemize rağmen, aslında bunu sadece pratik amaçlarla mazur gösterebiliriz. Fiziksel gerçekliğin Newtoncu kavramlarının arkasında, her noktada, biyoloji kavramlarına yabancı olmayan daha derin kavramlar mevcuttur. Bu nedenle, artık yaşamın sadece Newtoncu prensiplerle temsil edilen fiziksel ve kimyasal koşulların bir ürünü olmadığını, aksine yaşamın bu koşullardan daha önemli olan ve her zaman burada bulunan bir şeye karşılık geldiğini varsaymak zor değildir. Bir zamanlar yaşam olmadığı düşüncesi sadece Newtoncu metafizik diyebileceğimiz şeyin bir varsayımı-

dır. Yaşam ölçeğinde ne kadar aşağıya inersek inelim ve yaşamın gelişimini geriye doğru ne kadar izlersek izleyelim, yine de yaşamı buluruz.

***

Din de dahil olmak üzere insan düşüncelerine ve kurumlarına, yaşama ve genel olarak evrene uygulanmış olan evrim kavramı, önceleri çoğu kişi için din düşmanı bir kavram olarak görünmüştü; bazı kişiler hâlâ evrimi bu ışığın altında görmektedir. Evrim eğer kişiliğin, yaşamın, Tanrı'nın kişiliği kavramımız da dahil olmak üzere etrafımızda ve içimizde algıladığımız diğer her şeye ilişkin nihai yorumun, fiziksel olarak yorumlanmış bir evrenin tezahürü olduğunu iddia etseydi bu düşmanlık gerçekten de mevcuttur diyebilirdik. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi bu sonuca varmamızı gerektiren bir zemin mevcut değildir. Yaşamın izlerini geriye doğru sürdüğümüzde asla fiziksel olarak yorumlanabilecek bir şeye erişemeyiz, bugün kesinlikle bireysel kişilik hatta yaşam olarak tanıyabileceğimiz şeyleri gözden kaybetmiş olsak da geriye doğru izleme ile kişilik olarak tanımlanamayacak bir şey de bulamayız.

* J. S. Haldane: *Biyolojinin Felsefi Temeli*, s. 11–13, 28, 34, 112–113.

D. İNSANIN DOĞASI

1. *İnsanın Kendine Dair Bilgisindeki Kriz**

Ernest Cassirer

İnsana Dair Deneme adlı eserinde ünlü bir Alman filozofu ve felsefe tarihçisi olan Ernst Cassirer (1874–1945) Yirminci yüzyıldaki "insanın kendisine dair bilgisindeki krizi"ni veciz bir biçimde tanımlar. Bu bölümdeki birbirini takip eden alıntılar Cassirer'in bahsettiği insana ilişkin şaşırtıcı ve sıklıkla çelişen görüşlerinden bazı örneklerdir.

(...) Yeni insan teorimiz entelektüel merkezini kaybetti. Onun yerine elimize tam bir düşünce anarşisi geçti. Önceki zamanlarda da bu probleme ilişkin fikirler ve teoriler arasında büyük bir uyuşmazlık vardı. Ancak yine de tüm kişisel farkların atıfta bulunabileceği genel bir yönelim, bir referans çerçevesi kalıyordu. Metafizik, ilahiyat, matematik ve biyoloji sırasıyla insan problemi hakkındaki düşüncelere kılavuzluk ettiler ve inceleme hattını belirlediler. Bu problemle ilgili gerçek kriz, tüm bireysel çabaları yönlendiren bu merkezi güçler ortadan kalktığında kendini gösterdi. Bu problemin öneminin büyüklüğü bilginin ve sorgulamanın çeşitli dallarında hâlâ hissedil-

mekteydi. Ancak davayı temyize götürecek sağlam bir otorite artık mevcut değildi. Teologlar, bilimadamları, politikacılar, sosyologlar, biyologlar, psikologlar, etnologlar, ekonomistler; tümü probleme kendi bakış açılarından yaklaştı. Tüm bu özel bakış açılarını perspektifleri kombine etmek veya birleştirmek mümkün değildi. Ayrıca özel alanlar dahilinde bile genel kabul görmüş bir bilimsel prensip mevcut değildi. Kişisel faktör gitgide daha yaygın hale geldi ve bireysel yazarların mizaçları daha önemli bir rol oynama eğilimi içine girdiler. Trahit sua quemque voluptas [Herkes kendi zevkine göre davranır]: her yazar son tahlilde insan yaşamı konusunda kendi kavramları ve değerlendirmelerini takip ediyordu.

Fikirlerin bu karşıtlığı sadece ağır bir teorik problem olmakla kalmıyor, şüphesiz tüm etik ve kültürel hayatımıza tam manasıyla yakın bir tehdit haline geliyordu. Yakın dönem felsefi düşüncesinde, Max Scheler bu tehlikeyi ilk fark edenlerden ve herkesi ilk uyaranlardan biri oldu. “İnsan bilgisinin diğer hiçbir döneminde” diye ilan etti Scheler, “insanoğlu kendisini için bugün olduğu kadar problemli hale gelmemiştir. Bilimsel, felsefi ve manevi antropolojilerimiz var ama bunların birbirinden haberi yok. Bu yüzden artık insan hakkında açık ve tutarlı bir fikre sahip değiliz. İnsanı inceleyen bilimlerin sayısının gitgide artması bizim insan kavramımızı açıklamak yerine daha karışık ve daha muğlak hale getirdi.”

Modern felsefenin kendini içinde bulduğu garip durum tam da budur. Bizden önceki çağlardan hiçbiri insan doğası hakkındaki bilgi kaynakları bakımından bizim kadar iyi durumda değildi. Psikoloji, etnoloji, antropoloji ve tarih hayret verici zenginlikte sayısı gitgide artan olgular biriktirmiştir. Gözlem ve deney konusundaki teknik aygıtlarımız ciddi bir gelişim kaydetmiştir ve analizlerimiz daha keskin ve daha derine işler hale gelmiştir. Yine de bu malzemeleri organize etmek ve onlara hâkim olmak için bir yöntem bulamadığımız ortada. Bugünkü zenginliğimiz ile karşılaştırıldığında geçmiş çok fakir görünüyor. Ama olgulardaki zenginliğimiz bir düşünce zenginliği anlamına gelmiyor. Bizi bu labirentten çıkartacak bir Ariadne ipucu[12] bulamadığımız takdirde insan kültürünün genel karakteri konusunda gerçek bir anlayışa sahip olamayacağız; kavramsal birlikten uzak görünen bir sürü bağlantısız ve parçalanmış verinin içinde kaybolacağız.

* *Ernst Cassirer: İnsana Dair Deneme, s.21–22.*

---

12 Ariadne Yunan mitolojisinde Girit Kralı Minos’un kızı. Sevdiği Teseus’u ünlü Girit Labirenti’nden kurtarmak için bir ip kullanmıştır. (ç.n.)

2. *Narsisizme Üç Darbe**

Sigmund Freud

Sigmund Freud'un (1856–1939) dört ayrı eserinden alınan aşağıdaki bölümler bu büyük Viyanalı psikoloğun insanın doğası ve kaderi kavramları konusundaki belli başlı görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu dört eser *Psikanalizin Zorluklarından Biri* (1917), *Psikanalist için yeni Giriş Dersleri* (1933), "Sınırlandırılabilenin ve Sınırlandırılamayanın Analizi" (1937) ve *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'dır (1930).

(...) İnsanın genel narsisizminin, insanlığın kendine duyduğu sevginin, bugüne kadar üç defa bilimin araştırmalarıyla nasıl yaralandığını tarif edeceğim.

İkametgâhı olan dünya hakkındaki merakı ilk defa harekete geçtiğinde, insan bu mekânın evrenin merkezi olduğuna, güneşin, ayın ve gezegenlerin etrafında döndüğüne inandı. Bu inanışıyla naif biçimde kendi duyusal algılarının emirlerini dinlemiş oluyordu çünkü dünyanın hareket ettiğini hissetmiyordu ve görüşünün engellenmediği her durumda kendini bir dairenin merkezinde buluyordu, tüm dünya da etrafındaydı. Yeryüzündeki merkezi konumu onun için evrendeki egemenliğinin bir işaretiydi ve kendini dünyanın efendisi sayma eğilimine de pek güzel uyuyordu.

Bu narsisist yanılsamayı yok eden On Altıncı yüzyılda Kopernik ve onun eserleri olmuştu. (...) Bu çalışmalar genel olarak kabul gördüğünde insanlığın kendine duyduğu sevgi ilk darbeyi almış oldu; kozmolojik darbe.

Kültür yolundaki gelişmeler sırasında insan hayvanlar krallığındaki diğer yaratıklar üzerinde hâkim bir konum elde etmişti. Ancak bu üstünlük ile yetinmeyerek kendi doğası ile onların doğası arasında bir uçurum yaratmaya başladı. Onlarda akıl olduğunu inkâr etti, kendine ölümsüz bir ruh isnat etti ve kendisi ile hayvanlar krallığı arasındaki kan bağını yok edecek ilahi bir türeyiş iddiasında bulundu. (...)

Hepimiz biliyoruz ki yarım yüzyıldan biraz daha fazla zaman önce Charles Darwin'in, işbirlikçilerinin ve seleflerinin araştırmaları sayesinde insanın bu tahmini sona erdirildi. İnsan, hayvanlardan farklı veya onlardan üstün değildi: kendisi de bir hayvan ırkından geliyordu ve bu ırkın bazılarıyla daha yakın, bazılarıyla daha uzak ilişkilere sahipti. Sonradan geliştirdiği çoğalma, hem fiziksel yapısındaki hem de zihinsel yaratılışındaki benzerlik delillerini silememişti. Bu insan narsisizmine vurulan ikinci ve biyolojik darbeydi.

Psikolojik olan üçüncü darbe muhtemelen en yaralayıcısıydı.

Dış dünyayla olan ilişkilerinde mütevazı olsa da insan kendi ruhunda kendini üstün hisseder. İnsan, egosunun merkezinde bir yerlerde kendi dürtülerini ve eylemlerini izlemek ve talepleriyle uyup uymadıklarına bakmak için bir gözleme organı geliştirmiştir. Uyumlu değillerse dürtüler kesin biçimde yasaklanır ve gemlenir. Kendi içsel algısı, bilinci, egoya zihnin çalışmasındaki tüm önemli olaylarla ilgili haberleri getirir ve bu raporlarla harekete geçen irade egonun emirlerini yerine getirir ve bağımsız biçimde kendi kendini gerçekleştirmeye çalışan eğilimleri değiştirir. (...)

Ama (psikanaliz tarafından gerçekleştirilen) iki keşif – cinsel içgüdülerin yaşamlarının tamamen gemlenemeyeceği ve zihinsel süreçlerin aslında bilinçsiz olduğu ve egoya sadece eksik ve güvenilmez algılar aracılığıyla eriştiği ve böylece egonun kontrolü altına girdiği – egonun kendi evinin hâkimi olmadığını ortaya koydu. Bu iki keşif insanın kendisine duyduğu sevgiye üçüncü bir yara açtı, ben buna psikolojik darbe diyorum. Egonun psikanalizi sevmemesine ve ona inanmamakta ısrar etmesine şaşmamak gerek.

* Sigmund Freud, *Toplu Makaleler*, çeviren Joan Riviere, cilt IV, s. 350-352, 355. The Hogarth Press Ltd.

3. *Zihinsel Kişiliğin Anatomisi**

Sigmund Freud

Yani süper-ego, ego ve id, üç farklı dünya, bölge veya eyalettir ve bireyin zihinsel aygıtı bu üçüne bölünür; aşağıda bu üçünün karşılıklı ilişkilerinden bahsedeceğiz. (...)

İd hakkında size adından başka pek yeni bir şey söylememi beklemeyin. İd kişiliğin muğlak ve erişilmez parçasıdır; hakkında bildiğimiz çok az şeyi de rüya-çalışmalarından ve nevrotik semptomların oluşumundan biliyoruz. Bildiklerimize göre genelde negatif bir karakter ve ancak egonun olmadığı her şey olarak tanımlanabilir. Görüntüler aracılığıyla ide yaklaşabiliyoruz ve onu kaos olarak adlandırıyoruz, karmaşık heyecanlarla dolu bir kazandır o. Bir yerlerde somatik süreçlerle doğrudan teması olduğunu ve içgüdüsel ihtiyaçları alıp zihinsel ifadeler verdiğini tahmin ediyoruz, ama bu temasın hangi temelde yapıldığını belirleyemiyoruz. Bu içgüdüler onu enerjiyle dolduruyor ancak organize değil ve birleştirilmiş bir iradesi yok, sadece içgüdüsel ihtiyaçlar için zevk prensibiyle uyumlu olarak tatmin itkisine sahip. Mantığın yasaları, hepsinden önce de çelişki yasası, idin içindeki süreçlerde işe yaramıyor. (...)

Doğal olarak, id değerleri, iyiyi, kötüyü ve ahlakı tanımaz. Zevk prensibiyle çok yakın ilişkileri ve bağlantıları olan ekonomi, diğer bir deyişle sayısal faktör, tüm süreçlerine hükmediyor.... İd ile süper-egodan ayrılabildiği kadarıyla egonun tanımlanması söz konusu olduğunda, dikkatimizi zihinsel aygıtın algısal bilinç sistemi olarak adlandırdığımız en yüzeysel kısmıyla olan ilişkisine çevirirsek daha başarılı oluruz. Bu sistem dış dünyaya yönelmiştir, onunla ilgili algılar için aracılık yapar ve işlevini yürüttüğü sırada kendi içinde bilinç fenomenini oluşturur. Tüm aygıtın duyu organıdır, alıcıdır, üstelik sadece dışarıdan gelen harekete geçiricileri değil, zihnin içinden gelenleri de alır. Egoyu, idin, dış dünyaya yakınlığı nedeniyle ve dış dünyanın etkisiyle değiştirilmiş, aynı yaşayan küçük varlıkların kendisini sardığı kortikal katman gibi uyaranları alma ve organizmayı onlardan koruma amacına hizmet eden bir parçası olarak kabul etmek yanlış olmaz. Dış dünya ile kurulan bu ilişki ego için hayatidir. Ego, idi dış dünyada temsil etme görevini üstlenmiştir; böylece başka türlü yok edilmekten kurtulamayacak olan idin, dış güçlerin üstün kuvvetlerini tamamen yok sayarak içgüdülerini körlemesine takip etmesini engeller. (...) Ego, id adına hareket edebilme yeteneğine erişim yolunu kontrol eder, ama arzular ile eylemler arasına geciktirici düşünme faktörünü sokar; düşünme sırasında ise bellekte saklanan deneyim kalıntılarını kullanır. Böylece idin süreçleri üzerinde tartışılmaz bir güç sahibi olan zevk prensibini tahtından indirir ve onu daha fazla güvenlik ve daha fazla başarı vadeden gerçekçilik prensibiyle ikame eder. (...) Popüler dilde ifade edersek, id vahşi arzuların tarafını tutarken egonun aklın ve dikkatin tarafını tuttuğunu söyleyebiliriz.

Buraya kadar egonun erdemlerini ve yeteneklerini sıralamakla yetindik; şimdi madalyonun öbür yüzüne bakma zamanı. Ego neticede idin bir parçasıdır, gerçekliğin tehlikelerine olan yakınlığı nedeniyle bilinçli olarak değiştirilmiş bir parçasıdır. Dinamik bakış açısına göre zayıftır; enerjisini idden borç alır. (...) Ego ile idin ilişkisi binici ile atının ilişkisine benzetilebilir. At lokomotif enerjiyi sağlar ve binici de hedefi belirleme ve altındaki gücün hareketlerini yönlendirme yetkisine sahiptir. Ama sıklıkla ego ile id arasındaki ilişkide pek de ideal olmayan bir durum görürüz; binici atı atın istediği yöne yönlendirmeye zorlanır. (...)

Bir atasözü kimse iki efendiye birden hizmet edemez, der. Zavallı egonun durumu daha da kötüdür çünkü üç acımasız efendiye birden hizmet etmesi ve her üçünün de taleplerini en iyi biçimde bağdaştırmak zorundadır. Bu talepler her zaman aykırıdır ve çoğunlukla bağdaşmaz gözükür; egonun görevi altında bu kadar sık çözülmesi bu yüzden hiç de şaşırtıcı değildir. Bu üç tiran dış dünya, süper-ego ve id'dir. Egonun bu üçlünün tümünü tatmin etme

yahut hepsine birden eşzamanlı itaat etme çabasını izleyenler, egoyu kişileştirmekten, onu ayrı bir varlık gibi görmekten ve ona acımaktan kendini alamaz. Ego üç tarafla birden tereddüt içinde konuşur ve üç tür tehlike tarafından tehdit edilir ve eğer çok baskı yapılırsa bu tehlikelere bir endişe geliştirerek tepki verir. Kökeni algı sisteminin deneyimleri olan ego dış dünyanın taleplerini temsil etmek için tasarlanmıştır, ama id ile arasının bozulmaması için, kendisini ide bir nesne olarak teslim etmek için ve idin libidosunu kendi üzerine çekmek için idin de sadık bir hizmetkârı olmak ister. (...) Diğer yandan her an belirli davranış normlarını takip eden ve id ve dış dünyanın yarattığı zorlukları dikkate almayan süper-ego tarafından izlenir; bu normlara uymadığı takdirde ego kendisini aşağılık duygusu ve suçluluk olarak gösteren gergin duygularla cezalandırılır. Böylece, id tarafından iteklenen, süper ego tarafından tereddütte bırakılan ve gerçeklik tarafından geri püskürtülen ego, kendi içinde çalışan güçleri ve etkileri azaltmak ve onlara belirli bir uyum kazandırmak yönündeki ekonomik görevini yerine getirmek için çabalar; bunları düşündükçe "Hayat kolay değil" sözünden neden vazgeçemediğimizi anlamak kolaylaşır.

* Sigmund Freud, *Psikanalist için yeni giriş dersleri*, çeviren W. J. H. Sprott, s. 102, 103–109. W. W. Norton & Company, Inc.

4. *Eros ve Thanatos**

Sigmund Freud

Bizi, analiz sırasında dirençle karşılaştığımızda, mümkün olan tüm vasıtalarla iyileşmeye karşı kendisini savunan ve hastalık ve acıya inatla sarılan bir güç olduğunu hissetmekten daha fazla şaşırtan bir şey yoktur. Bu gücün bir kısmının suçluluk duygusu ve ceza ihtiyacı olduğunu tespit etmiştik, şüphesiz bu doğrudur; bunun egonun süper-ego ile olan ilişkisiyle ilgili olduğunu görmüştük. Ancak bu gücün içindeki öğelerden sadece bir tanesidir, süper-ego ile fiziksel bir bağı olduğu ve bizim bu yüzden algıladığımız söylenebilir. Aynı gücün, bağlı veya özgür, başka parçaları da zihnin tespit edilemeyen bölgelerinde faaliyet halindedir. Birçok insanda mevcut olan mazoşizm fenomeniyle oluşturulan, negatif terapatik tepkilerden ve nevrotik suçluluk hissini gösteren resmin bütününü incelediğimizde zihinsel süreçlerin sadece zevk elde etme uğraşı tarafından yönetildiği yönündeki inancımızı terk etmek zorunda kalırız. Bu fenomenler, amacı doğrultusunda agresif veya yıkısı içgüdüler olarak adlandırdığımız ve canlı maddenin ilkel ölüm iç-

güdüsünden türeyen bir gücün varlığının açık göstergeleridir. Bu bir iyimser ve ona karşılık kötümser yaşam teorileri sorunu değildir. Yaşamsal fenomenlerin çeşitliliği, sadece biriyle veya öbürüyle değil, iki ilkel içgüdünün – Eros ve ölüm – eşzamanlı veya karşılıklı eylemleri sayesinde açıklanabilir. (...)

Ölüm, yok etme ve saldırı içgüdüsünün, libidoda ortaya çıkan Eros ile eşit bir ortaklığa sahip olduğu düalist teorinin çok az genel kabul gördüğünün ve psikanalistler arasında pek de yer bulamadığının farkındayım. Ancak yakınlarda antik Yunanın büyük düşünürlerinden birinin de böyle bir teoriyi kabullendiğini görmek beni aynı oranda çok mutlu etti. (...)

Empedocles'in ilgi göstermemiz gereken teorisi, içgüdüler konusundaki psikanalitik teoriye en yakın teorilerden biri. (...)

Yunanlı filozof evrenin ve zihnin yaşamını kontrol eden iki prensip olduğunu ve bu prensiplerin birbiriyle ebedi bir çelişki içinde olduğunu söylüyordu. Bunları sevgi ve nifak olarak adlandırıyordu. "İçgüdüler gibi doğal güçler ve asla bilinçli amaçlara sahip zekâlar değiller" diye tanımladığı bu güçlerden birinin dört elementin atomlarını tek bir birlik haline getirmek için çabaladığını, diğerinin de bu bileşimleri parçalamaya ve atomları elementlerine ayırmaya çalıştığını açıklıyordu. Empedocles dünyanın gidişatını bu iki temel güçten birinin zafer kazandığı dönemlerin sürekli, hiç bitmeyen bir değişimi olarak görüyordu; bazen sevgi bazen de nifak görevini yerine getirip evreni yönetiyordu, onun ardından ise mağlup olan güçleniyor ve tekrar zafer kazanıyordu.

Empedocles'in iki temel prensibi – sevgi ve nifak – hem adları hem de işlevleri açısından bizim iki ilkel içgüdümüz olan Eros ve yıkıcılıkla aynıdır; ilki mevcut fenomenleri daha büyük birleşmeler haline getirmek için çabalar, ikincisi ise bu birlikleri dağıtmak ve oluşturduğu yapıları yıkmak için uğraşır.

* Sigmund Freud, *Toplu Makaleler*, çeviren Joan Riviere, cilt V, s. 345-346, 348-350. The Hogarth Press Ltd. and Basic Books, Inc.

5. *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları**

Sigmund Freud

([Freud sormaktadır] İnsanların kendi davranışları, hayatlarının hedef ve gayeleriyle ilgili olarak nelere ışık tutar, insanlar hayattan ne bekler ve neyi elde etmeyi arzular? Bunun cevabı oldukça açıktır: Mutluluğu arar, mutlu olmak ve öyle kalmak isterler. Bu uğraşının iki yönü vardır, biri olumlu diğeri olumsuz. Bir yandan ıstırabı

ve rahatsızlığı ortadan kaldırmayı, diğer yandan yoğun hazlar yaşamayı amaçlar. En basit anlamıyla 'mutluluk' kelimesi, bunlardan ikincisiyle ilişkilidir. Böylelikle, insan hareketleri, bu iki amaçla bağlantılı olarak, bu iki amacın hangisini daha baskın biçimde ya da hatta tek hedef olarak gerçekleştirmeyi amaçlıyorsa, bununla ilgili olan iki kola ayrılır.- Aynı kitaptan alınan yukarıdaki bölüm ile karşılaştırınız.)

Gördüğümüz üzere, hayatın amacının programını hazırlayan, temelde bu haz ilkesidir. Bu ilke, en başından beri zihinsel sistemlerin işleyişini ele geçirmiştir, şüphesiz çok etkilidir, fakat haz ilkesinin programı tüm dünyayla, mikro kozmosla olduğu kadar makro kozmosla da çatışma halindedir. Haz ilkesinin gerçekleştirilmesi, kesinlikle mümkün değildir. Her şey, ona karşı durmaktadır. 'Yaradılış' planında, insanın 'mutlu' olması niyetinin olmadığı da söylenilebilir. Mutluluk denen şey, en basit anlamıyla büyük bir yoğunluğa ulaşmış ve doğası gereği sadece geçici bir deneyim olan bastırılmış ihtiyaçların tatmininden doğar ve bu da genellikle anlık bir tatmindir. Haz ilkesi tarafından arzulanan bir durumun ertelenmesi durumunda, sadece hafif bir rahatlama hissedilir. Yapımız gereği zıtlıklardan yoğun bir haz alırız, içinde bulunulan durumlarda ise bu hazzın yoğunluğu daha azdır. Mutluluk olanaklarımız, böylelikle en başından beri yapımız tarafından sınırlandırılmıştır. Mutsuz olmak daha kolaydır. Istırap üç kaynaktan ortaya çıkar: Çürüyüp yok olmaya mahkûm olan ve tehlike sinyalleri halindeki endişe ve acıdan bile kurtulamayan vücudumuzdan, en güçlü ve acımasız yıkıcı güçlerle bizim karşımızda duran dış dünyadan ve son olarak diğer insanlarla olan ilişkilerimizden. Sonuncu kaynaktan ortaya çıkan mutsuzluk, bize belki diğerlerinden daha da acı gelir. Onu, az ya da çok yersiz bir ilave olarak görme eğilimindeyizdir, her ne o, diğer kaynaklardan doğan ıstıraplara nispetle, daha az kaçınılmaz bir kader olamasa da.

Tüm bunların arkasındaki şiddetle reddedilen gerçek şudur: İnsanlar, sadece kendisine saldırıldığında kendini savunan, sevgiyi arzulayan, nazik, dost canlısı yaratıklar değildirler ve büyük bir saldırganlık isteğinin, insanların doğuştan gelen içgüdülerinin bir parçası olarak görülmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, insanlar için komşuları sadece olası bir yardımcı ya da bir cinsel nesne değil, aynı zamanda saldırganlıklarını sergileyebilecekleri, karşılığını vermeksizin emeğini sömürebilecekleri, izni olmaksızın cinsel olarak kullanabilecekleri, sahip olduklarını ele geçirebilecekleri, aşağılayabilecekleri, acı çektirebilecekleri, işkence yapabilecekleri ve öldürebilecekleri bir cazibe noktasıdırlar. *Homo homini lupus* (insan insanın kurdudur); kendi hayatının ve tarihin kanıtları karşısında, kim bunun aksini söyleyebilecek cesarete sahiptir? Bu saldırgan zalimlik, genellikle bir kışkırtma olsun diye bekler ya da daha yumuşak önlemlerle de ulaşılması mümkün olan başka bir

amaca hizmet etmeye doğru ilerler. Bunu destekleyen durumlarda, normalde orada mevcut olan akıldaki güçler çalışmayı durdurduklarında, söz konu zalimlik de, bir anda kendini gösterir ve insanları, kendi türünü bağışlamak fikrine sıcak bakmayan canavarlar, çirkin yaratıklar olarak afişe eder. Eski göçlerin, Hunların ya da Cengiz Han ve Timur yönetimindeki sözde Moğolların zalimliklerini, sahte sofu Haçlılar tarafından Kudüs'ün yağmalanmasını ve hatta aslına bakılırsa son dünya savaşının korkunçluklarını hatırlayan kişi, insanın bu düşüncesinin gerçekliği karşısında aciz bir şekilde boynunu eğmek durumunda kalacaktır.

Kendimizde gördüğümüz ve doğal olarak başkalarında da var olduğunu düşündüğümüz bu saldırganlık eğiliminin varlığı, komşularımızla ilişkilerimizi bozan etkendir ve kültürün büyük taleplerini gerçekleştirmeyi gerekli kılar. Modern toplum, her daim insanların bu önemli düşmanlıkla parçalanması tehdidiyle karşı karşıyadır. Ortak uğraşlarındaki çıkarlar, onları bir arada tutamaz. İçgüdüsel tutkular, mantıksal çıkarlardan daha güçlüdür. Kültür, insanların akıllarında tepkiler oluşturarak, insanların saldırgan içgüdülerine karşı engeller koymak için mümkün olan her türlü desteği göstermek ve onların dışavurumlarını kontrolde tutmak zorundadır. Böylelikle şunlar ortaya çıkar: İnsanoğlunu kimlik saptamalarına ve amacı ketlenmiş sevgi ilişkilerine sürükleyen yöntemler sistemi; cinsel hayata ilişkin kısıtlamalar ve de kişinin komşusunu kendisi gibi sevmesi ki bu, hiçbir şeyin insan doğasına böylesine aykırı olmadığı gerçeğiyle doğrulanır. (...)

Komünistler, bizi kötülükten uzak tutacak bir yol bulduklarına inanmaktadır. İnsan, komşusuna karşı samimi bir iyilik ve arkadaşlık duygusuna sahiptir, fakat özel mülkiyet sistemi, bireyin doğasını bozmuştur, demektedirler. Özel mülkiyete sahiplik, bireye güç verir ve böylelikle komşusuna kötü davranma isteği doğar. Mülkiyet edinimi engellenen kişinin, baskıcıya karşı düşmanlık besleyip isyan etmesi olağandır. Eğer özel mülkiyet ortadan kaldırılsaydı, tüm değerli şeyler ortak olsaydı ve herkes bunları paylaşsaydı, kötü niyet ve husumet yeryüzünden silinirdi. Bütün ihtiyaçlar karşılanmış olacağından, birinin diğerini düşman olarak görmesi için bir neden kalmazdı ve yapılması gereken işleri, herkes gönüllü olarak yerine getirirdi. Komünist sisteme yönelik hiçbir ekonomik eleştiriye ilgim yok. Özel mülkiyetin kaldırılmasının yararlı mı yararsız mı olduğunu sorgulayamam. Fakat psikolojik olarak, savunulması mümkün olmayan bir yanılsama üzerine kurulu olduğunu anlayabilirim. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla birey, insani saldırganlık araçlarının birinden mahrum bırakılmaktadır. Bu araç oldukça güçlüdür ama kesinlikle en güçlüsü değildir. Mülkiyet hakkının ortadan kaldırılması, saldırganlıkla kendi yararı için kullanılan güç ve etkiye ilişkin bi-

reysel farklılıkları ve içgüdünün doğasını kesinlikle değiştirmez. Bu içgüdü, mülkiyetin bir sonucu olarak ortaya çıkmamıştır, aksine, sahip olunacak pek bir şeyin bulunmadığı ilkel zamanlarda tavan yapmıştır, mülkiyetin orijinal anal biçimden daha yeni yeni doğduğu anaokulunda zaten kendisini gösterir; insanlar arsındaki tüm sevgi ve şefkat ilişkilerinin temelinde yer alır. Bu durumun belki de tek istisnası, bir anne ile erkek evladı arasındaki ilişkidir. Maddi eşyalarla ilgili kişisel hakların kaldırıldığını düşünün, başka türlü olsa eşit olabilecek olan kadınlar ve erkekler arasında en büyük kin ve en şiddetli nefret duygularını uyandıran cinsel ilişkilerdeki ayrıcalıklar, yine de varlığını sürdürecektir. Bu ayrıcalıkların da cinsel hayatta tam bir özgürlüğün oluşturulmasıyla ortadan kaldırıldığını, yani ailenin, toplumun en temel yapı taşının da varlığının sona erdiğini düşünelim; şu gerçektir ki bundan sonra hiç kimse kültürel gelişimin ilerleyeceği yeni yolları önceden göremezdi, fakat kişi, bir şeyi beklemeye zorunlu olabilirdi ve bu da insanoğlunun silinmesi mümkün olmayan özelliğinin onu her yerde takip edeceğidir. (…)

Tüm bunların ışığında, insandaki saldırganlık eğiliminin doğuştan, bağımsız ve içgüdüsel olduğu kanısına varıyorum ve bunun kültürün önündeki en büyük engel olduğu düşüncesine dönüyorum. Bu tartışmanın bir noktasında, kültürün insan hayatı boyunca akıp giden kendine özgü bir süreç olduğu fikri, bizi ele geçirdi ve biz hâlâ bu fikrin etkisi altındayız. İlaveten, bu sürecin birey olarak insanları, daha sonra aileleri, ardından kabileleri, ırkları ve milletleri büyük bir insanlık birliği haline getirmeyi amaçlayan Eros'un hizmetinde olduğunu da söyleyebiliriz. Söz konusu birlik haline getirme işleminin niçin yapılması gerektiğini bilmiyoruz; bu sadece Eros'un işidir. Buradaki insan toplulukları birbirlerine şehvetle bağlı olmalıdırlar. Tek başına gereklilik ya da birlikte çalışmanın avantajlarının onları bir arada tutması mümkün değildir. İnsandaki doğal saldırganlık içgüdüsü, kişinin başkalarına ve başkalarının kişiye karşı beslediği düşmanlık, bu medeniyet programına karşı durmaktadır. Bahsi geçen saldırganlık içgüdüsü, Eros'un yanı başında durup onun dünyadaki hâkimiyetini paylaşan ölüm içgüdüsünün bir türevi ve baş temsilcisidir. Şimdi bana öyle geliyor ki kültürel evrimin anlamı, artık bizim için bir bilmece değildir. Bu kültürel evrim, insanoğlunda kendi yerini bulmaya çalışırken, bize Eros ve ölüm arasındaki, yaşamsal ve yok edici içgüdüler arasındaki mücadeleyi sunmak zorundadır. Hayatın tümü, özünde bu çabadan oluşur ve medeniyetin evrimi, en basit haliyle insan türünün varoluş mücadelesi olarak tanımlanabilir. Dadılarımızın ve mürebbiyelerimizin semavî ninnilerle anlatmaya çalıştıkları Titanların savaşı ise işte budur!

* Sigmund Freud, *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*, s. 26–9, 85-9, 91-2, 102-3. 1930, The Hogarth.

6. *Ortak Bilinçaltı**

Carl Jung

Freud'la birlikte Carl Jung (1875–1961), muhtemelen en çok tanınan modern psikologdur. Aslında Freud ile bağlantılı olsa da, meslek hayatının ilk evrelerinde ustadan ayrılmış ve Zürih'te kendi "analitik psikolojisi"ni geliştirmiştir. Aslında kendisi, Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin ilk başkanıdır. En kendine has kavramları arasında, pek çok diğer şeyle birlikte insanın dini hayatının kaynağı olan, kolektif bilinçaltı bulunur. Aşağıdaki seçkiler Jung'un *Ortak Bilinçaltı'nın Arketipleri* (1934) ve *Ruhun Doğası Üzerine* (1946) adlı eserlerinden alıntıdır.

Ortak bilinçaltı hipotezi, insanların başlangıçta garipsediği fakat kısa bir süre sonra benimsediği ve alışılmış kavramlar olarak kullandığı düşünceler sınıfına aittir. Bu durum, genel anlamıyla bilinçaltı kavramı için de böyledir. Özellikle Carus ve von Hartmann tarafından dile getirildiği şekliyle, felsefi bilinçaltı fikri, karşı konulamaz materyalizm ve ampirizm dalgasının etkisi altına girdikten sonra, ardında ufak bir dalgacık bırakmıştır ve zamanla tıbbi psikolojinin bilimsel alanında yeniden kendini göstermeye başlamıştır.

Başlangıçta, bilinçaltı kavramı bastırılmış ya da unutulmuş muhteviyat durumunu ifade etmekle sınırlıydı. En azından mecazi anlamda bilinçaltının sahnede oyuncu olarak yerini almasını sağlayan Freud için bile, bilinçaltı unutulmuş ve bastırılmış muhteviyatın toplandığı yerden başka bir şey değildir ve sadece bunlar sebebiyle işlevsel bir önemi haizdir. Aynı şekilde, Freud için, her ne kadar kendisi bilinçaltının antik ve mitolojik düşünce biçimlerinin farkında olsa da, bilinçaltının kişiye özgü bir doğası vardır.

Bilinçaltının yüzeysel katmanı, az ya da çok, kesinlikle kişiseldir. Ben buna *kişisel bilinçaltı* diyorum. Fakat bu kişisel bilinçaltı daha derin bir katmana dayanır. Bu katman, kişisel tecrübelerle oluşmamıştır ve kişisel bir kazanım değildir, doğuştan gelmedir. Ben, işte derinlerdeki bu katmana *ortak bilinçaltı* diyorum. "Ortak" terimini seçtim, çünkü bilinçaltının bu kısmı kişisel değil, evrenseldir. İnsan ruhunun tersine, her yerde ve tüm insanlarda az ya da çok aynı olan bir içeriğe ve davranış biçimlerine sahiptir. Bir başka deyişle, ortak bilinçaltı, tüm insanlarda aynıdır ve böylelikle hepimizde mevcut olan insanüstü bir doğanın ortak ruhsal alt katmanını oluşturur.

Ruhsal varoluş, yalnızca *bilinçli olan* muhteviyatın varlığıyla ayırt edilebilir. Yani ancak muhteviyatına işaret edebildiğimiz sürece bilinçaltından söz edebiliriz. Kişisel bilinçaltının başlıca muhteviyatı *duygulara ilişkin kompleksler*dir ve ruhsal hayatın özel ve kişisel kısmını oluştururlar. Öte yandan, ortak bilinçaltın muhteviyatı *arketipler* olarak bilinir.

"Arketip" terimi, Philo Judaeus'un yaptığı *Imago* Dei (*Tanrı İmgesi*) göndermesi kadar eskilere dayanır. Ayrıca "Dünyanın yaratıcısı, tüm bu şeyleri kendisi tasarlamamıştır, kendisi dışındaki arketiplerden kopya etmiştir." diyen Irenaeus'ta da bu terimle karşılaşılır… Bizim amaçlarımız için bu terim, ortak bilinçaltının muhteviyatı göz önüne alındığında, antik ya da -benim deyişimle- ilkel tiplerle yani eski zamanlardan beri var olan evrensel imgelerle uğraştığımızı belirtmesi bakımından yerinde ve kullanışlıdır. Lévy-Bruhl tarafından dünyanın ilkel bakış açısındaki sembolik figürleri anlatmak üzere kullanılan "représentation collectives" terimi, bu terim aynı zamanda bilinçaltı muhteviyat için neredeyse aynı anlama gelmekte olduğundan kolaylıkla kullanılabilir. İlkel kabile irfanı/ilmi, özel bir biçimde değişime uğramış olan arketiplerle ilgilenir. Bunlar, artık bilinçaltının muhteviyatı değildir fakat artık geleneğe göre, genellikle ezoterik öğreti biçimindeki bilinçli formüller öğretisine dönüşmüştür. En son bahsedilen, esasen bilinçaltından türeyen ortak muhteviyatın aktarımı için tipik bir ifade biçimidir.

Arketiplerin bilinen bir başka ifadesi mitler ve peri masallarıdır. Fakat burada da, uzun süreçler boyunca belli şekilde damgalanan ve nesilden nesle geçen formlarla uğraşmaktayız. "Arketip" terimi, "représentation collectives" terimine ancak dolaylı yoldan atıfta bulunur; çünkü arketip terimi, yalnızca bilinçli ayrıntılandırmaya henüz sevk edilmemiş olan ve bu nedenle ruhsal tecrübenin doğrudan bir başlangıç noktası durumunda bulunan ruhsal muhteviyata işaret eder. Bu anlamda arketip ve zaman içinde gelişmiş olan tarihi formül arasında büyük bir fark vardır. Özellikle ezoterik öğretinin daha yüksek seviyelerinde, arketipler, bilinçli ayrıntılandırmanın önemli ve ölçücü etkisini oldukça şüphe götürmez bir şekilde gözler önüne seren bir yapı olarak ortaya çıkar. Rüyalarda ve öngörülerde karşılaştığımız gibi, onların doğrudan tezahürü, çok daha bireysel, daha az anlaşılır ve örneğin mitlerden daha naiftir. Arketip, özünde bilinçaltı bir muhteviyattır; bu muhteviyat, bilinçlenmek ve algılanmakla başkalaşır ve içinde kendisini gösterdiği bireysel bilinçlilikten etkilenir.

Arketipin sembolik olarak ne anlama geldiği, onun mitlerle, ezoterik öğretiyle ve masallarla olan ilişkisine bakıldığında yeterince açıktır. Ancak arketipin psikolojik olarak ne demek olduğunu belirtmek istersek, işler daha karmaşık hale gelir. Şimdiye kadar mitoloji uzmanları güneşle, ayla, meteorolojiyle ya da bitkilerle ilgili fikirlerle ve buna benzer başka fikirlerle kendilerine daima yardımcı olmuşlardır. Mitlerin ruhun doğasını açığa çıkaran ilk ve en önemli ruhsal olgu olduğu gerçeği, onların şimdiye dek görmeyi tamamıyla reddettikleri bir şeydir. İlkel insan, bariz olanın nesnel açıklamalarıyla ilgili değildir; dış duyulara dayalı tüm tecrübeleri, içsel ve ruhsal olay-

ların karşısında sindirmek için zaruri bir ihtiyaca sahiptir ya da bilinçli olmayan ruhunun bu yönde dayanılmaz bir arzusu vardır da diyebiliriz. İlkel insan için güneşin doğuşunu ve batışını görmek yeterli değildir. Bu dış gözlem, aynı zamanda ruhsal bir olay da olmalıdır. Hareket halindeki güneş, son tahlilde insanın ruhundan başka bir yerde ikamet etmeyen bir tanrı ya da kahramanın kaderini temsil etmelidir. Yaz ve kış, ayın evreleri, yağmurlu mevsimler ve bunun gibi doğanın diğer tüm mitolojik süreçleri, bu nesnel olayların alegorileri değildir. Bunlar, yansıtma yoluyla insanın bilincine ulaşabilir hale gelen ruhun içteki, bilinçaltı dramasının sembolik ifadeleridir ve bu yansıtma doğa olaylarında gözlemlenir. Söz konusu yansıtma, öylesine aslîdir ki, onu dış nesneden bir dereceye kadar ayırmak, medeniyetin binlerce yılını almıştır. (…)

İlkel insan öznelliğiyle bizi öylesine derinden etkiler ki, gerçekten de çok uzun süre önce, mitlerin ruhsal bir şeylere atıfta bulunduğunu tahmin etmiş olmalıydık. İlkel insanın doğa bilgisi, aslında ruhsal bir bilinçaltı sürecin dili ve dış giysisidir. Fakat bu sürecin bilinç-dışılığı, insanın bu mitleri açıklama çabalarında, neden ruhtan başka her şeyi düşündüğünü ortaya koyar. İnsan, ruhun mitleri meydana getiren bütün imgeleri içerdiğinden tamamen habersizdi ve bizim bilinçaltımız, bir iç dramayla hareket edip acı çeken bir nesnedir. İlkel insan, bu dramayı analoji yoluyla doğanın hem büyük hem de küçük süreçlerinde yeniden keşfeder.

***

Bu teori ve [Freudyen] insan kavramı bizim *Weltanschauung*'umuz için değerli bir şey içeriyor mu? Pek zannetmiyorum. Bu, Freud'un psikanalizinin altında yatan yorumlayıcı psikolojinin temel prensibi olan, On Dokuzuncu yüzyıl sonlarının iyi bilinen rasyonel maddeciliğidir. (…)

Psikanaliz, sadece birkaç kişinin bildiği gerçekler üzerindeki perdeleri kaldırmıştır ve hatta onlarla uğraşabilmek için çaba sarf etmiştir. Fakat onlara karşı yeni bir yaklaşımı var mıdır? Bu büyük etki, kalıcı ve faydalı sonuçlar doğurmuş mudur? Dünya görüşümüzü değiştirmiş midir ve böylelikle *Weltanschauung*'umuza katkıda bulunmuş mudur? Psikanalizin *Weltanschauung*'u rasyonel materyalizmdir, özünde pratiğe dayalı bir bilimin *Weltanschauung*'udur ve biz bu görüşü yetersiz buluruz. Goethe'nin bir şiirini, onun anne kompleksine bağladığımızda, Napolyon'u bir erkeksi protesto vakası ya da Aziz Francis'i bir cinsel bastırılmışlık vakası olarak açıklamaya çalıştığımızda, üzerimize büyük bir tatminsizlik hissi çöker. Açıklama yetersizdir, şeylerin anlamının ve gerçekliğin hakkını vermez. Güzellik, büyüklük ve kutsallığa ne olmaktadır? Bunlar, kendileri olmaksı-

zın insanın varoluşunun son derece anlamsız olacağı hayati gerçekliklerdir. (…)

Böylece insan, *tabula rasa*'dan başka bir şey olmayan karmaşık bir ruhsal yapıyla doğar. En cesur fantezilerimizin bile, ruhsal kalıtımımızca çizilmiş sınırları vardır ve hatta en çılgınca fantezilerin perdesinden bile, en başından beri insan zihninde kalıtımsal olarak bulunan baskınlıkları hâlâ görebiliriz. (…)

Ruhsal kalıtım dünyamıza, ortak bilinçaltı adını verdim. Bilinçliliğin içerdiklerinin tamamı, bireysel olarak edinilmiştir. Eğer insan ruhu, sadece ve sadece bilinçlilikten oluşsaydı, bireyin yaşamı sırasında ortaya çıkmamış olan ruhsal tek bir şey bulunmazdı. Öyleyse, basit bir anne-baba kompleksinin ardındaki durumları ve etkileri boşuna araştırırdık. Anne ve babaya indirgeyerek, son kelime söylenirdi; çünkü anne ve baba, bilincimizdeki ruhu ilk olarak ve her şeyden fazla etkileyen faktörlerdir. Fakat aslında bilincin kapsadıkları, sadece çevrenin etkisiyle ortaya çıkmadı, aynı zamanda bizim ruhsal kalıtımımız yani ortak bilinçaltı tarafından da etkilendi ve düzenlendi. (…)

Eğer, bu derste, insanoğlunun tanrılar gibi her daim uzaya yansıttığı ve kendisine kurbanlar vererek taptığı güçlerin hâlâ hayatta ve kendi bilinçaltı ruhumuzda mevcut olduğunun farkına varmanızı sağlayabildiysem, bundan mutluluk duyarım. Söz konusu farkındalık, en eski zamanlardan beri tarihte büyük roller oynamış olan birbirinin kopyası durumundaki bu dini uygulama ve inançların, bireylerin acayip hayalleri ve düşüncelerine doğru izinin sürülemeyeceğini göstermeye yeterli olmalıdır, fakat bu hayaller ve düşünceler, varlığını, ruhsal dengeyi bozmadan göz ardı edemeyeceğimiz bilinçsiz güçlerin etkisine daha fazla borçludur. (…)

Tüm bunların ışığında, analitik psikoloji, bilinçliliğin abartılmış rasyonelliğine karşı bir tepkidir ve doğayı kontrol altına almaya çalışarak, kendini ondan soyutlar, insanı kendi doğal tarihinden uzak tutar. Kendisini doğum ve ölüm arasındaki kısa bir süreden oluşan sınırları belli bir şimdiye nakledilmiş halde bulur. Bu sınırlama, kişinin anlamsız ve zararlı bir varlık olduğu duygusunu yaratır ve hayatın tamamen tadına varmak mümkünse, onun hayatını dilediği yoğunlukta yaşamasını engelleyen işte bu duygudur. Hayat durgunlaşır ve artık bütünlüklü/tam insanın bir örneği değildir. İşte bu nedenle, bu kadar çok yaşanmamış hayat, bilinçsizliğe düşer. İnsanlar, kendilerine çok küçük gelen ayakkabılarla yürüyormuşçasına yaşarlar. İlkel insanın hayatındaki özelliklerden biri olan sonsuzluk özelliği tamamen yok olmuştur. Çevremiz rasyonel duvarlarla çevrili halde, doğanın sonsuzluğundan uzakta tutulmaktayız. Analitik psikoloji, rasyonalizmimizin reddettiği

bilinçaltının fantezi yüklü imgelerini ortaya çıkararak, bu duvarları yıkmaya çalışmaktadır. Bu imgeler, duvarların arkasında yer almaktadır ve görünüşe bakılırsa geçmişimizde gömülü olan ve kendisine karşı mantık duvarlarının arkasına saklanmış olduğumuz, bizim içimizdeki doğanın bir parçasıdır. Analitik psikoloji, bu son çatışmayı Rousseau ile "Doğaya geri dönerek " değil, başarıyla ulaştığımız mantık seviyesine tutunarak ve insanın ruhsal temellerinin bilgisiyle bilinçliliği artırarak çözmeye çalışır.

* *C. J. Jung'un Derlenmiş Eserleri*, cilt 8, *Ruhun Yapısı ve Dinamikleri*, s. 365-7, 372, 375, 380-1; cilt 9, *Arketipler ve Kolektif Bilinçaltı*, (On the Collective Unconscious) bölüm 1, s. 3-7. 1959 ve 1960 Routledge and Kegan Paul Ltd.

7. *Kendisini Savunan İnsan**

Erich Fromm

Erich Fromm (1900-1980) Almanya'da doğmuş ve eğitim görmüştür. 1930'larda ABD'ye göç eden psikiyatristlerden biridir. Bir üniversite hocası olarak, aralarında totaliterliğin psikolojik çekiciliğini inceleyen, *Özgürlükten Kaçış* (1941) adlı eserin de bulunduğu pek çok önemli kitap yazmıştır. Genellikle bir neo-Freudyen olarak sınıflandırılan Fromm'un aslında insan doğası kavramı açısından Freud'la arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır.

Modern insani kriz, desteğiyle siyasi ve ekonomik ilerlememizi başlatan Aydınlanmanın umutları ve fikirlerinden bir geri çekilmeye yol açmıştır. İlerleme fikrinin kendisi, çocuksu bir yanılsama olarak adlandırılmaktadır ve onun yerine, insana olan kati inançsızlık için yeni bir kelime, "realizm" telkin edilmektedir. Son birkaç yüzyılın büyük başarıları için bize gerekli gücü ve cesareti veren insanın saygınlığı ve gücü düşüncesine, insanın son derece önemsizliği ve güçsüzlüğünün kabulüne geri dönmek zorunda olduğumuz önerisi karşı çıkmaktadır. Bu fikir, kültürümüzün köklerini yok etmekle tehdit etmektedir. (…)

Ben bu kitabı insancı etiklerin geçerliliğini doğrulamak amacıyla kaleme aldım. (…)

Eğer insanın içindeki doğal kötülük dogması gerçek olsaydı, insanın neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilebileceği ve buna göre kendi doğal potansiyeli ve mantığıyla hareket edebileceğine dayanan insancı etikçilerin konumu savunulamazdı. İnsancı etikçilerin muhalifleri, insanın doğasının dostlarına karşı düşmanlığa, hasede ve kıskançlığa ve bir şeyden korkmadığı sürece tembelliğe meyilli olduğunu iddia ederler. İnsancı etikçilerin pek

çok temsilcisi, bu iddialara insanın doğuştan iyi olduğu ve yıkıcılığın insan doğasının önemli bir kısmını oluşturmadığını söyleyerek karşılık vermiştir.

Aslında bu iki zıt fikir arasındaki çatışma, Batı düşüncesinin en temel temalarından biridir. Sokrates'e göre, cahillik insanın kötülüğünün kaynağıydı, kişinin doğal yapısı değildi ve ona göre bunun tersi ise yanlıştı. Öte yandan, Eski Ahit, insanın tarihinin günah eylemiyle başladığını ve "mücadelelerinin çocukluktan itibaren kötü olduğunu" söyler. (…)

Bu iki iplik, modern düşüncenin bünyesine dokunmuş olmaya devam etmektedir. İnsanın saygınlığı ve gücü düşüncesi; aydınlanma felsefesi, On Dokuzuncu yüzyılın ilerlemeci liberal düşüncesi ve en radikal haliyle Nietzsche tarafından dile getirilmektedir. İnsanın değersizliği ve hiçliği düşüncesi, yeni ve bu kez otoriter sistemlerdeki tamamen laik bir ifade şekli bulmuştur. Otoriter sistemlerde "toplum"un konumu en yüksek rütbedeyken, kendi değersizliğinin bilincindeki bireyin itaat ederek ve boyun eğerek kendini gerçekleştirmesi beklenmekteydi. Demokrasi ve otoriterlik felsefelerinde kesin çizgilerle ayrılmış olan bu iki fikir, kültürümüzün çok uçlarda olamayan düşünme ve hatta bundan da fazla oranda hissetme biçimlerinde birbirleriyle kaynaşmışlardır. Biz bugün, hem Augustine hem de Pelagius'u, Luther ve Pico della Mirandola'yı, Hobbes ve Jefferson'ı desteklemekteyiz. Biz, insanın gücüne ve saygınlığına bilinçli olarak inanmaktayız fakat genellikle bilinçsiz olarak insanın ve bilhassa da kendimizin güçsüzlüğüne ve kötülüğüne inanmakta ve bunu "insan doğası" olarak açıklamaktayız. (…)

Freud'a göre, yıkıcılık tüm insanlarda kalıtımsaldır. (…) [Fakat] görünen o ki bu yıkıcılığın derecesi, bireyin kapasitesini açığa çıkarmasının engellenmesiyle doğru orantılıdır. Burada kastettiğim şu ya da bu arzunun sıradan mahrumiyetleri değildir, kastettiğim; insanın duyusal, duygusal, fiziksel ve entelektüel yeteneklerinin kendiliğinden ifadesinin engellenmesi ve bireyin üretken potansiyellerinin azaltılmasıdır. Eğer hayatın ilerleme ve yaşanma eğilimine engel olunursa, set çekilen enerji, bir değişim sürecine girer ve hayatı yıkan bir enerjiye dönüşür. Yıkıcılık, yaşanmayan hayatın bir sonucudur. Hayatı ileriye götüren enerjinin engellenmesine yol açan kişisel ve sosyal şartlar, böylelikle kötülüğün çeşitli tezahürlerinin ortaya çıktığı bir kaynak olan yıkıcılığı oluşturur. (…)

Yıkıcılığın, insanın sadece birincil potansiyelini gerçekleştiremediği durumda kendini gösteren, insandaki ikincil bir potansiyel olduğunu farz etmekte haklı olduğumuz düşünüldüğünde, insancı etikçilerin itirazlarından birine karşılık vermiş oluruz. İnsanın özünde kötü olmadığını, ancak büyümesi ve gelişimi için gerekli şartlar mevcut olmadığında kötü olduğunu işaret etmekteyiz. Kötünün kendi başına bağımsız bir oluşumu yoktur;

kötü, iyinin eksikliği, hayatın gerçekleştirilmesindeki başarısızlığın sonucudur. (…)

Kıyamet günü kehanetleri, bugünlerde artan bir sıklıkla kulağımıza çalınmaktadır. Bunlar, günümüz ortamında tehlikeli olasılıklara dikkatleri çekmek gibi önemli bir işleve sahiptir. Bunun yanı sıra, bu kehanetler, insanın doğal bilimlerde, psikolojide, tıpta ve sanattaki başarılarıyla kendini gösteren vaadi dikkate almamaktadır. Aslında bu başarılar, çürüyen bir kültür tablosuyla bağdaşmayan, sağlam üretken güçlerin varlığını göstermektedir. İçinde bulunduğumuz dönem bir geçiş dönemidir. Orta Çağ, On Beşinci yüzyılda sona ermedi ve modern devir, hemen ardından başlamadı. Son ve başlangıç, dört yüzyıldan fazla bir süredir devam etmekte olan bir sürece işaret etmektedir. Aslında kendi yaşam süremizle değil de, tarihi açıdan ölçüldüğünde, bu çok kısa bir zamandır. Dönemimiz bir son ve bir başlangıçtır ve olasılıklara gebedir.

Eğer bu kitabın başında sorduğum soruyu, gururlu ya da ümitli olmak için nedenimiz olup olmadığı sorusunu, şimdi tekrarlayacak olursam, cevap yine olumludur. Fakat tüm bu tartıştıklarımızdan çıkan tek bir sonuç vardır: Ne iyi ne de kötü, kendi kendine olmuş ya da önceden belirlenmiş değildir. Bu noktada karar bireyindir. Kişinin kendisini, hayatını ve mutluluğu ciddiye alma becerisiyle ve kendisinin ve toplumunun ahlaki sorunuyla yüzleşme istekliliğiyle ilgilidir. Kişinin kendisi olma ve kendisi için var olmasıyla ilgilidir.

* Erich Fromm, *Kendini Savunan İnsan* (Man for Himself), s. 4-5,7, 210-12, 217. 1947, Holt, Rinehart and Winston, Inc.

III.
YENİ TOPLUMSAL AÇILIMLAR

A. KOMÜNİZM

1. *Ne Yapmalı?**

Vladimir Lenin

Ne Yapmalı (1902) kitapçığında Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nin gelecekteki mimarı olan Vladimir Lenin (1870-1924), Komünist Parti kuruluşunu ele almıştır. Diğer başka unsurların yanı sıra, parti içi özgürlük sorununa eğilmiş ve Ortodoks Marksizm'in "dogmacılığı" olarak adlandırılanlara karşılık, Bernstein gibi değişiklik taraftarlarının "eleştiri özgürlüğü" isteklerine cevap vermiştir.

"Eleştiri özgürlüğü"… Bunun günümüzün en gözde sloganı olduğuna şüphe yoktur ve tüm ülkelerdeki sosyalistler ve demokratlar arasındaki çatışmaların en temel kaynağıdır. İlk bakışta, hiçbir şey taraflardan birinin eleştiri özgürlüğü tartışmasına getirdiği ciddi itirazlardan daha ilginç görünemezdi. İlerici partilerden bazılarının, bilime ve bilimsel araştırmaya özgürlük garantisi veren Avrupa ülkelerinin çoğunluğunun anayasasına karşı seslerini yükseltmiş olmaları mümkün müdür? Çatışmaların doğasını tam olarak kavrayamamış, dışarıdan bakan bir izleyici, bu gözde sloganın her yerde tekrarlandığını duyduğunda, "Burada bir şeyler yanlış olmalı," diyecektir. (…)

"Özgürlük" gösterişli bir kelimedir, fakat özgür ticaret adı altında, en acımasız savaşlar gerçekleşmiştir. "Özgür iş" adı altında, köpek gibi çalışanlar soyulmuştur. "Eleştiri özgürlüğü" terimi de aynı kalıtımsal yanlışlıkla yoğrulmuştur. İleri seviyedeki bilime sahip olduklarına gerçekten inananlar, yeni fikirlerin eskiyle yan yana varlığını sürdürmesi için özgürlük talep etmezlerdi, bunun yerine yenilerin eskilerin yerini almasını talep ederlerdi. (…)

Böylelikle düşüncenin kemikleşmesi vb.ne karşı şatafatlı sözlerin, teorik düşüncelerin gelişimindeki savrukluk ve çaresizliği gizlediğini görmekteyiz.

Rus Sosyal Demokratlarının durumu, tüm Avrupa'da (ve uzun sure önce Alman Marksizmi'nde) gözlemlenen gerçeğe çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Bu gerçek şudur: dile düşmüş eleştiri özgürlüğü, bir teorinin bir başkasıyla değiştirilmesini değil, her eksiksiz ve üzerinde düşünülmüş teoriden bağımsız olmayı; eklektikliği ve prensipsizliği içermektedir. Hareketimizin şu andaki durumuna en azından aşina olan kimselerin, Marksizm'in yayılışının teorik standartlardaki belli bir kötüye gidişi beraberinde getirdiğini görmemeleri mümkün değildir. Pek çok insan, hareketin pratikteki önemi ve başarıları adına bu harekete katıldı. Bu insanların çok azının teorik eğitimi vardı, hatta hepsinin teorik eğitimi noksandı. Bu nedenle, mağrur bir edayla Marx'ın şu cümlesini alıntıladığında, *Rabocheye Dyelo'nun* ne kadar patavatsız olduğunu anlayabiliriz: "Gerçek hareketin bir adımı, bir düzine programa bedeldir." Teorik kaos çağında, bu sözleri tekrarlamak tam bir gülünçlüktür. Ayrıca Marx'ın bu sözleri, onun Gotha Programı üzerine yazdığı bir mektuptan alıntıdır ve orada ilkelerin formülleştirilmesindeki eklektikliği, şu sözlerle şiddetle kınamaktadır: "Eğer uzlaşmak zorundaysanız" diye yazmıştı Marx parti liderlerine, "o zaman hareketin pratikteki amaçlarına cevap vermek için anlaşmalar yapın ama ilkeler üzerinden pazarlık yapmayın, 'teori'den taviz vermeyin." Marx'ın düşüncesi buydu ama hâlâ aramızda, onun adını kullanarak, teorinin önemini küçümsemeye çalışanlar var.

Devrimci bir teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz. (…)

İşçi kitleleri tarafından hareketleri sürecinde geliştirilen bağımsız bir ideolojiden söz edilemeyeceğinden, *tek çıkış yolu şudur*: Ya burjuvazi ya da sosyalist ideoloji. Bir orta yol yoktur (çünkü insanoğlu, "üçüncü" bir ideoloji yaratmamıştır ve ayrıca sınıf çatışmalarıyla parçalanmış bir toplumda, sınıfsız ya da sınıf üstü bir ideoloji asla var olamaz). Bu nedenle, sosyalist ideolojiyi *herhangi bir şekilde* küçümseme, *ondan en ufak bir uzaklaşma* burjuvazi ideolojisinin güçlenmesi anlamına gelir. Kendiliğinden oluşumla ilgili pek çok tartışma vardır fakat işçi hareketinin *kendiliğinden* oluşumu (irticali oluşu), onun burjuvazi ideolojisine bağlı olmasına yol açar. Bu, *Credo'nun programına göre* gelişmek demektir; çünkü kendiliğinden işçi hareketi, saf ve basit sendikacılıktır, yani *Nur-Gewerkschaftlerei*'dir ve sendikacılık ise işçilerin burjuvaziye ideolojik boyun eğmesi demektir. O halde, bizim görevimiz, sosyal demokrasinin görevi, kendiliğindenlikle savaşmak, kendiliğinden sendikacı çabasıyla işçi hareketini burjuvazinin kanadından *uzaklaştırmak* ve devrimci Sosyal-Demokrasi kanadına yaklaştırmaktır.

* Vladimir Lenin: *Ne Yapmalı?* (New York, International Publishers Co., Inc.; 1929), s. 12,14, 27, 40-1.

2. *Devlet ve Devrim**

Vladimir Lenin

Devlet ve Devrim'de (1917) Lenin geleceği, "proletarya'nın diktatörlüğü", bir kez devrimle burjuvazi toplumunu yerinden ederse komünist toplumda neler olacağını anlatır.

Proletarya'nın diktatörlüğü (örneğin, yönetici sınıf olarak, ezilmişleri bastırmak amacıyla, ezilmişlerin öncü kuvvetinin organizasyonu), sadece bir demokrasi açılımı sağlayamaz. İlk kez fakirler demokrasisi ve halkın demokrasisi olup zenginler demokrasisi olmayan büyük bir demokrasi açılımıyla, proletaryanın diktatörlüğü, baskıcılara, sömürücülere, kapitalistlere karşı bir dizi özgürlük kısıtlaması gerçekleştirmiştir. İnsanlığı maaşlı kölelikten kurtarmak için, söz konusu baskıcıları, sömürücüleri vs. ezmeliyiz. Onların direnişleri zorla kırılmalı. Baskı olan yerde şiddetin bulunduğu, özgürlüğün ve demokrasinin bulunmadığı açıktır.

Engels, bunu Babel'e yazdığı mektupta söylediği şu sözlerle, okuyucunun hatırlayacağı üzere, harika biçimde dile getirmiştir: "Proletarya hâlâ devlete *ihtiyaç duyduğunda*, bu ihtiyaç, kendisinin özgürlüğe duyduğu ilgiden kaynaklanmaz; düşmanlarını ezmek amacıyladır ve özgürlükten söz etmek mümkün hale geldiğinde ise, bu kez, devletin varlığı sona erer."(…)

Sadece komünizm, devleti tamamen gereksiz kılar; çünkü ezilen *hiç kimse* yoktur (buradaki "hiç kimse" bir *sınıf*, toplumun belli bir kesimiyle olan sistematik bir mücadele anlamındadır). Biz ütopyacı değiliz ve *kişisel olarak insanların* arasında aşırılıkların olması ihtimalini ve kaçınılmazlığını ya da *bu tip* aşırılıkları bastırma ihtiyacını reddetmiyoruz. Fakat başlangıçta bunun için herhangi bir özel makineye, herhangi bir özel baskı aletine ihtiyaç yoktur. Bunu, eli silahlı insanların kendileri, aynı uygar insanlardan oluşan herhangi bir kalabalığın (modern bir toplumda bile) iki kavgacı tipi ayırdığı gibi ya da bir kadına kötü davranılmasına izin vermediği gibi kolaylıkla ve rahatça yapacaktır. Ve ikinci olarak, sosyal hayatın kurallarını ihlal etmeyi kapsayan aşırılıkların en temel sosyal sebebinin; kitlelerin, onların isteklerinin ve yoksulluklarının sömürülmesi olduğunu biliyoruz. Bu temel sebebin ortadan kalkmasıyla aşırılıklar, kaçınılmaz olarak "*kaybolmaya*" başlayacaktır. Bunun ne kadar hızlı ve nasıl bir sırayla olacağını bilmiyoruz fakat onların kaybolacağını biliyoruz. Onların kaybolmasıyla, devlet de *kaybolacaktı*r. (…)

Demokrasi, işçi sınıfının kapitalistlerle olan özgürlük mücadelesinde çok önemlidir. Ancak demokrasi, kesinlikle bir adım ötesine gidilemeyecek bir

sınır değildir. Demokrasi, sadece feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden komünizme ilerleme yolundaki basamaklardan biridir.

Demokrasi eşitlik demektir. Proletaryanın eşitlik mücadelesinin büyük önemi ve bir slogan olarak eşitliğin önemi ortadadır. Tabi eğer bunu, *sınıfların* ortadan kaldırılması anlamıyla doğru yorumlarsak. Fakat demokrasi, sadece *resmi* eşitlik demektir. Üretim araçlarına sahiplik açısından toplumun tüm fertleri arasında eşitliğin sağlanmasının- yani eşit işe eşit ücretin- hemen ardından, doğal olarak insanlığın aklına resmi eşitlikten gerçek eşitliğe (örneğin; "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" kuralını gerçekleştirmeye) geçiş sorunu gelecektir. Hangi aşamalarla, gerçeğe dayalı hangi ölçülerle insanlık, bu yüksek amaca doğru ilerleyecektir. İşte bunu biz bilmeyiz, bilemeyiz. Fakat sosyalizmin bilindik burjuvazi sunumunun ne kadar uydurma olduğunun farkına varmak önemlidir. Burada, sosyalizm sanki cansız, taşlaşmış ve herkes için belirlenmiş bir şeymiş gibi sunulmaktadır ancak gerçekte *sadece* sosyalizmle hızlı, hakiki, gerçek bir kitlesel ilerleme başlatılabilir. Bu ilerleme ile önce *çoğunluk* ve ardından nüfusun tümü, sosyal ve bireysel yaşamın bütün alanlarında ilerleme kaydedecektir.

Demokrasi bir devlet biçimi, devlet çeşitlerinden biridir. Haliyle, her devlet gibi, o da insana karşı organize, sistematik bir güç uygulaması içermektedir. Bir tarafta bu vardır. Diğer taraftan ise, tüm vatandaşların eşitliğinin resmi olarak tanınmasını ve herkesin devletin yönetimi ve yapısının belirlenmesindeki eşit hakkını simgeler. Bu sırasıyla şu gerçeklerle ilişkilidir: Demokrasinin gelişiminde belli bir noktada, devlet, öncelikle proletaryayı devrimci sınıf olarak kapitalizme karşı destekler ve proletaryaya burjuvazinin devlet çarklarını (hatta onun cumhuriyetçi özelliğini: mevcut ordu, polis ve bürokrasiyi) ezme, parçalama, dünyadan silme imkânını verir ve ardından bunların yerine daha demokratik fakat milislerdeki insanların evrensel katılımına dönüşen silahlı işçiler şeklinde yine bir devlet çarkı koyar. (…) [Sonuçta] toplumun tamamı, eşit işe eşit ücretle çalışan tek bir ofis ve tek bir fabrika haline gelmiş olacaktır.

Fakat proletaryanın kapitalistleri yenip sömürücüleri alaşağı ettikten sonra tüm topluma yayacağı "fabrika" disiplini, kesinlikle bizim idealimiz, nihai hedefimiz değildir. Ancak bu, *daha ileri gitmek için* toplumun kapitalist sömürünün tüm iğrençlik ve kokuşmuşluklarından tamamen temizlenmesi noktasında gerekli bir *basamaktır*.

Toplumun tüm fertlerinin ya da büyük çoğunluğunun devleti *bizzat kendilerinin* yönetmeyi öğrenmelerinin, kollarını sıvayıp işe koyulmalarının, önemsiz kapitalist azınlıkların, kapitalizme meyilli üst tabakanın ve kapitalizm tarafından tamamen yıldırılan işçilerin üzerinde kontrolü "sağlamaları-

nın" ardından, bu andan itibaren hükümete olan ihtiyaç yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlar. Demokrasi ne kadar eksiksizse, onun (devletin) gereksiz olmaya başladığı an da o kadar yakındır. Silahlı işçilerden oluşan "devlet", ki bu, "kelimenin tam anlamıyla artık bir devlet sayılmaz", demokratikleştikçe, *her* devlet daha hızlı biçimde yok olmaya başlar.

Herkes yönetmeyi ve bağımsız şekilde fiili olarak sosyal üretimi, hesap tutmayı, aylaklar, soylular, dolandırıcılar ve bunlar gibi kapitalist geleneklerin bekçilerini kontrol altına almayı öğrendiğinde, bundan sonra bu milli muhasebe ve kontrolden kaçış, kaçınılmaz olarak oldukça zor ve istisnai hale gelecektir. Muhtemelen bu gibi durumlarda, silahlı işçiler duygusal entelektüeller olmadıklarından ve gerçek hayat insanı olduklarından ve de hemen hemen hiç kimsenin onlarla dalga geçmesine izin vermeyeceklerinden, çok hızlı ve ağır cezalandırmalar olacaktır. Çok yakında da, ortak normal sosyal yaşantının temel kurallarını gözetme *gerekliliği,* bir *alışkanlık* halini almış olacaktır. Komünist toplumun ilk aşamasından daha yukarı aşamalara geçişi ve bununla birlikte devletin kökten yok oluşu için kapılar, o zaman ardına dek açık olacaktır.

* Vladimir Lenin, *Devlet ve Devrim*, New York, International Publishers Co., Inc.; 1932, s. 73, 75, 82-5.

3. *Sosyalizm ve Din Üzerine**

Vladimir Lenin

1905'te yazılmış bir makaleden:

Din, başkaları hesabına çalışmaktan, yerine getirilmeyen isteklerden ve yalnız bırakılmışlıktan bıkmış halk kitleleri üzerine her yerde büyük ağırlıkla yüklenen manevi baskı biçimlerinden biridir. Doğaya yenik düşen ilk insanların tanrılara, şeytanlara, mucizelere ve benzeri şeylere inanmasına yol açışı gibi, sömürülen sınıfların sömürenlere karşı mücadeledeki yetersizliği de, kaçınılmaz olarak ölümden sonra daha iyi bir yaşamın varlığına inanmalarına yol açar.

Din, bütün hayatı boyunca emek sarf eden ve yokluk çekenlere, bu dünyada azla yetinmeyi, kısmete boyun eğmeyi, sabırlı olmayı ve öteki dünyada bir cennet umudunu sürdürmeyi öğretir. Din, başkalarının emeğinin sırtından geçinenlere ise, bu dünyada hayırseverlik yapmayı öğreterek, sömürücü varlıklarının karşılığını pek ucuza ödemek kolaylığını gösterir ve cennette de rahat yaşamaları için makul fiyatlı bilet satmaya bakar. "Din halkın af-

yonudur." Din, sermaye kölelerinin insancıl düşlerini, insana daha yaraşan bir yaşam isteklerini içinde boğdukları bir çeşit ruhsal içkidir.

Ancak, köleliğinin bilincine varmış ve kurtuluşu için mücadeleye başlamış köle, kölelikten yarı yarıya çıkmış demektir. Fabrika endüstrisinin yetiştirdiği ve kent yaşamının aydınlattığı modern, sınıf bilinçli işçi, dinsel önyargıları bir yana atar. Cenneti papazlara ve burjuva bağnazlarına bırakır ve bu dünyada kendisi için daha iyi bir yaşam elde etmeye çalışır. Bugünün proletaryası, din bulutuna karşı savaşta bilimden yararlanan ve işçileri bu dünyada daha iyi bir yaşam adına kavga vermek için birleştirerek öteki dünya inancından kurtaran sosyalizmin yanında yer alır.

Sosyalistler, din konusundaki tavırlarını genellikle şu sözlerle belirtirler: "Din, kişinin özel meselesi olarak görülmelidir." Ancak herhangi bir yanlış anlamaya yol açmamak için, bu sözlerin anlamı kesinlikle açıklanmalıdır. Devlet söz konusu olduğunda, dinin kişisel bir sorun olarak kalmasını isteriz. Ancak, Partimiz düşünüldüğünde, dini kişisel bir sorun olarak görmemiz söz konusun olamaz.

***

Programımız tamamen bilimsel, daha net olmak gerekirse materyalist dünya görüşünü temel alır. Bundan ötürü programımızın açıklanması demek, din sisinin gerçek tarihsel ve ekonomik kökenlerini de açıklamamız demektir. Propagandamız, zorunlu olarak ateizm propagandasını içermektedir. Otokrat feodal hükümet tarafından bugüne kadar yasaklanan ve kovuşturulan ilgili bilimsel yayımların yapılması, parti çalışmalarımızın meselelerinden biri haline gelmelidir. Bir zamanlar Engels'in Alman sosyalistlerine verdiği öğüdü, muhtemelen şimdi bizim izlememiz gerekebilir: On Sekizinci yüzyılın ateist Aydınlanma edebiyatı tercüme edilmeli ve halk arasında yayılmalıdır.

* Vladimir Lenin: *Din*, New York, International Publishers Co., Inc.; 1933, s. 7-8,10.

4. *Ahlak Üzerine**

Vladimir Lenin

Aşağıdaki seçki, Lenin'in 3 Ekim 1920'de Genç Komünist Ligi'nin Üçüncü Tüm Rusya Kongresi'nde yaptığı konuşmadan alıntıdır.

Komünist ahlakı diye bir şey var mıdır? Elbette vardır. Genellikle bizim herhangi bir ahlakımız olmadığı iddia ediliyor ve burjuvazi, biz komünistlerin tüm ahlaki değerleri reddettiği suçlamasında bulunuyor. Bu, onların

kafaları karıştırmak, işçilerin ve köylülerin gözlerini boyamak için kullandıkları yöntemlerden biridir.

Hangi bağlamda ahlakı reddederiz?

İnsanlara burjuvazi tarafından öğretilen ve ahlaki ilkeleri Tanrı'nın emirlerinden kaynaklanan bağlamdaki ahlakı. Elbette ki Tanrı'ya inanmadığımızı söylüyoruz. Din adamları, toprak sahipleri ve burjuvazinin hepsinin, sömürücüler olarak kendi çıkarlarını korumak için tanrının adına konuştuklarını iddia ettiklerini çok iyi biliyoruz ya da bu kimselerin, etiklerini, ahlaki emirlerden ve tanrının emirlerinden değil, özünde kutsal emirlerle büyük benzerlik gösteren idealist ya da yarı idealist ifadelerden çıkardıklarını da biliyoruz.

Biz, insanüstü ya da sınıf bilinçsiz kavramlardan kaynaklanan tüm ahlaki ilkeleri reddetmekteyiz. Biz bunların, toprak sahipleri ve kapitalistlerin yararı adına işçilerin ve köylülerin kandırılması, aldatılması ve akıllarının bulandırılması olduğunu söylüyoruz. Ahlaki ilkelerimizin, tamamen proletaryanın sınıf mücadelesi çıkarlarıyla ilişkili olduğunu söylüyoruz. Ahlaki ilkelerimizin kaynağı, proletaryanın sınıf mücadelesi gerçekleri ve ihtiyaçlarıdır.

Eski toplum, köylülerin ve işçilerin toprak sahipleri ve kapitalistler tarafından baskı altına alınmasına dayalıydı. Bu toplumu ortadan kaldırmak zorundaydık. Bu toprak sahiplerini ve kapitalistleri alaşağı etmek zorundaydık. Ancak bunu yapabilmek için, örgütlenmek gerekliydi. Tanrı ise böylesi bir örgütlenmeyi gerçekleştiremezdi.

* Vladimir Lenin: Din, New York, International Publishers Co., Inc.; 1933, s. 47-8.

5. *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm**

Joseph Stalin

Sovyetler Birliği'nin Komünist Parti Tarihi adlı kitabın dördüncü bölümünde yer alan bu yazı, Joseph Stalin (1879-1953) tarafından kaleme alınmış kısa bir makaledir. 1922- 1953 tarihleri arasında Sovyet Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olan Joseph Stalin, Lenin'in ardından Rusya'nın yönetimini devralmıştır. Bu yazı, "diamat"ın [diyalektik materyalizmin kısaltması] ya da diyalektik materyalizmin komünist teorisinin özünü içermektedir.

Diyalektik materyalizm Marksist-Leninist partinin dünya görüşüdür. Doğa olaylarına karşı yaklaşımı, onları inceleme ve kavrama yöntemleri diyalektik olduğundan ve doğa olaylarını yorumlayışı ve teorisi materyalist olduğundan buna diyalektik materyalizm denmektedir.

Tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizmin ilkelerinin sosyal hayatın incelenmesindeki uzantısıdır ve bu ilkelerin sosyal hayattaki olaylar, toplum ve toplum tarihi çalışmalarına uygulanmasıdır.

* * *

Diyalektik, Eski Yunancadaki konuşmak tartışmak anlamına gelen *dialego* kelimesinden gelmektedir. Eski zamanlarda diyalektik, muhatabın savındaki çelişkileri ortaya çıkararak ve bu çelişkilerin üstesinden gelerek gerçeğe erişme sanatıydı. Eski zamanlarda düşüncedeki çelişkileri ortaya çıkarmanın ve karşıt fikirlerin çatışmasının gerçeğe erişmede en iyi yöntem olduğuna inanan filozoflar vardı. Düşüncenin bu diyalektik yöntemi, sonradan doğa olaylarını da kapsamına aldı. Doğa olaylarını sürekli bir hareket ve değişme halinde gören ve doğadaki gelişmeleri, doğadaki çelişkilerin gelişmesinin ve doğadaki karşıt güçlerin birbirini etkilemelerinin bir sonucu olarak gören, doğanın kavranmasının diyalektik metoduna dönüştü.

Diyalektik, esasen metafiziğin tam zıddıdır.

A. Marksist *diyalektik yöntemin* temel özellikleri aşağıdaki gibidir:

(a) Metafiziğin tersine, diyalektik, doğayı rasgele bir araya gelmiş, birbirinden bağımsız ayrı şeyler olarak değil; maddelerin ve şeylerin birbirine organik olarak bağlı olduğu, birbirine dayandığı ve birbirleriyle belirlendiği birbirine bağlı tam bir bütün olarak görür.

Diyalektik yöntem, bu nedenle, şunu savunur: Madem doğadaki herhangi bir olay, onu çevreleyen koşullardan bağımsız, onlardan ayrı olarak düşünüldüğünde bizim için anlamsız olacaktır, o zaman, doğadaki hiçbir olay kendi başına, çevresindeki koşullardan bağımsız olarak düşünülemez ve aynı şekilde çevresindeki olaylarla ayrılmaz bağlara sahip ve çevresindeki olaylar tarafından şekillendirilmiş her olayı anlamak ve açıklamak mümkündür.

(b) Metafiziğin tersine, diyalektik, doğanın bir durgunluk ve hareketsizlik, durağanlık ve değişmezlik hali olmadığını, aksine sürekli bir değişim ve hareket, yenilenme ve gelişme hali olduğunu ve sürekli bir şeylerin doğduğu ve geliştiğini, kimi şeylerin ise parçalandığını ve öldüğünü kabul eder.

Bu nedenle, diyalektik yöntem, fenomenlerin sadece karşılıklı bağlantıları ve dayanışmaları açısından değil, aynı zamanda söz konusu fenomenlerin hareketleri, değişimleri, gelişimleri, varoluşları ve varoluştan yok oluşa geçişleri açısından da düşünülmesini gerekli kılar.

Diyalektik yöntem, sadece yeni doğan ve gelişen şeyleri yenilmez olarak kabul ettiği için, diyalektik yöntem açısından esas önemli olan, o anda kalıcı

gibi görünen fakat daha o andan itibaren ölmeye başlayan şey değil, o anda kalıcı gibi durmasa da doğan ve gelişmekte olan şeydir.

Engels şöyle demektedir: "Tüm doğa, en küçüğünden en büyüğüne dek, küçük bir kum tanesinden güneşe, canlı en ilkel hücreden insana dek, sürekli bir varoluş ve yok oluş, sürekli bir akış, sonsuz bir hareket ve değişme içindedir." (…)

(c) Metafiziğin aksine, diyalektik, gelişim sürecini nicel değişimlerin nitel değişimlere sebep olmadığı basit bir büyüme süreci olarak görmez. Aksine, gelişimin, önemsiz ve belirsiz nicel değişimlerden açık, temel nitel değişimlere geçilen ve bu nitel değişimlerin aşama aşama değil bir sıçrama şeklinde bir durumdan diğerine hızlı ve kesin biçimde gerçekleştiği bir süreç olduğunu düşünür. Bu nitel değişimler rasgele gerçekleşmezler, görünmeyen ve yavaş yavaş oluşan nicel değişimlerin doğal sonuçları olarak ortaya çıkarlar.

Diyalektik yöntem, bu nedenle, gelişim sürecinin dairesel bir hareket ya da geçmişteki olayların basit bir tekrarı olarak düşünülmemesi gerektiğini ve bunun ileriye ve yukarıya doğru bir hareket, eski bir nitel durumdan yeni bir nitel duruma geçiş ve basitten karmaşığa, daha alçaktan daha yükseğe doğru bir gelişim olarak düşünülmesi gerektiğini savunur.

Engels şöyle demektedir: "Doğa diyalektiğin denek taşıdır. Modern doğa bilimlerinin bu deney için son derece zengin ve günbegün artan materyaller sağlamış olduğu ve böylelikle, doğa sürecinin, son tahlilde metafizik değil, diyalektik olduğunu, sonsuz bir tekdüzelikle sürekli olarak daireler üzerinde dönmeyip gerçek bir tarih çizgisinden geçtiğini kanıtlamış olduğu söylenmelidir. Burada, bitkilerin hayvanların ve tabi ki insanların, yani bugünün organik dünyasının tamamının bir gelişim sürecinin ürünü olduğunu ve milyonlarca yıldan beri gelişimini sürdürmekte olduğunu kanıtlamasıyla doğanın metafizik algılanışına vurucu bir darbe indiren Darwin'den mutlaka söz edilmelidir." *(Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm)*

Engels, diyalektik gelişimi nicel değişimlerden nitel değişimlere geçiş olarak tanımlarken şöyle demektedir:

"Fizikte (…) her değişim, cismin kendinde mevcut ya da ona dışarıdan verilmiş olan bir hareket biçiminin sonucu olarak, nicel bir değişimle, nicellikten niteliğe bir geçiştir. Örneğin, suyun sıcaklığının başlangıçta onun sıvı haline bir etkisi yoktur. Fakat sıvı durumundaki suyun sıcaklığı yükseldikçe ya da düştükçe, bir an gelip bu uyum hali ortadan kalkar ve su buza ya da buhara dönüşür"(…)

(d) Metafiziğin tersine, diyalektik, doğadaki her şeyin ve her olayın yapısında iç çelişkilerin var olduğunu kabul eder; çünkü bunların hepsinin olumlu ve olumsuz yanları, geçmişi ve geleceği, ölen bir yanı ve gelişen bir yanı vardır. İşte bu karşıtlar arasındaki, eskiyle yeni arasındaki, ölen ve doğan arasındaki, yok olan ve gelişen arasındaki mücadele, gelişim sürecinin iç kapsamını, nicel değişimlerin nitel değişimlere dönüşümünün iç kapsamını oluşturur.

Diyalektik yöntem, bundan dolayı, alçaktan yükseğe doğru gerçekleşen gelişim sürecinin olayların uyumlu bir biçimde kendini göstermesi şeklinde gerçekleşmediğini, maddelerin ve olayların özünde bulunan çelişkilerin ortaya çıkması ve bu çelişkilerin temelinde yer alan karşıt eğilimlerin mücadelesi şeklinde gerçekleştiğini savunur.

Lenin, "En temel anlamıyla, diyalektik, *şeylerin özünde var olan* karşıtlıkların incelenmesidir" der. *(Felsefe Defterleri)]*

Ve daha ileride Lenin şöyle der:

"Gelişim zıtlıkların 'mücadelesi'dir." (Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm)]

İşte bunlar, Marksist diyalektik yöntemin temel özellikleridir.

Diyalektik yöntemdeki ilkelerin, sosyal yaşamın ve sosyal tarihin incelenmesi alanına uzatılmasının ne kadar önemli olduğu, bu ilkelerin toplum tarihine ve proletarya partisinin pratikteki faaliyetlerine uygulanmasının ne derece önemli olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Eğer dünyada hiçbir bağımsız olay yoksa bütün olaylar birbirlerine bağlı ve birbirleriyle ilişkiliyse, o zaman tarihteki tüm sosyal sistemler ve sosyal hareketlerin, pek çok tarihçinin sıklıkla başvurduğu gibi, "sonsuz adalet" ya da başka birtakım önyargıya dayalı fikirle değerlendirilemeyeceği, ancak ve ancak o sistemi ya da sosyal hareketi ortaya çıkaran ve o sistemle ilişkili koşullarla değerlendirilebileceği açıktır.

Günümüz şartlarında kölelik, saçma, aptalca ve anormal olurdu. Fakat parçalanmaya yüz tutmuş bir ilkel komünal sistem koşullarında, kölelik sistemi, ilkel komünal sistemden daha ileri bir adımı temsil ettiğinden, oldukça anlaşılır ve doğal bir olaydır.

Örneğin 1905 Rusya'sında, çarlık ve burjuva toplumunun varlığı sırasında, burjuva-demokratik bir cumhuriyet isteği oldukça anlaşılır, yerinde ve devrimci bir istekti; çünkü o dönemde burjuva cumhuriyeti, ileriye dönük bir adım anlamına gelebilirdi. Fakat şimdi, SSCB koşullarında, burjuva-demokratik cumhuriyeti kurma isteği çok manasız ve karşı-devrimci bir istek olur; çünkü Sovyet Cumhuriyetiyle karşılaştırıldığında, burjuva cumhuriyeti geriye dönük bir adımdır.

Her şey şartlara, yere ve zamana bağlıdır.

Şurası açıktır ki, ancak böylesi bir yaklaşım, tarih bilimini bir rastlantılar ve saçma hatalar yığını olmaktan kurtarabileceğinden, sosyal olaylara tarihi bir açıdan bakılmadıkça, tarih biliminin varlığı ve gelişimi imkânsız olacaktır.

Ayrıca, eğer dünya sürekli bir hareket ve gelişim halindeyse, eğer eskinin ölmesi ve yeninin büyümesi bir gelişme yasasıysa, o zaman, "değişmez" sosyal sistemlerin, özel mülkiyet ve sömürünün "sonsuz ilkeleri"nin, köylünün toprak sahibine, işçinin kapitaliste baş eğdirilmesinin mümkün olamayacağı açıktır.

Bu yüzden, nasıl bir zamanlar feodal sistemin yerine kapitalist sistem geldiyse, kapitalist sistemin de yerine sosyalist sistem gelebilir.

Onun için, enerjimizi bugün en baskın gücü oluştursalar da, toplumun artık gelişmeyen tabakalarına değil, bugün baskın güç olmasalar da, gelişen ve önünde aydınlık bir geleceği olan tabakalara yönlendirmeliyiz.

***

Ayrıca, eğer yavaş nicel değişimlerden hızlı ve ani nitel değişimlere geçiş bir gelişim yasasıysa, ezilen sınıflar tarafından yapılan devrimlerin oldukça doğal ve kaçınılmaz olaylar olduğu ortaya çıkar. Bu nedenle, kapitalizmden sosyalizme geçiş ve işçi sınıfının kapitalist boyunduruktan kurtulması, yavaş değişimlerle veya reformlarla değil, olsa olsa kapitalist sistemin devrim eliyle nitel değişimiyle gerçekleştirilebilir. Bu nedenle, politikada hata yapmamak için devrimci olmak gerekir, reformcu değil. Ayrıca, gelişme, iç çelişkilerin ortaya çıkması vasıtasıyla ve bu çelişkilerin temelindeki karşıt güçlerin çarpışması ve bu çatışmaları yenmek amacıyla oluşuyorsa, proletaryanın sınıf mücadelesinin çok normal ve kaçınılmaz bir olgu olduğu açıktır.

***

Marksist felsefi materyalizme gelince, bu da temelde felsefi idealizmin tam zıddıdır.

Marksist felsefi *materyalizmin* temel nitelikleri şunlardır:

(a) Dünyayı, bir "mutlak ide"nin, bir "evrensel ruh"un, "bilinç"in vücut bulması olarak gören idealizmin aksine, Marksist felsefi materyalizm, dünyayı yapısı itibariyle *maddi* olarak kabul eder. Dünyadaki çeşitli olayları, maddenin hareket halindeki değişik biçimleri olarak değerlendirir ve diyalektik yöntemin ileri sürdüğü gibi, olayların birbirleriyle olan bağları ve karşılıklı ilişkileri, hareket halindeki maddenin gelişim kanunudur. Dünya, maddenin hareket yasalarına uygun biçimde gelişir ve hiçbir "evrensel ruh"a ihtiyaç duymaz. (…)

(b) Gerçekte sadece bilincimizin var olduğunu, maddi dünyanın, varlığın, doğanın sadece bizim zihnimizde, duyularımızda, düşünce ve algılarımızda var olduğunu savunan idealizmin aksine, Marksist materyalist felsefe maddeyi, doğayı, varlığı zihnimizin dışında ve ondan bağımsız olarak var olan nesnel bir gerçeklik farz eder. Maddenin bütün duyuların, düşüncelerin ve zihnimizin kaynağı olması dolayısıyla birincil olduğunu, maddenin ve varlığın bir yansıması olan bilincin ikincil olduğunu öne sürer. Buna göre, düşünce gelişiminde yüksek bir kusursuzluk seviyesine erişmiş olan bir maddenin yani beynin ürünüdür ve beyin düşünme organımız olduğundan, insanın düşünceyi maddeden ayırması büyük bir yanlışlık yapması demektir. (…)

(c) Dünyanın ve onun yasalarının bilinebilmesi olasılığını reddeden, bilgilerimizin yetkinliğine inanmayan, nesnel gerçeği kabullenmeyen ve dünyanın bilimle anlaşılması mümkün olmayan "kendine özgü şeylerle" dolu olduğunu savunan idealizmin aksine, Marksist felsefi materyalizm, dünyanın ve onun yasalarının tümüyle bilinebilir, deneyim ve pratikle doğruluğu kanıtlanmış olan doğa yasalarına ilişkin bilgilerimizin nesnel gerçeğin tutarlılığını taşıyan geçerli bilgiler olduğunu savunur. Marksist felsefi materyalizme göre, dünyada bilinmesi mümkün olmayan bir şey yoktur, yalnızca henüz bilemediğimiz ama bilim ve pratik yoluyla açıklanabilecek ve bilinir hale getirilebilinecek şeyler vardır.

***

Felsefi materyalizm ilkelerinin sosyal hayat ve toplum tarihi çalışma alanlarına uzatılmasının ne kadar büyük bir önem taşıdığını, bu ilkelerin toplum tarihi ve proletarya partisinin pratik faaliyetlerine uygulanmasının ne kadar önemli olduğunu anlamak kolaydır.

Doğa olayları ve bunların birbirleriyle olan bağları doğanın gelişim yasalarıysa, bundan, sosyal hayattaki ilişki ve bağlantıların da toplumun gelişim yasaları olduğu ve tesadüfi olmadığı sonucu ortaya çıkar.

Böylelikle, sosyal hayat ve toplum tarihi, bir "tesadüfler" yığını olmaktan kurtulur ve sosyal hayat, toplumun belli kurallara göre gelişiminin tarihine dönüşür ve toplum tarihi çalışmaları bir bilim haline gelir.

Bu nedenle, proletarya partisinin pratik faaliyeti "önemli kişilerin" iyi dilekleri, "akıl" ve "evrensel ahlak kuralları" vb.nin dikte ettiklerine değil, toplumun gelişim yasalarına ve bu yasalarla ilgili çalışmalara dayalı olmalıdır.

Ayrıca, dünya bilinebilirse ve doğanın gelişim yasaları hakkındaki bilgilerimiz, nesnel doğruların geçerliliğini taşıyan güvenilir bilgilerse, bundan, sosyal hayat ve toplumsal gelişim yasalarının da bilinebilir olduğu ve top-

lumsal gelişim yasalarıyla ilgili bilimsel bilgilerin, nesnel doğru geçerliliği taşıyan güvenilir bilgiler olduğu sonucu ortaya çıkar.

Bu nedenle, toplum tarihi bilimi, sosyal yaşamdaki olayların tüm karmaşıklığına rağmen, örneğin biyoloji kadar kesin bir bilim haline gelebilir ve toplumsal gelişim yasalarından pratik amaçlar için faydalanılabilir.

Bu nedenle, proletarya partisi, pratik faaliyeti içinde, kendisine sıradan nedenlerle değil, toplumsal gelişim yasalarıyla ve bu yasalardan çıkarılan pratik sonuçlarla yön göstermelidir.

Bu nedenle, sosyalizm, eskiden olduğu gibi insanlık için görkemli bir gelecek düşünden, bir bilim haline dönüşür.

Bu nedenle, bilimle pratik faaliyet, teoriyle pratik arasındaki bağ, bunların aralarındaki birlik, proletarya partisinin kutup yıldızı olmalıdır.

Ayrıca, eğer doğa, varlık, maddi dünya birincil, akıl ve düşünce ikincil, türevselse; eğer, akıl bu nesnel gerçeğin bir yansımasıyken, maddi dünya, insan aklından bağımsız olarak var olan nesnel gerçeği temsil ediyorsa, bundan, toplumun maddi yaşamının ve varlığının birincil önem arz ettiği, ruhsal yaşamınınsa ikincil, türevsel öneme sahip olduğu ve toplumun maddi yaşamının insan iradesinden bağımsız olarak var olan nesnel bir gerçeklik olduğu, toplumun ruhsal yaşamının ise bu nesnel gerçekliğin ve bu varlığın bir yansıması olduğu sonucu ortaya çıkar.

Bu nedenle, toplumun ruhsal yaşamının oluşum kaynağı, sosyal fikirlerin kökeni, sosyal teoriler, politik görüş ve politik kurumlar, bu fikirlerde, teorilerde, görüşlerde ve politik kurumların kendilerinde değil, bu düşünleri, teorileri, görüşleri vb. yansıtan toplumsal varlıkta, toplumun maddi yaşam koşullarında aranmalıdır.

Bu nedenle, toplum tarihinin değişik dönemlerinde değişik sosyal fikirler, teoriler, görüşler ve politik kurumlar görülebiliyorsa; köleci sistemde belli birtakım sosyal fikirler, teoriler görüşler ve politik kurumlarla karşılaşıyorsak, feodalizmde başkaları, kapitalizmde daha başkalarıyla karşılaşıyorsak; bu fikirler, teoriler, görüşler ve politik kurumlar, kendi "doğası" ve "özellikleri"yle değil, sosyal gelişimin değişik dönemlerinde toplumun maddi yaşam koşullarının da değişik oluşuyla açıklanmalıdır.

Toplumun varlığı, toplumdaki yaşam koşulları nasılsa, o toplumun fikirleri, teorileri, politik görüş ve politik kurumları da öyledir.

Marx, bu konuyla ilgili olarak, şöyle diyor:

"İnsanların varlığını belirleyen bilinçleri değil, tersine, bilinçlerini belirleyen sosyal varlıklarıdır." (*Siyasal Ekonominin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz)*

Bu nedenle, politikada hata yapmamak ve boş hayalciler durumuna düşmemek için, proletarya partisi, eylemlerini soyut olan "insan aklının ilkeleri" üstüne değil, sosyal gelişmeyi belirleyen toplumun somut maddi yaşam koşulları temeline oturtmalı, "büyük adamların" iyi niyetlerine değil, toplumun maddi yaşamının gelişiminin gerçek ihtiyaçları üstüne dayandırmalıdır.

Fakat Marx'ın sözlerinden, sosyal fikirlerin, teorilerin, politik görüşlerin ve politik kurumların toplum yaşamında hiç önemi olmadığı, sosyal varlığı, toplumun maddi yaşam koşullarının gelişmesini karşılıklı olarak etkilemediği sonucu çıkmaz. Biz, buraya kadar sadece, sosyal fikirlerin, teorilerin, politik görüş ve politik kurumların *kaynağından, ortaya çıkma yollarından* söz ettik; bunların toplumun ruhsal yaşamının, onun maddi yaşam koşullarının bir yansıması olduğunu söyledik. Bu sosyal fikirlerin, teorilerin, politik görüş ve politik kurumların önemine, tarihteki rollerine gelince, tarihsel materyalizm onları asla yadsımaz; tersine, onların toplum yaşamı ve onların toplum tarihi üzerindeki *rollerini* ve *önemlerini* özellikle belirtir.

Değişik türde sosyal teoriler ve düşünceler vardır. Günlerini doldurmuş olan ve toplumun can çekişen güçlerinin çıkarlarına hizmet eden eski düşünceler ve teoriler vardır. Bunların önemi, toplumun gelişim ve ilerlemesi önünde engel teşkil etmelerinde yatar. Bir de, toplumun ilerici güçlerinin çıkarlarına hizmet eden, yeni ve ileri düşünceler vardır. Bunların önemi, toplumun gelişmesine, ilerlemesine yardım etmelerinden ileri gelir ve toplumun maddi yaşam koşullarındaki gelişmenin gereklerini ne kadar doğru yansıtırlarsa, önemleri de o kadar artar.

Bu nedenle, toplumun maddi yaşam koşullarını etkileyebilmek ve gelişmesini, ilerlemesini hızlandırabilmek için, proletarya partisi, öyle bir sosyal teoriye, öyle bir sosyal fikre dayanmalıdır ki, bu sosyal fikir ve teori, toplumun maddi yaşamındaki gelişmenin gereklerini doğru bir biçimde yansıtsın. Böylelikle, geniş halk yığınlarını harekete geçirebilsin, onları, karşı-devrimci güçleri ezmeye ve toplumun ileri güçlerine yol açmaya hazır proletarya partisinin büyük ordusu içinde seferber edip örgütleyebilsin.

* Joseph Stalin: *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm*, New York, International Publishers Co., Inc.; 1940, s. 5-9, 11-17, 19-24.

6. *Bir Görüşme (23 Temmuz 1934)**

Joseph Stalin ve H. G. Wells

Ünlü İngiliz sosyalist yazar H. G. Wells (1866-1946) Amerika'nın "New Deal" (Yeni Düzen) politikasını topa tutmuş ve 1934'te ABD Başkanı Roosevelt'le görüşmek için Washington'a gitmiştir. Daha sonra 1927'den beri diktatör olan Joseph Stalin (1879-1953) ile görüşmek üzere Rusya'ya gider. Wells, Stalin'i komünist sınıf savaşını sonlandırmaya ve sosyalizmin Batı demokrasilerinde anayasal yöntemlerle sağlanabileceğine ikna etmeye çalışır. Aşağıdaki makale görüşmelerinin bir dökümüdür.

WELLS: ABD'ye yaptığım ziyaret zihnimi harekete geçirdi. Eski finans dünyası çöküyor; ülkenin ekonomik yaşamı yeni çizgiler üzerinde yeniden yapılanıyor. Lenin demişti ki "İş yapmayı öğrenmeliyiz, bunu kapitalistlerden öğrenin." Bugün kapitalistler bunu sizden öğrenmek, sosyalizmin ruhunu kapmak zorunda. Bana öyle geliyor ki ABD'de olanlar çok büyük bir yeniden yapılanma, planlanmış, yani sosyalist ekonomi. Siz ve Roosevelt iki farklı başlangıç noktasından yola çıktınız. Ancak Washington ve Moskova arasında bir fikir ilişkisi, fikir benzerliği yok mu? Washington'da iken buradakilerle aynı olan şeylere şaşırdım; onlar da ofisler inşa ediyor, bir dizi yeni devlet idare kurumu oluşturuyor, uzun zamandır ihtiyaçları olan kamu hizmetini kuruyorlar. İhtiyaçları, sizin de ihtiyaç duyduğunuz şey, yönlendirici beceri.

STALİN: Birleşik Devletler bizim SSCB'de izlediğimizden farkı bir hedef izlemektedir. Amerikalıların izlediği hedef ekonomik sorunlardan, ekonomik krizden kaynaklanmıştır. Amerikalılar bu krizden ekonomik temeli değiştirmeden, özel kapitalist eylem temelinde kurtulmak istiyor. Zararı, mevcut ekonomik sistemin yol açtığı kayıpları en düşük düzeye indirmeye çalışıyorlar. Ancak sizin de bildiğiniz gibi burada, eski mahvolmuş ekonomi temelinden tamamen farklı ve yeni bir ekonomik temel yaratıldı. Eğer bahsettiğiniz Amerikalılar kısmen de olsa hedeflerine ulaşırsa, yani bu kayıpları en düşük seviyeye indirebilirlerse, mevcut kapitalist sistemde var olan anarşinin köklerini yok edemeyeceklerdir. Ekonomik sistemi koruyorlar, bu da kaçınılmaz olarak üretimde anarşiye yol açmaktan başka bir şey yapamaz. Bu yüzden en iyi ihtimalle mesele toplumun yeniden yapılanması değil, anarşi ve krize yol açan toplumsal sistemin ortadan kaldırılması değil, bir takım kötü özelliklerinin ve aşırılıklarının sınırlandırılmasıdır. Öznel olarak belki de bu Amerikalılar toplumu yeniden yapılandırdıklarını düşünüyorlar, ama

nesnel olarak, toplumun mevcut temelini koruyorlar. İşte bu yüzden nesnel olarak, toplumda yeniden yapılanma olmayacaktır.

Planlanmış ekonomi de olmayacaktır. Planlanmış ekonomi nedir? Bazı nitelikleri nelerdir? Planlanmış ekonomi işsizliği yok etmeye çalışır. Kapitalist sistemi korurken işsizliği minimuma getirmenin mümkün olduğunu varsayalım. Ancak kesinlikle hiçbir kapitalist, işsizliğin tamamen kaldırılmasına, iş piyasasına baskı yapmaya, ucuz işçi sağlamayı amaçlayan işsizler ordusu rezervinin ortadan kalkmasına razı olmaz. İşte bu burjuva toplumunun "planlanmış ekonomisindeki" çatlaktır. Dahası planlanmış ekonomi insan topluluklarının özellikle ihtiyaç duyduğu ürünleri üreten sanayi dallarında artan randımanın varlığına dayanır. Ancak siz de biliyorsunuz ki kapitalizm altındaki üretim artışı çok farklı nedenlerden kaynaklanır, bu sermaye-kâr oranının en yüksek olduğu dallara akar. Asla bir kapitalisti, kaybın suçunu üstlenmeye, halkın ihtiyaçlarını karşılamak adına daha düşük bir kar oranı almaya ikna edemezsiniz. Kapitalistlerden kurtulmadıkça, üretim alanında özel mülkiyet prensibini ortadan kaldırmadıkça, planlanmış bir ekonomi yaratmak imkânsızdır.

WELLS: Söylediklerinizin çoğunda size katılıyorum. Ancak şunu da vurgulamak isterim ki eğer bir ülke bütünüyle planlanmış ekonomi ilkesini benimserse, hükümet, aşama aşama, adım adım bu ilkeyi uygulamaya başlarsa, Finansal oligarşi sonunda kalkacaktır ve Anglo-Sakson anlamıyla sosyalizm ortaya çıkacaktır. Roosevelt'in "Yeni Düzen" fikrinin etkisi çok güçlüdür ve benim görüşüme göre de bunlar sosyalist fikirlerdir. Bence iki dünya arasındaki düşmanlığı vurgulamak yerine, bizler mevcut koşullarda, bütün yapıcı güçler için ortak bir dil bulmaya çalışmalıyız.

STALİN: Kapitalizmin ekonomik temelini korurken planlanmış ekonomi ilkelerini gerçekleştirmenin imkânsızlığından bahsederken kesinlikle Roosevelt'in göze çarpan kişisel özelliklerini, girişimini, cesaretini ve kararlılığını küçültmek istemem. Ancak şartlar elverişsizse en yetenekli lider bile bahsettiğiniz hedeflere ulaşamaz. Teoride, elbette kademe kademe, adım adım kapitalizmin şartları altında sosyalizmin sizin deyişinizle, sözcüğün Anglo-Sakson anlamındaki hedefe ilerleme olasılığının önüne geçilemez. Öyleyse bu "sosyalizm" nedir? En iyi şekliyle kapitalist çıkarın en dizginlenemeyen temsilcilerini bir yere kadar dizginlemek, ulusal ekonomide düzenleme ilkesinin uygulanmasında biraz artış. Çok güzel. Ama Roosevelt veya burjuvazi dünyasındaki herhangi bir lider kapitalizmin temellerine karşı bir eylemde bulunmaya kalkışırsa çok büyük bir yenilgiyle karşılaşacaktır.

WELLS: Siyasetin ekonomik yorumuna belki de ben sizden daha çok inanıyorum. Toplumun daha iyi işlemesi için daha iyi bir düzene doğru sürükleyen büyük güçler, yani sosyalizm, icatlar ve modern bilimle harekete geçirilmiştir. Bireysel eylemin düzeni ve mevzuatı sosyal kuramlara rağmen kendiliğinden bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bankaların devlet denetimine geçmesiyle başlarsak, sonrasında ulaşım, ağır sanayi, genel sanayi ve ticaret vs. alanlarda denetimle devam edecek olursa böylesine kapsayıcı bir denetim, devletin ulusal ekonominin her dalına sahip olmasıyla eşdeğer olacaktır. İşte bu, toplumsallaşma sürecidir. Toplumsallaşma ve bireyselcilik siyah ve beyaz gibi zıt şeyler değildir. Aralarında pek çok geçiş aşaması bulunur. Sınırları eşkıyalığa kadar gelen Bireyselcilik de vardır, sosyalizme eşdeğer disiplin ve düzen olanı da. Planlanmış ekonominin başlangıcı bir dereceye kadar ekonomiyi düzenleyenlere, düzenin sosyalist ilkelerine adım adım çeviren yetenekli teknik zekâya bağlıdır.

Wells daha sonra planlanmış ekonominin kapitalizmin sendelediği ve sınıflar arası şiddet kavramının kalmadığı Amerika gibi ülkelerde başlatıldığından bahseder.

WELLS: Batıdaki komünist propagandayı izledim ve bana öyle geldi ki modern şartlarda bu propaganda kulağa çok eski moda gelirdi, çünkü bu isyancı bir propaganda. Toplumsal sistemi devirmek için şiddet yanlısı propaganda, zulme karşı olduğunda kabul edilebilir. Ancak modern şartlarda, sistem zaten çöküyorsa; isyana değil, etkinlik, yeterlilik ve üretkenliğe vurgu yapılmalıdır. Bence isyan mutlak değildir. Batıdaki komünist propaganda yapıcı zihinler için bir baş ağrısıdır.

STALİN: Elbette eski sistem çöküyor, çürüyor. Bu doğru. Ancak diğer yöntemlerle ölmekte olan sistemi ne pahasına olursa olsun korumak ve kurtarmak için yeni çabalar sarf edildiği de doğru. Doğru bir önermeden yanlış bir sonuç çıkardınız. Eski dünyanın çöktüğünü çok doğru söylediniz. Ancak bir toplumsal sistemin yerini diğerinin alması çok karmaşık ve uzun devrimsel bir süreçtir. Kendiliğinden olabilen bir süreç değil, bir mücadele, sınıf çatışmasıyla bağlantılı bir süreç. Kapitalizm çürüyor, ancak bu durum çürüyen bir ağaca benzetilmemelidir; ağaç öylesine çürür ki sonunda kendiliğinden devrilir. Hayır, devrim, yani bir toplumsal sistemin yerine başkasının geçmesi, yalnızca mücadeleyle, sancılı acımasız, ölüm kalım mücadelesiyle olabilir. Yenidünyanın insanları iktidara geldiği her seferinde kendilerini eski dünyanın güç kullanarak eski düzeni geri getirme girişimlerine karşı korumak zorunda kalmıştır; yenidünyanın bu insanları her zaman te-

tikte, eski dünyanın yeni sisteme yapacağı saldırıları engellemeye hazır olmalıdır.

Evet, eski toplumsal sistemin çöktüğünü söylemekte haklısınız, ancak sistem kendi kendine çökmüyor. Örneğin faşizmi ele alalım. Faşizm şiddet yoluyla eski dünyayı korumaya çalışan gerici bir güçtür. Ne yapacaksınız faşistlerle? Onlarla tartışacak mısınız? Onları ikna etmeye mi çalışacaksınız? Bunun onlar üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır.

Komünistler kendilerini, vadesi dolmuş sınıfların tarih sahnesini kendi rızalarıyla terk etmediğini öğreten, zengin tarihi deneyimlere dayandırır. İngiltere'nin On Yedinci yüzyıl tarihini hatırlayınız. O zaman da pek çok kişi eski toplumsal sistemin çürüdüğünü söylememiş miydi? Onu güçle devirecek bir Cromwell gerekmemiş miydi?

Ya da bizim tarihimizi örnek verelim. Uzun zaman çarlık sisteminin çürüdüğü, çöktüğü açıkça belli değil miydi? Ancak sistemi devirmek için ne kadar kan dökülmesi gerekti?

Peki ya Ekim Devrimi? Yalnızca biz Bolşeviklerin doğru çıkışı gösterdiğini bilen fazla kişinin olmadığı? Rus kapitalizminin çürüdüğü doğru değil miydi? Direnişin ne kadar büyük olduğunu, Ekim Devrimini içerideki ve dışarıdaki bütün düşmanlardan korumak için ne kadar kan dökülmesi gerektiğini siz de biliyorsunuz.

Veya On Sekizinci yüzyıldaki Fransa'yı ele alalım. 1789'dan çok önce soyluluğun gücünün, feodal sistemin ne kadar çürümüş olduğu açıkça belliydi. Ancak toplumsal değişimin, sınıf çatışmasının önüne geçilemedi. Neden? Çünkü tarih sahnesini terk etmiş olması gereken sınıflar rollerinin bittiğine ikna olmakta en sona kalanlardı. Onları ikna etmek imkânsız. Eski düzenin çürüyen görkemli yapısındaki çatlakların onarılabileceğini, bu sallanan yapının onarılıp korunabileceğini düşünüyorlar. İşte bu yüzden ölen sınıflar silahlanıyor ve yönetici sınıf olarak varlıklarını korumak amacıyla her yola başvuruyorlar.

Tarihteki zengin deneyimler bize bugüne kadar hiçbir sınıfın isteyerek yerini başka bir sınıfa bırakmadığını öğretir. Dünya tarihinde böyle bir olayın benzeri görülmemiştir. Komünistler tarihten bu dersi çıkarmışlardır. Komünistler burjuvazinin kendi isteğiyle kalkmasını isterdi. Ancak durumun bu şekilde gelişmesi olasılıksızdır, tecrübe bunu öğretir. İşte bu yüzden Komünistler kendilerini en kötüsüne hazırlar ve işçi sınıfına da savaş için hazırlıklı olmaları çağrısında bulunur. Kim ordusunun teyakkuzunu dindiren; düşmanının teslim olmayacağını, ezilmesi gerekeceğini anlamayan bir komutan ister? Böyle bir komutan olmak işçi sınıfını kandırmak, ona ihanet

etmek demektir. İşte bu yüzden size eski moda gelen şeyin, işçi sınıfı için devrimin çıkarına uygun olduğunu düşünüyorum.

WELLS: Ancak İngiltere tarihinde bir sınıfın diğerine isteyerek iktidarı verdiği bir olay vardır. 1830-1870 döneminde On Sekizinci yüzyılın sonlarında etkisi hâlâ kayda değer olan aristokrasi, isteyerek, büyük bir mücadele olmaksızın iktidarı, monarşinin önemli destekçisi olan burjuvaziye bıraktı. Sonuç olarak bu güç değişimi, finansal oligarşinin hüküm sürmesine neden oldu.

STALİN: Ama siz devrim sorusundan reform sorusuna geçtiniz. Bunlar aynı değildir. Çartist hareketin On Dokuzuncu yüzyılda İngiltere'de yapılan reformlarda rol oynadığını düşünmüyor musunuz?

WELLS: Çartistler çok az şey yapıp iz bırakmadan kayboldu.

STALİN: Size katılmıyorum. Çartistler ve düzenledikleri grev hareketi büyük rol oynadı. İktidardaki sınıflarını, ayrıcalık tanımaları, sözde "çürük seçim bölgelerini" yok etmeleri ve "bildirgenin" bazı noktaları hususunda bir dizi imtiyazda bulunmaları konusunda zorladılar. Çartizm önemli bir tarihi rol oynadı ve büyük şokların yönünü değiştirdi. Genel olarak konuşacak olursak, söylenmelidir ki iktidardaki bütün sınıflar, İngiltere'de iktidardaki sınıflar hem aristokrasi, hem burjuvazi, sınıf çıkarları açısından, iktidarlarını korumak açısından en akıllı olduklarını ispatladılar.

WELLS: Ülkemin iktidar sınıflarını siz benden daha iyi görüyorsunuz. Ancak küçük bir devrim ile büyük bir reform arasında bir fark var mıdır? Reform küçük bir devrim değil midir?

STALİN: Kitlelerin aşağıdan gelen baskısı yüzünden burjuvazi bazen mevcut sosyo-ekonomik sistemin temelinde kalırken bazı kısmi rejimleri bırakır, bu şekilde davranarak bu imtiyazların kendi sınıfının iktidarını korumak için gerekli olduğunu hesaplar. İşte reformun özü budur. Ancak devrim, iktidarın bir sınıftan diğerine geçmesi anlamına gelir. Bu nedenle, herhangi bir reformu devrim olarak nitelendirmek imkânsızdır. İşte bu yüzden oluşan toplumsal değişikliklerin reformlarla, iktidar sınıfının imtiyazlarıyla bir sistemden diğerine belirsiz bir geçiş olarak yer almasına güvenemeyiz.

* Joseph Stalin ve H. G. Wells, *Marxims vs. Liberalism: An Interview*, New York, New Century Publishers, 1947, sf 3-8, 5-23.

7. *Yeni Sınıf**

Milovan Djilas

Miloven Djilas (1911- 1995) İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'da illegal komünist faaliyetlerin lideriydi. Daha sonra Başkan Tito'nun yardımcılığına yükseldi, ancak komünizmin nispeten daha liberal Titocu kanadı hakkında bile giderek çok hayal kırıklığı yaşadı. Tito, Djilas'ı 1954'te açıkça "demokratikleşme" talep etmesinin ardından ihraç etti ve Djilas 1956 Macaristan Devrimi'ni komünizmin sonunun başlangıcı olarak adlandırdığında hapishaneye attırdı. Djilas bu hayal kırıklığını, Yugoslavya'dan kaçırılıp 1957'de basılan *Yeni Sınıf* başlıklı kitabında anlattı.

Her şey SSCB ve diğer komünist ülkelerde Lenin, Stalin, Trotsky ve Buharin gibi en önde gelen liderlerin bile tahmin ettiklerinden farklı gelişti. Devletin hızla yitip gideceğini, demokrasinin güçleneceğini bekliyorlardı. Tam tersi oldu. Yaşam standardında hızlı bir artış bekliyorlardı; bu konuda pek bir değişiklik olmadı ve boyun eğmiş Doğu Avrupa ülkelerinde bu standart daha da düştü. Her durumda yaşam standardı, daha hızlı ilerleyen sanayileşme oranına yetişemedi. Şehirler ve köyler arasındaki, zihinsel ve fiziksel çalışma arasındaki farkın giderek kaybolacağı sanılıyordu; bunun yerine fark arttı. Komünist olmayan dünyada başka alanlardaki gelişme beklentileri de dahil, Komünist beklentiler gerçekleştirilemedi.

En büyük hayal ise SSCB'deki sanayileşme ve ortak kullanımın; kapitalist mülkiyetin yok edilmesinin sınıfsız bir toplum sağlayacağıydı. 1936'da yeni anayasa yayımlandığında Stalin "sömüren sınıfın" yok olduğunu duyurmuştu. Kapitalist ve eskiden beri var olan sınıfların yok edildiği doğruydu, ancak daha önce bilinmeyen yeni bir sınıf oluşmuştu.

Öncekilerde olduğu gibi bu sınıfın da iktidar olduğunda bütün insanlar için mutluluk ve özgürlük getireceğine inanması anlaşılabilir. Bu ve diğer sınıflar arasındaki fark, hayallerinin gerçekleşmesindeki gecikmeye daha kaba bir şekilde yaklaşmasıydı. Bu yüzden gücünün tarihteki diğer bütün sınıflardan daha büyük olduğunu ve sınıf hayalleri ve önyargılarının da aynı oranda daha fazla olduğunu göstermiştir.

Bu yeni sınıf, yani bürokrasi ya da daha açık şekliyle siyasi bürokrasi, öncekilerin bütün özelliklerini ve kendine ait bazı yeni özellikleri bünyesinde toplar. Kökeni, özünde diğer sınıfların başlangıcıyla aynı olsa da kendine özgü özelliklere sahiptir.

Diğer sınıflar da önlerine çıkan siyasi, sosyal ve diğer düzenleri yok ederek devrim yolunda güç ve iktidar sağlamışlardır. Ancak neredeyse istisnasız, bu sınıflar, yeni ekonomik yapıların eski toplumda şekillenmesinden

sonra iktidar sahibi olmuşlardır. Komünist sistemdeki yeni sınıflar için durum tam tersidir. Yeni bir ekonomik düzeni *tamamlamak* için değil; kendi düzenini *oluşturmak* için ve bu sayede toplum üzerinde kendi iktidarını kurmak için güç sahibi olmuştur.

Önceki çağlarda bir sınıfın, sınıfın bir bölümünün ya da bir partinin iktidara gelmesi, oluşumu ve gelişiminden kaynaklanan son olaydı. SSCB'de durum tam tersidir. Orada iktidarı ele geçirdikten sonra yeni sınıf kesin olarak oluştu. Bilincinin ekonomik ve fiziksel gücünden önce oluşması gerekirdi, çünkü bu sınıf köklerini milletin yaşamından almamıştır. Bu sınıf rolünü idealist bir bakış açısından dünyayla ilgili olarak değerlendirdi. Uygulamadaki olasılıkları bununla azalmadı. Hayallerine rağmen, sanayileşmeye doğru nesnel bir eğilim gösterdi. Uygulamadaki yatkınlığı, bu eğilimden çıkmıştır. İdeal bir dünya sözü, yeni sınıf saflarındaki inancı arttırmış ve kitleler arasında hayaller yaymıştır. Aynı zamanda çok büyük fiziksel girişimler için ilham vermiştir.

Bu yeni sınıf, iktidara gelmesinden önceki ekonomik ve sosyal yaşamın bir parçası olarak oluşmadığı için, yalnızca üyelerinin aynı felsefi ve ideolojik görüşlerine dayanan özel bir disiplinle ayırt edilebilen özel bir tür düzende yaratılabildi. Bu zayıflığın üstesinden gelmek için demir gibi bir disiplin ve inanç birliği gerekiyordu.

Yeni sınıfın kökleri Bolşevik türü yeni bir partiye uzanıyordu. Lenin, bunun yeni bir sınıfın başlangıcı olacağı aklına gelmemesine rağmen partisinin insanlığın toplum tarihinde bir istisna olduğu görüşünde haklıydı.

Daha açık olmak gerekirse yeni sınıfın öncüleri Bolşevik türü partinin bütününde bulunmaz, ancak daha iktidarı ele geçirmeden bile onun çekirdeğini oluşturan profesyonel devrimciler katmanında bulunabilir. 1905 devrimindeki başarısızlığın ardından Lenin, tek mesleği sadece devrim işleri yapmak olan profesyonel devrimcilerin Bolşevik türü bir parti kurabileceğini belirtmişti. Yeni sınıfın gelecekteki yaratıcısı Stalin'in bile böylesine profesyonel bir devrimin en göze çarpan örneği olması rastlantısal değildi. Yeni iktidar sınıfı bu dar devrimciler katmanından aşama aşama gelişmektedir. Bu devrimciler uzun bir dönem boyunca sınıfın çekirdeğini oluşturdu. Trotsky, devrim öncesi profesyonel devrimcileri gelecek Stalinci bürokratların kökeni olduğunu belirtmişti. Fark edemediği şeyse sahiplerden ve sömürücülerden oluşan yeni bir sınıfın başlangıcıydı.

Elbette bu, yeni parti ve yeni sınıfın tamamen aynı olduğu anlamına gelmez. Ama parti bu sınıfın çekirdeği, temelidir. Yeni sınıfın sınırlarını tanımlamak ve üyelerini belirlemek çok zor, hatta imkânsızdır. Yeni sınıfın,

idareyi tekellerinde tutmalarından dolayı özel imtiyaz ve ekonomik tercih sahiplerinden oluşacağı söylenebilir.

İdarecilik bir toplumda kaçınılmaz olduğu için, gerekli idari işlevler ve asalaklık işlevleri aynı kişide mevcut olabilir. Her zanaatkâr veya şehir partisi üyesinin burjuvaziden olamayacağı gibi yeni partinin her üyesi de yeni sınıfın üyesi olmayabilir.

Seyrek olarak, yeni sınıf güçlendikçe ve daha anlaşılır bir çehreye büründükçe, partinin rolü azalır. Yeni sınıfın çekirdeği ve temeli partide ve de devletin siyasi kurumlarında yaratılır. Bir zamanlar canlı, hareketli, girişim dolu olan parti, yeni sınıfa katılmaya çalışanları içine çekerek ve fikirleri olanları ise bastırarak yeni sınıfın geleneksel oligarşisine dönüşür.

Djilas komünistler iktidarı ele geçirdikleri zaman "yeni sınıfın" ahlak bozukluğunu anlatmıştır.

Komünizm gibi böylesine yüksek ahlaki değerlerle ve kendini adamış, heyecanlı ve akıllı, birbirlerine yalnızca fikirler ve çektikleri çilelerle değil, karşılıksız sevgi, yoldaşlık ve dayanışmayla böylesine bağlı savaşçılarla; insanların yalnızca, kazanacakları ya da ölecekleri savaşlarla yaratılabilen sıcak ve doğrudan içtenlikle yükselmeye başladığı hareketlere tarihte fazla rastlanmaz. Ortak çabalar, düşünceler, arzular; hatta aynı şekilde düşünme ve hissetme yöntemi oluşturma çabaları, kişisel mutluluğu bulmak, bireyselliği parti ve işçilerin ortak heyecanlı özverileriyle oluşturmak, gençleri korumak ve kollamak, yaşlılara özenle saygı göstermek; bunlar hareketin başlangıcındaki gerçek komünistlerin idealleridir.

Bu idealleri gerçekleştirme yolu uzun ve zorludur. Komünistler ve komünist hareket farklı sosyal güçler ve merkezlerden oluşur. Homojenlik tek gecede oluşturulamaz, ancak farklı grup ve taraflar arasındaki acımasız savaşlarla elde edilebilir. Şartlar el verirse, savaşı kazanan grup ya da taraf, komünizme doğru gidişin en farkında olan, iktidarı ele geçirdiği zaman en ahlaki olandır. Ahlaki krizler, siyasi entrikalar ve üstü kapalı sözler, karşılıklı iftiralar, anlamsız nefret ve barbarca meydan okumalarla; ahlaksızlık ve entelektüel çürümeyle, hareket yavaş yavaş grupları ve bireyleri ezerek, gereksiz olanları göz ardı ederek, çekirdeğini, dogmasını, ahlak ve psikolojisini, atmosferini ve çalışma şeklini oluşturarak zirveye tırmanır.

Gerçekten devrimci hale geldiğinde ise komünist hareket ve takipçileri burada tanımlanan ahlaki standartlara bir süreliğine erişir. Bu, komünizmde sözcükleri eylemlerden ayırmanın zorlaştığı zamandır, daha açık olmak gerekirse, lider, en önemli, en gerçek, ideal Komünistin içtenlikle ideallerine inandığı, onları yöntemlerinde ve kişisel hayatında uygulamaya koymak

istediği bir dönemdir. Bu savaş arifesi anıdır, bu eşsiz ana ulaşan hareketlerde meydana gelen bir andır.

Doğru, bunlar bir tarikatın ahlak kurallarıdır, yine de daha yüksek bir boyuttaki ahlak kurallarıdır. Hareket yalıtılmıştır, çoğunlukla gerçeği göremez, ama bu durum hareketin gerçeği hedeflemediği, ya da sevmediği anlamına da gelmez.

İçsel ahlak ve zihinsel birleşme, ideolojik ve işlevsel birlik için yapılan uzun bir savaşın sonucudur. Bu birleşme olmaksızın gerçek devrimci Komünist hareket düşüncesi de olamaz. "Akıl ve eylem birliği" ruhsal-ahlaksal birlik olmaksızın mümkün değildir. Tam tersi de. Ama bir gelenek ve bilinçsiz bir alışkanlık olması için hakkında hiçbir tüzük ya da kanun yazılmamış ancak kendiliğinden olan bu ruhsal ve ahlaksal birlik komünistleri her şeyden çok yok edilemez, başkaları tarafından anlaşılamaz ve içine girilemez, dayanışmada ve tepkilerinde, düşünce ve duygularında esnek olmayan bir aile haline getirir. Hepsinin ötesinde, bir anda elde edilemeyen ve arzulanmaktan başka bir şey olamayan bu ruhsal-ahlaksal birlik komünist hareketin kendini oluşturduğunun, takipçileri ve başkaları için dayanılmaz olduğu ve tek parça, tek ruh ve tek vücutta birleştiği için de güçlü olduğunun en güvenilir işaretidir. Hareketin başlangıçta ön gördüğü gelecekten çok farklı bir gelecekle yüzleşen bu yeni ve homojen hareketin başladığının işaretidir.

Ancak bütün bunlar komünistler için mutlak güç ve sahipliğe doğru tırmanırken yavaş yavaş solar, parçalanır ve boğulur. Geriye gerçek bir içeriği olmayan yalın formlar ve gelenekler kalır.

Muhalefetle ve yarı komünist gruplarla mücadelede ortaya çıkan ve iç yekpare birlik, hareketin içindeki itaatkâr danışmanlar ve robot bürokratlar birliğine dönüşür. İktidara tırmanışta, hoşgörüsüzlük, yaltaklık, eksik düşünme, kişisel yaşamın kontrolü yoldaşça bir yardımdır, şimdi ise oligarşik yönetimin bir biçimidir; hiyerarşik katılık ve içedönüklük, kadınların önemli ancak göz ardı edilmiş rolü, fırsatçılık, benmerkezcilik ve zorbalık eskiden var olan önemli ilkeleri bastırır. Yalıtılmış bir hareketin mükemmel insani özellikleri yavaş yavaş ayrıcalıklı bir kastın hoşgörüsüz ve ikiyüzlü ahlak kurallarına dönüşür. Bu yüzden siyasetle uğraşı ve yaltaklık, devrimin eski dürüstlüğünün yerini alır. Başkaları için, bir düşünce için, insanların iyiliği için her şeyi feda etmeye hazır olan eski kahramanlar öldürülmüş ya da bir köşeye atılmış değiller, onlar iktidar sınıfında ve hiyerarşik çevredeki yerlerini korumak için her şeyi, onur, şan, gerçek ve ahlak kurallarını reddetmeye razı fikirsiz, yoldaşsız benmerkezci korkaklar olmuşlardır. Dünya, komünistlerin devrim sırasında ve arifesinde oldukları kadar acı çekmeye ve fedakârlığa hazır çok az kahraman görmüştür. Komünistlerin iktidarı ele ge-

çirdikten sonra oldukları kadar karaktersiz sefiller ve çorak formüllerin böylesine aptal savunucularını daha önce hiç görmemiştir bile. Mükemmel insanlık özellikleri hareket için güç yaratma ve çekme şartı olmuştur; özel kast ruhu ve etik prensiplerin ve erdemlerin tamamen ortadan kalkması, hareketin gücü ve devamlılığı için gerekli şartlar haline gelmiştir. Onur, içtenlik, fedakârlık ve gerçek sevgisi anlaşılabilen şeylerken, şimdi bilerek söylenen yalanlar, dalkavukluk, hile ve provokasyon giderek yeni sınıfın karanlık, hoşgörüsüz ve kapsayıcı kudretinin kaçınılmaz uşakları haline gelmiş ve hatta sınıf üyeleri arasındaki ilişkiyi bile etkilemiştir.

* Milovan Djilas, *The New Class: An Analysis of the Communist System*, New York, Frederick A. Praeger, 1957, sf. 37-40, 153-156.

B. FAŞİZM

1. *Faşizmin Siyasal Doktrini Üzerine**

Alfredo Rocco

Alfredo Rocco (1875-1925), Mussolini hükümeti döneminde Adalet Bakanı olan bir hukuk profesörüdür. Faşist kanunların bazılarının şekillendirilmesine ve İtalyan yasalarının faşist ilkeler çerçevesinde düzenlenmesine katkıda bulunmuştur. Aşağıdaki seçkiler, yazarın 30.Ağustos 1925'te Perugia'da yaptığı bir konuşmadan alınmıştır.

Öncelikle kendimize faşizmin siyasal bir doktrini olup olmadığını ve faşist devlette herhangi ideal bir muhteviyat olup olmadığını soralım. (…)

Faşizmin her şeyin ötesinde eylem ve duygu olduğu ve böyle olmaya devam etmek zorunda bulunduğu açıktır. Aksi olsaydı, bu uçsuz bucaksız itici gücü, şu anda sahip olduğu ve birkaç seçilmişin belki de tek tefekkürü olan yenilenme gücünü devam ettiremezdi. O, sadece duygular ve duyarlılıklar olduğundan, sadece güçlü ırkçı içgüdümüzün bilinçsizce yeniden uyandırılması olduğundan, insanların ruhuna hitap etme ve karşı konulamaz bir milli irade cereyanını serbest bırakma gücüne sahiptir. Sadece devinim olduğu ve kendisini böylelikle büyük bir hareket, engin bir örgütlenme içinde gerçekleştirdiği için günümüz İtalya'sının tarihsel akışını belirleyici şartlara sahiptir.

Fakat faşizmin üzerine kafa yorulmuştur ve bu tarihsel olgunun önemli bir parçası olan ve elde edilen başarılarda büyük oranda sorumluluğu bulunan bir teorisi de vardır. (…)

Modern siyasal düşünce, yakın zamana kadar bu doktrinlerin sıkı kontrolü altındaydı. Bu doktrinler, Protestan Reformuyla başlayıp On Yedi ve On Sekizinci yüzyıllarda tabii hukuktaki düzenlemelerle geliştirilmiştir ve İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimlerinin kurum ve geleneklerinde oldukça sağlam bir temele sahiptir. Farklı ve bazen birbirleriyle çelişen biçimler altında bu doktrinler, On dokuz ve Yirminci yüzyılda faşizmin doğuşunun hem sosyal hem de siyasal nitelikteki tüm teori ve eylemlerinde, belirgin bir iz bırakmıştır. Languet'den Buchanan'a, Althusius'tan Karl Marx'a ve Wilson'dan Lenin'e uzanan bu doktrinlerin tamamının ortak noktası, benim mekanik ya da atomsal olarak adlandırabileceğim bir sosyal devlet kavramıdır.

Bu kavrama göre toplum, salt bireylerin toplamı, tek tek bileşenlerine ayrılabilen bir çoğulluktur. Bu nedenle, bir toplumun amaçları, onu oluşturan ve devletin kendileri için var olduğu bireylerin amaçlarından farklı bir şey değildir. Bu türden bir atomistik bakış açısı, toplumu uzamsal nitelikleriyle değerlendirip zamansal nitelikleriyle değerlendirmediğinden ve sosyal hayatı tek bir neslin varlığına indirgediğinden, muhakkak anti-tarihseldir. Böylelikle toplum, belli bir bireyler topluluğu, yani belli bir zamanda yaşayan bir nesil halini alır. Atomistik olarak adlandırdığım ve anti-tarihsel gibi görünen bu doktrin, perde arkasında gizli, oldukça maddi olan doğasını açığa çıkarır. Şimdiki zamanı, geçmişten ve gelecekten soyutlama çabaları çerçevesinde, söz konusu doktrin, her neslin kendinden öncekilerden alıp bir sonraki nesle bıraktığı fikirlerin ve duyguların ruhsal mirasını reddederek toplumun birliğini ve ruhsal hayatının ta kendisini mahvederek gelişir.

Bu ortak altyapı/esas, tüm siyasal doktrinler arasında var olan yakın mantıksal ilişkiye ve son zamanlarda Avrupa'ya hâkim olan liberalizm'den sosyalizme bütün siyasal hareketleri birleştiren büyük dayanışmaya işaret eder. Bu siyasal ekoller, yöntemleri açısından farlılık arz eder fakat hepsi, ulaşılması istenen amaçlar konusunda hemfikirdir. Onların hepsi, bireylerin refah ve mutluluğunu, mevcut neslin bireylerinin oluşturduğu toplumun amacı olarak görürler. Hepsi, toplumda ve onun yargısal örgütlenmesinde devleti, bireylerin amaçlarına ulaşabilmesini sağlayan tek araç ve yol olarak görürler. Sadece, bu amaçlara ulaşmak için kullanılan yöntemlerin büyük farklılıklar göstermesi noktasında birbirlerinden ayrılırlar.

Böylece liberaller, bireylerin vatandaşlar olarak refahını sağlamanın en iyi şeklinin, onların faaliyetlerinin serbest gelişimine olabildiğince az müdahale etmek olduğunu savunurlar. Yani devletin en temel vazifesi, bu farklı özgürlükleri, onların birlikte var olmalarını sağlayacak biçimde koordine etmektir. (…)

***

Devletin liberal-demokratik-sosyalist anlayışının tezahürüne karşılık değil, kavramın kendisine karşılık gerçek antitez, Faşizm doktrininde bulunur. (…)

Söz konusu doktrini burada açıklamaya çalışmayacağım, temel kavramlarını kısa ve net özetlemekle yetineceğim. (…)

Faşizm, böylelikle, liberal ve demokratik doktrinlerin temelinde yer alan eski atomistik ve mekanik devlet teorisini, organik ve tarihsel bir kavramla değiştirir. Organik dediğimde toplumu, "devletin organik teorileri" denilen tarzda bir organizma olarak kabul ediyormuşum izlenimini vermek istemem. Bununla kastettiğim, türlerin fraksiyonları olarak sosyal grupların, kendilerini birbiri ardına gelen nesillerin tarihi ve nihayetleri olarak tanımlayan bireylerin hayat ve etki alanını aşan bir hayat ve etki alanı elde etmeleridir. (…)

***

Bu bağlantı noktasında, iki teori arasındaki antitez, eksiksiz ve mutlak görünmek durumundadır. Liberalizm, demokrasi ve sosyalizm, sosyal gruplara yaşayan bireyler kitlesi olarak bakmaktadır. Faşizme göre ise, bu sosyal gruplar, sonsuz nesiller dizisinin yinelenen birliğidir. Liberalizme göre, toplumun belli bir zamanda yaşamakta olan kişilerin amaçları dışında herhangi bir amacı yoktur. Faşizme göre ise, toplumun koruma, genişleme, ilerleme gibi içkin tarihi amaçları vardır ve bunlar, belli bir zamanda yaşayan bireylerinkinden fazlasıyla ayrıdır, hatta o kadar uzaktır ki, onların tam karşıtı bile olabilir. Böylelikle, daha eski doktrinlerin pek az müsaade ettiği, neredeyse toplum adına bireylerin toplu olarak kurban edilmesine kadar çıkabilecek kurban etme ihtiyacı; savaşın doğru tarifi, insanoğlunun ebedî kanunu, liberal demokratik doktrinler tarafından bayağı bir gülünçlük veya delicesine bir canavarlık olarak yorumlanır.

Liberalizm açısından, toplumun, bireylerin hayatından bir farklı bir hayatı yoktur ya da diğer ifadesiyle; *solvitur in singularitates* [*Çözüm tekillilerdedir*]. Faşizmde ise, toplum hayatı, bireylerin varoluşuyla çakışır ve kendisini, yüzyıllar ve binyıllar boyunca sonraki nesillere aktarır. Bireyler; doğar, büyür ve ölürler, bunu diğerleri aralıksız takip eder; toplumsal birlik, daima kendisiyle özdeş kalır. Liberalizmde, birey amaç, toplum ise araçtır; yüce bir amacın saygınlığı çerçevesinde düşünülen bireyin, basit bir araç seviyesine indirgenmesi düşünülemez. Faşizmdeyse, toplum amaç, birey ise araçtır ve faşizmin bütün ömrü, bireyleri kendi toplumsal amaçları için araç olarak kullanmakla geçer. Böylelikle, idam cezası gibi, bireyin üstünlüğü

adına liberalizm tarafından kınanan kurum ve uygulamaları kabullenebilir ve açıklayabiliriz.

Eski doktrinlerde, toplumun temel problemi, bireylerin hakları sorunudur. Bu, liberallerde olduğu gibi özgürlük hakkı olabilir, ya da demokratların savundukları, devlet yönetimi hakkı veya sosyalistlerin öne sürdüğü ekonomik adalet hakkı olabilir. Her hâlükârda bunlar, bireyler ile bireylerin oluşturduğu grupların (sınıfların) haklarıdır. Öte yandan faşizm, devletin hakkı ve bireylerinin görevi sorunuyla doğrudan yüz yüze gelir. Bireysel haklar, ancak devletin hakları onları da beraberinde getirdiği sürece tanınır. İşte bu görev üstünlüğünde, Faşizmin en yüce etik değerini buluruz. (…)

***

(…) Faşizm, kendi kişisel çıkarlarını bir tarafa bırakan, faşizmin birliğinde ve geçmiş ile gelecekle olan ilişkisinde göz önünde bulundurulan toplumsal bütünlük arzularını gerçekleştirebilecek adamlara hükümetin teslim edilebileceğini savunur. Bu nedenle, faşizm, sadece popüler egemenlik dogmasını reddetmekle ve bunu devletin egemenliği ile değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda, büyük vatandaş kitlelerinin toplumsal çıkarları doğru biçimde savunamayacağını iddia eder. Bunun sebebi, bireylerin kişisel çıkarlarını, toplumun daha yüksek talepleri ve tarih adına görmezden gelebilme becerisinin çok az kişinin sahip olduğu ender bir nitelik olmasıdır. Dehanın ve kültürel altyapının böyle görevlerde büyük bir faydası olur. Belki de hâlâ en değerlisi, bu ender dehaların sezgisellikleri, geleneksellikleri ve kalıtımsal nitelikleridir. Ancak bundan, kitlelerin devlet hayatı üzerinde herhangi bir etkide bulunmaya mezun olmadıkları anlamı çıkarılmamalıdır. Tam tersine, yüce bir tarihi ve soylu gelenekleri olan halklarda, toplumun en alt kademesindekilerde bile, bu ırkın refahı için gerekli olan şeye ilişkin, tarihteki büyük kriz anlarında, kendisini neredeyse hatasız ve yanılmaz olarak ortaya koyan içgüdüsel bir feraset vardır. Bu nedenle, devletin normal işleyişini seçilmiş bir elite teslim etmenin makul olması gibi, kendini ifade etme vasıtalarını bu içgüdüye vermek de akıllıca olur. (…)

(…) Şimdiye dek söylediklerim, faşist ideolojinin yükselişinin, hâlihazırda entelektüel sahada bir kargaşa kanıtı teşkil ettiğini göstermeye kâfidir. Söz konusu kargaşa, On Yedi ve On Sekizinci yüzyıllarda, "Fransız Devrimi Felsefesi" adı altındaki bu *ius naturale (doğal hukuk)* doktrinlerinin yükselişi ve dağılışıyla ortaya çıkan değişiklik kadar güçlüdür. Fransız Devrimi felsefesi, bir buçuk asır boyunca yetkinliği/otoritesi sorgulanmayacak belli ilkeler ortaya koydu. Söz konusu ilkeler, o kadar nihai ve kati görüldü ki, onlara ölümsüzlük sıfatı verildi. Bu ilkelerin etkisi öylesine büyüktü ki,

o ilkeler, yeni bir kültürün, yeni bir medeniyetin oluşumunu sağladı. Aynı şekilde, faşist doktrini oluşturan, henüz başlangıç safhasında olan fakat hızla yayılacağı muhakkak fikirlerin coşkunluğu, yeni bir kültürün ve yeni bir sivil hayat algısının gidişatını belirleyecektir. On Sekizinci yüzyılda gerçekleştirilen bireyin devletten kurtarılmasını, Yirminci yüzyılda devletin bireyden kurtulması takip edecektir. Otorite, sosyal yükümlülükler, "hiyerarşik" düzen dönemi, bireysellik, devletin güçsüzlük ve düzensizlik döneminin yerine geçecektir.

Bu yenilikçi eğilim, Orta Çağa bir dönüş demek değildir ve olamaz. Reformla başlayıp Fransız Devrimiyle yükselişe geçen hareketin yüzünü orta çağa ait düşünce ve kurumlara döndüğü genel ve yanlış bir kanıdır. Söz konusu hareket, bir olumsuzlamadan ziyade, Orta Çağ doktrinleri ve uygulamalarının gelişimi ve tamamlanması olarak görülmelidir. Sosyal ve siyasal açıdan düşünüldüğünde, Orta Çağ, parçalanma ve anarşi dönemi olarak değerlendirildi. Orta Çağ, Roma İmparatorluğunda vücut bulan, önce Doğu'ya, daha sonra tekrar Fransa'ya, oradan Almanya'ya sürüklenen, bir öncekinin gölgesi haline gelen devletin git gide zayıflaması ve nihai yok oluşu ile tanımlandı. Orta Çağ, devlet için yıkıcı ve aynı zamanda kötülük dolu yağmacı güçlerin sabit ilerleyişi ile tanındı; onlar, muzaffer bir bağlılığın izlerini taşıdı. Bu yüzden, On Yedi ve On Sekizinci yüzyılın bireysel ve anti-sosyal hareketi, Orta Çağa yönelmiş değildi. Bunun yerine, büyük ulusal monarşiler vasıtasıyla, devletin yeniden yapılandırılmasına doğru yönelmişti. Eğer bu hareket, Orta Çağ boyunca varlığını sürdürmüş ve yeni devletlerde yozlaşmaya uğramış Orta Çağ kurumlarını ortadan kaldırmışsa, bu, temelde devlete karşı yürütülen mücadelenin bir sonucuydu. Hareketin ruhunun Orta Çağa ait olduğu şüphesizdi. Yenilik, onun içinde bulunduğu sosyal çevre ve yeni ekonomik gelişmelerle olan ilişkisine dayanıyordu. Feodal lortların bireyselliği, şehirlerin ve kurumların belirli bir topluluğa bağlılığı, bireysellikle ve burjuvazinin ve popüler sınıfların birbirine bağlılığıyla yer değiştirmişti.

Böylelikle faşist ideoloji, tamamıyla olumsuzlaması, nehyi olduğu Orta Çağa dönüp bakamaz. Orta Çağ, parçalanma, çözülme anlamına gelir; faşizm sosyallik değilse, hiçbir şeydir. Kendisi için belirlenen vadenin, sonun dört yüzyıl ötesine geçmiş ve geçen otuz yılın sosyal demokratik anarşisi tarafından diriltilen Orta Çağın sonunun başlangıcıdır. Eğer faşizmin geriye bakacağı söylenebilirse, bu bakış, daha çok, on beş asır uzaklığındaki sosyal ve siyasal gelenekleri Faşist İtalya tarafından canlandırılmaya başlanan kadim Roma'ya doğru olacaktır.

***

-Roma, neredeyse hiçbir siyasal yazı olmaksızın olağanüstü devlet adamlığıyla tarihteki en sağlam devletlerden birini kurduğu için- teorilerden değil uygulamadan biri olan Roma geleneği, modern siyaset biliminin kurucusu Nicolo Machiavelli'yi ciddi biçimde etkilemiştir. Nicolo Machiavelli'nin kendisi, aslında bir doktrin yaratmamıştır ama tarih çalışmasından siyasal anlamın uygulamadaki ilkelerini çıkartan, insan doğasının keskin bir gözlemcisidir. Siyaset bilimini skolastiklerin şekilciliğinden kurtarmış ve somut gerçekliğe yaklaştırmıştır. Uygulamalı yorumlar ile dikkatler ve önemli gözlemlerin tükenmez madeni olan yazıları, artık soyut olmasa da, yine de İtalya'nın ulusal birliğinin bütün tarihi somutluğuyla içinde baskın olan devlet fikrini gözler önüne serer. Bu nedenle, Machiavelli, sadece modern siyaset yazarlarının en önemlisi olmakla kalmayıp aynı zamanda, milliyetçi İtalyan bilincine tam anlamıyla sahip olması bakımından da, yurttaşların en değerlilerindendir. Onun zamanında "köleleştirilmiş, parçalanmış ve yağmalanmış" olan İtalya'yı özgürleştirmek ve güçlendirmek adına, her yolu deneyebilirdi; çünkü ona göre bu amacın kutsallığı, her şeyi mubah kılacak nitelikteydi. Bu yolda, onun araçlarına karşı, yine onun ileri sürdüğü şeyin amacından korktukları için pek de düşmanlık beslemeyen yabancıların ağır sitemlerine maruz kalmıştı. Bu yüzden, paralı askerlerce müdafaa edilen değil, fedakârlıklar ve vatandaşlarının kanıyla desteklenen, düzenli, saldırgan ve yayılmak konusunda kararlı güçlü bir İtalyan devletinin kurulmasını savunmuştur. (…)

Machiavelli, sadece büyük bir siyasi otorite değildi, aynı zamanda enerji ve irade maharetlerini de öğretmişti. Faşizm, ondan sadece doktrinlerini değil aynı şekilde eylemlerini de öğrenir. (…)

***

Savaştan çıkan ve faşizmin, onun en saf ifadesi olduğu güçlü bir yenilikçi hareket, siyasal doktrin alanındaki İtalyan düşüncesini, Roma'nın gelenekleri olan kendi geleneklerine dönüştürebilirdi.

Bu entelektüel özgürleşme görevi, şimdi yavaş yavaş gerçekleştirilmektedir ve Faşist Devrim tarafından ortaya konulan siyasi kurtuluştan daha az önemli değildir. Bu, devam eden ve Risorgimento'yu bünyesine katan önemli bir görevdir. Artık o, siyasal esaretimizin sona ermesinin ardından, İtalya'nın entelektüel bağımlılığını da nihayete erdiriyor.

Onun sayesinde, İtalya, tekrar dünyayla konuşup kendisini dinlettiriyor. Bu büyük bir görevdir, büyük bir iştir ve büyük çabalar gerektirir. Bunu gerçekleştirmek için, her birimiz, kendimizi yabancı entelektüel geleneğin iki

yüzyıldır kafalarımıza doldurduğu değersiz fikirlerden ve zihinsel alışkanlıklardan arındırmalıyız. Sadece yeni bir kültür benimsemekle kalmamalıyız, aynı zamanda kendimiz için yeni bir ruh yaratmalıyız. Yöntemsel olarak ve sabırla, doktrinimizin organik ve eksiksiz biçimdeki olgunlaşmasına katkıda bulunmalıyız ve aynı zamanda, yorulmak nedir bilmeyen bir bağlılıkla, hem yurtiçinde hem de yurtdışında onu desteklemeliyiz. Tüm faşistlerden ve İtalyan olduğunu hisseden herkesten, bu yenilenme ve işbirliği çabasını bekliyoruz. Fedakârlık vaktinin ardından, yılmaz gayretlerin vakti gelecektir. O zaman işimize, yurttaş kardeşlerim, İtalya'nın zaferi için!

* Alfredo Rocco: *Faşizmin Siyasal Doktrini,* s. 394–6, 400-03, 405, 407-8, 411-12, 415. Carnegie Endowment for International Peace.

2. *Faşizm Doktrini**

Benito Mussolini

İtalyan faşizminin kurucusu ve lideri Benito Mussolini (1883-1945) İtalya'da 1922-1943 yılları arasında diktatördü. Siyasi hayatına sosyalist bir militan olarak başladı, ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında "faşist" oldu. Kendi kendini yetiştirmiş olmakla ve pek çok alanda okumakla övünen Mussolini 1932 yılında İtalyan Ansiklopedisi'ne faşizm doktrini üzerine yazdığı bir makaleyle katkıda bulunmuştur. Herkesin bildiği gibi faşizmin uygulaması teorisiyle pek örtüşmez. Mussolini'nin rejimi yolsuzluk ve zulümle doluydu ve 1943 yılında Mussolini'nin ülkesini Hitler'in müttefiki olarak zorla İkinci Dünya Savaşı'na sürüklemesiyle acılı bir son buldu. Diktatör 1945 Nisan'ında İtalyan partizanlar tarafından yakalanıp asıldı. Aşağıdaki seçki, ansiklopediye yazdığı makaleden alınmıştır. (KE)

(…) Hiçbir devlet kavramı yoktur ki aslında temel olarak hayatın da kavramı olmasın: felsefe ya da sezgi, mantıksal olarak gelişim arz eden veya bir görüş yahut inançta bir araya getirilen, fakat neredeyse her zaman organik bir dünya algısı olan düşünceler sistemi.

2.Bu nedenle, eğer faşizme her zaman, onun hayatı algılayış biçiminin ışığında, manevileştirilmiş bir yolla bakılmamış olsaydı, bir parti organizasyonu, bir eğitim sistemi, bir disiplin olarak onun gerçekçi tezahürleri anlaşılamazdı. Faşizmin dünyası; yüzeysel, bireyin diğer herkesten soyutlanıp tek başına durduğu, kişiye içgüdüsel, anlık zevklerle dolu bencilce bir hayat sürdüren doğa kanunlarının bireyi yönettiği, maddeci bir dünya değildir. Faşizmde birey, bireyin basit zevkler etrafındaki bir hayat içgüdüsünü, zaman

ve mekânın sınırlarından bağımsız, daha yüce bir hayat kurmak amacıyla bastırarak, bireyleri ve nesilleri beraberce bir gelenek ve misyona bağlayan bir ahlak kanunu konumundaki ulus ve vatandır. Bahsi geçen hayatta birey, kendini yok saymakla, kişisel çıkarlarını feda etmekle, bizzat ölümün kendisiyle, insan olarak değerinin yer aldığı bu tam anlamıyla manevi varoluşun farkına varır.

3. Yani bu, manevi değer kazanmış bir kavramdır, bizzat kendisi, On Dokuzuncu yüzyılın iradesiz materyalist pozitivizmine karşı modern zamanların gösterdiği genel tepkinin bir sonucudur. Anti- pozitivisttir, fakat pozitiftir: septik değildir, ne agnostik, ne kötümser, ne de pasif olarak iyimserdir, genel anlamda doktrinler (ki hepsi negatiftir) gibi. Söz konusu doktrinler, hayatın merkezini, özgür iradesiyle kendi dünyasını yaratabilecek ve de yaratmak zorunda olan insandan uzağa koyar. Faşizm ise bütün enerjisiyle faaliyette olan, aktif bir insan ister: eylemde olan zorlukların tamamen farkında olup onlarla yüzleşmeye hazır bir insan ister. Hayatı bir mücadele olarak görür ve insana yakışanın, kendisi için gerçekten değerli o hayatı ele geçirmek olduğunu düşünür ve hayatını inşa etmek için gerekli (fiziksel, ahlaki, entelektüel) araçları kendi içinde yaratır. Bu, tek bir birey için böyledir, ulus için böyledir, insanlık için böyledir. Böylece, kültürün her biçimdeki (sanat, din, bilim) yüce değerleri ve eğitimin büyük önemi ortaya çıkar. Böylece, insanın onun vasıtasıyla doğayı fethettiği ve insanlık dünyasını (ekonomik, siyasal, ahlaki, entelektüel) yarattığı işin esas değeri ortaya çıkar.

4. Pozitif hayat kavramı, kesinlikle etik bir kavramdır ve sadece hayatı kontrol eden insan faaliyetlerini değil, tüm gerçekliği içine almaktadır. Hiçbir eylem, ahlaki bir yargıdan ayrılamaz. Dünyada hiçbir şey yoktur ki onun ahlaki amaçlarla olan ilişkisinde her şeyde bulunan değerden mahrum bırakılsın. Bu nedenle, hayat, faşistlerce algılandığı üzere, ciddi, çetin ve dinidir: bu hayatın tamamı, ruhun ahlakı ve sorumlu güçleri tarafından desteklenen dünyada dengede durmaktadır. Faşistler, "rahat" bir hayata tenezzül etmez.

5. Faşizm, dini bir kavramdır ve insan, bu dini kavram içinde, daha yüce bir kanunla ve nesnel bir İradeyle içkin bir ilişkide görülür; bu ilişki, tek bir bireyi aşkın hale gelerek, kişiyi manevi bir toplumun bilinçli üyeliğine yükseltir. Faşist rejimin dini politikalarında, saf çıkarcılıktan başka bir şey görmemiş olanlar, faşizmin bir hükümet sistemi olmasının yanı sıra, bundan da önemli olarak, bir düşünce sistemi olduğunu anlamamışlardır.

6. Faşizm tarihi bir kavramdır ve burada insan, içinde kendisini bulduğu, ailedeki ya da sosyal gruptaki ulustaki ve bütün ulusların işbirliği yaptığı tarihteki manevi süreçle ilgilendiği sürece kendisidir. Hatıralarda, dilde, göreneklerde, sosyal hayat standartlarında, bu önemli gelenek değeri kendini

gösterir. Tarihsiz insan hiçbir şeydir. Sonuçta, faşizm, On Sekizinci yüzyıla ait olanlar gibi, materyalist doğanın bireysel soyutlamalarının tamamının karşısında yer alır; bütün Jakoben ütopyalar ve yeniliklere de karşıdır. On Sekizinci yüzyıl ekonomik edebiyatının arzusunda ortaya çıktığı şekilde, dünyada mutluluğun mümkün olduğunu düşünmez ve böylelikle, insanlığın tarihin belli bir evresinde belirli bir sabit duruma geleceğine yönelik bütün amaçsal teorileri reddeder. Bu, kişinin kendisini, daimi bir değişiklikler ve oluşlar zinciri olan tarihin ve hayatın dışına koyması anlamına gelir. Siyasal olarak faşizm, gerçekçi bir doktrin olmayı amaçlamaktadır; uygulamada ise, sadece tarihsel olarak ortaya çıkan problemlerini çözmeyi ve bunlara kendi çözümlerini bulmayı ya da sunmayı amaçlamaktadır. Doğada olduğu gibi, insanlar arasında da harekete geçmek için, gerçeklik sürecine girmek ve hâlihazırda eylem halinde olan güçleri tam manasıyla öğrenmek gereklidir.

7. Bireyselciliğin aksine, faşist bakış açısı devletten yanadır. Devletle uyum içinde olduğu takdirde de, insandan yanadır. Devlet, insanın tarihsel varoluşunda, insanın evrensel iradesinin ve vicdanının kendisidir. Devlet, mutlakçılığa tepki vermek gerekliliğinden doğan ve devletin vicdana ve insanların iradesine dönüştüğü anda, tarihi amacını sonlandıran klasik liberalizmin karşısındadır. Liberalizm, bireyin kişisel çıkarlarında devleti reddetmiştir. Faşizm ise devleti bireyin esas gerçekliği olarak kabul eder. Ve eğer özgürlük, bireyselci liberalizm tarafından tasarlanmış soyut bir kukla değil de gerçek insanın bir sıfatı ise, faşizm özgürlükten yanadır. Ve gerçek olan tek özgürlük ise devletin ve devlet bünyesinde bireyin özgürlüğüdür. Bu nedenle, faşistlere göre her şey, devlettedir; devletin dışında, insani veya manevi hiçbir şey var olmaz ve hiçbir şeyin az da olsa değeri yoktur. Bu bağlamda, faşizm totaliterdir. Tüm değerlerin birliği ve sentezi olan Faşist Devlet, insanların hayatının tamamını yorumlar, geliştirir ve güçlendirir.

8. Devletin dışında ne bireyler ne de gruplar (siyasi partiler, dernekler, sendikalar ve sınıflar) var olabilir. Bu nedenle, faşizm sosyalizmin karşısında yer alır; çünkü sosyalizm tarihin hareketini sınıf çatışmalarıyla sınırlandırır ve devletin tek ekonomik ve ahlaki gerçekliğiyle kurulan sınıflar birliğini görmezden gelir. (…)

9. Bireyler, ilgi alanlarının benzerliğine göre sınıflar oluşturur. Bu ilgi alanlarındaki birbirinden farklı ekonomik aktivitelere göre sendikalar oluştururlar, fakat bütün bunların ötesinde, en başta devleti oluştururlar. Devlet, sayısal olarak, bir ulusun çoğunluğunu oluşturan bireylerin genel toplamı şeklinde düşünülmemelidir. Ve sonuç olarak, faşizm, ulusu çoğunluğa eşit tutan ve o çoğunluğun seviyesine indirgeyen demokrasiye karşıdır. Yine de

faşizm, millet niceliksel değil, olması gerektiği gibi niteliksel olarak düşünülüyorsa, demokrasinin en saf halidir. Bu niteliksel düşünme, en güçlü düşüncedir (en ahlaki, en mantıklı ve en gerçek olduğu için en güçlü), bu düşünce, ulus bünyesinde birkaç kişinin ve hatta sadece bir kişinin iradesi ve vicdanıyla eyleme geçer. İşte bu noktada ideal olan, herkesin vicdanı ve iradesiyle aktif olmaya yönelir; yani, ulusu, doğanın, tarihin ya da ırkın mantığıyla olması gerektiği şekilde oluşturan, tek vicdan ve tek irade olarak, gelişim ve ruhsal oluşumla aynı çizgide yola devam edenlerin vicdanı ve iradesiyle. Bir ırk ya da coğrafi olarak belirlenmiş bir bölge değil, tarihi olarak kendini sürdüren bir toplum, varoluşa ve güce yönelik irade olan tek bir fikir tarafından birleştirilmiş çokluk: bizzat kendi bilinçliliği, kişilik.

10. Bu yüce kişilik, devlet olduğu sürece ulustur. On Dokuzuncu yüzyıl ulus devletlerinin siyasal teorilerinin temelini oluşturan eski natüralist algıya göre, devleti oluşturan ulus değildir. Aksine, ulus, kendi ahlak birliğinin farkında olarak, insanlara bir irade ve böylelikle etkin bir varoluş sağlayan devlet tarafından yaratılmıştır. Bir ulusun bağımsızlık hakkı, *de facto* bir durumun az ya da çok durağan ve bilinçsizce kabulünden, kendi varlığının fikri ve ideal farkındalığından kaynaklanmaz. Bir ulusun bağımsızlık hakkı, aktif bir farkındalıktan, kendi haklarını dile getirmeye hazır ve eylem halindeki siyasi bir iradeden kaynaklanır. Yani zaten var olan bir devletten kaynağını alır. Devlet, aslında evrensel etik irade olarak doğrunun yaratıcısıdır.

11. Devlet olarak ulus, geliştikçe var olan ve yaşayan etik bir gerçekliktir. Gelişimini durdurmak, onu öldürmek demektir. Bu yüzden devlet, sadece yöneten, kanunlara şeklini veren ve manevi hayatın değerini, bireylerin kendi iradelerine bırakan otorite değildir. Kendi iradesini ülke dışında da hissettiren, duyuran ve saygı uyandıran, diğer bir deyişle gelişiminin gerekli bütün yönlerinde, kendisinin evrensellik gerçeğini de gösteren bir güçtür. Sonuç olarak devlet, örgütlenme ve genişlemedir, en azından esas itibariyle böyledir. Bu yüzden o, gelişime sınır tanımayan ve kendi sınırsızlığını test ederek kendisini gerçekleştiren insan iradesine benzetilebilir.

12. Kişiliğin en yüce ve en kuvvetli biçimi olan Faşist Devlet bir güçtür, fakat manevi bir güçtür. Bu güç, insanın ahlaki ve entelektüel hayatının her halini kontrolü altına alır; bu yüzden Liberalizmin arzuladığı gibi, kendisini basitçe, düzen ve kontrol görevleriyle sınırlandıramaz. Bireyin sözde özgürlükler alanını kısıtlayan basit bir mekanizma değildir. Bir bütün olarak insanın biçimi, iç standardı ve disiplinidir; zekânın yanı sıra iradeyi de doygunluğa ulaştırır. Onun, sivil toplumda yaşayan insanın kişiliğindeki esas ilham olan prensibi, bilimadamlarının, sanatçıların, düşünürlerin yanı sıra,

eylem adamlarının da derinliklerine işler ve onların kalbinde taht kurar. Faşizm ruhun ruhudur.

13. Kısaca faşizm, sadece kanun koyucu ve kurumların kurucusu değil, aynı zamanda manevi hayatın eğitimcisi ve yükseltenidir. İnsan hayatının biçimlerini değil, onun içeriğini, insanı, karakteri, inancı yeniden oluşturmayı amaçlar ve bu amaçla, disiplini ve insan ruhuna işleyebilen otoriteyi ve de bunların orada karşı konulmadan hüküm sürmesini gerektirir. Bu nedenle onun işareti, Liktorların [Roma imparatorlarını koruyan muhafızlar] taşıdıkları sopalarıdır, birlik, güç ve adaletin sembolüdür.

* Michael J. Oakeshott: *Modern Avrupa'nın Sosyal ve Siyasal Doktrinleri,* s. 164-8. 1939 Cambridge University Press.

3. *Mit Üzerine**

Benito Mussolini

Mussolini'nin Napoli'de 24 Eylül 1922'de yaptığı bir konuşmadan alınmıştır.

Biz kendi mitimizi yarattık. Mit bir inançtır, bir tutkudur. Gerçeklik olmasına gerek yoktur. Bir iyilik, bir umut, bir inanç ve cesaret olması bakımından bir gerçekliktir. Bizim mitimiz ulus'tur, bizim mitimiz ulusumuzun büyüklüğüdür! Ve bu miti, bu yüceliği, tam bir gerçekliğe çevirmeyi istiyoruz. Geri kalan her şeyi, ikinci planda tutuyoruz.

* Herman Finer: *Mussolininin İtalya'sı,* s. 218. 1935.

4. *Faşizmin Siyasi ve Sosyal Doktrini**

Benito Mussolini

İcraat gerekliliğinin doktrin ile ilgili herhangi bir araştırma veya değerlendirme yapılmasına izin vermediği Roma yürüyüşünü takip eden yıllar çok zorlu geçti. Çarpışmalar artık kasaba ve köylerde yapılıyordu. Pek çok sıkıntı vardı ancak bunlardan en önemli ve kutsalı, insanların ölmesiydi. Bu insanlar nasıl öleceklerini biliyordu. Belki de başlıklarla ve paragraflarla güzelce tanımlanmış ve dikkatle açıklanmış bir doktrin eksikti; ancak bundan daha belirleyici başka bir şey olacaktı: İnanç. Yine de kitaplar, makaleler, kongre kararları ve büyük küçük önemdeki konuşmalar aracılığıyla

o dönemin olaylarını hatırlayan, yani araştırma yapıp kanıtları değerlendirme yetisine sahip olan herkes, doktrinin temelinin çatışma yıllarında atıldığını görecektir. İşte faşist düşünce bu yıllarda silahlandı, arıtıldı ve yüce örgütlenme görevine başladı. Bireysel vatandaş ve devlet arasındaki ilişki sorunu, yetki ve özgürlük sorunları, siyasi ve toplumsal, özellikle de ulusal sorunlar; bütün bu sorunlar için bir çözüm aranıyordu, aynı zamanda liberalizm, demokrasi, sosyalizm ve Mason kuruluşlarla olan mücadele devam ediyordu. (…) Ancak sistemdeki malum eksikliklerden dolayı anti-faşistler iki yüzlülükle faşizmin kendi doktrinini oluşturacak kapasitesi olmadığını savundular. Oysa bu doktrin ilk olarak, başlangıçta bütün düşüncelerde olduğu gibi şiddetli ve dogmatik yadsımayla, daha sonra da 1926, 1927 ve 1928'de başarıyla yürürlüğe konan rejimin kanun ve kurumlarında gerçekleştirilen pozitif yorumlamalarla gözlerinin önünde gürültülü bir şekilde büyümekteydi.

Faşizm günümüzde, yalnızca rejim olarak değil doktrin olarak da bireyseldir. Bu da günümüzde eleştirel anlayışını hem kendisine hem de diğerlerine uygulayan faşizmin daha sonra başvurabileceği kendi açık ve tuhaf bakış açısını oluşturduğu anlamına gelir ve böylelikle dünyanın karşılaştığı uygulama ya da entelektüel sorunlarla yüz yüze geldiğinde kullanılabilecektir.

Bütün bunların yanında faşizm, insanlığın geleceğini ve gelişmesini günümüz siyasi kaygılarından tamamen arınık bir şekilde düşünüp gözlemledikçe, kalıcı barışın ne mümkün olduğuna ne de faydalı olduğuna inanır. Böylece mücadelenin terk edilmesinden doğan ve özveriye karşı korkaklık anlamına gelen pasifizm doktrinini reddeder. Yalnızca savaş, bütün insan enerjisini en yüksek düzeye getirir ve soyluluk damgasını onu taşıyabilecek olanlara vurur. Diğer bütün çabalar geçicidir; hiçbiri kişiyi bu yüce kararı vermek zorunda kalacağı konuma getirmez: Ölüm-kalım seçeneği. O yüzden, bu zararlı barış esasına dayanan doktrin faşizm için de zararlıdır. Yine bu yüzden, belli başlı bazı siyasi durumlarla başa çıkabilmek için kullanışlı olduklarının kabul edilmesine rağmen, hem faşizmin ruhu hem de duygusal, düşünsel veya uygulamada herhangi bir neden, güçlü bir milliyet hissi doğurduğunda tarihte de örnekleri olduğu gibi, parçalanabilecek olan bütün uluslararası birlikler ve toplumlar için zararlıdır. Bu anti-pasifist ruh, faşizmle birlikte bireyin hayatına da taşınır; yaralarının üzerindeki bandajlara yazılan *Squadrista'*nın şerefli "me ne frego" sloganı[1] yalnızca stoacı olmayan bir felsefe eylemidir ya da yalnızca politik olmayan bir doktrin özetidir- bir savaş eğitimidir, savaşın ortaya koyduğu risklerin kabul edilişidir ve İtalya

1 Squadrista, "Korkmuyorum" sloganı taşıyan sokak savaşçılarıdır.

için yeni bir yaşam şeklidir. Bu yüzden faşist, intihar hakkında bir şey bilmeden ve intiharı hor görerek yaşamı kabul eder ve sever. Yaşamı bir görev, mücadele ve zafer olarak görür, yüce ve tamam olması gereken yaşam kişinin kendisi için, bundan da önemlisi yakında ve uzakta olan, aynı zamana ait ya da daha sonra gelecek olan herkes için yaşanmalıdır.

Bu "demografik" rejim politikası yukarıda geçen önermenin bir sonucudur. Bu sayede Faşist kişi aslında komşusunu sever, ancak bu "komşu" yalnızca belirsiz ve tanımlanmamış bir kavram değildir, kişinin komşusunu sevmesi, gerekli eğitim zorunluluğunun, statü ve fiziksel uzaklık farkının önünde fazla bir engel teşkil etmez. Faşizm evrenselliği reddeder ve medeni halklar topluluğunda yaşamaya layık olabilmek için çağdaşlarını dört gözle izler, ruh hallerine dikkat eder ve değişen çıkar eğilimlerinde geçici ve boş görünümlerle kendini kandırmaz.

Böyle bir hayat anlayışı, faşizmi insan medeniyetinin çeşitli sosyal gruplar arasındaki çıkar çatışmalarıyla, üretim araç gereçlerinin değişmesi ve gelişmesiyle açıklanmasına göre; bilimsel ve tarihin materyalist algılanışı, Marksist Sosyalizmin sözde temeli olan bu doktrinin karşıtı yapar. Ekonomik alandaki değişikliklerin, yeni hammaddelerin keşfedilmesi ve yeni yöntemlerle işlenmesinin; bilimsel icatların şüphesiz büyük önemi var; ancak bütün bunları dışlayarak insanlık tarihini açıklamak yeterli olur demek gülünç bir hayaldir. Faşizm şimdi ve her zaman kutsallığa ve kahramanlığa; diğer bir deyişle doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik çıkar gütmeyen eylemlere inanır. Yönetici gerçek güçlerin, aslında yönetemeyen, yalnızca şansla ileri geri dalgalanan kuklalardan başka bir şey olmadığını söyleyen teoriye göre, tarihin ekonomik olarak algılanışı inkâr edilirse, değiştirilemeyen ve değişmez sınıf savaşı da yine inkâr edilir; bu da tarihin ekonomik algılanışının doğal bir sonucudur. Bütün bunların yanında, faşizm sınıf savaşının toplumun değişiminde üstün güç olabileceğini de reddeder. Sosyalizmin bu iki temel kavramı da bu şekilde çürütülerek, en sıradan kişinin bile üzüntülerinin ve acılarının dineceği sosyal bir birlik isteği olan bu insanlığın kendisi kadar eski arzudan geriye hiçbir şey kalmaz. Ancak faşizm yine sosyalizmin gerçekleştireceği, herkes için maksimum refah garanti etmek için belli bir zamanda ekonomik evrim anlamındaki "ekonomik" mutluluk anlayışını da reddeder. Faşizm mutluluğun materyalist anlayışının mümkün olduğunu reddeder ve bunu yaratıcılarına, yani On Dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki ekonomistlere bırakır. Diğer bir deyişle faşizm insanlığı tek bir şey düşünen bir yaratıkmış gibi (şişmanlamak ve beslenmek), hayvanların seviyesine indiren ve bu şekilde insanlığı yalnızca fiziksel bir varlığa indirgeyen refah-mutluluk eşitliğinin geçerliliğini de reddeder.

Sosyalizmin ardından faşizm ister teorik alanda, ister uygulamada bütün bir demokratik ideoloji sistemiyle mücadele eder ve onu reddeder. Faşizm, çoğunluğun yalnızca çoğunluk olduğu için insan toplumunu yönetebileceğini reddeder, yalnızca sayıların periyodik bir istişare ile yönetebileceğini reddeder ve evrensel oy kullanma hakkı gibi bir mekanik süreç işlemiyle asla kalıcı olarak belirlenemeyecek olan insanlığın sabit, gerekli ve faydalı eşitsizliğini onaylar. Demokratik rejim zaman zaman, gerçek etken egemenliğin farklı, gizli ve sorumsuz bir gücün elinde olmasına rağmen, insanlara egemenlik yanılgısı vermek olarak tanımlanabilir. Demokrasi sözde kralsız bir rejimdir, ancak birden fazla kral tarafından yönetilir; bir zorba olarak, tek bir kraldan daha mutlak daha zalim ve daha yıkıcı. Bu da faşizmin neden ilk olarak 1922'de (çıkar amaçlı olarak) cumhuriyetçiliğe daha yakın bir tutum izlediğini ve Roma yürüyüşünün öncesinde bu tutumu neden terk ettiğini açıklar. Yönetim şekli, sorunun günümüzde birincil önem arz etmediğinden emin olarak ve sonrasında geçmişte ve günümüzdeki monarşi ve cumhuriyet örneklerini inceleyerek, monarşinin ya da cumhuriyetin mutlak bir standarda göre yargılanamayacağı; ancak o ülkenin evriminin ifade ediliş şekli yani siyasi, tarihi, geleneksel ya da psikolojik, olarak temsil edildiği sonucuna ulaşıldı. Demokrasi birinci sıradaki rejimin yetersizliğine dikkat çekerken, ikinci en mükemmel rejim olarak sonsuza kadar yerini koruyarak bu düşüncenin altında beklerken; faşizm, monarşi veya cumhuriyetçilik antitezinin yerini alır. Günümüzde cumhuriyetlerin ve de geleceğin en ateşli siyasi ve sosyal umutlarını içeren monarşilerin doğal olarak gerici ve mutlakıyetçi olduğu görülebilir.

Faşizm, demokrasideki toplu sorumluluk görüntüsüne bürünmüş siyasi eşitlik gibi bu komik basmakalıp yalanı, "mutluluk" ve sonsuz ilerleme masalını reddeder. Ancak eğer demokrasi tersine yönetim şekillerinde algılanabilirse, yani demokrasi, halkın Devletin acizliğine indirgenmediği bir toplum devleti anlamına geldiğinde, faşizm adını "örgütlenmiş, merkezi ve otoriter demokrasi" şeklinde yazabilir.

Faşizm, hem siyaset hem de ekonomi alanlarındaki liberalizm doktrinlerine tamamen karşı bir tutum almıştır. Liberalizmin son yüzyıldaki (ihtilaflı ani başarısı hoş karşılanmayan) önemiyle ilgili hiçbir abartı olmamalı; o dönemde ortaya çıkan pek çok teorinin içinden yalnızca biri ya da geçmişte veya şimdi bütün zamanlarda insanlık için bir din olarak öne sürülmemelidir. Liberalizm yalnızca yarım yüzyıl hüküm sürmüştür. Avrupa'nın kaderini 1789'dan önceki döneme çekmek amacıyla oluşturulmuş Kutsal İttifaka karşı bir tepki olarak doğmuş, başarısının en yüksek noktası IX. Pius'un bile bir liberal olduğu 1848 yılı olmuştur. Bu tarihten hemen sonra ise çü-

rümeye başlamıştır, çünkü 1848 aydınlık ve umut yılıyken bir sonraki yıl, 1849 karanlık ve trajedi yılıydı. Roma Cumhuriyeti kardeş cumhuriyet olan Fransa'dan aldığı ölümcül darbeyle mücadele ediyordu ve aynı yıl Marx sosyalizm dininin kutsal kitabı, ünlü *Komünist Manifesto*'yu yayınladı. 1851'de III. Napolyon liberal olmaktan çok uzak olan darbesini gerçekleştirdi, tarihteki en belirleyici hareket olarak sayılabilecek bir askeri yenilginin sonucu olan toplumsal bir hareketle tahttan indirildiği 1870'e kadar Fransa'da hüküm sürdü. Zaferse özgürlük, din ya da bu dinin peygamberleri hakkında hiçbir şey bilmeyen Bismarck'ın oldu. Almanlar gibi yüksek bir medeniyete sahip bir halkın On Dokuzuncu yüzyıl boyunca özgürlük dinine kayıtsız kalmaları bir takım sonuçlar doğurdu. (…) Almanya milli birliğe liberalizm doktrinlerinin çok dışında kavuştu, Liberalizm mantıklı ve aslında anarşinin tarihsel öncüsü olmasına rağmen bu doktrin aslında monarşik olan Alman zihnine çok yabancıydı. (…) İtalyan birliğine bakacak olursak, onun Liberalizme olan borcu, aslında Liberal olmayan Mazzini ve Garibaldi'nin çalışmalarına olan borcuyla kıyaslandığında ikinci derecede kalır. Anti-Liberal Napolyon'un müdahalesi olmasaydı Lombardiya'yı geri kazanamazdık ve yine anti-Liberal Bismarck'ın Sadowa ve Sedan'daki yardımı olmasaydı muhtemelen '66'da Venedik bölgesini kazanamaz ya da 70'te Roma'ya giremezdik.[2] Dinin kendi başrahiplerinin bile mevcut edebiyat ve atavizmdeki çürüme yüzünden yenilgiye uğrayan inançlarının üzerinde toplanan alacakaranlığı fark ettikleri 1870-1914 dönemi, yani milliyetçilik, gelecekçilik [fütürizm] ve faşizm, liberalizm döneminde sonsuz kördüğümlere dolandıktan sonra, Dünya Savaşı'ndaki katliamlarla bu düğümleri çözmeye çalıştı; o zamana kadar hiçbir din böylesine korkunç bir kurban istememişti. Belki de liberal Tanrılar kana susamıştı? Ancak şimdi günümüzde liberal inanç, kapılarını terk edilmiş mabetlere kapattı, terk edilmiş çünkü dünyadaki insanlar, ekonomi alanında agnostik, siyaset ve ahlak alanlarında umursamaz olan bu dine tapınmanın zaten çoktan meydana geldiği gibi çöküşe neden olacağının farkına vardı. Bununla birlikte, günümüzün bütün siyasi umutları anti-liberaldir ve bu yüzden tek bir öğretiyi, sanki tarih yalnızca liberalizme ait bir alanmış, liberalizm medeniyet için son ve değiştirilemez bir hükümmüşçesine, tarihsel yargının dışında değerlendirmek gülünç olacaktır.

Ancak sosyalizm, demokrasi ve liberalizmin faşist görüşe göre yadsınması, faşizmin yalnızca gidişatın öncesine, gelecek yarı-liberal yüzyılın ilk yılları olarak görülen 1879 yılına döndürmek istemesi olarak algılanmamalıdır; geriye dönmek istemiyoruz; faşizm De Maistre'i başrahibi olarak ata-

2 Mussolini burada Bismarck'ın Avusturyalılara karşı Sadowa (1866) ve Fransızlara karşı Sedan (1870) zaferlerine atıfta bulunuyor.

mamıştır. Mutlak monarşi ve kilise otoritesine kör bağlılık gibi şeylere hiçbir zaman geri dönmedi ve dönemez.

Feodal sistemin ayrıcalıkları da oldu, toplumun dışarıdan hiçbir müdahale kabul etmeyecek ve birbiri arasında hiçbir iletişim olmayacak şekilde kastlara bölünmesi: otoritenin Faşist algılanışının böylesine bir yönetim şekliyle hiçbir alakası yoktur. Bir milletin tümünü yöneten bir parti, tarihte tamamen yeni bir gerçektir, buna benzer ya da paralel başka bir referans yoktur. Faşizm, kuruluşunda liberal, sosyal ya da demokratik doktrinlerinden hangilerinde hâlâ hayatta olan bir değer varsa onları kullanmıştır; tarihe borçlu olduğumuz kesin dediğimiz şeyleri korurken, geriye kalanları reddeder; diğer bir deyişle bu, bütün halklar ve zamanlar için şüphesiz fayda doktrininin olabileceği anlayışıdır. On Dokuzuncu yüzyılın sosyalizm, liberalizm ve demokrasi yüzyılı olduğunu düşünecek olursak, Yirminci yüzyılın da sosyalizm, liberalizm ve demokrasi yüzyılı olması gerektiğini söyleyemeyiz; siyasi doktrinler geçer, ancak insanlık baki kalır ve bu yüzyılın otorite, sol ve faşizm yüzyılı olması beklenebilir. Çünkü On Dokuzuncu yüzyıl bireyselliğin yüzyılıysa (liberalizm her zaman bireysellik anlamına gelir) bu yüzyılın kolektivizm; yani devlet yüzyılı olması beklenir. Yeni bir doktrinin önceki doktrinlerin en can alıcı öğelerinin hepsini kullanabilecek olması da son derece mantıklı bir çıkarımdır.

Faşizmin kuruluşu devletin karakterinin, görevinin ve hedefinin anlayışıdır. Faşizm, devleti bütün bireylerin ya da grupların birbirine bağlı, yalnızca devletle olan ilişkisinin algılanmasının aksine, mutlak bir yapı şeklinde algılar. Liberal devlet anlayışı, maddi ve manevi olarak müşterek bir yapının faaliyet ve gelişimine doğru yönlendiren bir güç değil, yalnızca kayıt altındaki sonuçların işlevleriyle sınırlanmış bir güçtür: öte yandan Faşist Devletin kendisi bilinç sahibidir, iradesi ve bir kişiliği vardır; bu yüzden "etik" devlet de denir. 1929'da faşist rejimin ilk beş yıllık meclisinde şunları söyledim:

"Biz faşistler için devlet, yalnızca vatandaşlarının kişisel güvenliğini sağlama göreviyle meşgul bir gardiyan olmaktan ibaret değildir; yalnızca belli bir seviyede refah ve barış içinde yaşam şartları temin eden maddi hedefli bir kurum da değildir; çünkü basit bir yönetim kurulu da böyle hedefleri gerçekleştirebilir. Bireyin ve bütün halkın yaşamını iyileştiren, karmaşık maddi gerçeklerle bütün bağını koparmış tamamen siyasi bir varlık da değildir. Faşizmin algıladığı ve yarattığı şekilde devlet, ruhani ve ahlaki bir gerçektir, çünkü milletinin siyasi, hukuki ve ekonomik kuruluşu somut bir şeydir: böylesine bir kuruluş devletin başlangıcında ve gelişiminde, ruhunun görünümünde olmalıdır. Devlet hem iç hem dış güvenliğin garantörüdür, ayrıca

halkının yüzyıllar içinde dil, gelenek ve inanç konularında gelişen ruhunun bekçisi ve ileticisidir. Devlet yalnızca şimdiki zamanın yaşayan bir gerçeği değil, geçmişle ve her şeyden önce gelecekle bağlantılıdır, bu yüzden tek bir bireyin yaşamının sınırlarını aşarak milletin öz ruhunu temsil eder. Devletlerin kendini ifade etme şekilleri değişebilir, ancak bu şekillerin gerekliliği sona ermez. Vatandaşlarını yurttaş erdemiyle eğiten devlettir, görevleri hakkında onlara bir bilinç aşılar; adaletle çıkarlarını uyumlaştırır ve gelecek nesillere bilim, sanat, hukuk ve yardımlaşma alanlarında zihinsel bir zaferle onları birleştirir. İnsanları kabile hayatından gücünün en yüksek ifadesi olan İmparatorluğa sevk eder: varlığı uğruna hayatını kaybeden üyelerinin isimlerini yüzyıllar boyunca birleştirir; kanunları uyarınca devletin sınırlarını genişleten liderlerin ve gelecek nesillerin takip edeceği bir örnek olarak devleti şanla aydınlatan dahilerin anısını yaşatır. Bireylerin ya da belli başlı grupların devlet anlayışı azaldığında, bölücü ve merkezi olmayan eğilimleri sürdüğünde, bu gibi olguların ortaya çıktığı milletler de düşüşe geçer."

1929'dan günümüze kadar, siyasi ve ekonomik alanlarda evrim bu doktrinsel öğretilerin geçerliliğini ispatlamak için her yere gitmiştir. Devlet burada en büyük öneme sahiptir. Kapitalizmin dramatik çelişkilerine karşı bir çözüm sağlayabilecek tek güçtür ve kriz dediğimiz bu durumla diğer devletlerin arasında da olduğu gibi yalnızca devletle başa çıkılabilir. (…) Faşist Devlet eşsizdir ve orijinal bir yaratıdır. Gerici değil, devrimcidir, önemi giderek artan sendikacılık sistemiyle ekonomik ve sanayideki işçilik alandaki sorunları karşılarken; evrensel partiler arasındaki rekabet, parlamenter rejimin aşırı gücü ve siyasi meclislerin sorumsuzluklarıyla siyasi alana yerleştirilmesi gereken sorunların çözümünü öngörür; ahlaki alanda düzen, disiplin ve ülkenin ahlak kurallarıyla belirlenen konularında itaat sağlar. Faşizm, devletin organik ve güçlü olmasını, aynı zamanda geniş ve popüler desteğe dayanmasını ister. Faşist Devlet milletin ekonomik eylemlerine bile katılır ve yaratmış olduğu müşterek sosyal kurumlar ve eğitim kurumları aracılığıyla etkisi ulusal hayatın her alanına ulaşır; ilgili kurumlar çerçevesinde milletin bütün siyasi, ekonomik ve ruhani güçlerini içerir. Otoritesini tanıyan, devamlı olarak gücünün farkında olan ve her an ona hizmet etmeye hazır milyonlarca bireyin desteğine dayanan devlet, Orta Çağ lordunun zorba devleti değildir, 1789 öncesi ya da sonrası mutlakıyetçi hükümetlere de benzemez. Faşist Devlet'te birey ortadan kalkmaz; aksine çoğalır, tıpkı alaydaki bir askerin yoldaşlarının sayısıyla azalmayıp aksine artması gibi. Faşist Devlet milleti düzenler, ancak bireye de yeteri kadar özgürlük alanı bırakır; bu her türlü ve gereksiz ve muhtemelen zararlı özgürlükten kurtulur, ancak gerekli olanları tutar; buradaki karar alıcı güç birey değil, yalnızca devlet olabilir.

Faşist Devlet genel olarak din gerçeğine ya da İtalyan Katolikliği denen bu özel ve pozitif inanca kayıtsız değildir. Devlet herhangi bir ilahiyat gütmez, ancak ahlakı destekler ve Faşist Devlette din insan ruhunun en derin göstergelerinden biri olarak görülür, bu yüzden yalnızca saygı duyulmakla kalmaz, aynı zamanda korunur. Faşist Devlet, Robespierre ve Kongre'deki en aşırı uçtaki kişilerin bir zamanlar yapmaya çalıştığı gibi asla kendi Tanrısını yaratmaz: Faşizm çilecilerin, azizlerin ve kahramanların Tanrısına; aynı şekilde basit insanların algıladığı ve ibadet ettiği Tanrı'ya saygı duyar.

Faşist devlet iktidar ve hükümet iradesinin somut varlığıdır: Roma geleneği burada, savaştaki ideal güçtür. Faşizme göre hükümet, ahlak ve ruh terimlerinde olduğu gibi toprak ya da askeri terimlerle ifa edilebilecek bir şey değildir. Bir imparatorluk gibi düşünülmelidir; diğer bir deyişle, en küçük parça toprakta hüküm sürme gereksinimi duymadan diğer milletleri doğrudan ya da dolaylı olarak yöneten bir millet. Faşizm için imparatorluğun büyümesi, yani milletin genişlemesi, canlılığın ve tam karşıtı olan çürümenin gerekli bir dışa vurumudur. Yükselen ya da bir dönemden sonra tekrar yükselen halklar her zaman emperyalisttir; her türlü vazgeçiş çürümenin ve ölümün işaretidir. Faşizm yüzyıllar boyu aşağılanma ve yabancılara köleliğin ardından tekrar yükselen İtalya halkı gibi bir halkın eğilim ve arzularını temsil etmek için en iyi şekilde uyarlanmış doktrindir. Ancak imparatorluk disiplin, bütün güçlerin koordinasyonu, derin görev ve fedakârlık duygusu gerektirir: bu gerçek rejimin uygulamada çalışma, devletteki pek çok gücün karakteri ve Yirminci yüzyılda İtalya'nın bu kendiliğinden ve kaçınılmaz hareketine çıkabilecek olanlara ve On Dokuzuncu yüzyılın bu modası geçmiş ideolojisini hatırlatarak karşı çıkanlara yönelik alınması gereken katı önlemler açıklar; sosyal veya siyasal dönüşümün büyük tecrübesini yaşama cesareti olan her yerde reddedilmiştir; çünkü milletin daha önce hiç bu kadar otorite, yönlendirme ve düzene gereksinimi olmamıştı. Her çağın kendine özgü doktrini varsa faşizmi günümüzün doktrini olarak gösteren binlerce işaret vardır. Çünkü eğer doktrin yaşayan bir şeyse, bu da faşizmin yaşayan bir inanç yarattığı ve bu inancın uğrunda acı çeken ve ölen insanların zihinlerinde çok güçlü bir inanç olduğu gerçeğiyle ispatlanmıştır.

Faşizm bundan sonra dünyada, kendilerini gerçekleştirerek, insan ruhunun tarihini temsil eden bütün doktrinlerin evrenselliğine sahiptir.

* Benito Mussolini Political and Social Doctrine of Fascism, International Conciliation No: 306 New York, Carnegie Endowment for International Peace, January, 1935, pp. 6-17.

5. *Tutsak Edilmiş Akıl**

Czeslaw Milosz

Czeslaw Milosz (1911- 2004) Polonyalı modern bir şairdir. Varşova'nın 1939-1944 yılları arasında Almanlar tarafından işgalinin dehşetini yaşamıştır ve çoğunluğu komünistlerden oluşan Polonya hükümetinin diplomatik hizmetine katılmıştır. Rusya'nın kendi anavatanına dayattığı komünizmden giderek daha da rahatsız olurken, Washington ve Paris'te kültürel işler sorumlusu olarak hizmet vermiştir. Milosz 1953'te hükümetinden ayrılmış ve bunu 1953'te önemli kitabı *Tutsak Edilmiş Akıl*'da açıklamıştır. Kitap, komünizmin entelektüel yaşamı kontrol altına alma yöntemini analiz ediyor ve özellikle Doğu Avrupalı Komünistlerin Batı demokrasilerine olan tutumlarını açıklıyor.

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Imperium'a[3] katılmadan önce İkinci Dünya Savaşı'nı yaşadılar. Bu savaş Batı Avrupa ülkelerinde olduğundan daha yıkıcıydı. Savaş yalnızca ekonomilerini değil, o zamanlar sarsılmaz gibi görünen pek çok değerlerini de yok etti.

Adam yaşadığı düzeni *doğal* olarak karşılama eğilimindedir. Önünden geçtiği evler, insan elinden çıkmış ürünlerden çok topraktan fırlamış kayalara benzer. Ofiste veya fabrikada yaptığı işlerin, dünyanın ahenkle işleyişi için gerekli olduğunu düşünür. Giydiği kıyafetler tam olması gerektiği gibidir, Roma togası da Orta Çağ zırhı da giyse aynı derecede iyi olacağı düşüncesine güler. Bir devlet ya da banka yöneticisine saygı duyar, ona özenir, belli bir miktar paraya sahip olmayı barış ve güvenliğin asıl garantisi olarak görür. Günün birinde bir atlının, kendisinin iyi bildiği kedilerin uyuyup çocukların oynadığı bir sokakta, kemendiyle gelip geçenleri yakalamaya başladığına inanamaz. Böyle bir davranış örneğinin bütün insan toplulukları için ortak olmadığını fark etmeden olabildiğine gizlice, özel olduğu düşünülen fiziksel ihtiyaçlarını karşılamaya alışıktır.

Bombaların kırdığı pencere camları dökülmüş bir sokaktaki ilk turu, dünyasının "doğallığını" sarsar. Rüzgâr aceleyle boşaltılmış ofislerden kalan, akla kasalar, anahtarlar, konferanslar, kuryeler ve sekreterleri getiren üzerinde "Özel" veya "Çok Gizli" yazılı kâğıtları uçuruyor. Şimdi ise rüzgâr onları herkesin okuyabileceği şekilde sokağa savuruyor; yine de kimse okumuyor, çünkü herkes bir parça ekmek bulmakla meşgul. Gariptir ofisler ve gizli dosyalar bütün anlamlarını yitirmiş olsa da dünya dönmeye devam ediyor. Adam sokağın daha aşağısında, bombanın ikiye böldüğü bir evin önün-

3 Sovyet sistemini kast ediyor (y.n.)

de durur, insanların evlerinin gizliliği, aile kokuları, kovan yaşamının sıcaklığı, sevginin ve nefretin hatırasını taşıyan mobilyalar göz önüne serilmiş. Evin kendisi ise artık bir kaya bile değil, alçı, beton ve kiremitten oluşan bir iskeleden ibaret; üçüncü katta içinde yıkanmış olanların hatıralarıyla dolu yalnız bir küvet. Evin nüfuzlu ve saygın eski sahipleri şimdi aç biilaç, patates bulabilmek için tarlalarda geziyor. Bu şekilde para, tek gecede değerini kaybeder ve anlamsız, üzeri baskılı kâğıt yığınları haline gelir. Adamın yürüyüşü, onu dumanı tüten yıkıntı tepesini sopayla karıştıran, milleti bütün düşmanlardan kurtaracak büyük lider hakkında bir şarkıyı ıslıkla çalan küçük bir çocuğa getirir. Şarkı kalır, ama dünün lideri çoktan geçmişin bir parçası haline gelmiştir.

Adam çabucak yeni alışkanlıklar kazandığını fark eder. Bir zamanlar sokakta bir cesede rastlasa, polise haber verirdi. Bir kalabalık toplanır, pek çok laf edilir yorum yapılırdı. Şimdi ise biliyor ki hendekte yatan bu kararmış cesedi görmezlikten gelmeli ve gereksiz sorular sormaktan kaçınmalı. Silahı ateşleyen kişinin de kendine göre nedenleri vardır, belki de bir "Yeraltı" hesaplaşmasının cezasını veriyordu.

Ortalama bir Avrupalı da, şehrinin yaşam alanlarına bölünmüş olmasına alışık değildir, ancak tek bir yasa onu bu yeni yaşam ve düşünce şekline zorlayabilir. A Bölgesi bir ırk için, B Bölgesi başka bir ırk, C Bölgesi başka bir ırk. Yerleştirmenin son tarihi yaklaştıkça sokaklar yük arabaları, at arabaları, el arabaları kuyruklarıyla; bohçalar, yatak, sandık, kazan, kuş kafesleri taşıyan insanlarla dolar. Her şey bittiğinde ise iki bin kişi kendini bir zamanlar iki yüz kişinin yaşadığı bir binada bulabilir; hiç değilse herkes uygun bölgesine yerleşmiştir. Sonrasında C Bölgesinin etrafına yüksek duvarlar dikilir ve her gün bir yığın erkek, kadın ve çocuk vagonlara doldurularak, bilimsel olarak katledilip cesetlerinin de yakılacakları özel olarak yapılmış fabrikalara götürülür [4].

Kementli atlı bile bir askeri kamyonet kılığında köşe başında ortaya çıkar. Bu köşe başından geçen bir adam, kendine doğru tutulmuş bir tüfekle karşılaşır, ellerini kaldırır, kamyonete bindirilir ve bundan sonra ailesi ve arkadaşları onu bir daha göremez. Bir toplama kampına gönderilmiş, ya da bir idam mangasıyla karşı karşıya kalmış olabilir, ağzı devlet aleyhinde bağırmaması için bantlanmış; ancak yine de arkadaşları için bir uyarı görevi görüyor. Belki de kişi evinde oturarak böyle bir sondan kurtulabilir. Ancak bir aile babası karısına ve çocuklarına ekmek ve çorba getirmek için dışarı

4 Milosz burada Polonyalı Yahudilerin muayene kamplarına gönderilmeden önce Varşova'daki gettolarda toplandıkları Nazi politikasına atıfta bulunuyor.

çıkmak zorundadır ve her gece onlar da babalarının eve dönüp dönemeyeceği hakkında kaygılanırlar. Bu şartlar daha yıllar boyu devam ettiği için herkes gitgide şehre bir ormanmış gibi, Yirminci yüzyıl insanına da güçlü canavarlar arasında yaşayan bir mağara adamıymış gibi bakmaya başlar.

Önceleri kişinin tüm yaşamı boyunca aynı adı ve soyadı taşımasının kesin olduğu düşünülürdü; şimdi ise pek çok nedenden dolayı ismini değiştirmek ve uydurulmuş bir biyografiyi ezberlemek akıllıca olur. Sonuç olarak sivil devlet kayıtları da tamamen karmaşık bir hale gelir. Herkes formaliteleri umursamamaya başlar, böylece örneğin evliliğin bile birlikte yaşamaktan başka bir anlamı kalmaz.

Saygıdeğer vatandaşlar, çeteciliği suç olarak görürlerdi. Bugün ise banka soyguncuları birer kahraman, çünkü çaldıkları para aslında "Yeraltına" gidecektir. Bunlar genelde genç çocuklardır, annelerinin oğulları, ama görünüş aldatıcıdır. Birini öldürmek onlar için ahlaki hiçbir sorun teşkil etmez.

Ölümün yakınlığı, utancı yok eder. Erkekler ve kadınlar idamlarının tarihinin parlak ayakkabılı ve kamçılı şişman bir adam tarafından belirlendiğini öğrenmelerinin ardından değişirler. Dünyadaki son evleri, dikenli tellerle çevrilmiş küçük bir toprak parçasında, ortalıkta çiftleşirler. Barikatlara koşup tanklara karşı tabancalar ve benzin şişeleriyle savaşmaya hazır daha ergenlik çağındaki kızlar ve erkekler gençliklerinin tadına varır ve ahlak standartlarına olan saygılarını kaybederler.

Hangi dünya "doğal"? Daha önce var olan mı yoksa savaş dünyası mı? Kişinin tecrübe âleminde de varsa ikisi de doğaldır. İnsanın yaşadığı bütün kavramlar, kendilerini içinde buldukları tarihsel bilginin ürünüdür. Akıcılık ve sürekli değişim, fenomenin özellikleridir. İnsan öylesine esnek bir canlıdır ki kendine büyük saygısı olan bir vatandaş dört ayak üzerinde rengârenk tüylü bir kuyrukla, içinde yaşadığı düzene uyduğunun bir işareti olarak sürüneceği güne akıl erdirebilir.

Doğunun insanları Amerikalıları ciddiye alamaz, çünkü insanlara yargıları ve düşünme alışkanlıklarının nasıl ilişkili olduğunu öğreten tecrübeleri hiç yaşamamışlardır. Hayal gücü eksikliğinin sonucu berbattır. Belli bir sosyal düzende ve belli bir değerler sisteminde doğup büyüdükleri için her düzenin "doğal" olması gerektiğini ve bunun insan doğasıyla uygun olmadığı için süremeyeceğini düşünür. Ama yine de günün birinde ateş, açlık ve kılıcı öğrenebilirler. Her türlü imkân dahilinde meydana gelecek olan budur, çünkü dünyanın bir yarısının korkunç felaketler geçirirken diğer yarısının ise bu uzak dostların rahatsızlığını film ve gazetelerden öğrendiği On Dokuzuncu yüzyıl tarzı yaşantılarına devam ettiklerine inanmak güçtür. Son örnekler bize bunun mümkün olmadığını gösterir. Varşova veya Budapeşte'de

ikamet eden biri bombalanan İspanya'nın ya da yanan Şanghay'ın görüntülerine bakmıştır, ama sonunda bu ve diğer pek çok felaketin gerçekte nasıl meydana geldiğini de öğrenmiştir. NKVD [5] ile ilgili masallar okumuştur, ta ki bir gün kendisi de onunla uğraşmak zorunda kalana kadar… *Bir şey eğer bir yerde varsa, her yerde vardır.* Bu, yaptığı gözlemlerden çıkardığı sonuçtur ve bu yüzden Amerika'nın anlık refahına hiç inancı yoktur. Avrupa'da 1933-45 yıllarının başka yerlerde ne olacağının ön göstergesi olduğundan şüphelenir. Kayıtsızlığın kötü notlarla değil, ölümle cezalandırıldığı sert bir okul ona sosyolojik ve tarihsel düşünmeyi öğretmiştir. Ama onu mantıksız düşüncelerden kurtaramamıştır. Batı ülkelerindeki şiddetli değişiklikleri öngören teorilere inanma eğilimindedir, çünkü kendisinin yaşadığı zorluklardan onların kaçabildiği gerçeğini haksızlık olarak görür.

Onun için erişilebilir tek düşünce sistemi diyalektik materyalizmdir ve onu çeker çünkü kendi tecrübeleri ışığında anlaşılabilir bir dil konuşmaktadır. Batı dünyasının aldatıcı "doğal" düzeni diyalektik materyalizme göre (Stalinci versiyonu), kriz sonucu çökmeye mahkûmdur. Bir krizin olduğu her yerde, iktidar sınıfı proletarya devrimine karşı koruma olarak faşizme sığınır. Faşizm savaş, gaz odaları ve krematoryumlar anlamına gelir. Doğru, Amerika'daki kriz o zaman için terhisin[6] olacağını tahmin etmiştir; doğru, İngiltere sosyal güvenlik ve sosyal sağlık hizmetini o zamana kadar bilinmeyen şekilde çıkarmıştır; ABD'deki komünist karşıtı histeriyi her ne başlatmışsa, büyük oranda silahlı ve düşmanca bir gücün korkusuyla harekete geçirilmiş olduğu da doğrudur. Bunlar yine de başka yönlerde ispatlanmış bir formülün değişik türevleridir. Dünya Faşizm ve Komünizm arasında bölünürse, Faşizm açıkça kaybeder, çünkü burjuvazinin umutsuzca sığınacağı son kalesidir. Burjuvazi demagoji yoluyla hüküm sürer bu da uygulamada önemli mevkilerin karar anında çılgınlığa kapılan sorumsuz kişilerle dolu olduğu anlamına gelir. Bu çılgınlıklar Hitler'in Doğulu insanlar için acımasız politikası veya Mussolini'nin İtalya'yı savaşa sokması gibidir.

Kişinin bu sonuca varması için Stalinci olmasına gerek yok. Aksine, Merkez'de [Moskova] oluşan sistemden herhangi bir fayda sağlanabileceğinin ne kadar şüpheli olduğunu bilerek adam kocaman bir meteorun bu perişanlığı yeryüzünden sildiğini gördüğünde çok sevinirdi. Şansını hesaplar ve bu yüzyılda Tanrının yerini alan varlık, diğer bir değişle tarih tarafından lanetlenen tarafı tutmasının akıllıca olmayacağı sonucuna varır. Maruz kaldığı propaganda her şekilde Nazizm ve Amerikanizmin aynı ekonomik

5 NKVD Sovyet gizli polisidir.

6 Komünist ekonomistler 1945'te milyonlarca askerin hızla terhis edilmesiyle Amerika'da büyük bir işsizlik krizi olacağını öngörmüştü.

şartların ürünü olduğu için tıpa tıp aynı olduklarını ispatlamaya çalışır. Bu propagandaya, ortalama bir Amerikalının Hitlercilik ve Stalinciliğin birbiriyle aynı olduğuna ikna eden gazetecilere inandığından sadece biraz daha az inanır.

Hiyerarşinin daha yüksek bir basamağında duruyorsa ve böylelikle Batı ile ilgili bilgilere erişebiliyorsa bile, hâlâ dünyanın bu yarısının güçlü ve zayıf yönlerini tartamaz. Kullandığı optik araç görüşün yalnızca önceden belirlenmiş alanlarını içerecek şekilde yapılmıştır. Onunla bakarak yalnızca görmeyi beklediğini görür. Örneğin hukukun sadece bir parti aracı şeklinde var olduğu, insan eyleminin tek kriterinin etkililik olduğu bir toplumda yaşamaya alışık adam, her vatandaşın hukuki yaptırımlara bağlı olduğunu hissettiği bir sistem hayal etmeyi zor bulur. Bu yaptırımlar belki de ayrıcalıklı grupların çıkarını korumak için çıkarılmıştır, ancak çıkarlar değişse bile yaptırımlar kalır ve eski kanunları yenileriyle alt etmek kolay değildir. Her vatandaş başlangıcı çok uzak geçmişte kalan kanunlar ağına dolanmıştır. Sonuç olarak toplu yaşam mekanizması öylesine beceriksizce oluşturulmuştur ki, gerçekten aktif olmak isteyen herkes sınırlamalardan kurtulabilmek için umutsuzca uğraşır.

Orta ve Doğu Avrupalılar, Batı'nın özelliği sandıkları gecikmeleri, saçma kararları, siyasi kampanyaları, karşılıklı suçlamaları, kamuoyu yoklamalarını ve demagojiyi anlayamaz. Ancak aynı zamanda bu yükümlülükler özel vatandaşa belli bir güvenlik garantisi verir. Bir kimseyi sokaktan zorla alıp bir toplama kampına göndermek yönetimin hoşuna gitmeyen bireyle açıkça en mükemmel başa çıkma yöntemidir; ancak bu yöntemleri tek suçlu kişinin, yasanın belli bir paragrafında açıkça cezalandırılabilir olarak tanımlanan bir eylemde bulunan adam olduğu ülkelerde kurmak zordur. Nazi ve Komünist ceza yasaları, cezai ve cezai olmayan eylemler arasındaki sınırı kaldırmaları konusunda benzerdir: birincisi suçu, Alman halkına karşı yöneltilen her türlü eylem olarak, ikincisi ise proletarya diktatörlüğünün çıkarlarına karşı yöneltilen her türlü eylem olarak tanımlar. Doğulu adamın "burjuvazinin cansız formalizmi" olarak adlandırdığı şey diğer yandan aile babasının, insanlar yerine kutup ayılarının zenginleştiği bir bölgeye gitmesindense akşam yemeği için ailesine döneceğini garanti eder.

Hukuki zihniyete sahip ülkelerde, kişi suçlu olsa da olmasa da herkesin aynı şevkle suçu itiraf ettiği bilimsel işkencenin uygulanması kolay değildir. Propaganda, halk demokrasileri vatandaşlarını Batı hukukunun iktidar sınıflarının çıkarlarına boyun eğen bir kurgudan başka bir şey olmadığına dair ikna etmeye çalışır. Belki bu bir kurgudur ama yöneticilerin isteklerine o kadar da boyun eğmez. Bir kimseyi suçlu bulmak istiyorlarsa, onun suçlu ol-

duğunu ispatlamak için ter dökmeleri gerekir; savunma avukatları kanunun teknik ayrıntıları ardına saklanır; dava çeşitli temyizlere sürüklenir vs. Açıkça suçlar kendi örtüsü altında işlenir, ancak şimdiye kadar Batı hukuku, yönetilenlerin olduğu kadar yöneticilerin de elini bağlamıştır. Bunun da güç ya da zayıflık kaynağı mı olduğu kişinin inancına göre değişir.

Hukukun doğasının farkında olan Amerikalılar, demokrasiyi herkesin farklı yöne kürek çektiği garip bir kayığa benzetir. Pek çok curcuna ve karşılıklı sömürü vardır ve herkesi birlikte kürek çekmeye ikna etmek zordur. Böyle bir kayığa kıyasla, totaliter bir devletin açılmış küreklerle son sürat giden kadırgası yılmaz görünür. Ama bazen garip kayığın üzerinden geçip gidebildiği kayalıklara totaliter gemi çarpıverir.

* Czeslaw Milosz, *The Captive Mind,* Lehçe'den çevirisi Jane Zielonko, sf: 24-31, 1953, Alfred Knopf Inc.

4. *Kavgam**

Adolf Hitler

Kavgam, (Main Kampf) Adolf Hitler'in (1889 – 1945), küçük bir Avusturyalı gümrük memurunun oğlunun, daha sonra Almanya'daki Nasyonal Sosyalist Partisinin Führer'inin ve Üçüncü Reich'ın Şansölyesinin otobiyografisidir. Kitap, ilk olarak iki cilt halinde, 1925 ve 1927 yıllarında yayımlanmıştır.

Doğa, daha zayıf olan bireylerle güçlü olanların eşleşmesini pek az arzuladığı gibi, üstün bir ırkla aşağı bir ırkın karışmasını hiç arzulamaz. Böyle bir durumda, üstün ırkın çoğalması için kendisinin yüz binlerce yıldır harcadığı bütün emekler, bir kalemde yok olup gidecektir.

Tarihi tecrübeler nezdinde, bunun sayısız delili mevcuttur. Gayet açık görülmüştür ki, Ari kanın herhangi bir şekilde aşağı ırklarla karışmasıyla, netice, kültürün taşıyıcısının sonu olmuştur.

***

Bu nedenle, halkçı devletin en yüce amacı, bu ırka ilişkin birincil unsurların korunmasına önem vermektir. Bu unsurlar, kültürü oluşturur ve daha üstün bir insanlığın güzelliğini ve saygınlığını yaratır. (…)

Bunun gerçekleşmesiyle birlikte Halkçı Devlet, tüm eğitimini, sadece bilginin pompalanmasına değil, tamamen sağlıklı vücutların çoğalmasına yönlendirmelidir. Zihinsel becerilerin eğitimi, ikincil bir önemi haizdir. Fakat burada yine, her şeyden önemli olan karakter gelişimidir, özellikle de

sorumluluğu sevinçle üstlenmek için eğitimle bağlantılı olan irade gücü ve kararlılığın arttırılmasıdır. Bilimsel bir eğitim ise en sonda gelen unsurdur.

Böylelikle, Halkçı Devlet, şu varsayımla yola çıkmalıdır: bilimsel olarak eğitimi az, fakat fiziksel olarak sağlıklı olan ve büyük bir kararlılığa, irade gücüne sahip olup güçlü, sağlam bir karakteri olan kişi, ulusal toplum için, zeki ama zayıf bir kimseden çok daha değerlidir.

***

Demokratik kitle fikrini reddederek, bu dünyayı en iyi, yani en üstün insanların emrine veren bir hayat görüşü, mantıken bu insanlarla birlikte aynı aristokratik ilkeye itaat etmek ve saygın kişiler içinde, en iyi kafalara, liderliği ve en büyük etkiyi garantilemek zorundadır. Bu bakış açısının temeli, çoğunluk mantığına değil, kişilik mantığına dayalıdır.

***

Ben, Alman İşçi Partisi'ne girdikten hemen sonra, propagandanın idaresini elime aldım. (…) Propaganda, teşkilâttan çok önde yürümeli ve önce bu teşkilâtta kullanılacak insan malzemesini sağlamalıdır. (…)

Büyük kitlelerin ruhu, yarım önlemlere ya da zayıflıklara açık olmamalıdır.

Bir kadın düşünün ki, ruhsal hissine, soyut bir akıl yürütmeden çok, tamamlayıcı güç için duyulan tanımlanamaz, duygusal özlem tarafından etki edilsin. Aynı, bu kadının zayıflığa hükmetmek yerine, güçlü bir erkeğe teslim olması gibi, kitleler de, yönetilmeyi yönetmekten daha çok severler. Kendilerine sağlanan liberal özgürlükle karşılaştırıldığında, kendine rakip tanımayan bir doktrin, onları içten içe daha çok tatmin eder; söz konusu özgürlükle kendilerini kaybeder, onunla ne yapacaklarını bilemez ve hatta kendilerini yalnız hissederler. (…)

Büyük kitlelerin algısal yeteneği oldukça sınırlıdır, anlayışları azdır, fakat unutkanlıkları muazzamdır. Bu gerçeklerin ışığında, bütün etkili propagandalar, kendini birkaç konuyla sınırlandırmak ve bu konuları, en son kişi bile böyle bir kelimeyle neyin amaçlandığını hayal edebilinceye kadar, sloganlar gibi kullanmak zorundadır.

* Adolf Hitler: *Kavgam,* s. 56, 234, 392, 595, 613, 661, 846. 1939 Houghton Mifflin Company.

7. *Yirminci Yüzyılın Mitosu**

Alfred Rosenberg

Adolf Hitler'in Kavgam'ının yanı sıra, Alfred Rosenberg'in çok satan kitabı *Yirminci Yüzyılın Mitosu* (1930), Nazi dünya görüşünün en yetkin eserleri arasında yerini almıştır. Estonya doğumlu Rosenberg (1893-1946), 1917'ye kadar Moskova'da mimarlık eğitimi görmüş, daha sonra gittiği Münih'te Nazi partisine katılmıştır. Parti gazetesinde yayın yönetmenliği yapan Rosenberg, daha sonra Nazi hükümetinde de önemli görevlerde bulunmuştur.

Bütün güç mücadeleleri, içteki çöküşün dıştaki ifadeleridir. 1914'ün bütün devlet sistemleri, tıpkı toplumsal, dini ve felsefi dünya görüşleri ve değerleri gibi, çoktan yıkılmıştır. Hiçbir yüksek ilke, hiçbir yüce fikir, insan hayatını karşı konulmaz şekilde yönetmez. Grup gruba, parti partiye, milli değerler uluslararası hükümlere ve hissizleşmiş emperyalizm yayılan pasifizme (barışseverliğe) karşı mücadele eder. Ekonomi, devletleri ve halkları altından ağlarla tuzağına düşürür. Finans ilkelleşmiş, hayat kökünden sökülmüştür.

Bütün sahalarda bir dünya ihtilâlinin başlangıcını belirleyen Dünya Savaşı, trajik bir gerçeği göstermiştir: Hayatını feda eden milyonlarca insanın fedakârlığı, orduları kendileri için ölmeye hazır olanlardan daha farklı güçler kazanmıştır. Savaşta ölenler, değersizleşmiş bir devrin felaketine feda edilenlerdir ama onlar aynı zamanda (…) yeni bir günün ve yeni bir inancın şehitleridir.

Ölen kan canlanmaya başlamıştır. Onun mistik tezahürü altında Alman ruhu yeni bir hücre yapısı geliştirmiştir. Geçmiş ve şimdiki zaman, yepyeni bir ışıkta görünmüş ve gelecek için yeni bir görev ortaya çıkmıştır. Bundan böyle tarihin ve geleceğin görevi, sınıfa karşı sınıf mücadelesi, seküler itikada karşı dini dogma mücadelesi değildir. Kanın kanla, ırkın ırkla ve halkın halkla birleşmesidir. Bu, ruh değeriyle ruh değerinin mücadelesi anlamına gelmektedir.

Tarihin ırksal yorumu, çarçabuk aşikâr olacak bir anlayıştır. Saygıdeğer insanlar, zaten ona hizmet eder. Çok uzak olmayan gelecekte yük arabacıları, yenidünya resminin binasını tamamlayabileceklerdir.

Ancak, yenidünya resminin ardındaki itici güçler olan ırksal *ruhun* değerleri henüz tam bilinçli hale gelmemiştir. *Ruh, içeriden görülen ırk demektir. Ya da bunun tam aksi bir ifade ile söylersek, ırk ruhun dış görünüşüdür.* Hayatı ırksal ruha uyandırmak, onu en yüksek değer olarak görmek ve devlet, sanat ve dindeki diğer değerlere kendi organik yerlerini ırksal ruhun ege-

menliği altında tayin etmek demektir. Bu, yüzyılımızın görevidir: Yeni bir hayat mitinden yeni bir tip insan yaratmak. Bu görev cesaret gerektirir; her bir bireyin, bütün bir yeni neslin ve elbette, gelecek birçok neslin de cesareti gereklidir. Kaos, hiçbir zaman korkaklar tarafından uzaklaştırılmadığı gibi, yeni bir dünya da hiçbir zaman güçsüzler tarafından kurulmamıştır. Her kim ileri gitmek isterse ardındaki köprüleri yakmalıdır. Her kim büyük bir yolculuğa çıkarsa eski evinin mobilyalarını ardında bırakmalıdır. Her kim yüce olan için gayret gösterirse daha az ideal olanı bırakmalıdır. Gelecek ilk *Alman* Devletinin yeni insanı, bütün şüphe ve sorulara karşı sadece tek bir cevabı bilir: Bunu yapmaya kararlıyım!

***

Bugün yeni bir inanç doğmaktadır: Kan miti- kanı savunmanın insanın ilahi tabiatını savunmak olduğu inancı. Kuzey Avrupalı kanının, eski ayinlere üstün gelen ve onların yerine geçen gizemi temsil ettiğine dair olan ve en sarih bilgide vücut bulan inanç.

(…) Alman Avrupa, dünyaya insanoğlunun en parlak idealini sunmuştur: Karakterin değerini bütün ahlakın temeli olarak öğretme. Kuzey Avrupalı tabiatın en yüksek değerlerine, vicdanın özgürlüğü ve haysiyet fikrine övgünün zafer şarkısı...

Bu bilgi, yeni bir dünya görüşünün, yeni bir eski devlet teorisinin temeli; insanların aşağı düzende gasp edilen hâkimiyetini devirmek ve hayatın tüm adımlarına nüfuz eden farklı bir ahlak oluşturmak için bize tek başına güç verecek olan yeni bir hayat algısının mitidir.

***

Bir ırkın, bir halkın hayatı, ne mantıklı olarak gelişen bir felsefe ne de doğa yasalarına göre çözülen bir süreçtir; esrarengiz/mistik bir sentezin ifadesi, rasyonel süreçlerle açıklanamayacağı gibi sebep-sonuç analizleriyle de anlaşılabilir hale getirilemeyecek olan ruhun bir faaliyetidir.... *Son tahlilde, resmi rasyonel eleştirinin ötesine geçen her felsefe, bilgiden çok bir doğrulamadır*; manevi ve ırksal bir doğrulama, *karakterin* değerlerinin doğrulaması.

Ne tarih ne de kahramanlarımızın zayıflıkları örtbas edilmelidir fakat onları aşan ebedi mitsel unsurlar fark edilmeli ve belirlenmelidir. Böylelikle, büyük ruhlar dizisi doğacaktır: Odin, Siegfried, Widukind, II. Frederick, Eckhart, Vogel-weide, Luther, Büyük Frederick, Bach, Goethe, Beethoven, Schopenhauer, Bismarck. (…) Bu yeni değerlendirmeye hizmet etmek, gelecek Devletin okullarının misyonudur. Değerlendirmeyi bütün Almanlara açık hale getirmek, gelecek on yıllardaki tek değilse de en büyük görevdir.

Ancak okullar, Almanlara ait bir gelecek düşleyen iyi bir Alman tarihi öğretmenini halen beklemektedir. Mit hayat bulunca, o öğretmen de gelecektir.

* Alfred Rosenberg: *Yirminci Yüzyılın Mitosu*, s. 1-2, 114-15, 117-18, 629. 1930.

C. DEMOKRASİ

1947 yılında UNESCO [Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu], dünyadaki temel siyasal kavramlara ilişkin çatışmaları incelemeye karar verdi. Dolayısıyla, takip eden senede, demokrasi fikrine ilişkin bir çalışma başladı. Oslo Üniversitesi'nde Profesör Arne Naess tarafından hazırlanan bir anket, beş yüzden fazla uzmana gönderildi ve cevaplar derlenerek 1951 yılında yayımlandı. Aşağıdaki metin, cevapların analizine dayanarak Naess tarafından kaleme alınmış "Sonuçlar"ı ve anketin bir kısmını içermektedir. Anket, "Doğu" ve "Batı" arasındaki çatışmaya işaret etmekle birlikte, bunlar arasında da en azından genel amaçlara ilişkin sözlü bir anlaşma olduğunu göstermektedir. Uzmanlar Kurulu'nun açıkladığı üzere, "amaçlar beyannamesindeki ittifak, etkileyici bir hakikattir. Dünya tarihinde ilk kez, demokratik olmayan hiçbir doktrinin ileri sürülmediği görülmüştür."

1. 1951 Unesco "Demokrasi Nedir?" Anket

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda uzman olsunlar olmasınlar, dünya halkları, inanç/fikir çatışmaları hususunda, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar bilinçlendiler. İdeolojik çatışmalar her yerde, milletler arasında, milletler içinde, zihinler arasında veya zihinler içinde sürmeye devam ediyor.

Bu çatışmalarda, "demokrat" sözcüğü diğer sözcüklerin hepsinden daha fazla rol oynamaktadır. Peki, demokrasinin anlamı nedir, neyi ifade eder, ne ima eder? Herkese ve her bireye, tek ve aynı anlamı mı ifade eder? Yoksa herkesin uğruna savaşmaya değer gördüğü şey, her neyse, sadece onu ifade etmek için mi kullanılır?

Demokrasi, iki dünya savaşında da ortak bir parola olmuştur. 1918 Kasım zaferinin[7] demokrasinin zaferi olduğu söylenmişti. Roosevelt, Stalin ve Churchill tarafından 1943 Aralık'ında Tahran Konferansı'nda biçimlendirilen İkinci Dünya Savaşı Müttefik Kuvvetlerinin ortak amacı, "demokratik milletlerden oluşan bir dünya ailesi" kurmaktı. 1945 yılının Şubat'ındaki Yalta ile Ağustos'undaki Postdam bildirilerinin ikisi de, aynı ilkeye vurgu

7 Birinci Dünya Savaşının İttifak Devletleri aleyhine bittiği tarih. (y.n.)

yaptı: Büyük Güçler, "özgür Avrupa'nın siyasi ve ekonomik problemlerini demokratik ilkelerle uyumlu bir şekilde çözme" niyetlerini açıkladılar ve bu ilkeyi Almanya'daki ortak siyasetlerinin temeli yaptılar.

Bu bildirilerde "demokrasi" ve "demokratik" kelimelerini kullanırlarken, acaba aynı şeyi mi kastediyorlardı? Uzlaşma sadece kelimeler üzerinde miydi, yoksa esas hakkında da uzlaşmışlar mıydı?

Takip eden olaylar: Doğu Avrupa'daki seçim anlaşmazlıkları, "yeni demokrasi türleri"ne ve bu ülkelerde kurulan "halk demokrasileri"ne ilişkin anlaşmazlıklar, UNESCO içerisindeki genel anlaşmazlıklar, Büyük Güçler'in bildirilerinde kullanılan kelimelerin anlamları üzerinde mutabakat olmadığı gibi, ilkelerin somut uygulamaları durumunda üzerinde uzlaşılabilecek kesin bir kıstasın olmadığını kanıtlamıştır.

Söz konusu anlaşmazlıklar uzun süreli ideolojik eleştiriler ve karşı eleştirilere neden olmakta, kabaca ifade etmek gerekirse, argümanlardan birisi "demokrasi"nin ırk ayrımının, emekçi kitleler ile sömürge halklarının suiistimalinin kabul gördüğü yerde başarılı olamayacağı söylerken, diğeri, "demokrasi"nin seçimlere sadece tek bir partinin katıldığı ve karşıt görüşlere müsamaha gösterilmeyen bir yerde var olamayacağını iddia etmektedir.

Bu şiddetli anlaşmazlıkların arka planında ne vardı? "Demokrasi" kelimesinin kullanımındaki ve yorumlanışındaki farklılıklar nasıl açığa kavuşturulacaktı?

Mesele, sadece bir terminoloji meselesi olmayıp telmihleri geniş kapsamlıdır; birbirine ters yönlerde gelişen tarihi olayların, toplumsal koşullarının, siyasi örüntülerin, ideolojik yapılanmaların, kamuoyu tercihlerinin ve eğitimin oluşturduğu bir arka planı vardır. Sanayi uygarlığının ve teknolojinin dünya halklarının üzerindeki çarpıcı etkinin yarattığı devasa sorunlarla iç içe girmiştir. İnsanlık tarihinde benzeri yaşanmamış bir dünya çapında entegrasyon hareketinin doğurduğu genel sorunların parçasıdır. Sorun, sadece bir felsefe sorunu ya da devlet ile birey arasındaki ilişkilerin düzgüsel temeline ilişkin bir sorun olmayıp, bir savaş ya da barış meselesidir.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından gelen yıllarda yayımlanan çok sayıdaki makale, broşür ve kitap sorunun üstüne gitmiştir. Filozoflar, insancılar, sosyologlar, siyaset bilimciler, gazeteciler ve devlet adamları fikir ayrılıklarını tahlile çalışmışlar, bir zamanlar içtenlikle uzlaşılan ilkelerin somut uygulamalarında yaşanan anlaşmazlıkların sorumlularını ve sebeplerini tartışmışlardır.

Ancak sorun henüz uluslararası seviyede, uluslararası anlayışa doğru planlı gayretlerin genel çerçevesi içerisinde ele alınmamıştır.

UNESCO tarafından başlatılan araştırmanın esas amacı bu eksikliği gidermek üzere, *ulusların arasında, karşıt ideolojik kamplar arasında, felsefi olarak tarafsız münazaralar düzenlemek* suretiyle, anlaşmazlıkları aydınlatmak, farklılıkları uluslararası görüş alışverişi aracılığıyla tefsir etmek, düzgüsel temellerini çözümleyerek uzlaşmaya götürebilecek kaynakları araştırmaktır.

Bu aşamada, araştırma, halen, en önemliler arasında görünen dört problem kümesine odaklanacaktır.

İlki, "demokrasi" kelimesinin sloganvari karakteri ve anlam belirsizliğine ilişkin genel problemdir: Kelimenin ihtiva ettiği farklı kavramlar var mıdır, suiistimalin kıstasları nelerdir, bir kullanım şeklini doğru olarak benimseyip diğerlerini reddetmenin tarihi temelleri nelerdir?

İkincisi, yalnızca siyasi bir kavram olarak "resmi" demokrasi ile etraflı bir sosyal ve siyasi bir kavram olarak "gerçek" demokrasi arasındaki ilişkiye dair genel problemdir: "Demokrasi" sadece evrensel ve eşit olan oy kullanma haklarını mı akla getirir, yoksa sözgelimi, eğitime ve ekonomiye ilişkin olanlar gibi, diğer alanlardaki eşitlik haklarını da ifade eder mi?

Üçüncüsü, müsamaha, muhalefet hakkı problemidir: "Demokrasi" herhangi bir düşüncedeki herhangi bir grubun, siyaset hayatında rol alması ve kamuoyunu etkilemesi hakkı anlamına gelir mi? Bu hakların sınırları var mıdır? Varsa nelerdir? "Demokrasi" mutlaka birden çok partinin varlığı mı demektir? "Demokrasi", antidemokratik gruplara karşı mücadele görevini mi belirtir?

Dördüncüsü, mevcut tartışmalarda belirgin olan kullanım ve yorumlama farklılıklarının düzgüsel temellerine ilişkin problemdir: Farklılıklar değer yargılarının azaltılamaz çatışmalarını yansıtmakta mıdır, yoksa uzlaşmaya yönelik çalışan güçleri ve daha derin fikir birliklerini gizlemekte midir?

Sosyal Demokrasi Siyasi Demokrasiye Karşı

"Sığ" bir siyasi demokrasi kavramıyla "etraflı" bir sosyal demokrasi kavramı arasındaki zıtlık, ilk kez 1848 yılındaki Batı Avrupa krizinde şiddetlenmiştir. Problemlerin, evrensel oy kullanma hakkına dair ekonomik ve sosyal çıkarımlar üzerinde odaklanmış olduğu söylenebilir. Sosyalistler ile Komünistler, "demokrasi" deyince, mantıkî ve zarurî olarak siyasetten sosyal, ekonomik, vb. alanlara kadar, bütün hakların eşitliğindeki genişlemeyi anlamışlardır: sözgelimi, ayrıcalıkları ortadan kaldırma, sınıf ayrımcılığını azaltma ve hatta üretim vasıtalarını kamulaştırılma gibi. Liberallerin ve muhafazakârların tepkisi büyük ölçüde terminolojiktir. Onlar, "demokrasi"

teriminin sosyal ve ekonomik alanda zorunlu hiçbir sonucu olmadığını, sadece siyasi bir mahiyeti olduğunu ispata çalışmışlardır. 12 Eylül 1848'de Assemblée Constituante'de yaptığı ünlü konuşmasında Alexis de Tocqueville, bu düşünce yapısını şu kelimelerle ifade etmiştir: "Hayır, beyler, demokrasi ve sosyalizm zaruri olarak birbirine bağlı değildir. Sadece farklı değil, aynı zamanda birbirine karşıttırlar. Yoksa sizler, bana demokrasinin diğerlerinden daha can sıkıcı, daha işgüzar ve daha sınırlayıcı yönetim biçimi olduğunu, diğerlerinden tek bir farkının halk tarafından seçilmiş ve halk adına hareket ediyor olması olduğunu mu söylemeye çalışıyorsunuz? Eğer öyleyse zorbalığa meşru bir hava vermek, böylece ona önceden sahip olmadığı güç ve başına buyrukluk sağlamaktan öte bir şey yapmıyorsunuz demektir. Demokrasi, bireysel bağımsızlık alanını genişletir, sosyalizm ise daraltır. Demokrasi herkese tam değerini verirken, sosyalizm herkesi önemsiz biri, vasıta, araç kılar. Demokrasi ve sosyalizm, sadece "eşitlik" kelimesiyle birbiriyle bağlantılıdır; aradaki farka dikkat ediniz: Demokrasi özgürlükte eşitlik ister, sosyalizm ise özgürlüğün kısıtlanmasında ve kölelikte eşitlik ister."

Tocqueville tarafından vurgulanan farkın, siyaset felsefesi ve siyaset bilimine dair bir dizi Batı antlaşmaları vasıtasıyla, güçlü bir şekilde üstesinden gelinmiştir. *Modern Demokrasiler* hakkındaki klasik çalışmasında Lort Bryce kendi konumunu şöyle ifade etmiştir: "... —Hükümetin yöneleceği amaçları önemseme değil, sadece bir devlet şekli olan- demokrasinin, herhangi bir devlet şeklinde ortaya çıkabilecek ve başka devlet şekillerinde muhtemelen daha rahat işleyecek ekonomik eşitlikle hiçbir alakası yoktur. (…) Politik eşitlik, mülk eşitliğiyle birlikte ya da ondan bağımsız olarak var olabilir." (…)

Bu düşünüş tarzı şiddetli hücumlardan kurtulamamıştır.

"Resmi" demokrasi kavramı, sosyalist ve komünistlerin, anarşist ve sendikacıların alaycı çözümlemelerine konu olmuştur. Bu saldırıların en göze çarpanı, Lenin tarafından *Devlet ve İhtilâl*'de *başlatılandır*: "Kapitalist toplumda, onun gelişimine en uygun koşullar altında, demokratik cumhuriyette, hemen hemen tam bir demokrasiye sahibizdir. Ancak bu demokrasi, daima kapitalist sömürünün dar çerçevesi tarafından sınırlandırılır ve dolayısıyla, bir azınlık yani sadece mülk sahibi sınıfa ait olan, sadece zenginler için olan demokrasiye indirgenir. Kapitalist toplumda özgürlük, eski Yunan Cumhuriyetlerindekiyle hemen hemen aynı kalır: Köle sahiplerine özgürlük. Kapitalist sömürü koşulları sebebiyle, modern ücretli köleler, ihtiyaç ve fakirlikle o kadar ezilmişlerdir ki, "siyasetle uğraşamazlar." Olayların olağan barışçıl düzeninde, nüfusun çoğunluğu politik ve sosyal hayata katılmaktan men edilmiştir."

Stalin'in 1936 Taslak Anayasası'na dair konuşmasındaki burjuvazi ve Komünist demokrasi mukayesesi de aynı tarzdadır: "Demokrasiden bahsederler. Fakat demokrasi nedir? Karşıt sınıfların olduğu kapitalist ülkelerde demokrasi, son tahlilde, güçlüler için, varlıklı azınlık içindir. SSCB'de bunun tam aksine, demokrasi çalışan halk içindir, yani herkes içindir."

Size göre, Tocqueville ve Bryce ile Lenin ve Stalin'den alınan tartışma satırları arasındaki en can alıcı farklar nelerdir? De Tocqueville ve Lenin, "demokrasi" ve "özgürlük" arasındaki ilişki hakkında anlaşmazlığa mı düşmüştür? Eğer öyleyse anlaşmazlıkları hangi mahiyettedir?

Sonuçlar

Lincoln'ın çözüm yolu, "demokrasi"ye ilişkin ideolojik fikir birliklerinin analizi için münasip bir çıkış noktası sağlamaktadır. Genel mutabakat, hükümetin mekân gerekçesinin halka ve dünya halklarına kelimenin en geniş anlamında hizmet etmek, her bir bireyin kişisel imkânlarını diğerlerinin şansını tehlikeye atmadan geliştirebilmesi için mümkün olan tüm vasıtalara erişimi sağlamaktır.

Hükümetin "halk tarafından oluşturulması" gerektiğine dair genel bir söylem mutabakatı söz konusudur. Bu demektir ki, toplumun refahı için önemli kararları almakta, ulaşmakta ve gerçekleştirmekte, toplum sakinlerinin en yoğun ve en yaygın katılımı sağlanmalıdır. Üzerinde anlaşılan bir başka konu da, bu tür bir katılımın, halkın önüne getirilen meselelerle baş edebilmesinin, asgari seviyede genel eğitimi, boş zamanı ve enerjisi varsa mümkün olabileceğidir. Hatta zorlu kriz dönemlerinde halkın yaygın katılımının bir ölçüde azaltılması ve hükümet şeklini kökten değiştirmeye yönelik fırsatçı girişimlere cevaz verilmemesi yönünde de fikir birliği mevcuttur.

Ayrıca, ekonomik, eğitimsel ve kültürel değerlere erişimin eşitliği ilkesi üzerindeki genel mutabakatın sonucu olarak, hiçbir bireyin, kendi belirli yeteneği veya kurnazlığıyla, diğer bireyleri kendine daimi bir şekilde bağlılığa indirgemeye veya ekonomik, eğitimsel ve kültürel değerlere erişimlerini sürekli olarak azaltmaya hakkı yoktur düsturu da kabul görmektedir.

"Halk" kelimesinin genel olarak kabul edilen en geniş yorumundan, ırk ya da renk ayrımına karşı genel bir ret doğduğu gibi; din, felsefi eğilim veya doğuştan soyluluk temeline dayalı ayrıma karşı da bir ret doğar.

Halkın oluşturduğu hükümet doktrinlerinde ve siyaset sorunlarına çözüm olacak rehber niteliğindeki bilgiye müracaatlarda, örtülü bir biçimde, seçkinlerin, "saf kanın içgüdülerini" takip eden bir *Führer*'in ve *Gefolgschaft*'ın mistik sezgileri temelinde liderliğine itiraz vardır.

Tüm ideolojik kamplarda, önceki doktrinleri içtenlikle kabul eden, zaruri ihtiyaçlarına göre yaşamaya çalışan ve şimdiye kadar gerçekleştirilen başarılardaki eksikliklerden yakınan insanların olduğu düşüncesi kabul görmektedir. Dolayısıyla, asıl eleştiriler, tutarsızlıklara yöneliktir. /şöyle ki/ bir görüş açısı kabul edilmiş bile olsa, sıra ortak *emel ve ilkelere* geldiğinde, kural olan, sahte bağlılık olup, içtenlik istisnadır; /bu nedenle/ ortak emel ve ilkelerin yasalaşması, bunlara gerek uluslar ve gerekse uluslararası düzeyde bireyler ve kurumlar tarafından yapılan *müracaatın sıklığındaki artış*, onların yayın kabul görmesini içtenlikle isteyenlere, araştırma ve dünya çapında eğitim kampanyalarıyla gittikçe mükemmelleştirilmesi gereken *eşsiz bir araç* verir.

* Richard McKeon, *Gerilimlerle Dolu Bir Dünyada Demokrasi*, 511-14, 517-18. 1951, UNESCO yayınları.

2. *Karar Anı**

Oswald Spengler

Oswald Spengler (1880-1936) bir Alman ortaokul öğretmeniyken çok okuyan bir tarih filozofuna dönüşmüştür. 1919'da basılan *Batının Çöküşü* başlıklı eseri eski dünyada mevcut sarmal tarih görüşünü ele almıştır ve Roma'nın çöküşü ve Batının o zamanki durumu arasında paralellik kurmuştur. Spengler, herkes dünyanın, Birinci Dünya Savaşı'nın bir süreliğine geciktirdiği barış ve demokrasiye doğru ilerlemesini sürdüreceğini düşündüğü bir dönemin savaşlarını, bunalım ve Sezarcı diktatörlüğünü önceden tahmin etmiştir. Gözlerinin önünde dağılıp giden modern kültürü küçümser. Bu görüşü 1933'te basılan *Karar Anı* kitabından alınan aşağıdaki bölümde en iyi şekilde ifade edilmiştir.

Demokratikleşmenin Kültür Üzerindeki Etkisi Nedir?

Yaşamın bu modern devrimi, temelleri ve aynı zamanda ifadesi bütün Kültürlerin son döneminde yükselişe geçtiği görülen Megalopolis'tir[8]. Bu taş ve taşlaşmış yığınlar dünyasında, topraktan fışkıran ve sürekli büyüyen köylü kalabalıkları, korkutucu anlamdaki "insan yığınları" yapay ve bu yüzden kısa ömürlü bedenlerin yoğrulabildiği biçimsiz insan kumu: program ve ideallerin model alındığı parti ve kurumlar, ama nesillerin yolunun

8 Modern büyük şehir.

gelenekle doyurulmuş olduğu bu doğuştan gelen güç, hepsinden önce kendini tüm yaşamın verimsizliğinde ifade etmesi, aile ve ırkın devamlılığı içgüdüsü, artık kalmadı. Sağlıklı bir ırk olduklarının birincil göstergesi olan çocuk bolluğu artık yorucu ve saçma bir hale gelmiştir. Bu durum kendilerini atomdan haline getiren Megalopolislilerin egoizmi, günümüz kolektivizminin karşıtı değildir, bu ikisi arasında hiçbir fark yoktur; bir atom yığını tek bir atomun olduğu kadar cansızdır, ancak yaratıcı kaygı içinde, ismini devamlılığı için soyunun kanında yaşamını sürdürme dürtüsü olan egoizmin işaretidir. Öte yandan soğuk zekâ, o yalnız gonca, kaldırım tohumu muazzam insan kitlelerinde filizlenir. O artık eski köylü ailelerin ait olduğu döl sürdükçe sadık kalan tutumlu derin bilgelik değildir, ancak günün, günlük gazetelerin, kısa ömürlü edebiyatın, millet meclislerinin, gerçek olan, yani doğal büyüyen şeylerden geriye kalanları kemiren eleştirisi –Kültür.

Çünkü kültür *büyümedir*. Bir millet Kültürünün gerçek damgasını ve tarzını ne kadar iyi temsil eder, gösterirse (Kültürün en soylu yaratıları içinde ait olduğu milletin kendisi vardır) ve mevkiiler arasındaki mesafeler hakkında köklü köylü sınıfının şehir aristokrasisine karşı saygısı ne kadar gerçek olursa, statü ve mevkiinin oluşturduğu organik yaradılışı daha da zenginleşir. Burada iktidar sahibi aileler, çevreler, kişiliklerdeki yüksek form düzeyi, gelenek, eğitim, görenek, doğuştan gelen üstünlük yaşamı, bütünün *kaderini* gösterir. Bu şekildeki bir *toplum* "mantıksal" sınıflamalar ve görüşler tarafından el değmeden bırakılır ya da ortadan kaybolur. Her şeyin ötesinde, *"ekonomik sınıflara" göre değil, mevkie göre oluşturulmuştur.* Materyal olan ekonomik sınıflar, Adam Smith'in yaklaşık yüzyıl önce Marx'ın sığ ve sinik bir sisteminde yarattığı Rasyonalizmin büyümesi ile gelişen İngiliz bakış açısı, beyaz ırkların bütün düşünce görüş ve iradesine hükmederken bu ana kadar kazandığı gerçeğiyle daha fazla haklı çıkarılamaz. Bu, toplumun gerilemesinin bir işaretinden başka bir şey değildir. Bu yüzyıl bitmeden önce insanlar kendilerine şaşkınlıkla bu sosyal form ve derecelerin işçi ve işveren temelinde yani bireyin sahip olduğu ya da olmak istediği servet, gelir veya maaşa göre değerlendirilmesinin nasıl bu kadar ciddiye alındığını soracaklar. Çünkü bu standartlar altında önemli olan paranın kazanıldığı ve gerçek bir mülk haline geldiği sosyal konum değil, miktarıdır. Temelde bir ve aynı tür olan, metropol kaldırımın aynı tohumu, hırsız ve coşkulu konuşmalar yapan provokatörden borsa ve parti avantajlarıyla ilgili spekülasyonlar yapanına kadar bütün proletaryan ve sonradan görmelerin bakış açısıdır.

Ancak "toplum" sonuna kadar bir kültür, bir "form" sahibi olmayı, uzun süre disiplin ve tüm nesiller tarafından yaratılan bir "yasa", binlerce adı

geçmeyen ve nadiren bilinçli yapılan zorunluluk ve bağlarla bütün varoluşa işleyen yaşamın ahlaki görüntüsüne sahip olmayı ima eder, ama bunlar aracılığıyla Haçlı Seferlerinin ve On Sekizinci yüzyıldaki soylulukta olduğu gibi genellikle ulusal sınırları göz ardı ederek, toplumun bütün üyelerini yaşayan tek bir birime dönüştürür. İşte mevkii belirleyen budur, "topluma ait olmak" ile söylenmek istenen budur. Alman ırkları arasında neredeyse gizemli bir şekilde onur diye adlandırılır. Bu onur bütün nesillerin yaşamlarına işleyen bir güçtü. Kişisel onur kişinin sosyal onur, mesleki onur ve ulusal onur için duyduğu vasıfsız sorumluluk duygusuydu. Kişi, toplum yaşamını ve kendisininkiyle aynı anda başkalarının varlığını da paylaşırdı. Yaptığı her şeyde sorumluluk kendisinden sonra gelenler tarafından paylaşılır ve o günlerde ister kendi ister başkasının suçu yüzünden olsun, kişinin onuru zedelendiğinde veya kendisinin ve ailesinin onur duygusu ölümcül bir yara aldığında ölen yalnızca ruhu olmazdı. Görev dediğimiz her şey, gerçek hakların tümeli, her tür haysiyetin ilk esası, onurla ilgilidir. Köylü sınıfı ve her tür zanaatkâr, tüccar ve memur, eski bir soydan gelen prens; hepsinin onuru vardır. Olmayanlar, "bu konuda hiçbir anlam göremeyenler" kendileri ve başkaları karşısında namusunu korumaya çalışanlar "kabadır". Her gerçek toplumun kurallarına göre, soyluluğun karşıtı olan, daha iyi bir yaşam ve hissiyat güdüsü kaybolduğunda ve "sınıf" ve "partilerin" toplumsal davranışları bayağılaştığında günümüzde hırslı kimselerin sandığı gibi yoksulluk veya para ihtiyacı değil, budur.

Aşılamayan ve bazı açılardan kırılgan ve hastalıklı hale gelmiş olan formunun On Sekizinci yüzyılın sonuna kadar varlık ve iyileştirilme düzeyine erişmiş olan Batı Avrupa'nın aristokratik toplumundan, başarılı Anglo-Püriten burjuvazi tahminlerini 1840'lara taşıdı. Arzusu kendi yaşam formunda soylularla aşık atmak ve mümkünse içlerine girmekti. Yeni hayat akışının soğrulmasında, kişi eski büyümenin bu formlarının ne kadar güçlü olduğunu görür. İspanyol Güney Amerikası'nda ve İngiliz Kuzey Amerikası'ndaki çiftçiler İspanyol asilzadeliği ve İngiliz lortluğundan model alınan gerçek bir aristokrasi oluşturdular. Bu gruplardan ikincisi 1861 İç Savaşında yok oldu ve yerini New York, Chicago sonradan görmelerine ve milyarlık devlet gelirlerine bıraktı. Ardından 1870'ten itibaren yeni Alman burjuvazisi Prusya memur ve resmi sınıfının sıkı hayatına yayıldı. Ama bu durum sosyal varlığın gerçek özüdür: kendi yeteneği ve içsel gücüyle üst mevkilere yükselenler yerlerinden alınmalı, eğer bundan böyle onu temsil edecekse bu katı form ve şartsız etik tarafından soylulaştırılmalı ve oğullar ve erkek torunlar soyuna taşınmalı. Canlı bir toplum aşağıdan ve dışarıdan içine akan değerli kanla kendini sürekli yeniler. Canlı formunun süreç esnasında kararsız kalmak-

sızın içine alma, arıtma ve asimile etme kapasitesi gücünü sınar. Bu yaşam formu bariz hale geldikten ya da varlık ihtiyacını çürüten eleştirmenlerin farkına vardıktan hemen sonra bile onunla doludur. Çünkü o zaman kişi, her çeşit insanı ve eylemi bütünün hayatındaki kendi yerine yerleştiren bir yapı ihtiyacını kaybeder, bu da organik yapılanmayla aynı olan kısımların gerekli farklılığının ve eşitsizliğinin farkına varılmasıdır. Kişi kendi mevkiine temiz bir vicdanla bakamaz hale gelir ve alt sıralara nasıl görevi gereği olarak bakması gerektiğini unutur ama aynı şekilde alt sıralar da yalnızca bunun sonucu olarak, alt sıralamayı uygulamayı ve onu doğal ve gerekli görmeyi unutur. Bu şekilde her zaman devrim aşağıdaki ayaklanmalara yer açacak şekilde yukarıdan başlar. Kadim zamanlardan kalan “evrensel” haklar, talep etmek akıllarına hiç gelmemiş olanlara verilmiştir. Ancak toplum insanların eşitsizliğine dayanır. Bu doğal bir gerçektir. Güçlü ve zayıf tabiatlar, yönetmek ya da yönetilmek için doğmuş tabiatlar, yaratıcı ve yeteneksiz, onurlu, tembel, hırslı ve uysal tabiatlar vardır. Her şeyin genel düzende bir yeri vardır. Kültürün önemi arttıkça, soylu bir hayvan ya da sebzeye daha da benzer ve bileşenleri arasındaki fark daha da artar, bunlar karşıtlıklar değil, farklardır; çünkü yalnızca mantıkla ortaya çıkarılabilir. Köylüleri eşiti gibi gördüğü hiçbir güzel rüyada bile işini bilen hiçbir ustabaşı, vasıfsız işçilerin kendine eşitiymiş gibi hitap etmelerine izin vermez. Bu durum insan ilişkilerinde *doğal* olandır. “Eşit haklar” doğaya aykırıdır, yaşlanan toplum türünden sapmanın bir göstergesidir, geri dönülemez çöküşünün başlangıcıdır[9]. Gelenekle desteklenen ve yüzyıllar boyunca büyümüş olan sosyal yapının yerine başka bir şey koymak isteme aptallığıdır. Yaşamın yerine konacak başka bir şey yoktur. Yaşamdan sonra yalnızca ölüm vardır.

Temelde niyet budur. Değişmeye ve gelişmeye değil, yok etmeye çalışıyoruz. Her toplumdaki yozlaşmış öğeler sürekli olarak dibe batar: yorgun aileler, üstün soyun nesillerinin düşmüş üyeleri, ruhani ve fiziksel başarısızlıklar, bayağılıklar. Kişinin yalnızca toplantı, halk evleri, törenler ve ayaklanmaların sayısına bakması yeter; bir şekilde bütün bunlar başarısızlıktır, bedenlerinde sağlıklı güdülerle yaşamak varken kafaları, harcanmış hayatları; en önemli organları olan ağızları için kavgacılık ve intikamla dolu insanlar. Bunlar büyük şehirlerin döküntüleri, her yerde büyük ve soylu dünyaya muhalefet olan ve nefretiyle birleşen gerçek ayak takımı, her anlamda yeraltı dünyası: siyasi ve edebi Bohem, müsrif soylular (Orleans Dükü Catiline ve Philippe Egalité)[10] enkaz akademisyenler, maceraperestler ve spekküla-

9 Bunu Bağımsızlık Bildirgesi ile karşılaştırınız (sf.935).

10 Philippe Egalité (“Eşitlik”) (1747-1793) Jakoben ilkelerini uygulayan ve kuzeni on altıncı Louis’in ölümü lehinde oy kullanan Fransız prensi.

törler, suçlular ve fahişeler, aylaklar ve soyut bir ideal için birkaç zavallı tutkunla muhatap olan iradesizler. Hayatlarını sömüren kötü şans için intikam alma arzusu, her çeşit onur ve görev duygusunun yokluğu ve çalışmadan para kazanmanın sınırsız açlığı, sorumluluk getirmeyen hakları onları birbirine bağlar. Bütün toplumsal hareketlerin ve Radikal partilerin kahramanları işte böyle sisli ortamlardan çıkar. Burada "Özgürlük" sözcüğü, çöküş çağlarındaki anlamını alır. Söylenmek istenen: medeniyetin bütün bağlarından, her tür form ve gelenekten, anlamsız öfkeleriyle kendilerinden üstün bir yaşam şekli olduğunu sandıkları bütün insanlardan bağımsızlık. Gurur ve sessizce çekilen yoksulluk, görevin yerine getirilmesi, görev ve inanç adına her şeyden feragat etmenin, kişinin kaderine boyun eğmesindeki yücelik, sadakat, onur, sorumluluk, başarı: bütün bunlar "küçük düşürülen ve aşağılananların" sürekli olarak yüzüne vurulur…

İşte bu sayede Nihilizm, her tür yüksek formun proletaryasına, özündeki kültüre, onu tutan ve tarihi bir ürünü olan topluma karşı sonsuz bir nefret doğar. "Formu" olan herkes onu iyice öğrenir, onunla kendini rahat hisseder, sıradan bir kişi ise onunla kendini zincirlenmiş, altında özgürce hareket edemez hisseder; bu incelik, zevk ve gelenek duygusunun, doğuştan daha görgülü kimselere ait olması gerekir; bir görev duygusunun ve feragatin saçma gelmediği fakat bir ayrıcalık sağladığı çevreler olması: bütün bunlar Nihilistleri eski zamanlarda köşelerde saklanan ve oralarda Thersites[11] gibi ağızları köpürten anlamsız bir öfkeyle doldurur, fakat şimdi bu, gerçek dünya görüntüsü şeklinde beyaz ırkların geneline yayılmıştır. Çünkü Çağın kendisi kaba bir hale gelmiştir ve çoğu kişi kendisinin ne kadar bozulmuş olduğundan habersizdir. Bütün parlamentoların kötü davranışları, eğer çalışmadan para getirecekse üçkâğıtçı işlere genel olarak göz yumma eğilimi, toplumun bütün çevrelerinde ruhani bir ürün olan caz ve Zenci dansları, fahişe gibi boyanmış kadınlar, roman ve oyunlarında iyi yetişmiş insanların doğruluklarıyla dalga geçen yazarlar, her tür sosyal kısıtlama ve zaman içinde kazanılmış geleneklerin fırlatılıp atılmasını soyluların ve eski asil ailelerin bile uygunsuz bulması: bütün bunlar başı çekenin artık kaba insan yığını olduğunu kanıtlar.

Ancak dünyanın bir yarısı onları artık doğuştan gelen bir gereklilik olarak görmediği ve bunun "olmak ya da olmamak" sorunu olarak algılamadığı için iyi yetişmiş formlara ve eski geleneklere gülümserken, diğer yarısı her şeyi yıkacak bir nefretle yanan nefreti, herkesin sahip olamadığı belli olan ve yıkılması gereken şeylere kıskançlığı serbest bırakmaktadır. Yalnız-

11 Thersites Homer'in İlyada eserindeki aksi ve deforme savaşçı.

ca gelenek ve görenek değil, her türlü incelik: güzellik, zarafet, kıyafet zevki, rahat, iyi davranışlar, konuşma zarafeti, kişinin uzuvlarını kontrolü, eğitim ve disiplin; kaba ruhu kanı kaynayana kadar kızdırır. Güzel biçimli bir yüz, ince bir ayağın attığı hafif ve zarif bir adım demokrasinin karşıtlarıdır. *Otium cum dignitatenin*[12] boks maçlarına ve altı günlük yarışlara tercih edilmesi, güzel sanatlar ve şiirin takdir edilmesi, hatta çiçekler ve nadir meyvelerle dolu güzel bir bahçenin zevki hep yakılmalı, ezilmeli ve parçalanmalıdır. Üstünlüğü yüzünden Kültür *düşmandır*. Yaratılışı anlaşılamaz veya içten içe sindirilemez, herkese göre olmadığından dolayı yok edilmelidir.

Nihilizmin eğilimi böyledir. Kitleleri gerçek kültür düzeyinde eğitmek kimsenin aklına gelmez, bu çok büyük sıkıntıdır ve muhtemelen belli başlı önermeleri de yoktur. Aksine, toplumun yapı seviyesi halk tabakasının standardına göre ayarlanır. Genel eşitlik hüküm sürecek, her şey aynı şekilde kaba olacaktır. Aynı para kazanma yolu ve aynı harcama zevki: *Panem et circenses*[13] artık istenmiyor, artık anlaşılmıyor. Üstünlük, görgü, zevk ve her türlü içsel mevki tanımı suçtur. Etik, dini, ulusal fikirler, çocuk ve aile için evlilik, Devlet otoritesi: bütün bunlar eski moda ve gericidir. Moskova sokakları hedefi gösterir ancak buraya hükmeden Moskova'daki bir ruhtur. Bolşevizm'in evi Batı Avrupa'dır ve Voltaire ve Rousseau'nın uslu öğrenciler olduğu çevrelere hükmeden, Adadaki Jakobencilikte etkin ifade şekli bulan İngiliz materyalist dünya görüşünden beri de öyledir. On Dokuzuncu yüzyıl demokrasisi çoktan Bolşevizm'e kadar gelmiştir: yalnızca mantıklı sonuçlarının cesareti eksiktir. Bastille ve eşitlik isteyen giyotinden 1848 Komünist Manifesto tarihindeki sokak çatışmaları ve ideallere bir adım uzaktır; Batı Çarcılığından ise yalnızca iki adım uzak. Bolşevizm bizi korkutamaz, bize hükmeder. Eşitlik düşüncesi insanlar ve çeteleri aynı kefeye koyar, özgürlüğü Kültür ve toplumdan kopmayı içerir.

* Yazan, Oswald Spengler, *The Hour of Decision,* çeviri: Charles Francis Atkinson, sf. 87-97, 1934, Alfred Knopf Inc.

3. *Özgürlük Testi**

Winston S. Churchill

Winston S. Churchill (1874-1965) Yirminci yüzyılın ilk yarısında İngiltere'nin önde gelen devlet adamlarındandır. 1930'larda Nazi belası hakkındaki uyarılarıyla

12 "Saygın boş zaman faaliyetleri"

13 "Ekmek ve oyun" sağlama Roma demagojisine takipçi kazandıran klasik yöntem.

ve 1940-1945 yılları arasındaki kahramanca savaş liderliğiyle ünlüdür. Nazizmin ve aynı şekilde komünizmin de düşmanı olarak, Franklin D. Roosevelt ile birlikte İkinci Dünya Savaşı sırasında özgür dünyanın sözcüsü oldu. Dehası kendini her meselenin içine işleyerek gösterdi. Bunun en iyi örneklerinden biri ise, 1944'te yaptığı bir konuşmada "özgür" bir toplumun zorba yönetimden nasıl ayırt edileceği sorusuna verdiği yanıttır. (KE)

Özgür bir Toplum için Vazgeçilmez Şartlar Nelerdir?

1. İfade özgürlüğü, karşı çıkma özgürlüğü ve dönemin yönetimini eleştirme özgürlüğü var mı?
2. Halkın onaylamadıkları bir Hükümeti görevden alma hakkı var mı ve iradesini gerçekleştirebilecekleri anayasal yolların sağlandığı açık mı?
3. Yürütmenin şiddetinden, linç tehdidinden ve herhangi bir siyasi partiye bağlı herhangi bir kuruluşun tehdidinden uzak hukuk mahkemeleri var mı?
4. Bu mahkemeler, insan zihninde ahlak ve adaletin geniş ilkeleriyle özdeşleşen açık ve iyi düzenlenmiş kanunları uyguluyor mu?
5. Hem fakir hem zengin için, hem Hükümet görevlileri hem özel kişiler için tarafsızlık söz konusu mudur?
6. Kişinin hakları, devlete karşı görevlerine bağlı olarak korunuyor, açıklanıyor ve yüceltiliyor mu?
7. Ailesini geçindirmek için her gün zorluklar ve mücadeleyle para kazanan sıradan bir köylü ya da işçi, Gestapo gibi Nazi ve Faşist partilerin başlattığı tek bir partinin kontrolündeki acımasız polis teşkilatının bir gün karşısına çıkarak onu adil ve açık bir mahkeme olmaksızın götürüp esaret ve kötü muameleye maruz bırakacağı korkusunu taşıyor mu?

* London Times, 29 Ağustos 1944.

4. *Birleşik Avrupa**

Winston Churchill

Britanya'nın İkinci Dünya Savaşı sırasındaki büyük savaş lideri Winston Churchill, bir Birleşik Avrupa [fikri] için önde gelen bir temsilcidir. Bu fikri, 1946 yılında Metz ve Zürih'teki konuşmalarında dile getirdi. Aşağıdaki bölüm, Lahey'de 7 Mayıs 1948 yılında Avrupa Kongresi adı altındaki toplantı vesilesiyle yaptığı bir konuşmadan* alınmıştır.

Bu konu hakkında 1946 yılında Zürih'te konuştuğumdan ve İngiliz Birleşik Avrupa Hareketi 1947 yılında faaliyete geçirildiğinden beri, gelişen olaylar, başarılarımızı beklentilerimizin çok ötesine taşımıştır. Bu sebep, açıkçası ya hayati ya da sadece akademikti. Eğer akademik olsaydı, yol kenarında solardı, ama eğer bu karanlık dönemde Avrupa'nın ve dünyanın hayati bir ihtiyacı idiyse, o zaman bir kıvılcım, birçok ülkede kadınların ve erkeklerin kalbi ve zihninde daha kuvvetli ve parlak olarak alevlenecek bir yangın başlatırdı. Aslında meydana gelen budur. Büyük devletler, kendilerini bütün yönetim güçleriyle birlikte bağlamışlardı. Birleşik Devletlerin kudretli cumhuriyeti, Marshall Planını desteklemişti. On altı Avrupa Devleti, şimdi ekonomik amaçlarla ortaktır; beşi, yakın ekonomik ve askeri ilişkiler kurmuştur. Umuyoruz ki bu öz, ulusların birliğinde eski yerine artık kavuşması gereken İtalya gibi, İskandinav ve İber Yarımadası halkları tarafından da zamanla benimsenecektir. (…)

Birleşik Avrupa fikrinin kimden çıktığıyla ilgili çatışmalarla zamanımızı boşa harcamamalıyız. Pek çok geçerli modern patentler söz konusudur. Bu fikre hayat verilmesi ve onun sunumuyla alakalı pek çok ünlü isim mevcuttur fakat sanırım hepimiz, hak iddialarımızı Fransa Kralı Navarre'li Henry'ye bırakmalıyız. O ve büyük Bakanı Sully, 1600 ve 1607 yılları arasında, önde gelen on beş –şimdi on altı- Hıristiyan Avrupa Devleti'ni temsil etmek için daimi bir komite kurmaya çalıştılar. Bu kuruluş, dini çatışmalar, milli sınırlar, içteki karışıklıklarla ilgilenen bütün meselelere bir hakem ve Doğu'dan gelen–o günlerde bu, Türkler demekti- herhangi bir tehlikeye karşı ortak bir eylem olarak hareket etmeliydi.

Kendisi [Fransa Kralı Henry], buna "Büyük Proje" derdi. Bu kadar uzun bir zamandan sonra bizler, "Büyük Proje"nin hizmetkârlarıyız. Bu kongre, Avrupa'nın tüm özgür ülkelerinden düşünce ve eylem liderlerini bir araya getirmiştir. Tüm politik partilerin devlet adamları, tüm Kiliselerin liderleri, güzide yazarlar, meslek gruplarının liderleri, avukatlar, sanayi liderleri ve ünlü sendikacılar burada hep beraberler. Aslında, Avrupa'nın siyaset, sanayi, kültürel ve ruhani hayatının en etkili unsurlarının temsili grupları, şu an burada bu eski salonda bir aradadır. Ve her ne kadar herkes buraya kendi bireysel yetkinliğiyle davet edilmiş olsa da, bu Kongre ve ulaşılması mümkün olan her sonuç, hakkaniyetle Avrupa'nın sesi olarak kabul edilebilir. Aslında, bu sesin, geçmişin hataları ve kinleri sebebiyle oluşmuş, bugün karşımızda olan tehlikelerin ortasındaki, geleceğimizi karartan kargaşa ve bezginlik sahnesine çıkma zamanı gelmiştir. Bölünmelerimizi şiddetlendiren ve yoğunlaştıran sınırları ve engelleri kademeli olarak bozarak yaklaşan tehlikelerden kendimizi geçmişin kinlerini unutarak, milli intikamların ve

garezlerin ölmesine izin vererek korumalıyız. Avrupa'nın gerçek mirası olan büyük edebiyat hazinemizle, romantizmimizle, ahlakımızla, düşüncelerimizle ve hepimize ait müsamahamızla, dahilerinin anlatımları ve onuruyla hep beraber neşelenerek kendimizi tehlikelerden korumalıyız. Ne var ki tüm bunlar, bizlerin savaş ve zulümlerle yayılan kavgaları, aptallıkları, korkunç savaşları ve acımasız ve çirkin fiiliyatları sebebiyle neredeyse fırlatılıp atılmıştır. (…)

Avrupa Birliği Hareketi, olumlu bir kuvvet olmak zorundadır ve gücünü bizlerin ortak ruhani değerlerinden almalıdır. O, demokrasi inancının ahlaki kavramlara dayanan ve görev hissiyle ilham alınmış dinamik bir anlatımıdır. Hareketimizin merkezinde özgürlük tarafından himaye edilen ve yasalar tarafından desteklenen bir İnsan Hakları Beratı fikri vardır. Ekonomi ilkelerini ve savunma politikalarını, genel siyasi yapıdan ayırmak mümkün değildir. Ekonomik alanda ortak amaç ve ortak askeri savunma, kaçınılmaz olarak adım adım daha yakın bir siyasi birlik paralel siyasetiyle birlikte ilerlemelidir. Gerçekçi olarak söylemek gerekir ki bu, bazı fedakârlıklar veya ulusal egemenliklerin birleşmesini gerektirir. Ama tek başına birçok ve ayırıcı geleneklerini ve karakter özelliklerini, Nazi, faşist ya da komünist olsun totaliter sistemler altında kesinlikle sonsuza dek ortadan kalkacak ulusal geleneklerini tek başına koruyabilecek daha büyük bir egemenliği umursayan tüm uluslar tarafından tedrici bir varsayım olarak kabul edilmesi uygundur ve aynı zamanda mümkündür.

Bir süre önce ifade ettiğim gibi, Almanların elini tutmak ve onları tekrar Avrupa ailesine dahil etmek, muzaffer ulusların gurur duyulması gereken görevleridir. En güçlü ve güzide Fransızların bazılarının da bu şekilde düşünüyor olmasından son derece sevinçliyim.

Avrupa'yı yıkıntılarından yeniden inşa etmek ve onun ışığının dünyayı tekrar ileriye doğru aydınlatması için, öncelikle kendimizi fethetmeliyiz. Bu şekilde, maddi şeylerin olağanüstü değişimiyle, yücelik, günlük hayatımıza dahil edilebilir. Avrupa, Fransızların ve Almanların hepsinin, hepimizin verebileceğini talep ediyor. Ben, bu sebeple, davetlimiz olan Alman Delegasyonuna burada hoş geldiniz diyorum. Bizler için Alman sorunu, Almanya'nın ekonomik hayatını yeniden eski haline getirmek ve Alman ırkını eski ününe, eski gücüne kavuşturmaktır. Ama bunları, geçmişten kalan kötü etkilerini halen unutamadığımız Alman askeri gücünün yeniden yapılanmasına veya tekrar iddialı hale gelmesine komşularını ve kendimizi maruz bırakmaksızın gerçekleştirmeliyiz. Birleşik Avrupa, bu iki taraflı soruna tek bir çözüm sunmaktadır ve gecikme yaşanmaksızın uygulanabilecek tek çözüm de zaten budur. (…)

Burada yaptığımız veya planladığımız hiçbir şey, Birleşmiş Milletlerin dünya organizasyonunun üstün yetkisiyle çelişmez. Aksine, savaşta da ilan ettiğim gibi, her zaman inanmışımdır ki, bir Avrupa Konseyi, ikincil olmakla birlikte dünya organizasyonunun önemli bir bölümüdür. Büyük sorumluluklarım olduğu zamanlarda, ikincil olmak koşuluyla, birçok bölgesel konsey olması gerektiğini ve bunların, dünya organizasyonunun ihtişamlı ve sarsıntısız şekilde kurulmasını sağlayacak muazzam sütunları şekillendirmesi gerektiğini düşünmüşümdür. Benim üç ya da dört sene önceki temennilerimin ve düşüncelerimin istikameti bu yöndedir. Zorlu tecrübelerimizin bizleri bir aile yaptığı askeri alandan bir örnek vermek gerekirse, bir dünya hükümeti tasarısında, üç ya da daha fazla ordu gruplu bir sistemin -ama bu defa barış orduları- tek bir üst merkeze tabi olması gereklidir. Buradan hareketle, bu büyük gruplardan birini şekillendiren geniş Sovyet Birliğini gördüm. Avrupa Konseyi de, İmparatorluğu ve Refahıyla Büyük Britanya da dahil olmak üzere, bir diğeridir. Üçüncüsüyse, tüm büyük kazanç ve etki alanlarıyla birlikte Batı Yarımküredeki kardeş cumhuriyetleriyle Birleşik Devletlerdir. (…)

Hadiseler, belli bir ölçüde bu yönde ilerlemiştir ancak bu, ihtiyaç duyulan ruhla veya şekilde gerçekleşmemiştir. Batı Yarımküre, zaten kendisini bir birlik gibi temsil etmektedir. Bizler Lahey'de hükümetlerimize yeni Avrupa'yı oluşturmalarında yardım etmek üzere toplandık. Ama üçüncü büyük ve eşit ortağımızın uyumsuz davranışları ve politikaları yüzünden hepimiz kederliyiz, hepimizin aklı karışık ve tehlike içerisindeyiz. Üçüncü ortağın aktif katılımı olmaksızın dünya organizasyonu işleyemez ve aynı şekilde savaşın gölgesi insanların ve ulusların kalbinden ve aklından çıkmaz. (…)

Yeni atlattığımız ikinci Otuz Yıl Savaşlarından sonra bende oluşan his, insanoğlunun bir dinlenme dönemine ihtiyacı olduğu ve bu yöndeki istediğidir. Unutulmamalıdır ki, burada temsil edilen Avrupa'daki milyonlarca evin soru soruyor olması çok az bir şeydir. Tüm bu ücretlilerin, yetenekli zanaatkârların, askerlerin ve toprak çalışanlarının talep ettikleri, hak ettikleri ve belki de ısrar ettirildikleri nedir?

Korku, derebeylik, canavarca eylemler veya sömürüler olmaksızın, bir yuva kurabilmek, emeklerinin karşılığını görmek, karılarını bağırlarına basmak, çocuklarını terbiyeli bir şekilde yetiştirmek ve barış ve güven içinde yaşamak, eşit bir şans değil midir? Fakat belki de bu, onlara empoze edilendir. Bu onların kalbindeki arzudur. Bu, onlar için kazanmayı düşündüğümüz şeydir.

Başkan Roosevelt, Dört Hürriyetten bahsetti ama bugün en önemli olan Korkudan hür olmaktır. Neden bu çok çalışan aileler, ilk olarak geçmiş gün-

lerde hanedan kavgaları ve dini kavgalar tarafından, sonrasındaysa ulusal hırslar ve en nihayet ideolojik fanatizm tarafından tartaklanmak durumundadır? Neden şimdi onlar, hepsi kötü olan insanlarca kışkırtılmış, başkalarının ıstırapları ve yurttaşlarının boyun eğdirilmeleri altında üstünlüklerini inşa eden totaliter zulmün birçok damgalanmış biçimi tarafından birbirlerine karşı savrulmak ve tasnif edilmek durumundadırlar? Muvafık oyu, aydınlanması ve kültürüyle neden Avrupa'daki milyonlarca mütevazı ev, polislerin darbesi korkusuyla neden tir tir titresin? Burada cevaplamamız gereken soru budur. Burada belki de cevaplayacak gücümüzün olduğu soru budur. Unutulmamalıdır ki, Avrupa'nın tek yapması gereken kendi görkemi, sadakati ve değerleri içerisinde yerinden kalkmak ve ayakta durmaktır ve eski ya da yeni, Nazi veya Komünist olsun zulmün tüm biçimlerine zapt edilemez ve eğer zamanı gelince ileri sürülürse bir daha hiçbir zaman meydan okunamayacak güçlerle göğüs germektir. (…)

Burada, bu öğleden sonra yeniden doğmaya çabalayan bir Avrupa Kongresi'nde üzerimize önemli ve ciddi bir sorumluluk düşmektedir. Eğer önemsiz ihtilaflar ve küçük şeylerle ayrılır, düzenimizi kendimiz bozarsak, hareket ederken cesaret veya bakış açımızın açıklığında başarısız olursak, paha biçilemez bir fırsat sonsuza dek kaybedilebilir. Ama eğer birlikte olur, şans ve dostluğu bir araya getirirsek- ki bu yolda beraber ilerleyeceksek, küçük bir şansa değil tamamıyla dostluğa ihtiyacımız olmalı- ve insanlığın daha büyük umutlarını kesin olarak kavrayacaksak, ancak bundan sonradır ki daha mutlu ve güneşli bir çağa girmiş oluruz. İşte böyle bir çağda, bu işkence gören dünyada büyüyen bütün küçük çocuklar, kendilerini, bir ülkenin diğerine karşı yıkıcı savaşının kanlı çalkantılarındaki kısa süreli zaferlerin galip ve mağlubu olarak değil de geçmişin bütün mirasının vârisi, bütün bilimlerin, geleceğe ait bütün bolluk ve yüceliğin efendileri olarak bulurlar.

* Avrupa Birleşiyor'dan, Winston Churchill'in 1947 and 1948 Konuşmaları, sf. 310-317. 1950.

D. LİBERALİZM

1. *Hayati Merkez**

Arthur M. Schlesinger, Jr.

Başkan John F. Kennedy'nin danışmanı olmadan önce Harvard Üniversitesi'nde bir süre tarih profesörlüğü yapan Arthur M. Schlesinger, Jr. (1917-2007), Jackson ve Roosevelt dönemleri üzerine çalışmalarıyla tanınmaktadır. Ayrıca bireysel libe-

ralizmi toplum bilincini yeniden kurarak ve bu sayede modern dünyanın psikolojik kaygılarıyla yüzleşen Amerikalı liberallerin "yeni ve saygın siyasi neslinin" önde gelen sözcüsüdür.

Şimdiki yeni nesil birkaç tarihi ve biyografik notla kısaca tanımlanabilir. Kendimi uygun bir örnek olarak gösterecek olursam, 1917'de doğdum. Franklin Roosevelt'in ilk açılış konuşmasını on beş yaşında bir çocukken okulda dinledim. 1933 yılının o Mart gününden beri, liberal düşüncelerin Birleşik Devletlerde iktidara erişme fırsatı bulduğu, liberal amaçların genel olarak ulusal politikamızı ele geçirdiği söylenebilir. Kendi neslim için o zaman Amerikan liberalizmi kulağa olumlu ve güvenilir geliyordu. Hüsran ve duygusallık değil, sorumluluk ve başarı anlamına geliyordu; gizli bir nevrozun değil, toplumsal değişimin aracı olmuştu. Siyasi bir bilinç sahibi olduğum dönemin çoğunda Amerika bir Yeni Düzen ülkesiydi. Yeni Düzen ülkesi olmaya da devam edeceğini umuyorum.

Yeni Düzen altında büyümenin tecrübesi de, komünizmin bir on yıl öncesinde başka bir genç adam için parladığı şekilde benim neslimdeki bazıları için de yine o doğaüstü ışığıyla parlıyordu. Bu durum bir bakıma Sovyet ütopyasına inanmak zorunda kalacak kadar umutsuz olmayışımızdandı. Franklin Roosevelt demokrasinin kendi başının çaresine bakabileceğini, Yeni Düzen'in 1920'lerin sinisizim ve rahatlığından ve 1930'ların bedava yemek kuyruklarından kalan inanç boşluğunu doldurduğunu gösteriyordu. Bir bakıma da Sovyetler Birliği'nin kendisi artık yirmilerin parlak hayali değildi, umutlar ülkesini kapitalist saldırganlar sarmış, gazeteciler Riga'yla ilgili yalan haberler yaparak kötülemişti. Otuzların Rusya'sında artık sanayileşmenin kitlesel açlığa neden olduğu, siyasi yanılmazlığın görüş ayrılığını vahşice yok ettiği ve sitemdeki bazı derin iç çatışmalar olduğunu itiraf eden devrim kahramanlarının idam edildiği bir ortam görüyorduk. Çoğumuz için bu sonuç, gözümüzün açılması amacıyla yeni bir aşırı ucun bedelini ödediğimiz bir süreç değildi. Yalnızca yeni bir atmosferin çocuklarıydık: tarih bizi duygusal olarak Sovyet rüyasına dalmaktan kurtarmıştı.

Yine de Sovyetler Birliği nesli bize çok faydalı bir ders verdi. On Dokuzuncu yüzyılın yalancı iyimserlik balonunu patlattı. Resmi liberalizm, uzun süre neredeyse içinden çıkılmaz şekilde, mükemmelleştirilebilen, iktidar için yeteri kadar bilgelikle donatılmış, kendini düşünmeyen ve bu gücü herkesin iyiliği için kullanacak bir adam imgesiyle tanımlanmıştır. Sovyetler tecrübesi faşizmin yükselişinin en uç noktasında, benim neslime biraz da zorla, insanın aslında mükemmel olmadığını ve iktidardaki yozlaşmanın dünyaya büyük bir kötülük salacağını hatırlatmıştır. Yeni bir tecrübe boyutu keşfettik, kaygı, suçluluk ve yozlaşma boyutu. (Ya da Reinhold Niebuhr'un

da belirttiği gibi, asla unutmamış olmamız gereken eski gerçekleri yeniden keşfediyoruz.)

Yirminci yüzyılın ortalarındaki liberalizm, inanıyorum ki, bu yüzden Sovyetler Birliği'nin de etkisiyle, insanlık bilincimizi derinleşmesiyle ve Yeni Düzen umuduyla temelden gelerek yeniden şekillenmiştir. Böylesine tarihi bir öğrenmenin sonucu ise, totaliterliğin şartsız reddedilmesi ve bireyin tam bütünlüğünün tasdik edilmesi olmuştur. Bu uyanış çağdaş liberalizmin eşsiz tecrübesi ve temel inancını oluşturur.

Schlesinger çağdaş liberalizmin bütün erdemlerine rağmen bir mücadele inancı olmadığını belirtmiştir.

Özgürlük neden mücadele inancı değildir? Çünkü bir bakıma, demokrasi doğası gereği içsel ahlaki gücünü dağıtmak yerine toplar. Demokratik inancın dağılması, fanatiklikten uzaktır; siyasette uzlaşma, ikna etme ve rızaya; toplumda hoşgörü ve çeşitliliğe yakındır; ekonomik temelleri, kolayca korkutulan orta sınıfa dayanır. Çeşitlilik sevgisi, dogmatikliğin cesaretini kırar, şüphecilik sevgisi, kahramanlara tapınmayı engeller. İlahiyat ve ayinlerin yerine, hiyerarşi ve demonoloji[14] yerine, düşünce özgürlüğü ve sınırsız talep inancı getirir. Özgür toplumun savunucusu kendisini karşı olduğu şeyi söyleyerek tanımlar: ne yanlısı olduğu ise belli bir *araçtır* ve başkalarını bu aracı kendi rızalarıyla suçlamaya bırakır. Bugün demokrasi barışçı ve mantıklı erdemlerinin sistematik olarak yetişmesi için bir bedel ödemektedir. "Bir dogma uğruna pek çok kişi yaşayıp ölecektir; bir sonuç içinse hiç kimse şehit olmayacaktır."

Ancak demokrasi, sanayi çağında iyi bir yaşam felsefesi olamamıştır. Başarının tam öğle vaktinde, akşam karanlığının belirsiz vaktinde olduğundan daha sağlam görünmektedir. Geleneksel biçimiyle, bireyde duygusal ve psikolojik istikrar olduğunu varsaymıştır. Kendine çok fazla güvenerek, şüphe ve kaygının insanı kemiren sorunlarının bilimin gelişmesiyle ortadan kalkacağını ya da yaşam standardının yükselmesiyle iyileşeceğini sanmıştır. Bu sorunların günümüzdeki görülmeye değer açılışı, yoğun duygusal kaynaklarda eksik olan demokratik inancı bulur. Demokrasinin sanayiciliğin nevrozlarına karşı derinlemesine bir savunması yoktur. Kan ve şiddet felsefeleri, demokrasinin ince iyimserliği ve tecrübenin acıları arasındaki boşluğu doldurmak için yükselirken, demokrasi ona kıyasla daha solgun ve çelimsiz kalır.

---

14 Yunanca *daemon*'dan türetilmiş kelime. *Daemon* doğaüstü varlık anlamına gelir. Türkçesi cinbilim, şeytanbilimdir. Teolojinin bir dalı olarak kabul edilebilir. Zira semavi dinlerde bahsi geçen şeytan, cinlerin yapıp ettikleri ve insan üzerindeki tesirlerini araştırır. (y.n.)

Yine de, demokrasinin bireysel haysiyet ve özgürlüğe olan inanç özelliğini kaybetmeksizin totaliterlik gibi bir siyasi dine dönüşebileceği şüpheli görünmektedir. Bu durum demokrasinin er ya da geç bir totaliter tarikat tarafından yenilgiye uğratılacağı anlamına mı gelir?

Ahlaki enerjisinin en derin kaynaklarını doldurmadığı takdirde özgür topluma ölümün solukluğu gelecektir. Biz de demokrasiyi yalnızca teşvikle ve kendini kırbaçlatarak ya da özgür toplumu totaliter toplumdan ayıran değerlerden vazgeçerek bir savaşma inancı haline getiremeyiz. Yine de özgür toplumdaki insanları, özgürlüğe ihanet edenler haline getiren kaygıları bir şekilde yok etmeliyiz. Bir şekilde kimsesiz kitlelere, bireysel insani işlev duygusu aşılamalı, toplumu sanayi düzenine göre yeniden kurmalıyız.

Elbette uzun vadede totaliterlik olasılığı da var. Totaliter bir düzen, özgürlük veya kaygı sorunu için geçerli hiçbir çözüm sunmaz. Temel güvenliği iyileştirmez; insanın kendini gerçekleştireceği bir yaşamının olduğu bir dünya yaratmaz. İnsanın kendisiyle yüzleşmesine değil, Parti ve devlet arasında kalarak kendinden kaçmasına neden olur. Ancak orada kalamaz; ya nefes alabilmek için su yüzüne çıkacak, ya da boğulacaktır. Totaliter rejim kaygı yılanını yaralamıştır ancak öldürmemiştir; kaygı onun felaketi olacaktır.

Kalıcı bir toplum düzeni insanların duygusal enerji ve ihtiyaçları temelinde kurulmalıdır. Totaliter rejim "iyi toplum" haline gelebilmek için insanlara çok fazla karşı gelir ve baskı yapar. Totaliter rejimin özü korkudur ve normal birey uzun vadede içgüdüsel olarak kendisini korkuya karşı düzenler. Bu durum ise gerçek özgürlük yanlılarına büyük bir fırsat sunar. Ancak kimse kendini totaliter yöntemlerin kısa vadeli tesiriyle kandırmasın. Modern teknoloji itaatin sonunu "totaliter kişinin" ellerine bırakır. Kalıcı hiçbir çözüm olmayabilir, zaten örneğin Karanlık Çağlarda da yoktu. Yine de bu karanlık, Amerika'nın keşfinden beri geçen dönemden daha da uzun sürmüştü.

Totaliterliğin tek bir nesil boyunca kendi kafasına göre çalışan dinamizmine güvenemeyiz. İnsanlar içgüdüsel olarak anti-totaliterdir. Ancak mantıklı politikaların, bu içgüdüleri fayda sağlamak için harekete geçirmesi gerekir. Sorunumuz, demokrasiyi gelecekte bir yeraltı hareketi haline getirmek değil, bugün burada Yirminci yüzyılın ortasında hepimiz için mücadele inancı yapmaktır.

Demokrasinin totaliterliğe karşı esas gücü bireyin kendi değerini şaşırtıcı bir şekilde kavrayışında yatar. Yine de (…) bu kavrayış soyut ve verimsiz olabilir; bireyselciliğin umursamaz biçimleri bazen bireyin değerine olan temel inancının itibarını sarsar. Bu kavrayış tam bir toplumsal boyuta ulaştığı sürece, bireyselcilik toplumdan özgürce türediği sürece, demokrasi totaliterlik virüsüne karşı bağışıklık kazanacaktır.

Bireyselciliğin bütün bu muhteşem zaferlerine rağmen, birbirimize mensup olduğumuz sürece hayatta kalırız. Birey, baskıyla yaptırılana değil, kendi ihtiyaçlarına ve girişimlerine yanıt olarak özgürce ortaya çıkan bir toplumsal bağlama ihtiyaç duyar. Sanayileşme insanın hassasiyetinde büyük yaralar açmıştır; bu kesikler ve yaralar yalnızca güven inancı ve diğer insanlarla dayanışma yoluyla iyileşebilir.

İşte bu temel şartlarda demokrasiyi yeniden yapılandırmamız gerekmektedir. İyimserlik yetmez. Demokrasi formaliteleri yetmez. Kişinin gizli oy kullanabilmesi veya Kresge yerine Woolworth'de alışveriş yapabilmesi, kaygı gütmeyenler için, endüstriyel düzen mağdurları için olduğundan daha önemlidir. Mağdurların sayısı ise artmaktadır: güç iktidar sahiplerini yozlaştırmış, orta sınıf can sıkıntısından mahvolmuş, malına el konanların korkudan moralleri çökmüştür. Ticaret odası bayağılığı sanayi insanını artık avutamayacaktır.

İnsanı toplumdan soyutlamayan türde bireyselciliğe ihtiyacımız var, bireyi destekleyen ancak boğmayan türde topluma ihtiyacımız var. Tarihsel özgür toplum yöntemleri gidebildiği yere kadar doğru; ancak bunlar birey üzerinde yoğunlaşmaktadır; yeterince uzağa gidemezler. Winston Churchill'in yedi soruluk özgürlük testini terk etmek ölümcül bir hata olur. Ancak bu test, sonuç yerine araç göstermektedir ve bu yüzden özgür toplum yaratmak için yetersizdir. Bundan dolayı artık özgür toplumu yalnızca araçlarla tanımlamıyoruz. Artık biliyoruz ki insan faydalı araçları faydalı sonuçlar elde etmek için şekillendirmekte yeteri kadar mükemmel değildir: sonuçları da aynı şekilde demokrasi felsefemizin başına koymalıyız.

Yeterli özgür toplum felsefesi Churchill'in test sorularını şu şekilde desteklemelidir:

Halk açlık, hastalık ve ihtiyacın yıkıcı etkilerine karşı yeteri kadar güvende midir?

Ortak amaçlar için aynı fikirde olan insanlarla özgürce birleşebiliyorlar mı?

Birey olarak toplumsal düzende girişim, işlev ve başarı bilincine sahipler mi?

Bu soruları yanıtlamak özgür toplumun görevi haline gelmiştir ve hayatta kalabilmek için de bu sorulara olumlu yanıt vermelidir. Toplumsal refahın artışı bu görev bilincinin bir ifadesidir. Ancak toplumsal refah yetmez. Özgür insanlar özgür kalmak istiyorlarsa, her gün aldıkları kararlar ve varlıklarında bu görev bilinci, insanların kalbinde ve iradesinde özellikle ve tutkuyla ifade etmelidirler.

Birey ve toplum arasındaki bölünme, günümüzde halk iradesinin zayıflamasına neden olmuştur. Elbette toplumsal şartlar, ahlaki kararlar alamaz. Ancak ahlaki kararların alınacağı ya da alınmaya yaklaşılacağı şartları yaratabilir. Bazı toplumsal düzenlemeler insanlardaki kötülüğü diğerlerinden daha çabuk ortaya çıkarır. Amerika'da hepimizin bildiği gibi kölelik, efendileri yozlaştırır; totaliter toplum da insanın kendi sınırlamalarına dayanılmaz baskılar yaparak en şiddetli fanatiklik ve nefret tepkileri yaratır; iş toplumunun kontrolsüz kuralı açgözlülüğü ve baskıcılığı destekler. Böylece kurumlarda reforma gidilmesi demokrasi girişiminin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Ancak kurumlarda yapılan reformlar asla insanlarda yapılacak reformun yerine geçemez.

* Arthur M. Schlesinger Jr., *The Vital Center,* Boston, Houghton Mifflin Company, 1949, sf.vii-ix, 245-250.

2. *Serfliğe Giden Yol**

Friedrich A. Hayek

Chicago Üniversitesi'nde uzun zaman profesörlük yapmış olan Friedrich Hayek (1899-1992) Avusturya'da doğdu ve Viyana anti-sosyalist ekonomistler okulunun bir üyesi olarak ün kazandı. Hayek 1930'ların başlarında İngiltere'ye taşındı ve Keynes'i eleştirmesiyle daha da büyük ün kazandı. İlk popüler kitabı, Serfliğe Giden Yol *[The Road to Serfdom]* İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ortaya çıktı. Bu kitapta Hayek İngiltere'de ve ABD'de de yükselişte olan Sosyalist eğilimlere karşı uyarır ve faşizm ve sosyalizmin Batı'nın liberal geleneklerine karşı ortak bir düşmanlık besleyen ve birbiriyle ilişkili musibetler olduğunu ileri sürer. Serbest piyasa ekonomisine geri dönüşün medeniyet için değerli olan her şeyi kurtarmakta büyük önem taşıdığını söylemiştir.

Medeniyetin gidişatı beklenmedik bir dönüş yaptığında, beklediğimiz devamlı süreç yerine, kendimizi barbarizmin geçmiş çağlarıyla özdeşleşmiş musibetlerin tehdidi altında bulduğumuzda, doğal olarak kendimizden başka her şeyi suçlarız. En iyimser halimizle hepimiz çabalamadık mı ve içimizden en zeki olanlar durmadan bu dünyayı daha iyi bir hale getirmek için çalışmadı mı? Bütün çabalarımız daha fazla özgürlük, adalet ve refah yönünde olmadı mı? Sonuçlar hedeflerimizden bu kadar farklıysa, yani özgürlük ve refah yerine karşımızda esaret ve sefalet bulduysak, fesat güçlerin niyetlerimize engel olduğu, daha iyi şeylere giden yola çıkmadan önce hükme-

dilmesi gereken bazı kötü güçlerin kurbanları olduğumuz açık değil midir? İster kötü kapitalist ister belli bir milletin şeytani ruhu, büyüklerin aptallığı veya yarım yüzyıl boyunca bunun için çabalamış olalım tam olarak devrilmemiş bir toplumsal sistemi suçlu olarak gösterdiğimizde birbirimizden ne kadar farklı olsak da, hepimiz şu anda ya da en azından son zamanlarda yalnızca bir şeyden eminiz: son nesil boyunca önde gelen düşüncelerin iyi niyet sahibi çoğu insan için ortak hale geldiği ve sosyal hayatımızdaki en büyük değişiklikleri belirlediği gerçeği yanlış olamaz. Medeniyetimizdeki mevcut kriz için neredeyse bütün açıklamaları kabul etmeye hazırız, yalnız biri hariç: dünyanın mevcut durumu kendi yaptığımız asıl hata sonucu olabilir ve beğenilen düşüncelerimizden bazılarını izlemek, açıkça beklediğimizden çok daha farklı sonuçlar doğurmuştur.

Bütün enerjimizi bu savaşı [İkinci Dünya Savaşı] zaferle bitirmek için yönlendirmiş olmamıza rağmen, savaştan önce bile uğruna savaştığımız değerlerin burada tehdit edilip başka yerde yok edildiğini hatırlamak güçtür. Ancak farklı idealler şimdilik var olmak için savaşan düşman milletler tarafından temsil edilmesine rağmen, bu çatışmanın yakın zamanda ortak Avrupa medeniyetinin içinde olan fikirler mücadelesinden çıktığını ve totaliter sistem yaratılırken bir araya gelen eğilimlerin onlara boyun eğen ülkeleri hapsetmemiş olduğunu da unutmamalıyız. İlk görev savaşı kazanmak olsa da, kazanmak bize yalnızca temel sorunlarla yüzleşmek ve benzer medeniyetleri ele geçiren kaderi engelleme yolu bulmak için başka bir fırsat sunacaktır.

Artık Almanya ve İtalya'yı, hatta Rusya'yı farklı dünyalar olmasa da paylaştığımız düşünce gelişiminin ürünleri olarak düşünmek zorlaşmıştır; hiç olmazsa düşmanlarımız açısından bizlerden tamamen farklı olduklarını ve orada olanların burada da olamayacağını düşünmek daha kolay ve rahatlatıcıdır. Yine de bu ülkelerin tarihleri totaliter sistemin yükselişinden önceki yıllarda bizim bilmediğimiz yeni özellikler göstermiştir. Dış çatışmalar, onları bizim ideallerimizle uzlaşılması mümkün olmayan ancak bizi de etkileyen bir çatışma içine düşürecek kadar hızlı ilerledikleri Avrupa düşüncesinin değişiminin sonucudur.

Fikirlerin değişimi ve insan iradesinin gücünün dünyayı şimdiki haline getirmiş olduğu, kimse sonuçları öngörememiş olsa da, gerçeklerdeki kendiliğinden olan hiçbir değişikliğin düşüncemizi buna göre adapte etmeye zorlamamış olduğu gerçeği, sahip oldukları bu gelişmişliğin Avrupa halklarının çoğunu geride bırakması yüzünden belki de özellikle Anglo-Sakson milletlerin görmekte zorlandığı bir durumdur. Bize şu anda ve bu son nesil boyunca kılavuzluk etmiş olan idealleri hâlâ yalnızca gelecekte gerçekleş-

tirilmesi gereken idealler olarak düşünmekteyiz ve son yirmi beş yılda bu ideallerin sadece dünyada değil, kendi ülkelerimizde de çoktan değişime uğramış olduğunun farkında bile değiliz. Geçtiğimiz şu son günlere kadar, üstü kapalı şekilde On Dokuzuncu yüzyıl idealleri olarak adlandırılan ideallerle ya da laissez-faire ile yönetildiğimize inanıyoruz. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında değişimi hızlandırmakta sabırsızlananların bakış açısından, böyle bir inanç haklı çıkarılabilir. Ancak 1931'e kadar İngiltere ve Amerika, yalnızca başkalarının önderlik ettiği yolu yavaş yavaş izlemesine rağmen, o kadar zaman içinde öyle ilerlemişti ki liberal dünyanın nasıl bir şey olduğunu yalnızca hafızası son savaştan önceki yıllara gidenler hatırlayabilirdi.

İnsanlarımızın hâlâ çok az farkında oldukları önemli bir nokta ise, yalnızca son nesilde ortaya çıkan değişimin boyutu değil, fikirlerimiz ve toplumsal düzenin evrimi doğrultusunda tam bir değişime gitmeyi amaçladıkları gerçeğidir. En az yirmi beş yıldır totaliterliğin hayaletinin gerçek bir tehdit haline gelmesinden önce Batı medeniyetinin kurulduğu temel düşüncelerden hızla uzaklaşıyorduk. Böylesine yüksek umutlar ve ihtiraslarla giriştiğimiz bu hareketin bizi totaliter kâbusla yüz yüze getirmiş olması gerektiği gerçeği bu iki gerçeğin arasındaki bağlantıyı hâlâ inkâr eden şimdiki nesil için büyük bir şok olmuştur. Yine de bu gelişme, hâlâ sürdürdüğümüz liberal felsefenin babalarının yaptığı uyarıları doğrulamaktan ibarettir. Bu özgürlüğü ekonomik konularda da zamanla terk ettik ve o olmaksızın geçmişte kişisel ve siyasi özgürlük de asla var olmamıştır. On Dokuzuncu yüzyılın en büyük siyasi düşünürleri, De Tocqueville ve Lort Acton[15] tarafından, sosyalizmin kölelik olduğu konusunda uyarılmış olsak da, devamlı sosyalizm doğrultusunda hareket ettik. Şimdi de köleliğin yeni bir türü gözümüzün önünde yükselirken bu uyarıyı öylesine unuttuk ki, iki şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu artık nadiren aklımıza geliyor.

Sosyalizmin modern eğilimi yalnızca yakın geçmişle değil, bütün Batı medeniyetinin evriminden ne kadar keskin bir şekilde ayrılırsa ve sadece On Dokuzuncu yüzyılın alt yapısı olarak değil, daha uzun tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirilirse daha da açık hale gelir. Yalnızca Cobden, Bright, Adam Smith ve Hume hatta Locke ve Milton'un görüşlerini değil, Batı medeniyetinin Hıristiyanlık, Yunanlılar ve Romalıların attıkları temel üzerine kurulan çarpıcı özelliklerinden birini de hızla terk ediyoruz. Yalnızca On Dokuzuncu, On Sekizinci yüzyıl liberalizmi değil, aynı zamanda bize Erasmus'tan Montaigne, Cicero, Tacitus, Perikles ve Thucydides'ten miras kalanları da zamanla terk ediyoruz.

15 Acton (1834-1902) İngiliz tarihçi ve siyaset kuramcısı.

Milliyetçi sosyalist devrimi Rönesans karşıtı olarak tanımlayan Nazi lideri tahmin ettiğinden daha haklıdır. Modern insanın Rönesans çağından bu yana inşa ettiği ve hepsinden önemlisi bireyselci olan bir medeniyetin yok edilmesi yolunda önemli bir adımdır. Bireyselciliğin günümüzde kötü bir ünü vardır ve bu terim zaman içinde egotizm ve bencillik ile ilişkilendirilmiştir. Sosyalizm ve bütün diğer kolektivizm türlerinin karşıtı olarak bahsettiğimiz bireyselciliğin bunlarla bir bağlantısı yoktur… İlk olarak klasik antik çağ felsefesi ve Hıristiyanlığın sağladığı öğelerden çıkarak Rönesans sırasında tam olarak gelişen ve o zamandan beri de Batı medeniyetine dönüşen bireyselciliğin bu önemli özellikleri, kişinin kişi olarak görülmesi, yani kendi görüşlerini ve zevklerini, sınırları ne kadar dar çizilmiş olsa da kendi çerçevesi içinde en üstün olarak görmesi, kişinin kendi bireysel yetenek ve eğilimlerini kendisinin geliştirmesinin istenmesidir. "Özgürlük" ve "bağımsızlık" kullanılmakla ve istismarla o kadar eskimiştir ki o dönemde kişi savunduğu idealleri ifade ederken bu sözcükleri kullanmaya çekinir hale gelmiştir. "Hoşgörü" belki de bütün bu dönem boyunca yıldızı parlayan ve yalnızca son zamanlarda düşüşte olan, totaliter devletin yükselişiyle tamamen ortadan kalkacak olan ilkenin anlamını tam olarak koruyan tek sözcüktür.

Sağlam bir şekilde örgütlenmiş bir hiyerarşik sistemin, insanların en azından kendi hayatlarını şekillendirmeye teşebbüs ettiği, farklı hayat şekillerini tanıyıp aralarında seçim yapma fırsatı kazandıkları birer sisteme dönüşmesi ticaretin büyümesiyle yakından ilişkilidir. Kuzey İtalya'nın ticaret şehirlerinden batıya ve kuzeye yeni hayat görüşleri yayılmıştır, Fransa'dan güneybatı Almanya'ya, Belçika ve Lüksemburg'dan Britanya Adaları'na, onu bastıracak despot siyasi güçler olmayan her yerde sağlam kökler salmıştır. Belçika, Lüksemburg ve İngiltere'de uzun bir süre en yüksek gelişmişliğini yaşadı ve ilk kez bu ülkelerin sosyal ve siyasal yaşamının temelleri olarak serbestçe büyüme fırsatı buldu. İşte On Yedinci ve On Sekizinci yüzyılda buradan daha gelişmiş bir biçimde Batıya ve Doğuya, Yeni Dünyaya ve yıkıcı savaşların ve siyasi baskının daha önceki benzer başlangıçlara izin vermediği Avrupa kıtasının merkezine yayılmaya başladı,

Avrupa tarihinin bu modern dönemi boyunca toplumsal gelişim, kişiyi sıradan eylemlerini izleyen geleneksel ve önceden belirlenmiş yollara bağlayan iplerden kurtarmak yönündeydi. Bireylerin kendiliğinden olan ve kontrol edilemeyen çabalarının karmaşık ekonomik faaliyetler düzeni oluşturabilmesinin bilinçli olarak fark edilmesi, ancak bu gelişim biraz yol katedebildikten sonra olmuştur. Ekonomik özgürlük lehine tutarlı bir savı takip eden ayrıntılar, siyasal özgürlüğün önceden görülemeyen, planlanmamış yan ürünü olan ekonomik faaliyetin serbest büyümesinin bir ürünüydü.

Bireysel enerjinin serbest bırakılmasının belki de en büyük sonucu, bireysel özgürlüğün İtalya'dan İngiltere ve ötesine ilerleyişini takip eden bilimin muhteşem gelişimiydi. İnsanın yaratıcı becerisinin önceki dönemler kadar yüksek oluşu, endüstriyel tekniğin hâlâ yerleşik olduğu dönemde ve madencilik ve saatçilik gibi sıkı denetimlere maruz kalmayan bazı sektörlerdeki gelişmelerle yapılan pek çok becerikli otomatik oyuncak ve diğer mekanik icatlarda görülmektedir. Bazıları olağanüstü gelişmiş mekanik icatların sanayide artan kullanımına doğru atılan adımlar hemen bastırılmış ve bilgi arzusu, baskın görüşler herkesi bağladığı sürece söndürülmüştür; çoğunluğun neyin doğru ve uygun olduğuna dair görüşlerine bireysel yenilikçinin önünü kapamak için izin verilmiştir. Endüstriyel özgürlüğün yeni bilgilerin serbest kullanımının önünü açmasından itibaren, kendi isteğiyle risk alan birileri bulunabilirse, her şey denenebildiğinden beri, ayrıca çoğunlukla eğitim öğretimin dışarıdan olmayan yetkililere bırakılmasıyla bilim son yüz elli yıldır dünyanın çehresini değiştirecek büyüklükte adımlar atmıştır.

Çoğunlukla doğru olduğu üzere, medeniyetin doğası, düşmanlarının tarafından dostlarına kıyasla daha açık görülmüştür: Auguste Comte'un "daimi Batı hastalığı, bireyin türe karşı ayaklanması," şeklinde tanımladığı On Dokuzuncu yüzyıl totaliter rejimi gerçekte medeniyetimizi kuran itici kuvvetti. On Dokuzuncu yüzyılın bir sonraki dönem bireyselliğine yaptığı katkı, bütün sınıfların bireyselliğin farkına varması, rasgele ve baştan savma bir şekilde büyüyen bu durumu sistematik ve sürekli olarak geliştirmek ve bunu İngiltere ve Hollanda'dan Avrupa kıtasının çoğuna yaymaktır.

Bu büyümenin sonucu bütün beklentileri bastırmıştır. İnsan becerisinin engellerinin kaldırıldığı her yerde, insan sürekli artan arzusunu hızla tatmin etme becerisi kazanmaya başlamıştır. Yükselen standartlar ise toplumdaki insanların artık hoş görmediği kara noktaların keşfedilmesini sağlarken, muhtemelen genel gelişmeden yarar sağlamayan hiçbir sınıf yoktu. Bu büyümeden kaynaklanan ve şimdi ise hataları gözler önüne seren mevcut standartlarımızla ölçecek olursak bu şaşırtıcı büyümenin hakkını veremeyiz. Eylemde yer alanlar için taşıdığı anlamı değerlendirmek için başladığı zamanda insanların paylaştıkları umutları ve dilekleri ile ölçmemiz gerekir. İnsanın başarısı en vahşi rüyalarında bile bastırıldığından, Yirminci yüzyılın başlarına kadar Batı dünyasındaki işçinin, bir yüzyıl öncesine kadar maddi rahatlık, güvenlik ve kişisel bağımsızlık seviyesine nadiren ulaşmış olduğu şüphe götürmez.

Gelecekte muhtemelen bu başarının en büyük ve yaygın etkisi, kendi kaderlerine hükmetme duygusu, kendi hisselerini büyütmenin sınırsız olasılıklarına, ulaşılan başarının insanlar arasında yarattığı inançtır. Başarıyla

birlikte hırs da büyür ve insanın hırslı olmaya da hakkı vardır. İlham veren bir söz artık yeterli değildir, ilerleme hızı çok yavaştır; geçmişte bu ilerlemeyi sağlayan ilkeler, daha hızlı ilerleme önünde, zaten ulaşılmış başarıları korumak ve geliştirmek için gereken şartlar yerine hemen kaldırılması gereken bir engel olarak görülmeye başlanmıştır.

Liberalizmin temel ilkeleri içinde bu durumu sabit bir öğreti olarak gösteren hiçbir şey yoktur; herkes için konmuş değişmez kurallar yoktur. İşlerimizle ilgilenirken, toplumun kendiliğinden gelen güçlerini mümkün olan en iyi şekilde kullanmamız, baskı ve zorlamaya mümkün olduğunca az başvurmamız gerektiği temel ilkesi, sayısız uygulama çeşidine sahiptir. Özellikle bunlardan biri, bilinçli olarak rekabetin en faydalı şekilde işleyeceği bir sistem kurmak ile kurumları etkisiz bir şekilde olduğu gibi kabul etmek arasında fark olduğudur. Belki de liberal davaya, bazı liberallerin göz kararı yaptıkları sert direniş ve *laissez faire* ilkesi kadar zarar vermemiştir. Yine de bir bakıma bu gerekli ve kaçınılmaz bir durumdur. Verdikleri zarar dolaylı ve fark edilmesi zor olmasına rağmen birilerine çabuk ve bariz fayda sağlayacak bir takım önlemler olduğunu gösteren sayısız çıkara karşı, değişmeyen sert kurallar dışında hiçbir şey etkili olamamıştır. Endüstriyel bağımsızlık lehine güçlü bir varsayımda bulunulduğundan, bunu istisnasız uygulanacak bir kural olarak sunma isteği, her zaman karşı konulamayacak kadar güçlü olmuştur…

Mantıklı bir insan On Dokuzuncu yüzyıl ekonomik politika ilkelerinin sert kurallarının yalnızca bir başlangıç olduğunu, daha öğreneceğimiz çok şeyimiz ve gittiğimiz yoldaki gelişmelerde hâlâ muazzam olasılıklar olduğunu düşünürdü. Ancak bu gelişmeler yalnızca, kullanmamız gereken güçler üzerinde zihinsel olarak artan bir üstünlük kurduğumuzda ortaya çıkabilecektir. Parasal sistemi ele almak, tekeli önlenmek ve kontrol etmek gibi daha pek çok görev vardı: ayrıca hükümetlerin iyilik ve kötülük yapmak için çok büyük güce sahip olduğu şüphe götürmeyen başka alanlarda daha az bilinen ama önemli pek çok başka görev de bulunmaktaydı; ayrıca sorunları daha iyi anlayarak günün birinde bu güçleri başarıyla kullanabileceğimizi düşünmek için pek çok neden de mevcut.

Ancak genellikle "pozitif" eylem olarak adlandırılan duruma doğru ilerleme yavaşken ve çabuk ilerleme için özgürlüğün getirdiği servetin zamanla liberalizmin artmasına dayanması gerekirken, bu ilerlemeye karşı tehdit oluşturan tekliflerle sürekli olarak mücadele etmek zorunda kalmıştır. Zamanla daha da doğal karşılanan ve özgürlük politikasının artık bir sonucu olarak görülmeyen bir ilerlemede kişilere pay sağlamaktan başka bir şey sunamadığı için "negatif" öğreti olarak adlandırılmaya başlamıştır. Hatta li-

beralizmin başarısının, çöküş nedeni olduğu da söylenebilir. Başarıya zaten ulaşılmış olduğundan dolayı kişi artık kendisine dayanılmaz ve gereksiz gelen musibetlere hoşgörü göstermekte giderek daha isteksiz bir hale gelmiştir.

* Friedrich A. Hayek, *The Road to Serfdom*, sf. 10-19, University of Chicago Press, 1944.

3. *1930 Büyük Çöküş**

John Maynard Keynes

İngiltere Cambridge'deki King's College mezunu olan John Maynard Keynes (1883-1946), Yirminci yüzyılda Batı dünyasının şüphesiz en etkili ekonomistidir. Önde gelen kitabı *Barışın Ekonomik Sonuçları*'nda (1919) Versailles Antlaşması'nın tazminat maddelerini en sert şekilde eleştiren kişi olarak ün salmıştır. Bunu, dönemin Maliye Bakanı'na yaptığı nükteli eleştiriler izler. Keynes, *Churchill'in Ekonomik Sonuçları* (1925)başlıklı kitabında Churchill'in savaş öncesi altın standardına dönüşünü eleştirir ve bu durumun başka bunalımları tetikleyeceğini öngörür. Büyük Buhran tüm dünyayı etkilediğinde Keynes yatırımın yeniden teşvik edilmesini hedefleyen, alışılmışın dışında para politikaları izlenmesi gerektiğini önermiştir. Görüşlerinin Amerika'nın Yeni Düzen politikası üzerinde büyük etkisi vardır. Keynes Kapitalizmin son demlerinde olduğu genel görüşüne karşı çıkar. *"Büyük Çöküş"* üzerine yazdığı makalesi ilk olarak Aralık 1930'da bir İngiliz dergisinde yayınlanmıştır.

Dünya modern tarihin en büyük ekonomik felaketinin gölgesinde yaşamakta olduğumuzun farkına yavaş yavaş bu yıl varıyor. Fakat sokaktaki adam da olup bitenlerin farkına vardığı için, neden ve nasıl olduğunu bilmeden, belanın başlangıcında daha makul bir kaygısı bile yokken, o zaman olduğu kadar bugün de büyük korkularla dolu. Geleceğinden emin olamamaya başladı. Gerçeklerin karanlığıyla yüzleşmek için şimdi tatlı rüyalarından mı uyanıyor? Yoksa geçip gidecek bir kâbusun içine mi düşüyor?

Şüpheci olmamıza gerek yok. Bu bir rüya *değildi*. Sabah olduğunda geçecek bir *kâbus*. Çünkü Doğanın kaynakları ve insan aygıtları daha önce oldukları kadar şimdi de verimli ve üretkendir. Yaşamın maddi sorunlarını çözmekte kaydettiğimiz ilerleme eskisinden daha yavaş değil. Herkesi yüksek yaşam standardına kavuşturmakta önceden olduğu gibi hâlâ yetkiniz. Demek istediğim, örneğin yirmi yıl öncesiyle karşılaştıralım, daha da yüksek standartlara ulaşmayı öğreneceğiz. Önceden kandırılmamıştık. Fakat bugün nasıl çalıştığını anlamadığımız hassas bir makinenin kontrolleriy-

le cebelleşerek kendimizi muazzam bir karmaşanın içine soktuk. Sonuçta zenginlik olasılıklarımız bir süre, belki de uzun bir süre boyunca boşa harcanabilir.

Kendi aklımdakiler ile okuyucunun aklındakiler arasında iyi bir etkileşim kurabileceğimden şüpheliyim. Mesleğin yabancıları için fazla, uzmanı içinse çok az şey söyleyebilirim. Çünkü kimsenin inanmamasına rağmen, ekonomi teknik ve zor bir konudur. Hatta bir bilim haline gelmektedir. Ancak bazı eksiklikler olsa da elimden geleni yapacağım, çünkü çok karmaşık; güncel olayları tam olarak anlayabilmek için daha fazlası gerekir.

Öncelikle çöküşün aşırı şiddetinin farkına varılmalıdır. Dünyanın üç lider endüstri ülkesinde, yani ABD, Büyük Britanya ve Almanya'da, on milyon kişi işsizdir. Endüstriyi genişletmek için yeterli kar elde edilen her yerde kayda değer az sayıda iş vardır, işte bu gelişme için bir sınavdır. Aynı zamanda ana üretim ülkelerinde maden ve tarım ürünleri her önemli ticari malda olduğu gibi üreticilerin çoğunluğunun masrafını bile karşılamayan fiyatlara satılıyor. 1921'de fiyatlar bir anda düştüğünde, düşüş üreticilerin anormal kar elde ettikleri piyasaların canlanma noktasındayken gerçekleşmişti; tarihte geçtiğimiz yıl olduğu gibi fiyatların normal rakamlardan böylesine büyük ve hızlı bir düşüş yaşadığı başka bir olay daha olmamıştır. Bu boyutta bir felaket de…

Üretimin durup işsizliğin en üst seviyeye erişmesinden önce geçen zaman, pek çok nedenden ötürü ana ürünlerin durumunda, imalatta olduğundan daha uzun sürer. Çoğu durumda üretim birimleri düzenli bir çelişki süreci oluşturmak için fazla küçük ve kendi aralarında daha kötü örgütlenmişlerdir; üretim süreci özellikle de tarımda daha uzundur; üretimi geçici olarak durdurmanın maliyeti daha büyüktür; herkes çoğu zaman kendi işvereni̇dir ve çalışmak istedikleri gelirin çelişkisine daha kolay boyun eğerler; insanları işten çıkarmanın sosyal sorunları ilkel toplumlarda daha büyüktür; ana ürünlerin üretime ara vermenin finansal sorunları, bu ana ürünlerin insanların tüm geçim kaynağını oluşturduğu böyle ülkelerde çok daha ciddidir. Yine de esas üreticilerin mallarının imalatçılar kadar sınırlı olacağı evreye yaklaşmaktayız ve bu durumun imalatçılar üzerinde daha kötü bir etkisi olacaktır, ana üreticilerin imal edilmiş malları satın alma gücü kalmayacaktır. İşte bu böyle bir kısır döngüdür.

Bu açmaz içinde bireysel üreticiler aldatıcı hayallerini, sanki yalnızca onlar izliyormuş gibi tek bir üreticiyi ve üreticiler sınıfının yararına olacak ancak herkes izlediği için kimsenin faydalanamadığı yollar üzerine kurar. Örneğin belli bir ana ticari malın ürününün sınırlanması, bu ticari malı kullanan endüstrilerin malları sınırlanmadıkça o ürünün fiyatını arttırır; an-

cak bu mal her yerde sınırlanırsa o zaman ana ticari mala olan talep de arz kadar düşer ve kimse daha ileriye gidemez. Ya da yine belli bir üretici veya belli bir ülke ücretlerden kesintiye giderse, o zaman diğerleri onun yaptığını izlemedikçe, bu üretici veya ülke, mevcut ticaret hacminde daha yüksek bir orana sahip olur. Ancak ücretlerden her yerde kesinti yapılırsa, toplumun tümünde alım gücü, maliyetin azalması oranında düşer ve yine kimse ileriye gidemez.

Bu yüzden ne ürün kısıtlaması ne de ücretlerin azaltılması kendi içinde denge kurmaya yarar.

Hatta ürünleri parasal ücretlerin daha düşük seviyesinde yeniden oluşturursak, tabiri caizse savaş öncesi fiyat seviyesinde, dertlerimiz yine de son bulmaz. Çünkü 1914'ten bu yana hem para şartlı, ulusal hem de uluslararası tahvilli borç yükünün altına girilmiştir. Bu yüzden fiyatların düşüşü, borcun ayarlandığı paranın değerinin artması yüzünden, her defasında bu borç yükünü daha da ağırlaştırmaktadır. Örneğin fiyatları savaş öncesindeki seviyeye çekersek, İngiliz Milli Borcu 1924'te olduğundan %40, 1920'de olduğundan iki kat daha fazla olurdu; Young Planı'nı Almanya'nın zaten taşıyamayacağı gerçeğinde hemfikir olunan Dawes Planı'ndan[16] daha büyük bir ağırlığı olurdu; müttefiklerinin ABD'ye olan borçları, düzenlemelerin yapıldığı tarihte olduğundan %40-50 daha da artardı; bu kredi alan ülkelerin yükümlülükleri Güney Amerika ve Avustralya'da da olduğu gibi, kredi veren ülkelerin çıkarı için yaşam standartlarını düşürmeden altından kalkılamaz hale gelirdi; tüm dünyada mortgage ile borçlanmış tarla ve ev sahipleri kendilerini borç aldıkları kurumların kurbanları olarak bulurlardı; bu gibi durumlarda, kapitalist düzeni temellerinden sallayacak bir dizi iflas, hata ve borç reddetmeyi önlemek için gerekli ayarlamaların zamanında yapılıp yapılamayacağı şüphelidir. Bu durum çalkantı, ayaklanma ve devrim için verimli bir toprak olurdu. Dünyanın pek çok bölgesinde de öyledir. Yine de Doğanın kaynakları ve insan aygıtları her zaman olduğu kadar verimli olacaktır. Makine bu karışıklık yüzünden yalnızca tutukluk yapmıştır. Fakat bu durum manyeto sorunumuz olduğu için sürüşün sonuna gelip hemen tangırdayan at arabasına geri döneceğimiz anlamına da gelmez.

Manyeto sorunumuz var. Öyleyse nasıl yeniden çalıştırırız? Olaylara bir de sondan bakalım:

1. Neden işçiler ve fabrikalar çalışmıyor? Çünkü sanayiciler zarar olmadan satış yapamazlar, onlar işe alınmış olsaydı ne üretilirdi?

---

16 Dawes Planı (1924) ve Young Planı (1920) Almanya'nın Versailles Antlaşması uyarınca ödemesi gereken tazminatı belirlemiştir.

2. Sanayiciler neden zarar olmadan satış yapamıyorlar? Çünkü fiyatlar maliyetlerin düştüğünden daha çok düşmüştür, hatta maliyetler çok az düşmüştür.

3. Öyleyse nasıl oldu da fiyatlar maliyetlerden daha çok düştü? Çünkü maliyet bir işadamının ticari mallarını üretmek için ödediği paradır, fiyat ise malı sattığında karşılık olarak ne alacağını belirler. Bu durumun tek bir iş ya da ticari mal için nasıl farklı olduğunu anlamak kolay. Fakat bir toplumun tamamı için, işadamının üretim sırasında yaptığı ödemeler, kamunun ürünleri karşılığında geri iş adamlarına ödedikleri miktarın kamu gelirini oluşturması nedeniyle, iş adamları ödeme yaptıklarında aynı miktarı geri alır. Çünkü bu, bizim normal üretim, alışveriş ve tüketim döngüsünden anladığımız durumdur.

4. Hayır! Maalesef bu böyle değil; işte sorunun kökü: işadamlarının üretim maliyeti olarak yaptıkları ödemenin kendilerine, ürettiklerinin satış hasılatı şeklinde geri dönüyor olması doğru değildir. Satış hasılatının üretim maliyetini geçmesi piyasalardaki canlanmanın bir özelliğidir ve maliyetlerin satış hasılatını geçmesi ise çöküşün bir özelliğidir. Ayrıca ürün oranlarını keserek ya da ücretlerden kısarak da olsa toplam maliyeti azaltarak denge sağlayabileceklerini sanmak bir hayaldir; çünkü harcamalar, kazanç sahibi müşterilerin satın alma gücünü azaltarak, satış hasılatlarını neredeyse eşit oranda azaltır.

5. Öyleyse nasıl oluyor da dünyadaki işletmelerin bütünü için toplam üretim maliyeti toplam satış hasılatına eşit olamıyor? Bu eşitsizlik neye dayanıyor? Sanırım cevabı biliyorum. Fakat burada yeterli şekilde açıklamak benim için çok karmaşık ve farklı bir durum… Öyleyse ben de biraz daha baştan savma olmalıyım.

Öncelikle piyasaya satış için çıkan tüketim mallarını ele alalım. Bu malların üreticilerinin kârı (ya da zararı) neye dayanır? Farklı bir açıdan bakıldığında toplumun toplam kazancının eşdeğeri olan toplam üretim maliyeti, belli bir oranla tüketim malları maliyeti ve sermaye malları maliyeti arasında bölünmüştür. Toplumun toplam kazancının eşdeğeri olan kamu geliri de aynı şekilde belli bir oranla tüketim mallarının alım giderleri ve birikimler arasında bölünmüştür. Şimdi, ilk bölüm ikincisinden daha fazla olursa, tüketim mallarının üreticileri para kaybeder; çünkü kamunun tüketim malları için yaptığı harcamalara eşit olan satış hasılatları (üzerinde biraz düşünmenin göstereceği gibi) bu malların üretim esnasında onlara mal olduğu miktardan daha az olacaktır. Öte yandan eğer ikinci oran birincisinden daha büyükse, tüketim malları üreticilere çok büyük kazanç sağlayacaktır. Takiben tüketim malları üreticilerin kârı, gelirlerinin büyük bölümünü bu gibi ürünler için

harcayan (yani daha az birikim yapan) kamu tarafından ya da sermaye malları biçimini alan üretimin (bu durum tüketim mallarının daha küçük bir bölümü anlamına geldiği için)daha büyük bölümü tarafından eski haline getirilir.

Ancak sermaye ürünleri, bu ürünlerin üreticileri kar elde etmedikleri takdirde büyük oranlarda üretilmez. Böylece ikinci sorumuza geliyoruz: sermaye malları üreticilerinin kârı neye bağlıdır? Halkın birikimlerini para şeklinde likit ya da eşdeğeri olarak mı tutacağı yoksa sermaye malları ya da eşdeğerini mi satın alacaklarına bağlıdır. Halk bunlardan ikincisini almakta isteksizse, sermaye malları üreticileri zarar eder; sonuç olarak da daha az sermaye malı üretilir; sonuçta da yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü tüketim malları üreticileri de aynı şekilde zarar eder. Diğer bir deyişle bütün üretici sınıfı zarar edecektir ve genel işsizlik sürecektir. O zamana kadar bir kısır döngü oluşacak ve bir dizi etki-tepki sonucunda işler bu gidişatı durduracak bir olay oluncaya kadar daha da kötüye gidecektir.

Bu durum karmaşık bir olgunun çok basitleştirilmiş bir resmidir. Ancak içinde gerekli gerçeği de barındırdığına inanıyorum.

Eğer haklıysam, bu belanın temel nedeni piyasanın sermaye yatırımından memnun kalmamasından dolayı yeni girişimlerin yetersiz kalmasıdır. Ticaret uluslararası olduğuna göre, tüm dünyadaki yeni sermaye mallarının yetersiz ürünleri her yerdeki ticari malların fiyatlarını ve böylece bütün ülkelerdeki üreticilerin karlarını da etkiler.

Neden tüm dünyada yeni sermaye mallarında yetersiz ürün çıkışı vardır? Benim görüşüme göre bu durum pek çok nedenin bir araya gelmesinden kaynaklanır. İlk anda borç veren kurumların tutumundan kaynaklanıyordu, çünkü yeni sermaye mallarının büyük kısmı borç parayla üretilmektedir. Şimdi ise borç verenlerin olduğu kadar borç alanların da tutumundan kaynaklanıyor.

Pek çok nedenden ötürü borç verenler önceden ve şimdi de yeni girişimlerin karşılayabileceğinden daha yüksek şartlarda borç veriyorlar. İlk olarak, savaşta yapılan harcamalar telafi edilir ve borç veren kurumlar savaş öncesindekinden daha yüksek oranlar beklemeye alışırken, o girişim, yüksek oranları savaştan sonra bir süre daha karşılayabilir. İkincisi, Antlaşma hükümlerini yerine getirebilmek için borç alan siyasiler, yeni altın standardını karşılamak için borç alan bankalar, Borsa hareketliliğinde yer almak için borç alan spekülatörler ve son olarak fiyatların düşüşü sırasında ettikleri zararı karşılamak için borç alan hacizlilerin varlığı, hepsi gerektiğinde her türlü şartı kabul etmeye hazırdır, şimdiye kadar borç verenlerin çeşitli sınıflardan borçluları ilk girişimlerin karşılayabileceğinden daha yüksek oranlarda teminat altına almalarını sağlamıştır. Üçüncüsü, dünyanın istikrarsız duru-

mu ve ulusal yatırım alışkanlıkları, her tür mantıklı şart altında yatırım yapmaya hazır pek çok borç veren kurumun olduğu ülkeleri kısıtlamıştır. Dünyanın büyük bölümü, bir nedenle, borç verenlerin güvenini kaybetmiştir, bu yüzden yeni girişimleri tamamen boğacak kadar büyük bir risk primi dayatırlar. Son iki yıldır, başlıca kredi sağlayan üç ülkeden ikisi, yani Fransa ve ABD, uzun vadeli krediler için kaynaklarını uluslararası piyasalardan çekmiştir. Bu arada, borç veren kurumların isteksiz tutumuna, bir o kadar isteksiz olan borç alanların tutumu eklenmiştir. Çünkü fiyatların düşüşü borç alanlar için bir felaket olmuştur ve yeni girişimlerini erteleyen herkes bu gecikmeden kazançlı çıkmıştır. Ayrıca borç verenleri korkutan riskler borç alanları da korkutmaktadır. Sonuç olarak ABD'de işletme ortamındaki bunalım devam ettiği sürece, son beş yılda yapılan yeni sermaye girişim hacmi ve daha başka girişimler için kazançlı fırsatlar şimdilik tükenmiş gibi görünmektedir. 1929'un ortalarına doğu yeni sermaye taahhütlerinin hacmi, ABD dışında bütün dünyada zaten yetersizdi. Bitirici darbe ise, bugün 1928'de olduğundan %20-30 daha az olan ABD yeni iç yatırımlarının düşüşü oldu. Bu yüzden bazı ülkelerde yeni kazançlı yatırım fırsatları daha önce olduğundan daha sınırlı, bazılarında da daha risklidir.

Borç verenlerin ve alanların düşünceleri arasında yeni sermaye yatırımı sonucunda bir uçurum oluşmuştur, sonuçta borç verenlerin birikimleri yeni sermaye işleri finanse etmek yerine, işletme zararı ve borç alan hacizliler tarafından tüketilmiştir.

Böyle olduğunda çöküş muhtemelen psikolojik nedenlerden dolayı biraz abartılmıştır. Bu yüzden her an yukarıya doğru bir tepki olabilir. Fakat benim görüşüme göre, borç verenlerin ve üretken borçluların düşünceleri, kısmen daha kolay şartlarla ve daha geniş coğrafi alanlara borç vermeye hazır borç verenler ve kısmen moralleri düzelen ve bu şekilde borç almaya daha hazır hale gelen borçlular tarafından bir noktada buluşturulana kadar tam bir iyileşme olamaz.

Modern tarihte bu ikisi arasındaki uçurum nadiren bu kadar büyük ve kapatılması bu kadar zor olmuştur. İrade ve zekâmızı, tanının doğru olduğuna dair inancın verdiği enerjiyle, taraflar arasında bir çözüm bulmak için bir araya getirmedikçe; tabi eğer bu tanı *doğruysa,* çöküş her düşen fiyatla birlikte ülkede aynı şekilde yıllar sürebilecek maddi servete ve sosyal istikrarda çok büyük bir hasarla, bir bunalım haline gelir. Bir çözüm ararsak, başlangıçtaki cümlelerimin iyimserliği en azından yakın gelecek için doğrulanmış olacaktır.

Gelecekteki politikaların sınırlarını çizmek bu makalenin kapsamı dışındadır. Ancak ilk adımı başlıca kredi veren ülkelerin merkez bankası yetkilile-

rinden başka kimse atamaz; tek bir Merkez Bankası da tek başına yeteri kadar şey yapamaz. ABD Federal Rezerv Bankaları, Fransa Bankaları ve İngiltere Bankası'nın kararlı eylemlerinin, hastalığın kendisinin belirtilerini yanlış anlayan, durumunu kötüleştiren çoğu kimsenin inandığından daha büyük faydası olacaktır. Her şekilde en etkili tedavi, üç büyük kredi veren ülkenin Merkez Bankalarının uluslararası uzun vadeli kredi piyasasındaki güveni yeniden sağlamak için cesur bir planla bir araya gelmesiyle mümkün olacaktır; her yerde girişim ve aktivite canlanacak, fiyat ve kar eski haline gelecek, böylece sonunda dünyanın ticaret çarkı yeniden dönmeye başlayacaktır. Hatta altının sözde güvenirliğine sarılan Fransa yeniden zenginlik yaratma macerasına katılmasa bile, inanıyorum ki aynı şekilde düşünen ve davranan Büyük Britanya ve ABD birlikte, eğer neyin yanlış gittiğiyle ilgili güvenilir bir şekilde ikna olurlarsa, makul bir zaman içinde makineyi yeniden çalıştırabilirler. Çünkü bugün Kanalın ve Atlantik'in iki yakasında da yetkililerin elini kolunu bağlayan durum, onların ikna olamamalarından kaynaklanmaktadır.

* John Keynes, *Essays in Persuasion,* sf. 135-147, Harcourt, Brace&World, Inc.

4. *İlk Açılış Konuşması*

Franklin D. Roosevelt

Franklin D. Roosevelt (1882-1945) ABD'nin 1933-1945 yılları arasında görev yapan Başkanıdır. Ülkedeki ekonomik bunalımın en kasvetli döneminde göreve gelmiş ve *İlk Açılış Konuşması* ile (4 Mart 1933) böylesine umutsuz bir halkı bir anda yüreklendirmiştir. "Yeni Düzen" önlemlerinden çoğunun değeri hâlâ tarihçiler tarafından tartışılmaktadır, ancak şüphesiz Komünizm ve Faşizmin kafa tuttuğu dünya demokrasisi için yürütülen davaya demokratik liderlik ile ekonomik bunalımın kötülükleriyle nasıl savaşılacağını göstererek büyük katkıda bulunmuştur. Nazi Almanya'sının İkinci Dünya Savaşını başlatmasının ardından Amerika'nın savaşa girmesinden önce, Roosevelt dünyadaki demokratik halkların umudu haline gelmiştir. Savaş mağduru İngiltere için bir yardım politikası başlatmış, ayrıca Kongre'de 6 Ocak 1941'de yaptığı bir konuşmasında *"Dört Özgürlük"* esası üzerine bir gelecek vizyonu oluşturmuştur.

Liberal Demokrat bir Toplum Yirminci Yüzyılın Krizleri ve Zorluklarıyla Başa Çıkabilir mi?

Başkanlık görevine geldiğimde Amerikalı yurttaşlarımın benden kendilerine açık sözlülük ve milletimizin mevcut durumunun sürdüğü bir kararlılıkla hitap edeceğimi beklediklerinden eminim.

Şimdi gerçeği söyleme vaktidir, dürüstçe ve cesurca gerçeği söyleme vakti. Bugün ülkemizin içinde bulunduğu şartlarla açık yüreklilikle yüzleşmekten korkmamız gereksizdir. Bu büyük millet şimdiye kadar olduğu gibi dayanacak, yaşayacak ve gelişecektir.

Öncelikle, korkmamız gereken tek şeyin korkunun kendisi, gerilemeyi gelişmeye çeviren gerekli çabaları felç eden adsız, mantıksız, gerekçesiz korku olduğuna dair bu sağlam inancımı sizlerle paylaşmak istiyorum.

Ulusal yaşamımızın her karanlık saatinde dürüst ve canlı bir liderliğin, halkın kendisinden anlayış ve destek görmesi zafer için çok önemlidir. Sizin de bu kritik günlerde liderlikten desteğinizi esirgemeyeceğinizden eminim.

Hem benim hem de sizin göstereceğiniz böyle bir ruhla ortak zorluklarla yüzleşeceğiz. Bu zorluklar yalnızca maddi şeylerle ilgilidir. Değerler muazzam düzeyde düşmüştür; vergiler artmış; alım gücümüz azalmış; her tür yönetici, çok ciddi oranda gelir düşürmek zorunda kalmıştır; mübadele araçları piyasa dalgalanmaları arasında donmuş; endüstriyel girişimlerin kurumuş yaprakları her yere dağılmış; binlerce ailenin yıllar boyunca yaptıkları birikimler yok olmuştur.

Daha da önemlisi, işsiz vatandaşlar sürüsü varlıklarını sürdürme sorunuyla yüz yüzedir ve yine bir o kadarı da karşılığında pek bir şey alamadan eziyet çekmektedir. Zamanın kara gerçeklerini ancak budala bir iyimser inkâr edebilir.

Yine de sıkıntılarımız esasında başarısızlıktan kaynaklanmaktadır. Çekirge sürüsü istilasına uğramış değiliz. Atalarımızın inandıkları, korkmadıkları için üstesinden geldikleri zorluklarla karşılaştırıldığında, hâlâ şükretmemiz gereken pek çok şey var. Tabiat hâlâ cömertliğini sunmaktadır ve insanoğlunun çabaları da bu cömertliği arttırır. Bolluk kapımızda, ancak bunların cömertçe kullanımı, arzı düşürmektedir.

Öncelikle, bu durumun nedeni, insanlığın mal mübadelesini yönetenlerin inatçılıkları ve yetersizlikleri yüzünden başarısız olmaları ve başarısızlıklarını kabul ederek çekilmeleridir. Ahlaksız dövizcilerin uygulamaları kamuoyu mahkemesinde suçlu bulunmuş, insanların kalpleri ve akıllarınca reddedilmiştir.

Doğru, gerçekten denediler, ancak çabaları modası geçmiş bir geleneğin örneklerine karıştı. Kredi başarısızlıklarıyla yüz yüze kaldıklarında ise, yalnızca daha fazla borç vermeyi önerdiler.

Sahte liderliklerini izlemeleri için halkımızı kışkırtarak çıkar sağlama tuzağı ellerinden alındığında, güvenlerini geri kazanmak için yalvararak teşviklere başvurdular.

Bir vizyonları yoktu ve vizyonu olmayanlar yok olmaya mahkûmdur.

Dövizciler medeniyet tapınağımızın yüksek mevkilerini terk edip kaçtılar. Biz de artık bu tapınağı antik gerçeklerle onarabiliriz.

Onarımın ölçütü toplumsal değerleri, basit parasal çıkarlardan daha soylu görecek dereceye dayanmaktadır.

Mutluluk ise yalnızca paraya sahip olmakta değil, başarı sevincinde, yaratıcı çabanın heyecanında yatar.

Çalışmanın sevinci ve ahlaki dürtüsü artık fani çıkarlar peşinde çılgınca koşarken unutulmuş değildir. Bu kara günler, eğer bize gerçek kaderimizin yönetilmek değil, kendimizi ve yurttaşlarımızı yönetmek olduğunu öğretmişse, o zaman başımıza gelen her şeye değmiş demektir.

Maddi serveti başarı standardı olarak görme hatasının anlaşılması, kamu görevi ve yüksek siyasi mevkiinin yalnızca mevkii ve kişisel çıkar standartları ile değerlendirilmesine inanmakla aynıdır; duyarsız ve bencil suiistimallere sıklıkla güven duyan bankacılık sektörü ve işletmelerdeki gidişata artık dur demek gerekmektedir.

Güvenin azalması, bu kimselerin dürüstlük, onur, yükümlülüklerin kutsallığı, güvenilir koruma ve bencil olmayan eylemler üzerinden beslendiği için şaşırtıcı değildir. Bunlar olmadan yaşayamazlar.

Ancak onarım yalnızca etikte değişiklik yapmakla kalmamalıdır. Milletimiz icraat istiyor, hem de derhal.

En büyük başlıca görevimiz insanları işe koşmaktır. Bu sorun eğer mantıkla ve cesaretle yüzleşirsek çözülemez değildir.

Bir bakıma devletin doğrudan asker toplaması gibi, göreve savaş sırasında olağanüstü hal durumuna yaklaşıldığı gibi yaklaşarak; ancak aynı zamanda bu şekilde doğal kaynaklarımızın kullanımını teşvik etmek ve yeniden düzenlemek için gereken projeler geliştirerek çözüme ulaşılabilir…

Ekonomik bunalım felaketi önlenebilir, fakat bunu yalnızca konuşarak yapamayız. Derhal harekete geçmeliyiz.

Son olarak, işin yeniden başlaması doğrultusunda kaydettiğimiz ilerlemede, eski düzen musibetlerinin geri dönmesine karşı almamız gereken iki tane önlem var; bunlar, bütün bankacılık sektörü, kredi ve yatırımların sıkı bir şekilde denetlenmesi; başkalarının parasıyla yapılan spekülasyonun sona ermesi ve yeteri kadar ancak sağlam bir para birimi olması.

İşte bunlar saldırı hatlarıdır. Şimdi Kongrenin yeni bir özel oturum düzenlemesi ve bu hedeflere ulaşmak için alınması gereken detaylı önlemler üzerinde duracağım ve başka Devletlerden acil yardım almaya çalışacağım.

Bu eylem programı aracılığıyla kendimizi, yurdumuzu düzene sokmaya ve gelir dengesini yükseltmeye adıyoruz.

Uluslararası ticari ilişkilerimiz çok önemli olsa da, sağlam bir ulusal ekonominin kurulması için zamanlama ve gereklilik yönünden ikinci sıradadır.

Pratik bir politika olarak, her şeyi öncelik sırasına koymayı tercih ederim. Uluslararası ekonomik düzenlemelerle dünya ticaretini düzeltmek için bir çaba harcamayacağım çünkü yurttaki olağan üstü hal, bu başarıların tamamlanmasını bekleyemeyecektir.

Bu önemli ulusal ekonomik canlanma önlemlerini yönlendiren temel düşünce, dar anlamda milliyetçi değildir.

Öncelikle, bazı öğelerin ABD içinde veya ABD'nin bazı kısımlarında birbirine bağlı olmasına ilişkin ısrar, Amerika'nın öncülük ruhunun eski ve kalıcı en önemli göstergesinin tanınmasıdır.

Bu ekonomik canlanmaya giden yoldur. En hızlı yol budur. Ekonomik canlanmanın süreceğine dair en güçlü inançtır.

Dünya politikası alanında, kendine tereddütsüz saygı duyan ve bu yüzden de başkalarının haklarına saygı gösteren bir komşu olarak; yükümlülüklerine ve yaptığı anlaşmaların kutsallığına saygı gösteren bir komşu olarak, komşulardan kurulu bu dünyada, milletimize iyi komşuluk politikasını sunuyorum.

Halkımızın huyunu doğru biliyorsam, önceden olmadığı kadar birbirimize bağlı olduğumuzu; sadece almayıp vermemiz de gerektiğini; ileri gitmek için eğitimli ve sadık; ortak bir disiplin için fedakârlıkta bulunmaya hazır bir ordu gibi hareket etmemiz gerektiğini düşünüyorum, çünkü böyle bir disiplin olmadan hiçbir ilerleme kaydedilemez, hiçbir liderlik etkili olamaz.

Biliyorum ki bizler böyle bir disiplin için hayatlarımızı ve mülklerimizi feda etmeye hazırız, çünkü bu durum daha çok fayda getirmeyi hedefleyen bir liderliği mümkün kılmaktadır.

Hepimizi, daha büyük hedeflerin bizi, şimdiye kadar yalnızca silahlı çarpışmalarda hatırlanan görev birliğiyle, kutsal bir yükümlülük olarak birbirimize bağlayacağına ant içmeyi teklif ediyorum.

İçtiğim bu antla, ortak sorunlarımıza karşı kendini disiplinli bir saldırı yapmaya adamış halkımızın büyük ordusunun liderliğini tereddütsüzce üstleniyorum.

Bu hayalle ve bu amaçla eylemde bulunmak, atalarımızdan miras kalan bu hükümet şekli altında mümkündür.

Anayasamız o kadar basit ve kullanışlıdır ki önemli olan biçim kaybolmaksızın vurgu ve düzenlemedeki değişikliklerle her zaman büyük ihtiyaçları karşılamak mümkündür.

İşte bu nedenle, anayasal sistemimiz kendisinin modern dünyanın ürettiği, dayanıklılığı en yüksek siyasi mekanizması olduğunu kanıtlamıştır. Sınırlardaki büyük genişleme, dış savaşlar, acı iç çatışmalar ve dünya ilişkilerinin her tür stresini karşılamıştır.

Yürütme ve yasama yetkisinin normal dengesinin, önümüzdeki bu eşsiz görev için yeterli olacağı umulmaktadır. Ancak hemen eyleme geçmek için eşsiz bir talep ve ihtiyaç, kamusal sürecin normal dengesinden geçici olarak ayrılmayı gerektirebilir.

Anayasal görevim doğrultusunda acı çeken bir dünyanın ortasında acı çeken bir milletin ihtiyaç duyabileceği önlemleri tavsiye etmeye hazırım.

Bu önlemler veya Kongrenin tecrübe ve bilgelikle oluşturacağı başka önlemlerin yine anayasal yetkim dahilinde hızla uygulanmasına çalışacağım.

Kongrenin bu iki yoldan birini seçememesi durumunda ve ulusal olağanüstü halin hâlâ kritik olması durumunda, o zaman yüzleşeceğim görev için izlemem gereken yoldan kaçmayacağım.

Kongreden bu krizi göğüslemek için son bir araç rica ediyorum, olağanüstü hale karşı savaş açmak için geniş yürütme yetkisi, yani gerçek bir düşmanın istilasına uğradığımızda bana verilecek kadar büyük bir yetki…

Ulusal bütünlüğün sıcak cesaretinde eski ve kıymetli ahlaki değerleri aramanın temiz vicdanıyla, genç yaşlı herkesin görevini en iyi şekilde yerine getirmesinden gelen memnuniyetle önümüzdeki zorlu günler bizi beklemektedir…

Gerçek demokrasinin geleceğine güvenmiyor değiliz. Birleşik Devletler halkı başarısız olmadı. İhtiyaç duyduklarında doğrudan ve gayretli bir eylem istediklerini belli ettiler.

Liderlik altında disiplin ve yönlendirme istediler. Beni bu dileklerinin şimdiki aracı yaptılar. Ben de bu hediyeyi kabul ediyorum…

5. *Dört Özgürlük Söylevi**

Franklin D. Roosevelt

Birleşik Devletler Kongresi'ne,

Siz Yetmiş Yedinci Kongre üyelerine, Birliğin tarihinde eşi görüşmemiş bir zamanda hitap ediyorum. "Eşi görülmemiş" sözünü kullandım, çünkü Amerika'nın güvenliği daha önce hiç bu kadar ciddi bir şekilde tehdit edilmemiştir…

Birleşik Devletlerin 1914 öncesinde de diğer kıtalarda meydana gelen olaylardan rahatsızlık duyduğu doğru. Amerika'nın haklarının korunması

ve barış içinde ticaret yapma hakkı için Avrupalı devletlerle iki tane olmak üzere, Batı Hint Adaları, Akdeniz ve Pasifik'te ilan edilmemiş bir dizi savaşa girdik. Ancak hiçbir durumda milletimizin güvenliği ve bağımsızlığına karşı ciddi bir tehdit oluşmamıştı.

Millet olarak Birleşik Devletlerin, medeniyet treni geçip giderken, bizi antik bir Çin Seddi'nin ardına hapsetme girişimine direnmeyi sürdürdüğü tarihi gerçeğini de iletmek isterim. Bugün, çocuklarımızı ve onların çocuklarını düşünerek kendimiz ve Amerika'nın her parçası için zorunlu tecride karşı çıkıyoruz.

1914'te Dünya Savaşı patlak verdiğinde bile, Amerika'nın geleceği için yalnızca küçük bir tehlike olduğu sanıldı. Ancak zaman geçtikçe Amerikan halkı, demokratik ulusların düşüşünün kendi demokrasisini de düşüreceği anlamına geldiğini fark etti…

Gerçekçi olan herkes bilir ki demokratik yaşam şekli günümüzde dünyanın her yerinde ya silahla ya da barış içindeki ulusları parçalamak ve ihtilaf yaratmaya çalışanların yaptığı zehirli propagandanın gizlice yayılmasıyla doğrudan saldırıya uğramaktadır. On altı ay boyunca bu saldırı, büyük küçük her türlü bağımsız ulus modelini yok etmiştir. Saldırganlar büyük ya da küçük diğer ulusları tehdit ederek hâlâ yollarına devam etmektedir.

Bu yüzden Başkanınız olarak, "Birliğin durumuyla ilgili Kongreye bilgi vermek" olan anayasal görevimi yerine getiriyor, ülkemizin ve demokrasimizin geleceğinin ve güvenliğinin sınırlarımızın çok ötesindeki olaylara bağlı olduğunu bildirmeyi gerekli görüyorum.

Demokratik varlığın silahlı savunması artık dört kıtada da cesurca başlatılmıştır. Bu savunma başarısız olursa, Avrupa, Asya, Afrika ve Avustralya'daki bütün nüfus ve kaynaklar galip gelenlerin eline geçecektir. Bu nüfus ve kaynakların toplamı, bütün Batı Yarıkürenin nüfus ve kaynaklarını kat kat aşmaktadır.

Böyle zamanlarda hazırlıksız bir Amerika'nın, tek elle ve tek eli de arkasına bağlanmış olarak bütün dünyayı durdurabileceğini söylemek çocukça ve de yanlıştır.

Gerçekçi olan hiçbir Amerikalı, bir diktatörden barış, uluslararası cömertlik ya da gerçek bağımsızlık, dünya silahsızlanması, ifade özgürlüğü, ibadet özgürlüğü hatta iyi iş yapma olanakları sağlamasını beklemez. "Kısa süreli güvenlik karşılığında asıl bağımsızlığından vazgeçenler bağımsızlığı da güvenliği de hak etmezler." Millet olarak yumuşak kalpli oluşumuzla övünebiliriz, ancak yumuşak başlı olmamalıyız. Her zaman küstahça konuşanlara, yatıştırma politikasının "doktrini" üzerine verilen o çınlayan va-

azlara karşı tetikte olmalıyız. Özellikle de Amerikan kartalının kanatlarını kendi yuvalarını yapmak için koparacaklara karşı dikkatli olmalıyız.

Modern harp temposunun, bu savaşı diktatör devletlerin kazanması durumunda, fiziksel saldırıyı nasıl hızla üstümüze salacağının yakın zamanda altını çizmiştim…

Zamanın gerektirdiği durum, eylemlerimizin ve politikalarımızın öncelikle ve sadece, bu dış tehlikeyle yüzleşmek için adanmasıdır. Çünkü bütün iç sorunlarımız artık bu olağanüstü halin bir parçasıdır. İçişlerinde uyguladığımız ulusal politikamızın sınırlarımız içindeki yurttaşlarımızın tümünün haklarına ve haysiyetine yakışan saygı temeline dayanması gibi, dışişlerinde uygulanan ulusal politikamız da büyük küçük bütün ulusların haklarına ve haysiyetine yakışan saygıyı göstermektedir. Ahlakın adaleti sonunda kazanacaktır.

Ulusal politikamız işte budur.

Halk iradesinin etkili bir şekilde ifadesi ile ve partizanlığa bakılmaksızın, kendimizi her şey dahil milli savunmaya adadık.

İkincisi, halk iradesinin etkili bir şekilde ifadesi ile ve partizanlığa bakılmaksızın, kendimizi yer yerde saldırılara direnen ve bu şekilde savaşı bizim Yarıküremizden uzakta tutan bütün o kararlı halklara tam destek vermeye adadık. Bu destekle demokratik davanın süreceğine dair kararlılığımızı ifade ediyor; ulusumuzun savunmasını ve güvenliğini güçlendiriyoruz.

Üçüncüsü, halk iradesinin etkili bir şekilde ifadesi ile ve partizanlığa bakmaksızın, kendimizi ahlak ilkeleri ve kendi güvenliğimiz için duyduğumuz kaygıların saldırganların yürüttüğü ve yatıştırıcıların finanse ettiği bir barışa razı olmayacağı ifadesine adıyoruz. Biliyoruz ki sürekli barış, başkalarının özgürlüğü pahasına getirilemez…

En yararlı ve acil rolümüz, hem onlar hem de kendimiz için bir cephane görevi görmektir. İnsan gücüne ihtiyaçları yok. Ama milyonlarca dolarlık savunma silahlarına ihtiyaçları var…

Demokrasilere şunu söyleyelim: "Biz Amerikalılar özgürlüğünüzü savunmanız konusunda çok kaygılıyız. Enerjimizi, kaynaklarımızı ve düzenleyici güçlerimizi, size özgür dünyayı geri kazanmak ve sürdürmek için gereken gücü vermek amacıyla sunuyoruz. Size artan sayıda gemi, uçak, tank ve silah göndereceğiz. Bu bizim amacımız ve andımızdır." Bu amaca ulaşıldığında ve saldırılarına direnmeye cesaret eden demokrasilerin yardımına koştuğumuzda, bunu uluslararası hukukun çiğnenmesi ve bir savaş sebebi olarak görecek olan diktatörlerin tehditlerine itibar etmeyeceğiz. Böylesi bir yardım, bir diktatör tek taraflı olarak öyle ilan etse bile bir savaş sebebi değildir. Diktatörler bize savaş açmaya hazır olduklarında, bizim tarafımızdan ge-

lecek bir savaş sebebi beklemeyeceklerdir. Norveç, Belçika ve Hollanda'nın böyle bir savaş nedeni bulmasını beklemediler. İstedikleri tek şey, icrasında çok taraflılık olmayan tek yönlü bir uluslararası hukuktur ve bu yüzden de bir baskı aracıdır.

Amerika'nın gelecek nesillerinin mutluluğu, yaptığımız yardımın ne kadar çabuk ve etkili bir şekilde hissedildiğine bağlı olacaktır. Hiç kimse karşılaşacağımız olağanüstü hallerin kesin karakterini söyleyemez. Milletin elleri, Milletin hayatı tehlikedeyken bağlanmamalıdır. Savaşın kendisi kadar tehlikeli olan olağanüstü halin gerektirdiği fedakârlıkları yapmaya hazır olmalıyız. İçimizdeki birkaç miskin veya baş belasıyla başa çıkmanın en iyi yolu öncelikle onları vatansever örneklerle utandırmak ve bu da işe yaramazsa hükümetin egemenliğini hükümeti kurtarmak için kullanmaktır.

İnsan nasıl ki yalnızca ekmek yiyerek yaşayamazsa, yalnızca silah gücüyle de savaşamaz. Savunmamıza yerleşenler ve onların arkalarında savunmamızı oluşturanların, savundukları yaşam şekline olan sarsılmaz inançlarından gelen bir dayanıklılığa ve cesarete sahip olmaları gerekir. Çağrıda bulunduğumuz bu büyük icraat, uğruna savaşılacak her şeyin göz ardı edilmesine bağlı olamaz.

Milletimiz, Amerika'daki demokratik hayatın korunmasında herkesin bireysel payının bilincinde olması için yapılan şeylerden büyük memnuniyet duymakta ve güç almaktadır. Bu gibi şeyler halkımızı sertleştirmiş, inancını yenilemiş ve korumaya hazır olduğumuz kurumlara olan sadakatini güçlendirmiştir. Bugün dünyadaki en büyük etken, yani toplumsal devrimin kökleri olan toplumsal ve ekonomik sorunlar hakkında düşünmeyi bırakma zamanı elbette değildir.

Sağlıklı ve güçlü bir demokrasinin temellerinde anlaşılmayacak bir şey yoktur. Halkımızın siyasi ve ekonomik sistemlerden temel beklentisi basittir. Bunlar: gençler ve diğerleri için fırsat eşitliği, çalışabilenler için iş; ihtiyacı olanlara koruma; birkaç kişi için yapılan özel ayrıcalıkların sona ermesi; herkes için toplumsal özgürlüklerin korunması; daha geniş ve sürekli yükselen hayat standardı için bilimsel gelişmelerin meyvelerinin toplanmasıdır.

Bunlar, modern dünyamızın inanılmaz karmaşa ve hengâmesi içinde asla gözden kaybetmememiz gereken basit ve temel şeylerdir. Ekonomik ve siyasi sistemlerimizin içsel ve bağlayıcı gücü bu beklentileri karşılama derecesine bağlıdır…

Korumaya çalıştığımız bu gelecek günlerde, dört esas insan özgürlüğü temelinde kurulu bir dünya bulacağımızı umuyoruz.

İlki, dünyanın her yerinde, konuşma ve ifade özgürlüğüdür.

İkincisi, dünyanın her yerinde her kişinin Tanrısı'na kendi istediği biçimde ibadet etme özgürlüğüdür.

Üçüncüsü, dünyanın her yerinde, yoksulluktan kurtulma özgürlüğüdür ve bu özgürlük, her ulusa kendi vatandaşları için sağlıklı ve barış içinde yaşamayı temin edecek ekonomik şartların sağlanması anlamına gelir.

Dördüncüsü, dünyanın herhangi bir yerinde, korkudan kurtulma özgürlüğüdür ve bu özgürlük, hiçbir ulusun herhangi bir komşusuna karşı fiziksel saldırıda bulunmak durumunda kalmayacağı bir noktaya gelene dek dünya çapında silahlanmanın azaltılması anlamına gelir.

Bu durum uzak bir milenyumda gerçekleşecek bir hayal değildir. Kendi zamanımız ve neslimiz boyunca elde edilebilir bir dünya için belli bir temel oluşturur. Bu tür bir dünya diktatörlerin bir bombanın patlamasıyla yaratmaya çalıştıkları sözde yeni zorbalık düzeninin antitezidir.

Bu yeni düzene karşı çıkarak daha yüce bir anlayışı kabul ediyoruz: ahlaki düzen. İyi bir toplum, dünyayı ele geçirme ve dışarıdaki devrim planlarıyla korkusuzca yüzleşecektir.

Amerika tarihinin başlangıcından beri değişimle, sürekli ve barışçı, durmadan devam eden, toplama kampı ya da çukurdaki kireç olmaksızın kendini değişen şartlara göre ayarlayan devrimle karşı karşıyayız. Aradığımız dünya düzeni, birlikte dostça çalıştıkları medeni bir toplumu olan özgür ülkelerin iş birliğinin sonucudur…

* New York Times, 7 Ocak 1941.

IV
AYDINLAR

A. UYARILAR

1. *Aydınların İhaneti**

Julien Benda

Ünlü bir kitap olan *Aydınların İhaneti* (1927) isimli eserde, Fransız filozof Julien Benda (1867-1956), modern aydınları veya "kâtipleri", siyasi partizanlık için tarafsız ve spekülatif batı geleneklerini terk etmekle itham etmektedir. Açıkça hızlı bir şekilde yayılıyor olsa da, Benda'nın suçlaması, Birinci Dünya Savaşı'ndan beri süre gelen fikri hayatın başlıca bir fenomenini kesin olarak tespit etmektedir: daha sonraları, özellikle Sağ ve Sol'un uç noktalarıyla (aşırılıklarıyla) "meşguliyet" veya onlara "bağlılık" şeklinde adlandırılan fenomen.

Topyekûn buraya kadar anlattıklarım içerisinde, ister burjuva veya proletarya olsun, ister krallar, bakanlar, siyasi liderler olsun, tüm yaptığı aslında maddi kazançların peşine düşmekten ibaret olan ve gitgide daha yalnız ve sistematik bir şekilde realistleşerek sadece kendisinden bekleneni yapmış olan insan türünün meslek sahibi olmayanlar dediğim bölümünden, sadece kitleleri göz önünde tuttum.

Bu insanlıkla yan yana (…) yüzyılın son yarısına kadar başka, aslında farklı, bir insanlık vardı ki bu belli bir kapsamda önceki üzerinde bir denetim vazifesi görmüştür. Kastettiğim sınıf insan, "memurlar" olarak adlandırdığım sınıftır. Bu tanımla aslında uygulanabilir bir hedef peşinde olmayanları, mutluluğu bir sanatın veya bir bilimin icrasında veya metafiziksel düşünmede, yani kısaca maddi olmayan avantajları edinmede arayanların hepsini, buradan hareketle de belli bir tavırla şöyle söyleyenleri kastediyorum: "Benim krallığım bu dünyadan değildir." Gerçekten de, tarih boyunca, mo-

dern zamanlara kadar iki bin yıldan fazla zamandır, etkileri ve hayatları yığınların realizmiyle tamamen zıt yönde olan, aralıksız bir dizi filozof, din adamları, edebiyat adamları, ressamlar, bilgili adamlar(bu süreçte neredeyse herkes denebilir) görmekteyim. Özellikle siyasi ihtiraslara gelmek gerekirse memurlar, bunlara iki şekilde karşıydı. Ya bu ihtiraslara karşı tamamen kayıtsızdılar ve tıpkı Leonardo da Vinci, Malebranche, Goethe gibi, aklın saf tarafsız faaliyetine ilişkin bir örnek teşkil edip varoluşun bu biçiminin yüce değerine bir inanç yarattılar; ya da ahlakçılar olarak insan egoizminin ihtilaflarına uzun uzun bakarak, tıpkı Erasmus, Kant, Renan gibi, bu ihtiraslara tamamen karşıt ve bunlardan üstün soyut bir prensibin benimsenmesi için insanlık ve adalet adına dua ettiler.

Her ne kadar bu memurlar, bireysel egoistliğe hükmeden modern devleti kurmuşlarsa da faaliyetleri şüphesiz ki esas olarak teoriktir ve işi gücü olmayan insanların tüm tarihi, kurbanlarının ve kinlerinin gürültüsüyle doldurmalarını engelleyemezler. Ne var ki memurlar, işi gücü olmayan kimselerin faaliyetlerini bir din haline getirmelerine, bu faaliyetleri gerçekleştirmek suretiyle kendilerini büyük insanlar olarak düşünmelerine engel olmuşlardır, Belki de memurların sayesinde, insanlık, iki bin yıl boyunca kötülük yaptı fakat iyiyle onurlandırıldı. Bu çelişki, insan türü için bir onurdur ve uygarlığın dünyaya giriverdiği çatlağı şekillendirmiştir.

Şimdi On Dokuzuncu yüzyılın sonunda esaslı bir değişim ortaya çıkmıştır: memurlar, siyasi tutkular oyununu oynamaya başlamışlardır. Halkın realizminin denetmeni olarak memurluk yapan adamlar, bir nevi uyarıcı gibi davranmaya başladılar. İnsanlığın ahlaki davranışlarındaki bu karışıklık, birkaç yoldan etkili olmuştur.

Her şeyden önce memurlar, siyasi tutkuları benimsemişlerdir. Kimse inkâr etmeyecektir ki bütün Avrupa'da bugün edebiyatçıların, sanatçıların, ciddi sayıdaki akademisyenin, filozofun ve diyanet "bakanlarının" çok büyük bir çoğunluğu, ırklar ve siyasi hizipler arasındaki kini hep birlikte paylaşmaktadırlar. (…)

İlk etapta memurlar, diğerlerinden farklı olarak insanların kendileri hakkında bilinçli olma arzularını yüceltmek ve kendini dünya çapında tanıtmak yönündeki her eğilimi aşağılık olarak beyan etmek üzere yola çıktılar. Öğretileri şimdi birçok meslektaşları tarafından hor görülmekte olan Tolstoy ve Anatole France gibi belli yazarlar hariç, Avrupa'nın bütün etkili ahlakçıları, son elli yıl boyunca, Bourget, Barres, Maurras, Peguy, d Annunzio, Kipling, Alman düşünürlerinin çok büyük bir çoğunluğu, insanların millet ve ırk olarak kendilerinin bilincine varma yönündeki çabalarını övmüştür. Bu, onları diğerlerinden ayırdığı ve diğerlerine karşıt hale getirdiği ölçüde, ge-

nel anlamda insan olarak ve etik değerlerin yükselişi anlamında kendilerinin bilincine varmaya ilişkin her emelden utanç duymalarına sebep olmuştur. Stoics döneminden beri faaliyetlerini, soyut ve sonsuz bir varlığın yararına ulusal egoizmin yok edilmesi için vaaza vakfetmiş olanlar, bu tür her hissi ifşa etmek ve söz konusu egoizmin mağrur ahlakını ilan için yola çıkmıştır. (…)

Modern memur, evrensellik duygusunu açığa vurur ve bunu sadece ulusun yararına yapmaz, aynı zamanda belli bir sınıfın yararına yapar. Bizim çağımız, diğerleriyle aralarındaki farklılıkları kontrol etmeye ve kendi ortak insani tabiatları hakkında bilinçlenmeye çalışmaktan çok uzak olan burjuvazi dünyasına(ya da çalışan sınıfa), bütün derinliği ve sadeliğiyle bu farklılıkların bilincine varmaları gerektiğini ve bu gayretin saf ve soylu olduğunu ilan eden ahlakçılar görmüştür. Bununla birlikte buradaki her bir birlik arzusu aşağılık ve korkaklık ve aynı zamanda aklın zayıflığının bir işaretidir. Bu, herkesin bildiği gibi *Şiddet üzerine Fikirler'*deki tezdir ve modern ruhun havarilerinin bütün galaksisi tarafından övülmektedir. Memurların sınıf farklılıklarına karşı bu tavırlarında, kesinlikle ulusal farklılıklara karşı olan tavırlarından daha yeni bir şey var. Bu öğretinin sonuçlarını ve her iki sınıfa da rakibine şiddet uygulamasında verilen (şimdiye kadar bilinmeyen) kini keşfetmek adına, sadece burjuva sınıf için İtalyan Faşizmine ve işçi sınıf için Rus Bolşevizm'ine bakmanız yeterlidir.

* Julien Benda, *Aydınların İhaneti*, 29-31, 60-1, 71-2 sf. 1928, William Morrow and Company, Inc.

2. *Komünizme Geri Dönüş**

Arthur Koestler

Arthur Koestler, Benda'nın onaylamadığı modern tipte memurlara bir örnektir. Benda'nın "j'accuse" isimli eserinden dört yıl sonra, Koestler, Komünist Parti'ye katılmış, ancak 1938 yılında ayrılmıştır. Aşağıdaki metin, onun yıllar sonra *Başarısız Tanrı* isimli bir derleme için yazdığı makaledendir. Koestler, Ignazio Shone ve diğerleri, neden başlangıçta komünizm'den etkilendikleri halde sonrasında uzaklaştıklarını burada anlatmaktadırlar. Bu makale, düşüncelerin Sovyet sistemini anlatan, Koestler'e ait güçlü eser *Öğle Karanlığı* (1941) ile bağlantılı olarak okunmalıdır.

Komünizme döndüm çünkü ona hazırdım ve inanca susayan parçalanmış bir toplumda yaşıyordum. Ama bana parti kartımın verildiği gün, benim Marx ve Lenin isimlerini duymamdan çok önce başlamış olan bir gelişme-

nin zirve noktasıydı. Bunun kökleri ta çocukluğa kadar iner; her ne kadar "Pembe On Yıl"ın yoldaşları olan bizler, bireysel olarak, farklı kıvrımları olan köklere sahipsek de hepimiz aynı jenerasyonun ve kültürel iklimin ürünleriyiz. Hikâyemin anlatılmaya değer olmasını, farklılığın altında yatan bu birlikten, dolayı ümit ediyorum.

1905 yılında Budapeşte'de doğdum, 1919 yılında Viyana'ya taşınana kadar burada yaşadık. Birinci Dünya Savaşına kadar bizler, hali vakti yerinde tipik Avrupalı orta-orta-sınıf bir aileydik: babam eskiden kurulmuş bazı İngiliz ve Alman tekstil üreticilerinin Macaristan temsilcisiydi. 1914 Eylülünde bu varoluş şekli, pek çok başkaları gibi, beklenmedik biçimde sona erdi.

Babam bir daha asla kendi ayakları üzerinde duramadı. Değişmiş bir dünyada kendine güvenini kaybettikçe daha fantastik bir hal alan birçok girişimde bulundu. Bir radyoaktif sabun fabrikası açtı; birçok acayip fikre dayalı buluşu destekledi (hiç sönmeyen ampul, kendinden ısıtmalı yatak örtüsü vs.) ve sonunda geriye kalan sermayesini de yirmili yılların başında Avusturya'daki enflasyonda kaybetti. Yirmi bir yaşında evi terk ettim ve o günden itibaren ebeveynlerimin tek mali desteği haline geldim.

Dokuz yaşındayken, orta-sınıf yaşantımız sona erdiğinde, birdenbire hayatın ekonomik gerçeklerinin farkına vardım. Tek çocuk olarak ebeveynlerim tarafından şımartılmaya devam ettim ama aile krizinden haberdar olarak ve cömert ve çocuksu bir yaradılışı olan babama acıyarak bana her kitap veya oyuncak aldıklarında suçluluk duygusu çektim. Her sefer, kendime aldığım takım elbiseleri eve göndermeye değmeyecek kadar önemsiz hissettiğimde, bu devam etti. Kendiliğinden, ciddi şekilde zengin olanlara karşı güçlü bir antipati geliştirdim. Bu, onlar istediklerini (imrenme, genel olarak düşünülene göre toplumsal ihtilaflarda çok daha küçük bir rol oynar) alabildikleri için değil ama bunu suçluluk hissetmeksizin yapabildikleri için oluştu. Bu sebeple, toplum yapısı hakkında ayrıntılı olarak kişisel bir durum tasarladım. (…)

Bu sebeple kişisel bir çatışmayla duyarlı hale gelmiş olarak ben, Avrupa açlık yürüyüşleriyle sarsılmaktayken ve babam yıpranmış manşetlerini masanın altına saklarken, piyasadaki buhran yıllarında fiyatları yüksek tutmak için ve şişko kapitalistlerin arp sesiyle şarkı söyleyebilmesi için buğdayın yakıldığını, meyvenin özellikle çürütüldüğünü ve domuzların boğulduğunu öğrenmenin şokuna hazırdım. Arketipin fitili ateşlendiğinde, yıpranmış manşetler ve boğulmuş domuzlar tek bir duygusal patlamaya dönüştü. "Internationale" isimli şarkıyı söyledik ama kelimeler daha eski olabilirdi: "Vay o sürülerini değil de kendilerini besleyen çobanlara."

Başka açılardan, hikâye göründüğünden de tipiktir. Orta Avrupa'daki orta sınıfların ciddi bir bölümü, aynı bizim gibi, yirmili yılların enflasyonu sebebiyle yıkıma uğradı. Bu, Avrupa'nın düşüşünün başlangıcıydı. Toplumun orta kesiminin parçalanması, bugünlere kadar devam eden kutuplaşmanın öldürücü sürecini başlattı. Fakirleşen burjuva, sağ ya da sol'un asileri haline geldiler; Schickelgrüber ve Djugashwili, eşit olarak, sosyal göçün faydalarını paylaştılar. Soyluluğun boş kabuğuna yapışıp mevkisinden düştüğünü kabul etmeyenler, Nazilere katıldılar ve Versailles ve Yahudilerde kendi kaderlerini suçlamakta rahatı buldular. Birçoğunun böyle bir tesellisi bile yoktu, tıpkı Avrupa'nın soluk penceresinin üzerinde sürünen yorgun böceklerin büyük siyah sürüsü gibi, tarihin yerlerini değiştirdiği bir sınıfın mensupları olarak amaçsız şekilde yaşamaya devam ettiler.

Diğer yarısı, Sola döndü, böylece "Komünist Manifesto"nun kehanetini doğrulamış oldular:

Egemen sınıfların tüm bölümleri (…) hızla proletaryaya doğru gitmiştir veya en azından varoluş koşullarında yıldırılmışlardır. Onlar (…) proletaryaya gelişim ve aydınlanmanın taze unsurlarını sağlamışlardır. (…)

Kendi geçmişimin bir sonucu olarak ben dönmeye [olduğumdan başka bir şey olmaya] hazırdım. Başka kişisel geçmişlerin erdemiyle aydın sınıfın binlerce mensubu ve benim neslimin orta sınıfı da buna hazırdı. Fakat bu farklılığın çoğu durumdan duruma değişiklik göstermiştir, ortak bir paydaları vardır; ahlaki değerlerin ve savaş sonrası Avrupa'sının 1914 öncesi yaşam modelinin hızla parçalanması ve Doğu'dan gelmiş yeni esinin, keşfin kendiliğinden olan cazibesi (bir zamanlar üye olan hepimiz için "o" Parti olarak bugünlere kadar gelen) Partiye 1931 yılında, daha sonraları Pembe On Yıl olarak adlandırılan kısa süreli iyimserlik sürecinin, ölü doğmuş manevi rönesansın başlangıcında katıldım, O aldatıcı şafak vaktinin yıldızları Fransa'da Barbusse, Romain Rolland, Andre Gide ve Malraux; Almanya'da Piscator, Becher, Renn, Brecht, Eisler, Saghers; İngiltere'de Auden, Isherwood, Spender ve Birleşik Devletler'de Dos Passos, Upton Sinclair, Steinbeck'tir. (Tabii ki bunların hepsi Komünist Parti üyesi değildir.) Kültürel atmosfer, İlerici Yazarlar Kongresi'yle, deneysel tiyatroyla, Faşizm karşıtı barış komiteleriyle, Sovyetler Birliğiyle kültürel ilişkiler için topluluklarla, Rus filmleri ve avangart magazinle doyuruluyordu. Aslında savaşın kötü etkileri sebebiyle sarsılıyormuş, enflasyon, buhran, işsizlik ve uğruna yaşanılacak bir inancın eksikliğiyle cezalandırılıyormuş gibi görünen Batı dünyası, en sonunda "nihayet bir insan adaleti kuracaktı." (…)

İlk defa Alarx, Engels ve Lenin okumaya ciddi olarak başladım. Feuerbach ve *Devlet ve İhtilal* ile olan ilişkimi keserken, beynimde bir şey çı-

tırdadı ve zihinsel bir patlama gibi beni sarstı. Birinin "ışığı gördüğünü" söylemek, sadece din değiştiren birinin bilebileceği (hangi dine döndüğünden bağımsız olarak) bu akıl coşkusu için çok zayıf bir tanımlama olur. Yeni ışık, sanki kafatasının çevresinde her bir yönden dökülmektedir; Bir vuruşta sihirli parçaları bir araya gelen yapboz gibi tüm evren şekilleniyor. Artık her sorunun bir cevabı vardır, şüpheler ve çatışmalar, işkence görmüş geçmişin bir meselesidir. Kişi, bilmeyenlerin tatsız ve renksiz dünyasında iç karartıcı bir cehalet içinde yaşadığında, bu zaten uzak bir geçmiştir. Bundan böyle, hayatı yaşamaya değer kılan şeyle birlikte tekrar inancını kaybetmeye, feryat figan ve diş gıcırtısından başka bir şeyin olmadığı dışarıdaki karanlığa tekrar düşmeye dair ara sıra hissettiği korkusundan başka hiçbir şey, [başka bir fikre, yöne] dönenin iç huzurunu ve sükûnetini bozamaz. Bu belki de, görecek göz ve düşünecek beyinle, milattan sonra 1949'da, Komünistlerin hâlâ nasıl öznel iyi niyetle *(bona fides)* davranabildiklerini açıklayabilir.

Tüm zamanlarda ve tüm itikatlarda sadece bir azınlık, soyut bir hakikatin adıyla aforozu istemeye ve duygusal harakiri yapmaya muktedir olmuştur.

* *Başarısız Tanrı* isimli eserden, Richard Grossman tarafından yayına hazırlanmıştır, 17-21, 23 sf. 1949 Harper & Brothers and Hamish Hamilton Ltd.

3. *Materyalizm ve İhtilal**

Jean-Paul Sartre

Jean-Paul Sartre da siyasi sola yakındı. Yine de materyalist efsaneyi, yani Komünizmin dayandığı metafiziği beğenmemektedir ve onu kendi "ihtilal felsefesiyle" değiştirmek istemektedir. Sartre, kendi varoluşçuluğuyla bariz bir benzerliği olan bu felsefeyi, *"Materyalizm ve İhtilal"* isimli ve 1946 yılında Les Temps Modernes'te yayınlanan uzun bir makalede anlatır.

Demek ki bu, onların (komünistlerin) seçmemi istediği materyalizmdir; bir canavar, ele geçmez bir Proteus, büyük, belirsiz, karşıt bir görünüş. Her gün, bütün entelektüel özgürlük içerisinde, bütün açıklığıyla seçmem istendi. Özgürce ve açık seçik olarak ve kendimle ilgili tüm fikirlerimle seçecek olduğum şey, düşünceyi yok eden bir doktrindir. Biliyorum ki çalışan sınıfın serbest bırakılmasından başka bir kurtuluş yolu yoktur; bunu bir materyalist olmadan önce ve gerçeklerin basit bir incelemesi neticesinde biliyordum.

Fikri menfaatlerin proletaryadan geçtiğini biliyorum. Beni bu noktaya getiren düşüncemin kendi kendini yok ettiğinde ısrar etmem için bu sebep midir? Bu, onu bundan böyle kendi kıstaslarından feragat etmesi, çelişkili düşünmesi, birbirine uymayan tezler arasında savrulması, kendiyle ilgili en berrak bilincini dahi kaybetmesi ve inanca götüren baş döndürücü bir uçuşta körü körüne yola koyulması için zorlamama sebep midir? "Diz çök ve inan," der Pascal. Materyalistin gayreti buna çok benzer. (…)

(…) İhtilalci bir felsefe, materyalist efsaneyi ve göstermelik çabayı bir kenara bırakmalıdır: (1) İnsan haksızdır, varlığı belirsiz nedenlere dayanmaktadır, ne kendisi ne de Tanrı takdiri bunu oluşturmuştur; (2) Sonuç olarak, insan tarafından kurulan ortak bir düzen, diğer düzenlerin üzerine çıkamaz; (3) Bir toplumda geçerli olan değerlerin sistemi, o topluluğun yapısını yansıtır ve onu korumaya yönelir; (4) Bu sebeple onların ifadesi oldukları toplum, henüz var olmadığı için henüz net olarak idrak edilmeyen, fakat onu aşacak toplumun mensuplarının üstün çabalarıyla hissettirilen ya da bir anlamda oluşturulan diğer sistemleri daima aşkındır.

Baskı gören kişi, kendi aslî mümkünlüğünün dışında yaşar ve ihtilalci felsefe, bunu anlamak zorundadır. Ama kendi mümkünlüğünün dışında yaşarken ona baskı yapanların fiili (de facto) varlığını ve oluşturdukları ideolojinin kesin değerini kabul eder. Bu ideolojiye ve haklara meydan okuyan sadece bir transandant (aşkınlık) hareketiyle bir ihtilalci haline gelir. İhtilalci filozof, her şeyden önce, bu transandant hareketinin ihtimalini açıklamalıdır. Bunun kaynağının bireylerin tamamen tabii ve maddi varoluşunda bulanamayacağı aşikârdır, çünkü birey, bu varoluşu geleceğin bakış açısıyla yargılamak için ona döner.

Hakkında bir bakış açısı elde etmek için (bu, sadece bilgiden ibaret olmayan bir bakış açısı ama aynı zamanda anlayış ve harekete sağlam ve sürekli bir bağlantıdır) bir durumun üzerine çıkma ihtimaline bizler kesin olarak özgürlük diyoruz. Herhangi bir materyalizm bunu asla açıklayamaz. Bir dizi sebep ve etki, beni kendisi de bir etki olacak ve dünyanın durumunu değiştirecek davranış ve hareketlere sevk edecektir; bu, onu kendi bütünlüğü içinde kavramak için benim kendi durumuma dönüp bakmamı sağlayamaz. (…)

Ama Marksistler şöyle der, eğer bir insana özgür olduğunu öğretirsen, ona ihanet etmiş olursun çünkü o artık özgürleşme ihtiyacı duymaz. Özgürleşmeyi isteyen doğuştan özgür bir kişi düşünebilir misiniz? Bun buna şöyle cevap veriyorum: eğer insan aslen özgür değil, fakat bir kez ve hep kararlıysa, onun özgürlüğünün ne olabileceğini idrak bile edemeyiz. "Bizler insan doğasını belirlenmiş sınırlarından kurtaracağız" diyenler olabilir. Bu insanlar, aptaldır.

Somut olarak mevcut varlığından ayrı bir şekilde, aslında insan doğası ne olabilir? (…)

Bu noktada bizler, şunu tekrarlamalıyız: İhtilalci, eğer eyleme geçmek istiyorsa, tarihi hadiseleri hukuk dışı olay ve olasılıkların sonucu olarak kabul edemez; ama hiçbir şekilde kendi yolunun peşinen temizlenmesini istemez; yolunu kendi başına temizlemek ister. Belli kısmi diziler, belirli sosyal yapılardaki değişmezlikler ve yapısal kanunlar, önünü görebilmek için ihtiyaç duyduğu şeylerdir. Ona daha fazlasını verirseniz, her şey düşüncelerde yok olur ve tarih, artık yapılmak değil günü gününe okunmak zorundadır; gerçek, bir rüya olur.

Materyalizm ve idealizm arasında bir seçimde bulunmaya çağrıldık, bu iki doktrin arasında bir yol bulamayacağımız söylendi. Peşin hükümler olmaksızın, ihtilal taleplerinin kendileri adına konuşmalarına izin verdik ve gördük ki idealizm ve materyalizmi uygun olmayan bir biçimde uzaklaştıran, reddeden garip bir felsefe türünün özelliklerinin izinden gidiyorlar. İhtilalci eylem, bize başlangıçta *eşi olmayan (par excellence)* özgür bir hareket gibi göründü. Anarşist ve bireyci bir şekilde özgür değil tabii ki. Eğer bu doğru olsaydı, ihtilalci, durumunun yapısı gereği, daha çok ya da daha az bir açıklık derecesiyle, sadece "duyarlı sınıf"ın haklarını talep edebilirdi ki bu onun yüksek sosyal sınıf tabakalarıyla bütünleşmesi anlamına gelir.

Ama o [ihtilalci], baskı görmüş, ezilmiş sınıfın içinde ve bütün ezilmiş sınıf için, daha rasyonel bir sosyal statü talep ettiğinde, onun özgürlüğü kendi sınıfının tamamının, daha genel olarak tüm insanların özgürlüğünü talep ettiği eylemde yer almaktadır. O [özgürlük], diğer özgürlüklerin tanınmasıyla ortaya çıkar ve kendi kısımlarında da tanınma talep eder. Bu sebeple, başlangıçtan itibaren, kendini dayanışma seviyesine koyar. Ve ihtilalci hareket, kendi içinde bir özgürlük felsefesinin önermelerini içerir ya da daha çok, varlığıyla bu felsefeyi yaratır. (…)

İhtilalci, sosyalizmi inşa ettiğini düşünür ve tüm yasal haklardan kurtulduğundan ve onları devirdiğinden ona göre varoluşu, sadece ihtilalci sınıfın oluşturduğu, karar verdiği ve inşa ettiği kadardır. Bu anlamda, sosyalizmin yavuz ve yavaş zaferi, tarih içerisinde ve tarih boyunca insan özgürlüğünün tasvibinden başka bir şey değildir. Ve elbette insan özgür olduğu için sosyalizmin galibiyeti tam anlamıyla kesin değildir. O, bir sınır işareti gibi yolun sonunda değildir, insanlık tarafından şekillendirilmiş bir düzendir. İnsan onu ne yaparsa o olacaktır; ihtilalcinin eylemini onunla tasavvur ettiği ağırbaşlılığın neticesidir. Kendini yaklaşan genel bir sosyalizm cumhuriyetinden sorumlu tutmakla kalmaz, aynı zamanda bu sosyalizmin belirli niteliğinden de sorumludur.

Bu sebeple, hem burjuva olan idealist düşünmeyi hem de bir süreliğine ezilmiş kitlelere uyan materyalizm efsanesini aşkın olan ihtilal felsefesi, genel anlamda insanın felsefesi olduğu iddiasındadır.

* Jean-Paul Sartre'den alıntı *Edebiyat ve Felsefi Makaleler* sayfalar 206-7, 219-20, 228, 233-4, 237. 1955 "Rider and Company".

4. *İsyana Dair**

Albert Camus

Belki de en çok, büyük alegorik romanı *Veba* ile tanınan ve Edebiyat Nobel Ödülü sahibi olan Albert Camus (1913–1960), komünist anlamda "ihtilale" değil, yazarın siyasi istekliliğine, bağlılığına inanırdı. Komünist "ihtilali"yle ilgili olarak, başkaldırı ve isyan fikirlerine karşıydı. Bu fikirleri şekillendiren aşağıdaki seçkiler, Camus'ye ait iki eserdendir. İlki, 1957 senesinde Uppsala Üniversitesi'nde verilen bir konferanstır, ikincisiyse İsyancı isimli uzun felsefi bir makaledir (1951).

Doğulu bir bilge, dualarında daima Tanrı'ya kendisini ilginç bir çağda yaşamaktan kurtaracak kadar merhametli olması için yakarırmış. Bilge olmadığımıza göre, Tanrı bizi kurtarmamıştır ve bizler ilginç bir çağda yaşamaktayız. Her durumda, çağımız bizleri kendisine alaka göstermeye zorlamaktadır. Bugünün yazarları bunu bilirler. Eğer onlar ağızlarını açarlarsa eleştirilir ve saldırıya uğrarlar. Kendi halinde olur, sessiz kalırlarsa, sessizlikleri için yüksek sesle lanetlenirler.

Bunca gürültünün ortasında yazar, kendisine uyan fikir ve imgeleri izlemek için uzak durmayı umamaz. Şimdiye kadar, uzak durmak tarihte hep mümkün olmuştur. Biri onaylamadığında, daima sessiz kalabilir veya başka bir şeyden bahsedebilirdi. Bugün her şey değişmiştir ve sessizliğin bile tehlikeli çıkarımları vardır. Seçmekten imtina edilen an bile bir seçim gibi algılanır ve cezalandırılır veya sanatçıyı hizmete zorlayacak şekilde övülür. (…)

Yüz elli senedir, ticaretle ilgilenen bir topluma ait olan yazarlar, az da olsa istisnaları olmakla birlikte, mutlu bir sorumsuzluk içerisinde yaşayabileceklerini düşünmüşlerdi. Gerçekten de, yaşadılar ve yalnız öldüler, aynı yaşadıkları gibi. Ama Yirminci yüzyılın yazarları, bir daha hiçbir zaman yalnız olmamalıdır. Daha doğrusu, bilmemiz gerekir ki ortak sefaletten hiçbir zaman kaçamayız ve eğer bir gerekçemiz, haklılığımız varsa bizim gerekçemiz, bunu yapamayanlar için sesimizi olabildiğince yükseltmektir. Ama bunu, şu anda acı çeken herkes için, onları ezen Devletlerin ve partilerin ünü, geçmişi veya geleceği ne olursa olsun yapmalıyız: sanatçılar için ay-

rıcalıklı işkenceciler yoktur. Bu sebeple bugün bile güzellik, hatta özellikle bugün, hiçbir partiye hizmet edemez; kısa veya uzun vadede insanların acı çekmesi veya özgürlüklerinden başka hiçbir şeye hizmet edemez. Dövüşte yer almayı reddetmeden üstlenen tek sanatçı, en azından düzenli ordulara katılmayı reddeder ve özgür kalır.

(…) Yirminci yüzyılın isyanı (yani komünizm), nihilizmi engelleyemeyeceğine inanır ve Tanrı'nın yerine tarihi koyarak gerçek isyana olan inancını kaybetmez. Gerçekte, ilkini kuvvetlendirir ve ikincisine ihanet eder. Saf şekliyle tarihin kendi kendine temin ettiği bir değeri yoktur. Bu sebeple kişi, şimdiki yürütme prensiplerine göre yaşamalıdır ve sessiz kalmalı veya yalanlar söylemelidir. Sistematik şiddet veya empoze edilmiş sessizlik, hesaplama veya kararlaştırılmış yalan, kaçınılmaz kural haline gelir. Bu sebeple sadece tarihi düşünce nihilisttir: tüm kalbiyle tarihin kötülüğünü kabul eder ve bu anlamda isyana karşıdır. (…)

Diğer yandan, eğer isyan, bir felsefe oluşturabilirse bu, sınırların, hesaplanmış cehaletin ve riskin felsefesi olur. Her şeyi bilmeyen kişi, her şeyi öldüremez. Mutlak bir tarih sağlamaktan çok uzak olan isyancı, kendi tabiatında var olan bir kavram adına onu reddeder ve ona karşı gelir. Kendi durumunu reddeder ve onun durumu büyük ölçüde tarihseldir. Haksızlık, zamanın geçiciliği, ölüm, tüm bunlar tarihte apaçık ortadadır. Bunları saymakla tarihin kendisi hiçe sayılmış olur. (…)

Bugün ihtilalci olduğu iddiasında bulunan akla özgü aldatma toparlanmaktadır ve burjuvazi aldatmasını artırmaktadır. Mutlak adalet sözüyle, daimi adaletsizliğin, sınırsız uzlaşmanın ve saygısızlığın kabulü için bir yol bulmaktadır. İsyanın kendisi, sadece göreceli olana heves eder ve sadece göreceli adaletle garanti edilen saygınlık sözü verebilir. İnsan topluluğunun oluştuğu bir sınır farz eder. Onun evreni göreceli değerlerin evrenidir. Hegel ve Marx'la birlikte her şeyin gerekli olduğunu söylemektense, sadece her şeyin mümkün olduğunu tekrar eder ve en uzak sınırdaki belli bir noktada, mümkün olanın uğruna çok büyük bir fedakârlıkta bulunmaya değeceğini belirtir. Tanrı ve tarih arasında, yogi ve komiser [çev. Sovyet Rusya'daki herhangi bir hükümet dairesi başkanı] arasında, zor bir geçit açılır ve burada çelişkiler oluşabilir, söz konusu çelişkiler, kuvvetlenerek büyüyebilir. Burada örnek olarak verilen iki çelişki üzerinde duralım.

Aslı, temeli bakımından tutarlı olmayı dileyen ihtilalci bir eylem, göreceliye faal bir onayda vücut bulmalıdır. Bu, insanın durumuna sadakati ifade ederdi. Onun araçlarıyla uzlaşmayıp amaçları söz konusu edildiği sürece, bir tahmini, benzerliği kabul eder ve böylece benzerlik giderek daha doğru bir şekilde tanımlanır, mutlak bir konuşma özgürlüğüne imkân tanırdı. Bu-

radan hareketle ayaklanmayı haklı çıkaran ortak varoluşu korurdu. Özellikle, mutlak bir kanun olarak kendini ifade etmenin geçici ihtimalini korurdu. Bu adalet ve özgürlükle ilgili belirli bir davranış çizgisini anlatır. Bir toplumun temeli olan tabii ve sivil haklar olmaksızın toplumda adalet yoktur. Bu hakları ifade etmeyen hiçbir hak yoktur. Eğer haklar, tereddütsüz olarak ifade edildiyse, muhtemelden de öte, er ya da geç, onların istediği adalet dünyaya gelecektir. (…) Yirminci yüzyılın ihtilali, fethin aşırı hırslı amaçları sebebiyle, keyfi olarak, birbirinden ayrılmaz iki fikre bölünmüştür. Mutlak özgürlük, adaleti taklit eder. Mutlak adalet ise özgürlüğü inkâr eder. Başarılı olabilmek için, iki fikrin birbirlerindeki sınırlarını bulmaları gerekmektedir. Hiç kimse, eğer aynı zamanda adil veya özgür olana kadar adil değilse, kendi durumunun özgür olduğunu düşünmez. (…)

Aynı düşünce, şiddete de uygulanabilir. (…) İsyanın esas maharetleri, şiddeti sistemleştiren değil sınırlayan kurumlar için silahlanmaya razı olur. Bir devrim, ölüm cezasını derhal kaldırmadıkça uğruna ölmeye değer değildir; sabit dönemler olmaksızın hapis cezasını geçmeyi derhal reddetmedikçe bir devrim, uğruna hapse girmeye değmez. (…)

(…) Tarihsel mutlakıyet yeterli değil, etkilidir, gücü elde etmiş ve elinde tutmuştur. Güç sahibi olur olmaz, tek yaratıcı gerçekliği yok etmiştir.

Uzlaşmayan ve sınırlı olan, isyan kaynaklı eylem, bu gerçekliği sürdürür ve sadece daha da yayılmasına çalışır. (…)

Bu sebeple, insan için, kendisinin ait olduğu ılımlılık/itidal seviyesinde mümkün olan bir eylem ve düşünme yolu meydana gelir. Bundan daha hırslı olan her girişim, karşıt ya da çelişkili olduğunu kanıtlar. Mutlak olan ne elde edilebilmiş ne de, her şeyin ötesinde, tarih boyunca yaratılmıştır. Siyaset bir din değildir ya da bir dinse, o zaman Engizisyondan başka bir şey değildir. Toplum, mutlak olanı nasıl tanımlayacaktır? Belki de herkes, herkes adına mutlak olanı aramaktadır. Ama bu ortak arayışın peşine düşmek adına herkesin özgürlük ve fırsata sahip olması için toplum ve siyaset, herkesin işini düzenlemekle mükelleftir. Tarih, artık o zaman bir tapınma nesnesi gibi gösterilemez. Sadece, tetikteki bir isyan tarafından başarılı kılınmak zorunda olan bir fırsattır.

* Albert Camus, *Direniş, İsyan ve Ölüm*, sf. 249, 267. 1960, Alfred A. Knopf, Inc.

B. SİTEMLER

1. *Zaman ve Tarihe İlişkin Düşünceler**

Nicolas Berdyaev

Kiev doğumlu Nicolas Berdyaev (1874-1948) dini ve siyasi bir filozoftu. 1898'de Marksist olduğu için Sibirya'ya sürülen yazar, 1922'de, yüz altmış aydınla birlikte yurtdışına sürüldü. Bir süre Berlin de yaşayan Berdyaev, daha sonra geçtiği Paris'te ömrünün büyük bölümünü tarih felsefesi hakkında yazarak geçirdi. Her ne kadar tam anlamını idrak etmek her zaman kolay değilse de, Nicolas Berdyaev'in (1874–1948), tıpkı çağdaşları gibi, zaman hakkında karamsar olduğu ve tarihin "trajik ihtilafının" zamanın dışında veya zamanın sonunda çözülebileceği konusunda ikna olduğu açıktır. Aşağıdaki seçkiler kendi otobiyografisinden alınmıştır.

Rus düşüncesi, daima tarih felsefesinin problemleriyle uğraşmıştır ve bu konudaki ilgim Rus düşüncesi geleneğine göre gelişmiştir. Tarihin doğasını anlamak için yola çıkarken çok kuvvetli bir izlenimim vardı, şöyle ki, tarihte hiçbir şeyin başarılı olmadığı ve yine de ondaki her şeyin önemli olduğu izlenimi. Tarihin anlamı, tarihin sınırlarının ötesindedir. Tarihin anlamı vardır çünkü bir sona doğru gider. Sonlanmayan tarih, ilerleme veya gerileme olsun, bir manasızlık örneğidir. Bu sebeple, vardığım sonuç, gerçek tarih felsefesinin doğada eskatolojik (kıyamet bilimsel) olduğudur: bu demektir ki, tarihsel süreç sonun ışığında anlaşılmalıdır. (…)

Bir bireysel kıyamet bilimi ile kıyamet, bir de tarihsel kıyamet bilimi ile kıyamet vardır; ama ikisi birbirine bağlıdır: tarih ve son, benim kendi tarihimdir ve benim kendi sonumdur. Benim kendi tarihim ve sonum, tarihin tüm yönünü ve sonucunu etkiler. Ama bu karşılıklı bağlılık, açık seçik bir tanımlama vermez; çünkü girift akımları ve eylemlilikleriyle tarih ve eşsiz, indirgenemez kaderiyle insan arasında trajik bir ihtilaf vardır. İnsana karşı acımasızlığı ve düşmanlığı yüzünden kendimi sıklıkla tarihsel ilerlemelerin baskısına mukavemet gösterirken buldum; çünkü onlar, insanlık dışı ve gayri şahsi amaçlar için doğar ve büyürler. Tarih, kendi sınırları içerisinde şahsiyet sorununu çözmekten aciz olduğu ve onların ötesine uzandığı için, bir sona varmalıdır Bu, tarihçilik konusunun bir yüzü, bir tarafıdır.

Diğer bir yüzü, insanın tarihle kendi kimliğini tespit etmesi tecrübesiyle ortaya çıkmıştır: Kendimi dünyadan ayrı tutamam, insanlıktan, dünyadaki toplumsal ve kültürel hareketlerden, geçmişten, şu andan ve gelecekten ayrı tutamam. Tarih bende gerçekleşir; çünkü ben kendisi için ve kendisi tarafından var olan izole bir varlık değil, bütün dünyanın küçük bir temsilci-

siyim. Demek ki benim tarih anlayışım, bu iki tecrübeyi içerir: tarihin düşmanca ve yabancı karakterinin tecrübesi ile benim ondan çıkarımımın tecrübesi. Bu çift tecrübenin yapısında var olan gerilim, sadece tüm nesnelleştirmeler ve yabancılaşma üzerindeki bir zaferi – insanın dışarıdan saptanmış olmaya son vermesini sağlayan zafer- ifade eden tarihin sonunda çözülebilir. Ancak bizler, sonu nesnelleştirmenin tehlikesindeyiz ve bunu tarihsel zamanda yer almak olarak düşünüyoruz. Gerçekte, tarihin ötesinde olan şey, basit tarihsel terimler kullanılarak, tarihle ilişkilendirilemez. Bunu görmedeki başarısızlık, Kıyameti anlamaya dair birçok girişimde yanıltıcı bir engel ortaya çıkarır. [Zamanın] Sonunu düşününce hepimiz birlikte zamanı bir kenara bırakamayız ve yine de bu son, bizim kırık zamanımızın bir bölümü olamaz. O, başka bir varoluş düzenine aittir. Eğer gerçekten bu bir son olacaksa, onun kendisi zamanın sonu olmalıdır. Ancak bizim için bir şeyin mutlak olarak baki olacağını düşünmek zor olabilir. Bu sebeple Kıyamet meleği, daha fazla zaman olmadığına yemin eder. Zamanın akması bizim dünyamızın alt üst olmuş, düşmüş durumunun bir belirtisidir: "yeni cennet ve yeni yeryüzü", insanın varoluşunu ikincil anlara ve deneyimlere bölen bu alt üst edici geçici akıntı üzerindeki zafer ile benim "varoluşsal zaman" dediğim, matematiksel ve astronomik ölçümlere açık olmayan başka bir zamanın başlangıcına delalet eder. (…)

Bazı insanlar, insanların daha zengin olacağına ve ilerleme denen gizli gücün erdeminde daha iyi zamanlar geçireceğine dair fikirlerle kendilerini hâlâ oyalayabilirler ama diğerleri bu kadar kolay kandırılamazlar. Ben de ilerlemeye inanıyorum ama tarihteki gerçek yaratıcı hareketlerin olanaklarının tanınmasından kaynaklanan ilerlemeye inanıyorum, evrimsel natüralizm veya determinizmden kaynaklanana değil. Ama ilerleme, herkesin kabul ettiği gibi, yanıltıcı bir kelimedir. Tarih, trajik bir mücadele için sahne temin eder. Bu mücadelede iyi ve kötü, sürekli artan, şiddetli bir çekişmeyle meşguldürler. Tarihi sona doğru hareket ettiren ve sıkıştıran da budur ve bunda tarihsel zaman, varoluşsal zamana geçecektir.

İnsan, can sıkıcı çelişkilerle zamanın geçişine çivilenip kalmıştır ve onun açık bir şekilde sona ermeyen, bitmek bilmeyen akışına katlanamaz. (…)

(...) Korkunç bir yargılama – insanlar ve onların bütün yolları üzerinde gerçekleşmesi an meselesi olan yargılama - tarihin ve uygarlığın üzerinde durmaktadır. Tarih, insan veya tanrısal-insandan insanlık dışı ya da şeytani olana [kaderde olan]kaçınılmaz bir düşüşün sürekli işaretlerini göstermektedir. Putperest ve şeytana tapınma içgüdülerinden yola çıkarak insan, daha sonra sırasıyla kendisinin kontrolünü ele geçirecek olan gerçek şeytani güçleri zihninde canlandırır. "Denizden yükselen canavar", Sezar'ın krallığının

insanı ve dünyayı köleleştirip onlara hükmetmek için gerçekleştirdiği son şeytani girişimlerin son derece anlamlı, kıyamete ilişkin bir tasvirdir. Kuzuların Canavarlara karşı zaferi, özgürlük ve sevginin güç ve kine karşı zaferidir. Canavar, bir kez daha dipsiz cehenneme atılacaktır ve sonsuzluğa değil de zamana zincirlenecektir: çünkü cehennem, zamanda geriye kalandır; şer kâbusların musallat olduğu cehennem, sonsuzluğa geçmez.

* Nicolas Berdyaev, *Rüya ve Gerçeklik*, sf. 294-6, 298, 1950 Geoffrey Bles Ltd.

2. *Gelişim Fikri**

W. R. Inge

William Ralph Inge (1860–1954), Londra'daki St. Paul'un "hüzünlü" dekanı, dini mistisizm tarihinde bilimsel kitapların yazarı olarak tanınır, Hıristiyanlık dinini açıklama üzerine çalışmıştır. Gelişim Fikri, ilk 1920 yılında Oxford'ta bir ders olarak okutulmuştur.

Gelişime olan inanç, bir ideal değil, kesin bir gerçek olarak; insanlık için bir görev değil, doğanın kanunu olarak, yaklaşık 150 yıl boyunca Batının çalışma inancı olmuştur. Bu çarpıcı öğreti, anavatanı Fransa'da, ruhani havanın etkisi altında yükselmeye başlamış, terörün çılgınlığında en son noktaya varmıştır. Akıl Tanrıçası, Robespierre'in elinden ve giyotininden zor kurtulmuştur, fakat Fransızlar, geleneksel takiplerine devam ettiklerinde -rem militarem et argute loqui- önemi belki de abartılmış olan ilerleme inancı, 1789 ve 1794'te Paris'te yaşanan temsili kargaşalardan farklı bir gidişata sahip sanayi devrimi tarafından desteklenmiştir.

İngiltere'de yeni endüstrinin anavatanında, gelişim (19 yüzyıl bilimadamlarının ağızlarına Mr. Mallock tarafından konulan kelimelerle) istatistiksel olarak ölçülebilen ilerleme olarak görülüyordu. Bu ciddi anlamda, son yüzyılın genel bakış açısıydı ve böyle bir ilerlemenin başarısızlığından keyif alma fırsatı hiçbir zaman olmadı ve olamayacak. (…)

Fakat Herbert Spencer, insanın mükemmelleştirilebileceğini, nefes kesen bir kendinden eminlikle iddia etmekteydi. Gelişim bir tesadüf değil, gereklilikti. Kötülük ve ahlaksızlık dediğimiz şeyler yok olmalıydı. İnsan kesinlikle mükemmel olmalıydı. İdeal insanın nihai gelişimi, söz gelimi bütün insanların öleceği sonucu kadar kesindir. Daima mükemmellik istikametinde olmak- eksiksiz bir gelişime ve saf bir iyiye doğru yönelmek- kudretli bir harekettir.

***

Eğer Spencer doktrinini teyit için tarihe dönüp baktığımızda aksine, medeniyetin, eğer rotası zamanında kontrol edilmez ise, onun neredeyse hiç değişmeyen ağır bir hastalık olduğunu görürüz. Hintliler ve Çinliler, belirli bir noktaya kadar ilerledikten sonra, zamana bir işaret koymaktan memnundular ve hâlâ hayattalar. Grekler ve Romalılar ise yok oldular; aristokrasi, her yerde öldü. Kiliseye bağlı kişiler ile fakülte öğretim görevlilerinin kompleks yapılanmalarının, vurguncu ve sendikacıların insanı sıkan ve onun kanını emen organları karşısında bugün de pes ettiklerini görmüyor muyuz?

Sözde medeni milletler, uzun süren bir hayatiyet gösteriyorsa, bu sadece en tepede medenileşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Kadim medeniyetler, ithal edilmiş barbarlar tarafından yok edildi; biz ise kendimizinkileri üretiyoruz.

Gezegende kendi cinsimizin hâkimiyetinin, Yaratıcısını tatmin etmesi gereken bir istek olduğu kanıtlanmamış bir varsayımdır. Biz, dünyanın sevimliliğini mahvettik, bizden daha mükemmel ve daha az hırçın pek çok türü yok ettik, geri kalan hayvanları esir ettik, kürklü ve tüylü uzak akrabalarımıza o kadar kötü davrandık ki, eğer onlar bir din yaratabilselerdi, şüphesiz, şeytanı insan şeklinde tasvir ederlerdi. Essex ormanlarını ve tarlalarını Doğu ve Batı Ham'e çevirmek ilerlemeyse, ilerlemenin tarihte ara sıra ortaya çıkan geçici bir fenomen olmasından dolayı müteşekkir olabilirdik. Ne yazık ki biyologlarımız, İlerlemeye zafer marşları söylemek, bu suretle kendi spekülasyonlarını çürütmek yerine, hakikaten kendi çalışmalarından doğan bir konu olan ırkçı bir şekilde kendine tapınmanın günahı üzerine öğüt vermediler. "*L'anthropolatrie, voilà l'ennemi*" biyoloji biliminin gerçek etik ilkesi ve ahlaka değerli bir katkıdır.

Herbert Spencer'inki gibi sığ bir optimizmin diğer bilim düşünürlerinin itirazlarına sebep olmaması imkânsızdı. (…) Huxley'in eşyanın doğasının acımasız ve ahlaksız olduğu fikrini kabul eden yeni bir düşünür, her hangi bir zafer beklentisi içinde buna karşı koyamama ihtimalimizle yüzleşmek istemektedir. Mr. Bertrand Russell, tutuklanmasına sebep olan 'Özgür İnsanın İbadeti' adlı yazısında, bize tekrar Prometheusu göstermektedir, fakat Prometheus, kayalara zincirlenmiş ve yine de tanrıya karşı koymaktadır. Kendisi, bize dayatılmış olduğunu düşündüğü natüralizmin ahlaki çöküşünü ilan eder. İnsan, ulaşmakta olduğu amacı öngöremeyen nedenlerin ürünüdür; onun kökleri, gelişimi, umutları ve korkuları, aşkları ve inançları, atomların tesadüfi olarak bir araya gelmesinin sonucundan başka bir şey değildir; hiçbir ateş, kahramanlık, düşünce ve duygu yoğunluğu, bir bireyi mezarın ötesinde koruyamaz; asırların zahmeti, bütün adanmışlık, ilham, insan dehasının öğle vakti parıltısı, güneş sisteminin büyük ölümünde yok

olmaya mahkûmdur; insanoğlunun başarısının bütün mabetleri, muhakkak, harap olmuş evrenin yıkıntıları altına gömülmelidir. Bütün bunlar, eğer tamamen tartışmasız değilse, henüz neredeyse kesindir, öyle ki, onları reddeden hiçbir felsefe, ayakta kalmayı ümit edemez. Ancak bu hakikatlerin yapı iskelesinde ve mukavim ümitsizliğin sağlam temelleri üzerinde, ruhun ikamet edeceği yer, güvenli bir şekilde inşa edilebilir. İnsanoğlu, düşman güçlerin ortasında yapayalnız bir vaziyette, yabancı ve zalim bir dünyaya aittir. (…) İnsan ne yapmalıdır? Var olan Tanrı kötüdür, inandığımız Tanrı kendi bilincimiz tarafından yaratılmıştır ve onun dışında bir varlığı yoktur. Özgür insan, bunlardan ikincisine tapar ve John Stuart'ın tabiriyle, cehenneme gidecektir.

Eğer bu meydan okuyan açıklamayı eleştirmek istersek- ki bu biraz sahte cesaret gösterisi yapmadan olmaz- şöyle söylemek gerekir: gerçeği idealden tamamen ayırmak imkânsızdır ve yazarın bize sunduğu, var olan bir Şeytana ya da var olmayan bir Tanrıya tapmak seçeneği, gerçek bir seçenek değildir; çünkü ikisine de tapmak mümkün değildir. Fakat benim bu yazıdan alıntı yapmamdaki amaç, natüralizmin iyimserlik ve ilerleme inancıyla olan birliğini nasıl tamamen kopardığını göstermektir. Profesör Huxley ve Mr. Russell, tekziplerini dile getirmiş, kendi itikatlarının eski tanrılarını bir kenara atmışlardır. Kanımca; iddia edilen ilerleme kanununun bilimsel hiçbir dayanağı olmadığını söylemek için kanıta gerek yoktur.

* * *

Optimistlerimiz, ilerlemeyle ne kastettiklerini ne kendilerine ne de başkalarına açıklayabilmişlerdir, biz de fikrin çekiciliklerinden birinin onun bu belirsizliği olduğundan şüphelenebiliriz. Binlerce yıldır, bizim türümüzde fiziksel bir ilerleme olmamıştır. Belki yirmi bin yıl önce yaşayan Cro-Magnon ırkı, beden ve güç açısından herhangi bir modern insanla eşitti; antik Yunanlılar, bence, bizden daha yakışıklı ve daha biçimliydiler. Zulular, Samoalılar ve Tahitililer gibi bazı ilerleme göstermeyen ırklara, Avrupalılar, ya güç ya da güzellik bakımından imrendiler. Uygar insanların görme ve işitmelerinin, vahşilere nazaran daha aşağı olduğu doğru gibi gözükmese de, doğal silahlarımızı kaybettiğimiz bir gerçek ki bu bir açıdan yozlaşmanın işaretidir. Şimdi bize söylendiği üzere, Pek çoğunun çirkin olduğunu düşündüğümüz eski Taş Devri insanları, bizim beynimiz kadar büyük bir beyne sahiplerdi; o halde, entelektüel açıdan Atinalılara eş, Romalılardan üstün olduğumuzu iddia edecek kişi cesur olmalıdır. Ahlaki gelişim konusu ise daha zordur. Büyük savaşa kadar uygar bir bireyin; daha insancıl, başkalarının acılarına karşı daha duyarlı, daha adil, daha kontrollü, hıncında ve zevkle-

rinde daha az vahşi olduğundan çok az kişi şüphe ederdi. Batı Avrupalıların alışılmış dürüstlüğü, geçmişte ve şimdiki zamanda bayağı ırkların ahlaksızlıklarıyla tezat oluşturabilir. Çoğu zaman unutulmuştur ki, eğer ilerleme, insan doğasının gelişimi ise, sorulması gereken soru, medenileşmiş modern insanın, aynı şartlar altında atalarından daha iyi davranıp davranmayacağıdır. Baştan çıkarıcılığın, cezbediciliğin yokluğu, gelişim gibi görünebilir; fakat bu ilerleme ile kastettiğimiz şey değildir. Eski bir atasözü der ki: Şeytanın ölü taklidi yapmak gibi zekice bir numarası vardır. Aynı baştan çıkarılmalara maruz kaldığımızda, atalarımızdan daha insancıl, daha anlayışlı veya adil ya da daha az zalim olduğumuzdan şüpheliyim. Bu savaştan önce dahi, Kongo, Putamayo ve Amerika'daki linç örnekleri, barbarlarla temasta bulunan birçok beyaz insanın ahlaken vahşilerin seviyesine düştüğünü kanıtlamıştır. Boxer ayaklanmasından sonra Çinlilere uygulanan zulüm göstermiştir ki, uygar bir ulus dahi, Avrupalılarla farklı uygarlıklara sahip oldukları sürece, onlar tarafından nazik bir muamele göreceğine güvenmemelidir. Büyük savaş sırasında, iyi huylu insanları aşırı nefrete kışkırtmak gibi bir amaçla vahşi davranışlar göklere çıkartılmış da olsa, Almanların Belçika ve Fransa'da yaptığı zalimliğin 300 yıldır görülmemiş olması, Lort Bryce komisyonunda çok iyi ele alınmış bir fikirdi. Tarladan, fabrikadan gelen, daha önce kendini savunmak için eşekarısından daha büyük bir şey öldürmemiş gençler arasında kana susamışlığın ne kadar kolay uyandırıldığını görmek korkutucuydu. (...)

Daha sonra şu sonuca vardık: ne bilim ne de tarih; bilgi, tecrübe ve yaşam araçları biriktirmek dışında, insanlığın ilerlediğine inanmak için hiçbir haklı neden vermemiştir. Bu birikimlerin değeri ise tartışmasız değildir.

Antik çağlarda Crates, Pherecrates, Antisthenes ve Lucretius'tan, modern zamanda Rousseau, Walt Whitman, Thoreau, Ruskin, Morris ve Edward Carpenter'a kadar, uygarlığa yönelik saldırılar daha sıklaştı. Ben, bu aşırı uçlardaki kişilere katılamıyorum. İnsanoğlunun biriktirdiği tecrübe ve muhteşem keşiflerinin önemi çok büyüktür. Ben sadece, bunların insan doğasında gerçek bir ilerleme teşkil edemeyeceğine ve gerçek bir ilerlemenin yokluğunda, bu kazanımların yüzeysel ve riskli olup kendi yıkımımıza yol açabileceğine -tıpkı kimyadaki yeni keşiflerin kolaylıkla olabileceği gibi- işaret etmek istedim.

* W. R. Inge, *Gelişim Fikri*, sf. 3, 7-9, 13-16, 22-5, 1920, The Clarendon Press, Oxford.

3. *Batının Reddi**

Oswald Spengler

Öğretmen ve serbest çalışan yazar Oswald Spengler'ın (1880-1936) *Tarih Morfolojisi* adlı eserinde ana hatlarıyla belirttiği üzere, Batının reddi ciddi bir tarih değil, zamanın ruh halinin yansımasıdır. 1920'lerde ciddi anlamda tartışılan kitap, 1914'te tamamlanmış fakat Birinci Dünya Savaşının sonuna dek yayımlanmamıştır.

Burada öyleyse Mısır İmparatorluğu, Romalılar, Çinliler, Hintlilerin yüzlerce ya da binlerce yıl var olmaya devam edebileceği - ölü vücutlar, şekilsiz ve cesareti kırılmış insan toplulukları, muhteşem bir tarihten kalan hurda yığını- gibi korkuları olan emperyalizmi ölümün tipik bir sembolü olarak ele almak gerektiğini açıklıyorum. Emperyalizm saflığı bozulmamış uygarlıktır. Bu fenomenal yapıda, Batının kaderi, geri dönülemez bir şekilde belirlenmiştir. Kültür insanının enerjisi içe dönerken, uygarlık insanınınki dışa dönmüştür. Ve buradan hareketle, Cecil Rhodes'te yeni bir çağın ilk insanını görüyorum. O, geniş kapsamlı, Batılı, Tötonik (Cermenlerle ilgili) ve özellikle Alman geleceğin siyasi tarzını savundu. Kendisinin "Genişleme her şeydir" sözü, aslında tam anlamıyla olgunlaşmış bütün uygarlıkların- Romalı, Arap ya da Çinli- kalıcı eğilimlerinin Napolyonvari yeniden tasdikiydi. Bu bir seçim meselesi değildir- bireylerin ya da karar veren bütün sınıf veya insanların özgür iradesi değildir. (…) Yayılımcı eğilim kaçınılmaz bir sondur, dünya-şehir sahnesindeki son insanoğlunu sımsıkı yakalayan, hizmete zorlayan ve ister istemez ya da farkında olmadan kullanan şeytani ve uçsuz bucaksız bir şeydir.

* * *

Bugüne kadar herkes, gelecek adına her ne isterse umut etmekte özgürdü. Hiçbir gerçeğin ve düşünce kuralının olmadığı bir yerde... Fakat bundan böyle, her insanın ne olabileceği ve buradan hareketle, kişisel idealler, umutlar ya da istekler hesaba katılmaksızın kaderin değişmez gerekliliğiyle neler olacağı hakkında kendini bilgilendirmesi gerekecektir.

Riskli kelime özgürlüğü kullanırken, şunu ya da bunu değil, ya gerekli olanı yapma ya da hiçbir şeyi yapmama özgürlüğünü kastetmeliyiz."Tam olması gerektiği gibi" hissi, gerçeğin adamının nişanesidir. Bunun yasını tutmak ya da kınamak onu değiştirmek değildir. Ölüm doğuma aittir, yaş gençliğe, şekli ve tahsis edilen süresi ise hayata. Günümüz uygardır fakat kesinlikle kültürlü bir zaman değildir ve yalnız bu nedenle, yaşam kapasitesinin büyük bir kısmı, mümkün değilmiş gibi artık kullanılamaz hale gelir.

Bu, acınası olabilir ve belki karamsar felsefe ve şiirde buna acınabilir ve acınacaktır, fakat bunun aksini gerçekleştirmek bizim elimizde değildir. Net tarihi tecrübelere karşı gelmek ve sırf umut ettiğimiz için bunun ya da şunun gelişip büyüyeceğini beklemek makbul değildir ve olmayacaktır. Şüphesiz ki böyle bir dünya görüşüne itiraz edilecektir. Söz konusu dünya görüşü, geleceğin ana hatlarına ve eğilimine bu kesinliği vermek suretiyle, bütün geniş kapsamlı umutları yok edecek, sadece bir teori olmaktan çıkıp geleceği etkin bir tarzda şekillendiren şahsiyetlerin pratik yaşam şeması olarak benimsendiğinde, herkes için sağlıksız, pek çok kişi için ise öldürücü olacaktır.

Ben böyle düşünmüyorum. Biz Gotik ya da Rokoko değil, uygar insanlarız. *Geç* bir hayatın zorlu ve acı gerçeklerini hesaba katmak zorundayız; bu hayata paralellik, Pericles'in Atina'sında değil Sezar'ın Roma'sında bulunabilir. Batılı insan için, muhteşem resim ve müzik açısından artık herhangi bir sorun olamaz. Mimari imkânları ise bu yüz yıllarda tükenmiştir. Onlara sadece *geniş/kapsamlı* imkânlar kalmıştır. Sınırsız umutlarla dolu sağlam ve dinamik bir nesil açısından, bu umutlardan bazılarının boşa çıkacağını erkenden keşfetmenin bir dezavantaj olduğunu düşünmüyorum. Ve eğer yok olması kaçınılmaz olan umutlar en çok arzu edilenler olursa, o zaman, her şeyden daha kıymetli olan insan umutsuzluğa düşmez.

* * *

Kültürler organizmalardır ve dünya tarihi de onların kolektif biyografisi. Morfolojik olarak, Çinlilerin ya da Klasik Kültürün engin tarihi, bireyin ya da hayvanın ya da ağacın ya da çiçeğin küçük tarihinin tam anlamıyla eşdeğeridir. Faustçu bakış açısıyla bu varsayım değil, tecrübedir; sürekli ve her yerde kendini tekrar eden içsel formları tanıyabilmek istiyorsak, bitkilerin ve hayvanların karşılaştırmalı morfolojisi, bunun metotlarını bize çoktan beri öğretmektedir. Birbirini takip eden, bir biriyle büyüyen, birbirine dokunan, birbirini gölgeleyen ve bastıran birçok Kültürün kaderinde, insan tarihinin bütün muhteviyatı özetlenmiştir. Şu zamana kadar "insanın ilerleme tarihinin" basmakalıp yüzeyinin altında çok derinlerde saklanmış şekillerini serbest bıraksak ve onlara resmi geçit yaptırsak, bütün özel olan ya da gerekli olmayanların arasında, ilkel kültür yapılarını ve bütün bireysel Kültürlerin altında yatan Kültürü birbirinden ayırmayı başaramayız.

Her kültürün, kendi manevi yok oluş şekli vardır, bu, kendi hayatının gerekliliğini bir bütün olarak takip eder. Dolayısıyla, Budizm, Stoacılık ve sosyalizm, morfolojik olarak son fenomenine eşdeğerdir.

***

Her ruhun bir dini vardır. Din, ruhun varoluşunun sadece bir başka adıdır. Kendini bütün sanatlarda, doktrinlerde, geleneklerde, tüm metafiziksel ve matematiksel şekil dünyalarında, bütün motiflerde, her düzyazıda, şiirde ve fikirde tanımlayan, yaşayan tüm formlar, son tahlilde dinidir ve öyle olmak zorundadır. Fakat uygarlığın başlamasıyla beraber, her şey değişmiştir. Her Kültürün özü din olduğu için, böylece -ve sonuç olarak- her uygarlığın özü de dinsizliktir. Bu iki kelime eş anlamlıdır. Bunu Velasguez'in karşısında Manet'in, Wagner'in karşısında Haydn'in, Phidias'ın karşısında Lysippus'un, Pindar'ın karşısında Theocritus'un yaratıcılığında göremeyen, sanatta en iyinin ne demek olduğunu bilmez. Rokoko bile, en dünyevi eserlerde yine de dinidir. Fakat Roma yapıları, tapınak da olsalar, dinsizdir; eski Roma'da dini mimarinin tek örneği, camilerin ilki olan, Mecusi ruhu karışmış Panteon'dur. Eki Kültür şehirleri karşısında megalopolis (birleşik şehirler), Atina karşısında İskenderiye, Brüksel karşısında Paris, Nürnberg karşısında Berlin, son ayrıntısına varıncaya kadar dinsizdir, sokakların görünüşünden, yüzlerdeki kuru zekâ ifadesine kadar… Ve buna uygun olarak Megalopolisin simgesel diline ait olan ahlaki düşünceler de dinsiz ve aynı zamanda ruhsuzdur. Sosyalizm, Faustçu dünya fikrinin dinsizleşmesidir.

Tarihsel dünya-resminde kültürün uygarlığa olağanüstü dönüşümünü, kültürün dönüm noktasını - daha önce de belirttiğim gibi- insanlığın ruhsal verimliliğini sonsuza dek kaybettiği değişim zamanını; bir insanın varoluşundaki en değersiz parçasına dahi kademe kademe anlatan, yaşayan içsel dindarlığımızın neslinin tükenmesidir ve sonunda inşa etmek doğurmanın yerini alır. "Kısırlık" kelimesini gerçekleşmiş kaderin işareti olarak bütün ciddiyetiyle anlamak, büyük şehrin beyin-insanını ortaya çıkartır. Ve değişimin kendini sadece muhteşem sanatın, muhteşem zarafetin, muhteşem biçimsel düşüncenin, her alandaki muhteşem tarzın yok olmasında değil, aynı zamanda çok dünyevi olarak çocuksuluğunda ve uygar, köksüz sınıfın ırk-intiharında (bize has olmayan fakat Roma ve Çin İmparatorluğunda gözlemlenmiş, esefle kınanmış tabii ki çaresi bulunmamış bir fenomen) göstermesi, tarihi sembolizmin en etkileyici gerçeklerinden biridir.

Bu yeni ve tamamen entelektüel eserlerin yaşayan temsilcileri olarak "Yeni Düzen"in adamlarına, her gerileme çağında umutların bağlandığına hiç şüphe yoktur. Onlar, büyük şehrin değişken Ayaktakımı, şehrin köksüz kalabalığı (Atinalıların tabiriyle, oi polloi), şehirde bile yaşasa topraktan gelen ve köylü olan İnsanların, Kültür-halkının yerine geçmiştir. Onlar, İskenderiye ve Roma'nın pazaryeri aylakları, şimdiki zamanın gazete okuyucularıdır; o zamanın ve şimdinin entelektüel sıradanlık kültünü ve bir reklam ki-

lisesini oluşturan "eğitimli" insandır; tiyatronun, eğlence yerlerinin, sporun ve en "çok satanlar"ın kitlesidir. … Stoacı ve sosyalist propagandanın amacı insanlık değil, bu son zamanlarda ortaya çıkan kitledir ve bunlar Yeni Mısır İmparatorluğunda, Budist Hindistan'da ve Konfüçyüs'ün Çinindeki eşdeğer fenomenlerle eşleştirilebilir.

Buna bağlı olarak, halk etkisinin kendine özgü bir şekli vardır, *Tenkit*. Önceleri Helenistik bir fenomen olarak gözlenen Tenkit, *bütün* uygarlıklarda etkilidir. Diyalektikle, uygulamalı olarak ve alt tabakayla her yönden, büyük insanların anlamlı ve geniş kapsamlı eski Yaradılışının yerini, küçük ve hin olanların kontrolsüz Ajitasyonu almış, fikirler hedeflerle, semboller programlarla yer değiştirmiştir. Bütün uygarlıklarda ortak olan genişleme unsuru, dıştaki boşluğun içteki manevi boşlukla yayılımcı bir şekilde yer değiştirmesi de bunu tanımlar. Nicelik niteliğin, yayılma derinleşmenin yerini alıyor. Bu aceleye getirilen sığ faaliyeti, Faust'un iktidar arzusu ile karıştırmamalıyız. Bütün bunlar, yaratıcı iç dünyanın bir sona geldiği ve entelektüel varoluşun, Şehrin boşluğunda, görünüşte bir etkiyle, sadece maddi olarak ayakta tutulabileceği anlamına gelmektedir. Tenkit; kesinlikle "dinsizlerin dinine" aittir ve "ruhların tedavisi"nin aldığı karakteristik yapıdır. O, Hindistan öğütleri, Klasik retorik ve Batı gazeteciliği gibi görünür. En iyinin değil, en çoğun ilgisini çeker; yöntem ve araçlarını, onların elde başarının derecesine göre değerlendirir. Konuşma ve yazı vasıtasıyla, büyük şehrin pazaryeri ve salonlarını dolduran ve onlara hükmeden *entelektüel bir erkek fahişenin* yerini alır.

* Oswald Spengler, *Batının Düşüşü*, 1926,. sf. 36–37, 39-40, 104, 356, 358-60, Alfred A. Knopf, Inc.

4. *Yirmi Beşinci Saat**

C. Virgil Gheorghiu

Romen yazar Gheorghiu'nun(1916-1992) romanı *Yirmi Beşinci Saat*, ilk defa Paris'te 1949 yılında yayınlandığında bir sansasyon yarattı. En çok satanlar arasına girdi ve birçok makalenin ve konferansın da konusu oldu. Aşağıdaki seçkide, kahraman, Traian Koruga, bir roman üzerine planlarını avukat arkadaşı George Damian ile tartışıyor.

"Şaka bir yana, George," dedi Traian, "Etrafımızda çok çok önemli bir şeyin şekillendiğini hissediyorum. Ne başladığı zamanı, ne de ilk nerede ortaya çıktığını ve ne kadar süreceğini biliyorum. Fakat varlığından haber-

darım. Bir girdaba yakalanmışız, uzuvlarımızdaki etleri kopartacak ve vücudumuzdaki her kemiği paramparça edecek. Farelerin batan bir gemiyi terk ederken hissettiği gibi, bunun geldiğini hissetmiştim. Fakat karaya yüzemiyoruz; çünkü bizim için kara yok."

"Bahsettiğin bu 'şey' nedir?"

"İstersen ihtilal de," dedi Traian. "Bütün insanlığın kurban edileceği akıl almaz büyüklükte bir ihtilal." (…)

"Peki, hepimizi tehdit eden bu büyük tehlike ne?" diye sordu avukat.

"Mekanik Köle," diye cevapladı Traian Koruga. "Onu sen de tanıyorsun, George. Mekanik köle, bize her gün bin bir şekilde hizmet eden hizmetçidir. O arabamızı kullanır, ışıklarımızı açar, elimizi yıkarken su döker, masaj yapar, radyoyu açtığımızda komik hikâyeler anlatır, yolları düzene koyar, dağları parçalar." (…)

"Milyonlarca mekanik köleye ve neredeyse iki trilyon insana sahip bir toplum - insanlar tarafından yönetiliyor da olsa- proleter çoğunluğunun özelliklerini gösterecekler." (…)

"Kölelerimizin kanunlarını ve jargonunu öğreniyoruz ki onlara emirler verebilelim. Ve böylece yavaş yavaş ve hiç farkına varmadan, insani niteliklerimizden ve kendi kanunlarımızdan vazgeçiyoruz. İnsanlıktan uzaklaşmanın ilk belirtisi insanı küçümsemedir. Modern insan, kendi ve hemcinsinin değerini teknik standartlar ile ölçmektedir; bunlar değiştirilebilir aksam parçalarıdır. Tek bir kişiyi, her iki ya da üç düzine mekanik köle olarak hesaplayan çağdaş toplum, teknolojik yasalara uygun işleyecek şekilde düzenlenmelidir. Toplum, insani gereksinimlerden çok teknolojik gereksinimler için yaratılıyor. İşte trajedi burada başlıyor." (…)

"İnsanlıktan uzaklaşmanın bu yavaş ilerleyen süreci, birçok değişik maskenin ardında iş başındadır, insanları duygularından vazgeçirip ve sosyal ilişkileri, tıpkı bir makinenin farklı parçaları arasındaki ilişki gibi, kategorik, otomatik ve net bir hale indirgemektedir. Mekanik kölelerin ya da isterseniz robotların diyelim, ritim ve jargonları, sosyal ilişkilerimizde ve onları yönetimimizde, resimde, edebiyatta ve dansta yankılanıyor. İnsanlar, robotların maymunlarına dönüşüyorlar." (…)

"Teknolojik uygarlıklar, konforu yaratabilir, fakat ruhu yaratamazlar. Ve ruh olmadan deha olmaz. Dahi insanları olmayan bir toplum, ölüme mahkûmdur. Şu anda batı uygarlığının ayağını kaydıran, nihayetinde tüm dünyayı ele geçirecek bu yeni uygarlık da, sırası geldiğinde can verecektir." (…)

"Teknokrasinin çöküşünü, insani ve manevi değerlerin tekrar doğuşu takip edecektir. Bu muhteşem ışık, büyük ihtimalle doğudan, Asya'dan doğa-

cak. Fakat asla Rusya'dan değil. Ruslar, Batının elektrikli ışıkları karşısında boyun eğip onlara taptılar ve Batıyla aynı kaderden muzdarip olacaklardır." (...)

"Uzun vadede, bizim teknokrasimizi fethedecek olan ve barbarlıklarıyla Batı toplumunun bugün yaptığı gibi elektriği, onun için sunaklar yapıp önünde eğilmek yerine yolları, evleri aydınlatmak için kullanacak olan Şark'tır. Doğunun insanları, hayatın ve ruhun karanlık yönlerini neon tüpler yardımı ile aydınlatmaya çalışmayacaklar. Onlar, tıpkı bir orkestra şefinin müziğin ahenginin içgüdüsel algısı aracılığıyla orkestrasını kontrol ettiği gibi, kendi cesaret ve akıllarının gücü ile teknolojik uygarlıkların makinelerini kontrol altında tutacaklardır, Fakat biz, insanların bir barbar gibi elektrikli güneşe taptıkları zamanları görmek için yaşamamalıyız."

"Yani zincire vurulmuş olarak mı ölmeliyiz?" dedi avukat.

"Bizim teknolojik barbarların esirleri olmamız neredeyse kesin. Benim romanım, insanın yok oluşunun bu döneminin ve insanlık tarihinin bu bölümünün son sözü olacaktır."

"Adı ne olacak?"

"Yirmi beşinci saat, " dedi Traian.

"İnsanlığın kurtuluşun çok ötesinde olduğu ve Mesih'in gelmesi için de artık çok geç olan saat. Bu son saat değil, son saati bir saat geçedir. Tam şu andaki Batı uygarlığıdır. ŞU ANDIR."

* C. Virgil Gheorghiu, *Yirmi Beşinci Saat,* Alfred A. Knopf, Inc. sf. 41-2, 45-6, 48-9.

5. *Tarih Bilinci**

Arnold Toynbee

Yunan ve Doğu Medeniyetleri üzerine önde gelen tarihçilerden olan *Arnold* Toynbee, (1889-1975) yarım yüzyıldan uzun bir süre Londra'daki Uluslararası İlişkiler Kraliyet Enstitüsü Çalışmaları Müdürü olarak görev yaptı. Kendisi de bir tarihçi ve yazar olan D. C. Somervell'in (1885 – 1965) özetleyerek satışa sunduğu *Tarih Bilinci* adlı eserinin ilk üç cildi 1934'te ortaya çıktı ve son derece popüler oldu. Toynbee'nin eserinin, tarih felsefesi, metafizik hatta ilahiyat muhtevası bakımından Aziz Augustine, Vico, Buckle ve Spengler'in çalışmalarına eşdeğer olduğu söylenir.

"Mr. Toynbee'nin araştırmaları; (...) Aziz Augustine, Vico, Buckle ve Spengler'inki gibi eserlerin arasına aittir," der Crane Brinton.

Bu, hikâyeci bir tarih değil, bir tarih felsefesi, metafizik hatta ilahiyattır.

Mevcut amacımız açısından, yaşayan uygarlıklardan bizimki dışında hepsinin çoktan çökmüş ve çözülme sürecinde olduğunu gözlemlemek yeterlidir.

Peki ya bizim Batı Uygarlığı? Açıkçası, o henüz evrensel bir aşamaya gelmedi. Fakat daha önceki bölümlerden birinde, evrensel aşamanın artık dağılmada ilk basamak değil, son basamak olduğunu öğrenmiştik. Bunun ardından "fetret devri" dediğimiz bir ara dönem gelir, öncesinde ise birkaç yüzyıl sürecek olan "sıkıntı zamanları" vardır Eğer biz, neslimizde, çağımıza ilişkin kendi fikrimizin tamamen öznel kıstaslarıyla kendimizin yargılanmasına izin verseydik, en iyi hâkimler, muhtemelen, "sıkıntılı zamanlarımızın" hiç şüphesiz üzerimize hücum etmiş olduğu ilân ederlerdi.

* * *

Peki, öyleyse uygarlıkların çökmesine yol açan nedir? Tarihin ilgili somut gerçeklerini sıralamayı içeren kendi yöntemimizi uygulamadan önce, çözümlerin kanıtını ararken daha yükseğe çıkan ve kanıt olarak ispatlanamaz dogmalara ya da insanlık tarihi alanının dışında kalan diğer şeylere dayanan problemin kesin çözümlerini gözden geçirsek iyi olur.

İnsanların kalıcı zaaflarından biri, kendi hatalarını tamamen kendi kontrolü dışındaki güçlere bağlamaktır. Bu ruhsal manevra, gerileme ve çöküş zamanlarında özellikle hassas zihinlere çekici gelir. Yunan medeniyetinin gerileme ve çöküşünde birçok filozofun öğretisinin; sosyal parçalanmayı, üzüldükleri fakat durduramadıkları "Kozmik ihtiyarlığın" her alana yayılmış saldırısının tesadüfi ve kaçınılmaz etkisi olarak açıklaması onların ortak özellikleriydi. Bu, eski Yunanistan'ın zor günlerinin son kuşağında Lucretius'un (cf. De Rerum Natura, bk. II, 11. 1144-74) felsefesiydi ve aynı tema, 300 yıl sonra Yunan evrensel devleti çözülmeye başladığında, batı kilisesinin rahiplerinden biri, Aziz Cyprian tarafından yazılmış münazara eserinde yinelendi. Aziz Cyprian şöyle der:

"Zamanın ihtiyarladığından haberdar olmalısınız. Onu ayakta tutan canlılık ya da güçlendiren coşku ve dayanıklılık artık yok. (…) Yeryüzünde tohumları besleyen kış yağmurlarında ve hasatı olgunlaştıran yaz sıcaklarında azalma var." (…)

Dünyada doğruluğuna kanaat getirilen bir söz vardır: Var olanın ölmesi, büyüyenin yaşlanması Tanrı'nın bir kanunudur."

* * *

Bununla birlikte, medeniyetlerin çöküşlerini, kaderci ya da determinist açıdan savunan günümüz Batısı, bütün fiziksel evrenin kaderini bu insani kurumların kaderi ile bağlamaya çalışmaz. Bunun yerine, bu gezegen üzerindeki bütün yaşam krallığının üzerinde yargı yetkisi ilan ettikleri, daha kısa bir dalga boyuna sahip ihtiyarlama ve ölüm kanununa sıcak bakarlar. Metodu, bir metafor oluşturup daha sonra bu metafor, görülmüş bir olaya dayanan bir kanunmuş gibi bundan yola çıkarak tartışma başlatmak olan Spengler, tüm uygarlıkların tıpkı insanlar gibi birbirini izleyen devirlerden geçtiğini belirtir; fakat bu konudaki belagati, hiçbir şekilde delil olamamıştır. Zaten toplumların yaşayan organizmalar olmadığını daha önce de belirtmiştik. Öznel açıdan toplumlar, tarihi araştırmanın anlaşılır alanlarıdır. Nesnel açıdan, bir grup bireysel insanın saygın faaliyet alanıdır ki bu insanlar, kendileri birer yaşayan organizma olan, fakat kendi gölgelerinin kesişiminin dışında kendi suretlerinde bir devi hayalinde canlandıramayıp bu gerçek dışı gövdeye kendi hayatlarının nefesini üfleyemeyen kişilerdir. Bir toplumun 'üyelerini' oluşturan bütün insanların bireysel enerjileri, o toplumun, müddeti de dahil olmak üzere, tarihini düzenleyen hayati güçlerdir. Dogmatik bir şekilde, her toplumun kaderde belirlenmiş bir yaşam süresi olduğunu söylemek, her oyunda şu kadar perde olmalı demek kadar aptalcadır.

Çöküşün, her medeniyetin biyolojik yaşam süresinin sonuna yaklaştığı zaman meydana geldiği teorisini reddedebiliriz; çünkü medeniyetler, biyolojik kanunlarının konusu olmayan bir türün varlıklarıdır. Fakat her nedense açıklanmayan, başka bir teori daha söz konusudur. Bu teori; karşılıklı ilişkileri esrarengiz bir şekilde bir medeniyet meydana getiren bireylerin biyolojik niteliklerinin, belirli ya da belirsiz sayıdaki birkaç nesil sonra azaldığını, aslında medeniyet tecrübesinin, uzun vadede, tedavi edilemez derecede disjenik[1] olduğunu öne sürmektedir.

* * *

Artık, medeniyetlerin çöküşüne ilişkin üç determinist açıklamayı ortadan kaldırdık: çöküşlerin Evrenin saatinin ilerlemesinden ya da yeryüzünün yaşlanmasından kaynaklandığı teorisi; medeniyetlerin de yaşayan bir organizma gibi yaşam sürelerinin olmasına dayanan, bu yaşam süresinin doğanın biyolojik kanunları tarafından belirlenmiş olduğu teorisi ve çöküşün, 'medeni' atalarının çok uzun bir hikâyesini barındıran soyağaçlarının bir sonucu olarak, bir medeniyete katılımda bulunan bireylerin niteliğindeki bo-

1 Gelecek nesillere kalıtsal olarak zararlı aktarım yapabilecek genetik durum. (ç.n.)

zulmadan ileri geldiği iddiasındaki teori. Yine de, genellikle "döngüsel tarih teorisi" olarak adlandırılan son bir hipotezi daha değerlendirmeliyiz.

Bu döngü teorisinin insanoğlunun tarihindeki icadı -İ.Ö. Sekizinci ve Altıncı yüzyıllar arasındaki bir zamanda Babil toplumunda- sansasyonel astronomik keşiflerin doğal bir sonucuydu. Bu bilinen meşhur üç döngü,- gündüz-ve-gece, kameri ay (yirmi sekiz gün) ve güneş yılı- gök cisimlerinin hareketlerindeki periyodik tekrarın tek örnekleri değildi. Dünya, ay ve güneşi olduğu gibi bütün gezegenleri kapsayan daha büyük bir gök hareketleri koordinasyonu vardı. Bu semavi koronun ahengiyle gerçekleştirilen "gökyüzünün müziği", güneş yılını gölgede bırakan muhteşem bir döngüde, tam bir daire çizerdi. Sonuç olarak, açıkça güneşin döngüsü tarafından idare edilen bitkilerin yıllık doğum ve ölümü, kozmik döngünün zaman cetvelinde her şeyin tekrar tekrar doğumu ve ölümünde karşılığını bulmuştur.

***

Mantık, yıldızların iddia edilen etkisinden bağımsız olarak, insanlık tarihinin döngüsel hareketine inanmamızı kısıtlar mı? Bu Araştırma süresince, biz kendimizi böyle bir varsayım için yüreklendirmedik mi?

Yin Yang, Meydan okuma ve Tepki (Cevap verme), Çekilme ve Geri dönme, Ayrılma ve Birleşme gibi hareketlerden hangilerine açıklık getirdik? Bunlar, tarihin kendini tekrarladığı klişesinin çeşitlemeleri değil midir? Kesinlikle, insanlık tarihinin ağını ören bütün bu güçlerin hareketinde, açıkça tekerrür unsuru bulunmaktadır. Fakat zamanın dokuma tezgâhında aralıksız bir şekilde ileri ve geri hareket eden bir mekik, bütün bu zaman içinde, aynı yapının sonsuz tekrarını değil gelişmekte olan bir deseni içeren bir halı meydana getirmektedir. Bunu da defalarca görmüştük. Tekerlek metaforu, ilerlemeyle eş zamanlı bir yinelenme resmi içerir. Tekerleğin hareketi, hiç kuşkusuz, kendi aksına bağlı olarak tekrarlayan bir harekettir, fakat tekerlek, sadece parçası olduğu bir araca hareketlilik sağlamak adına yapılmış ve aksa sabitlenmiştir. Ve tekerleğin varoluş sebebi olan aracın, ancak tekerleğin aksı etrafındaki hareketi sayesinde yürüdüğü gerçeği, o aracın tıpkı bir atlıkarınca gibi dairesel bir hatta seyahat etmesini gerektirmez.

Ritim ile kastettiğimiz şey, belki de bu iki farklı hareketin –tekrarlanan küçük bir hareketin kanatlarında doğmuş, tek yönlü büyük hareket- uyumudur.

Güçlerin bu oyunu, sadece taşıtların çekim gücünde ve modern makinelerde değil, aynı şekilde hayatın organik ritminde de fark edilebilir.

***

Bu nedenle, uygarlık sürecinin analizinde periyodik olarak tekrarlayan hareketlerin belirlenmesi, sürecin kendisinin de döngüsel olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, bu küçük çaplı hareketlerin periyodik olarak tekrarlanmasından mantıklı bir sonuç çıkartılabilirse, sebep olunan büyük çaplı hareketin tekrarlıdan ziyade ilerleyici olduğu sonucuna varabiliriz. İnsanlık; (işkence) tekerleğine sonsuza dek bağlı bir Ixion ya da taşını sonsuza dek aynı dağın zirvesine kadar çıkartıp çaresizce tekrar aşağı yuvarlanışını seyredecek Sisyphus değil.

Bu; etrafımızda yaralı uygarlıklar dışında kimse olmaksızın yalnız başımıza sürüklendiğimiz şu günlerde, bizim gibi Batı uygarlığının çocukları için yüreklendirici bir mesajdır. Eşitlikçi ölüm, soğuk ellerini uygarlığımızın üstüne koymuş olabilir. Fakat hiçbir *Saeva Necessitas* (şiddetli ihtiyaçlar) ile karşılaşmış değiliz. Ölü uygarlıklar, kaderin ya da 'doğanın işleyişinin' bir sonucu olarak ölmemiştir. Öyleyse yaşayan uygarlıklarımız, ileride, kendi türünün 'çoğunluğuna katılmaya' mahkûm değildir. Bildiğimiz on altı uygarlık, çoktan yok olmuş ve dokuzu da yok olma aşamasında olsa da, biz, yani kalan yirmi altı uygarlık, kader bilmecemizin istatistiklerin kör hükümlerine bırakılmasına boyun eğmek zorunda değiliz. Yaratıcı gücün ilahi kıvılcımı, içimizde hâlâ canlıysa ve eğer onu alevlendirme hevesimiz varsa, o zaman kendi rotalarındaki yıldızlar, insan azminin amacına ulaşma çabalarını bozguna uğratamazlar.

Uygarlıkların Parçalanması

Bu değerlendirme ve karşılaştırmalar, bizim şimdiden sıkıntılı zamanlarımızın ileri safhalarında olduğumuzu gösterir. Yakın geçmişimizde bizim için en açık ve belirgin zorluğun ne olduğu sorusunun cevabı -bu çalışmanın daha önceki bir bölümünde işaret edildiği üzere- şu şekildedir: Demokrasi ve sanayileşmenin son zamanlarda serbest kalan güçlerinin meydana getirdiği enerjilerin müşterek tahrikiyle dayatılmış, ulusalcı, her iki taraf için de yıkıcı savaşlar. Bu felaketin başlangıcına, 18. yüzyılın sonunda Fransız İhtilali savaşlarının patlak verdiği tarihi gösterebiliriz. Fakat bahsi geçen konuyu daha önce incelediğimizde, bizim Batı tarihimizin modern bölümünde, bu şiddetli savaş döneminin, kendi türünün ilk değil ikinci örneği olduğu gerçeğiyle karşılaşmıştık. Daha önceki dönem, On Altıncı yüzyılın ortasından On Yedinci yüzyılın ortasına kadar Batı Hıristiyanlık âlemini yıkıma uğratmış Din Savaşları ile temsil edilmiştir. Bu şiddetli savaşın iki dönemi arasına bir yüzyıl girmiştir ve bu yüzyılda, savaş, nispeten hafif bir hastalık,

demokratik ulusalcı kanatın ya da dini mezheplerin fanatizmiyle alevlenmemiş 'kralların sporu'ydu.

Böylece, bizim tarihimizde de zor zamanların tipik düzenini anlamaya başlıyoruz: çöküş, toparlanma ve ikinci çöküş. Sıkıntı zamanlarımıza denk gelen On Sekizinci yüzyıl toparlanmasının, neden prematüre ve kısa ömürlü olduğunu fark edebiliriz. Aydınlanma ile amacına ulaşılan hoşgörü; Hıristiyanlığın inanç, umut ve hayır işleri gibi erdemlerine dayanmayan bir hoşgörüydü; hayal kırıklığı, kaygı ve sinizm gibi şeytani hastalıklara dayanan bir hoşgörüydü. O, dini gayretin zorlu başarısı değil, kendisinin hafifletilmesinin ucuz bir yan ürünüydü.

Batı dünyasının, On Sekizinci yüzyıl aydınlanmasının manevi yetersizliğinin sonucu olarak içine düştüğü savaşın ikinci ve hâlen şiddetli dönemini öngörebilir miydik? Eğer geleceğimize bakmaya çalışıyorsak, kendimize şunu hatırlatarak başlayabiliriz: Geçmişlerini bildiğimiz bütün uygarlıklar ölü ya da ölmekte olmasına rağmen, bir uygarlık, daha önceden belirlenmiş bir yaşam eğrisini takip ettikten sonra amansız kader tarafından ölmeye mahkûm edilmiş bir hayvan organizması gibi değildir. Şu zamana kadar var olan diğer bütün uygarlıkların dahi, aslında bu yolu takip etmiş olduklarını kanıtlamaları gerekirse; bizi sıkıntı zamanlarımızın tahammül edilemez yakıcı ateşinden, vakti gelince toza ve küle dönüşmek üzere evrensel bir devletin yavaş ve sabit ateşine sıçramaya mecbur eden, bilinen bir tarihi determinizm kanunu yoktur. Aynı zamanda, diğer uygarlıkların tarihlerinden ve doğanın yaşam sürecinden böyle örnekler, mevcut durumumuzun meşum ışığında zorlu görünmek mecburiyetindedir. Kendi başına bu bölüm, 1914-18 Dünya Savaşına tanıklık etmiş olan okurlar için 1939-45 Dünya Savaşının başlamasının arifesinde yazılmıştır. Ve insan tarafından yine insan hayatını yok etmeye yöneltilmiş atom enerjisinin yer aldığı bir bombanın icat edildiği ve kullanıldığı iki dünya savaşının ikincisinin sona ermesinin hemen ardından, yeniden basım için tekrar düzenlenmiştir.

İnanılmaz derecede artan bir eğimde, bu felaketi andıran olayların çabuk çabuk geçişi, geleceğimize ilişkin karanlık bir şüpheyi haber vermektedir ve bu şüphe, ruhani melekleri korumak için son derece zahmet gerektiren kritik bir On Birinci saatte, inanç ve umudumuzu baltalamakla bizi tehdit ediyor. Üstesinden gelemeyeceğimiz bir meydan okumayla karşı karşıyayız ve kaderimiz tepkimize bağlı.

Bir rüya gördüm; rüyamda paçavralara sarılı bir adam vardı, belli bir yerde duruyor, yüzü evinden uzaklara dönük, elinde bir kitap ve sırtında koca bir yük. Baktım ve kitabı açtığını gördüm ve içinden bir şeyler okuduğunu,

okudukça ağladığını ve titrediğini ve içinde daha fazla tutamayarak, yürekler acısı bir ağlamayla patladığını gördüm. Şöyle haykırıyordu:

"Ne yapmalıyım?"

Bunyan'ın Hıristiyan'ının bu kadar sıkıntılı olması sebepsiz değildi.

Kesin duyum aldım (dedi o) ki, Semadan gelen bir yangın şehrimizi yakacak, bu korku dolu yangında, eğer ulaştırıldığımız başka bir çıkış yolu (ki henüz göremiyorum) bulunmazsa; ben, sen karım ve siz sevgili bebeklerim, sefil bir halde mahvolacağız. Bu meydan okumaya Hıristiyan nasıl bir tepki (ya da cevap) verecek? Kaçakmış gibi etrafına bakıp hangi yöne gideceğini bilmediği için yerinde mi duracak? Ya da kaçmaya başlayacak mı ve kaçarken, gözleri parlayan ışığa kilitlenmiş ve ayakları uzaktaki küçük bir kapıya bağlı, hayatı için ağlayacak mı? "Hayat! Hayat! Sonsuz Hayat!" Bu sorunun cevabı, hiç kimseye değil Hıristiyan'ın bizzat kendisine bağlı olsaydı, insan doğasının tekdüzeliğine dair bilgimiz, bizi Hıristiyan'ın yaklaşmakta olan kaderinin, kendi Yıkım Şehrinde Ölmek olduğunu tahmine sevk edebilirdi. Mitin klasik versiyonunda, karar saatinde hikâyenin insan kahramanının tamamen kendi kaynaklarına bırakılmadığı anlatılmaktadır. John Bunyan'a göre, Hıristiyan, Evanjelistlerle karşılaştığında kurtarılmıştır. Her ne kadar Tanrının doğasının İnsanoğlu'nunkinden daha az durağan olduğu farz edilemese de, şunun için dua edebiliriz ve etmeliyiz: Toplumumuza Tanrı tarafından verilen cezanın ertelenmesi için, mütevazı bir ruhla ve de tövbekâr bir kalple tekrar yakardığımızda, duamız geri çevrilmesin.

* Arnold J. Toynbee, *Tarih Bilinci*, D. C Somervell'in özetiyle. 1946, Oxford University Press, Inc. sf. 245, 247-8, 251, 253-4, 552-4.

6. *İnsan Fenomeni*

Teilhard De Chardin

Yirminci yüzyıl filozoflarının hepsi karamsar değildir. *İnsan Fenomeni* isimli eserde, (Fransa'da 1955 yılında yazarın ölümünden sonra yayınlanmıştır) Teilhard De Chardin, evrimin uzun dönem perspektifinde tarihi incelemektedir ve kesinlikle iyimser sonuçlara varmaktadır. Teilhard (1881-1955), Cizvit papazı ve tanınmış fosil bilimci olarak, Paris Katolik Enstitüsü'nde jeoloji profesörüdür, Bilim Akademisinin yazışmaları yürüten üyesidir ve uzun yıllar boyunca Çin Jeoloji araştırmalarına bilim danışmanlığı yapmıştır.

Evrimin Yeni Bir Safhası

Bizler, tam şu anda, bir *geçiş* çağından geçmekteyiz. (…)

(…) Bizlere, kısa ömrümüz süresince, insanın düşünce alanındaki kritik bir değişikliğe tesadüf etmek onuru ve talihi düşmektedir.

Şimdinin karışıklıklarla dolu bir dünyadaki gelecekle harmanlandığı bu düzensiz ve huzursuz bölgelerde bizler, insan fenomeninin bütün ihtişamıyla, emsalsiz olan ihtişamıyla, yüz yüze durmaktayız.

Seleflerimizin herhangi birinden daha kanunlara uygun bir şekilde, insanlaşma sürecinin önemini saptayıp ve yönünü belirleyebileceğimizi düşünme hakkına, artık hiçbir yerde, belki de hiç sahip değiliz. Dikkatlice bakalım ve anlamaya çalışalım. Ve bunu yaparken, yüzeyin altına inelim ve bugün yeryüzünün rahminde dünyaya gelen aklın kendine özgü biçimini çözmeye çalışalım. (…)

Son bir buçuk yüzyılda, zihinlerimizde tefekkürün başlangıcından yana, tarihin kaydettiği en olağanüstü olay, belki de yeni *boyutların bir ölçeğine* ilişkin bilinçliliğe kesin erişimdir ve bunun sonucu olarak, özelliğinde ve çizgisinde, cevherindeki basit bir dönüşümün sebep olduğu herhangi bir değişiklik olmaksızın, tamamen yenilenmiş bir evrenin doğuşudur.

O zamana kadar dünya, geometrisinin üç ekseni üzerine dayalı, statik ve parçalarına ayrılabilir gibi görünüyordu. Artık tek bir kalıptan olan dökümdür. Modern bir insanı (çağdaşlarımızın çoğu, bu anlamda henüz modern değildir) var eden ve sınıflandıran şey, sadece zaman ve mekân değil aynı zamanda süre veya –aynı hesaba gelmekle birlikte- biyolojik uzay zamanı bakımından da görülebilir hale gelmektir- ve bütün bunların ötesinde, aksi bir durumda, hiçbir şeyi görememektir- hiçbir şeyi- kendisini bile. (…)

(…) Julian Huxley'in özlü sözüyle ifade edecek olursak, insan keşfeder ki, *o, kendi bilincine varan evrimden başka bir şey değildir.* Bana öyle geliyor ki, modern zihinlerimiz, (çünkü ve mademki modern) bu bakış açısını benimseyene kadar hiç huzur bulmayacaktır. Bu zirvede ve sadece bu zirvede, huzur ve aydınlanma bizi beklemektedir. (…)

(Ancak, söylemek yetmez ki) evrim, derinliklerimizde kendinin farkına vararak, kendi derinliklerinde kendini idrak etmek ve çözmek için sadece aynaya bakmalıdır. Ayrıca, o kendini bertaraf etmede özgürleşmiştir – kendini verebilir veya reddedebilir. En küçük eylemlerimizde, sadece onun ilerlemesinin sırrını okumakla kalmadık, aynı zamanda, başlangıçta *onu ellerimizde tuttuk*, geçmişinden geleceğine kadar sorumlu olduk.

Bu güçlülük müdür yoksa kölelik mi? Eylemin bütün sorunu, işte tam da burada yatmaktadır.

Üstesinden Gelinmesi Gereken Bir Duygu: Cesaretsizlik

'Aydınlanmış' insanlar arasında bugün moda olan, insanoğlunu ilgilendiren şüpheciliğin arkasındaki sebepler, sadece temsili bir düzende değildir. Aklın, uzay-zamanı hayalinde canlandırma ve kolektif olanı anlamaktaki entelektüel zorlukları bile aşıldığında, bugün insanın dünyası tarafından sunulan anlamsız bir görüşle bağlı olan tereddüdün bir başka şekliyle, belki de daha ciddi olanıyla kalakalırız. On Dokuzuncu yüzyıl, vaat edilmiş bir ülkenin gözü önünde yaşamıştı. Bilim tarafından aydınlatılan ve düzene koyulan, kardeşlik tarafından ısıtılan bir Altın Çağın eşiğinde olduğumuz düşünülmekteydi. Bunun yerine, kendimizi yayılan ve giderek daha trajikleşen ihtilafların dünyasına geri dönmüş halde bulduk. Teoride mümkün olsa da, hatta belki makul de olsa, yeryüzünün ruhu fikri, deneyim testine dayanamaz. Hayır, insan, hiçbir zaman kendisiyle birlik olarak insanın ötesine geçmede başarılı olamayacak. Bu Ütopya, mümkün olduğunca çabuk terk edilmelidir ve bundan başka söylenecek bir şey yoktur.

Eğer gerçekse, sadece çok güzel bir rüyayı dağıtmakla kalmayan, aynı zamanda kökten bir evren saçmalığını değerlendirmek için bizi cesaretlendirecek olan yenilginin görünüşlerini açıklamak veya silmek adına ilk etapta ifade etmek isterim ki, böylesi bir bağlantıda deneyimlerden – deneyimlerin sonuçlarından- bahsetmek için erkendir. Pre-hominidis'ten modern insana geçiş için zaten yarım milyon yıl, belki de bir milyon yıl zaman gerekmiştir. İki yüzyıldan az bir süredir daha yüksek bir statüyü gördükten sonra, modern insan, hâlâ kendisiyle kavgalı diye şimdi ellerimizi ovuşturmaya başlamalı mıyız? Bir kez daha dikkatimizden kaçan şeyler var. Çevremizdeki, arkamızdaki ve yakınımızdaki uçsuz bucaksızlığı anlamış olabilmek zaten ilk adımdır. Ama eğer bu derinlik anlayışına başka bir anlayış, yavaşlık anlayışı, eklenmezse, değerlerin aktarımının eksik kalacağını ve bunun bizim bakışımız için imkânsız bir dünyadan başka hiçbir şeye sebep olamayacağını anlamak zorundayız. Her boyutun kendine has bir ritmi vardır. Gezegenlerin hareketinde, yine onlara ilişkin bir görkem vardır. Eğer, tarihinin arkasında kendi tarihöncesinin sonsuz uzayışı olmasaydı, insanlık bize durağan görünmez miydi? Benzer şekilde -ve *noogenesis*'in (aklın doğuşu) bizim seviyemizde neredeyse patlayıcı ivmesine rağmen– yeryüzünün gözlerimiz önünde, bir neslin boşluğunda kendini dönüştürmesini bekleyemeyiz. Sakin olalım ve yüreklenelim.

Aksi yöndeki tüm kanıtlara rağmen, insanoğlu şu anda hepimizin çevresinde son derece iyi şekilde gelişecektir –gerçekten de bizlerin mantıken gelişmekte olduğunu tahmin edebilmemiz için birçok işaret vardır. Ancak eğer

gelişmekteyse de, bunu neredeyse fark edilmez bir şekilde –çok büyük şeylerde olduğu gibi- yapıyor olmalıdır.

Enerji Olarak Aşk

Bizler aşkın sadece duygusal yüzünü, onun yüzünden yaşadığımız mutlulukları ve ıstırapları düşünmeye alışkınız (ve bu nasıl bir analiz saflığıdır!). Benim burada, insan fenomeninin nihai evrelerini belirleyecek bir bakışla ele almam gereken şey, onun kendi doğal dinamizmi ve evrimsel anlamıdır.

Bütün biyolojik gerçekliği içerisinde düşünüldüğünde, aşk – yani varlığın varlıkla çekimi denebilir- insana özgü değildir. O, bütün hayatın genel bir mülkiyetidir ve öyle ki, farklılıkları ve dereceleri içerisinde, düzenli maddeler tarafından başarıyla alınmış bütün biçimleri kapsar.

Bizlere çok yakın olan memelilerde, bu durum, farklı şekillerde kolaylıkla anlaşılmıştır: seksüel tutku, ana babaya ait içgüdü, toplumsal birlik vs.

Daha uzakta, yani yaşam ağacının aşağılarında, fark edilmez bir derecede silik hale gelene kadar benzerlikler daha muğlaktır. Ama burada "şeyleri" tartışırken, daha önceden söylediğimi tekrarlamalıyım. Eğer birleşmek için içten gelen doğal bir istek olmasaydı, -hatta molekülün kendisinde bile- muazzam bir temel seviyede birleşme isteği olmasaydı, insani biçimde, bizler arasında aşkın görünmesi fiziksel olarak imkânsız olurdu. Haklı olarak, bizlerdeki mevcudiyetinden emin olmak için, onun mevcudiyetini, var olan her şeyde gelişmemiş bir biçimde de olsa, kabul etmeliyiz. Ve aslında bilincin birleşen yükselişinde çevremize bakarsak, onun hiçbir yerde eksik olmadığını görürüz. (…)

İnsanoğlu, yeryüzünün ruhu, canlıların ve insanların sentezi, elementin bütünle paradoksal uzlaşısı ve yığınların birleşmesi- bunların tümü Ütopya olarak adlandırılır ve bunlar, biyolojik olarak henüz gereklidir. Ve onların yeryüzünde somutlaşması için ihtiyaç duyduğumuz şey, bütün insanları ve yeryüzünü kapsayana kadar gelişmeyi sevme gücümüze hayal etmektir.

Nihai Yeryüzü

Söylenenlere göre, şu anda sormamız gereken: *ilerlemenin hangi çizgileri boyunca* -akıl kapsamının bugünkü durumunu yargılayarak- diğerlerinin arasından bizler, yaklaşmakta olduğumuz psişik özetin ve evrimci dalganın temel seviyesinden ilerleyeceğiz?

İnsancılık ve bilim düşüncelerinin analizleriyle zaten ulaştığımız keha-

netleri tekrar göreceğimiz başlıca üç tanesini seçebilirim. Bunlar: araştırma organizasyonu, insan konusundaki araştırmanın yoğunlaşması ve din ile bilimin birleşmesi. Bunlar tek ve aynı ilerlemenin üç doğal kavramıdır. (…)

Mütemadiyen artan boş zamanı ve yükselen ilgisi sayesinde her şeyin derinine inmekte, her şeyi, denemedeki, genişletmekteki hayati sorununu bulacak olan bir dünyayı göz önüne getirebiliriz. Bir dünya ki orada, devasa teleskoplar ve atom ezicileri, bütün bombaların ve topların bir araya getirilmesinden daha fazla para emeceği ve kendiliğinden bir beğeni uyandıracaktır. Öyle bir dünya ki burada, sadece parası ödenmiş araştırmacıların yasaklanmış çetesi için değil, ama aynı zamanda sokaktaki adam için de günün ideali, cisimciklerden, yıldızlardan veya düzenli maddelerden başka bir sırrın veya gücün zorla koparılmasıdır. Öyle bir dünya ki, orada zaten olduğu üzere, biri bir diğerinin hayatını verir ve bunu var olmak ve bilmek için yapar, sahip olmak için değil. Angaje güçlerin hesabına göre bu, hepimizin çevresinde acımasızca hazırlanan şeydir.

Daha düşük bazı organizmalarda retina, eskiden olduğu gibi, bütün vücut yüzeyine yayılmıştır. Bir şekilde insanın görüşü, işlevinde, halen aynı şekilde ayrıntılıdır, buna, sanayi faaliyetler ve savaş da karışmıştır. Biyolojik anlamda kendini bağımsız olarak bireyselleştirmelidir ve bunu, kendine ait farklı organlarıyla yapmalıdır. Noosphere'nin (aklın alanı) kendi gözlerini bulmasına çok zaman kalmamıştır. (…)

(…) İnsan, bilgi sahibi süje ve nihayet 'bilginin konusu' olan insanın, bütün doğa bilimlerinin anahtarı olduğunu anlayacaktır. (…)

... Şu ana kadar yaşamımızın hesapsız kitapsız gelişimine kesinlikle müsaade ettik; tıbbi ve ahlaki faktörlerin doğal seçimin somut güçleriyle yer değiştirmek zorunda olduğu şeyi sindirmemiz gerektiğine dair soruya çok az kafa yorduk. Gelecek yüzyıllarda, kişiliklerimize standart değerlerde uygun olarak, soy geliştirme biliminin asil bir insan biçimi keşfedilmeli ve geliştirilmelidir.

Bireylere uygulanan soy geliştirme bilimi, topluma uygulanan bir soy geliştirme bilimine götürür. (…) Dahil olan noktalar: dünyanın kaynaklarının dağılımı; meskûn olmayan bölgelere yapılacak yolculukların kontrolü; makineleşme tarafından serbest kalan güçlerin uygun değer kullanımı; milletlerin ve ırkların psikolojisi; jeo-ekonomi; jeo-politika; jeo-demografi; araştırma organizasyonunun mantıklı bir dünya organizasyonuna doğru gelişimi. Beğensek de beğenmesek de tüm işaretler ve tüm ihtiyaçlarımız aynı yönde birleşir. İhtiyacımız var ve karşı konulmaz biçimde tüm fizik bilimlerinin ötesinde, tüm biyoloji ve tüm psikoloji biliminin de ötesinde insan enerjisi bilimi yaratmaya yönelmekteyiz.

Bu yaratmanın akışında, muğlak da olsa zaten başlamış olan bu bilim dalı, insana odaklanarak, kendini günden güne artacak şekilde dinle yüz yüze bulacaktır.

Dışarıdan bakıldığında, modern dünya, din karşıtı bir hareketle doğmuştur: insan kendi kendine yetmeye başlamış, inancın yerini sebep almıştır. Bizim neslimiz ve bizden önceki iki nesil az duymuş olsa da bilim ve inanç arasındaki ihtilaf hakkında konuşmuşlardır; gerçekten de bir an için apaçık belli olan, öncekinin sonrakinin yerini almaya yönelmiş olmasıdır.

Ancak mademki gerilim uzadı, ihtilaf, açıkça tamamen farklı bir denge durumunun koşullarında çözülme ihtiyacında gibi görünmektedir: tasfiye veya ikilik değil ama sentezle. İki yüzyıl süren ihtiraslı kavgalardan sonra, ne bilim ne de inanç, rakibinin itibarını zedelemeyi başaramadı. Tam aksine, her ikisinin de diğeri olmaksızın gelişemeyeceği açıklık kazandı. Ve bunun sebebi basittir: aynı yaşan, ikisine de hayat vermektedir. Bilim ne hızında ne de başarısında mistisizmle karışmadıkça ve inançla dolu olmadıkça sınırlarını zorlayamaz.

Öncelikle hızında. Eylem sorunuyla uğraşırken bu noktaya değinilmişti. Tutkulu bir ilgiyle hareket ettiği sürece insan, çalışmaya ve araştırmaya devam eder.

Şimdi bu ilgi tamamen, evrenin bir yönünün olduğuna dair ve eğer inançlıysak, bunun gerçekten de değiştirilemez bir biçimde sonuçlanacağına dair olan kanaate bağlıdır. Bu nedenle, inanç ilerlemeyle gelir. (…)

Kısaca, bilim aşağı ve alt aşamalarını oluşturan analitik araştırmalardan kurtulunca ve sentezlere geçince- daha üstün bir insanlık durumunun gerçekleşmesini doğal olarak sağlayan sentezler- hemen öngörür ve destek alacağı şeyleri geleceğe ve her şeye bağlar. Ve bununla kendini geçer, *hayranlık ve seçenek'e* dayanarak ortaya çıkar.

Bu sebeple Renan ve On Dokuzuncu yüzyıl, bir Bilimin Dini'nden bahsetmekle hata etmiş olmazlar. Onların hatası, yeniden bütünleşme anlamındaki insanlık kültünün, onların kurtulmak iddiasında oldukları ruhani güçlerin yeni bir biçimi olduğunu görememekti. (…)

Az önce gösterdiğimiz şekilde sürekli olarak üç yönde ileriye doğru itildiğinden ve ayrıca hayatta kalmak için hâlen sahip olduğu o hudutsuz sürenin avantajlarından faydalandığından dolayı, insanoğlunun onun karşısında muazzam imkânları vardır.

7. *Yaklaşan İktidar Mücadelesi**

John Strachery

1930'larda dünyadaki ekonomik bunalım kapitalizmin geriye dönüşü olmayacak şekilde çöküşün eşiğine geldiğinin tam bir kanıtı olarak yorumlanmıştı. Batıdaki pek çok kişi kapitalist ülkelerdeki işsizlik ve ekonomik durgunluğu Rusya'nın Stalinci Beş Yıllık Planlar doğrultusunda ekonomik olarak genişlemesiyle kıyaslıyordu. İngiliz genç bir komünist olan John Strachey (1901-1963) bu görüşünü çok okunan *Yaklaşan İktidar Mücadelesi* (1935) başlıklı kitabında ifade etmiştir. Strachey İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de ortaya çıkan görüşleri terk etmiş ve devrimci Komünizm yerine evrimci Sosyalizmi tercih eden 1945 sonrası İşçi Partisinde kabine bakanı olmuştur.

Dünya Tarihinin Kapitalist Dönemi Üzerine Görüşler

Kapitalist sistem ölüyor ve diriltilemez. Mevcut durumun gerçeklerini ve olasılıklarını inceleyen her dürüst kişinin ulaşması gereken sonuç budur.

Batılı insanların tarihinin beş yüzyıl önce başlayan bu evresinin sonu öylesine muazzam anlamlar taşıdı ki neredeyse herkes ne olup bittiğini anlayamayacak kadar şaşkınlığa düştü. Hatta sona erdiği geçeğini kabul edenler de sonuçlarının onda birini bile fark etmekte isteksizlerdi. Üretimi kapitalist sisteme dayanan bütün bu toplumların sürekli ve ölümcül çöküşü, yaşamın devamlılığının farklı ve alternatif bir yolunun ortaya çıkması, sürecin iki yüzüdür ve kolayca kavranamayacak kadar büyüktür. Fakat tek şeyden emin olabiliriz: kapitalizmin ölümü ve onun yerine başka bir ekonomik sistemin gelmesi yaşamın her alanını değiştirecektir. Din, edebiyat, sanat, bilim, insanlığın bütün bilgi mirası hep değişecek. Çünkü insan yaşamının hiçbir alanı, yaşamın sürdürülme şeklindeki değişiklikten etkilenmeden kalamaz. Kişinin hayal gücünün bu birincil kavramlarının üstleneceği alçak veya yüksek yeni formlar, kapitalist sistemin yerine hangi yeni ekonomik sistemin geçeceğine bağlı olacaktır. Bu yeni temelin özelliği, insanlık tarihinde yeni ve daha umutsuz veya daha parlak bu evresinin mümkün olması için insanlığın bilgi ve becerisinin büyüyüp yayılmasına, daha önce de pek çok defa olduğu gibi, insanın kazandığı neredeyse her şey kaybolana kadar çöküp çürümesine ve yaşamın en basit seviyesinden başlayan dirilişin yavaş ve uzun görevine bağlı olacaktır.

Aşağıda ne çeşit bir ekonomik örgütlenmenin günümüzdeki kapitalizmin yerine geçeceği sorununu tartışacağız. Bu durumun bir gelişme mi yoksa gerileme mi olacağına henüz karar verilmedi. Bu sorunun yanıtını vermek Yir-

minci yüzyıl insanının kaderidir. Ama yine de medeniyetin kapitalist üretim üzerine kurulmuş bütün yapısının parçalanmakta olduğu kesindir. Çünkü bu yapı, yani Almanların adlandırdığı şekilde Kültür, yalnızca bireysellik ve "özgürlük" çağına adapte edilmiştir. Bireysel özgürlük çağı ise neredeyse sona ermiştir.

Bu konu hakkında bize yalnızca iyi konuşmamız söylendi ve ölenin hastalığından başka bir şey söylememek de budalalık olur. İnsanlığın büyük kısmının bireysel özgürlük çağını yalnızca bir şaka olarak gördüğü de bir gerçektir. Ancak biz bu çağın sona erdiğini ve onu diriltme çabasının tamamen faydasız olduğu gerçeğinin farkında olduğumuz sürece, kapitalist dönem kültürünün başarılarını inkâr etmek budalalık olur. Elbette o dönem insanlığın geçmesi gereken bir dönemdi. Lenin der ki, "kapitalizm, sosyalizmle karşılaştırıldığında cehennem, feodalizmle karşılaştırıldığında ise cennet gibidir." Bu düşüncesi çok önemlidir çünkü kendisi bu üç sistemde de yaşamış olan ender insanlardan biridir. Gençliğinin Rusya'sı yarı feodaldi denebilir, sürgün yıllarının Batı Avrupa'sı kapitalizmin uzun ve zengin dönemiydi; hayatının son yedi yılını sosyalizmi kurmakla geçirdi. Şüphesiz Lenin haklıydı. Feodalizm Batı Avrupalılara beş yüzyıllık bir uçurumun ardından daha hoş geliyordur. Fakat karşılaştırıldığında, kapitalizm bile toplumun bir sınıfının bir oranda azat edilmesi anlamına gelir. Avrupalı orta sınıf yükseldi ve bütün zamanların en istikrarlı olmasa da en parlak medeniyetini kurdu. Günümüzde bireysel özgürlüğün ardında yer alan neden, dünyada gerici, aptal, barbar ve baskıcı olan her şeyin de neden olduğu ve yalnızca medeniyeti yok ederek ve bizi karanlık bir çağa sürükleyerek başarılı olacağı su götürmez bir geçektir. Ancak bu durumun geçmişte gelişimin bu evresindeki insanların savaşması için en iyi neden olmadığı anlamına da gelmez. Bireysel özgürlük çağındaki başarılar yeterince gerçektir. Ayrıca bir İngiliz yazarın, kapitalist sistemin daha büyük başarıları mümkün kılacak bu maddi temeli kurmaktaki işlevini inkâr etmesi de saçma olur. Çünkü şüphesiz, Büyük Britanya "özgürlük savaşında" büyük bir rol oynadı. Bu savaş elbette serbest piyasa savaşıydı, alım satım hakkı için verilen bir mücadele; sömürme hakkı için son analiz mücadelesiydi. Yine de kazanılması gereken bir savaştı. Zafer insanlık tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bir İngiliz yazar için daha akıllıca olanı, kapitalist çağın başarılarını inkâr etmemek, ama tereddütsüz bir şekilde bu çağın bittiğini kabul etmek, hemşerilerinin, kaçınılmaz ve belirgin bir şekilde yaklaşan yeniçağda daha yeni yüksek bir toplum kurma mücadelesinde aynı şekilde önemli bir rol oynayacağını ummaktır. Maalesef en zeki insanların korkutucu derecede büyük bir kısmı bile bugün kapitalist kültürün büyük ve yavaş çürüyen cesedini gömme görevini üstlenmemiştir. Yeni dü-

zen için zemini temizleme işine katılmamışlardır. Ne yazık ki Batılı entelektüellerin büyük çoğunluğu kapitalizm kültürünü biraz daha yaşatmaya çalışmak gibi gereksiz ve tehlikeli bir görev üstlenmişlerdir. Yine de din, felsefe, sanat, edebiyat ve bilimin mevcut durumunda yeterli uyarının bulunduğu ve bu zihinsel çalışma alanlarının hepsindeki hızlı çöküşün önüne geçmenin mevcut toplumsal sistemde mümkün olmadığı düşünülebilir…

Keynesçi Ekonomiye Yanıt

Keynes İngiliz kapitalist sınıfının kalan en yetkin ekonomistidir. Hatta kendisi parasal sorunlarda bir uzmandan çok daha fazlasıdır. Aslında dünyanın dar görüşüyle bakılacak olursa, bir ekonomistten fazlasıdır. Hepimizin söylediği gibi anadili İngilizce olan kapitalist sınıfın en önemli sosyal ve siyasi kuramcısıdır (ayrıca İngilizce dil kullanımı sınanacaksa, Sayın Keynes'in eserlerinin çoğu edebi olarak nitelendirilebilir). Gerçekte, daha genel görüşlerine bir bakmak şimdilik yeterli olacaktır, zaten kendisi de son on yıllık önemli çalışmalarının hepsini İkna etmek için Makaleler (Essays *in Persuasion,* 1932) başlıklı bir ciltte toplamıştır.

Bu eserin önsözünde Sayın Keynes bize "olayların gidişatını asla zamanında etkileyemeyen" bir felaket tellalı olduğunu anlatır. Bu söz, kapitalizmin hayatta kalması için Keynes'in çeşitli reçetelerini okuyan kimselerin aklında kalması gereken bir cümledir. "Akıllı yönetim" önlemlerinin uygulanması Kapitalizmin yüzyıllık bir zaman içinde insan ırkını evrensel bolluk ve güvenliğe taşımayı garanti edeceğini öne sürer. Sayın Keynes'in çalışmalarının bütününden çıkan tez, bu çalışmanın tam olarak antitezidir. Aradık ve sonunda, kapitalizmin öz niteliklerinin ve dünyanın şimdiki felaket durumu arasında gerekli ve ön görülebilir karakterde doğrudan nedensel bir ilişki olduğunu fark ettik ayrıca en önemlisi bu özellikler ve 1931'deki gibi krizlerin ortaya çıkması arasında bir bağ olduğunu da fark ettik. Ayrıca kapitalizmin bu özelliklerinde, geleceği ve daha kötü sonuçları öngörmenin mümkün olduğu konusunda hemfikiriz. Bu yüzden doğal olarak, insanlığın, ekonomik sorunların artık en büyük endişelerinin olmadığı bir medeniyet seviyesine (Sayın Keynes'in ütopya tanımı) ulaşacağı günün doğması umudunun kapitalizmin devrilmesiyle mümkün olacağı sonucuna ulaşıyoruz. Sayın Keynes'in kendisinin de söylediği gibi böyle bir medeniyet seviyesi artık teknik bir olasılık haline gelmektedir.

Sayın Keynes aksine, ekonomik sistemimiz ve son durum arasında hiçbir nedensel bağ kurmamıştır. Aksine yine kitabının önsözünde "esas tezinin" ve "temel inancının" şu olduğunu yazmıştır:

"İhtiyaç ve yoksulluk, sınıflar ve milletler arası ekonomik çekişmeler, kısacası "Ekonomik Sorun" korkunç bir karmaşa, geçici ve *gereksiz* bir karmaşadan başka bir şey değildir."

Sayın Keynes çok başarılı bir yazardır: başka kuramcıların ancak geveleyip mırıldandığı şeyleri açıkça ve kuvvetle söyler. Örneğin yukarıdaki ifadesi, Marksist davaya en küçük gereksinim duymadığı düşüncesiyle mükemmel şekilde tutarlıdır. *Kapital'i* "modası geçmiş ve yalnızca bilimsel olarak da hatalı olmakla kalmayıp aynı zamanda modern dünya ile alakası ve uygulanırlığı olmayan bir ders kitabı" olarak görür. Sayın Keynes'in her zaman mantıklı, ikna edici ve kendi içinde tutarlı çalışmalarını okurken, modern dünyanın siyasi ve ekonomik olgusu hakkındaki tek birleştirici kurama olan temel eklektizmi ve büyük antagonizminin, neredeyse bütün ifadelerini böylesine akademik, gerçek konudan bu kadar uzak olması sebebinin giderek daha çok farkına varmaktayız. İnsan düşünmeden edemiyor; acaba hiç *İkna Edici Makaleler* eserinin neden böylesine ikna edici olamadığını sormuş mudur: acaba neden "olayların gidişatını asla zamanında etkileyememiştir"? Kapitalizmin kurtuluşu için yaptığı öneriler sağlamsa eğer, hepsi birlikte veya tek tek, zaman ve mekândan arınık mantıksal önermeler olarak alındığında, (bazıları gerçekten sağlamdır) neden hiçbir yerde uygulanmamıştır? Elbette dünyanın her yerindeki kapitalizm liderleri en kötü günlerinde böylesine umut vadeden tavsiyeleri kulak ardı edecek kadar budalalar ya da gerçekten uzaklar ki isteyerek kendi sonlarına koşsunlar? Bu sadece Sayın Keynes'in ve bütün "aydınlanmış" kapitalist düşüncenin mevcut durumu açıklamakta sığındığı bir hipotezdir. Kapitalizmin, yapılan korkunç bir hata sonucu şimdi kapitalistlerin kendileri tarafından gönüllü olarak parçalanan mükemmel derecede sağlam bir sistem olduğu hissi veriliyor.

Hiçbir şey gerçekten bu kadar uzak olamaz. Kapitalizm liderleri aptal değildir: büyük bölümü büyük zorluklarla mücadele eden oldukça yetkin kimselerdir. Bizim ve Sayın Keynes'in mevcut duruma ilişkin tanılarımız arasında büyük bir karşıtlık vardır. Bu karşıtlık, tarihi gelişmeler, kriz ve savaşın ortaya çıkmasında nedensel bir zincirin varlığı ya da Sayın Keynes'in söylediği gibi bu rastlantının "korkunç bir karmaşadan başka bir şey olmadığı" fikirlerindeki temel farklılıktan kaynaklanmaktadır. Fakat şöyle de bir durum var. İzlemeye çalıştığımız nedensel zincir, maddi bağlardan (maddi sözcüğünü en dar anlamında kullanarak) oluşmamıştır. Belli ekonomik ve maddi koşulların belli zihinsel ve psikolojik bakış açılarını belirlediği ve karşılığında, sonraki maddi gelişmelere olan tepkiyle belirlendiği görüşünü de içermektedir. Nedensel zincirde her bir ekonomik bağı, zihinsel ve psikolojik halkalar izler: bu ekonomik durum bu temel üzerinde oluşturulan ideal yapı ara-

sındaki etki tepki zinciridir. Önceki birkaç halkasının örneğini verecek olursak, büyük çapta üretimin büyümesi, girişimcilerin akıllarında onları tekel oluşumuna iten belli sonuçlar doğmasına neden oldu. Karşılığında tekellerin oluşumu, anlattığımız nedenlerden ötürü, devlet adamlarının zihinlerinde emperyalist maceralara atılmalarına neden olan belli bir takım değişikliklere neden oldu. İmparatorlukların varlığı iktidar sınıfının akıllarında onları er ya da geç savaşa sürükleyecek belli başka eğilimlere neden olur. Bunun karşılığında savaşların ekonomik değişiklikler yaratacağını kimse inkâr edemez.

Bu çalışmada belirtilen tez ve kapitalist sınıf kuramcılarının bakış açısı arasındaki büyük karşıtlık, bu durumu ya da ekonomik neden ve psikolojik sonuç arasındaki hiçbir bağlantıyı kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Sayın Keynes'e göre kapitalizmin açıkça üstlendiği yeni formlar ve kapitalizm liderlerinin benimsediği politikalar arasında hiçbir bağlantı yoktur. Bu yüzden ünlü eseri *The End of Laissez-Faire*'de, (Laissez Faire'in Sonu) "akıllıca yönetilen kapitalizm ekonomik amaçlara erişmekte mevcut alternatif diğer sistemlerden daha etkin olabilir" görüşünü anlatır. Ancak bu kitabın savı şudur; kapitalizmin öyle bir karakteri vardır ki "akıllıca yönetim" yapılabileceğine inanmak güçtür: dünyadaki kapitalizmin bir dizi rakip emperyalizme dönüşmesi, sistemin kendi doğasının kaçınılmaz sonucudur. Aslında Sayın Keynes "modern kapitalizmi" şu şekilde tanımlıyor: "iç birliği olmayan, toplum ruhu olmayan, her zaman olmasa da çoğunlukla sahip olanlar ve takip edenler topluluğundan ibaret." Öyleyse bu sahip olanlar ve takip edenlerin nasıl birbirlerini "akıllıca yöneteceklerini" düşünüyor?

"Ben Liberal miyim?" başlıklı makalesinde Sayın Keynes şöyle yazmıştır:

"İmparatorluk açısından, Hindistan dışında herhangi bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Başka her yerde hükümetin sorunları söz konusu olduğunda, herkesin çıkarına olacak şekilde dostça parçalama artık neredeyse tamamlanmıştır."

Büyük emperyalist ülkelerin iktidar sınıflarının kendi imparatorluklarını pek çok risk alarak genişletmek ve ilerletmek için harcadıkları çabalar yalnızca bir hata mıydı? Bu yine eski liberal barış yanlısı görüş, Sayın Keynes'in çapındaki bir adam için kesinlikle değersiz bir hayal. Hayır, dünyadaki bütün büyük milletlerin liderleri kendi sistemlerini isteyerek parçalayacak kadar aptal değiller. Bu kimseler kaderin pençesindedir. Akılları, kapitalizmin önceki ekonomik gelişmeleri tarafından şartlanmış olduğu için, daha büyük çıkarlarına ters düşecek bir takım eylemlerde bulunmaya zorlanırlar. Yalnızca belli bir yolda hareket edebilirler çünkü kendi ekonomik sistemlerinin bilinçsiz bir parçasını kendileri oluşturur.

Bu yüzden Marksizm'in kurulduğu felsefi temel ve düşünce arasında, teori ve uygulama arasındaki kimlik olmasa da birliği savunan düşünce, pratik olarak uygulanabilir. Ancak Sayın Keynes'in görüşüne göre böyle bir birlik yoktur. Her çeşit ekonomik sistem onu kontrol eden kişilerin her çeşit görüşleri ile birleştirilebilir. Keynes bu durumu, "ekonomik sorun, insanoğlunun en büyük sorunu olan asgari geçim derdi, şimdiye kadar hep birinci sırada olmuştur" diyerek kabul etmektedir. Yine de bu sorun için bulunan çözümün genel bakış açısına etkisinin ya hiç olmadığına, ya da çok az olduğuna inanmaktadır: ne çeşit insanlar haline geldikleri üzerinde algılanabilir hiçbir etkisi yoktur. Doğru, Keynes aklının bir köşesinde, kapitalizmin "aşırı uygunsuz" olan düşünce âleminde bir takım sonuçları olduğunu da biliyor. Ancak kendimizi bu "aşırı uygunsuz" sonuçlara bir yüzyıl kadar adarsak ekonomik sorunlarımızı çözeceğimizi düşünüyor. Bunu yaptığımız takdirde, yüzyılın sonunda "bizim" orada olamayacağımızı göremiyor mu: kendisinin de "mide bulandırıcı" olarak gördüğü bu kapitalist değerlerin vaat edilen ekonomik bolluk ülkesi için çoktan bizi tamamen uygunsuz bir hale getirecek olduğunu? Aslında böylesine alçalmış olmalıydı, hayır, şimdi bile alçalmışlar, herhangi bir bolluk ülkesine erişmekten uzak tüm bir ırk, bu ırk sahip olduğu medeniyet düzeyini de çok büyük savaşlar sırasında kesinlikle kaybedecektir.

Olayların gerçek akışında olan bu aşırı kayıtsızlık, kapitalizmdeki krizin sadece "korkutucu" değil ayrıca "geçici ve gereksiz" bir karmaşa olduğu inancı, böylece Sayın Keynes'in dünya serbest piyasasında bir çeşit onarıma inanmasına yol açmıştır. Ancak şimdi kendisi giderek daha da gerçekçi olmaya başlamıştır ve VII. Bölümde gördüğümüz ve "ulusal planlamacılar" olarak adlandırdığımız düşünce tarzına doğru eğilim göstermektedir. Yine bu alanda, ekonomik eğilimlerin siyasi sonuçlarını görememesi, sorduğu "Ben Liberal miyim?" sorusuna bir süre daha negatif bir kesin yanıt vermeksizin ulusal planlama yapmasını sağlayacaktır. Ancak o an geldiğinde Sayın Keynes'in kendine sorması gereken soru şudur: "Ben bir faşist miyim?". Yanıt ise olumlu olacaktır.

Komünizm Üzerine

Komünizm, kapitalizmin karşıtı bir sosyal örgütlenmedir. Üretimin düzenlenmesi sorununu tamamen farklı yöntemlerle çözer. Üretim araçlarının mülkiyetini tek bir sınıfın eline toplum yaşamı için ayarlamaları da piyasa ihtiyaçlarına bırakarak bir düzen sağlamaya çalışmaz. Üretimin düzenlenmesinin komünist yöntemleri aslında, üretim araçlarının sınıf mülkiyeti

sona ermedikçe ve toplumun ekonomik ayarlamaları piyasa ihtiyaçlarının etkisinden kurtulmadıkça denenemez bile.

Öyleyse komünizmin kendisi yani birazdan tanımını yapacağımız sosyal örgütlenme ilkeleri tamamen gelişmiş toplum sistemi, sadece kapitalizmin devrilmesiyle var olabilir. Bu yüzden tam bir komünist toplumun ortaya çıkabilmesi için bu olaydan sonra uzun bir sürenin geçmesi gerekir. Bugün yapabildiğimiz tek şey, tam bir komünizm toplumunun üzerine kurulacağı genel ilkeleri öngörmektir. Böyle bir toplumun ihtiyaç ilkesine dayanacağını söyleyebiliriz: yaratılan mal ve hizmetlerin dağıtımının herkesin ihtiyacı olduğu kadarını alması ilkesine dayanacak kadar yeterli olması: bu mal ve hizmetlerin üretimleri o kadar zahmetsiz olacaktır ki sistem, her vatandaşın hizmet kotasına elinden geldiği kadar katkıda bulunacağı ve vatandaşların bu dağıtım ve üretim ilkelerini çalışır hale getirebilecek bir kalitede olması ilkesine göre düzenlenecektir. Böyle bir toplum elbette parasız ve sınıfsız olacaktır.

Marx uzun zaman önce bunun gibi tam komünist bir toplum ile işçi sınıfının, kapitalizmin yarını üzerine kuracağı böyle bir topluluk türü arasında ayrım yapmıştır. Devrim ertesinde kurulabilecek şeyin, kapitalizmin büyük eşitsizliği, yani toplumun işlerini yapmaları karşılığında asgari ücret alan işçiler ile hiçbir şey yapmamaları karşılığında çok büyük gelirler kazanan mülk sahipleri arasındaki eşitsizlik olduğunu göstermiştir. Toplum bir anda yalnızca yapılan iş karşılığında yapılacak ödeme temelinde örgütlenebilir. Ancak işçi sınıfı toplumunun tam komünist bir toplum için uygun olacak dağılım ilkelerinin uygulanmasına doğru büyük bir adımı hemen atabildiğini varsayalım, toplumsal servetten bütün üyelerin eşit hak talep etmeleri, tamamen Ütopik olurdu.

Öyleyse Marx, komünizmin devrimi izlemesi gereken ilk ve geçici evresini ortaya koymuştur. Bu evrede ödemeler, toplum üyelerine, çalışılan işin süresi ve yoğunluğu oranında yapılır. Biz de komünizmin bu evresi üzerinde duracağız. Bize sorulan en ilginç soru, devrimden sonra işçi sınıfının üretimi nasıl düzenleyeceğidir. O yüzden çok iyi anlaşılmalıdır ki, biz komünizm sözcüğünü tam gelişmiş komünizm anlamında değil, kapitalizmin devrilmesini izleyen komünizmin ilk ve geçici evresi anlamında kullanıyoruz.

Dediğimiz gibi komünizmin ayırt edici özelliklerinden birisi, piyasa ihtiyaçlarını, yani özel kâr ihtiyaçlarını toplumun üretici çarkını döndüren birincil öğe olarak kullanmak istememesidir. Toplum yaşamı için gerekli olan çoklu görevlerin bilinçli ve düzenli olarak üyelerine pay edildiği önceden ayarlanmış bir planı uygulatan ihtiyacın yerine geçer. Şimdi ise gördük ki, piyasa mekanizmasına güven, kapitalizmin yalnızca işçi sınıfının açık ve alenen köleliğinin önüne geçilmesini sağlamıştır. Ancak komünizm piyasa-

nın mekanizmasını ve ihtiyaçlarını nüfusun hiçbir kısmını serfliğe indirgemeksizin ortadan kaldırabilir. Çünkü komünizm sistemi altında, üretim araçları önceki sahiplerinin elinden alınır ve işçi sınıfının ellerine bırakılır. Bu durumun sonucunda ise işçi sınıfı toplumla tamamıyla bitişik hale gelir. Çünkü kapitalist sınıfın üretim araçlarından yoksun bir üyesi, öznel değil ama nesnel olarak işçi sınıfının bir üyesi haline gelir.

Komünizmin doğasını Sovyetler Birliği'nden bahsetmeden düşünmek saçma olacaktır. Ancak ilk olarak gözlemlememiz gereken şey, bugüne kadar hiçbir Sovyet liderinin Birliğin komünist bir toplum olduğunu iddia etmemiş olduğudur. Sovyetler Birliği henüz komünizmin bizim tanımladığımız ilk evresinde olan bir toplum şeklinde bile görülemez. Hâlâ pek çok kapitalist kalıntı mevcuttur. Ancak Beş Yıllık Plan'ın 1937'de sona ermesine kadar Rusya'da komünist bir toplum söz konusu olabileceği umuluyor. Örneğin hem Lenin hem de Stalin adil bir şekilde göstermişlerdir ki, Rusya cumhuriyetlerinin bir ya da daha fazla yıl içinde 1917 şartlarından komünizme sıçrayabileceklerini varsaymak çocukça ve saçma bir şekilde Marksizm karşıtı olacaktır. Şimdiye kadar hükmetmiş tarihi düşünceye en fazla sahip kişiler, Rus Devrim liderleri, böylesine büyük bir hata yapmış olamazlar. 1914'de Rusya yalnızca modern yeni kapitalist devlet özelliklerini almaya başlamakla ve yarı Asyalı feodalizmin molozlarını kaldırmaya başlamakla kalmamış, 1914-1917 yılları arasındaki savaş döneminde ve hepsinden öte 1917-1921 iç savaş yıllarında, maddi varlık olarak 1914'teki alçak düzeyin de altına gerilemek zorunda kalmıştır. Komünist liderler, sihirli bir süreçle Don Basin'in su basmış madenlerinden veya Merkez Rusya'nın unutulmuş köylerinden bir komünist toplumun yükseleceğine inansalardı budala birer hayalperest olurlardı. Ancak onlara Rus emperyalistlerden miras kalan ve hâlâ dumanı tüten yıkıntılar, sağlam kurulmuş bir işçi sınıfı diktatörlüğü olasılığı sunduğundan ve yalnızca böyle bir diktatörlüğün Rusya'yı kurtarabileceğinden emin olduklarında, kendilerinin böyle kararlı ve muhteşem tarihsel görüşe sahip kimseler olduklarını kanıtladılar. Lenin işte bu yüreklilikle projesine başladı: Stalin işte bu muazzam azimlilikle projenin uygulamasını sürdürdü. Rus işçilere sınıf iradesinin işlemesi için o vazgeçilmez aygıtı yani Komünist Partiyi oluşturmalarına yardım eden az sayıda Marksist şimdi teker teker tarihe karışıyor. Kalkıştıkları ve daha sonra da geriye kalanlarının ve vârislerinin de tamamlamak için adım adım devam ettirdikleri göreve paralel başka bir görev daha tarihe yazılmayacaktır. Çünkü onlar komünist toplumun zamanla üzerinde büyüyeceği temelini, hem Rus feodalizminin kalıntılarını hem de yeni doğan Rus kapitalizmini sonunda yok ettikleri yöntemin aynısıyla atma projesini başlamışlardır.

Böyle bir kararı neredeyse çılgın bir kahramanlıkla almışlardır. Çünkü Lenin ve yandaşları Rus kapitalizminin yetersiz gelişiminin üzerlerindeki korkunç dezavantajını çok iyi biliyorlardı. Rusya'nın tam kapitalist evreye acısız bir şekilde sıçrayabileceği gibi bir hayale kapılmamışlardı. Öte yandan her ülkenin tam olarak aynı gelişim evrelerinden geçmesi gerektiğini söyleyen Kautsky ve Alman Marksistlerin mantık dışı ve ikiyüzlü bilmişliklerinden arınıktılar: işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi için doğru olacak şey, belirlenmiş bir noktaya (daha önce veya daha sonra değil) kadar kapitalist yolun izlenmesi gerektiğidir. Lenin tarihin bu kadar uygun olmadığını biliyordu: işçi sınıfının zaman ve mekân uygun olduğunda iktidarı ele geçirmesi gerektiğini: Rusya'da 1917'de olduğu gibi uygun şartların bir araya geldiği böyle bir durumun bir daha yıllar boyunca oluşmayabileceğini biliyordu. Bu yüzden böyle bir fırsatı göz ardı etmemesi gerektiğini anladı, İşçi sınıfının gücünün devamlılığının ve Rusya'da komünizmin hızla kurulmasının çok büyük zorluklar yaratacağını çok iyi biliyordu. Lenin'in bütün bunların farkında olduğu kesin. Örneğin 1920'de "Rusya için 1917'nin somut, tarihsel olarak gerçekten eşsiz durumunda Toplumsal Devrimin başlaması çok kolaydı, ancak bunu sürdürmek ve tamamlamak Rusya için diğer Avrupa ülkelerinde olduğundan daha zor olacaktır" diye yazdığını görüyoruz. Rus Devriminin devam etmesini ve tamamlanmaya yaklaşmasını sağlayan Sovyetler Birliği Komünist partisinin büyük başarılarıdır.

Çünkü devrimler, bazılarının öyle sanmasına rağmen, belli bir yılın belli ayının belli gününde olan olaylar değildir. 1789'da olduğu gibi en azından başladıkları tarihi biraz da rastlantıyla ayarlamak mümkün olabilir. Ancak tamamlanması yıllar alır. Rus Devriminin gerçekten sınıfsız bir topluma erişilene kadar tamamlanması mümkün olmayacaktır. Ancak o zaman komünizm ortaya çıkmaya başlayabilecektir.

Sovyetler Birliğinde bugün olan, katı ve güçlü bir şekilde toplumunun temelini değiştirmeye girişen işçi sınıfı diktatörlüğüdür. Süreç devam etmektedir. Ancak iki belirleyici dönem vardır. Birincisi işçi sınıfının iktidarı ele geçirdiği, eski Devlet aygıtını yok ettiği ve yerine yenisini yarattığı 1917-1920 dönemi. İkinci önemli dönem ise sahip oldukları üretim araçlarından gelir sağlayan zengin köylüler sınıfının kaldırıldığı 1929-1931 yıllarıdır. Bu sayede Sovyetler Birliği tarihi, değişen işçi sınıfı diktatörlüğünün güç ve başarı örneği; en kötü şartlar karşısında bile, komünizm varlığı örneği yerine, bir toplum hayatının temeli olarak görebilir. Ancak Sovyetler Birliği bize Komünizmin ortaya çıktığı zaman neye benzeyeceğinin en iyi göstergelerini, hatta elimizdeki en iyi tek somut göstergeyi vermektedir.

Komünizm insanlık medeniyetinin nasıl sürdürülüp geliştirileceğinin yöntemi olarak tanımlanabilir. Komünizm gerçekten medeniyetin sürdürülebilmesi için tek yöntemdir. Çünkü kapitalist emperyalizm bölünmenin bariz ve ileri bir evresidir ve karşı çıkılmazsa er ya da geç fiziksel olarak medeniyeti patlayıcı dolu bir hortumla bozguna uğratacaktır. İyi şartlardaki entelektüelleri umutsuz bir şekilde, komünist sistemin karakterini uzun yıllar içinde belirleyen gerçek zorluklar ve şevke karşı hale getiren işte bu düşüncedir. Batılı entelektüeller komünizmin dünyanın en beğenilen bir ya da iki imparatorluğunda bugün de keyfini sürdükleri ekonomik avantajlar, rahatlık, fiziksel ve zihinsel konfor sağlayamayacağı konusunu devamlı ispatlamaktadır. Çok haklılar. Fakat bu gerçekten çıkarılabilecek ana fikir, komünizmin gelişinin engellenmesi tam olarak kişisel boyutta olsa da çıkarlarına olduğu, batan *Lusitania* gemisindeki bir yolcunun kendisine bir botta yer veren gemi subayına kendi oturduğu güverte sandalyesinin daha rahat olduğunu söylemesi durumunda olduğu kadar saçmadır. Komünizm bu neslin hiçbir üyesine Ütopya bileti vermez. Ancak düşünen her tür işçiye kapitalist çürümenin felç edici atmosferinden, insan zekâsının başarıları için sınırsız uyarıcı sağlayan bir toplumsal çevreye kaçış sunar.

Ancak komünizm insanlara evrenin bütün hastalıkları için acısız ve belli bir ilaç sunamaz. Komünizmin lehine olan en önemli sav, insanlık medeniyetinin sürdürülebileceği tek yöntem olduğudur. Batı'daki iktidar sınıfının bazı üyelerinin barbarlığın nasıl bir şey olduğunu bile algılayamadıkları mükemmel işleyen bir medeniyetin (onlar için) kendiliğinden gelen faydalarına alışık oldukları doğrudur. Bu yüzden getirdiği yüke rağmen medeniyeti sürdürmenin gerekliliğini hissetmemektedirler. Ancak gerçeğe daha yakın olan işçiler için, medeniyetin sürdürülmesinin mutlak gerekliliği, medeniyetin mevcut şeklini sürdürmenin hiçbir gerekliliğine haklı olarak inanmasalar bile, aşikardır.

Yalnızca Komünizmin gelişi sorunumuzu çözülebilir hale getirecektir. Yalnızca işçi sınıfı diktatörlüğü komünizm yolunu açabilir. İşçi sınıfı diktatörlüğü ise yalnızca işçiler bütün olarak sınıflarının tarihsel kaderini açık olarak anlayabilirlerse başarılı olabilir. Bu anlayış ise karşılığında işçi sınıfı, en bilinçli ve açık görüşlü üyelerini, işçilerin iradesinin o vazgeçilmez aleti olan bir Komünist parti kurmaları için örgütleyemediği takdirde geliştirilemez. İşçilerin iktidara gelişi ancak devrimle mümkün olabilir, yani yıllar sürecek bir olay, belli bir yılın belli ayı "tarihli" olabilecek şekilde bir başkentteki Devlet aygıtının ele geçirilmesi gibi kritik bir hareketle mümkün olacaktır. Ancak Komünizmin gelişi, işçi sınıfının iktidara gelmesinden sonra aşamalı bir süreç olmalıdır. Ancak aşamalı olarak, komünizmin gelmesiyle, sı-

nıfsız bir toplum için gerekli ekonomik temelin, Herkül gibi işçiler ve acı veren fedakarlıklarla yaratılması ile medeniyeti güneş tutulmasıyla tehdit eden sorunlar gerçekten çözülecektir.

Elbette tam gelişmiş komünizmin gelişi *bütün* sorunlarımızı çözemeyecek. Örneğin insanların memnuniyetinin en büyük düşmanı; varlığının ölümle ortadan kalkacağı bilgisi, toplumun her sistemi altında daha uzun süre kalmalıdır. Ancak komünizmin medeniyetin sürdürülmesi ve gelişimine izin vererek, ölüm felaketini zamanla geciktireceğini inkâr etmek aptallık olur. Çünkü kapitalizmin insan gücü ve doğasının bütün faydalarını garanti altına aldığı topluluğun küçük bir kısmı, yani iktidar sınıfı için, insan yaşamı zaten uzamıştır. Bilimdeki gelişmelere tam destek verilecek şekilde kurulmuş bir toplumda, bir ya da daha çok yüzyıllık biyoloji ve tıp araştırmaları, ortalama insan ömrünü büyük oranda uzatabilir. Bu anlayışa akıllarımız şu an karşı geliyor olsa da, sonunda ölümün süresiz olarak ertelenebileceğini düşünmek için bilimsel bir ihtiyaç da yoktur.

Şüphesiz, ölümün süresiz olarak ertelenebileceği düşüncesinin bugün bize bu kadar uzak gelmesinin nedenlerinden biri, kapitalist dünyanın yozlaşmış ve ümitsiz durumunda, insanların yaşamlarını uzatmak gibi bir ihtiyaç veya arzularının olduğunu hayal bile edemiyor oluşumuzdur. Kapitalist dünyanın büyük şehirleri, Londra, Berlin, Chicago, Shangay'da, kapitalizm hem işçilerin yaşama isteğini öldürüyor, hem de kısa ve hastalıklı bir hayattan başka bütün olasılıkları da engelliyor. Ancak sınıfsız bir toplumun yaratılmasının, işçilerin sistematik olarak ömürlerini uzatmayı istemelerinin sağlanması gibi hem fiziksel hem de psikolojik hayat seviyesine ilişkin yaşam olasılıkları üreteceğinden şüphe duymamalıyız. Sovyetler Birliği'nde, işçi sınıfı diktatörlüğü için yapılan ilk mücadelelerin en ağır dönemi olan bugün bile, sınıfsız bir toplumun tam olarak oluşmasından önce, dünyada benzeri olmayan bir yaşam sevinci var. Elbette son bir acı izleyene kadar ölüm daha huzurlu, sakin ve temiz bir süreçtir. "*Dans* eden bir yıldız doğurmak isteyen, önce kendi içinde büyük taşkınlıklar ve *kaos* yaşamak zorundadır" ve bir kıtanın çalışırken görüntüsüne dayanamayanlar içinse Sovyetler Birliği tehlikeli bir yerdir. Bu kimseleri küçük zevk ve konforlarının tadını çıkarmaya bırakalım: çünkü bunlara uzun süre sahip olamayacaklar. Doğumun acısından kaçarak, ölümün acısını seçtiklerini anlayacaklardır.

* John Strachey, *Coming Struggle for Power,* sf. 155-157, 200-205, 341-359, Crown Publishers Inc.

8. *Dinle Yanki! Küba Devrimi**

C. Wright Mills

C. Wright Mills (1916-1962) Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü yapmıştır. Beyaz Yakalılar (1951) ve *İktidar Seçkinleri* (1956) başlıklı eserleri de dahil bir dizi kitapla modern Amerikan toplumu eleştirmeni olarak ün kazanmıştır. Mills ayrıca "az gelişmiş ülkelerin" görüşlerini Amerikan halkına açık sözlülükle yorumlamıştır. *Dinle Yanki: Küba Devrimi* (1960) adlı eseri Fidel Castro yönetimi altında 1959'da Küba'da başlayan sosyal devrim hakkındadır. Mills bu eseri Kübalılarla yapmış olduğu pek çok görüşme temelinde bir Kübalının Amerikalılara yazdığı bir mektup şekline getirmiştir. Mills'in Kübalısı şunları yazmıştır:

Eğer Kübalılar "aşırıya kaçmışsa" bilin ki siz de öylesiniz Yankiler. Birbirimizle aşırı uçtaki yollarla muhatap olduk. Küba'nın Yankilere yaptığı fesatlıklar ABD'nin Kübalılara yaptıklarıyla dengelenmiştir. Her iki tarafın da ifadelerinden bazıları uçtur, hatta belki de saçma; herkes kendini kaptırabilir ve her savaşta kendini kaptıran pek çok kişi olur.

Ancak sizin hakkınızda söylediklerimizin çoğu basit, sefil bir gerçektir, öyledir, biliyoruz, çünkü bunu biz yaşadık; siz bilmiyorsunuz, çünkü siz yaşamadınız.

Vatanımız, Küba'mız, Roosevelt'e kadar hatta ondan sonrasında da ABD'nin ekonomik bir kolonisinden ibaretti.

Vatanımız, ülkemiz, devrime kadar ABD tekelinin ekonomik bir kolonisinden ibaretti.

Küba her zaman umutsuzluk, pislik, cehalet, sömürü ve tembellik ülkesi, bir insan yerleşim karikatürü olmuştu. İşte Küba devrimi bütün bu özelliklerden çıkmak için mücadele ediyor. Bu gerçeği aklına sok Yanki; bugün Küba'da olup bitenler hakkında okuduklarını aklına yaz. Eğer yazmazsan, olanları anlayabilmek için ilk aşamayı geçemezsin. Biz Kübalıların gerçekten gözle görülür bir yaşam standardı var, açlık ve ölüm standardı da… Ama sen bunu göremedin veya gördüysen de umursamadın. Bazılarımız umursadı. Anlamını hepimiz karınlarımızda hissettik. Şimdi ise bu durum hakkında bir şeyler yapmak için bazılarımızın hayatını tehlikeye atacak derecede umursamasının sonuçlarını görmeye başlayabilirsin. Bak, sen bu konuda hiçbir şey yapmamıştın. İşte devrimimiz bununla alakalı. Bizim devrimimiz senin Sovyetler ile olan savaşın veya komünizm ya da küresel savunma ile ilgili değil; bu sözcükler sonradan ortaya çıktı, bunlar kısmen senin hükümetin ve tekellerin tarafından bize zorla yedirildi.

Birincisi Yanki, bizim devrimimiz eski Küba'daki açlık standardı ile yeni Küba'daki yaşam standardı ile alakalı. Elbette bundan fazlası, çok daha fazlası… Çok büyük bir hızla tamamen yeni bir toplum inşa ediyoruz ve Küba'nın eski düzeninden bize bu inşa için pek fazla bir şey kalmadı. Bize kalanlar düzensizlik ve acı. Akıcı bir andayız, her şey risk altında; Sierra Maestra'dakiler[2] gibi şimdi bütün Küba ulusu dışarıda kamp yapıyor.

Burada olanlar, çoğumuzun inandığı gibi adanın sana göre güneyinde kalan kısmında, bu kocaman kıta ve adalarının köşelerinde yaşayan, açlık çeken halklar için bir çeşit çözümdür. Küba bugün bir çıkış yolunu temsil ediyor ve öyle anılıyor.

Nereden çıkış yolu?

Yanıt tam da bizim söylemek istediğimiz şey: Elbette Küba'daki ve belki de Amerika'nın bizim tarafımızdaki her yeri için eski düzenden bir çıkış yolu. Bu eski düzen polis terörü, acı, yoksulluk, hastalık, cehalet, hırsızın bozulmuş siyaseti ve soyguncunun kapitalizminden oluşan bir düzendi, yani senin gibilerin hiçbir zaman bilemeyeceği şeyler. İşte Küba bütün bunlar dışında gerçek bir yol buldu.

Senin "Biz Kübalılara hiçbir şey yapmadık ki" dediğini duyar gibiyiz. İşte durum zaten tam da böyle: hiçbir şey yapmadınız.

Sana karşı dürüst olmamız gerekir, o yüzden söylüyoruz: "Sadece umursamıyorsunuz." Ah, demek istediğimiz bizi umursamanız gerektiği değil; biz kendi başımızın çaresine bakarız. Kendi adınıza bazı Yankilerin neler yapmakta olduğunu ve neler yapmamakta olduğunu umursamıyorsunuz demek istiyoruz. Bu durum sizin bildiğiniz tür demokrasinin nasıl bir şey olduğunu merak etmemize neden oluyor. Bunu anlayabiliyorsun, değil mi?

Biz sizin kadar hatta daha fazla söz sanatı yapan bir halkız: mirasımız, bir zamanlar Batılı bütün halklarla paylaştığımızı sandığımız arzular hakkında büyük laflar etmeye biz de bayılırız; ama son günlerde çok sıklıkla bunu unutmuş gibi göründüğünüzü düşünüyoruz, hatta bazı Yankiler hiç bilmiyor bile.

Ama dinle Yanki, bizler kelimelerin kifayetsiz kaldığı bir zamana geldik. Karnımızı doyurmak zorundayız. Pirinç ve fasulye almak için kelimeler kullanmak zorundayız. Yalnızca sizin tatlı ortaklarınız bize iş verdiklerinde de-

---

2 Sierra Maestra Oriente Bölgesinde Castro'nun devrim üssü olarak kullandığı dağlık alan. Fidel Castro, Ernesto Che Guevara ve arkadaşları (toplam 82 kişi) 1956 yılında Granma isimli bir tekneyle Meksika'dan yola çıkmış, Sierra Maestra kıyılarına çıktıklarında diktatör Batista askerleri tarafından öldürülmüşlerdir. İçlerinde Castro ve Che'nin de bulunduğu on iki kişi bu çatışmadan sağ kurtulmuş ve mezkur bölgenin dağlarına sığınmıştır. 1 Ocak 1959'da Batista'nın devrilmesiyle nihayetlenen Küba Devrimine sebebiyet veren örgütlenme ve gerilla faaliyetlerine önder kadro bu bölgede başlamıştır. (y.n.)

ğil, bütün yıl boyunca karnımızı doyurmak için yeni bir yol belirlemek zorundayız. Kendimizi savunmak zorundayız çünkü eğer savunmazsak inanıyoruz ki hükümetin bizi ezmeye çalışacaktır…

Şimdi sana söyleyeceğimiz şeyleri anlayabiliyorsan, Küba'da olup bitenlere ve bunların bizim için olduğu kadar senin için de ne anlama geldiğine dair bir fikir sahibi olabileceksin.

İlk olarak, biz Kübalılar Kuzey Amerika'nın değil, Latin Amerika'nın bir parçasıyız. İspanyolca konuşuruz, genellikle kırsal bölgede yaşarız ve fakirizdir. Bizim tarihimiz sizinkinden farklıdır; Latin Amerika tarihinin bir parçasıdır. Latin Amerika'da yüz seksen milyon [1960 yılında] insan yaşar ve sizin büyümenizden daha hızlı büyür: ABD'den iki kat büyük bir alana yayılmıştır.

Latin Amerika'daki çoğunluk ve daha fazlası gibi biz de sizin kurumlarınız ve hükümetinizin burada yaptıklarından bıkmış durumdayız. Bizi yeterince yönettiler, bunu şimdi kendimize de söylüyoruz. Hükümetiniz Batista'yı gangster rejiminin en sonuna kadar destekledi. Ama artık Küba Karayip'teki herhangi bir ada olmadığı gibi Karayip de bir Kuzey Amerika gölü değil. Bütün bunlar sona erdi.

Latin Amerika'daki çoğunluğun aksine, biz Kübalılar bütün bunlar için, senin ülkenin Küba'daki sömürücüler ve yine Küba'daki Kübalı kendi sömürücülerimiz hakkında bir şeyler yaptık. Şu an da yapıyoruz ve yapmaya devam edeceğiz. Yalnızca Oriente tepesinde yaşayan bir aylaklar takımı değiliz, güldürücü bir operada da oynamıyoruz. İş yapmak istiyoruz, öncelikle sizin bildiğiniz tarzda iş: kendimiz için ekonomik iş.

Büyük iş ortaklarınız ve hükümetiniz yaptığımız ve yapmakta olduğumuz işleri beğenmiyor. Muhtemelen beğenmemeye devam edecekler; giderek daha da nefret edecekler. Bizler bunun için üzgün değiliz, tabi sizi bu konuda kandırmaya devam ederlerse o başka.

Ancak, işte burası çok önemli, bütün bunları yaparken yalnız değiliz. Bizler bir adada oturup bir kıtada oturan siz yüz seksen milyona aşağıdan bakan, altı buçuk milyon insandan ibaret değiliz. O kötü günler geçmişte kaldı. Öyleyse kimler bizimle birlikte?

Öncelikle Latin Amerika'daki yüz seksen milyon insanın bizimle birlikte olduğunu düşünüyoruz, umuyoruz. Yapmış olduğumuz ve hâlâ yapmakta olduğumuz şeyleri beğenmeyebilirler; bu durum her devrimde kaçınılmazdır. Devrim kibar bir iş değildir ve nereye gittiği ve gitmesi gerektiği de her zaman açıkça belli olmayabilir. Ancak Yanki kurumları ve Yanki Hükümetiyle giriştiğimiz ekonomik mücadelede pek çok Latin Amerikalının bizimle olduğunu, sizin tekellerinize ve hükümetinize karşı, hatta gerektiğinde kendi hükümetlerine bile karşı gelebileceğini düşünüyoruz.

Başkaları da bizimle. Dünyanın her yerinde okuyabilen, konuşup yazabilen ve iyi okuyacak kadar aç olan özellikle gençler ve öğrenciler sizin politikalarınız ve soğuk savaşınıza ve tekelci ekonominize karşı gelmeye başlıyor.

İşte biz Kübalılar buyuz:

Latin Amerika'nın bir parçasıyız.

Yankee kurumları ve hükümetlerinden bıkmış durumdayız.

Bu konuda bir şeyler yaptık.

Bu durum kurumlarınız ve Hükümetinizin hiç hoşuna gitmedi.

Yalnız değiliz.

Bugün devrim Küba'da sürüyor. Seneye değil, yarın başka bir yerde olacaktır. Bizimki gibi bir devrim, yalnızca herkes istiyor diye yapılmaz, elbette bu da gerekir. Biz Kübalılar inanıyoruz ki günümüz devrimleri, umutsuzluktan, eski Küba'daki gibi şartlardan doğar. Böyle şartlar sürdükçe ve yakınlarda bir dağ varsa, devrimler olacaktır. Latin Amerika'da ve başka yerlerde eskisi gibi tembellik yapan pek çok böyle ülke mevcuttur. İşte o yüzden bu ülke hayal bile edemeyeceğin sarsıntılara sahne olacak. Devrimleri beş yüz milyon dolarla satın alamazsınız. Sadece Latin Amerikalı bazı hükümetleri satın alabilirsiniz, bu iş için de bu para çok fazladır; daha az paraya da satın alınabilirler. Başladıktan sonra devrimlerin önüne geçebilmek için daha fazlası gerekir, paradan da fazlası. Seninle mantıklı konuşuyoruz Yanki; bizi dinle lütfen. Örneğin bu Güney Amerika ülkeleri mevcut ve potansiyel bu büyük zenginliklerini fark ettiklerinde ve buna rağmen hâlâ fakir olduklarını gördüklerinde ne olacak? Küçük Küba'ya bakıp Kübalıların fakir olmadıklarını gördüklerinde ne olacak?

Biz Latin Amerikalılar, normal karşıladığımız, hatta üzerinde hiç düşünmediğimiz şeyleri merak etmeye başladık…

Hepimiz "Batı Medeniyetine" mensubuz ya da bize öyle söylendi. Ama gerçekten de öyle miyiz? Hepimiz mi? Biz Latin Amerikalılar ortalama kırk beş yaşında ölüyoruz; siz yaklaşık yetmiş yaşına kadar yaşıyorsunuz. Bolivya, Haiti ve Venezuela'daki cahil, hastalıkla boğuşan aç köylü yığını da sizinle aynı "Batı Medeniyetine" mi mensuptur? Eğer öyleyse bu, böyle durumların sürebildiği garip bir medeniyet değil midir?

Böyle durumlar sürdükçe, belki de biz Latin Amerikalılar parçası olduğumuz halkın siz Kuzey Amerikalıların mensup olduğu medeniyetin bir parçası olmadığını daha iyi anlarız. İlk ve son defa bırak açıklayalım: biz aç milletlerin insanlarına mensubuz. Afrika'da, Asya'da ya de Latin Amerika'da yaşıyor olmaları bir şeyi değiştirmez.

Açlık açlıktır.

Orta Amerika'da bir meyve şirketinde çalışırken otuz beş yaşına basmadan ölmek, Güney Amerika'da bir elmas madeninde çalışırken ölmekten çok farklı değil.

Hastalık hastalıktır.

Okuma-yazma bilmemek her dilde aynıdır: tarihi olmayan bir halk; sadece yarım insan olmak anlamına gelir. Biz Latin Amerikalıların neredeyse yarısı böyle ilkel yaratıklardır, cahildir. "Özgür dünya" ya da Yanki'nin "Batı Medeniyeti" bize ne ifade eder ki?

Eğer hâlâ sizinle aynı Batı medeniyetinin üyeleri olduğumuzu düşünüyorsan ve senin için ne anlama gelirse gelsin bu medeniyete değer veriyorsan, belki de bu medeniyetin sınırları içinde ne olup bittiğini öğrenmen daha iyi olacaktır. Pek çoğumuz yalnızca sınırları biliyoruz.

İşte günümüz dünyasıyla ilgili biz Kübalıların giderek daha farkına vardığı başka bir durum. Komünist milletler dün ve çoğu hâlâ bugün aç milletler bloğuna mensuptur.

Hepsinden önce onlarla bu gerçeği paylaşıyoruz. Bu basit bir gerçektir. Dünyadaki bütün felaketlerin bela yaratan bir avuç komplocu tarafından çıkarıldığını düşünüyorsan, aç bloğu düşün Yanki. Bu komünist ya da Kapitalist bloktan daha önemlidir. En azından bizim için daha önemli ve şu an bahsettiğimiz konu zengin Yankiler değil, biziz.

Bu Komünist halkların ne olup olmadığı önemli değil, bizim için tek bir şey açıktır: bu aç halklar açlıktan kurtuluyor. İçinde bunlar olmayan bir toplum inşa ediyorlar. Ancak hâlâ Kapitalizm, ya da senin garip bir şekilde dediğin gibi hâlâ "özgür" olan aç halklara bakacak olursak, bu tür bir kalkınma göremiyoruz. Gördüğümüz şudur Yanki: halk – hâlâ – aç.

Bu hoşuna gitmeyebilir, bunu bilmiyor da olabilirsin, ama şimdiden sonra inanacağın üç tane gerçek var:

Birincisi Rusya ve Sino-Sovyet bloğu dünya tarihinin somut bir gerçeğidir. Öyle solup gitmeyecek ya da parçalara ayrılmayacaktır. [3]

İkinci olarak neredeyse sıfırdan başlayıp orada bir ya da iki jenerasyon içinde sizin kadar bizim de karmaşık bulduğumuz şekilde bir ekonomi ve toplum oluşturdular. Ama belki de sizden farklı olarak biz bunu çok çekici buluyoruz. Yani içimizde. Komünist etkinin daha sonra Küba'daki yankıları ile ilgili bir şeyler söyleyeceğiz. Sizin için önemli olduğunu biliyoruz; bizim için ve dünyanı geri kalanı için de önemli. Ama çoğumuz bu konuda endişelenmiyoruz, en azından çoğunuzun göründüğü kadar değil. Bu yüzden şimdilik işte üçüncü büyük gerçek:

3 Bu kaynak kitabın basım tarihi olan 1967'den itibaren Profesör Mills'in Sino-Sovyet ilişkileri üzerine kehanette bulunma yeteneği artık mükemmel değildir.

Onlar bizim yanımızda ve Yanki tekelleri ve Yanki Hükümetine karşılar. Şüphesiz bu kendi bencil çıkarları için, ama yalnızca sizinle başa çıkmak için olsa da yardıma ihtiyacımız var. Eğer yardım alamazsak bizi sömürmeye devam edersiniz ve Küba'daki bütün yeni başlangıçları da ezmeye çalışırsınız. İşte inandığımız şey budur. Şunu unutma: bize yardım edecek herkesten yardım alacağız. Yapabildiğimiz kadar kendi şartlarımıza uygun olarak alacağız; almak zorundayız, yoksa bizi açlıktan kıracaksınız. Bizden iki yüz kat daha zenginsiniz ve daha kaç kat güçlü olduğunuzu ancak Tanrı bilir.

* C. Wright Mills, *Listen Yankee: The Revolution in Cuba*, New York, McGraw-Hill Book Company, 1960, sf. 25-31.

ÜÇÜNCÜ BİN YILIN EŞİĞİNDE

A. SAÇAKLI MANTIK DEVRİMİ

1. Bart Kosko İsimli Bir Devrimci

Alev Alatlı

Bart Kosko adında bir adamla tanıştım. 1993 olmalı, 33 yaşındaydı. Genç adam, “Bir gün bilimin doğru olmadığını öğrendim!” diye başladı,

“Gününü hatırlamıyorum ama dakikasını hatırlıyorum. Yirminci yüzyılın Tanrısı, bundan böyle tanrı değildi! Bir yanlışlık vardı ve bilimle uğraşan herkes bu hatayı yapıyordu. Bir şey ya doğrudur ya da yanlış diyorlardı. Neyin doğru, neyin yanlış olduğundan her zaman emin olamıyorlardı. Emin oldukları tek şey vardı, o da bir şeyin ya doğru ya da yanlış olduğuydu. Çimenin yeşil olup olmadığını, atomların titreşip titreşmediklerini ya da Maine Eyaleti’ndeki göllerin sayılarının tek mi çift mi olduğunu söyleyebiliyorlardı. Bu iddiaları matematik ya da mantıktaki iddiaları gibi kesin iddialardı. Tümüyle doğru ya da tümüyle yanlış. Siyah ya da beyaz. 1 ya da 0.

Oysa söylemleri derece meselesiydi. Olguların hepsi derece meselesiydi. Olgular her zaman bir ölçüde saçaklı (fuzzy) veya müphemdi, asla kesin değil. Siyah-beyaz olan bir söylem vardıysa, o sadece matematikte geçerliydi ve matematik yapay bir kurallar ve simgeler sisteminden ibaretti.

Ne ki, bilim adamları gri ya da bulanık (fuzzy) olguları matematiğin siyah-beyaz verileriymiş gibi ele alıyorlardı. Oysa, dünyaya dair olup da %100 doğru ya da %100 yanlış olduğu isbat edilmiş tek bir olgu yoktu. Yine de, bu böyledir, dediler. Yanlış olan buydu ve bu yanlışlıkla birlikte yeni bir şüphe doğdu. Bilim adamları mantık ve matematikte yanılıyor olabilirlerdi. Ve bu yanılgılarında adeta dini bir tarikatın debdebesi ve yobazlığı ile ısrar etmeyi sürdürüyor olabilirlerdi. Anlaşılan bilim adamlarına gri dünyayı kabul ettirmek, sadece bilimsel yetkinlik değil, siyaset bilgisi de gerektiriyordu. 1921 Bakü doğumlu Lotfi A.Zadeh, sayıları pek az olan bu yetenekteki adamlardan birisiydi.”

Sahici Dünya Aristo’nun Tanımladığı Gibi Değil!

Kosko, hayatta en hakiki mürşit bilim değildir, demiyordu. Kosko, mürşit bellediğimiz “siyah-beyaz bilim” yanlış diyordu. Çünkü “Batı zihniyetini şekillendiren, parametrelerini, doğru-yanlış cetvellerini tanzim eden,

Eski Yunan. Demokritos'un kâinatı atomlar ve boşluktan ibaret. Eflatun'un dünyası keskin üçgenlerle dolu. Aristo'nun mantığı, siyah-beyaz kurallarla. Aristo'yu izleyen kuşaklar, aklı ve kainatı onun mantığı ve bilimsel eğilimleri doğrultusunda algılamaya devam etti. Çağdaş bilim, matematik, mantık ve kültür, dünyanın siyah-beyaz olduğu ve bu niteliğinin değişmediği esası üzerine kuruldu. Ağızımızdan çıkan her önerme ya doğru ya da yanlış. Her yasa, her yönetmelik, her kural kesin. Dijital bilgisayarın 0-1 ikili sistemi, siyah-beyaz dünya anlayışının zaferi gibi."

Bir şey ya öyledir ya da değildir. Ya A ya da A değil. Gökyüzü ya mavidir ya da mavi değildir. Hem mavi hem de mavi değil olamaz. 'Doğru düşünme, sanatı, iki bin yıldır Hazret'ten soruluyor.

Heyhat, sahici dünya Aristo'nun tanımladığı gibi değil!

Bir kere, hiçbir şey sabit değil. Her şey, her an değişiyor. İkincisi, dünya siyah-beyaz değil, gri. Kırçıl. Kesin olan hiçbir şey yok. Dünyanın atmosferini molekül molekül tanımlayabilseniz bile, atmosferi yeryüzünden ayıran kesin çizgiyi bulamıyorsunuz. Aynı şekilde, Arz'ın, Mars'ın ya da Ay'ın en ayrıntılı haritaları bile ovaların nerede bitip dağların nerede başladığını söyleyemiyor. İşaret parmağımızı oluşturan moleküllerin hangilerinin bedenimize ait olduğunu, hangilerinin havada yüzdüğünü saptayamıyoruz. Tıptaki onca gelişmeye rağmen, ölü ile diri arasındaki çizgi kesin olarak çizilemiyor.

Hadi, bu sahici dünya, sahici dünya da işlevsel olabilmek için olguları yuvarlamak gerekiyor diyelim. Fazla ince okuyup sık dokursak, tıkanır kalırız, nemize lâzım. İyi de matematik bile kesin değil ki! Modern matematiğin temelinde Giritli yalancının ikileminin yattığını farkeden, Bernard Russell. (1)Şöyle bir şey: Giritli bir yalancı, bütün Giritlilerin yalancı olduklarını söylediğinde, eğer yalan söylemişse, yalan söylememiş, eğer yalan söylememişse, yalan söylemiş oluyor. İyi mi? İşin daha da garibi, matematikçiler olsun, felsefeciler olsun, bu hem yalan hem de doğru olma durumunu, bu saçaklı durumu, sineye çekmekten başka bir şey yapamıyor.

Hasılı, matematik dünyası, tanımlamak için yola çıktığı sahici dünyaya uymuyor. Matematiğin dünyası yapay, diğeri sahici. Matematik temiz, tertipli. Sahici dünya saçaklı.

Batılı Mantığın Bittiği Yer

"Sahici dünya kesin tanım kabul etmiyor," diyor Kosko, "uyumsuzluk problemi var." İnsan dili 0-1 modunda çalışıyor ama gerçek, 0 ile 1 arasında bir yerde. Bilimsel bir veriyi veya iddiayı veya olguyu asla %100 kanıtlayamıyoruz. Anlayacağınız, fizik kanunları, "kanun" filan değil. En azından

matematiğin 2+2=4'ü gibi kanunlar değil. Bunun böyle olduğunu fizikçiler de biliyor ama matematiğin peşinden gitmeye devam ediyorlar.

Bunca yıl sonra ve onca eğitime rağmen, daha hala sorgu sual etmeden Aristo'dan emir alıyorlar!"

Neden mi böyle yapıyorlar? Birincisi, tembelliklerinden. İkincisi, alışkanlıktan. Son iki bin yıldır, matematiği de, dünyayı da Hazret'in siyah-beyaz mantığı ile açıklayageldiler. Kültürleri, edebiyatları, siyasetleri Aristo mantığının üzerine kuruldu. Mizan-ül akl ve bilimden uzaklaşmak, Doğu mistisizminin "mantıksız 'saçmalıklarına' kapılmak demektir" safsatası hâkim oldu. Bilim adamlarına göre Doğulu düşünce biçimi karışık kafalar demek. Yanlış ölçümler, kötü tasarımlar, özensiz gözlemler, bilgisayara yüklenmesi imkânsız veriler demek. Hele bir deneyin, kendinizi anında üniversitenin kapısının dışında bulursunuz.

Ne ki, sahici dünyada "mantıklı düşünce" diye birşey varsa, "o" mantık en iyi ihtimalle fuzzy, saçaklı mantık. Saçaklı mantığın tek bir kuralı var, akla yakınlık. Bir şey akla yakınsa, doğrudur. Saçaklı mantık, Batılı mantığın bittiği yerde başlar.

Aklın Yolu Bir Değilmiş

Şimdi... "Mantık"ın bir "Batılı"sı, bir de "Doğulu"su olduğunu öğrenseniz, üstüne üstlük, Batı mantığında ısrar eden bilim adamlarının yanlış yaptıklarını öğrenseniz, siz ne yapardınız bilemiyorum. Ben bayıldım!

Bayıldım, çünkü bir şey "ya doğrudur ya da doğru değildir," "ya siyahtır ya da siyah değildir" şeklindeki Aristo mantığı oldum olası zor gelmiştir bana. Doğru-yanlış, siyah-beyaz türünden kesinlik iddialarından nefret ederim. Dediğim dedik pozitivistlerden de. Gönlüm, hem davalıya hem davacıya hem de her ikisinin de haklı olamayacağını söyleyen mahkeme kâtibine hak veren Nasrettin Hoca'dan yanadır. Hayatın böyle bir şey olduğunu düşünürüm çünkü. Ne pür beyaz vardır, ne de pür siyah. Ne tam doğru, ne de tam yanlış. Kimse bütünüyle haklı ya da haksız değildir. Haklılık-haksızlık, doğruluk-yanlışlık, siyah-beyaz derece meseleleridir. Dünyaya dair hiçbir veri yoktur ki, kesin olsun. Nitekim, Einstein bile demiş: "Matematik kanunları gerçeği yansıttıkları sürece kesin değildirler. Kesin olduklarında da gerçeği yansıtmazlar." Yine de...

Kosko, dolduruşa gelmekten çekindiğimin farkında.

"Aristo'nun yanlışlık yaptığına, söylediklerinin o günlerin popüler kültürünü yansıtan bir kapris olduğuna karar verirsek ne olacak?" diye soruyor, "Ya siyah-beyaz mantığın kabulü apaçık bir mantık zorunluluğu değil de o

günlere özgü bir zevk, bir kapris ya da kültürel şartlanma ürünüyse ne yaparız? Aristo felsefesini fizik teorilerimizde reddediyorsak, akıl yürütürken ya da bilgisayarlarımızı tasarlarken neden kullanmak zorundayız? Aristo'nun koyduğu sınırların dışındaki neler var? Çokdeğişkenli ya da "fuzzy" mantıktan ne haber? Doğu ülkelerinin yüksek teknolojisine sızan saçaklılığı nasıl açıklayacağız? Saçaklı mantığın yeri neresi? Doğulu inanç sistemlerinin neresine oturuyor?"

"Doğu" derken, bizden (Yakın Doğu'dan) bahsetmediğini farkediyorum. "Uzak Doğu" demek istiyor. "Eski Yunan, ABD ve Avrupa için neyse, Çin ve Hindistan da Japonya için o. Her iki ülkenin kültürleri de diğer başka ülkelerden türetilmiş. Biri Aristo'nun, diğeri Buda'nın kişiliklerinde cismanileşiyor. Buda, Hindistan doğumlu. Çin'e hiç gitmemiş ama söylemi gitmiş. Taoizmin süzgecinden geçmiş, Zen Budizm'e dönüşmüş. Japon düşüncesini, kültürünü, tarihini, iş pratiğini belirleyen Zen Budizm. Teknolojinin ve işdünyasının dünya lideri, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya. Arkadan Çin geliyor. Anlayacağın, devler, kültürlerini tokuşturuyor."

Temkini elden bırakmıyorum. Kolay değil, insanın bir ömür boyu doğru bellediği, hatta "biricik" bellediği parametrelerin bir çırpıda ters dönebildiğini görmesi. Kim bu, Bart Kosko?

Bir elektrik mühendisi Bart Kosko. Daha doğrusu, University of California'nın (USC) Elektrik Mühendisliği Fakültesi'nde profesör - ki, o üniversitenin o fakültesi, "Mekke"sidir diye söylenir elektriğin. Akademik camiada sinir şebekeleri (neural networks) ve yapay zekâ (machine intelligence) araştırmalarıyla ünlü. Sinir şebekeleri dedikleri, çevreden aldığı bilgileri, dilerseniz haberleri, düzenleyen ve nakleden elektrik yüklü sinir hücrelerinin (nöronlar) parkuru. Biyolojik nöronlar, beynin asli unsurları. Biyolojik nöronların vasıflarını programlama suretiyle taklit edip yapay şebekeler oluşturmakta Kosko. Yapay şebekeler, beynin ve sinir sisteminin işleyişini çözümlemeye yarıyor. Ayrıca, yapay zekâ meselelerini çözüyor ki, bu da daha akıllı makinalar demek.

Biraz daha araştırınca, Kosko'nun elektrik mühendisliğinden başka felsefe, ekonomi, matematik ve hukuk okuduğunu öğreniyorum. Bunların bazılarında yüksek lisans yapmış, bazılarında doktora. Los Angeles'de kayıtlı avukat. İlk ödülünü on sekiz yaşında kazanan bir kompositör. Bir de USC'i konservatuarından burs almış. San Diego'da uzay mühendisi (aerospace engineer) olarak çalışırken, saçaklı sistemler (fuzzy systems) üzerinde çalışmış. Yazdığı kitapların listesini de görünce, kaçarı yok, diyorum, Bart Kosko'nun sözü dinlenir.

"Ya Doğru Ya Yanlış" Değil, "Hem Doğru Hem Yanlış"

Bilimden de rant sağlanır mı? Anlaşılan, sağlanıyor. Bilim dünyasının ilahları, mevkilerini kaybetmemek için sahici dünyanın gri olduğunu bile bile 0-1 oyununu sürdürüyor. En azından yakın zamanlara kadar sürdürüyorlardı. "Sonra "saçaklılar" geldi, oyun bitti diyor", fakültenin dekanı Lotfi A.Zadeh:

"Aristo mantığı, toplantıya smokin, kolalı beyaz gömlek, siyah kravat, siyah rugan iskarpinlerle gelmiş adama benzer. Fuzzy mantık, kot pantolon, tişört, lastik ayakkabı giymiş birisi gibidir. Bu kıyafet eskiden kabul edilemezdi. Artık işler değişti." Zadeh, bunları söylüyor ve kıyamet kopuyor!

"Matematiksel silahlanma yarışı böyle başladı!" diyor, Kosko.

Saçaklılar, "fuzzy"ciler. "Fuzzy"nin kelime anlamı saçaklı, dağınık, müphem, puslu. Fuzzy'ciler, Aristo'nun siyah- beyaz mantığının karşısına Buda'nın hem siyah-hem de beyaz mantığını koyanlar.

Ya doğru ya yanlış değil, hem doğru hem de yanlış.

Ya 0 ya 1 değil, hem 0 hem de 1.

Gerçek, uç noktaların arasında bir yerde. "El-menziletü beyne'l-menzileteyn." Türkçesi, "iki yer arasında bir yer." Sahici dünya siyah-beyaz değil, kırçıl. Sahici dünyanın mantığı da kırçıl. Güle güle Aristo, hoşgeldin Buda, hoşgeldin Mutezile. Mutezile, iman ile küfrü, siyah-beyaz, 0-1, olmaktan çıkarıp büyük günah işleyen Müslüman'ın mümin olmamakla birlikte kâfir de sayılmayacağını savunan mezhebi İslâm'ın. Meğer "fuzzy" literatüründe zikredilen en eski kaynaklardan biri, Mutezililer.

Hoca Nasrettin Mantığıyla Akıllı Bilgisayarlar

Buda, Aristo'dan iki asır önce yaşadı. Düşünce sistemi çelişkiler üzerine kuruludur. Güller hem kırmızıdır hem de değildir. Gökyüzü hem mavidir hem de değildir. "Hem-hem de" tarzı düşünce biçimi Lao Tzu'dan çağdaş Zen'e kadar Uzak Doğu inanç sistemlerinin aslı, esası. Saçaklı mantığın aslı esası, ikili sisteme (bivalence) karşı, çoklu sistem (multivalence.)

Saçaklılık, bilim dünyasını altüst etti. Bertrand Russell, sonra 1937 de kuantum fizikçisi Max Black, daha sonra Werner Heisenberg, Lotfi Zadeh, Bart Kosko yüz yıllardır "Doğu mistisizmi" diye aşağılanan düşünce biçimini saçaklı sistemler olarak mikroprosessorlara yerleştirdi. Günümüzde bilimi bilim kılanın pratikteki işlerliği olduğu malum. Ne zaman ki, Hitachi, Matsushita (Panasonic), Mitsubishi gibi dev sanayi kuruluşları ile Japonya; Samsung'la Güney Kore; derken Tayvan, Singapur, Malezya, Pasifik Kaplan-

ları, saçaklı mühendislik ürünü akıllı makinalar üretmeye koyuldu, Batılı bilim adamlarının ayakları o zaman suya erdi. Daha '90lı yılların ilk yarısında Çin'de on binden fazla fuzzy öğrencisi vardı. Hindistan'da dünya çapında yedi kırçılcı bilim adamı. Bizde de Erkâni Keyman vardı.[1]

Hasılı daha o yıllarda Uzak Doğu'nun teknolojik ve kültürel amblemi oldu çıktı, saçaklılık. Yüksek-teknoloji tüketim ürünleri imalatında saçaklı ihtilalin bayraktarı Japonya'ydı. Japon mühendisleri bilgisayarlardan, elektrikli süpürgelere kadar yüzlerce alet edavat ve sistemlerin makina zekâ katsayılarını (IQ) arttırmak için saçaklı mantığı kullandı. Japon hükümeti iki büyük araştırma laboratuarı kurdu. Her yıl birisi olmak üzere saçaklılık üzerine konferanslar tertip etmeye koyuldular. İnsanlar metrolarda saçaklı mantığın ne menem birşey olduğunu anlatan popüler bilim kitapları okuyor. Japon televizyonu saçaklı mühendislik belgesellerini en popüler saatte yayınlıyor. Japon parlamentosunda siyasiler, saçaklı mantığın anlamını tartışıyor. Japon Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, MİTİ, saçaklı ürünlerin 1990'da bir buçuk, 1991'de iki milyar dolar getirdiğini hesaplıyor. Küresel bilgisayar pazarı yaklaşık 200 milyar lira. Saçaklı Japonlar, daha o yıllarda pazarın yüzde birine hakimdi. Ve yarış daha yeni başlamıştı.

Doğrusu, kandırılmış hissettim kendimi! Sen bir ömür boyu Aristo'nun peşinde koş, bir de arkanı dön bak, adamlar, Hoca Nasrettin mantığıyla akıllı makinalar, yapay zekâ üretiyor olsunlar!

Meğer İkinci Aydınlanma Çağına Girmişiz!

Ne ruhen, ne de aklen uyarlanabilmişken dört yüz yıl öncesinin Avrupa Aydınlanmasına, ikincisinin avdetini gözden kaçırmış olmamız, belki de doğal. Öyle bir toplum değiliz, bilimsel ses veren konularla, mantıkla, matematikle hele de fizikle, hemen hiç işimiz olmaz!... Kendine özgü bir düşün düzleminde yaşamakta ısrar eden, ama kaygılanmaktan da vazgeçmeyen bir toplum. "Ne olacak bu Türkiye'nin hali?!"

Ağlanmayı kesip baştan başlamanın zamanıdır; aksi takdirde, ne sağ ne de sol, ne İslamcı ne de laik, aklın ölçüsünün ucunu bulabilecek.

---

1 2008'de kaybettik. Doç Dr. Erkani Keyman, teorik fizikçi; lisans Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi; master ve doktora, Colorado Üniversitesi. Dicle, Hacettepe, Cumhuriyet, Trakya Üniversiteleri öğretim üyesi; Atom ve Molekül Fiziği, Nükleer Fizik, Parçacık Fiziği, Kaos, Genel Görellik, Kozmoloji ve Saçaklı Mantık. (Keyman, "puslu mantık" demeyi yeğlerdi) Erkâni Keyman'ın 1996 ve 1997 yıllarında ESOMAR da (European Society of Opinion and Marketing Research) verdiği tebliğler ve yayınladığı makaleler, saçaklı mantığın bu alandaki ilk uygulamaları. "Nasrettin Hoca"nın adını fuzzy literatürüne de Erkâni Keyman sokmuştur.

"Baştan" dediğim fizikten. Aman, sakın korkmayın! Fizik öğrenmekten değil, fiziğin hayatımızdaki yerini algılamaktan bahsediyorum. Çünkü, "bilim" dediğimiz esas itibariyle fiziktir. Mantık ve dolayısıyla matematik, fiziği organize ettiğimiz soyut model. Modelin kaynağı ise Aristo. Birinci Aydınlanma öncesinde dünya ve evrene ilişkin "doğrular" ya vahiy ya da nakil yoluyla saptanırken, Aristo'yu kaynak edinen Kopernik, Kepler, Galileo ve Newton'la devam eden gelişmeler, dünya ve kainat görüşlerimizi değiştirmiş, dinsel tarifleri reddeden açıklamalar getirmişti.

Isaac Newton'un 1687 basımı "Principia"sı, "doğruların" gözlem sonucuyla belirlenmesi ilkesini yerleştirdi. Dünyanın çok sayıda ama gözlemlenebilir ve çözümlenebilir veriden oluştuğu, gözlem ve çözümleme sonucunda ortaya çıkacak birkaç sade, basit ve kesin kanunun bütüne uygulanabileceğini, bütünü kesin olarak açıklayabileceğini savundu Newton fiziği ki günümüzde "Klasik Fizik" diyoruz.

Klasik Fiziğin tanımladığı evren ve dünya, belli kurallara göre işleyen, "deterministik" yani başı sonu belli olan bir sistemdi. Açık, kesin bir sistemdi. Kainatı oluşturan cisimcikler belirli fizik kurallarına göre hareket ederdi. Birbirleriyle olan ilişkileri nedensellik çerçevesindeydi. Nedensellik kurallarını keşfedersek, bizi sistemin nasıl işlediğini kesin olarak öğrenmekten alakoyacak hiçbir şey yoktu. Ortada belirsiz, bulanık veya saçaklı olan hiçbir şey yoktu.

Klasik Fiziğin dünyası bir "ya-ya da" dünyasıydı. Bir şey ya doğruydu ya da yanlış. "Hem doğru hem de yanlış" olması, söz konusu bile olamazdı, çünkü "doğru" tekti. Örneğin, ışık. Işığın ya cisimcik bölüklerinden ya da dalga serilerinden oluşması gerektiği düşünülürdü. Işığın hem dalga serilerinden hem de cisimcik bölüklerinden oluştuğunu söylemeye kalkan birisi, Kosko'nun demesiyle, kendisini anında sokakta bulurdu.

Öte yandan, "Fizik-kıskançlığı" diye de bir tanım var. Fizik-kıskançlığı, özellikle de sosyal bilimcilerin "insan dünyası"nı mantık ve matematiğin organize ettiği soyut bir model olarak ele alabilmek için didindiklerini anlatır. Matematiksel modeller, fizikte bazen, kimya da pek ender, biyoloji ve jeoloji gibi insanoğlunun doğrudan gözlemleyebildiği süreçlerde hemen hiç işlemezken, mesela iktisatçılar, mesela sosyologlar karmaşık matematik modeller kurmaya bayılır. Neden? Çünkü bilimselliğin yolunun matematik modellemeden geçtiği yaygın bir inançtır. Varsayımları deli saçmasıymış, uzun uzadıya kurguladıkları teorilerinin sonuçları sokaktaki adamın tahminlerinin bile gerisinde kalırmış, modellerinin gerçekle uzaktan yakından ilgisi yokmuş, ne gam? Matematiğin havası yeter. Bu, Isaac Newton zamanında da böyleydi.

Birinci Aydınlanmayı Klasik Fiziğe Borçluyuz

Ve dolayısıyla Newton'un düşünceleri fiziğin dışındaki diğer tüm bilimleri de etkiledi. Sadece bilimleri değil, sanatı, edebiyatı, hatta müziği de… Örneğin Newton'un münferit atomlardan oluşan kainat fikri, ekonomide, Adam Smith'in kişisel çıkarlarını kovalayan bireysel girişimcilerden meydana gelen insanlık görüşünü doğurdu, kapitalist/liberal anlayışının mesnedi oldu. Smith, Newton'un akıl yürütme yöntemini izledi: sistemi mümkün olan en küçük parçacıklarına böl, parçacıkların davranışlarını gözlemle, bütünün geleceğine dair karar ver, tahmin yürüt.

İstemediğiniz kadar başka örnekler de var. Mesela ideoloji. Newton'un siyah-beyaz dünyasında insan ya sağcı olur, ya da solcu. Hem solcu hem de sağcı olunabildiği iddiası saçmalıktır; tıpkı, hem demokrat hem de jakoben olunabildiği iddiası gibi saçmalık. Mesela din. İnsan ya kâfir olur ya da mümin. İki yer arasında bir yerde olmak, patates dininden olmak kadar saçma sayılır. Mesela edebiyat. Roman karakterleri ya iyi ya kötü, ya kahraman ya korkak olur, bir hedefe hizmet ederler. Örneğin müzik. Müzikte notalar do-re gibi şaşmaz aralıklarla kesin olur. (Bach'ın "matematikseldir" diye övülmesi bundandır) Türk müziğinin ara tonları yok sayılacakır, çünkü aklın yolu birdir, "doğru" tektir; biraz o, biraz da bu olmak yozluktur, şahsiyetsizliktir. En iyi ihtimalle kafa karışıklığıdır, mistisizmdir.

"Aydınlanma" zihniyetini Klasik Fiziğe borçluyuz.

Günümüzde yaygın hâkimiyetini sürdüren mekanize dünya görüşünü Klasik Fiziğe borçluyuz. Lakin fizik fizikliğini yapacak ve bu böyle gitmeyecek.

Manşetlere Çıkmayan Bir "Devrim"

1920'lerde filizlenen Yeni Fizik, insanın "doğru/yanlış" algılamalarını darmadağın etmeye koyulur. Zira Yeni Fizikte kesinlik yoktur ve doğru tek değildir. Einstein'ın "matematik kesin olduğunda gerçeği yansıtmaz, gerçeği yansıttığında kesin değildir" saptamasıyla işaret ettiği Kuantum Devrimi, paradigmaları altüst etmiştir. Az önce de uyardığım gibi, şimdi söyleyeceklerimi anlamak için fizik bilmenize gerek yok. Biraz sabredin, yetecektir.

Şöyle ki, Yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar ışığa dair iki temel teoriden birisi, cisimcik (particle) diğeri dalga (wave) teorisiydi. Cisimcik teorisi (ki, bunu Basralı Mutezili İbni Hayham el Hasan'a borçluyuz) ışık huzmelerinin enerji yüklü cisimcik bölüklerinden oluştuğunu iddia ederken, dalga teorisi, ışığın yer çekiminden etkilenmeyen dalgalardan oluştuğunu

savunuyordu. Oysa siyah-beyaz mantık gereği birinden birinin doğru olması gerekirdi. Ama öyle olmadı. Işığın hem dalga serileri hem de cisimcik bölüklerinden oluştuğu saptandı. Üstüne üstlük, ışığın dalga veya cisimcik niteliğini gözlemci ile adeta bir diyaloga girerek belirttiği ortaya çıktı! Yani herhangi bir ışık kaynağının, mesela bir ampulün önüne dalga dedektörü konulduğunda, ışık, dalga niteliğini faş ediyor, cisimcik dedektörü konduğunda cisimcik gibi davranıyordu. Yani gözlemci ışığı nasıl görmek istiyorsa, ışık kendisini gözlemciye öyle gösteriyordu! İnanılır gibi değildi! (Bana sorarsanız, bodrumda kaybettiği yüzüğünü dışarıda aydınlık var diye sokakta arayan Nasrettin Hoca hakkında bir kez daha düşünmemizi dayatıyordu, ama neyse.)

Kuantum fizikçisi Erwin Schrödinger olayı buradan aldı, "Schrödinger'in Kedisi" diye anılan kuantum deneyini tertipledi. Bu da şöyle bir şey: ışığın tetiklediği bir tabancanın namlusunun karşısına yerleştirilen bir kutuya kapatılan kediciğin ölü ya da diri olması, ışığın dalga ya da cisimcik gibi hareket etmesine bağlıdır. Işık cisimcik gibi hareket etmeyi seçerse kedi ölür, dalga gibi hareket ederse, yaşamaya devam eder. Lakin ışığın ne zaman nasıl hareket edeceği asla bilemeyeceğimiz şeylerden biri olduğu için, kedinin ölümle/yaşamın üst üste bindiği, süperpoze bir durumda olduğunu teslim etmek durumundayız. Aynı anda ölü ve diri olmak imkânsızmış gibi durmakla birlikte, kuantum gerçekliği budur.

Özünü anlatmaya çalıştığım bu düşünce devriminin yani İkinci Aydınlanma Çağının çeşitli telmihleri var. Önde geleni, "Bütüncül Düşünce."

Zaman, "Bütüncül Düşünce" Zamanı

Klasik fizik, atomistikti. İkinci Aydınlanma Çağının yolunu açan Yeni Fizik ise bütüncül (wholistic). Atomcular "bütün"ün daha iyi anlaşılabilmesi için mümkün olan en küçük parçalarına bölünmesi gerektiğini savunurdu, bütüncüler ise oluşumların ya da sistemlerin doğasını anlamak için "bütüne" bakılması gerektiğini söylüyor. Çünkü "bütün, parçalarının toplamından daha büyük."

Potinbağ Teoremi dedikleri bir kavram var. Kuantum Mekaniğinin oluşturduğu bu kavram "Ne kadar bölünürse bölünsün, maddenin temel olarak nitelendirebileceğimiz bir parçasının olmadığını, hiçbir parçanın diğerlerinden daha yaşamsal, daha vazgeçilmez sayılamayacağını, bütünün parçaların bileşimi değil, birbirileriyle örülü olayların devingen ağı olarak değerlendirilmesi gerektiğini" söylüyor. Ve bir fikir, dilerseniz felsefi bir kavram olarak "Atomculuk"un tam karşısında yer alıyor. Yani?

Yani, fizik-kıskançlığı dediğimiz olguya bir davetiye de burada çıkıyor. Şöyle ki, Potinbağı Teoremi, siyasetten-eğitime, dinden-sanata, insanoğlunun tüm faaliyetlerine sızıyor ve yeniden şekillendirmeye duruyor, tıpkı, Newton fiziğinin bir zamanlar yaptığı gibi. Madem "bütün" parçaların bileşimi değil, birbirleriyle örülü olayların devingen ağı, öyleyse okullarda fen dersleri olsun, sosyal bilimler, müzik olsun, bunları bir bütün olarak algılayıp aralarında sıkı ilişkiler geliştirmek lazım. Aynı uygulamayı yetişkin hayatın işkollarına da getirmek lazım. Ve öyle yapıyorlar: buyurun size aşırı uzmanlaşmaya karşı Sistemler Teorisi.

Tıpta, münferit hastalıkların değil, insan bedeninin bütününe eğilen alternatif tıbbın kıymete binmesi; din-bilim ayırımının zayıflamaya durması, dolayısıyla dinlere gösterilen yeni ilgi, "Kuantum İlahiyat" diye yeni bir alanın doğuşu ve bu konudaki kitaplarda, makalelerde görünen artış, hatta "füzyon mutfağı" denilen karışımların yaygınlaşması, vb. akımlar, Yeni Fiziğin "organik ve bütüncül dünya görüşü"nü destekleyen bulgularına bağlanıyor.

Öte yandan Kaos Teorisi, ev hanımlarından, sit-com senaristlerine kadar hemen herkesin dilinde. Klasik Fiziğin açıklamayamadığı için gözardı etmeyi sürdürdüğü, karmaşa ya da türbülansa anlam kazandırıyor. Tsunamiler, girdaplar, borsa hareketleri gibi fenomenler, "şunu şöyle etkilersen bu sonucu alırsın" diyebileceğimiz oluşumlar değil, dinamik sistemler. Kaos Teorisi, dinamik sistemlere açıklık getiriyor. Kaos Teorisinin sokaktaki insan için önemi, insan toplumlarının dinamik sistemler olduğunu tescil etmiş olması. Bu kabul, dünya tarihinde başlı başına bir dönüşüm noktası sayılıyor. Çünkü ayrıntı gibi duran en ufak bir noktadaki miniskül bir değişimin beklenmedik sonuçlar doğurabildiğini gösteriyor. Kelebek etkisi dedikleri de bu. Ne kadar iyi düzenlendiği, ne kadar iyi denetlendiği sanılırsa sanılsın, herhangi bir küçücük toplumsal değişim, bütün bir dünyayı sarsacak etki yaratabiliyor.

"Ateş olsa cirmi kadar yer yakar" deyişinin gerçekçi olmadığı anlaşılıyor. Tersine, o kelebek ki bir gün bir zaman bir garip ülkede kanat çırpar, o kelebeğin mesela Washington'da fırtınaya sebep olması mümkündür. Hasılı Schrödinger'in kedisinde sembolleşen Yeni Fizik ve türevleri, yani bütüncül dünya görüşü, yani saçaklı mantık, yani Kaos Teorisi, insanoğlunu kesin yargıların kabalığından ve zorlamasından nihayet kurtaracak gibi duruyor. Nasrettin Hoca'nın "hem-hem de" terkibinin uluslararası konferanslarda saçaklı düşünceyi anlatmak için kullanıldığı düşünülünce, kuantum fizikçilerinin tasavvuf ehliyle kolkola girmeleri artık imkânsızmış gibi gelmiyor.

Düşünce dünyasında işler gerçekten değişti. Belki bu defa, klasik Batı düşüncesinin siyah-beyaz kurallara boğulmuş dünyasında zorlandığımız gibi zorlanmaz, Nasrettin Hoca'nın genlerinden bil-istifade, biraz mürekkep ya-

lamış, vasat bir Batılı aydının ilkokuldan itibaren aşina olduğu, çatal, kaşık der gibi rahatlıkla dillendirdiği bu kavramları sular seller gibi içselleştiririz.

Belki, Yirmi Birinci yüzyılı, bizim o en uzun, o kâbus dolu On dokuzuncu yüzyılımızdan çok daha kolay aşar, Yirminci yüzyıldaki gelgitlerimizi gülümseyerek anarız. Kim bilir, belki de İkinci Aydınlanma Çağına birincisinden çok daha hızlı uyarlanırız.

Murat Emre, anlayacaktır. Zeynep Lâl, henüz çok küçük.

* Alev Alatlı, *Aklın Yolu bir Değildir*, Destek Yayınları, 2008, s.1,21

B. "İKİNCİ AYDINLANMA" VE YENİ KOZMOLOJİ

Aşağıdaki metin, Bart Kosko'dan uyarlama. Görünen o ki, fizik fizikliğini bir kez daha yapacak ve dünya, rüyamızda görsek hayra yormayacağımız değişikliklere uğrayacak. Metin, yer yer can sıkıcı, korkutucu, hatta metnin inançlı bir okur için rencide edici olduğu bile söylenebilir. Öyle hissediyorsanız bırakın, kalanı okumayın. Bana gelince, biz magazinin her türlüsü ile oyalanırken, dış dünyanın düşünce gündeminde neler olduğuna dair hiç değilse birkaç ipucu sunmayı görev bildim. Elçiye zeval olmaz düsturunun koruması altındayım.

Batı'ya Yön Veren Metinler'in bu satırlarına kadar gelmeyi başaran okurlara bizleri çetin bir yolda yalnız bırakmadıkları için ayrıca teşekkürler.

*1. Tanrı Olamayabilir Ama Bir Matematik Yapımcısı Var**

Bart Kosko

Neden hiçbir şey yok değil de var? Bu soruya dinin verdiği cevap "Tanrı dünyayı yarattı, onun için bir şey var" olmuştur. Bundan sonra ricat başlar. Tanrı'nın kendisi bir şey mi, yoksa hiçbir şey midir? Eğer bir şey ise Tanrı, onu kim yarattı? X'in ne olduğunu, nereden geldiğini söylemeyeceksek, "dünyayı X yarattı" da diyebiliriz. Ama Tanrı hiçbir şey ise, bir şeyi hiçbir şeyden nasıl yaratabilir? Ve eğer Tanrı hiçbir şey ise o zaman sadece bir kurmaca, bir boşluk, bir boş kümedir - Tanrı her yerde, yani hiçbir yerde.

Yunan filozofları bu düşüncelerle oynadı. Kuşkusuz, Yunan'dan önceki antik toplumlar da bu düşüncelerle oynadı Nitekim tüm düşünceler Tanrı fikrine saplanır. Tanrı fikrinin dışında kalan pek az cevap vardır. Bunların çoğu da (Petitio Principii) kısır döngüdür: Biz burada olduğumuza göre bir şey var; bir şey var olduğuna göre, hiçbir şey yok değildir. Soru soruyu ge-

tirir. Bu defa da "neden bir şey var?" diye sorarız, sonra da "neden hiçbir şeyden bir şey türeyemez?"

Yeni Fizik bu soruya kendi cevabını insani ilke doğrultusunda veriyor. "Neden" sorusunu, "ben" cevabıyla karşılıyor. Stephen Hawking şöyle anlatır: "Biz Kâinatı olduğu gibi görüyoruz, çünkü eğer bizim gözlemlediğimizden farklı bir şey olsaydı, biz burada olup onu gözlemleyemezdik. Kâinat, biz burada olalım diye böyle. Farklı bir şey olsaydı biz burada olamazdık. Hiçbir şey bizim gözlemlediğimizden farklı değil. Bizim soru soruyor olmamız, bizim varlığımız, Kâinatı burada olduğu gibi yapıyor. Kâinat öyle olduğu için, biz biziz."

Geri gidelim. Neden bir şey yok değil de var? Bunun bir cevabı, "eğer hiçbir şey yoksa", o zaman matematiğin başı dertte. Bunun bir ifadesi, fuzzy entropi meselesi. Bir olayın ya da setin saçaklılığının matematiksel ölçümü. İyi de ne olmuş? Bir takım sembollerin karışması, tutarsızlaşması dünyanın neden umurunda olsun?

Umurunda, çünkü dünya matematiğe itaat eder gibi duruyor. Eder gibi duruyor ama etmek zorunda değil. Bildiğimiz matematiğin bir çalı olduğunu düşünün. Birkaç kökten büyüyor ve her geçen gün dal atıyor. Tüm bilimleri, tüm verileri de bir çalı gibi düşünün. Bu da yerçekimi, ışık, molekül zincirleri gibi birkaç temel kökten büyüyor ve her gün yeni dallar atıyor, hatta bu yeni dallardan bazıları diğerlerine ne benziyor ne de uyuyor.

Bu iki çalı birbirinin aynısı değil. Farklı yasalara göre büyüyorlar. Matematik çalısı, katıksız tümdengelimle büyüyor. Veri çalısı ise deneylerle ve ölçümlerle - tümevarımla - sarsıla atlıya büyüyor. Bilim adamları eski dalları buduyor, yeni dallar büyütüyor ya da aşılıyorlar. Makaslarını bileyen, yeni veriler. Ancak, iki çalı benzeşiyor da. İkisinin de şekli kaba, en azından bazı dalların kümelenme biçimleri benziyor. Bu benzeşmenin mantıklı bir nedeni yok. Mantık, bir yoldan gider. Veriler, hemen her yoldan. Baştan bilemezsiniz. Bu nedenle her bilimsel deney yeni bir kumardır.

Bilim/fen, matematiğin izinden gider. Tümevarım, tümdengelimin izinden gider. Zaman geçtikçe bilim çalısı matematik çalısına gittikçe daha çok benzemeye başlar - dala dal, filize filiz. Hangi çalının, hangi çalının peşinden gittiğini zaman farkından anlarız.

Büyük olaylardan bazılarına bakalım. Geçen yüzyılda James Clerk Maxwell[2] elektrik ve manyatizmaya dair dört tane "Maxwell denklemi" buldu.

2 1831-1879 yılları arasında yaşamış İskoçyalı fizikçi ve matematikçidir. Kendinden önceki elektromanyetik teorisinde birbirleriyle rabıtasız görünen elektrik ve manyetiğin aynı şey olduğunu kanıtlamıştır. 1864 yılında yazdığı *A Dynamical Theory of the Electromagnetic Field* [Elektromanyetik Alanın Dinamik Teorisi] kitabıyla fizikte yeni bir çığır açmıştır.(y.n.)

Bu denklemler veya onların parçaları deneylerle doğrulandı. Maxwell matematik denklemleriyle oynadı ve ışığın dalga teorisi ortaya çıktı. Matematik ışığın elektromagnetizmin bir türü olduğunu söylemişti. Deneyler daha sonra bunu da doğruladı. Bir kaç yıl sonra Einstein görecelik matematiği ile oynadı ve eneji-kütle denklemi, $e=mc^2$, çıktı. Sonraki testler ve nükleer bombalar bu formülü de doğruladı. Başka türlü de olabilirdi. Deneyler $e=mc^5$ ya da $e=m^2c$ formülünü ya da sayısız başka ihtimalleri doğrulayabilirdi. Ama öyle olmadı. Deneyler matematik dalını doğruladılar.

Birkaç yıl sonra Einstein genel görecelik matematiğini ortaya koydu ve yerçekiminin bu yanılsama olduğunu söyledi. Madde, uzayı büküyor. Enerji ve momentum uzay-zaman sürekliliğini (continuum) büküyor. Gezegen, meteoru "çekmiyor." Meteor yanından uçuyor ama gezegene bir anlamda "yuvarlanıyor." Çekimmiş gibi görünüyor. Einstein'ın eğrilik denklemleri, Maxwell'in denklemleri gibi, bir dalga denklemine götürüyor. Yani, denklemlerin ışık saçan sonuçları var. Bu demek ki ışık hızında hareket eden yerçekimi dalgaları var. Fizikçilerin yerçekimi dalgalarının varlığına dair dolaylı kanıtları dev pulsarların ya da nötron yıldızların döngüsel emisyonlarında bulmalarının üstünden yetmiş yıl geçti. 1917'de Einstein yerçekimi ya da eğrilik denklemlerini yayınladıktan hemen sonra, Karl Schwarzschild[3] özel bir simetrik durum için çözdü onları. Schwartzschild'in denklemleri gereğinden fazla kütlenin yerçekim denklemini sonsuzluğa kadar genişletebileceğini gösterdi (bu, bir terimin 0'la bölünmesi gibi). Kara deliklerin varlığına işaret eden bu denklemlerdi. Yıllar sonra kara deliklerin varlığına ve bunların bizim Samanyolu da dahil olmak üzere yoğun galaksilerin ortasında olduğu ortaya çıktı.

Bunlar verilerin matematiği izlemesinin meşhur örnekleri... Bu kadar net olmamakla birlikte, her gün, her dalda bilimsel verilerin matematiği izlediğini görüyoruz. Ne kadar çok matematik öğrenirsek, tabiatı o kadar iyi görüyoruz. Ne kadar çok doğrusal olmayan (nonlinear) matematik öğrenirsek, tabiat o kadar "nonlinear" görünüyor. Kaos'u asırlarca kaba gürültü saydık. Kaos matematiğini yakın zamanlarda öğrendik ve kaosu hava durumlarında, kalp vuruşlarında, moleküler titreşimlerde bulduk. Matematik çalısını ne kadar iyi açarsak, aralarında daha çok bağlantı olduğunu görüyoruz. Zamanla deneyler bu bağlantıları onaylıyor. Öyle olmaya da bilir, ama oluyor.

3 1873-1916 yılları arasında yaşamış Almanyalı gökbilimci. Görecelik kuramı üzerinde çalıştı. Kara delikler için "Schwarzschild yarıçapı" olarak bilinen bir değer geliştirmiştir. Bu değer her kütle ile ilişkilendirilen bir yarıçap değeridir. Bu değere göre cisimlerin yarıçapları kütleleriyle orantılıdır. (y.n.)

Bilimin matematiğin peşinden gitmediği durumlar olabiliyor ama bütünde öyle değil. Bütünde, bilim matematiğin peşinden gidiyor.

Peki, Tanrı bütün bunların neresinde? Tabiatın derinliklerine her gün biraz daha fazla nüfuz ediyoruz ama O'na dair bir ipucu yakalayamıyoruz. Kanıt yok. Tanrı, matematikte de yok, deneylerde de. Onu ne mikroskop ne de teleskopta görmüş ya da ölçmüş değiliz. Gözlemlenebilir kâinatta yok gibi duruyor. Ayak izi bırakmamış gibi. Tüm bulabildiğimiz fizik kanunlarına göre şekillenen olaylar. A, A değil'e, A değil başka bir şeye akıyor. Tanrı'yla açıklayabildiğimiz bu oluşumu Tanrı'sız da açıklayabiliriz.

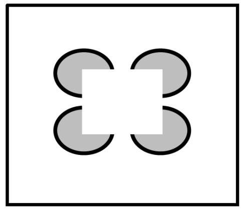
Usavurum bir kez daha şüphe ile sonuçlanıyor. Ne kadar çok öğrenirsek, toprak ayağımızın altından o kadar çok kayıyor. Bir adım sonra niye genlerimizi ya da düşüncelerimizi sürdürmek için yaşam savaşı verdiğimizi düşünmeye başlıyoruz. Bütün bunlar nihilizme doğru gidiyor.

Ve nihilizmle sonuçlanabilir de. Hayatın bizim anlayabileceğimiz bir manası ya da amacı olmayabilir. Bizim Tanrı düşüncemiz, Pavlov'un dediği gibi bir toplumsal refleks, Spinoza'nın söylediği gibi doğadan kaynaklanan korku, ya da Marx'ın söylediği gibi kitlelerin afyonu ya da Freud'un dediği gibi kendi babamızın kozmik gaza dönüştürülmüş şekli ya da sosyo-biyologların dedikleri gibi, bazı bencil genlerimizin otoriteye gözü kapalı bağlılıklarının sonucu olamaz mı?

Tanrı'nın varlığını kendi içimizde ya da çevremizde hissettiğimizi düşünüyoruz ama bu da bir yanılsama olabilir. Hissediyoruz ama tanımlayamıyoruz. Beynimizdeki nöral şebeke bu işi iyi bilir. Onlar yüz milyonlarca yıldır bu işi yapmak, hissettikleri örüntüleri önceden kaydettikleri örüntülerle eşleştirmek üzere evrimleştiler. Yüzleri, müzik parçalarını, mevsimleri tanırız ama onları nasıl tanımlayacağımıza dair hemen hemen hiç bir fikrimiz yoktur. Bir ismi nasıl hatırladığımızı, bir soruya nasıl cevap verdiğimizi ya da yeni bir fikir ürettiğimizi izah edemeyiz. Sadece yaparız. Nöral şebekemiz bir şekilde becerir. Aynı şekilde, olmayan bir Tanrı örüntüsünü tanıyor olabilirler.

Genetik anlamda da Tanrı'yı bir görüp bir kaybetmenin özel bir avantajı var gibi durmuyor. Bir görünüp bir kaybolan ya da varlığı hissedilen Tanrı'nın, nöral şebekemizin deja-vu ya da "dolduruş" türü bir sapkınlığı olması mümkündür. Biz Tanrı'yı Kanizsa Karesi'ni tanır gibi tanıdığımızı düşünebiliriz: Kanizsa Karesi olmadığı gibi Tanrı da yoktur.

Kanizsa Karesi

Gözlerimizdeki ve beynimizdeki nöral şebeke, görünmeyen kenarları ve parlak içiyle Kanizsa Karesi yanılsamasını oluşturur ve sürdürür. Oysa bu sayfada böyle bir kare yoktur. Bu kare Kant'ın "duyuların yardımı olmadan, düşünsel içgüdü ile anlaşılan" dediği, orada bir yerde, duyuların ötesinde "kendi başına bir şey", bir numen değildir. Tersine duyularımızn ve beyinlerimin bir fenomeni - yani, duyuların tanıdığı ve bilimsel olarak tanımlanabilir ve test edilebilir bir veridir. Bizim bir görünüp bir kaybolan Tanrımız ya da Onun Gölgesi ya da Onun Eseri, aynı durumda olabilir - rasgele bir kâinatın rasgele bir galaksisindeki rasgele bir gezegenin üzerinde yakın bir tarifte ve kısıtlı olarak evrimleşmiş bir yaratığın nöral tellerindeki bir yansılsama.

Kâinat Enformasyondur

Ben daha farklı bir sonuça varıyorum. *Kâinat enformasyondur.* Büyük bir bilgisayar çipi gibi. Bence bir gün enerjinin enformasyonla ilişkili olduğunu göreceğiz. Enformasyon dalgaları veya cisimcikleri, *infoton*'lar olabilir. Enformasyon Leibnitz'in monadları gibi bölünemeyecek kadar küçük akıllı cisimciklerde toplanabilir.

Doğaya ne kadar çok bakarsak, yapılanmasında o kadar çok enformasyon görüyoruz. Yapılanma, enformasyondur. Bizim DNA'mız etten yapılmış enformasyondan ibaret. Beynimizdeki, omurgamızdaki ve kaslarımızdaki nöral ağ enformasyon, şifreler, depolar ve şifre çözer. Kültürlerimiz ve ekonomimiz enformasyon depoları ve akıllarından ibarettir. 1940'larda Bell Laboratuarları'nda Claude Shannon[4] "pure enformasyon" teorisinin ilk yasalarını buldu. Dünya, bu yasalara uyar gibi duruyor. Termodinamiğin entropisi soyut enformayon teorisinin entropisinin aynısıdır. Bir yüz, bir yıldız ya da galaksi kümesi gibi "örüntü"ler, azami bilginin yerel noktası ya da asgari entropi ima eder. 1957'de Stanfordlu fizikçi E.T.Janes istatistiki kuantum mekaniği kuralının (Gibbs olasılık dağılımı) temel matematiği enformasyon teorisinin azamileştirilmesinin sonucudur. Bunu kanıtlamak için ne bulgulara deneylere ne de Niels Bohr'a ihtiyacınız var. Bütün ihtiyacınız soyut enformasyon teorisidir.

4 1916-2001 yılları arasında yaşamış ABDli matematikçi ve elektronik mühendisi. Şifrebilimi ile de ilgilenmiştir. Bilişim teorisinin "baba"sı kabul edilir. (y.n.)

Görüp kaybettiğimiz enformasyondur. Bu süreç BİTlerle başladı. Şimdi artık fuzzy- matik bizi FİTlere götürüyor. Bugüne kadar büyük küplerle çalışıyorduk ve küpün bir ikili köşesinden öteki ikili köşesine atlıyorduk. Şimdi saçaklı matematik bile küpün içinde koca bir dünya olduğunu söylüyor ve biz bu dünyaya dalıyoruz. Küpü siyah-beyaz bir köşesinden diğer köşesine kadar delebiliriz: *saçaklı matematik, saçaklı fizik, saçaklı makina zekâsı*. Olasılık ve göreceli frekansı parçanın içindeki bütünle ikame edebiliriz. Daha da büyük nöral ağları, bilgisayarları ve birleşik nöro-bilgisayarları daha çok matematik için devreye sokabilir, daha çok yapılanma bulabilir daha çok enformasyon elde edebiliriz. Ve bu sadece bir başlangıç olur.

Bu da bir sonraki soruyu getirir: Tanrı, enformasyon mudur?

Bu söylendiği kadar garip olmayabilir. Niye olsun ki, biz Tanrı’ya her şey dedik: aşk, güç, zihin, enerji, tabiat, azami olasılık. Ama ben Tanrı’nın enformasyon olarak doğru olmadığını hatta bu tanımın anlamı bile olmadığını düşünüyorum. Enformasyon olan kâinat. Enformasyon olan fiziki yapılanma. Kâinatın Tanrı ile ilgisi gözün görme ile ilgisi gibi.

Bence Tanrı’nın, bilimin matematiği izlemesi ile ilgisi var. Bence orada bir şeyin farkına varıyoruz. Tarif edemediğimiz bir şeyin. Bir plan ya da O’nun Planı var ki onu tanıyoruz. Her bir yeni matematiksel içgüdü ile, her bir yeni saçaklı veri ile bir plan ya da matematik yapılanması hesabı yapıyoruz.

Bütün bunlar bir sonraki saniyede değişebilir. Bilim çalısı matematik çalısının peşinden gitmekten vazgeçebilir. Veri, mantığı izlemeyebilir. Enerji, bundan böyle kütlenin ışık hızının karesinin çarpımına eşit olmayabilir. Okyanus dalgaları, bundan böyle sıvı mekanikçilerinin denklemlerine göre hareket etmeyebilirler. Ampuller vatları yükseldikçe parlamayabilir. Neden-sonuç ilişkisinin tüm kanavası eriyebilir veya dağılabilir. O zaman bu tez de dağılır.

Ama farz edin ki bu söylediklerim olmayacak. Farz edin ki bilim matematiği daha yüzlerce, binlerce, milyonlarca, milyarlarca yıl izlemeye devam edecek. Plan hipotezi saçaklı doğrularla büyüyecek. Pitagoras ve diğer teoremler emirler yağdırmay, bizler o emirlere riayet etmeye devam edeceğiz. Tanıyıp da açıklayamadığımız o gölge duygusu, görünüp de kaybolan örüntü açıklığa kavuşacak.

Tanrı olamayabilir ama bir Matematik yapıcısı var ve Bilim onun Peygamberi.

Erkek ya da kadın, *bir şey* ya da *hiçbir şey* matematiği yazdı. Tanrı, Matematiği yazandır. Matematiği, Tanrı yazdı.

Saçaklı Gelecekte İnsan Hayatının Niteliği Nasıl Olabilir?

İnsanoğlunun Matematik Yapıcısına bir şey söyleyecek duruma gelmesi için, daha çok ama çok yıllar var. Bu arada, daha yüksek makina zekâları (YIQ'ları) bizim nasıl yaşadığımızı, düşündüğümüzü ve oynadığımızı değiştirecek. Saçaklı mantık bize akıllı aletleri tattırdı ve beğendik. Bir gün bu da değişebilir.

Ya o gün gelir de yüksek Makina IQ'ları (YMIQ) insan IQ'larını kendilerinkine boşaltırlarsa? Bu durumda insana ve onun kişiliğine ne olur? YMIQ sistemleri bizi öyle üretken kılar ki hepimiz zengin oluruz; peki, o zaman emek, adanmak, makullük gibi kavramlara ne olur? Her yanda sesle çalışan bilgisayarlar... Akıllı telesekreterlerde fuzzy kişilik-profili çipleri... Ne zaman ihtiyacınız olsa bulabileceğiniz akıllı diş protezleri... Akıllı yollar üzerinde akıllı otomobiller... Makina sağlıklı, makina zengini, makina akıllı insanlar.

Düşünebildiğiniz, yapabildiğiniz, yaratabildiğiniz her şeyi sizden daha iyi, çok daha iyi yapan bir akıllı makina olması nasıl bir şey olur? Bütün bir yıl tatil mi yaparız? Yumuşar mıyız? Her kuşak daha az risk alır, daha az insanla tanışır, devlete ya da büyük firmalara güvenir, zamanını daha çok sanal gerçeklik siber elbiselerinde, siber sandalyelerinde mi geçirir? Insan rasyonel hayvan olmaktan çıkar, ultra-yüksek teknolojide bir şişko patates mi olur?

Bence işler iyiye gidecek, çünkü bir anda hepimiz birden makina zengini olmayacağız. Büyük ikramiyeyi kazanmak insanı mahvedebilir. Bir düşünün Orta Çağ kralları otomobillerin, bilgisayarların, uçakların, televizyonun, dişçilerin, kişisel özgürlüğün ve zenginliğin bizlerde yapacağı etki hakkında neler düşünürdü!

İnsanlık maaş artışları ve primle zenginleşecek, piyango biletiyle değil. Onun için ne yapacağımızı şaşırmayacağız. YMIQ'lu oyuncaklarımıza ve onların dünyasına yavaş yavaş gidereceğiz. Akıllı ilaçlar ve akıllı silahlar - şu ikisini bir düşünelim.

İlk akıllı ilaçlar sokağa dökülünce ne olacak? Başlangıçta hükümetler onları yasa dışı ilan edebilir. Kişisel ve profesyonel kullanımlarını engelleyebilirler. YIQ haplarını herkes kullanamayacaksa, kimse kullanmasın diyebilirler. Kobaylarda ya da kompüter simulize kobaylarda baş ağrısına, kalp krizine, felce, tümörlere yol açıyor diyebilirler. Uzun vadeli sonuçları bilinmiyor diyebilirler. Ama yasaklama YIQ'lu hapların yayılmasını önleyemez. Fiyatı arttırır, fiyat artışı arzı sürekli kılar. Daha çok kimyager, kimya öğrencisi bu haplardan üretmeye ve karaborsada satmaya teşvik eder. Zaman içinde YIQ hapları yasal olur. Ancak yasal ya da değil, varlıkları toplumu değiştirir.

Kimse YIQ yarışında geride kalmak istemeyecektir. YIQ hapları insan zihninin doping steroitleridir. Herkes YIQ alacak. Öğrenciler sınavları geçmek, çalışacakları yerde eğlendikleri geceleri telafi etmek için bunlarda alacak. Çalışanlar, işlerini yetiştirmek, kalabalık grupların önünde konuşabilmek, maaşlarını arttırabilmek ama hepsinden öte alanlardan geri kalmamak için alacaklar. Âşıklar birbirlerini etkileyebilmek için alacaklar. Sanatçılar yeni bir şeyler yaratabilmek için. Bilim adamları yeni fikirler geliştirmek, eskileri atmak için. Askerler yaşama şanslarını arttırmak için. Avukatlar savcılarla baş edebilmek için. Hekimler teşhislerini iyileştirmek ve davaları önleyebilmek için. Genelde YIQ'yu akıllılar, daha da akıllı olmak için alacak. Daha az akıllılar, akıllı olmak için alacak. YIQ'lara tıpkı otomobile, telefona, televizyona ve donuk gıdalara alıştığımız gibi alışacağız. Daha YIQ toplumu yavaşça oluşacak, sıçramayla değil.

Akıllı silahları düşünün. YIQ silahları, ülkeler arası ilişkileri kötüleştirdiği gibi iyileştirebilir de. Bunlarla ilk tecrübemiz, 1991 Irak Savaşı sürecindeydi. Cruise füzeleri ve akıllı roketlerin IQ'ları pek düşüktü. Buna karşın, daha YMIQ'su, silah yarışına girdi. Herkesin süperakıllı silahları olduğunda komşular eşitlenecek ve silahların toplam etkisi birbirini sıfırlayacaktır. Her ülkenin kendi Yıldız Savaşları kalkanı olacak. Bazı durumlarda öfke, diplomasi yerine spot atışlarını getirebilecek. Ama ne zaman ki ülkeler kalkanlara sahip olacak, o zaman hoşgörü daha da artacak. Tehlike, akıllı silahların gelişimin ilk yıllarında. Yirmi Birinci yüzyıda hiç kuşkusuz bunu göreceğiz. Akıllı silahların artışı dünyayı daha iyi bir yer de yapabilir. Kitle savaşları ortadan kalkabilir.

Herhalükârda bence makina zengini olmanın müthiş bir sonucu olacak. *Makina zenginliği hayatımızdan kısıtlamaları kaldırmaya yardımcı olacak.* Kısıtlama. Kapasite azalması. Mecburi kararlar. Polisin sanığı döverek elde ettiği itirafa inanmıyoruz. Kaba kuvvet veya tehdit, kısıtlamayı arttırır (duress) Çevresel faktörlerin çoğu da öyle. Bu noktada makine zenginliği çok işe yarayacaktır. Tabii ki yoksulluk da kısıtlama getirir. Eğer şart olmasa pek az kimse çalar ya da çalışır.

Ama kısa ömür de kısıtlayıcıdır, hatta belki de en önemli kısıtlayıcıdır. Saatin tıkırtısı, söyleyeceğimiz ya da yapacağımız her şeyi kısıtlar. Bin ya da milyon yıl yaşayacağınızı bilseniz birçok şeyi aynı şekilde yapmazsınız. Çocuk yapmak için acele etmezsiniz, belki de hiç yapmazsınız. Belki daha az harcama yaparsınız. Belki dünyayı ve güneş sistemini daha az kirletirsiniz. Daha uzun yaşam toplum, dünya ve güneş sistemiyle daha uzun ilişkiler demektir. O durumda Mars'a ne yaptığımız, madenlerini boşaltmamız, ısıtmamız ya da dünyavari bir cennete dönüştürme çabalarımızla ilgilenirsiniz.

Cinsel iştah da bizi kısıtlar. Her erkek bilir ki, dünyaya dair duygularımız seks öncesinde ve sonrasında farklıdır. Kadınlar da böyle bir farklılık hissediyor olabilir. Kültürün ve flörtün bu konuda yapabileceklerinin bir sınırı vardır. Esas belirleyici olan yaşam uzunluğudur. Robotikde, malzemelerde ve kozmetikteki gelişmeler hiç kuşkusuz seks ikamelerini getirecektir. Hatta belki günümüz pop yıldızlarının siborg modelleri satılır olacak. Belki de seks ikameleri, seks arttırıcıları daha YIQ ve uzun hayat kadar istenir olacak. Daha seksi bir dünya daha hoş bir dünya olabilir. Ancak daha eğlenceli olacağı muhakkaktır.

Peki her kadın ya da erkeğin kendi robot haremi olan bir dünya da romantik aşka ne olur? Özgür seks, özgür aşk anlamına gelmeyebilir ama etkiler. Aşktan kösnüllüğü ve gen üretimini çıkarırsak ne olur? Kısıtlamaları ortadan kaldırırsak ne olur? Belki de ortada hiçbir şey kalmaz. Ya da belki gerçek aşk kalır ve bugünden düşünemeyeceğimiz boyutlara ulaşır.

Makine zenginliği bugünden tasavvur edemeyeceğimiz makine kültürü getirecektir. Sanatta yeni halılar dokuyacak, bilimsel yeni ağlar örecek, yeni algılamalar ve idrak getirecektir.

Bunların toplam etkisi ve bunların gerisindeki sanat, bilim, kültür ve tarih, insanın kozmostaki mercan kayasının alt katmanını teşkil edecek. Bundan binlerce, milyonlarca hatta milyarlarca yıl sonra bizim biyolojik ve makine ahfadımız mercan kayalığımıza bir iskelet, bir kültür, bir bilim eklemeye devam ediyor olacak. Son çocuklarımız mercan kayasının üstünde dikilebilir ve Kâinatın kendi mercan kayalıkları üzerinde dikilen diğer medeniyetlerini selamlayabilirler. Diğerlerine yol gösterebilirler ya da diğerleri bizimkilere yol gösterir.

Veyahut da kendini beğenmiş bir makine gibi Babil Kulesi üzerinde tek başımıza durur, cevap vermeyen Matematik Yapıcısı'nı bulmak üzere Kâinatı araştırmayı sürdürebiliriz. Ya da Matematik Yapıcısı'nın bize verdiği cevabı beğenmeyebiliriz. Belki bizim Kâinatımız boşluktaki büyük bir çipten ibarettir; başka bir kültür için enformasyon stoklayan bir çip. Enformasyon, Kâinatın nasıl değiştiğinde yatabilir. Kozmik genişleme ve sıkışma örüntüleri – mesela bizim Kâinatımız geniş bir nöral ağ, bir kompakt disk ya da bir bellek çipiymiş, bizler de mantık devrelerinin birinin soğuk, sert tellerine çömelmiş oturan virüsümsü bir koloniymişiz gibi - enformasyon kodlayabilir veya çözebilir. Ya da mesaj var/mesaj yok işlemi yapabilir. Mesajlar, şu anda burada da olabilirler ama biz onları algılayamıyor, idrak edemiyor olabiliriz. Cebir kitabı üzerinde yürüyen karıncalar olabiliriz.

Makina YIQ'su, bu dünyaların kapısını aralayacaktır. İnsanlığın akıllı makinelarla ilişkisi geleceği eski "köle-efendi" temasına yeni çeşitlemeler

getirecek. Makina zekâlı üstlerimizi biz kontrol edeceğiz. Onlarla yaşayacak, onları yaratacak, onlara uyum sağlayacak, belki de onlarla birlikte doğuracağız. Onlar bizim dizginlerimizi tutarken biz de onların dizginlerini tutacağız. Aynı zamanda köle, aynı zamanda efendi. Mesele, derece meselesi olacak.

Saçaklı mantık bize bu kapıyı açmak için bir bedel ödememiz gerektiğini gösterdi. Eski Aristo mantığına itaat etmemeli, eski mantığı aşmak için kurallarını kırmalıyız. Makinaların bizim gibi düşünmelerini sağlamaya çalıştığımızda, bunu eski mantığa uygun olarak yapmaya çalışmıştık: aç/kapa makinaları kadar basit düşünmeyi öğrenmeye çabaladık. Çünkü ikili (ya-ya da) düşünce sisteminin kültürel mirası bize böyle yapmamızın doğal ve uygun olduğunu öğretmişti. "Kesinlik"i aradık ve bulamadığımız zaman kendimiz temin ettik. Şimdi artık kapıyı biraz biraz açıyoruz. Ola ki, saçaklı mantığı da daha genel bir düşünce veya teori veya süreç için terkedebiliriz. Son tahlilde saçaklı mantık, doğrunun bugüne kadar aranandan daha yakın bir tahminine cevaz veriyor. Bizim bilim ve matematiğimiz daha yeni doğdu.

* Bart Kosko, *Fuzzy Thinking: The New Science of Fuzzy Logic*, 1993, Hyperion.

2. Bugünlerde Bunları Konuşuyorlar*

Alev Alatlı

Bugün size dünya düşünce gündemini teşkil eden birbirine bağlı üç gelişmeden söz etmek istiyorum. Bunlardan ilki, 1920'li yıllarda baş veren, günümüzde "İkinci Aydınlanma Çağı" diye adlandırılagelen düşünce devrimi. İkincisi, temellerini "Yuvarlak Masa" "Bilderberg Toplantıları" ve "Roma Kulübü" hareketlerinin teşkil ettiği öne sürülen "Yeni Dünya Düzeni". Üçüncüsü "Yeni Dünya Düzeni"nin muhalifleri ve kültler.

İkinci Aydınlanma Çağı'nı teşhis edebilmemiz için beş yüz yıl kadar geri gitmemiz, ilk "Aydınlanma Çağı"nı hatırlamamız gerekecek. Malum olduğu üzere Birinci Aydınlanma Çağı, Aristo'yu kaynak edinen Kopernik, Kepler, Galileo ve Newton'la devam eden bir dizi buluş ya da keşif sonucunda, semavi dinlerin dünya ve kâinat açıklamalarını reddeden, onlara yeni açıklamalar getiren sürecin adıdır.

Birinci Aydınlanma Çağı öncesinde kâinata ilişkin "doğrular" ya vahiy ya da usavurum yoluyla saptanırken, Isaac Newton'un 1687 basımı *Principia'*sı ile birlikte "doğruların" gözlem sonucu olarak belirlenmesi ilkesi kesin olarak benimsenir, gözlem ve deney bilimsel düşüncenin olmazsa olmazları olarak yerleşir.

Vahiye dayalı düşünce biçimini reddeden Newton, dünyanın çok sayıda olmakla birlikte gözlemlenebilir ve çözümlenebilir verilerden oluştuğunu söyler. Dahası, parçaların gözlemlenmeleri ve çözümlemeleri sonucunda ortaya çıkacak birkaç sade, basit ve kesin kanunun "bütün"e uygulanabileceğini, bu sade ve basit kanunların bütünü kesin olarak açıklayabileceğini savunur.

Günümüzde "Klasik Fizik" olarak adlandırılan Newton Fizik'inin tanımladığı evren ve dünya, belli kurallara göre işleyen, "deterministik," yani her olayın bir takım sebeplerin kaçınılmaz sonucu olarak tezahür ettiği, başı sonu belli olan bir sistemdir. Kâinat'ta belirsiz olan, bulanık olan, ortada olan hiçbir şey yoktur. Yine Klasik Fizik'e göre kesin bir sistem olan Kâinatı oluşturan parçacıklar belirli Fizik kurallarına göre hareket ederler. Parçacıkların birbirleriyle olan ilişkileri "nedensellik" çerçevesinde gelişir. Biz insanlar nedensellik kurallarının neler olduğunu keşfedersek, Kâinatın nasıl işlediğini kesin olarak öğrenebiliriz. İnsanlığı Kâinatın nasıl işlediğini öğrenmekten alakoyacak hiçbir şey yoktur.

Bir başka ifadeyle, Klasik Fizik'in dünyası bir ya-ya da dünyasıdır. Doğrusal mantığın kurallarına tabidir. Bir şey ya doğrudur, ya da yanlış. Ya siyahtır ya da beyaz. "Hem doğru hem de yanlış" olamaz, çünkü "doğru" tektir. Örneğin, ışık. Klasik Fizikçiler, ışığın ya cisimcik bölüklerinden ya da dalga serilerinden oluşması gerektiğini düşünürlerdi. Hem dalga serilerinden hem de cisimcik bölüklerinden oluşan ışık tanımlaması, "saçmalık"tan başka bir şey olamazdı.

Newton'un dünyanın çok sayıda olmakla birlikte gözlemlenebilir ve çözümlenebilir verilerden oluştuğu, gözlem ve çözümleme sonucunda ortaya çıkacak birkaç sade, basit ve kesin kanunun bütüne uygulanabileceği, bu sade ve basit kanunların bütünü kesin olarak açıklayabileceği şeklindeki dünya görüşü sadece fiziği değil, fiziğin dışındaki diğer tüm bilimleri de etkiledi. Modern dünyayı şekillendiren sosyal bilimler, sanat, edebiyat, hatta müzik Klasik Fizik'in kuralları doğrultusunda şekillendi.

Örneğin, Newton'un atomlardan oluşan Kâinat fikri, ekonomide Adam Smith'in çıkarlarını kovalayan bireysel girişimcilerden oluşan, kapitalist/liberal anlayışının mesnedini teşkil eder. Münferit atomların birbirleriyle olan ilişkileri ekonomide bireylerin birbirleriyle olan ilişkileri olarak algılanır. Gerek fizikte, gerekse ekonomide kullanılan araştırma yöntemi de aynı esasa dayanır: sistemi mümkün olan en küçük parçasına indirmek ve bu parçacıkların davranışına bakarak, bütünün geleceğine dair karar vermek, tahmin yürütmek.

Newton'un dünyasında belirsizlik, bulanıklık yoktur. Bir şey ya öyledir ya da öyle değildir. Ya siyah ya beyazdır, gri yoktur. Bu anlayışı, siyaset bilimine taşıdığımızda iki olgu ile karşılaşırız: toplum mühendisliği ve ideolojilerin keskinliği.

Toplum mühendisliği, otokratik ya da en azından Jakoben/tepeden inmeci yönetimlerle sonuçlanırken, ideolojiler keskinleşir. Örneğin, Newton'un siyah-beyaz dünyasında ya sağcı, ya da solcu olunur. Tıpkı bir fotonun aynı zamanda hem cisimcik hem de dalga olması düşüncesinin saçma olduğu inancı gibi, burada da hem solcu hem de sağcı olduğunu savunan birisi ciddiye alınamaz. Ya da daha güncel bir örnek: hem laik, hem de Müslüman olunabileceği şeklindeki bir iddia ya kabul edilemez bir yozlaşma olarak nitelendirilir ya da marjinal bir tutum olarak kenara itilir.

Newton'un dünya görüşü, edebiyata da yansır. Mesela roman karakterleri de ya iyi ya kötü, ya kahraman ya da korkak olur. Hemen her zaman belirli bir hedefe hizmet etmeleri, iyilik ya da kötülükte tutarlı olmaları gerekir. Karakterleri bu kurala uymayan bir eserin roman olmadığı sonucuna varılır. Mesela müzik. Müzikte notaların do-re-mi gibi kesin/matematiksel sesler şeklinde düzenlenmesi Birinci Aydınlanma Çağının sonuçlarındandır. Türk müziğinin ara tonları, Batı anlayışında yok sayılır.

Özetle, Klasik Fizik'in "doğru tektir" aksiyomunun kabulü, hem o hem de bu, anlayışının reddidir. Gri alanlar, şahsiyetsizlik, yozluk, bozukluk anlamına geldiği için yok sayılırlar.

Klasik Fizik'in "mekanize" dünya görüşünün sarsılmaya başlaması, 1920'lerde filizlenen parçacık ya da kuantum fiziğindeki ilerlemelerin sonucu. "Yeni Fizik" diye bilinen kuantum fiziği, bilim dünyasının "doğru" anlayışını altüst etmekle tehdit eder, çünkü siyah-beyazcı Newton Fizik'inin aksine, "Yeni Fizik"te "kesinlik" yoktur, "tek" doğru yoktur. "Hiçbir şey şey kesin değil, hiçbir şey imkânsız değil." Yeni Fizik'in temel cümlesidir.

Albert Einstein'ın "matematik kesin olduğunda gerçeği yansıtmaz, gerçeği yansıttığında kesin değildir" saptamasıyla dikkatleri çeken kuantum devrimi, ışığın hem dalga serileri hem de cisimcik bölüklerinden oluştuğunun tespit edilmesiyle birlikte reddedilemez bir oluşum haline gelir. Dahası, ışığın dalga veya cisimcik niteliğini gözlemci ile adeta bir diyaloga girerek belirttiğinin ortaya çıkması işleri daha da karıştırır.

Arşimet'in "Evraka! Evraka!" diye bağırdığı su ve tas deneyini hatırlarsınız. Kuantum Fizik'inin evrekası da ışığın hem dalga serileri hem de cisimcik bölüklerinden oluştuğunu saptayan deneydir. Şöyle ki, herhangi bir ışık kaynağının, mesela bir ampulün, önüne dalga dedektörü koyulduğunda, ışığın dalga niteliğini açık ettiği, oysa cisimcik dedektörü kullanıldığında

cisimcik niteliğini sergilediği saptanır. Bu deneyin telmihi, ışığın biz onu nasıl görmek istiyorsak, kendisini bize öyle gösterdiğidir!

Deneyin sonucu öylesine garipsenir ki, kuantum Fizikçisi Erwin Schrödinger, ışığın bu hem dalga hem de cisimcik olma niteliğini vurgulamak için "Schrödinger'in Kedisi" diye anılan, benim de bir romanıma ismini veren kuantum deneyini tertipler. Schrödinger bu deney ile ışığın tetikleyeceği bir tabancanın namlusunun karşısına yerleştirilen bir kutuya konan bir kedinin ölü ya da diri olmasının, ışığın dalga ya da cisimcik gibi hareket etmesine bağlı olduğunu göstermeyi amaçlar. Işık, cisimcik gibi hareket ederse kedi ölecek, dalga gibi hareket ederse yaşamaya devam edecektir. Işığın ne zaman nasıl hareket edeceği asla bilemeyeceğimiz şeylerden biri olduğu için, deney bizi kedinin ölümle/yaşamın üst üste bindiği, süperpoze, bir durumda olduğu şeklinde garip ve tekinsiz bir gerçeklikle karşı karşıya getirir. Böylece aynı anda ölü ve diri olmak gibi bildiğimiz hayatta imkânsız olan bir keyfiyetin kuantum dünyasında bir gerçeklik olduğu vurgulanır.

Tasavvuru Zor, Alışması, Sindirmesi Daha da Zor Bir Gerçeklik

Öyle ya da böyle, "Yeni Fizik"in önümüzdeki bin yılın dünya görüşünü şekillendireceğine kesin gözüyle bakılıyor. Tıpkı Klasik Fizik'in "Birinci Aydınlanma Çağını" başlatıp, günümüze hâkim olan "mekanize" dünya görüşünü şekillendirdiği gibi, "İkinci Aydınlanma Çağı"nın da insanın kendisine, kendi bedenine, topluma, Kâinatı oluşturan canlı cansız tüm varlıklara hatta "canlılık ve ölülük" durumlarına bakışını radikal bir biçimde değiştireceği öngörülüyor.

Öte yandan, "İkinci Aydınlanma Çağı"nın önde gelen iki telmihinden birisi "Kaos Paradigması," diğeri "Fuzzy," puslu veya saçaklı mantık. Kaos Teorisi, Klasik Fizik'in açıklamaya muktedir olmadığı için göz ardı etmeyi sürdürdüğü "türbülans"a/karmaşaya anlam kazandıran, "dinamik sistemler" denilen fenomenlerin işleyişini açıklayan teori. Klasik Fizik'in, "şunu şöyle etkilersen bu sonucu alırsın" şeklindeki nedensellik ilişkilerinin işlemediği durumlar. Deniz dalgaları, girdaplar, borsa hareketleri gibi nedenleri kesin olarak saptanamayan, doğrusal olmayan sistemler. İnsan toplumlarının da dinamik sistemler olmasının dünyamız için telmihi daha önemli, çünkü Kaos paradigmasının toplum mühendisliği girişimlerini tümüyle anlamsız kılması gibi bir sonuca götürüyor.

İnsan toplumları gibi dinamik sistemlerin başlangıç noktalarında meydana gelen en ufak bir değişikliğin beklenmedik sonuçlar doğurabildiği gözlemleniyor. Kelebek etkisi diyorlar: şu anda Beylerbeyi'nde kanat çırpan bir

kelebeğin, bir süre sonra burada Diyarbakır'da fırtınaya sebep olabilmesi gibi bir durum söz konusu olabiliyor. Böylece, ne kadar iyi düzenlendiği, denetlendiği sanılırsa sanılsın, herhangi bir toplumsal olayın bütün bir dünyayı sarsacak kelebek etkisi yaratabileceği ortaya çıkıyor. Diğer bir deyişle, "ateş olsa cirmi kadar yer yakar" deyişinin hiç de gerçekçi bir deyiş olmadığı, tersine, "bir mıhın bir nal kurtardığı, bir nalın bir at kurtardığı, bir atın bir atlı kurtardığı, bir atlının bir muharebe kurtardığı, bir muharebenin bir ülke kurtardığı" ispat ediliyor.

Öte yandan, Einstein'ın "matematik kesin olduğunda gerçeği yansıtmaz, gerçeği yansıttığında kesin değildir" şeklinde özetlediği olgu, dünyada hiçbir oluşumun/hiçbir hadisenin kesin olarak gözlemlenemediği gibi, kesin olarak ölçümlenemediği olgusu. Bunun böyle olduğu az önce naklettiğim tekerleme de görüldüğü gibi hep bilinir, ancak küsurat işlevsellik adına göz ardı edilirdi. Oysa göz ardı edilen küsuratın, küçücük farkın dinamik sistemlerde ülke kaybına varıncaya kadar fırtınalar yaratabildiği ortaya çıkınca, ihmal edilmemesi gereği ortaya çıktı. Olgular, veriler "fuzzy" veya "puslu"dur, ölçümler fuzzy veya "puslu"dur, hatta ölü ile diri arasındaki fark bile fuzzy ya da "puslu"dur. Nesneler arası ilişki fizikçilerin öngördüğü şekilde tezahür etmeyebilir. Hatta "hiçbir şey kesin değildir, ama her şey mümkündür."

Fuzzy ya da çokdeğişkenli mantık, hem-hem de şeklinde ifade edilen gerçekliğin mantığıdır. A'nın hem A, hem de A olmadığı durumu tasvir eder. Aristo mantığının siyah beyaz kesinliğini, bilgisayarların 0/1 sistemini reddeder.

Peki, bir şeyin hem o hem de bu olduğu şeklinde muğlak bir tanım hesaba gelir mi? Evet, geliyor. 1970'li yıllarda, California Üniversitesi Elektrik Fakültesi Dekanı Lütfi Askerzade ki aslen Azeridir, fuzzy mantık elektrik devreleri düzenledi. Fuzzy mantık 1990'ların başlarında Uzak Doğu'nun teknolojik ve kültürel amblemi olarak ortaya çıktı. "Saçaklı İhtilal" denilen bu gelişmenin ve izleyen yüksek-teknoloji tüketim ürünleri imalatının bayraktarlığını Japonya yaptı. Japon mühendisleri bilgisayarlardan, elektrikli süpürgelere kadar yüzlerce alet edevatın ve sistemlerin makine zekâ quotient (IQ) arttırmak için saçaklı mantığı kullandılar. Japon hükümeti iki büyük araştırma laboratuarı kurdu. Saçaklılık üzerine konferanslar tertip ediyorlar. İnsanlar metrolarda saçaklı mantığın ne menem bir şey olduğunu anlatan popüler bilim kitapları okuyorlar. Japon televizyonu Saçaklı Mühendislik belgesellerini en iyi saatte (prime-time) yayınlıyor. Japon parlamentosunda siyasiler saçaklı mantığın anlamı tartışılıyor. Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, MİTİ, saçaklı ürünlerin 1990'da bir buçuk, 1991'de iki milyar

dolar getirdiğini hesaplıyor. Küresel bilgisayar pazarı yaklaşık iki yüz milyar lira. Fuzzy Japonlar daha şimdiden bu pazarın yüzde birine hâkimler. Ve yarış daha yeni başlıyor, denmesine karşın Körfez krizinde fuzzy füzelerin deneme mahiyetinde kullanıldıklarından söz ediliyor. Dahası, Güney Asya'yı perişan eden ekonomik krizde bu ülkelerin fuzzy bilgisayar imalatında çok başarılı olmalarını engellemek isteyen Bill Gates'in parmağı olduğu söyleniyor. Bill Gates'in kişisel serveti bir yana kendisinin Bilderberg üyesi olduğunu ayrıca hatırlatmalıyım. Bilderberg'in ne olduğunu birazdan açıklayacağım.

Özetle, Schrödinger'in kedisinde sembolleşen Yeni Fizik ve onun türevleri Kaos Pradigması ve fuzzy, saçaklı mantık, kaos teorisi - bütün bu gelişmeler bizi siyah-beyaz düşüncenin cenderesinden kesin yargıların kabalığından ve zorlamasından kurtarıyor. Dünyada yüzde yüz doğru olan hiçbir tanım veya ölçü olmadığını idrak noktasına getiriyor.

Peki, yüzde yüz doğru olan hiçbir tanım ya da ölçü yoksa insanlar nasıl düşünürler? Nasıl karar verirler? Bunun cevabı da, düşünce biçimimizin bundan böyle bütünü kapsayacak şekilde değişeceği. "Holistik" denen, "bütüncü" yani "küresel" dünya görüşünün hâkimiyetinin gerçekleşeceği. "Holistik" düşünce, ne kadar bölünürse bölünsün, maddenin temel olarak nitelendirebileceğimiz bir parçasının olmadığını, hiçbir parçanın diğerlerinden daha temel olmadığını, bütünün birbirileriyle örülü olayların devingen ağı olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylüyor. Kuantum mekaniğinin Potinbağı Hipoteziyle örtüşen bu düşünce şeklinde, 'madde'yi, yeryüzündeki yaşamın bütünü olarak yorumlamamız halinde sadece insan ırklarının değil, milletlerin değil, tüm canlı türlerinin birbirlerinin yaşamlarıyla örülü birlikteliklerini gözetmek durumundayız. Hiçbir ulusun yaşam biçiminin diğerininkinden daha temel, dolayısıyla daha vazgeçilmez, dolayısıyla daha üstün olmadığını teslim etmek durumdayız.

Peki, "Yeni Dünya Düzeni" olarak revaç verilen oluşum, İkinci Aydınlanma Çağının çocuğu "bütüncü" yani –tekrar ediyorum- hiçbir ulusun yaşam biçiminin diğerininkinden daha temel, dolayısıyla daha vazgeçilmez, dolayısıyla daha üstün olmadığını şeklindeki dünya görüşü ile çakışıyor mu? "Yeni Dünya Düzeni," İkinci Aydınlanma Çağının uzantısı mı diye sorarsanız, orada şöyle bir durmak gerektiğini söylemek durumunda kalıyoruz. Çünkü her ne kadar "küreselleşme" ve "Yeni Dünya Düzeni" eşanlamlı oluşumlar olarak sunuluyor, küresel köyden bahsediliyorsa da günümüz pratiğinin İkinci Aydınlama Çağının bulgularına uymadığına dair işaretlerin ihmal edilemeyecek kadar çok olduğunu teslim etmek zorunda kalınıyor. Kimin tarafından? Dünya entelijensiyası tarafından.

"Yeni Dünya Düzeni"nin İkinci Aydınlanma Çağının yol verdiği holistik düşünceye ters düştüğünün işaretlerinden birincisi, Dünya Devletinin temellerinin daha 1877 yılında John D. Rockefeller, John P. Morgan, Andrew Carnegie, Mayer A. Rothschild, ve Cecil Rhodes beşlisi tarafından atıldığı şeklindeki yaygın iddia. John D. Rockefeller malum, petrol imparatoru, Standard Oil Trost'ün sahibi, 1890'lı yıllarda Birleşik Devletler petrol endüstrisinin yüzde yetmiş beşi kendisine ait. Ayrıca demir madenleri, ormanları, imalat sanayinde ve ulaşım sektöründe büyük iştirakleri var. Yaklaşık 150 yıllık bir Rockefeller Hanedanından bahsediliyor, servetlerinin 1-2 trilyon dolar olduğu hesap ediliyor. John P. Morgan uluslararası banker ve gezegenimizin ilk milyar dolarlık (1901 yılı itibariyle) endüstrisinin, U.S. Steel'in sahibi, "Amerika'yı Amerikan yapan adam" diye bilinen kişi. Andrew Carnegie 1890'da İngiltere toplamından daha fazla çelik üreten Carnegie Çelik'in sahibi, ayrıca kömür ve demir madenleri, şilepleri ve demiryolları var. Mayer Rothschild ünlü Rothschild Hanedanının kurucusu banker – Rockefeller'den iki misli zengin, 2000li yılların başındaki servetlerinin 3 trilyon dolar olduğundan bahsediliyor. Ve Cecil Rhodes, ünlü Elmas İmparatoru. Güney Afrika elmas tarlalarını işleten, Güney Afrika'yı İngiltere adına fetheden adam. Rhodesia adını onun soyadından alıyor. Ayrıca apartheid/ırk ayrımının mucidi.

Bu beş adamın akıl hocaları Oxford Üniversitesi profesörlerinden John Ruskin. 1877'de "Yuvarlak Masa" adındaki gizli cemiyeti kuruyorlar. Amaçları İngilizce konuşan dünyayı oligarşik federasyon halinde birleştirmek. Büyük Britanya İmparatorluğunu siyasi, ekonomik ve kültürel olarak yeniden yapılandırmak suretiyle, oligarşik dünya federasyonuna giden yolu açmak. Otuz yıl sonra, 1908 yılına gelindiğinde, 'Yuvarlak Masa'yı çokuluslu, Anglo-sever bir yarı açık cemiyet olarak görüyoruz. 'Yuvarlak Masa' cemiyetinin iki uzantısının 'Bilderberg Grubu' ve 'Roma Kulübü' olduğu söyleniyor.

Bilderberg Grubu, 1954'de Avrupalı Rothschild Hanedanı öncülüğünde kuruluyor, Amerikalı rakibi, Rockefeller Hanedanı tarafından destekleniyor, ev sahipliğini eski SS-Nazi Hollanda Kralı yapıyor. Bilderbeg adı da buradan geliyor – kralın sahip olduğu otelin adı bu. 1954'den itibaren toplantılar her yıl dünyanın değişik bir şehrinde yapılıyor. Gündem gizli, katılanlar gizli, meğerki patron olsunlar gazeteciler Bilderberg toplantılarına alınmıyorlar, A.B.D. ve Avrupa Devletlerinin gizli teşkilatları toplantıların yapıldıkları otellere gazetecileri sokmamak için olağanüstü önlemler alıyorlar. Katılanlar içerde konuşulanları anlatmamaya yeminli. Kapıda biriken gazetecilerle katılanlar arasında köşe kapmaca oynanıyor, içeriye sızmayı başarabilen bir iki muhabir feci şekilde tartaklanıyor ve tutuklanıyor. Buna rağmen, üyelerin

bir kısmının fotoğrafları çekiliyor, bugün bu fotoğraflar bir takım internet sitelerinde “ARANIYOR” başlığı altında yayınlanıyor. Aranıyor olmalarından kasıt, bu resimlerin sahiplerinin adını bilen internet kullanıcılarının kim olduklarını söylemeleri ricası.

Bilderbergcilerin amaçlarının dünyayı sıkıca koordine edilmiş küçük, seçkin bir uluslarötesi bankerler ve sanayicilerden oluşmuş, entelijensiya destekli oligarşinin eline teslim etmek olduğu söyleniyor. Avrupa Birliği’nin Avrupa kıtası için yaptığını dünya için yapmak ve bir Dünya Devleti kurmak istiyorlar. David Rockefeller’in farklı zamanlarda farklı yerlerde bu arada 1999 yılı Şubat’ında Newsweek İnternational dergisine verdiği bir mülâkatta “hükümetlerin yerini alacak birileri olmalı ve bana öyle görünüyor ki, bunu da en iyi şirketler yaparlar...” demekten çekinmemiş olmasına işaret ediliyor ve yaygın söylemin aksine karşı çıkılmadığı takdirde önümüzdeki asırlarda dünyanın yeni feodal lordların boyunduruğu altına gireceğine uyarıyorlar.

Uyaranlar Kimler? Uyaranlar, Yeni Dünya Düzeni Muhalifleri

Muhalifler, Yeni Dünya Düzeninin anlamının, dünyanın siyasi ve yasal hüviyetini tümüyle değiştirmek, ulus-devletlerin tarihi rollerini ortadan kaldırmak, kontrolu uluslarötesi tröstlere devretmek suretiyle millet kavramını ortadan kaldırarak, idareyi İngilizce konuşan anglo-sever bir oligarşiye teslim etmek olduğuna eminler. İddiaları, Birleşmiş Milletler Teşkilatının bundan böyle Birleşmiş Tröstler Teşkilatı olarak isim değiştireceğini şeklinde. Bilderberg toplantılarına katılanların isimlerinin saklı tutulması, görüşmelerin basına kapalı olması, dünya ekonomisine ve siyasetine dair kararların kapalı kapılar ardında alınmasını ülkelerinin anayasalarının en galiz ihlâli şeklinde algılıyorlar. Ulusal politikacılarının, özgür iradeleriyle seçtikleri vekillerinin etkisizleştirilmesine tepki gösteriyorlar. Amerikan başkanlarından, Dünya Bankası guvernorlarına, diğer ülkelerin başbakanlarına varıncaya kadar dünyanın kaderini etkileyen eşhasın kapılar ardında saptanmasına karşı çıkıyorlar. Dünya basın devlerinin Bilderbergcilerle işbirliği içinde oldukları gerekçesiyle muhalefetlerini internet üzerinden yapıyorlar. Seattle’da olduğu gibi zaman zaman da gösterilerine de şahit oluyoruz.

Roma Kulübü, Bilderberg’e göre daha yeni bir örgütlenme. 1968’de kuruluyorlar. Kendilerine “özel think tank” nitelemesini yakıştırıyorlar. “İnsan ırkının sesi ve zekâsı, insanlığın yolunu aydınlatan bir deniz feneri, tüm dünyaya umut saçacak olan ışık...” diye tanımlıyor SGI Başkanı Japon İkeda. SGI, ise dünya Budist liginin kısaltılmışı.

Yeni feodal lordların ne denli güçlü olduklarını, ulusların kimliklerini kaybetmemek için ne denli direnebileceklerini kuşkusuz zaman gösterecek. Ancak Yeni Dünya Düzeni muhaliflerinin iddia ettikleri gibi "yeni bir toplumsal mühendislik projesi" ise ki öyle görünüyor, o zaman işlerinin zor olduğunu kabul etmemiz lâzım. Bir yandan "İkinci Aydınlanma Çağı"nın reddettiği "tek doğru" anlayışı, öte yandan finans oligarşisi bir arada yaşayamayacak oluşumlar gibi görünüyorlar.

Nitekim daha bugünden Birleşik Amerika'da iki buçuk milyon muhalif kültün varlığından bahsediliyor.

Kült, bizim için yeni bir kavram. 'Kült'ü yakın bir tarihte, karizmatik bir liderin önderliğinde ortaya çıkan, militan, ideolojik/dini örgütlenmeler olarak tanımlıyorlar. Kültlerin ortak özellikleri, üyelerini psikolojik baskı uygulayarak devşirmeleri ve kendilerine bağlı tutmaları, topluluğun seçkinci totaliter bir yapısı olması, liderinin kerametinin kendinden menkul, dogmatik, mesihi, sorgulanamaz ve karizmatik olması, amaçların araçları caiz kıldığı inancıyla para toplamada ya da üye devşirmede her yolun mübâh sayılması, üyelerin örgüt fonlarından yararlanamıyor olmaları. Londra'daki Kült Enformasyon Merkezi CIC'nin kriterlerine uygun ilk kült örnekleri geçen yüzyılda, Jonestown'da, dokuzyüz onüç müridini siyanürlü portakal suyu ile intihara sevkeden vaiz Jim Jones kültü. San Diego, California'daki Cennet'in Kapısı kültü. Waco, Texas'daki Cennet'in Elçiliği Kilisesi vaizi John Joe Gray'in 'Branch Davidians'ı. Bu üçüncüsü devasa bir cephaneliği de olan büyük bir çiftliğe kapanmışlar, elektrik dahil, tüm ihtiyaçlarını kendileri karşılıyorlardı. Devletten bütünüyle bağımsızdılar, hiçbir müdahale kabul etmiyorlardı. Başkanlarının bir polis memuruna saldırması sonucu çıkan olaylarda, Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı, Hazine Bakanlığı ve FBI'ya bağlı özel timlere üç hafta direnmişler, sonunda kadın, erkek ve çocuklardan oluşan seksen kişi yanarak ölmüşlerdi.

Kültlerin Amerika'da olduğu gibi Avrupa ve Japonya'da da gözardı edilemeyecek sayılara ulaşmış olmaları, bir yandan Kaos Paradigmasını, öte yandan olası bir kelebek etkisinin sonuçlarını düşündürüyor. Bugün bir kilisede, ya da Neo-Pagan dedikleri putperest tapınağında ya da Kızıl dergâhta meydana gelen ya da gelmeyen bir olayın dünyada ne gibi bir fırtınaya neden olabileceğinin kestirilemeyeceğinin bilgisi, yepyeni askeri savunma stratejilerinin geliştirilmesini de dayatıyor. İki kutuplu dünya için düşünülmüş stratejilerin Kaos Çağı'nda işe yaramayacağı, kültlerin ya da "rogue states" denilen "bozguncu" ulusların - bunlara verilen ilk örnek Irak - Yeni Dünya Düzenini tehdit eden savaşlar çıkarmaları halinde ortaya çıkacak kelebek etkisinin Kaos teorisinin matematiksel modeli doğrultusunda çığ gibi büyüye-

bileceğinin bilinci içinde, silâhlı kuvvetlerinin, diplomatlarının, BM, NATO gibi kurumların görevleri yeniden tanımlanıyor, yeni stratejiler geliştiriliyor.

Bana göre en ilginç olanı da savaşı meşru kılan ihlâller listesinin uluslarararası hukuk düzenini, uluslararası kurumların inanırlılıklarını, insan haklarını, uluslararası ticareti, ekolojiyi ve çevreyi, egemenlik haklarını, ABD'nin güvenliğini, ABD'nin Yeni Dünya Düzeni içindeki konumunu korumak gibi, kurulduğu iddia edilen Dünya Devletini destekler mahiyette tezahür ediyor olmaları.

Umarım, sizlere bir büyük düşünce turu attırırken, dünya gündemi hakkında biraz da olsa fikir verebilmiş, dünya düşünürlerinin nelerle uğraştıklarının ipuçlarını sunabilmişimdir.

* Dicle Üniversitesi konferansı, 2003, Diyarbakır.

Meraklısı İçin İleri Okuma Listesi

1. Aydınlar ve düşünce tarihi hakkında

* J. H. Robinson, *Mind in the Making,* Harper, New York, 1921. Bu eser Amerikalıları düşünce tarihi ile tanıştıran eser olarak bilinir.
* A.O.Lovejoy, *The Great Chain of Being* (Varlığın Büyük Zinciri) Cambridge: Harvard, 1936; *Reflections on The History of Ideas* (Düşüncenin tarihi üzerinde tefekkürat), *Journal of the History of Ideas* (Tarih Fikirlerinin Güncesi), 1940, Cilt I.
* Franklin L. Baumer, *Intellectual History and its Problems* (Düşünce Tarihi ve Sorunları), *Journal of Modern History* (Modern Tarih Güncesi), 1949, Cilt XXI.
* Crane Brinton, *Ideas and Men* (Düşünceler ve İnsanlar) eserindeki önsöz bölümleri, Prentice-Hall, New York, 1950.
* Carl Becker, *Heavenly City of the Eighteenth-Century Philosophers* (On Sekizinci yüzyıl Filozoflarının Cennet Şehri), Yale, New Haven, 1932. *R. K. Merton, *Isis*, The Sociology of Knowledge (Bilgi Sosyolojisi), 1937, Cilt XXVII.
* Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Culture* (Kültür Sosyolojisi Hakkında Yazılar), Routledge & Paul, London, 1956.
* George B. de Huszar, *The Intellectuals* (Aydınlar), Free Pres, 1960.

2. Genel okuma

* J. H. Randall, *Making of the Modern Mind* (Modern Aklın Oluşumu), Houghton Mifflin, Boston,1940.
* P. Smith, *History of Modern Culture* (Modern Kültürün Tarihi), Holt, New York, 1930-34.
* J. Bronowski & B. Mazlish, *Western Intellectual Tradition* (Batının Entelektüel Geleneği), Harper, New York, 1960.
* Meyrick Carre, *Phases of Thought in England* (İngiltere'deki Düşüncenin Evreleri), Clarendon, Oxford,1949.

* Basil Willey, *Christianity Past and Present* (Hıristiyanlığın Geçmişi ve Bugünü), Cambridge,1952.
* Franklin L.Baumer, *Religion and the Rise of Scepticism* (Din ve Septisizmin Yükselişi), Harcourt, New York, 1960.
* Bertrand Russell, *The Problems of Philosophy* (Felsefenin Problemleri), Simon & Schuster, New York, 1945.
* W.T.Jones, *A History of Western Philosophy* (Batı Felsefesinin Bir Tarihi), Harcourt, New York, 1952.
* C. Gillispie, *Edge of Objectivity* (Nesnellik Sınırı), Princeton, 1960.
* W. C. Dampier, *History of Science* (Bilim Tarihi), Cambridge, 1949.
* R.G. Collingwood, *Idea of Nature* (Doğa Fikri), Clarendon, Oxford, 1945.
* G. Sabine, *History of Political Theory* (Siyasi Teori Tarihi), Holt, New York, 1937.
* Hans Kohn, *Idea of Nationalism* (Milliyetçilik Fikri), Macmillan, New York, 1944.
* J. B. Bury, *Idea of Progress* (İlerleme Fikri), Macmillan, New York, 1920. *R.G. Collingwood, *Idea of History* (Tarih Fikri), Clarendon, Oxford, 1946.
* Karl Lowith, *Meaning in History* (Tarihte Anlam), University of Chicago, 1949.
* *The Encyclopaedia of the Social Sciences* (Sosyal Bilimler Ansiklopedisi).
* *Catholic Encyclopedia* (Katolik Ansiklopedisi).
* *Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge* (Schaff-Herzog Dini Bilgi Ansiklopedisi).
* *Hastings Encyclopaedia of Religion and Ethics* (Hastings Din ve Ahlak Ansiklopedisi).
* *Journal of the History of Ideas* (Düşünce Tarihi Güncesi).
* *Isis* ve *History and Theory*.

3. Orta Çağ

F. B. Artz tarafından yazılan "*The Mind of the Middle Ages* (Orta Çağ Aklı), Knopf, New York, 1953" kapsamlı bir biyografiyle birlikte yararlı bir incelemedir. H. O. Taylor'a ait olan "*The Medieval Mind* (Orta Çağa Özgü Akıl), Harvard, 1949" daha eski olmakla birlikte yine de yararlı genel bir çalışmadır. C. H. Haskins'e ait "*Renaissance of the Twelfth Century* (On İkinci Yüzyıl Rönesansı), Harvard, 1927" Orta Çağ düşüncesinin ve kültürünün yeniden yorumlanmasının önemli bir dönüm noktasıdır.

Orta Çağa özgü ve klasik düşünce arasındaki ilişki için bakınız Werner Jaeger'e ait "*Early Christianity and Greek Paideia* (Grek Paideiası ve Erken Hıristiyanlık), Harvard, 1961" ve C. N. Cochrane'ye ait "*Christianity and Classical Culture* (Hıristiyanlık ve Klasik Kültür) Clarendon, Oxford, 1940". A. C. McGiftert'a ait "*His-*

tory of Christian Thought (Hıristiyan Düşünce Tarihi), Scribner, New York, 1932-33", E. Gilson'a ait "*Spirit of Mediaeval Philosophy* (Orta Çağ Felsefesi Ruhu), Scribner, New York,1936" ve "*Reason and Revelation* (Sebep ve İfşa), Scribner, New York, 1938", ve M. Carre'nin "*Realists and Nominalists* (Realistler ve Nominalistler), Oxford, 1946" isimli eserler, ortaçağa özgü felsefi ve dini fikirler hakkında mükemmel genel çalışmalardır. Bakınız A. C. Crombie'ye ait "*Augustine to Galileo* (Agustin'den Galile'ye). "*The History of Science A.D. 400-1650* (Bilim Tarihi M.S.400-1650), Falcon, London 1952", bilim için Herschel Baker'e ait "*The Dignity of Man* (İnsanın Saygınlığı), Harvard 1947", insan doğasının kavramları için E. Troeltsch'a ait "*Social Teaching of the Christian Churches* (Hıristiyan Kiliselerinin Toplumsal Öğretimi), Allen & Unwin, London 1931" ve Passerin D'Entreves'e ait "*The Medieval Contribution to Political Thought* (Siyasal Düşünceye Orta Çağ Yardımı), Oxford, 1939", toplumsal ve siyasi fikirler ve tarihin yorumlanması için "*The Interpretation of History* (Tarihin Yorumu) isimli eserdeki G. La Piana'ya ait Theology of History (Tarih Teolojisi)", Princeton 1943". "*St. Augustine and the Christian Idea of Progress* (Aziz Agustin ve İlerlemeye Dair Hıristiyan Düşüncesi) Journal of the History of Ideas, Vol. XII, 1951). Hastings Rashdall'a ait "*Universities of Europe in the Middle Ages* (Orta Çağda Avrupa Üniversiteleri), Clarendon, Oxford 1936" halen bu konudaki en iyi çalışmadır.

4. Rönesans

W. K. Ferguson'a ait "*Renaissance in Historical Thought* (Tarihsel Düşüncede Rönesans), Houghton Mifflin, Boston 1948" On Dördüncü yüzyıldan günümüze ana Rönesans yorumlarını açıklamaktadır. Yorum hakkında Frederico Chabod'un *Machiavelli and the Renaissance* (Makyavel ve Rönesans) isimli eserdeki *The Concept of the Renaissance* (Rönesans Anlayışı) başlıklı yazısına da bakınız (Harvard, 1958) ve Douglas Bush'a ait "*Renaissance and English Humanism* (Rönesans ve İngiliz Hümanizmi), University of Toronto, 1939". Jacob Burckhardt'a ait *Civilization of the Renaissance in Italy* (İtalya'daki Rönesansın Medenileşmesi) isimli eser ve J. A. Symonds'a ait "*Renaissance in Italy* (İtalya'daki Rönesans), Random House, New York, 1935" isimli yapıtlar eğer ki kişi onların varsayımlarından haberdarsa hâlâ okumaya değerdir. Denys Hay'a ait olan "*The Italian Renaissance in Its Historical Background* (Tarihsel Arka Planında İtalyan Rönesansı), (Cambridge,1961" isimli eser, daha yeni genel bir çalışmadır ve Alplerin Ötesindeki Rönesans'a dair bir bölüm içerir.

Klasiklerin ve yeni eğitimin etkisi için, daha ayrıntılı olarak bakınız R. R. Bolgar'a ait olan "*Classical Heritage and Its Beneficiaries* (Klasik Miras ve Onun Lehdarları), Cambridge, 1954" ve W. H. Woodward'a ait "*Studies in Education during the Age of the Renaissance, 1400-1600* (Rönesans Dönemindeki Eğitimdeki Çalışmaları, 1400-1600), Cambridge, 1960"; felsefe için P. O. Kristeller'e ait

"*Studies in Renaissance Thought and Letters* (Rönesans Düşüncesi ve Edebiyatı Hakkında Çalışmalar), Storia e letteratura, Roma, 1956"; insan doğası kavramları ve kozmoloji için E. M. W. Tillyard'ın "*Elizabethan World Picture* (Elizabet Dönemde Dünyanın Görünümü), Chatto & Windus, London, 1943" isimli eser, "*The Renaissance Philosophy of Man* (İnsanın Rönesans Felsefesi), E.Cassirer basımı, University of Chicago, 1948" ve Theodore Spencer'a air olan "*Shakespeare and the Nature of Man* (Shakespeare ve İnsanın Doğası), Macmillan, New York, 1942"; yeni şehirli hümanizm için Hans Baron'a ait olan "*Crisis of the Early Italian Renaissance* (İlk Dönem İtalyan Rönesansındaki Krizler), Princeton, 1955"; sanat ve sanatçının artan prestiji için L. Olschki'ye ait olan "*Genius of Italy* (İtalya'nın Dâhisi), Oxford, 1949", E. Panofsky'a ait olan "*Studies in Iconology* (İkonoloji Çalışmaları)". "*Humanistic Themes in the Art of the Renaissance* (Rönesans Sanatında İnsancı Temalar), Oxford, 1939", ve J. P. Richter'a ait olan "*The Literary Works of Leonardo da Vinci* (Leonardo Da Vinci'nin Edebi Çalışmaları), Oxford, 1939".

L. Olschki'nin "*Machiavelli the Scientist* (Bilim Adamı Makyavel), Gillick, Berkeley, 1945" ve J. Whitfield'e ait olan "*Machiavelli*, Blackwell, Oxford, 1947" Makyavel'in provokatif çalışmalarıdır ve M. M. Phillips'in "*Erasmus and the Northern Renaissance* (Erasmus ve Kuzey Rönesansı), Hodder, London, 1949" Erasmus düşüncesine iyi bir giriştir. Makyavel için aynı zamanda Eric Cochrane'ye ait eleştiri makalesi de önerilmektedir: "*Machiavelli, 1940-1960* (Makyavel, 1940-1960), Journal of Modern History, Vol. XXXIII, 1961" isimli eserin içerisindedir.

5. Papazların Yönettiği Dönem

P. Smith'e ait olan "*Age of the Reformation* (Reform Dönemi), Holt, New York, 1920" isimli eser, Reform'un bazı ana yorumlarının kısa bir özetini içermektedir.

Yorum için aynı şekilde bakınız, E. Troeltsch'a ait "*Protestantism and Progress* (Protestanlık ve İlerleme), Williams & Norgate, London, 1912" isimli eser ve âlim devrimi olarak Reform'un başlangıcı için, E. H. Harbison'a ait olan "*Christian Scholar in the Age of the Reformation* (Reform Döneminde Hıristiyan Âlim), Scribner, New York, 1956" isimli eser.

A. C. McGiffert'e ait olan "*Protestant Thought before Kant* (Kant'tan Önce Protestan Düşünce), Scribner, New York, 1911" Protestan düşüncesinin ana hatları hakkında kısa ve mükemmel bir eserdir. Luther ve Lüteryen düşünceyle ilgili daha yeni genel çalışmalar, James Mackinnon'a ait "*Luther and the Reformation* (Luther ve Reform), Longmans Gren, London, 1925-30" ve Roland Bainton'a ait olan "*Here I Stand* (Burada Duruyorum), Abingdon-Cokesbury, New York, 1950" olarak sayılabilir. Calvin and Kalvinizm için bakınız J. T. McNeill'a ait olan "*History and Character of Calvinism* (Kalvinizm Tarihi ve Yapısı), Oxford, 1954" ve

Eugene Choisy'nin "*Theocratie a, Geneve au temps de Calvin*, Geneva: C. Eggimann, Geneva 1897" isimli yapıtı; Püritenizm için Marshall Knappen'a ait olan "*Tudor Puritanism* (Tudor Püritenizmi), University of Chicago, 1939"; Roma Katolik düşüncesi için P.Janelle'nin "*Catholic Reformation* (Katolik Reform), Bruce, Milwaukee, 1949" isimli eseri ve sol görüşlü reformcularının fikirleri için R.Bainton'a ait genel makale, "*The Left Wing of the Reformation* (Reform'un Sol Kanadı) Journal of Religion, Vol. XXI, 1941 eserin içerisindedir ve yine aynı yazara ait olan "*Travail of Religious Liberty* (Din Özgürlüğünün Sancısı), Westminster, Philadelphia, 1951".

Son çalışma dinsel konularda görüş farkını hoş görme ihtilafı için de iyidir, daha detaylı olarak W. K. Jordan'a ait "*Development of Religious Toleration in England* (İngiltere'deki Dini Hoşgörünün Gelişimi), Harvard, 1932-40" ve J. Lecler'e ait "*Toleration and the Reformation* (Hoşgörü ve Reform), Association, New York, 1960" isimli eserlerdir. Siyasi ve toplumsal düşünce için bakınız E. Troeltsch'a ait "*Social Teaching of the Christian Churches, Vol. II* (Hıristiyan Kiliselerinin Toplumsal Eğitimi), J. W.Allen'e ait "*History of Political Thought in the Sixteenth Century* (On Altıncı Yüzyıldaki Siyasi Düşünce Tarihi), Methuen, London, 1928" ve A. S. P. Woodhouse'nin "*Puritanism and Liberty* (Püritenizm ve Özgürlük), Dent, London, 1938" isimli eseri ve dini ve ekonomik fikirler arasındaki bağlantı için Max Weber'in "*Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu), Scribner, New York, 1930", R. H. Tawney'in "*Religion and the Rise of Capitalism* (Kapitalizmin Yükselişi ve Din), Murray, London,1926" ve B. N. Nelson'un "*The Idea of Usury* (Tefecilik Fikri), Princeton, 1949".

6. Bilimsel Devrim

"*The Origins of Modern Science* (Modern Bilimin Kökenleri), G. Bel, London, 1949" Cambridgeli tarihçi Herbert Butterfield tarafından yazılmıştır ve belki de "bilimsel devrim" hakkındaki en iyi kitaptır. Marie Boas'ın "*Scientific Renaissance 1450-1630* (Bilimsel Rönesans 1450-1630), Collins, London, 1962" isimli eseri ve Crombie'nin "*Augustine to Galileo* (Augustine'den Galileo'ya)" isimli eseri özellikle On Altıncı ve On Yedinci yüzyılın bilimsel başarılarının mükemmel eleştirisini ortaya koyar. Yeni bilim ve felsefe arasındaki bağlantı için E. A. Burtt'un "*Metaphysical Foundations of Modern Physical Science* (Modern Fizik Bilimlerinin Metafizik Temelleri), Harcourt, New York, 1927" vazgeçilmez bir eserdir. Tıpkı Alexandre Koyre'nin "*From the Closed World to the Infinite Universe* (Kapalı Dünyadan Sonsuz Evrene), Johns Hopkins, Baltimore, 1957" isimli eseri ve A. O. Lovejoy'un "*Great Chain of Being* (Varlığın Büyük Zinciri)" isimli eseri gibi, ilki özellikle sonsuzluk hakkında ve dünyaların çokluğu hakkında yeni fikirler, ikincisi ise Copernicus ve Bruno'nun tartışması için. Bilimin dü-

şüncenin diğer alanlarındaki etkisi için bakınız, G. N. Clark'ın "*Science and Social Welfare in the Age of Newton* (Newton'un Çağında Bilim ve Toplumsal Refah), Clarendon, Oxford, 1937"; Basil Willey'in "*Seventeenth Century Background* (On Yedinci Yüzyılın Arka Planı), Chatto & Windus, London, 1934" bu kitaplar "Din ve Şiirle ilişkili olarak çağın düşüncesini" inceler ve R. F. Jones'un "*Ancients and Moderns* (Eskiler ve Modernler), Washington University, 1936" isimli eseri, tarihe karşı yeni eğitimsel fikirleri ve davranışları inceler. M. Ornstein'in "*Role of Scientific Societies in the Seventeenth Century0* (Bilimsel Toplumların On Yedinci Yüzyıldaki Rolü), University of Chicago, 1928" bilim akademileri hakkında iyi bir genel kitaptır ve Mark Curtis'in "*Oxford and Cambridge in Transition 1558-1642* (Geçişte Oxford ve Cambridge 1558-1642), Clarendon, Oxford 1959" isimli kitabı bilim ve evrensellik üzerine ilginç bir bölüme sahiptir.

7. Aydınlanma Dönemi

Paul Hazard'ın "*The European Mind, 1680–1715* (Avrupalı Akıl 1680–1715), Yale, 1952" ve "*European Thought in the Eighteenth Century* (On Sekizinci Yüzyılda Avrupa Düşüncesi), Yale, 1954" başlıklı yardımcı kitapları, empresyonist ama etkili bir Aydınlanma dönemi düşüncesi incelemesi içermektedir. Carl Becker'in "*Heavenly City of the Eighteenth Century Philosophers* (On Sekizinci Yüzyıl Filozoflarına Ait Cennetvari Şehir)" isimli eseri kışkırtıcı bir yorumdur ancak "*Carl Becker's Heavenly City Revisited* (Carl Becker'in Cennetvari Şehrine Tekrar Ziyaret), Cornell, Ithaca,1958" başlıklı sempozyumunun notlarıyla irtibatlı olarak okunmalıdır. P. Smith'in "*History of Modern Culture, Vol.II* (Modern Kültür Tarihi, Cilt II)" başlıklı kitabı olaylara dayanan bir bilgi madenidir.

İngiltere'deki Aydınlanma için, Leslie Stephen'in "*English Thought in the Eighteenth Century* (On Sekizinci Yüzyılda İngiliz Düşüncesi), Putnam, New York, 1876" isimli kitabına başvurun; Almanya için W. H. Bruford'un "*Germany in the Eighteenth Century* (On Sekizinci Yüzyılda Almanya), Cambridge, 1935" isimli kitabına başvurun. Bilim hakkında bakınız, A. Wolf'un "*History of Science, Technology and Philosophy in the Eighteenth Century* (On Sekizinci Yüzyılda Bilim Tarihi, Teknoloji ve Felsefe), Macmillan, New York, 1939"; felsefeye dair, Ernst Cassirer'in "*Philosophy of the Enlightenment* (Aydınlanma Felsefesi), Princeton, 1951"; insan doğası ve insanın durumu hakkında Lester Crocker'in "*Age of Crisis* (Kriz Dönemi)" isimli çalışmalarına bakınız. "*Man and World in Eighteenth Century French Thought* (On Sekizinci Yüzyıl Fransız Düşüncesinde İnsan ve Dünya), Johns Hopkins, Baltimore,1959"; toplumsal ve siyasi düşünce hakkında, Kingsley Martin'in "*French Liberal Thought in the Eighteenth Century* (On Sekizinci Yüzyılda Fransız Liberal Düşüncesi), Little Brown, Boston, 1929" ve Peter Gay'in "*Voltaire's Politics* (Voltaire'nin Politikaları), Princeton, 1959" isimli çalışmalarına bakınız. J. B. Bury'nin "*Idea of Progress* (İlerleme Fikri)" ve Char-

les Frankel'in "*Faith of Reason* (Sebep İnancı)" isimli eserleri Aydınlanma'nın tarih kavramları hakkında standart çalışmalardır ama Henry Vyverberg'in "*Historical Pessimism in the French Enlightenment* (Fransız Aydınlanmasında Tarihsel Pesimizm), Harvard, 1958" isimli eserle dengelenmelidirler. R. R. Palmer'in "*Catholics and Unbelievers in Eighteenth Century France* (On Sekizinci Yüzyıl Fransa'sındaki Katolikler ve İnanmayanlar), Princeton, 1939" isimli yapıtı, "yeni düşünürlere karşı olanların fikri durumunu" ortaya koyar.

8. Burjuvazi Yüzyılı

J. T. Merz'in "*History of European Thought in the Nineteenth Century* (On Sekizinci Yüzyılda Avrupa Düşünce Tarihi), Blackwood, Edinburgh, 1896-1914" isimli eseri hâlâ tek iyi genel açıklamadır. Morse Peckham'ın "*Beyond the Tragic Vision* (Trajik Vizyonun Ötesinde), Braziller, New York, 1962" anlamlı bir eserdir ve Walter Houghton'a ait "*Victorian Frame of Mind 1830-1870* (Aklın Kraliçe Viktorya Dönemine Özgü Çerçevesi) Yale, New Haven, 1957", "*Ideas and Beliefs of the Victorians* (Viktorya Döneminin Fikirleri ve İnançları), Sylvan, London, 1949" isimli yapıt ve D. C. Somervell'in "*English Thought in the Nineteenth Century* (On Dokuzuncu Yüzyılda İngiliz Düşüncesi), Longmans, New York, 1938" isimli eseri İngiltere için faydalıdır. Her ne kadar H. V. Routh'un "*Towards the Twentieth Century* (Yirminci Yüzyıla Doğru), Macmillan, New York, 1937" çalışması, esas olarak edebiyatla ilgileniyorsa da genel olarak On Dokuzuncu yüzyılın fikirlerini aydınlatmaktadır. Basil Willey'in "*Nineteenth Century Studies* (On Dokuzuncu Yüzyıl Çalışmaları), Columbia, New York, 1949" ve "*More Nineteenth Century Studies* (Daha Fazla On Dokuzuncu Yüzyıl Çalışmaları), Columbia, New York, 1956" ileri gelen On Dokuzuncu yüzyıl düşünürleri hakkında teşvik eden yazılar içermektedir. Özellikle romantizm üzerine Irving Babbitt'in "*Rousseau and Romanticism* (Rousseau ve Romantizm), Houghton MifBin, Boston, 1919" isimli eserdeki girişiyle Jacques Barzun'un "*Romanticism and the Modern Ego* (Romantizm ve Modern Ego), Little Brown, Boston, 1943" ve A. O. Lovejoy'un "*Essays in the History of Ideas* (Fikirler Tarihindeki Yazılar), Johns Hopkins, Baltimore, 1948" eserlerini karşılaştırın. Carlton Hayes'in "*Generation of Materialism* (Materyalizm Nesli), Harper, New York, 1941" fin-de-siecle düşünme hakkında mükemmel bölümle içermektedir.

Dini fikirler için bakınız, Willey'in çalışmalarına ilave olarak A.C.McGirlert'in "*Rise of Modern Religious Ideas* (Modern Dini Fikirlerin Yükselişi), Macmillan, New York, 1915", H. R. Mackintosh'un "*Types of Modern Theology* (Modern Teolojinin Çeşitleri), Scribner, New York, 1937" ve Albert Schweitzer'in klasik olan "*Quest of the Historical Jesus* (Tarihi İsa'yı Arama), Macmillan, New York, 1948".

Evrim hakkında birçok ilginç çalışma vardır. Bunlara W. Irvine'ye ait "*Apes, Angels and Victorians* (Maymunlar, Melekler ve Kraliçe Victoria Dönemine ait

Olanlar)" da dahildir. "*The Story of Darwin. Huxley and Evolution* (Darwin'in Hikâyesi: Huxley ve Evrim), McGraw-Hill, New York, 1955", Loren Eiseley'e ait "*Darwin's Century* (Darwin'in Yüzyılı), Doubleday, New York, 1958" ve Gertrude Himmelfarb'e ait "*Darwin and the Darwinian Revolution* (Darwin ve Darwinci Devrim), Doubleday, New York, 1959". Aynı zamanda bilim alanında da ilgi çekici olanlar, F. C. Haber'in "*Age of the World. Moses to Darwin* (Dünyanın Yaşı. Musa'dan Darwin'e), Johns Hopkins, Baltimore, 1959" ve F. A. von Hayek'in "*The Counter-Revolution of Science* (Bilimin Karşı Devrimi), Free Pres, 1952" ikincisi "ilimcilik" hakkında bir tartışma içindir.

Siyasi görüşler için bakınız, Guido de Ruggiero'nun "*History of European Liberalism* (Avrupa Liberalizminin Tarihi), Oxford,1927" C. Brinton'un "*English Political Thought in the Nineteenth Century* (On Dokuzuncu Yüzyılda İngiliz Siyaset Düşüncesi), Harvard,1949"ve Roger Soltau'nun "*French Political Thought in the Nineteenth Century* (On dokuzuncu Yüzyılda Fransız Siyaset Düşüncesi), Yale, New Haven, 1931". Carlton Hayes'e ait "*Historical Evolution of Modern Nationalism* (Modern Milliyetçiliğin Tarihi Evrimi), R. R. Smith, New York, 1931" milliyetçilik hakkında yazılmış iyi bir kitaptır.

G. D. H. Cole'nin "*History of Socialist Thought*'un (Sosyalist Düşünce Tarihi) ilk üç cildi, On Dokuzuncu yüzyıla ilişkindir. Isaiah Berlin'in "*Karl Marx. His Life and Environment* (Karl Marx: Yaşamı ve Çevresi), Oxford, 1948" iyi bir genel kitaptır. Sidney Hook'un "*From Hegel to Marx* (Hegel'den Marx'a) kitabı, Marx'ın fikri gelişimi hakkında aydınlatıcıdır, diğer "Genç Hegelciler" için olduğu gibi.

Tarihçilik ve tarihçiler için ilave olarak bakınız, G. P. Gooch'nin "*History and Historians in the Nineteenth Century* (On Dokuzuncu Yüzyılda Tarih ve Tarihçiler), Longmans, London, 1935", Herbert Butterfield'in "*Man on His Past* (Geçmişindeki İnsan), Cambridge, 1955" ve Pieter Geyl'nin "*From Ranke to Toynbee* (Ranke'den Toynbee'ye), Smith College, (Northampton, 1952".

9. Düşünce Çağı

Aynı döneme ait düşüncede yansıtıldığı gibi dini krizler hakkında bakınız benim yazmış olduğum "*Religion and the Rise of Scepticism*'in (Din ve Septisizmin Yükselişi) 4 ve 5. bölümleri bölümler 4 ve 5) ve teoloji konusunda yeni gelişmeler hakkında W. M. Horton'un "*Contemporary English Theology* (Aynı Döneme ait İngiliz Teolojisi), Harper, New York, 1936" ve "*Contemporary Continental Theology* (Aynı Döneme Ait Avrupa Kıtası Teolojisi), Harper, New York, 1938" ve D. D. Williams'ın "*What Present-Day Theologians are Thinking* (Bugünün Din Bilimcileri Ne Düşünüyor?), Harper, New York, 1959".

Egzistansiyalizm hakkında bakınız Marjorie Grene'nin "*Dreadful Freedom* (Korkunç Özgürlük), University of Chicago, 1948" ve F. H. Heinemann'ın "*Existentialism and the Modern Predicament* (Egzistansiyalizm ve Modern Durum),

Harper, New York, 1953"; aynı zamanda bakınız aşağıdaki makaleler: Paul Tillich, "*Existential Philosophy* (Varoluşa Ait Felsefe), Journal of the History of Ideas, Cilt V, 1944"; Paul Kecskemeti, "*Existentialism: A New Trend in Philosophy* (Egzistansiyalizm:Felsefede Yeni Akım/ Modern Eleştiri), Modern Review, Cilt.I, 1947".

Yeni bilimsel kavramlar ve bilim felsefesi hakkında bakını F. Sherwood Taylor'un makalesi, "*The Scientific World-Outlook* (Bilim Dünyasının Görünüşü, Felsefe), Philosophy, Cilt XXII, 1947). A. S. Eddington'un "*Nature of the Physical World* (Fiziksel Dünyanın Doğası), Macmillan, New York, 1928" halen okumaya değerdir, aynı şekilde A. N. Whitehead'in "*Science and the Modem World* (Bilim ve Modern Dünya), Macmillan, New York, 1925" ve R. G. Collingwood'un "*Idea of Nature* (Doğa Fikri)" kitapları da okumaya değerdir. L. Barnett'in "*Universe and Dr. Einstein* (Evren ve Dr. Einstein), W. Sloane Associates, New York, 1948" isimli çalışması iyi ve popüler bir kuantum ve izafiyet fiziği izahıdır. Frederick Copleston'un "*Contemporary Philosophy* (Aynı Döneme Ait Felsefe), Burns & Oates, London, 1956" kitabı mantıksal pozivitizm ve egzistansiyalizm hakkında çalışmalar içermektedir.

C. S. Hall and G. Lindzey tarafından yazılan "*Theories of Personality* (Kişilik Teorileri), Wiley, New York, 1957" ve B. R. Wolman tarafından yazılan "*Contemporary Theories and Studies in Psychology* (Psikolojide Aynı Döneme Ait Teoriler ve İncelemeler), Harper, New York, 1960" Yirminci yüzyılın başlıca felsefe okullarını sınıflandırmakta ve özetlemektedir. "*The Death and Rebirth of Psychology* (Psikolojinin Ölümü ve Yeniden Doğuşu), Julian, New York, 1956" isimli çalışmada Ira Progoff, ilginç şekilde modern psikologların başlıcaları Jung, Adler ve Otto Rank olmak üzere, mana arayışların tartışılmaktadır. "*Freud and the 20th Century* (Freud ve Yirminci Yüzyıl), yayınlayan Benjamin Nelson, Meridian, New York, 1957", Freud'un ve Freudçu Devrimin kapsamlı biyografisiyle birlikte önemli bir yazı toplamasıdır.

Siyasi ve toplumsal fikirler hakkında bakınız Ernst Cassirer'in "*Myth of the State* (Devlet Efsanesi), Yale, New Haven, 1946", Hannah Arendt'in "*Origins of Totalitarianism* (Totalitarizmin Kökenleri), Harcourt, New York, 1951" ve H. Stuart Hughes'in Max Weber, Pareto ve Karl Mannheim'dan çalışmalar içeren "*Consciousness and Society:The Reorientation of European Social Thought 1890-1930*" (Bilinç ve Toplum: Avrupa Toplumsal Düşüncesinin Tutum Değiştirmesi 1890-1930), Knopf, New York, 1958" eseri.

H. B. Acton'un makalesi, "*The Marxist Outlook, in Philosophy, Vol. XXII*" Marksist felsefe hakkında genel bir resim verir ve Martin Esslin'in *Brech't*'i komünizm ve Avrupalı aydınlar arasındaki ilişkiye dair kaynak içerir. Bu son konu hakkında eski komünistler tarafından yazılmış olan yazıların toplamasını içeren "*The God that Failed* (Başarısız Tanrı), yayınlayan R. Crossman, Harper, New

York,1949" isimli eser üzerinde çalışmak zaruridir. Aynı şekilde yirminci yüzyıl düşüncesinde dünya medenileşmesi fikrinin ilginç bir tartışması için bakınız W. W. Wagar'ın "*City of Man* (İnsanların Şehri), Houghton Miffin, Boston, 1963".

"*The Philosophy of History in Our Time* (Zamanımızda Tarih Felsefesi), yayınlayan Hans Meyerhoff, Doubleday, New York, 1959" bu konuya harika bir giriştir, toplumsal ve kültürel olguların tarih tarafından saptandığı kuramı/tarihçilik ve tarihin anlamı gibi sorunlar hakkında tarihçiler ve filozoflar tarafından kaleme alınmış yazılardan oluşur. Pitirim Sorokin'in "*Social Philosophies in an Age of Crisis* (Bir Kriz Çağında Toplumsal Filozoflar), Beacon, Boston, 1950" Spengler ve Toynbee hakkındaki bölümleri için tavsiye edilmektedir, Geoffrey Barraclough'un "*History in a Changing World* (Değişen Bir Dünyada Tarih), Blackwell, Oxford, 1956" tarihsel rölativizm için ve dünya perspektifinden Avrupa tarihi için tavsiye edilmektedirler. Pierre Henri Simon'un "*L'Esprit et L'Histoire* kitabı Yirminci yüzyıl edebiyatındaki tarihsel vicdan hakkında sürükleyici bir kitaptır.

Edebi aydınlar ve edebiyattaki fikirler hakkında bakınız, Erich Heller'in provokatif "*Disinherited Mind* (Kalıtsal Olmayan Akıl), Farrar, New York, 1957", H. V. Routh'un "*English Literature and Ideas in the Twentieth Century* (Yirminci Yüzyılda İngiliz Edebiyatı ve Fikirleri), Longmans, New York, 1948" ve E. M. Forster'in "*English Prose between 1918 and 1939* (1918 ve 1939 Yıllarındaki İngiliz Nesri) hakkındaki yazı. Romancılar hakkındaki birçok iyi kitap arasında sayılabilecekler E. B. Burgum'un "*Novel and the World's Dilemma* (Roman ve Dünyanın Çıkmazı), Oxford, 1947", İtalyanlara ilişkin çalışmalar içeren R. W. B. Lewis'in "*Picaresque Saint. Representative Figures in Contemporary Fiction* (Külhanbeyi Aziz: Aynı Döneme Ait Hayaldeki Temsili Kişilik), Lippincott, Philadelphia, 1959" isimli eseri ve Henri Peyre'nin "*Contemporary French Novel* (Aynı Döneme Ait Fransız Romanı), Oxford, 1955" ve oyun yazarları hakkında, J. W. Krutch'un "*Modernism in Modern Drama* (Modern Tiyatroda 'Asrilik'), Cornell, Ithaca, N. Y., 1952" ve Martin Esslin'in "*Theatre of the Absurd* (Saçna Tiyatro), Doubleday, New York, 1961".